

ISSN 2312–1165

Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Г А Л И Ч И Н А

НАУКОВИЙ І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНІЙ КРАЄЗНАВЧИЙ
ЧАСОПИС

До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки

32'2019

Івано-Франківськ

УДК 94 (477): 355.311

Засновник видання: ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації

Реєстраційне свідоцтво КВ № 15260–3832 ПР від 05.06.2009 р.)

Часопис внесено до Переліку наукових фахових видань України з історичних наук (Наказ МОН України від 7 жовтня 2015 р.)

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (протокол № 10 від 27 грудня 2019 р.)

Головний редактор: Мирослав Волощук

Відповідальний секретар: Олег Єгрешій

Редакційна колегія: Мирослав Волощук, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Олег Єгрешій, к.і.н., доцент (Івано-Франківськ, Україна), Олег Жерноклеєв, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Андрій Королько, к.і.н., доцент (Івано-Франківськ, Україна), Микола Кугутяк, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Степан Борчук, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Володимир Великочий, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Борис Савчук, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Ігор Кочкін, доцент (Івано-Франківськ, Україна), Олександр Марущенко, к.і.н., доцент (Івано-Франківськ, Україна), Ігор Райківський, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Джура Гарді, доктор філософії, професор (Новий Сад, Сербія), Мартін Гомза, доктор габілітований, професор (Братислава, Словаччина), Симон Малменвалл, доктор філософії, доцент (Любляна, Словенія), Адріан Юсупович, доктор габілітований, професор (Варшава, Польща), Ігор Возний, д.і.н., професор (Чернівці, Україна)

Адреса редакційної колегії: 76000, Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка 57, e-mail: ludyna@ukr.net

Дивіться наші статті на сторінках: Офіційна сторінка в інтернет-мережі: <http://journals.pu.if.ua/index.php/istgal>

Журнал індексується:

Наукометричною системою **Index Copernicus** (Республіка Польща) – ICV 2017 = 45.28, ICV 2018 = 58.94. Статті і анотації присутні у міжнародній бібліотечній базі Google Scholar

СТОРІНКИ ЖУРНАЛУ ВІДКРИТІ ДЛЯ ДИСКУСІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ, А ТОМУ ЇХ ЗМІСТ НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ВІДОБРАЖАЄ ПОГЛЯДИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ

При передруці матеріалів посилання на дане видання обов'язкове

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій

ГАЛИЧИНА. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2019. Ч. 32. 259 с.
До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки

GALICIA. Scientific, Cultural and Educative Local Lore Periodical. 2019. 32. 259 p.
To the 100th anniversary of the Western-Ukrainian People's Republic creating

© ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2019

© Факультет історії, політології і міжнародних відносин, 2019

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗУНР*Ярослав КАПУЩАК, Андрій КОРОЛЬКО*

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА МІСТА СТАНИСЛАВОВА У ВИБОРЧОМУ РУСІ В ГАЛИЧИНІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)..... 9

Євгеній БИБА

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ МІСТА ТА СЕЛА УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВІ АСПЕКТИ ПОВСЯКДЕННЯ..... 24

Дмитро КАВАЦЮК

ПЕРШИЙ ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ ДОСВІД РУСИНІВ-УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧНИ В АВСТРИЙСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ (1848–1849 рр.)..... 33

Андрій СОБА

ІВАН БОБЕРСЬКИЙ ТА РОЗВИТОК СТРІЛЕЦЬКОГО РУХУ В ГАЛИЧИНІ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ..... 41

ПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ ЗУНР*Микола ЛАЗАРОВИЧ*

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ ДОБИ ЗУНР..... 48

Любомира ФЕДУНИШИН

СТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ ЗУНР (осінь 1918 – весна 1919 рр.)..... 55

Олег ЄГРЕШІЙ

РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ЩОДО ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА У 1919–1921 р.р. (англ. мовою)..... 67

СОЦІАЛЬНА ІСТОРІЯ ЗУНР*Олег ОЛІЙНИК*

САНІТАРНО-ЕПІДЕМІЧНА І ГУМАНІТАРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ В ПЕРІОД ЗУНР У КОНТЕКСТІ БЛАГОДІЙНОЇ АКТИВНОСТІ МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ..... 74

Лев ДАВИБІДА

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ІСТОРИКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ..... 83

Ірина ДРУЖКОВА

САТИРИЧНО-ГУМОРИСТИЧНІ ЧАСОПИСИ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ (на прикладі перших номерів “Червоної калини”)..... 92

ЗУНР У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ*Ігор ФЕДОРИШИН*

ЛИСТОПАДОВИЙ ЧИН НА ТОВМАЧЧИНІ У СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ (англ. мовою)..... 99

Микола МУШИНКА

ВЗАЄМИНИ ГУЦУЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІЗ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ..... 104

ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ ЗУНР*Ярема КВАСНЮК*

ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ НА СТАНИСЛАВІВЩИНІ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ 1918–1919 рр. 113

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ В ЗУНР

Богдан КИЇДРАТЮК

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ... 125

Лілія ШОЛОГОН

УКРАЇНСЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО “РІДНА ШКОЛА” (1881–1939 рр.) 143

ІСТОРІОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОГО РУХУ

Василь ФУТАЛА

СХІДНОГАЛИЦЬКЕ ПИТАННЯ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ (1919–1923): ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ..... 150

Наталія НАДУРАК

ТВОРЕННЯ УВО В УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД..... 159

Наталія ЗЬОЛА

ЗАРУБІЖНА УКРАЇНКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПЕРІОД ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ..... 170

ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Оксана ДРОГОБИЦЬКА

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ГЕРОЇВ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ПІД ЧАС ЗЕЛЕНИХ СВЯТ У ГАЛИЧИНІ (20-ті – 30-ті рр. ХХ ст.)..... 175

Ігор ДРОГОБИЦЬКИЙ, Роман РОМАНІВ

ГЕРОЇКА НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ 1918–1919 рр. У ФОРМУВАННІ ІДЕЙНОГО ПІДґРУНТЯ ЗБРОЙНОГО ЧИНУ ОУН (б) У ГАЛИЧИНІ (друга половина 1943 р. – початок 1944 р.)..... 186

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ

Ігор ГАВРИЛІВ

СТОЛІТТЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: НЕВИВЧЕНІ УРОКИ ІСТОРІЇ..... 193

Ярослав КАЛАКУРА

ЛЮДИНОЗНАВЧЕ ОСМИСЛЕННЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ..... 198

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Ірина СКАКАЛЬСЬКА

ЗУНР: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ СПОГАДІВ ПРЕДСТАВНИКІВ ДІАСПОРИ..... 205

ІСТОРИЧНА БІОГРАФІСТИКА

Ігор КОЛЯДА

ІСТОРИЧНА КІНОДОКУМЕНТАЛІСТИКА МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО.. 210

Євген СІНКЕВИЧ

РОДИНА ГОШКЕВИЧІВ ТА ЇЇ ВНЕСОК У РОЗБУДОВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА УСРР..... 220

Євген ЛИЗЕНЬ

ДІЯЛЬНІСТЬ МИРОТВОРЧОЇ МІСІЇ Ж. БАРТЕЛЕМІ В ПРАЦЯХ М. ЛОЗИНСЬКОГО (англ. мовою) 226

<i>Надія ЛАЩИК</i> ВАСИЛЬ ЩУРАТ – РЕКТОР УКРАЇНСЬКОГО ТАЄМНОГО УНІВЕРСИТЕТУ..	233
--	-----

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

<i>Валерій СМОЛІЙ</i> УРОЧИСТА АКАДЕМІЯ “АКТ ЗЛУКИ УНР І ЗУНР – ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ СОБОРНOSTІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНИ: ДОСВІД ТА УРОКИ.....	242
<i>Олег РАФАЛЬСЬКИЙ</i> “UBI CONCORDIA, IBI VICTORIA” (ДЕ ЗЛАГОДА, ТАМ ПЕРЕМОГА) УРОЧИСТА АКАДЕМІЯ “АКТ ЗЛУКИ УНР І ЗУНР – ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ СОБОРНOSTІ Й НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНИ.....	244
<i>Ігор ЦЕПЕНДА</i> СОБОРНІСТЬ ДЕРЖАВИ – БЕЗЦІННИЙ СКАРБ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ.....	246
<i>Ігор СОЛЯР</i> ІДЕЯ СОБОРНOSTІ В УКРАЇНСЬКІЙ СУСПІЛЬНІЙ ДУМЦІ ХХ ст.....	249
<i>Іван ПАТРИЛЯК</i> СТО РОКІВ СОБОРНOSTІ: (НЕ)ВИВЧЕНІ УРОКИ ІСТОРІЇ.....	251
<i>Микола КУГУТЯК</i> ПРЕЗЕНТАЦІЯ ВИДАННЯ «ЗУНР: ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ.....	254
НАШІ АВТОРИ.....	256

CONTENTS

HISTORICAL BACKGROUND ZUNR

- Yaroslav KAPUSHCHAK, Andrii KOROLKO,*
UKRAINIAN COMMUNITY OF THE CITY OF STANYSLAVIV IN ELECTORAL MOVEMENT IN GALICIA (END XIXth – BEGINNING OF THE XXth CENTURY)..... 9
Euhen BYBA
INTELLECTUALS OF THE CITY AND VILLAGES OF UKRAINIAN PROVINCES IN THE RUSSIAN EMPIRE: MATERIAL ASPECTS OF EVERYDAY LIFE..... 24
Dmytro KAVATSIUK
THE FIRST PARLIAMENTARY EXPERIENCE OF THE RUSYN-UKRAINIANS OF GALICIA IN THE AUSTRIAN PARLIAMENT (1848–1849)..... 33
Andrii SOVA
IVAN BOBERSKYI AND THE DEVELOPMENT OF THE RIFLE MOVEMENT IN HALYCHYNA A DAY BEFORE THE FIRST WORLD WAR..... 41

POLITICAL HISTORY OF ZUNR

- Mykola LAZAROVYCH*
NATIONAL MINORITIES IN THE CONTEXT OF THE STATE ETHNOPOLITICS OF THE ZUNR PERIOD..... 48
Liubomyra FEDUNYSHYN
DEVELOPMENT OF THE ZUNR DIPLOMATIC SERVICE OF THE (autumn 1918 – spring 1919) 55
Oleh YEHRESHI
THE REPRESSIVE POLICY OF THE POLISH AUTHORITIES AGAINST THE GREEK CATHOLIC CLERGY 1919–1921..... 67

SOCIAL HISTORY OF ZUNR

- Oleh OLIYNYK*
SANITARY-EPIDEMIC AND HUMANITARIAN ACTIVITY OF THE RED CROSS IN EASTERN GALICIA DURING THE WUPR IN THE CONTEXT OF THE CHARITABLE ACTIVITY OF THE LOCAL POPULATION..... 74
Lev DAVYBIDA
HEALTHCARE IN THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC: HISTORICAL ANTHROPOLOGY ASPECTS..... 83
Iryna DRUZHKOVA
SATIRICALLY-HUMORIST MAGAZINES OF UKRAINIAN SICH SAGITTARIES (on the example of the first issues of "Red viburnum")..... 92

3 ZUNR IN THE CONTEXT OF HISTORICAL REGIONALISM

- Ihor FEDORYSHYN*
THE NOVEMBER ACTION AT TOVMACHCHYNA IN CONTEMPORARY MEMOIRS..... 99
Mykola MUSHYNKA
RECOGNITION OF THE HUTSULIC REPUBLIC WITH THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC..... 104

MILITARY HISTORY OF ZUNR

- Yarema KVASNIUK*
MILITARY FORMATION OF THE GALICIAN ARMY IN STANISLAVIV-SHCHYNI DURING THE UKRAINIAN-POLISH WAR 1918–1919..... 113

	HISTORY OF CULTURE IN ZUNR <i>Bohdan KINDRATIUK</i> MUSIC CULTURE OF THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC..... 125 <i>Liliia SHOLOHON</i> UKRAINIAN PEDAGOGICAL SOCIETY “NATIVE SCHOOL” (1881–1939 years)..... 143
	HISTORIOGRAPHY OF THE UKRAINIAN MOVEMENT <i>Vasyl FUTALA</i> EAST GALICIAN QUESTION ON THE INTERNATIONAL ARENA (1919–1923): RESEARCHES AND INTERPRETATIONS OF CONTEMPORARY UKRAINIAN HISTORIANS..... 150 <i>Natalia NADURAK</i> FORMATION OF UKRAINIAN MILITARY ORGANIZATION IN UKRAINIAN STUDIES: HISTORIOGRAPHICAL REVIEW..... 159 <i>Natalia ZIOLA</i> FOREIGN UKRAINIAN ON THE ACTIVITY OF GRECO-CATHOLIC CHURCH IN THE PERIOD OF THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE’S REPUBLIC..... 170
	PROBLEMS OF HISTORICAL MEMORY <i>Oksana DROHOBYTSKA</i> CELEBRATIONING THE ERATION FIGHT DURING THE GREEN HOLIDAYS IN HALYCHYNA (30 th –20 th of XX century) ..... 175 <i>Ihor DROHOBYTSKYI, Roman ROMANIV</i> HEROICS OF THE NATIONAL STATE-BUILDING IN 1918–1919 AT THE FORMATION OF THE IDEOLOGICAL BASIS OF MILITARY ACTIVITY OF THE OUN (B) IN HALYCHYNA (second half of 1943 – beginning of 1944)..... 186
	PROBLEMS OF METHODOLOGY <i>Ihor HAVRYLIV</i> CENTURY OF RESTORATION OF UKRAINIAN STATEHOOD: NOT LEARNED LESSONS OF HISTORY..... 193 <i>Yaroslav KALAKURA</i> HUMAN REASONS ASSESSMENT OF THE UNITY OF UKRAINE..... 198
	STUDY OF SOURCES <i>Iryna SKAKALSKA</i> ZUNR: HISTORICAL MEMOIRS OF THE DIASPORA’S REPRESENTATIVES... 205
	HISTORICAL BIOGRAPHY <i>Ihor KOLIADA</i> HISTORICAL CINEMA DOCUMENTALISTICS M. VINHRANOVSKYI..... 210 <i>Yevhen SINKEVYCH</i> THE HOSHKEVYCH FAMILY AND ITS CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF NATIONAL CONSCIOUSNESS OF UKRAINIANS IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN EMPIRE..... 220 <i>Yevhen LYZEN</i> THE ACTIVITY OF J. BARTELLEMS PEACEFUL MISSION IN THE WORKS OF M. LOZYNSKYI..... 226 <i>Nadiia LASHCHYK</i> VASYL SHCHURAT – THE RECTOR OF UKRAINIAN SECRET UNIVERSITY.. 233

CHRONICLE OF SCIENTIFIC LIFE

Valerii SMOLII

UNR AND ZUNR ACTS ACT – THE IMPLEMENTATION OF THE IDEA OF THE UNIVERSITY AND THE NATIONAL CONSOLIDATION OF UKRAINE: EXPERIENCE AND LESSONS..... 242

Oleh RAFALSKYI

SOLEMN ACADEMY “UNR AND ZUNR ACT OF UNITY – EMBODYING THE IDEA OF UNITY AND NATIONAL CONSOLIDATION OF UKRAINE..... 244

Ihor TSEPENDA

SOLEMN ACADEMY DEDICATED TO THE 100th ANNIVERSARY OF THE PROCLAMATION OF UNR AND ZUNR..... 246

Ihor SOLIAR

THE IDEA OF COMMUNITY IN THE UKRAINIAN SOCIAL OPINION OF THE XX century..... 249

Ivan PATRYLIAK

ONE HUNDRED YEARS OF COMMUNITY: (NOT) LEARNED HISTORY LESSONS..... 251

Mykola KUHUTIAK

ZUNR: ENCYCLOPEDIA PRESENTATION: CONCEPTUAL BACKGROUND.. 254

OUR AUTHORS..... 256

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗУНР

УДК 94 (477.83/86): 324 “1890/1914”

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА МІСТА СТАНИСЛАВОВА У ВИБОРЧОМУ РУСІ В ГАЛИЧИНІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Ярослав КАПУЩАК

*Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: karuschak.yarik@ukr.net
DOI: 10.15330/gal.32.9-23
ORCID: 0000-0002-8824-790X*

Андрій КОРОЛЬКО

*Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: korolko_andr@ukr.net
DOI: 10.15330/gal.32.9-23
ORCID: 0000-0001-7435-5806*

У статті розкрито найважливіші віхи суспільно-політичного життя української громади м. Станиславів під владою Австро-Угорської імперії упродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст.; простежено розвиток вічевого і страйкового рухів; проаналізовано ключові вимоги, які висувало українство з метою захисту своїх прав від посягань панівних націй монархії; охарактеризовано участь українського населення міста у виборах до австрійського парламенту (рейхсрату) та Галицького крайового сейму досліджуваного періоду.

Ключові слова: українська громада, місто, Станиславів, віче, вибори, посол.

В сучасній історичній думці все більш вагому роль перебирає на себе дослідження місцевої (локальної) історії, зокрема різноманітних аспектів вивчення літопису населених пунктів та визначення їхньої ролі у розвитку громадянського суспільства, окремих національних спільнот. Вивчення діяльності української громади м. Станиславова наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в умовах бездержав'я, аналіз політики панівних народностей “клаптикової монархії” з центром у м. Відень об'єктивно сприятиме підвищенню розуміння українським суспільством цінності власної свободи, незалежності та посилюватиме прагнення до внутрішньої консолідації в непростих умовах сучасності.

Вітчизняна історична думка щодо вивчення питання участі українського населення м. Станиславова у виборчому русі в Галичині впродовж досліджуваного періоду не має цілісних спеціальних наукових праць. Окремі відомості з даної проблеми містяться у публікаціях українських дослідників І. Райківського¹, Я. Грицака², І. Чорновола³, В. Полека⁴, а також

¹ Райківський І. Станиславів під австрійською владою (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2011. № 18/19. С. 11–25.

² Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. Київ : Генеза, 1996. 360 с.

³ Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів, 2010. 228 с.

⁴ Полек В. Майданами і вулицями Івано-Франківська. Історико-культурний путівник. Львів : Світло і тінь, 1994. 89 с.

польського історика С. Гродзіцького⁵. Тому австрійський період історії української громади міста Станиславова в умовах політизації українського національного руху потребує більш ґрунтовного дослідження.

У житті населення західноукраїнських земель під владою Австро-Угорської імперії кінця XIX ст. вагомим чинником організації українства: участь у виборчому русі, проведення різного роду зібрань, народних віч, мітингів і маніфестацій, на яких українці намагалися відстояти свої права та інтереси від посягань панівних народностей монархії (поляків, німців) та висували певні вимоги покращення власного становища. Не винятком у цьому руслі стала діяльність й української громади м. Станиславів (сучасний м. Івано-Франківськ). Перебігу такого типу суспільно-політичних процесів сприяли підвищенню національної свідомості українців, слугували однією з передумов розгортання національного державотворення напередодні завершення Першої світової війни та періоду існування Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР).

Отож, українська громада міста Станиславова включилася в процес політизації національного руху, головним виявом якого було скликання народних віч, зборів і маніфестацій.

Так, 15 (27) лютого 1890 р. було зізвано збори виборців у м. Станиславів, під час якого свій звіт виголосив посол до Галицького крайового сейму Йосиф Гурик (депутат цього законодавчого органу краю впродовж 1889–1895 та 1901–1907 рр.)⁶. На зібрання прибуло більше 300 виборців і делегатів зі Снятинського, Товмацького, Монастириського, Надвірнянського, Богородчанського, Калуського та інших повітів, м. Тисмениці, а також 20 священників. Й. Гурик ознайомив присутніх із діяльністю 16 українських послів Галицького крайового сейму; розповів про його склад і повноваження (151 посол, з яких 141 є виборними, 74 послы обиралися від т. зв. “меншої посілості” курії сільських громад, з них 48 – послы з “чисто руських” повітів, але українці мали тільки 16 мандатів); охарактеризував роботу “Руського клубу”, утвореного з послів-українців на чолі з Юліаном Романчуком; повідомив донесення до депутатів і суспільства щодо фактів зловживань місцевих властей під час виборів до Галицького крайового сейму 1889 р.; тощо. Й. Гурик у своєму виступі зупинився на проблемних питаннях, які українські (“руські”) послы мали вирішити в майбутньому, наприкінці вислухав прохання і скарги від виборців⁷.

Після завершення зборів русини-українці Станиславівського виборчого округу направили до Клубу руських послів (“Руського клубу”) листа, адресованого на руки Ю. Романчука, в якому висловили сердечну подяку і цілковиту довіру щодо діяльності української депутації, – “... Щоб Ви невтомно боронили природні права нашого народу”⁸.

8 грудня 1891 р. українська громада міста, – як повідомляла газета “Діло”, – мала намір скликати збори робітників і селян у справі загального виборчого права і свободи праці. Але староство заборонило організувати зібрання, оскільки воно “могло викликати занепокоєння умів і є шкідливим для загального добра”⁹.

У червні 1892 р. відомий український поет і громадсько-політичний діяч Іван Франко та Михайло Павлик в приміщенні по вул. Фердинанда (нині вул. Низова, 5) організували віче Русько-Української радикальної партії¹⁰. Спочатку зібрання мало відбутися у залі Зедельмаєра (нині вул. Новгородська), але міська влада в останню хвилину “залу цю визнала за небезпечну” для перебування в ній значної кількості людей. Тому збори відбулися у приміщенні лазні, хоч це, як написав кореспондент газети “Діло”, – “дуже недогідне місце”. У зборах взяли участь відомі громадсько-політичні діячі І. Гарасимович, С. Данилович, Я. Окуневський і К. Трильов-

⁵ Grodziski S. Sejm krajowy galicyjski 1861–1914. Tom 2. Warszawa, 1993. 558 s.

⁶ Grodziski Stanislaw. Sejm krajowy galicyjski... S. 188, 205.

⁷ Посоль Іосифъ Гурикъ передъ выборцами. *Діло*. 1890. 20 лютого (4 марта). Ч. 40. С. 1–2.

⁸ Адреса признаня клябови рускихъ послѣвъ соймовыхъ ѡдъ Русинѡвъ повѣту станіславѡвского. *Діло*. 1890. 17 (29) марта. Ч. 62. С. 2.

⁹ Новинки. Робѣтники въ Станіславѡвѣ хотѣли ще 8 грудня с. р. скликати зборы робѣтниківѡвъ и селянѡвъ въ справѣ загального голосованя и свободы прасы. *Діло*. 1891. 18 (30) грудня. Ч. 283. С. 3.

¹⁰ Райківський І. Станиславів під австрійською владою... С. 22.

ський. Місцевий урядовець заборонив проведення зібрання, а І. Франка і М. Павлика було притягнуто до відповідальності, проте суд їх виправдав¹¹.

22 червня (4 липня) 1892 р. в місті відбулося чергове народне віче. Газета “Батьківщина” зауважила, що воно було досить численним – “учасників... могло бути тисяч душ; священників до вісімдесяти”. Також у зборах взяло участь багато жінок, не тільки із середовища інтелігенції, але й простих селянок. Серед учасників присутніми були жителі Станиславівського, Калуського, Рогатинського, Товмацького, Надвірнянського, Богородчанського, Бучацького, Городенського повітів¹². Наряду від імені місцевого комітету відкрив короткою промовою посол Й. Гурик, привітавши всіх присутніх¹³. Перший реферат виголосив адвокат із м. Львова, заступник голови Народної ради, уродженець м. Тисмениці Кость Левицький. Він представив “народну програму”, прийняту на засіданні Народної ради в березні 1892 р. З промовами також виступили: адвокат з м. Стрия, голова “Підгірської ради” Євген Олесницький (про економічні справи); директор “Народної Торгівлі” Василь Нагірний (про громадське самоврядування); редактор газети “Діло” Іван Белей (про просвітницько-шкільні і політичні справи); депутат Йосиф Гурик (про потребу виборчої реформи)¹⁴.

Вартим уваги реферат “Постанови народні, що їх повинен знати на тепер кождий Русин”, виголошений К. Левицьким на цьому вічу. Політик відзначив, що український народ є “нарід руський... самостійний нарід слов’янський... нарід давній, що має за собою минувшість історичну... Ми пережили часи, коли над нами панували князі і королі руські, ми ставали твердиною проти Татар і Турків, ми боролись за волю під Польщею і Росією, а нині рахують нас більше 20 мільйонів... [Ми] хочемо всебічного і вільного розвою нашої народності як самостійної народності слов’янської”¹⁵.

Прийнято підсумкову ухвалу віча: розвивати і поширювати просвіту серед населення; дбати про народний добробут і достаток; єднатися і створювати нові українські товариства; через українських послів у парламенті намагатися вирішувати проблеми демократичним шляхом; наголошувалося на важливості імперської конституції 1867 р., яка “принесла нам великі свободи політичні і рівні права з іншими народностями Австро-Угорщини”; зазначалося, що народ руський хоче “жити в Австрії і бажає їй поваги поміж іншими державами світу”, що ми Русини “хочемо жити з нашими сусідами в згоді і на основі рівного права”, і від нашого уряду “жадаємо конституційної оборони прав й інтересів народу руського”¹⁶.

Український депутат Й. Гурик проводив і надалі активну роботу з українськими виборцями міста. Так, на скликаному зібранні у залі Зедельмаєра по вул. Бельведерській 4 червня 1895 р. він звітував перед виборцями про свою парламентську роботу. На зборах були присутні 400–500 чол. та 10 священників і представників світської інтелігенції. У своїй промові Й. Гурик розповів про роботу сейму та діяльність українських послів; звернув увагу на становище міського бюджету; охарактеризував шкільні та церковні справи; висвітлив вирішення питання регуляції рік, шляхів, ревізії земельного кадастру; висунув вимогу до крайового відділу з’ясувати причини загальної еміграції населення з Галичини. Після його виступу розпочалася дискусія, після чого присутні висловили свою довіру діяльності посла, та закликали всіх українців Станиславівського округу голосувати за нього на нових виборах до Галицького крайового сейму¹⁷.

Зауважимо, що наприкінці XIX – на початку XX ст. вибори відбувалися на основі застарілої куріальної системи, що була несправедливою, оскільки позбавляла права голосу більшість населення краю. Це забезпечувало відчутну перевагу провладним кандидатам, пред-

¹¹ Полек В. Майданами і вулицями Івано-Франківська... С. 22.

¹² Віче в Станіславоі. *Батьківщина*. 1892. 3 (15 липня). Ч. 27. С. 133.

¹³ В’їче народне в’ Станіславоі выпаіо вчера... *Д’їло*. 1892. 23 червня (5 липня). Ч. 141. С. 1.

¹⁴ Віче в Станіславоі. *Батьківщина*. 1892. 3 (15 липня). Ч. 27. С. 133–134.

¹⁵ Постанови народні, що їх повинен знати на тепер кождий Русин. Реферат д-ра Костя Левицького на вічу в Станіславоі. *Батьківщина*. 1892. 10 (22 липня). Ч. 28. С. 141.

¹⁶ Там само. С. 141–142.

¹⁷ Пос. І. Гурик’ перед’ виборцями. *Д’їло*. 1895. 24 мая (5 червня). Ч. 113. С. 2–3.

ставникам заможних верств та категоріям тогочасного суспільства, тощо¹⁸. Окрім непропорційного представництва (трьом тисячам галицьких поміщиків (переважно поляків. – *Авт.*) гарантувалася майже третина місць у Галицькому сеймі, тоді як майже мільйон міщан не мали навіть половини), виборча система передбачала непрямі вибори у селянській курії. Під час голосування польська еліта ще додатково збільшувала своє представництво завдяки фальшуванням результатів виборів, підкупу або прямого тиску на селян. Безпосередньо перед голосуванням селянських виборців нерідко садили за столи, де коштом місцевої адміністрації і поміщиків їх щедро вгощали ковбасою і горілкою¹⁹.

Так, на виборах 1895 р. до Галицького крайового сейму на 47 мандатів із “руських” сільських виборчих округів Східної Галичини українці змогли вибороти лише 14 посольських місць, що було порівняно менше з попередніми виборами 1889 р., коли до сейму потрапило 16 українських депутатів. Решта 33 мандати дісталися в руки польській шляхті. Крім того, в середовищі українських “селянських” послів (а таких до сейму пройшло три, проти двох на попередніх виборах. – *Авт.*) кандидат Лазар Винничук, обраний зі Станиславівського виборчого округу, вважався пропольським²⁰.

На виборах до сейму, які відбулися 25 вересня 1895 р., у Станиславівському виборчому окрузі переміг Лазар Винничук. Він отримав 91 голос із 162, на другому місці був дотеперішній посол селянин Й. Гурик, за нього віддали свої голоси 62 виборці²¹. До речі, Л. Винничук обирався депутатом Галицького крайового сейму впродовж кількох каденцій: 1895–1901, 1908–1913 та 1913–1914 рр.²².

Аналізуючи по гарячим слідам результати виборів 1895 р., невідомий дописувач часопису “Діло” відзначав, що до останньої миті кандидатура Й. Гурика активно підтримувалася українськими виборцями на зборах та вічах, і він мав шанси на перемогу. До того ж, Польський центральний комітет не виставив на Станиславівській виборчій округ свого кандидата, а місцеве староство спочатку дотримувалося правил ведення правиборів (обрання виборців серед населення, які згодом мали обирати послів. – *Авт.*). Проте пізніше представники польських політичних кіл підтримали кандидатуру вїйта з с. Угринова Станиславівського повіту Л. Винничука. За сприяння єврейської громади міста й околиць прихильники Л. Винничука активно застосовували брудну агітацію, не гребуючи передвиборчими махінаціями. Їм вдалося провести правибори в ряді сіл біля м. Станиславова на користь Л. Винничука. Поляки і євреї змогли забезпечити собі більшість у виборчій комісії, що дозволило їм в день виборів скасовувати голоси виборців на користь Й. Гурика через різноманітні “порушення”, переписувати їх з одного на іншого кандидата²³.

Незважаючи на обрання пропольського депутата Л. Винничука до Галицького крайового сейму, активність української громади м. Станиславова у вирішенні питань суспільно-політичного, соціально-економічного і національно-культурного змісту лише посилювалася. З вересня 1896 р. в м. Станиславові, в залі Зеделмаєра, по вул. Бельведерській, відбулося народне повітове віче, на якому виступили: посол до австрійського парламенту Юліан Романчук із рефератом “про становище руського народу і прийдешні вибори до Ради державної”; член крайової кадастрової комісії Йосиф Гурик про земельний кадастр; о. Ієронім Бариш про просвітницько-економічне становище українського населення м. Станиславова і Станиславівського повіту²⁴. Це народне зібрання було організоване віділом львівської “Народної Ради” і місцевим станиславівським комітетом, до складу якого входили Й. Гурик та І. Бариш. На віче зійшлося

¹⁸ Райківський І. Станиславів під австрійською владою... С. 20.

¹⁹ Грицак Я. Нариси історії України... С. 59–60.

²⁰ По виборахъ. *Батьківщина*. 1895. 16 (28) вересня. Ч. 18. С. 133–135.

²¹ Кого выбрано до сойму зъ громадъ сѣльскихъ? *Батьківщина*. 1895. 16 (28) вересня. Ч. 18. С. 135.

²² Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму... С. 111, 113, 114.

²³ Якъ перевелись выборы послѣвъ? Зъ Станиславова пишутъ намъ... *Дѣло*. 1895. 7 (19) жовтня. Ч. 225. С. 1–2.

²⁴ Новинки и всячина. До всѣхъ Русинѣвъ и всѣхъ хлѣборобѣвъ Станиславѣвского повѣту! *Батьківщина*. 1896. 16 (28) серпня. Ч. 16. С. 127.

більше 600 чол., серед них – делегати громад Станиславівського та сусідніх повітів, селяни, духовенство і світська інтелігенція²⁵.

Віче відкрив короткою промовою голова “Народної Ради” посол Ю. Романчук, в якій пояснив причини його скликання і подякував учасникам за їхню присутність. У своєму виступі він звернув увагу на політичний і соціально-економічний гніт українського народу у складі Австро-Угорщини. Політик наголосив, що на три мільйони українців в імперії припадає в кращому разі 17 послів до австрійського парламенту, якщо, в кращому випадку, українці повинні були б мати щонайменше 45 депутатів. У Галицькому крайовому сеймі така кількість українських депутатів мали б становити 63 посольські місця. Проте у Тимчасовому крайовому статуті австрійською владою було зафіксовано про можливість перебування у сеймі лише 47 українців-депутатів. Однак, як зауважив Ю. Романчук, і такої кількості народних обранців не було у місцевому парламенті. В органах міського самоврядування і сільських громадах діловодство велося неукраїнською мовою. Проте Ю. Романчук закликав українців дисципліновано поставитися до нових виборів в австрійський парламент²⁶.

Після виступу голови “Народної Ради” промову виголосив відомий громадсько-політичний діяч К. Трильовський. Він виокремив низку перешкод та утисків, які здійснює на різних рівнях влада Австро-Угорської імперії по відношенню до українців. На жаль, частина українських політиків, – за його словами, – стала прислуговувати владі заради власних інтересів, забувши про свій народ. Під час його виступу в залі почався безлад, К. Трильовського звинуватили в радикалізмі, а головуючий навіть погрожував йому судом, хоча селянство підтримало промовця. Й. Гурик відібрав слово у К. Трильовського, почавши говорити про кадастровий і земельний закони. Після нього знову виступив К. Трильовський, закликавши українців та політичні сили соціалістів, радикалів, народовців, старорусів (москвофілів) єднатися для спільної роботи на виборах²⁷.

На виборах до австрійського парламенту 1897 р. в окрузі Станиславів–Богородчани–Товмач–Надвірна виборчий рух, за винятком Надвірнянського повіту, виявився доволі жвавим. 21 січня 1897 р. у м. Станиславові створено виборчий комітет. З п’ятої курії українською громадою міста було висунуто кандидатуру Й. Гурика²⁸.

У цей час в селі Чернівці біля м. Станислава під час проведення т. зв. правиборів у п’ятій курії в рамках майбутніх виборів до австрійського парламенту, що відбулися 26 лютого 1897 р., було зафіксовано махінації, внаслідок яких до наступного кола вийшли польські кандидати. Це викликало обурення серед місцевого українського населення, яке оголосило протест і блокування правиборів до четвертої курії. До села було спрямовано чотирьох жандармів, які почали проводити арешти протестувальників. Розпочалися сутички, внаслідок яких один селянин загинув, а п’ятеро були поранені. Після цього для втихомирнення населення прибав з військовим підрозділом станиславівський староста Прокопчиць²⁹.

Упродовж 18–24 червня 1897 р. у м. Станиславові проводилося судове засідання стосовно “чернівської” справи. На ньому мали обрати покарання 25 селянам, звинуваченим у бунті і непослуху жандармам. Державна прокуратура переконувала суддівський корпус у тому, що селяни перешкождали проведенню виборів. Коли жандарми почали арештовувати порушників, не давали їм вільно пройти, тому останні були змушені застосувати силу. Однак суд присяжних виправдав усіх обвинувачених селян, визнавши їх невинними³⁰.

²⁵ Повѣтове вѣче народне въ Станиславовѣ... *Батьківщина*. 1896. 1 (13) вересня. Ч. 17. С. 130.

²⁶ Там само. С. 130–132.

²⁷ Там само. С. 130–132.

²⁸ Рухъ виборчий. Зъ Станиславова пишуть намъ: Въ окрузѣ виборчомъ Станиславовѣ–Богородчани–Товмачъ–Надвѣрна рухъ виборчий – зъ выимкою повѣта надвѣрнянського – досыть живый. *Дѣло*. 1897. 25 сѣчня (6 лютого). Ч. 20. С. 1.

²⁹ Рухъ політичний руского селянства. Въ Черневѣ подѣ Станиславопомъ мали вѣдбути ся правыборы... *Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу*. 1897. 27 лютого (11 марта). Ч. 9. С. 71.

³⁰ Ще процессы за выборы. II. Справа чернѣвска. *Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу*. 1897. 19 червня (1 липня). Ч. 25. С. 194.

За присутності військових частин відбулися правибори в інших приміських селах – Угринів Долішній, Ямниця та Крихівці. В с. Угринові через махінації було обрано “хрунів” (продажні українці, які зрадили свій народ, виборців; прізвисько пішло від такого собі Микити Хруня. – *Авт.*). У селі орендар (“посесор”) барона Ромашкана єврейський кандидат Шміла тероризував селян, але отримав в підсумку лише п’ять голосів. Про результати правиборів невідомий дописувач часопису “Діло” так зазначав: “Громада с. Крихівці отримала з п’ятої курії добрих виборців, а з четвертої, – через інтриги жидів, – одного непевного”³¹.

Підсумки виборів до австрійського парламенту 1897 р. були такі. З п’ятої курії округу Станиславів–Галич–Рогатин–Бурштин–Підгайці–Бучач–Золотий Потік–Тисмениця–Отинія український кандидат Й. Гурик поступився дідичу з м. Косова поляку Йосифу Богдановичу – 456 голосів проти 469 голосів. Під час виборів було зафіксовано зловживання і махінації з боку поляків, євреїв та органів місцевої влади³². З четвертої курії зі Станиславівського округу послом було обрано Корнилія Мандичевського, за якого проголосувало 428 виборців, Юліан Романчук отримав 238 голосів³³.

10 лютого 1898 р. у м. Станиславові відбулося окружне народне віче, на якому обговорювалися такі питання: політичне становище українців в Австро-Угорській імперії; створення політичного товариства у Станиславівському повіті; розгляд шкільних справ³⁴. За свідченнями дописувача газети “Свобода”, на віче з’явилося більше 1 тис. чол. Проводив зібрання о. І. Бариш. Першим слово взяв Й. Гурик, який розповів про діяльність повітової ради і прийняті нею постанови. Далі виступив І. Бариш стосовно потреби створення політичного товариства у м. Станиславові, де б для вирішення низки питань згуртувалися всі національно свідомі українці Станиславівського повіту. Після цього вдруге слово взяв Й. Гурик, який охарактеризував про жалюгідний стан народного шкільництва, з сумом відзначивши, що він не відповідає потребам українців краю. Ще один промовець Євген Левицький показав політичне становище українців Станиславівського повіту³⁵.

На зборах прийнято підсумкову ухвалу, в якій були прийняті такі резолюції: віче протестує проти ідеї поляків щодо розширення автономії краю та вимагає широких прав іншим народностям; віче прагне поділу Галичини і приєднання до неї української частини Буковини в одноцілну національну територію; віче домагається впровадження загального безпосереднього і рівного виборчого права; віче висловлює подяку послам Т. Окуневському, С. Новаківському та Д. Остапчукові за їхній захист прав українців з трибуни. Наприкінці о. І. Бариш закликав посла Л. Винничука, який у Галицькому крайовому сеймі підтримував законопроекти поляків, самовільно скласти свій мандат³⁶.

На зламі XIX і XX ст. число народних зібрань і маніфестацій у місті та передмісті Станиславова невпинно збільшувалося. Газета “Свобода” високо оцінила розвиток українського вічевого руху в Станиславівському повіті. Так, у першій половині 1900 р. відбулося по два віча в селах Черніїв і Павлівка, та одне у м. Станиславові. Невдовзі мали бути скликані народні збори в м. Галичі і в передмісті м. Станиславова с. Вовчинці³⁷.

³¹ Зь руху виборчого. Зь Станиславова пишуть намъ: При асистенції войска вѣдбули ся правиборы въ селахъ пѣдъ Станиславоомъ вѣ Угриновѣ долѣшнѣмъ, вѣ Ямници и Крехѣвцяхъ. *Дѣло*. 1897. 25 лютого (9 марта). Ч. 45. С. 2.

³² Выборы вѣ V-ой куріи. (VIII. Станиславѣвъ, Галичь; Рогатинь, Бурштинь; Пѣдгайцѣвъ, Вишнѣвчикь; Бучачь, Золотый Потѣкъ, Манастириска; Товмачь, Тисьмениця, Отинія). *Дѣло*. 1897. 28 лютого (12 марта). Ч. 48. С. 1–2.

³³ Новины. Выслѣдъ выборѣвъ зь куріи четвертои... *Свобода. Письмо политичне, просвѣтне и господарске для народу*. 1897. 6 (18) марта. Ч. 10. С. 79.

³⁴ Рухъ политичный, просвѣтный и економичный руского народу. Вѣ станіславѣвскѣмъ повѣтѣ. Дня 10 лютого вѣдбуде ся вѣ Станіславѣвѣ вѣче... *Свобода. Письмо политичне, просвѣтне и господарске для народу*. 1898. 15 (27) сѣчня. Ч. 3. С. 22.

³⁵ Вѣ станіславѣвскѣмъ повѣтѣ. Вѣче окружне зь 10 лютого выпало дуже добре. *Свобода. Письмо политичне, просвѣтне и господарске для народу*. 1898. 12 (24) лютого. Ч. 7. С. 53–54.

³⁶ Вѣче вѣ Станиславоѣ. *Дѣло*. 1898. 6 (18) лютого. Ч. 28. С. 1.

³⁷ Просвѣтний, економичный и политичный рухъ серед нашего народу. В Станіславѣвскѣмъ повѣтѣ проявив ся в послѣднихъ часахъ сильный рухъ просвѣтний, економичный и политичный. *Свобода. Письмо политичне, просвѣтне и господарске для народу*. 1900. 11 (24) мая. Ч. 19. С. 3.

Станиславівський виборчий комітет, готуючись до нових виборів до австрійського парламенту, 18 жовтня 1900 р. затвердив “руським” кандидатом на п’яту курію Й. Гурика³⁸. Перед виборами останній домігся аудієнції намісника Галичини Леона-Яна Пінінського, на якій довів про факти махінацій, незаконної агітації з боку урядових і польських кіл та недопущення селян до голосування під час проведення т. зв. правиборів. Він зазначив, що через це українці перестають вірити у верховенство права в Габсбурзькій монархії, бачачи, що все вирішує сила і підступ. Намісник відповів на це, що селяни самі винні, бо нібито “слухаючи агітаторів бунтують” і тому необхідно залучити до виборів військо і жандармерію. Проте Й. Гурик зауважив, що для цього не потрібно втручання збройних сил, якщо власті будуть діяти законними методами³⁹.

На жаль, за результатами виборів до Державної ради наприкінці 1900 р. із п’ятої курії з виборчого округу Станиславів–Товмач–Бучач послом був обраний поляк Ян Валевський. Він набрав 499 голосів, випередивши Й. Гурика, який отримав лише 439 голосів обранців⁴⁰. У свою чергу, з четвертої курії округу Станиславів–Богородчани–Товмач–Надвірна посольський мандат виборів український священник пропольської орієнтації Корнелій Мандичевський, який набрав 385 голосів виборців. Його найближчі конкуренти націонал-демократ Йосиф Каранович та радикал Іван Бородайкевич отримали відповідно 249 та 36 голосів виборців⁴¹.

За підсумками чергових виборів до Галицького крайового сейму, які відбулися в 1901 р., зі Станиславівського округу послом було обрано Й. Гурика. Він отримав 120 голосів, а його опонент Л. Винничук – лише 46. Польський кандидат С. Брикчинський в останній момент зняв свою кандидатуру⁴². Результати голосування цих виборів українці біля міської ратуші прийняли зі щирим і глибоким натхненням, виконавши гімн “Ще не вмерла Україна” і псалом “Величай душе моя Господа” та гукаючи оклики “славно!”. Їхня радість була чутна по всій станиславівській площі Ринок. Після цього представники української громади міста вирушили вулицями Карпінського (нині вул. Галицька), Сапіжинською (нині вул. Незалежності), Липовою (нині вул. Т. Шевченка) і Собеського (нині вул. Січових Стрільців), прямуючи до будинку товариства “Руська Бесіда”, де перед містянами виступив новообраний посол Й. Гурик. Звідти урочиста процесія рушила до катедральної церкви⁴³.

Щоправда, проходження цих виборів у м. Станиславові мали і неприємний відтінок. Так, увечері 4 вересня 1901 р. п’яні “хруні” вчинили бійку з представниками української громади міста, одного з українців – В. Чубатинського – місцева влада навіть арештувала, тримаючи ув’язненим до ранку. Проте і “хруні” Іван та Микола Ясінські отримали доброго прочухана від патріотично налаштованих українців⁴⁴.

12 грудня 1901 р. у м. Станиславові в театральній залі Товариства ім. С. Монюшка, відбулося народне віче. Головував на зібранні о. В. Озаркевич з с. Сілець Станиславівського повіту. Перший реферат про потребу українсько-руського університету у м. Львові зачитав о. І. Баріш. Для вирішення цього питання прийнято кілька резолюцій: поки не відкрито цей навчальний заклад, слід вимагати викладання у Львівському університеті дисциплін українською мовою; висловити щире подяку патріотичній українській молоді за її жертвність в організації цієї справи та українським послам за підтримку вирішення питання українського університету в

³⁸ Дописи про виборчий рух. Зі Станіславівщини. (Більше кандидатів, як комітетових!) *Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу*. 1900. 1 (25) жовтня. Ч. 41. С. 3.

³⁹ Виборчий рух. П. Йосиф Гурик хлопський кандидат на 5-ту курию Станіславів і т. д. ... *Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу*. 1900. 23 листопада (6 грудня). Ч. 47. С. 3–4.

⁴⁰ Чисельні викази з виборів (в V-ій курії). *Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу*. 1900. 8 (21) грудня. Ч. 49. С. 1–2.

⁴¹ Чисельні викази з виборів (в IV-тій курії) *Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу*. 1900. 8 (21) грудня. Ч. 49. С. 2.

⁴² Погром! Вибори в курії хлопській в рускій части краю... *Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу*. 1901. 23 серпня (5 вересня). Ч. 34. С. 1.

⁴³ Повиборчій письма. Изъ Станіславова пишуть намъ... *Дгъло*. 1901. 30 серпня (12 вересня). Ч. 195. С. 2.

⁴⁴ Дописи. Зі Станіславівщини. “Разом сили сполучіте, добро буде вам”. *Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу*. 1901. 30 серпня (12 вересня). Ч. 35. С. 3.

парламенті. Під час дискусії слово взяли Ю. Олесницький, який говорив про діяльність академічної молоді, та посол Й. Гурик, вказавши на значення українського університету для всього народу. Наступний промовець селянин з с. Чернієва Мартин Королюк виступив про важке становище селянства. Віче закінчилось виконанням пісень “Ще не вмерла Україна” і “Не пора”. Ввечері за сприяння музично-хорового товариства “Станиславівський Боян” відбувся концерт хору під керівництвом Євгена Якубовича⁴⁵.

28 листопада 1905 р. у м. Станиславові, як і в інших містах Галичини, відбулися маніфестації з вимогою запровадження загального виборчого права. В театральній залі ім. С. Монушка (нині Івано-Франківська обласна філармонія імені І. Маланюк) зібралось близько трьох тисяч чоловік. Під час першого виступу Лонгіна Цегельського про виборчу реформу до зали ввійшли робітники, котрі також зібрались на віче на одній з площ міста. Після цього всі присутні у залі вийшли до центральної частини міста підтримати робітників, а потім повернулись назад до зали, де Л. Цегельський завершив свій виступ. Слово також взяв посол Й. Гурик. Він говорив про діяльність сейму, закликав до впровадження загального, рівного, безпосереднього виборчого права при таємному голосуванні. Під час дискусії виступив адвокат Зайнфельд, пояснивши, чому можновладці противляться новим реформам, та закликав селян до єдності з робітниками в боротьбі за рівність виборчого права⁴⁶.

17 січня 1906 р. у передмісті Станиславова с. Чукалівка мало відбутися народне віче щодо розгляду нової виборчої реформи, але староста Прокопчиць заборонив його. Влада також не дозволила проведення подібних зібрань і в інших селах Станиславівського повіту⁴⁷. Однак 21 січня 1906 р. все ж були проведені представницькі (“довірочні”) збори в селах Єзупіль (за участю 300 селян), Черніїв, Угринів Долішній (600 чол.), а 28 січня – Ямниця (близько 1000 чол.), на яких обговорювалася нова виборча реформа⁴⁸.

30 січня 1906 р. у м. Станиславові відбулося окружне віче, на яке за різними оцінками зібралось від 8 до 10 тис. чол. Головою зборів обрано І. Бариша. Реферат про виборчу реформу виголосив делегат Народного комітету редактор газети “Діло” Є. Левицький. Прийнято такі резолюції: віче одностайно вітає проголошення реформи на основі загального, рівного, безпосереднього і таємного голосування та домагається її якнайшвидшого втілення у життя; віче протестує проти будь-яких заходів, які мають на меті дискримінацію прав українців щодо їхньої участі у виборах; віче протестує проти різного роду провокацій, згідно яких виборча реформа може бути зірвана. Після низки виступів промовців щодо виборчої реформи збори завершилися. Після цього учасники віче маніфестаційною колоною рушили через площу Ринок, вул. Карпінського (нині вул. Галицька), Третього Травня (нині вул. М. Грушевського) та площу Торговиці (нині вул. Військових ветеранів)⁴⁹.

Виборча реформа 1907 р., дозволивши запровадити загальне право виборів до австрійського парламенту (мали право голосувати чоловіки віком від 24 років), помітно поживила політичне життя міста, сприяла залученню до нього ширших суспільних верств. Водночас вона була обмеженою, не стосувалася Галицького крайового сейму й органів місцевого самоврядування⁵⁰.

У рамках цієї реформи австрійським урядом було розроблено нову геометрію виборчих округів. Так, в Галичині вони кількісно були поділені досить нерівномірно, через що значна частина голосів просто втрачалася. Наприклад, Станиславівський округ, який складався із судових повітів Отинія, Обертин, Товмач, Золотий Потік, Станиславів, Галич і Тисмениця,

⁴⁵ З народних віч і зборів. Віче в Станиславові відбуло ся д. 12 с. м... *Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу*. 1901. 13 (26) грудня. Ч. 50. С. 2.

⁴⁶ Новинки. Народні віча в д. 28 падолиста. *Діло*. 1905. 19 падолиста (2 грудня). Ч. 259. С. 3.

⁴⁷ Народні віча і маніфестації. В станиславівськім повіті д. 17. с. м. мало відбути в Чукалівці віче... *Діло*. 1906. 9 (22) січня. Ч. 6. С. 2.

⁴⁸ Народні віча і маніфестації. В станиславівськім пов. відбули ся д. 21. с. м. довірочні збори... *Діло*. 1906. 17 (30) січня. Ч. 13. С. 2.

⁴⁹ Віча окружні. Віче окружне в Станиславові... *Діло*. 1906. 18 (31) січня. Ч. 14. С. 2.

⁵⁰ Райківський І. Станиславів під австрійською владою... С. 21.

обирав двох послів на 270 925 осіб, а Бродівський округ, який теж складався з двох судових повітів, але обирав депутатів на 175 206 чол.⁵¹

Прийнятий проект реформи, як зазначала газета “Діло”, забезпечив полякам абсолютне панування в Галичині. Уряд гарантував передусім їхню присутність у міських округах, зліплених з міст, в яких польські виборці з євреями мали абсолютну більшість. Міста, в яких більшість могли становити українці, залишили в сільських округах. До того ж, австрійський уряд фактично додав польській національній спільноті мандати шляхом утворення в Західній Галичині дрібних округів. Відповідно, у Східній Галичині, де переважали українці, були створені надзвичайно великі округи. Але й цього полонофільському уряду виявилось замало. Було придумано спосіб, за яким поляки ще в кожному окрузі, де переважали українці, могли отримати один мандат. Так, один з кандидатів там мав набрати абсолютну більшість голосів, тоді як другому мало вистачити лише 25% голосів, саме стільки, скільки внаслідок штучного об’єднання поодиноких місцевостей у виборчий округ той буде мати польських і єврейських виборців. Тобто, українці могли не набрати і тих 18 посольських мандатів в австрійському парламенті, які залишилися станом на час проведення реформи (1907 р.)⁵².

Проте був і позитивний аспект – австрійський парламент, який десятками років обирався за куріальною системою виборів, припинив своє існування, новий виборчий закон отримав імператорську санкцію (підтвердження). Була окреслена нова схема виборів, базованих на загальному і безпосередньому голосуванні⁵³.

Народний Комітет УНДП затвердив на вибори послів до австрійського парламенту з сільського виборчого округу № 59 (Станиславів, Обертин, Товмач, Золотий Потік, Галич, Тисмениця, Богородчани): як “кандидата більшості” адвоката у м. Станиславові Євгена Левицького; як “кандидата меншості” о. Алоїзія Олесницького, пароха в с. Чортовець Городенківського повіту та його заступника о. Ієроніма Бариша, пароха в с. Угринів Горішній⁵⁴. Деяко раніше станиславівський осередок УНДП висунув на кандидата в австрійський парламент місцевого лікаря Володимира Яновича, а місцеві соціалісти – адвоката, єврея за національністю Зайнфельда⁵⁵.

Цікавим є і, на жаль, сумний факт передвиборчої агітації. Представники Української радикальної партії, які спершу погодилися на співпрацю з націонал-демократами під час виборів у двомандатному окрузі № 59, згодом почали активно агітувати не тільки за свого кандидата Лева Бачинського, але і проти Євгена Левицького. Український радикальний часопис “Громадський Голос” навіть називав останнього “ворогом” і “зрадником” селянської і загалом руської (української) справи. Радикали намагалися зірвати виступ Є. Левицького на вічу в с. Нижневі Товмацького повіту, ба, навіть сам Л. Бачинський під час виступу перед жителями у с. Ямниця Станиславівського повіту закликав голосувати проти українського кандидата від УНДП⁵⁶.

17 травня 1907 р. відбулися вибори до австрійського парламенту. У сільському окрузі № 59 голосувало 47 932 чол. Голоси виборців були розподілені таким чином: “кандидат більшості” Є. Левицький (УНДП) отримав 10 558, “кандидат меншості” (УНДП) о. А. Олесницький – 2 706, радикал Л. Бачинський – 19 870, москвофіл Лев Алексєвич – 5150, соціал-демократ Зайнфельд – 2 426. У першому турі виборів ніхто не був вибраний. Нові вибори в окрузі були призначені на 24 травня⁵⁷.

⁵¹ Виборчі округи. III. *Діло*. 1906. 10 (23) марця. Ч. 47. С. 1.

⁵² Виборчі округи в Галичині. *Діло*. 1906. 30 мая (12 червня). Ч. 109. С. 1.

⁵³ Відозва. Новий виборчий закон одержав цісарську санкцію. *Свобода. Політична, просьвітна і господарска часопись*. 1907. 14 лютого. Ч. 7. С. 1–2.

⁵⁴ Оголошене. Народний Комітет яко начальна ексукутива народного (національно-демократичного) сторонництва... *Діло*. 1907. 20 цвітня. Ч. 80. С. 1.

⁵⁵ Передвиборчий рух. 3 міста Станиславова. Руським кандидатом з міста Станиславова поставила тамошна організація місцева... *Діло*. 1907. 21 марця. Ч. 54. С. 2.

⁵⁶ Передвиборчий рух. В справі акції виборчої в окрузі Станиславів–Товмач–Обертин і т. д. одержали ми слідуочу статю... *Діло*. 1907. 4 мая. Ч. 90. С. 2–3.

⁵⁷ Кілько хто дістав голосів дня 17 с. м. *Свобода. Політична, просьвітна і господарска часопись*. 1907. 21 мая. Ч. 21. С. 2.

Тим часом, станиславівський осередок УНДП на нараді 20 травня 1907 р., вирішив при “тіснішому виборі” посла з міста Станиславова зняти кандидатуру В. Яновича і віддати ці голоси на користь кандидата від сіоністів єврея Маркуса Бравда на противагу інженеру Павлу Ствертні, колишньому члену “Кола польського” в австрійському парламенті. Такі ж наміри висловили й місцеві соціал-демократи⁵⁸. Часопис “Діло” повідомляв, що з м. Станиславова до рейхсрату було обрано П. Ствертню. Водночас, не обійшлося без корупції, крадіжок голосів та різного роду інших методів “політичної боротьби”. Новообраний посол, за вказівкою старости Прокопчиця, активно агітував в сільському окрузі за “народним” кандидатом А. Ценським⁵⁹.

Під час другого голосування 24 травня 1907 р. результати були такі: Є. Левицький отримав 13 183 голоси, Л. Бачинський – 20 710, поляк Адольф Ценський – 6 222, Л. Алексєвич – 3 132 голоси. Оскільки ніхто не отримав більшості, повинно було відбутися третє голосування, де кандидатами залишилося троє, які набрали найбільшу кількість голосів виборців, – Л. Бачинський, Є. Левицький і А. Ценський⁶⁰.

Тільки за третім разом було обрано послів з двомандатного виборчого округу № 59. Український радикал Л. Бачинський отримав 19 385 голосів, націонал-демократ Є. Левицький – 16 732, а поляк А. Ценський – 7 268⁶¹.

Отже, за результатами виборів до австрійського парламенту 1907 р. увійшли 32 українські послі, серед яких 5 із Буковини і 27 з Галичини (серед них 17 націонал-демократів, 3 радикали, 2 соціал-демократи та 5 москвофілів). Зі Станиславівського виборчого округу № 59 мандати вибороли Л. Бачинський та Є. Левицький⁶².

У лютому 1908 р. відбулися чергові вибори до Галицького крайового сейму. З 74 сільських округів, в яких було проведено голосування, в 47 переважало українське населення (Східна Галичина), а в 27 польське (Західна Галичина). Однак польських послів було обрано аж 53, українських – лише 11 (8 членів УНДП і 3 УРП), а також 9 москвофілів. У Станиславівському виборчому окрузі був обраний селянин Л. Винничук, який висунув свою кандидатуру в останній момент. Він отримав 127 голосів, а його конкурент український радикал Мартин Королук – 83⁶³.

З міського округу Станиславова обрано польського консерватора Л. Білінського. За нього проголосувало 920 виборців із 1 207, а за його конкурента, опозиційного кандидата М. Зайончека – 287⁶⁴.

На нові вибори до складу австрійського парламенту 1911 р., у виборчому окрузі № 59, було висунуто такі кандидатури: від українських націонал-демократів Євген Левицький, від українських радикалів Лев Бачинський, від українських соціал-демократів Юліан Бачинський, від москвофілів Лев Алексєвич. Були й пропольські кандидати-висуванці – це учитель з передмістя Станиславова с. Микитинці Йосиф Струтинський та Цюцяк, вїт з с. Радча Станиславівського повіту. Поляки, у свою чергу, на зборах, які відбулися 24 квітня 1911 р. в залі станиславівського “Сокола”, обрали свій виборчий комітет й обговорили питання висунення можливих кандидатів. Серед них – станиславівський віце-маршалок Станіслав Ценський, товмацький маршалок Станіслав Богданович та граф з с. Єзупіль Станиславівського повіту Владислав Дзедушицький⁶⁵.

⁵⁸ Вибори. З міста Станиславова: Станиславівська місцева організація нашого національно-демократичного стороництва рішила... *Свобода. Політична, просьвітна і господарска часопись*. 1907. 23 мая. Ч. 104. С. 2.

⁵⁹ Вибори. Виборчі розбої. Із Станиславова доносять... *Діло*. 1907. 30 мая. Ч. 110. С. 2.

⁶⁰ Оповіднене з округу виборчого ч. 59. *Свобода. Політична, просьвітна і господарска часопись*. 1907. 28 мая. Ч. 23. С. 3.

⁶¹ Вибори в 1907-ім році. Округ 59. Станиславів, Товмач і т. д. *Свобода. Політична, просьвітна і господарска часопись*. 1911. 3 мая. Ч. 19. С. 5.

⁶² 32 руских послів в австрійській державній радї. *Свобода. Політична, просьвітна і господарска часопись*. 1907. 6 червня. Ч. 25. С. 5.

⁶³ Вчерашні вибори. *Діло*. 1908. 13 (28) лютого. Ч. 43. С. 1.

⁶⁴ Вибори з галицьких міст. *Діло*. 1908. 19 лютого (3 марця). Ч. 48. С. 1.

⁶⁵ Виборчий рух. З округу 59-ого (Станиславів, Товмач і т. д.). *Свобода. Політична, просьвітна і господарска часопись*. 1911. 5 мая. Ч. 20. С. 3.

19 червня 1911 р. відбулося перше голосування в рамках виборів до австрійського парламенту. В окрузі № 59 голосувало 45 760 чол. Є. Левицького підтримало 15 461 виборець, українського радикала Л. Бачинського 14 724, Л. Алексеви́ча 4 310, В. Дзедушицького 9 947, Ю. Бачинського 1 550, Цюцяка 547, Й. Струтинського 159 виборців. 26 червня мав відбутися другий тур голосування, оскільки ніхто з кандидатів не набрав більшості голосів⁶⁶.

У цей час в міському окрузі № 14 (Станиславів) голосувало 4 835 виборців. Едмунд Равх (польський демократ “Ради народовой”) отримав 3 590, Павло Ствертня (польський демократ) – 947, Ціппер (сіоніст) – 1 152, В. Янович (УНДП) – 94 голосів. До рейхсрату обрано Е. Равха⁶⁷.

Під час другого туру голосування на парламентських виборах в окрузі № 59 були зафіксовані такі результати: Є. Левицький набрав 15 151, Л. Бачинський 16 192, Л. Алексеви́ч 2 837 голосів. У виборах взяло участь 35 138 чол.⁶⁸.

3 липня 1911 р. відбувся третій тур голосування. В Станиславівському сільському окрузі Є. Левицький отримав 15 375, Л. Бачинський – 15 637 і Л. Алексеви́ч – 703 голоси⁶⁹.

За результатами виборів до парламенту 1911 р. з 28 руських округів Східної Галичини було обрано 24 українські послы, 2 москвофіли і 2 поляки. З округу № 59 мандати отримали Л. Бачинський та Є. Левицький. З 24-х українських послів 18 належало до УНДП, 5 до УРП, та 1 до УСДП. З Буковини, як і на попередніх виборах, пройшло п’ять українських депутатів⁷⁰.

Обидва репрезентанти Станиславівщини в рейхсраті входили до української фракції (“клубу”), що складалася з націонал-демократів і радикалів Галичини й Буковини. Особливо прославився своїми парламентськими промова́ми Л. Бачинський, який був одним з найкращих ораторів тодішньої Галичини. Василь Стефаник називав його “промовцем-поетом”. Для того, щоб привернути увагу парламенту до проблем українців Л. Бачинський вдався до т. зв. “обструкційної промови” (оскільки тривалість виступу посла фактично не обмежувалася регламентом, треба було тільки дотримуватися відповідної теми обговорення)⁷¹.

Відомий радикальний діяч Іван Макух писав у своїх спогадах, що Л. Бачинський установив європейський рекорд тривалості парламентського виступу, промовляючи безперервно протягом майже 14 годин (його слухачами залишилися тільки головуючий і стенографісти, а депутати змушені були розійтися)⁷².

Попри розгляд важливих політичних і соціально-економічних питань в австрійському парламенті, окремі з них обговорювалися і на народних зібраннях української громади м. Станиславова. 12 лютого 1912 р. в місті, на площі українського “Сокола” по вул. Третього Травня (нині вул. М. Грушевського), відбулося зібрання з питань впровадження виборчої реформи до Галицького сейму. Головою віча обрано Михайла Губчака, а секретарем Дмитра Вітовського. Майдан заповнився січовиками, селянами, кількома представниками станиславівської інтелігенції. Про стан справ щодо виборчої реформи говорили українські послы І. Макух та Л. Бачинський. Вони також висловлювалися за надання виборчого права жінкам⁷³.

19 травня 1912 р. у м. Львові у залі “Руської Бесіди” пройшло віче у справі заснування українського університету. Присутніх на зібранні було лише 400 чол., оскільки про збори

⁶⁶ Виказ голосованя. Округ 59. Станиславів, Товмач і т. д. *Свобода. Політична, просьвітна і господарска часопись*. 1911. 21 червня. Ч. 32. С. 2.

⁶⁷ Вибори в Східній Галичині. Мійські округи. Округ 14. *Діло*. 1911. 8 (21) червня. Ч. 135. С. 3.

⁶⁸ Виказ другого голосованя з дня 26-го с. м. в сих округах, де в сей понеділок, дня 3-го липня маємо вибрати 18 наших послів. (Округ 59. Станиславів–Товмач–Обертин і т. д.) *Свобода. Політична, просьвітна і господарска часопись*. 1911. 29 червня. Ч. 34. С. 3.

⁶⁹ Кінець виборів в Східній Галичині. Округ виборчий ч. 59. (Станиславів, Товмач, Богородчани, Єзупіль). *Діло*. 1911. 21 червня (4 липня). Ч. 146. С. 2.

⁷⁰ 24 українські послы... *Свобода. Політична, просьвітна і господарска часопись*. 1911. 6 липня. Ч. 35. С. 1.

⁷¹ Райківський І. Станиславів під австрійською владою... С. 21–22.

⁷² Там само.

⁷³ Дня 12. лютого с. р. о 12. год. в полудне відбуло ся в Станиславо́ві віче під голим небом в справі соймової виборчої реформи. *Діло*. 1912. 3 (16) лютого. Ч. 36. С. 3.

належним чином не було повідомлене населення. Зібрання відкрив Юліан Олесницький. Реферат про стан справ стосовно відкриття українського університету виголосив Л. Бачинський. Далі слово взяв Ю. Олесницький, який закликав український народ до боротьби за свої законні права. Прийнято такі резолюції: віче домагається якнайшвидшого заснування українського університету, оскільки тільки цей крок може задовольнити національно-культурні потреби українського народу; віче висловило довіру і подяку українському парламентському клубу за його зусилля в даній справі; збори виголосили своє обурення тим професорам Львівського університету, які намагалися провокувати і розпалити ворожнечу між українською і польською студентською молоддю⁷⁴.

На нові вибори до Галицького крайового сейму в 1913 р., Народний комітет УНДП затвердив зі Станиславівського сільського округу Л. Винничука – віта з передмістя Станиславова села Угринів Долишній⁷⁵.

30 червня 1913 р. відбулося голосування з курії сільських громад в 74 виборчих округах, з яких 47 припадало на Східну Галичину, а решта 27 – на Західну. У Станиславівському окрузі голосувало 222 виборці. Український кандидат від націонал-демократів Л. Винничук отримав 211 голосів, а його конкурент польський ксьондз Ангер – лише 11. Отже, посольський мандат дістався українському кандидату⁷⁶.

Згідно загальних результатів виборів, український національний табір отримав 30 представників у сеймі. Москвофіли отримали лише 2 мандати, а поляки – 15. З 30 українських послів 23 належали до націонал-демократів, 6 – до радикалів і 1 – безпартійний⁷⁷.

Активне життя української громади міста перервала Перша світова війна. Вже 3 серпня 1914 р. була утворена міжпартійна організація, яка дістала назву Головна Українська Рада, на чолі з Костем Левицький, та його заступниками Михайлом Павликом та Миколою Ганкевичем. У своїй відозві до українського народу вона закликала підтримувати Австро-Угорщину у її військовому конфлікті з одвічним ворогом України Російською імперією. В документі зазначалося, що "... на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!", тобто, здійсниться давнє прагнення нашого народу одержання власної державності⁷⁸.

Отже, українське населення м. Станиславова й околиць наприкінці XIX – на початку XX ст. взяло активну участь у виборчому русі Австро-Угорської імперії. Завдяки висуненню кандидатів до складу таких політичних установ Габсбургської монархії як рейхсрат і Галицький крайовий сейм, українство могло убезпечити себе від асиміляції з боку панівних народностей "клаптикової" імперії (німців, поляків та ін.). Українські депутати різних політичних партій та організацій, які змогли у нелегкій боротьбі вибороти місце в органах влади, об'єднувалися там у своєрідні спілки-клуби, які тільки спільними зусиллями могли захистити інтереси власного народу. Крім цього, важливою частиною суспільно-політичного життя станиславівських містян та жителів його околиць стала організація і проведення різного роду народних віч, зібрань, маніфестацій. На них виголошувалися промови, висувалися вимоги та ухвалювалися резолюції на підтримку політичних, соціально-економічних і національно-культурних вимог українського народу, що прагнув отримати ті ж права, якими вже багато років користувалися поляки, угорці та інші "сильні" народи у складі імперії. У недалекому майбутньому, через кілька років в умовах розгортання української національної революції 1917–1923 рр., такі зібрання стали важливим чинником для створення єдиної соборної Української держави.

⁷⁴ Вічевий рух. *Діло*. 1912. 11 (24) мая. Ч. 115. С. 5.

⁷⁵ Наші кандидатури. *Свобода. Політична, просвітна і господарська часопись*. 1913. 25 червня. Ч. 26. С. 2.

⁷⁶ Вибори з сільської курії. *Свобода. Політична, просвітна і господарська часопись*. 1913. 3 липня. Ч. 27. С. 2.

⁷⁷ Вчорашні вибори. *Діло*. 1913. 18 червня (1 липня). Ч. 144. С. 1–3.

⁷⁸ Український Народе! *Діло*. 1914. 21 липня (3 серпня). Ч. 171. С. 1.

UKRAINIAN COMMUNITY OF THE CITY OF STANYSLAVIV IN ELECTORAL MOVEMENT
IN GALICIA (END XIXth – BEGINNING OF THE XXth CENTURY)

Yaroslav KAPUSHCHAK

State Higher Educational Institution

“Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of History of Ukraine and methods of teaching history,

Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: kapuschak.yarik@ukr.net

Andrii KOROLKO

State Higher Educational Institution

“Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of History of Ukraine and methods of teaching history,

Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine,

e-mail: korolko_andr@ukr.net

Summary

The article describes the most important milestones in the social and political life of the Ukrainian community of Stanyslaviv under the rule of the Austro-Hungarian Empire during the late XIXth and early XXth centuries; the development of eternal and strike movements in the environment of our people is traced; the key requirements that Ukraine has advanced in order to protect its rights against the encroachments of the ruling nations of the Habsburg monarchy have been analyzed; the participation of the Ukrainian population of the city in the elections to the Austrian Parliament (Reichsrat) and the Galician Regional Seim of the study period is characterized. Thus, in particular, among the basic requirements of the Ukrainian community of Stanyslaviv, which were put forward at various meetings and demonstrations, and were vital for our people as a whole, are the following: to divide Galicia into Western (Polish) and Eastern (Ukrainian) parts by providing autonomy to the peoples of the region; to introduce universal equal suffrage to the Halych Regional Seimas and the Reichsrat; to open a university in the city of Lviv with the Ukrainian language of teaching, etc. The article also describes the activities of well-known socio-political figures of the Ukrainian people associated with Stanyslaviv, who contributed to raising the awareness of the population and the deployment of the Ukrainian national movement. Among them: Joseph Guryk, Ivan Franko, Kost Levytsky, Lev Bachynsky, Yevgeny Levytsky, Jerome Barish, Dmytro Vitovsky, Volodymyr Yanovych and others.

The course of this type of socio-political processes in the environment of the Ukrainian community of Stanyslaviv contributed to the raising of national consciousness of Ukrainians, served as one of the prerequisites for the deployment of national state formation before the end of World War I and the period of existence of the Western Ukrainian People's Republic (ZUNR).

Keywords: Ukrainian community, city, Stanyslaviv, Chamber, elections, ambassador.

REFERENCES

- Raikivskiy I. Stanyslaviv pid avstriiskoiu vladoiu (kinets XVIII – pochatok XX st.). *Halychyna. Vseukrainskyi naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys*. 2011. № 18/19. S. 11–25. [in Ukrainian].
- Chornovol I. 199 deputativ Halytskoho seimu. Lviv, 2010. 228 s.
- Poliek V. Maidanamy i vulytsiamy Ivano-Frankivska. *Istoryko-kulturnyi putivnyk*. Lviv : Svitlo i tin, 1994. 89 s. [in Ukrainian].
- Hrytsak Ya. Narysy istorii Ukrainy. Formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XIX–XX st. Kyiv : Heneza, 1996. 360 s. [in Ukrainian].
- Grodziski Stanislaw. Sejm krajowy galicyjski 1861–1914. Tom 2. Warszawa, 1993. 558 s. [in Poland].
- Posol Iosyf Huryk pered vybortsiamy. *Dilo*. 1890. 20 liutoho (4 marta). Ch. 40. S. 1–2. [in Ukrainian].
- Adresa pryznania kliubovy ruskykh posliv soimovykh od Rusyniv povitu stanislavivskoho. *Dilo*. 1890. 17 (29) marta. Ch. 62. S. 2. [in Ukrainian].
- Novynky. Robitnyky v Stanislavovi khotily shche 8 hrudnia s. r. sklykaty zbory robitnykiv i selian v spravi zahalnoho holosovania y svobody prasy. *Dilo*. 1891. 18 (30) hrudnia. Ch. 283. S. 3. [in Ukrainian].
- Viche v Stanislavovi. *Batkivshchyna*. 1892. 3 (15 lypnia). Ch. 27. S. 133–134. [in Ukrainian].
- Viche narodne v Stanyslavovi vypalo vchera... *Dilo*. 1892. 23 chervnia (5 lypnia). Ch. 141. S. 1. [in Ukrainian].
- Postanovy narodni, shcho yikh povynen znaty na teper kozhdyi Rusyn. Referat d-ra Kostia Levytskoho na vichu v Stanislavovi. *Batkivshchyna*. 1892. 10 (22 lypnia). Ch. 28. S. 141–142. [in Ukrainian].

- Pos. I. Huryk pered vyborstsiamy. *Dilo*. 1895. 24 maia (5 chervnia). Ch. 113. S. 2–3. [in Ukrainian].
- Po vyborakh. *Batkivshchyna*. 1895. 16 (28) veresnia. Ch. 18. S. 133–135. [in Ukrainian].
- Koho vybrano do soimu z hromad silskykh? *Batkivshchyna*. 1895. 16 (28) veresnia. Ch. 18. S. 135. [in Ukrainian].
- Yak perevelys vybory posliv? Z Stanyslavova pyshut nam... *Dilo*. 1895. 7 (19) zhovtnia. Ch. 225. S. 1–2. [in Ukrainian].
- Novynky i vsiachyna. Do vsikh Rusyniv i vsikh khliborobiv Stanyslavivskoho povitu! *Batkivshchyna*. 1896. 16 (28) serpnia. Ch. 16. S. 127.
- Povitove viche narodne v Stanyslavovi... *Batkivshchyna*. 1896. 1 (13) veresnia. Ch. 17. S. 130–132. [in Ukrainian].
- Rukh vyborchii. Z Stanyslavova pyshut nam: V okruzi vyborchom Stanyslaviv–Bohorodchany–Tovmach–Nadvirna rukh vyborchii – z viymkoiu povita nadvirnianskoho – dosyt zhyvyi. *Dilo*. 1897. 25 sichnia (6 liutoho). Ch. 20. S. 1. [in Ukrainian].
- Rukh politychnyi ruskoho selianstva. V Chernevi pid Stanyslavovom малы vidbuty sia pravybory... *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1897. 27 liutoho (11 marta). Ch. 9. S. 71. [in Ukrainian].
- Shehe protsesy za vybory. II. Sprava cherniivska. *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1897. 19 chervnia (1 lypnia). Ch. 25. S. 194. [in Ukrainian].
- Z rukhu vyborchoho. Z Stanyslavova pyshut nam: Pry asystentsiy viyska vidbuly sia pravybory v selakh pid Stanyslavovom v Uhrynovi dolishnim, v Yamnytsy i Krekhyvtsiakh. *Dilo*. 1897. 25 liutoho (9 marta). Ch. 45. S. 2. [in Ukrainian].
- Vybory v V-oi kurii. (VIII. Stanyslaviv, Halych; Rohatyn, Burshtyn; Pidhaitsi, Vyshnivchyk; Buchach, Zoloty Potik, Manastyryska; Tovmach, Tysmenytsia, Otyniia). *Dilo*. 1897. 28 liutoho (12 marta). Ch. 48. S. 1–2. [in Ukrainian].
- Novyny. Vyslid vyboriv z kurii chetvertoy... *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1897. 6 (18) marta. Ch. 10. S. 79. [in Ukrainian].
- Rukh politychnyi, prosvytnyi i ekonomichnyi ruskoho narodu. V stanyslavivskim poviti. Dnia 10 liutoho vidbude sia v Stanyslavovi viche... *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1898. 15 (27) sichnia. Ch. 3. S. 22. [in Ukrainian].
- V stanyslavivskim poviti. Viche okruzhne z 10 liutoho vypalo duzhe dobre. *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne y hospodarske dlia narodu*. 1898. 12 (24) liutoho. Ch. 7. S. 53–54. [in Ukrainian].
- Viche v Stanyslavovi. *Dilo*. 1898. 6 (18) liutoho. Ch. 28. S. 1. [in Ukrainian].
- Prosvitnyi, ekonomichnyi i politychnyi rukh sered nashoho narodu. V Stanyslavivskim poviti proiavyy sia v poslednykh chasakh sylnyi rukh prosvitnyi, ekonomichnyi i politychnyi. *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1900. 11 (24) maia. Ch. 19. S. 3.
- Dopysy pro vyborchii rukh. Zi Stanyslavivshchyny. (Bilshе kandydativ, yak komitetovykh!). *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1900. 1 (25) zhovtnia. Ch. 41. S. 3. [in Ukrainian].
- Vyborchii rukh. P. Yosyf Huryk khlopskyi kandydat na 5-tu kuryiu Stanyslaviv i t. d. ... *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1900. 23 lystopada (6 hrudnia). Ch. 47. S. 3–4. [in Ukrainian].
- Chyselni vykazy z vyboriv (v V-ii kurii). *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne y hospodarske dlia narodu*. 1900. 8 (21) hrudnia. Ch. 49. S. 1–2. [in Ukrainian].
- Chyselni vykazy z vyboriv (v IV-tii kurii). *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1900. 8 (21) hrudnia. Ch. 49. S. 2. [in Ukrainian].
- Pohrom! Vybory v kurii khlopskii v ruskii chasty kraiu... *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1901. 23 serpnia (5 veresnia). Ch. 34. S. 1. [in Ukrainian].
- Povyborchi pysma. Iz Stanyslavova pyshut nam... *Dilo*. 1901. 30 serpnia (12 veresnia). Ch. 195. S. 2.
- Dopysy. Zi Stanyslavivshchyny. “Razom syly spoluchite, dobro bude vam”. *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1901. 30 serpnia (12 veresnia). Ch. 35. S. 3.
- Z narodnykh vich i zboriv. Viche v Stanyslavovi vidbulo sia d. 12 s. m. ... *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1901. 13 (26) hrudnia. Ch. 50. S. 2. [in Ukrainian].
- Novynky. Narodni vicha v d. 28 padolysta. *Dilo*. 1905. 19 padolysta (2 hrudnia). Ch. 259. S. 3. [in Ukrainian].
- Narodni vicha i manifestatsyi. V stanyslavivskim poviti d. 17. s. m. malo vidbuty v Chukalivtsi viche... *Dilo*. 1906. 9 (22) sichnia. Ch. 6. S. 2. [in Ukrainian].
- Narodni vicha i manifestatsyi. V stanyslavivskim pov. vidbuly sia d. 21. s. m. dovirochni zbory... *Dilo*. 1906. 17 (30) sichnia. Ch. 13. S. 2. [in Ukrainian].

- Vicha okruzhni. Viche okruzhne v Stanyslavovi... *Dilo*. 1906. 18 (31) sichnia. Ch. 14. S. 2. [in Ukrainian].
- Vyborchi okruhy. III. *Dilo*. 1906. 10 (23) martsia. Ch. 47. S. 1. [in Ukrainian].
- Vyborchi okruhy v Halychyni. *Dilo*. 1906. 30 maia (12 chervnia). Ch. 109. S. 1. [in Ukrainian].
- Vidozva. Novyi vyborchi zakon oderzhav tsisarsku sanktsyiu. *Svoboda. Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys*. 1907. 14 liutoho. Ch. 7. S. 1–2. [in Ukrainian].
- Oholoshenie. Narodnyi Komitet yako nachalna ekzekutyva narodnoho (natsionalno-demokratychnoho) storonnytstva... *Dilo*. 1907. 20 tsvitnia. Ch. 80. S. 1. [in Ukrainian].
- Peredvyborchi rukh. Z mista Stanyslavova. Ruskym kandydatom z mista Stanyslavova postavyla tamoshna organizatsyia mistseva... *Dilo*. 1907. 21 martsia. Ch. 54. S. 2. [in Ukrainian].
- Peredvyborchi rukh. V spravi aktsyi vyborchoi v okruzi Stanyslaviv–Tovmach–Obertyn i t. d. oderzhaly my slidiuchu statiu... *Dilo*. 1907. 4 maia. Ch. 90. S. 2–3. [in Ukrainian].
- Kilko khto distav holosiv dnia 17 s. m. *Svoboda. Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys*. 1907. 21 maia. Ch. 21. S. 2. [in Ukrainian].
- Vybory. Z mista Stanyslavova: Stanyslavivska mistseva organizatsyia nashoho natsionalno-demokratychnoho storonnytstva rishyla... *Dilo*. 1907. 23 maia. Ch. 104. S. 2. [in Ukrainian].
- Opovishchenie z okruha vyborchoho ch. 59. *Svoboda. Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys*. 1907. 28 maia. Ch. 23. S. 3. [in Ukrainian].
- Vybory. Vyborchi rozboi. Iz Stanyslavova donosiat... *Dilo*. 1907. 30 maia. Ch. 110. S. 2. [in Ukrainian].
- Vybory v 1907-im rotsi. Okruh 59. Stanyslaviv, Tovmach i t. d. *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1911. 3 maia. Ch. 19. S. 5. [in Ukrainian].
- 32 ruskykh posliv v avstriiskii derzhavnii radi. *Svoboda. Pysmo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu*. 1907. 6 chervnia. Ch. 25. S. 5. [in Ukrainian].
- Vcherashni vybory. *Dilo*. 1908. 13 (28) liutoho. Ch. 43. S. 1. [in Ukrainian].
- Vybory z halytskykh mist. *Dilo*. 1908. 19 liutoho (3 martsia). Ch. 48. S. 1. [in Ukrainian].
- Vyborchi rukh. Z okruha 59-oho (Stanyslaviv, Tovmach i t. d.). *Svoboda. Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys*. 1911. 5 maia. Ch. 20. S. 3.
- Vykaz holosovania. Okruh 59. Stanyslaviv, Tovmach i t. d. *Svoboda. Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys*. 1911. 21 chervnia. Ch. 32. S. 2. [in Ukrainian].
- Vybory v Skhidnii Halychyni. Miiski okruhy. Okruh 14. *Dilo*. 1911. 8 (21) chervnia. Ch. 135. S. 3. [in Ukrainian].
- Vykaz druhoho holosovania z dnia 26-ho s. m. v sykh okruhakh, de v sei ponedilok, dnia 3-ho lypnia maiemo vybraty 18 nashykh posliv. (Okruh 59. Stanyslaviv–Tovmach–Obertyn i t.d.) *Svoboda. Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys*. 1911. 29 chervnia. Ch. 34. S. 3. [in Ukrainian].
- Kinets vyboriv v Skhidnii Halychyni. Okruh vyborchi ch. 59. (Stanyslaviv, Tovmach, Bohorodchany, Yezupil). *Dilo*. 1911. 21 chervnia (4 lypnia). Ch. 146. S. 2. [in Ukrainian].
- 24 ukrainski posly... *Svoboda. Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys*. 1911. 6 lypnia. Ch. 35. S. 1.
- Dnia 12 liutoho s. r. o 12. hod. v poludne vidbulo sia v Stanyslavovi viche pid holym nebom v spravi soimovoi vyborchoi reformy. *Dilo*. 1912. 3 (16) liutoho. Ch. 36. S. 3. [in Ukrainian].
- Vichevyi rukh. *Dilo*. 1912. 11 (24) maia. Ch. 115. S. 5. [in Ukrainian].
- Nashi kandydaty. *Svoboda. Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys*. 1913. 25 chervnia. Ch. 26. S. 2. [in Ukrainian].
- Vybory z silskoi kuryi. *Svoboda. Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys*. 1913. 3 lypnia. Ch. 27. S. 2. [in Ukrainian].
- Vcherashni vybory. *Dilo*. 1913. 18 chervnia (1 lypnia). Ch. 144. S. 1–3. [in Ukrainian].
- Ukrainskyi Narode! *Dilo*. 1914. 21 lypnia (3 serpnia). Ch. 171. S. 1. [in Ukrainian].

УДК 94 (477)

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ МІСТА ТА СЕЛА УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВІ АСПЕКТИ ПОВСЯКДЕННЯ**Євгеній БИБА***Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
кафедра методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти**Інституту історичної освіти,**вул. Єрванська, 27, кв. 53. 03087, м. Київ, Україна,**e-mail: hoi12365@gmail.com**DOI: 10.15330/gal.32.24-32**ORCID: 0000-0002-6286-538X*

У статті висвітлено спробу розглянути та узагальнити питання матеріального забезпечення інтелігенції. У статті подається загальна характеристика матеріально-побутового забезпечення інтелігенції у другій половині XIX ст. З'ясовано, що рівень матеріального забезпечення інтелігенції залежав від роду діяльності та фаху. Розглянуто основні та додаткові витрати представників інтелігенції. Встановлено, що разом зі становленням ринкової моделі економіки та її модернізації в умовах доби "Великих реформ" матеріальний добробут представників інтелігенції українських губерній Російської імперії значно поліпшився, що виявлялося у зростанні оплати праці представників розумових професій, у розширенні раціону харчування, більшій доступності якісного та дорогого одягу, взуття.

Ключові слова: *матеріальне забезпечення інтелігенції, доходи інтелігенції, витрати інтелігенції, повсякденне життя інтелігенції, різночинна інтелігенція.*

XIX століття – епоха національно-культурного відродження, пов'язаного з новим поколінням українських діячів, які за походженням були, як вихідцями з козацької старшини, так і вихідцями з "низького стану" й були представниками нової соціальної верстви – різночинної інтелігенції, більшість представників якої за своїм фахом були вченими, педагогами, лікарями, інженерами, літераторами, юристами. Діяльність цієї нової соціальної верстви українського суспільства у галузі української культури носила фаховий характер, а не характер своєрідного захоплення.

Проблема матеріально-побутового забезпечення інтелігенції має важливе значення у процесі дослідження повсякденного життя, оскільки вона впливає не лише на відображення побутового аспекту життя інтелігенції, а й на якість ретрансляції отриманих нею знань, цінностей та ідеалів.

Історіографія питання матеріально-побутових аспектів життя інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. представлена дослідженнями таких науковців: О. Драч¹, О. Люха², Г. Касьянов³, І. Коляда⁴, В. Лейкіна-Свірська⁵, В. Молчанов^{6, 7}, Г. Петровський⁸, І. Сучков⁹, Н. Шип¹⁰, І. Яременко¹¹.

¹ Драч О. Початкова освіта у Черкаському повіті Київської губернії в контексті загальноукраїнських тенденцій (друга половина XIX – початок XX ст.). *Черкащина в контексті історії України: матеріали Першої науково-краснознавчої конференції Черкащини, присвяченої 50-річчю утворення Черкаської обл.* Черкаси: Ваш Дім, 2004.

² Люха О. Сельский учитель в Олонецкой губернии: труд и социальный облик. *Из истории русской интеллигенции: сб. материалов и статей к 100-летию со дня рождения В. Р. Лейкиной-Свирской.* Санкт-Петербург, 2003. С. 426–443.

³ Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX ст.: соціально-політичний портрет. Київ, 1993. 176 с.

⁴ Коляда І. Українська інтелігенція в Росії: суспільно-політична та соціально-культурна діяльність (друга половина XIX – початок XX ст.). Київ: Інститут історії України, 2010. 400 с.

⁵ Лейкіна-Свирская В. Интеллигенция в России во второй половине XIX в. Москва, 1981. 285 с.

Науковою новизною нашого дослідження є спроба на основі аналізу нових архівних джерел висвітлити й узагальнити інформацію про джерела офіційних та додаткових доходів представників різночинної інтелігенції в місті та селі українських губерній Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст.

Метою дослідження є спроба розглянути матеріально-побутові аспекти повсякденного життя міської та сільської інтелігенції українських губерній у складі Російської імперії упродовж другої половини XIX – початку XX ст.

Матеріальне забезпечення міської та сільської інтелігенції здебільшого залежало від роду діяльності та фаху. Так, науково-педагогічна інтелігенція у “Табелі про ранги” була офіційно віднесена до державних службовців – чиновників – за “Статутом Академії наук” й “Статутом університетів Росії” (1803, 1804)¹². На початок XX ст. матеріальне забезпечення осіб, зайнятих розумовою працею у кілька разів перевищували доходи осіб, зайнятих фізичною працею. Так, земські лікарі отримували 1,5 тис. руб., рядові інженери отримували до 2 тис. руб., викладачі (учителі) середніх шкіл – від 900 до 2,5 тис. руб., актори – 1,2–1,8 тис. руб., викладачі в університетах – 3–5 тис. руб. адвокати – від 2 до 10 тис. руб. Доходи творчих професій (літератори, художники, актори) залежали від їх популярності й таланту та могли сягати до 12 тис. руб.¹³.

Серед високооплачуваної категорії населення варто виділити професорів вищої школи їхнє матеріально-фінансове забезпечення яких згідно із “Загальним статутом імператорських Російських університетів” (1863 р.) виглядало таким чином: ординарний професор отримував 3000 руб. в рік, екстраординарний – 2000, доцент – 1200 (плюс “квартирні” й “харчові”). Варто відзначити, що окрім посадової платні, викладачі отримували гонорари, розмір яких залежав не від якості та кількості витраченої праці, а від кількості слухачів (студентів). Аналіз джерел дозволяє стверджувати, що на деяких факультетах різних університетів, де навчалося більше студентів, розміри гонорару були більшими. Забезпечували такі гонорари студенти, які сплачували кошти за слухання лекцій, а його розмір встановлювала спеціальна комісія. Так, комісія, створена у 1897 р. радою Харківського університету, підвела підсумки піврічних видатків на гонорари та відзначила, що найбільші гонорари за пів року отримували професори юридичного факультету (421 руб.). Викладачі інших факультетів мали такі гонорари: медичний факультет – 396 руб., фізико-математичний – 230 руб., історико-філологічний – лише 26 руб. (один з найнижчих показників). Приват-доценти юридичного факультету отримували гонорар у розмірі 124 руб., а їх колеги історико-філологічного факультету – 15 руб. Члени комісії К. Андреев, Д. Багалій, І. Міклашевський, М. Сумцов запропонували скасувати систему гонорарів й підвищити натомість професорські оклади¹⁴.

Ситуація із оплатою праці та доходами викладачів в гімназіях та реальних училищ дещо відрізнялася від професорської. Головною основою нарахування заробітної платні був фіксований оклад за 12 уроків на тиждень, поурочної винагороди, за понаднормову кількість уроків,

⁶ Молчанов В. Життєвий рівень населення України за часів П. Куліша. *Волинські історичні записки. Збірник наукових статей*. 2009. Т. 3. С. 12–26.

⁷ Молчанов В. Корупція як соціальний чинник добробуту імперської адміністрації у підросійській Україні в XIX – на початку XX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2008. Вип. 14. С. 247–267.

⁸ Петровський Г. З революційного минулого. Москва, 1958. 210 с.

⁹ Сучков И. Социальный и духовный облик учителя России на рубеже XIX–XX вв. *Отечественная история*. 1995. № 1. С. 65–73.

¹⁰ Шип Н. Интеллигенция на Украине (XIX в.): историко-социологический очерк. Киев, 1991. 172 с.

¹¹ Яременко І. Земське вчителство України напередодні та в період першої світової війни: правовий статус, соціальний авторитет та оплата праці. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Збірник наукових праць*. № 23. Київ, 2014. С. 255–267.

¹² Марголис Ю. Д., Тишкин Г. А. Отчизне на пользу, а россиянам во славу: Из истории университетского образования в Петербурге в XVIII– начале XIX в. Ленинград, 1988. С. 193.

¹³ Соколов К. Российская интеллигенция XVIII – начала XX вв.: картина мира и повседневность. Санкт-Петербург: Нестор-История, 2007. С. 374.

¹⁴ Записки императорского Харьковского университета 1898 г. Харьков, 1898. Кн. 1. С. 10.

яка була дещо нижчою від фіксованої, а також винагороди за виконання додаткових обов'язків. Так, вчителі гімназій та реальних училищ, в залежності від терміну служби, поділялися на категорії, за якими й отримували річні оклади. Так, до 1-го розряду відносились чотири вчителі, які отримували 750 руб. окладу, до 2-го – п'ять вчителів (900 руб.), до 3-го та 1-го відносились лише по одному вчителю, які отримували 1250 та 1500 руб. відповідно¹⁵. На початку своєї служби вчитель отримував 1-ий розряд, а отримання чергового розряду залежало від наявності вакансії. Зазвичай вчителі працювали без будь-якої надії на те, що їх переведуть до наступного щаблю, тому вони вимагали фіксованих критерій та встановлених строків служби, по закінченню яких підвищувалася їх платня¹⁶. Окрім посадових окладів, як зазначає Ігор Зубков, вчителі російської, латинської та грецької мов, згідно статутів гімназій та прогімназій отримували виплати за “исправление” ими письменных “ученических упражнений”: не менше 100 руб. на рік кожному вчителю гімназії, 300 руб. в рік на усіх вчителів 6-класних гімназій і 180 руб. у 4-класних прогімназіях¹⁷.

На першому році служби в державних навчальних закладах учителі отримували підйомні кошти в розмірі 1/3 їх річного окладу, які видавалися при умові подальшої служби протягом не менше трьох років¹⁸.

22 грудня 1903 р. вчителям середніх навчальних закладів було встановлене невелике так зване додаткове утримання, яке зазвичай розподілялося поміж вчителями, що потребували матеріальної підтримки. Згодом, у 1907 р. через нарікання вчителів, які такого утримання не отримували, його розміри було зафіксовано: до окладу вчителів, які працювали менше 10 років додавалося 90 руб. надбавки, а тим, хто пропрацював 10–15 років – 180 руб., відповідно 15–25 років – 360 руб. Потреба в збільшенні окладів заробітної платні, резюмує дослідник І. Зубков, стала більш відчутною після подій першої Російської демократичної революції (1905–1907 рр.), що супроводжувалися різким зростанням цін¹⁹.

На недостатнє фінансування вчителів звертає увагу з'їзд народних вчителів у Новгороді (1882 р.), на якому було затверджено мінімальний бюджет витрат сільського вчителя. Так, щоб проживати на 45 коп./день, оплачувати прислугі по 2 руб./місяць, витратити на одяг та взуття 70 руб./рік, мати газету за 9 руб. та на 3 руб. книг в рік, поїхати на батьківщину за 15 руб. і т. д., заледве вистачало 380 руб./рік²⁰.

У 1898 р. міністерство народної освіти звітувало, що через недостатнє фінансування вчителі були змушені брати непосильну кількість уроків. У той же час комітет міністерства розробив пропозицію щодо покращення матеріального забезпечення вчителів, яким передбачалося підвищити ставку за перший рік роботи до 1,2 тис. руб. а також встановити річні надбавки у розмірі 20% від цієї ж ставки. Таким чином, через 25 років служби вчителі мали отримувати 2,16 тис. руб. Проте, попечителі навчальних округів хоч і визнавали необхідність підвищення матеріального забезпечення, але їх погляди з приводу розміру посадового окладу різнилися²¹. Спеціальна комісія Педагогічного товариства при Московському університеті запропонувала встановити першочергову ставку розміром 1,6 тис. руб., а максимальну – 3,3 тис. руб., що було передбачено Статутом чоловічих гімназій 1871 р. Згодом питання про підвищення матеріального забезпечення учителів, яке детально розглядалося протягом 1899–1900 рр., було відкладено на невизначений термін²².

¹⁵ Зубков И. Российское учительство: повседневная жизнь преподавателей земских школ, гимназий и реальных училищ. 1870–1916. Москва : Новый хронограф, 2010. С. 270.

¹⁶ Там само. С. 270.

¹⁷ Там само. С. 272.

¹⁸ Там само. С. 273–274.

¹⁹ Там само. С. 275–276.

²⁰ Лейкина-Свирская В. Интеллигенция в России во второй половине XIX в. Москва, 1981. С. 169.

²¹ Зубков И. Российское учительство: повседневная жизнь преподавателей земских школ, гимназий и реальных училищ. 1870–1916... С. 279.

²² Там само. С. 280.

Окрім офіційної заробітної платні вчителі давали приватні уроки, або ж, у деяких випадках, займалися поборами та корупцією у своєму навчальному закладі. Зазвичай, послугами вчителів користувалися діти заможних сімей, а іншим додаткові уроки давали студенти або ж учні старших класів. Досить часто додаткові заняття у своїх вчителів брали, навіть, учні які добре навчалися. Вартість одного заняття складала від 3 до 5 руб., а в окремих випадках і до 10 руб. Популярність приватних занять зростала у другому півріччі, перед складанням учнями річних випускних або перевідних іспитів. У такий період вчителі могли заробляти до 100 руб. у місяць, що було майже рівнозначним їхньому посадовому окладу. Досить часто приватні уроки (репетиторство) межувало з фактами поборів та корупції, а учні та їх батьки нерідко розглядали приватні уроки як певний хабар вчителю²³. Показовим у цьому контексті є приклад: “лінивий та нездібний учень старшого класу, син дуже заможного фабриканта, бере упродовж двох років уроки у викладача свого класу (по 5 руб. за урок) і, не маючи належних знань, починає отримувати загалом задовільні оцінки й закінчує курс. У таких випадках учні говорять відкрито: “Петров буде брати уроки у Івана Павловича і перейде”²⁴.

Представники медичної інтелігенції, які працювали в містах та повітах в середньому у 60-х рр. XIX ст. отримували близько 17 руб. в місяць. Праця медперсоналу лікарень оплачувалась значно більше: старший лікар отримував 500 руб. в місяць (не враховуючи “квартирних” коштів), ординатор – 443 руб., з яких: 257 руб. – ставка, 86 руб. – “квартирні” й 100 руб. – “розїздни”²⁵. Досить високого рівня було матеріальне забезпечення інженерно-технічної інтелігенції, яке виглядало таким чином: у 90-ті рр. XIX ст. посадовий оклад інженера зі стажем становив від 2 до 4 тис. руб. на рік²⁶.

Щодо творчої інтелігенції, то їх матеріальне життя залежало не лише від фіксованого гонорару, а й від прибутку з реалізації “продукту” її творчої діяльності. Так, літератори отримували гонорар за кожен друкований сторінку своїх творів. М. Костомаров за наукові статті отримував плату в розмірі 75–80 руб. за сторінку. М. Коцюбинський за повість “Дорогою ціною” отримав 160 р. (по 40 р. за ст.), Б. Грінченко за повість “Под тихими вербами” отримав 570 р. (по 40 р. за ст.), Марко Вовчок за твір “Чортова пригода” отримала 40 р. (по 2,5 р. за ст.)²⁷. Відомі літературні діячі XIX–XX ст., отримували значно більші гонорари. Так, Л. Толстой за твір “Війна і мир” отримав 300 руб. за один друкований лист, П. Боборикін – 300 руб., О. Островський – 150–174 руб., М. Салтиков-Щедрін – 100–125 руб.²⁸. Варто зазначити, що досить часто видавці замість гонорару віддавали частину тиражу з метою його самореалізації митцем²⁹.

Більшість інтелігенції, як наукової, так і творчої, займалися видавничою справою. Сучасний український дослідник В. Молчанов, опираючись на “Переписку С. Ходецкого с книжними магазинами Д. Кожанчикова, А. Смирдина, И. Глазунова, Салаева и др. о продаже его книги “Уроки естественной истории для учащихся девиц и юношества, письмо художника Петрова об издании атласа для нее и др. материалы. 1859–1861 гг.”, подає “Расходы по изданию “Уроков естественной истории””, які здійснювалися в м. Києві: “5-го сентября дано смотрителю Шпрангеру для покупки в лавке Кочубея стоп бумаги по 5 руб. стопа 120 руб.; 15 сентября дано наборщику 1 руб.; 7 октября дано наборщику 1 руб.; 25 октября дано наборщику 1 руб.; 30 октября дано типографскому мальчику 15 к.; 8 ноября дано наборщикам 2 руб.; 4 декабря дано Шпрангеру еще на 2 стопы бумаги 10 руб.; 22 декабря дано наборщикам 3 руб.; Типографским мальчикам на новый год 40 коп.; 15 января остальным наборщикам

²³ Зубков И. Российское учительство: повседневная жизнь преподавателей земских школ, гимназий и реальных училищ. 1870–1916... С. 286.

²⁴ Там само. С. 286–287.

²⁵ Шип Н. Интеллигенция на Украине (XIX в.) : историко-социологический очерк. Киев, 1991. С. 71.

²⁶ Там само. С. 115.

²⁷ Інститут рукопису НБУ ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ) Ф. 2. Оп. 3. Спр. № 41594159 : Рахунки на гроші преміальні за Історію Малоросії та ін. Арк. 1.

²⁸ Соколов К. Российская интеллигенция XVIII – начала XX вв.: картина мира и повседневность. Санкт-Петербург : Нестор-История, 2007. С. 376–377.

²⁹ Там само. С. 377.

согласно обещания 1 руб. 50 коп.; На водку палитурщику и извозчику за доставку книг 1 руб. 40 коп.; Уплочено в типографи 198 руб. 67,5 коп.; Всего расходов по типографии 340 руб. 12,5 коп.; (Общин расходы) Печатание 240 руб. 12,5 коп.; Пересылка 61 руб. 3 коп.15; Мелочи 9 р. 64 коп.; Всего 418 р. 36,5 коп.; Еще 7 р. 57 коп.; Всего продано 510 экз. Виручено 776 руб. 65 коп.; 358 р. 28,5 коп.³⁰.

В особистому архіві В. Антоновича збереглися рахунки на видання та реалізацію його праць. Так, “Рахунок В. Антоновичу від 14 березня 1885 р.” на видання “Монографии по истории Западной и Юго-Западной России т. 1” зазначається: “За набор и печать 20 ¼ листа (по 14 р. за лист) – 311 р. 50 к.; за брошировку – 25 р.; за сорочку – 24 р.; за добавленную бумагу – 13 р. 50 к.; гербовая марка Цензору – 60 к.; итого – 374 р. 60 к.”³¹. Далі В. Антонович подає “Счет расходов на издание”: 9 февраля 1885 на покупку 12 стоп бумаги – 108 р.; 14 марта по счету Федорова за печатание – 374 р. 60 к. 4 перевозка – 1 р. 75 к. Счет экземпляров – 1230. Выдано в цензуру – 12. 15 марта – Оглоблину 100 (уплоч.); 15 марта – Ильницкому 120 (в счет за бумагу); 16 марта – Гавриленку 9 (компенсации); 17 – М. Максимовичу 10 (оплоч.); 11 апр. Оглоблину 100 (уплоч.); 12 – М. Максимовичу 10 (уплоч.); 31 мая – нерозб 10 (уплоч.); 1886 г. 1 марта – Оглоблину 50 (уплоч.); 1 апр. – Семенцеву 15 (уплоч.)³². “Выручка из издания”: “16 марта получено от Оглоблина – 120 р.; 11 апр. от Оглоблина – 120 р.; 12 апр. От Максимовича – 12 р.; 1886 март 1 от Оглоблина – 60 р.; апр. 7 от Максимовича – 12 р.; 14 мая от Семенцева – 3,60 р.; 18 сентября тоже – 8,40 р.”³³.

У своєму “Щоденнику” від 17 лютого 1875 р., О. Кістяківський писав: “Был Симиренко. Вручил 500 р. на издание рукописи: “Права, по которым судится малороссийский народ”³⁴”.

Таким чином, у середині ХІХ ст. книговидання було однією з суттєвих складових прибутків науковців та університетських викладачів, літераторів, що визначав їхній життєвий рівень та вирізняв серед інших представників міської та сільської інтелігенції.

Драматурги, антрепренери та актори, особливо перші актори, отримували пристойні гонорари. Так, видатний діяч українського театру І. Мар’яненко згадував, що на російській сцені перші актори діставали 1000–1200 р. на місяць, а поряд з ними молодим акторам сплачували по 35–40 р.³⁵. І. Мар’яненко, згадуючи про роботу в театрі Садовського, писав: “У театрі Садовського добрий хорист, він же актор на невеликі ролі, одержував 50–60 карбованців, а перші актори 150 карбованців на місяць. Тільки мені та Ліницькій, Садовський платив 175 карбованців”³⁶.

На початку професійної музичної кар’єри М. Лисенко отримував досить пристойні гонорари, про що писав П. Житецький у листі до М. Драгоманова (2 квітня 1872 р.): “Коля Лисенко хапає гроші – у Києві за концерт отримав чистого прибутку 350 крб., недавно повернувся з Ніжина з сотнею карбованців”³⁷.

Аналіз фінансово-матеріального забезпечення життя інтелігенції варто розглядати із врахуванням базових витрат на житло, харчування та одяг. На початку ХХ ст. ціни на продукти харчування в губерніях Правобережної України виглядали наступним чином: кілограм білого хліба коштував від 0,06 до 0,09 руб., хліб житній – 0,05–0,07 руб., кілограм яловичини – 0,17–0,34 руб., свинина – 0,3–0,32 руб., баранина – 0,2–0,37 руб., гуска – 1,2 руб., курка – 0,45–

³⁰ Молчанов В. Життєвий рівень населення України за часів П. Куліша... С. 14–15.

³¹ ІР НБУВ. Ф. 2. Оп. 7. Спр. № 30459 : Папери що торкаються виднь творів і продажу їх. Арк. 4.

³² Там само. Арк. 5.

³³ Там само. Арк. 6.

³⁴ Кістяківський О. Ф. Щоденник: 1874–1885 : у 2 т. / упоряд. В. С. Шандра та ін. ; відп. ред. І. Л. Бутич ; НАН України, Археографічна комісія, Інститут української археографії, Центральний держ. історичний архів України в м. Київ, Українська правнича фундація. Т. 1 : 1874–1879. Київ : Наукова думка, 1994. С. 39.

³⁵ Мар’яненко О. Сцена, актори, ролі. Київ : Мистецтво, 1964. С. 234.

³⁶ Мар’яненко О. І. Минуле українського театру. Київ : Мистецтво, 1953. С. 134.

³⁷ Архів Драгоманова / упоряд. Г. Лазаревський. Варшава, 1938. Т. 1 : Листування Київської Старої громади з М. Драгомановим (1870–1895 рр.). С. 126.

0,85 руб., риба свіжа – 0,75 руб., оселедці (10 одиниць) – 0,5 руб., риба солоня – 0,45 руб., цибуля – 0,02–0,05 руб., молоко (відро) – 1,2 руб., сир – 0,15–0,22 руб., масло вершкове – 0,87–1,27 руб., цукор – 0,26–0,35 руб., чай – 2 руб., локшина – 0,1 руб., сіль – 0,5–0,6 руб., пляшка оцту – 0,06 руб., олія – 0,5 руб., яйця курячі (за сто одиниць) – 2–4 руб., картопля – 0,17–0,4 руб.³⁸

Вартість одягу й взуття залежала від якості та місця виготовлення. Так, одяг у середині XIX ст. мав такі ціни: кожух – 6 руб., свита – 3 руб., білизна – 1 руб., спідня білизна – 0,75 руб., чоботи (1 пара та 1 пара головок) – 1,5 руб., шапка, рукавиці, пояс – 0,55 руб.³⁹

Газета “Киевлянин” у 1897 р. повідомляла, що торговий дім “Котляров и Черноголовкин” реалізує льняну тканину по 30 коп. за аршин та бумазею по 12 коп.⁴⁰ У іншому періодичному виданні “Жизнь и искусство” у 1893 р. повідомлялося про розпродаж у м. Києві білизни до Різдва Христового. Зокрема пропонувалися: сорочки батистові із комірами й манжетами по ціні 1,15 руб., полотняних – 1,5 руб., шкарпетки – 0,65 руб. за півдюжини (шість пар), фуфайки теплі – 0,75 руб.⁴¹ У 1894 р. це ж видання повідомляло про розпродаж у київському “Варшавському” магазині таких речей, як: зимові пальто – 9 руб., осінні – 5 руб., літні – 4,75 руб., миколаївських шинелей – 35 руб., піджачних костюмів – 6,5 руб., штани – 1,4 руб.⁴²

З другої половини XIX ст. зростає мережа залізниць та зростало й використання населенням послуг залізничного транспорту, популярність якого обумовлювалась тим, що він був більш швидким, ефективним і дешевшим порівняно з гужовим. У процесі капіталістичної індустріалізації розширювалася та збільшувалася мережа транспортно-сполучення між містами з використанням диліжансів. У другій половині XIX ст. вартість проїзду в диліжансі сполученням Київ–Чернігів у I класі становила 4 руб., у II – 3 руб., а за кожний пуд поклажі треба було платити 50 коп. Аналогічне сполучення було встановлено і м. Києва з м. Житомиром за яким вартість проїзду в I класі складала 3 руб. 50 коп., у II – 2 руб. 50 коп. та за поклажу треба було платити по 40 коп. за 1 пуд. Значною пільгою в диліжансовому сполученні було безкоштовне провезення пуда поклажі на кожний куплений квиток⁴³.

Підрахунок учительських видатків, зроблених директором однієї з гімназій С.-Петербургу базувався на припущеннях, що сім'я типового вчителя складалася із нього самого, непрацюючої дружини, двох синів і двох доньок, із яких останні та один із синів відвідували гімназію, а старший із синів був студентом. Учитель, який користувався посадовою окладом за другим розрядом (900 р.) та викладав 30 уроків на тиждень, отримував від гімназії 1980 руб. та 1000 руб. – за рахунок приватних уроків. При цьому вчитель витратив на харчування, прислугу, прання та інші господарчі потреби складали 1500 руб., на оплату квартири з опаленням та освітленням до 800 руб., оплату навчання в жіночій гімназії, уроки музики та додаткові заняття з репетитором французької мови для дочок 450 руб., оплату навчання в університеті сина-студента 200 руб. Якщо б син не мав можливості жити з батьками, вчитель мав би сплачувати ще 200 руб. за оренду квартири. Відповідно, на сплату інших обов'язкових та випадкових розходів (“на плаття”, взуття, підручники, ноти, на страхування майна та життя, дачу, медицину та ін.) вчитель мав суму в розмірі 30 р. Отже загальна сума витрат складала 2950 руб.⁴⁴

Письменник М. Бережков у своєму “Щоденнику” занотував: “В заключении дневника старого года приведу несколько цифр моих расходов с конца августа до Нового года, след. [овательно] за 4 ¼ месяца. Всего денег получено 245 рублей, которые: за квартиру – 48 руб. (по 11 руб. в месяц); обеды и кофе – 42 руб. (около 10 руб. в месяц); чай 3 ф. (фунта) – 6; сахар

³⁸ Молчанов В Корупція як соціальний чинник добробуту імперської адміністрації у підросійській Україні в XIX – на початку XX ст... С. 263.

³⁹ Молчанов В Життєвий рівень населення України за часів П. Куліша... С. 23.

⁴⁰ *Киевлянин*. 1897. № 355. С. 6.

⁴¹ *Жизни и искусство*. 1893. № 4. С. 4.

⁴² *Жизни и искусство*. 1894. № 76. С. 6.

⁴³ Молчанов В Життєвий рівень населення України за часів П. Куліша... С. 24.

⁴⁴ Зубков И. Российское учительство: повседневная жизнь преподавателей земских школ, гимназий и реальных училищ. 1870–1916... С. 281.

24 ф. – 4 руб. 44 коп.; свечей стеариновых (14 ф. по 25 коп. и 3 ф. по 24 коп.) – 4 руб. 22 коп.; булки, завтраки и ужины – 17 р.; молоко – 3 руб. 85 коп.; сладости (яблоки, виноград, лимоны, конфеты и пр.) – 13 руб. 16 коп.; баня, стрижка, помада, вакса, [нерозбірливо], туалет вообще, станки – до 5 руб.; прачке за белье – 5 руб. 41 коп.; кухарке и дворнику – 2 руб. 80 коп.; табак, патрона и сигары – 5 руб. 13 коп.; проезды – 5 руб. 70 коп.; дорога в Москву и за шубу – 15 руб.; переслано домой – 17 руб. (кроме августовской посылки); книги, газеты, фотографии, почтовые марки и канцелярские принадлежности – 25 руб. 41 коп.; на театр, музей, выставку и увольнительную поездку в Кронштадт – около 5 руб.; благотворительность – 2 руб. 45 коп.; полуботинки – 2 руб. 20 коп.; платки – 1 руб.; сахарница и пепельница – 1 руб. 35 коп.”⁴⁵. Далі автор підводить підсумки своїм витратам: “Из предыдущей расч. видно, что собственно в брюхо пошло с лишком на 86 рублей, след. больше чем 1/3 моего капитала”⁴⁶. В іншій частині свого “Щоденника” М. Бережков подає витрати за 9 місяців: “Квартира – 111 руб.; обеды – 88 руб.; завтраки и ужины – 46 руб.; молоко – 10 руб.; чай и сахар – 22 руб. +; свечи 30 ф. – 7 руб. 37 коп.; одежда и обувь – до 50 руб.; прислуга – до 9 руб.; прачке – до 13 руб.; табак – 15 руб.; за проезды – 12 +; сласти – до 22 руб.; баня, стрижки и вообще туалет – до 7 руб.; книги, переплет, [нерозбірливо], марки и канцелярские принадлежности – 3 1/2 руб.; переслано домой около 90 [закреслено] 85 руб.; прочее – 1 руб. 43 коп.. Итак проедено – 166 руб.; на [нерозбірливо] пропито – 22 руб. Квартира с прислугой – 120 руб.; одежда, обувь, курение, проезды, бани и пр. – до 100 руб.”⁴⁷.

Український краєзнавець К. Кушнір-Марченко у своєму “Щоденнику” нотував: “Август 13-го. Неделя. Был в городе и взял овса по 46 коп., отосы – 52 коп., замок – 35 коп., деготь – 25 коп., звоник – 15 коп., сахар – 15 коп., хлеб – 10 коп., сливы и яблука – по 5 коп., книга – 20-ка, чернило – 5 коп., бомага – 3 коп.”⁴⁸.

Таким чином, річні витрати на української інтелігенції на обіди та продукти харчування становили 34–40%, на житло витрачалося від 18 до 30%, а на одяг – 5–15%, решта коштів йшла на задоволення робочих та духовно-культурних потреб.

Отже, в умовах становлення ринкової моделі економіки, її модернізації в ході промислового перевороту, обумовлених добою “Великих реформ” упродовж другої половини XIX – початку XX ст. матеріальний добробут та матеріально-побутові умови повсякдення представників різних категорій різночинної інтелігенції українських губерній Російської імперії значно поліпшилися, що виявлялося у зростанні оплати праці представників розумових професій, розширенні раціону харчування, більшій доступності якісного та дорогого одягу, взуття, комфортних видів транспортного міжміського сполучення.

INTELLECTUALS OF THE CITY AND VILLAGES OF UKRAINIAN PROVINCES IN THE RUSSIAN EMPIRE: MATERIAL ASPECTS OF EVERYDAY LIFE

Eugen BYBA

*National Pedagogical University of M. P. Drahomanov,
Department of Social Studies and Gender Education
Yerevanska St., 27, Fl. 53, 03087, Kyiv, Ukraine,
e-mail: hoi12365@gmail.com*

Summary

The main idea of the article is consider the material aspects of the everyday life of urban and country intellectuals of Ukrainian provinces within the Russian Empire during the second half of the 19-th and early 20-th centuries.

⁴⁵ ІР НБУВ Архів М. Бережкова. Ф. 23. Оп. 1. Спр. № 7 : Щоденник. Т. 1 а : Июнь 1876 – март 1885 гг. Арк. 9–9 зв.

⁴⁶ Там само. Арк. 9 зв.

⁴⁷ Там само. Арк. 14.

⁴⁸ ІР НБУВ Архів К. Кушніра-Марченко. Ф. 133. Оп. 1. Спр. № 1 : Щоденник. Т. 1 : 1892–1908 рр. Арк. 27 зв.

The scientific novelty of our research is an attempt, based on the analysis of new archival sources, to highlight and synthesize information about the sources of official and additional revenue of intellectuals.

The article gives a general description of material and household support of the intellectuals of the second half of the 19-th century.

It is established that the level of material support of intellectuals depends on the type of activity and specialty. Relatively official and additional incomes of different categories of intellectuals. It was established that the least secure category of intellectuals were provincial doctors and provincial teachers, and the most secure category were representatives of creative professions (writers, painters, actors).

It was determined that the material providing of the creative intellectuals depended not only on the fixed fee and popularity, but also on the profit from the implementation of the produce of its originative activity.

Considered prices for food and clothing during the 19-th and early 20-th centuries. The basic and additional expenses of representatives of the intellectuals are analyzed. Taking into account the financial and material support of everyday life of intellectuals, the main costs and prices for food and household items are analyzed. It was found that, in addition to constant food and housing costs, the intellectuals spent their money on work and spiritual and cultural needs.

Consideration of the material aspects of the everyday life of the urban and rural intellectuals of the Ukrainian provinces within the Russian Empire during the second half of the 19-th and early 20-th centuries makes it possible to argue that in the conditions of the formation of a market model of the economy, its modernization during the industrial revolution caused by the period of "Great reforms" during the second half of the 19-th and early 20-th centuries material welfare and living conditions of everyday life of representatives of different categories of racist intellectuals of the Ukrainian provinces of the Russian Empire has improved significantly, which was manifested in the growth of remuneration of representatives of mental professions, expanding the diet, greater availability of high-quality and expensive clothes, shoes, comfortable modes of long-distance transport.

Keywords: *material support of intellectuals, incomes of intellectuals, expenses of intellectuals, everyday life of intellectuals, heterogeneous intellectuals.*

REFERENCES

- Архив Драгоманова / упоряд. Н. Лазаревский. Варшава, 1938. Т. 1 : Листування Київської Старої громади з М. Драгомановим (1870–1895 рр.). 446 с. [in Ukrainian].
- Драч О. Початкова освіта у Черкаському повіті Київської губернії в контексті загальноукраїнських тенденцій (друга половина XIX – початок XX ст.). *Черкашчина в контексті історії України : Матеріали Першої науково-краєзнавчої конференції Черкашчини, присвяченої 50-річчю утворення Черкаської обл.* Черкаси : Вась Дім, 2004. [in Ukrainian].
- Зжизны у искусств. 1893. № 4. С. 4.
- Зжизны у искусств. 1894. № 76. С. 6.
- Записки императорского Харьковского университета 1898 г. Харьков, 1898. Кн. 1. [in Russian].
- Зубков Я. Росийское учительство: повседневная жизнь преподавателей земских школ, гимназий и реальных училищ. 1870–1916. Москва : Новыи хроника, 2010. [in Russian].
- Ілюха О. Сільський учитель в Олонетській губернії: труд і соціальний облік. *Із історії російської інтелігенції : сб. матеріалів у статі к 100-літтю со дня народження В. Р. Лейкної-Свірської.* Санкт-Петербург, 2003. С. 426–443. [in Russian].
- Інститут рукопису НБУ ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ) Ф. 2. Оп. 3. Spr. № 4159 : Ракхунки на гроші преміальні за Історію Малоросії та ін. [in Ukrainian].
- ІР НБУВ Ф. 2. Оп. 7. Spr. № 30459 : Папери щодо торкаючихся видів творів і продажів їх.
- ІР НБУВ Архів М. Березької. Ф. 23. Оп. 1. Spr. № 7 : Шходенник. Т. 1а. : Чіун 1876 – март 1885 рр.
- ІР НБУВ Архів К. Кушніра-Марченко. Ф. 133. Оп. 1. Spr. № 1 : Шходенник. Т. 1 : 1892–1908 рр.
- Касанов Н. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX ст. : соціально-політичний портрет. Київ, 1993. 176 с. [in Ukrainian].
- Киевлянин. 1897. № 355. С. 6.
- Кістківський О. Ф. Шходенник : 1874–1885 : у 2 т. / упоряд. В. С. Шандра [та ін. ; відп. ред. І. Л. Бутч ; НАН України, Археологічна комісія, Інститут української археології, Центральні держ. історичні архіви України в м. Києві, Українська правничо-фундація] Т. 1 : 1874–1879. Київ : Наукова думка, 1994. 645 с. [in Ukrainian].
- Коліада І. Українська інтелігенція в Росії: суспільно-політична та соціально-культурна діяльність (друга половина XIX – початок XX ст.). Київ : Інститут історії України, 2010. 400 с. [in Ukrainian].

- Leikyna-Svyrskaia V. Yntel'lyhentsyia v Rossy' vo vtoroi polovynе XX v. Moskva, 1981. 285 s. [in Russian].
- Marholys Yu. D., Tyshkyn H. A. Otchyzne na polzu, a rossyianam vo slavu : Yz ystorry unyversytetskoho obrazovanyia v Peterburhe v XXVIII – nachale XIX v. Leningrad, 1988. [in Russian].
- Marianenko O. I. Mynule ukrainskoho teatru. Kyiv : Mystetstvo, 1953. 184 s. [in Ukrainian].
- Marianenko O. I. Stsena, aktory, roli. Kyiv : Mystetstvo, 1964. 300 s. [in Ukrainian].
- Molchanov V. Zhyttievyi riven naselennia Ukrainy za chasiv P. Kulisha. *Volynski istorychni zapysky. Zbirnyk naukovykh statei*. T. 3. 2009. S. 12–26. [in Ukrainian].
- Molchanov V. Koruptsiia yak sotsialnyi chynnyk dobrobutu imperskoi administratsii u pidrosiiskii Ukraini v XIX – na pochatku XX st. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatok XX st.* 2008. Vyp. 14. S. 247–267. [in Ukrainian].
- Petrovskiy H. Z revoliutsiinoho mynuloho. Moskva, 1958. 210 s. [in Russian].
- Ptukha M. V. Ocherky po ystorry statystyky v SSSR : v 2 t. Moskva, 1959. T. 2. [in Russian].
- Sokolov K. Rossyiskaia yntel'lyhentsyia XVIII – nachala XX vv. : kartyna myray povsednevnost. Sankt-Peterburh : Nestor-Ystoriya. 2007. 510 s. [in Russian].
- Suchkov Y. Sotsyalnyi y dukhovnyi oblyk uchytelstva Rossy' na rubezhe XIX–XX vv. *Otechestvennaia ystoriya*. 1995. №. 1. S. 65–73. [in Russian].
- Shyp N. Yntel'lyhentsyia na Ukraine (XIX v.): istoryko-sotsyolohycheskyi ocherk. Kyev, 1991. 172 s. [in Russian].
- Yaremenko I. Zemske vchytelstvo ukrainy naperedodni ta v period pershoi svitovoi viiny: pravovyi status, sotsialnyi avtorytet ta oplata pratsi. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. Zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv, 2014. № 23. S. 255–267. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 1 червня 2019 р.

УДК 94 (477.83/.86): 328.1/.3

**ПЕРШИЙ ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ ДОСВІД РУСИНІВ-УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ В
АВСТРІЙСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ (1848–1849 рр.)****Дмитро КАВАЦЮК***Державний вищий навчальний заклад**“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,**кафедра історії України і методики викладання історії,**вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна**e-mail: dmytro_kawazjuk@ukr.net**DOI: 10.15330/gal.32.33-40**ORCID: 0000-0002-1392-4523*

“Весна народів” сприяла активізації українського національного руху в Галичині. Скликання парламенту та система проведення виборів формували політичну свідомість не тільки в середовищі інтелігенції, але й мало-освіченого селянства. Протягом другої половини XIX ст. цілий ряд українських діячів набиралися досвіду державного будівництва, акумулювали знання і використали їх після проголошення ЗУНР. Стаття присвячена діяльності українських послів в австрійському парламенті 1848–1849 рр. Автор охарактеризував проведення виборів до рейхстагу в Галичині в умовах революційних подій в Австрійській імперії, особливу увагу приділив аналізу позиції русинів-українців у парламенті щодо умов скасування панщини. Зроблено спробу визначити кількісний і персональний склад українського парламентського представництва та його соціальну структуру. Також проаналізовано боротьбу за поділ Галичини на дві провінції та співпрацю українських послів з іншими депутатами рейхстагу.

Ключові слова: *рейхстаг, Галичина, посол, вибори, русини-українці, парламент.*

Протягом першої половини XIX ст. дедалі більш популярними в середовищі різних національних рухів Центрально-Східної Європи стали гасла Великої французької революції – свобода, рівність, братерство (Liberté, Égalité, Fraternité). Зважаючи на лібералізм цих ідей, управління державою повинно було здійснюватися із залученням великої кількості населення до політичного процесу, насамперед через проведення виборів до представницьких органів і здійснення конституційних реформ¹.

У багатонаціональній Австрійській імперії, крім лібералізму, поширився націоналізм – прагнення недержавних народів до незалежності. Щоправда, канцлер Клемент фон Меттерніх, займаючи згадану посаду в 1821–1848 рр. створив систему, що була покликана придушити будь-яке вільнодумство в середині держави, а пізніше в історіографії отримала назву “система Меттерніха”. Проте на середину XIX ст. Австрійська імперія, зважаючи на потуги угорського, польського і чеського національних рухів невпинно наближалася до кардинальних змін².

Одним з наслідків “весни народів” 1848–1849 рр. була поява русинів-українців підавстрійської Галичини як суб’єкта політики. Скликання представницького органу (рейхстагу) в Австрійській імперії дозволило русинам-українцям використати його як плацдарм для боротьби за національно-культурні права. В українській та зарубіжній історіографії згадана проблематика вивчалася здебільшого виключно в контексті “весни народів”. Окремі моменти висвітили в своїх працях такі дослідники, як І. Кревецький, К. Левицький, О. Аркуша, Ю. Плекан, Ф. Стеблій, С. Піяй та ін. Проте обрана тема до сьогодні залишається актуальною, оскільки згадані події стали передумовами подальшого розвитку українського національно-політичного руху та створення Західно-Української Народної Республіки восени 1918 р.³

Мета статті – розкрити особливості діяльності українського представництва в рейхстазі. Виходячи з поставленої мети, поставлено наступні завдання: визначити персональний і кіль-

¹ Воцелк К. История Австрии. Культура, общество, политика. Москва : Весь Мир, 2007. С. 245–248.

² Кан С. Революция 1848 года в Австрии и Германии. Москва : Государственное учебно-педагогическое издательство, 1948. С. 35–36.

³ Історія українського парламентаризму: від допарламентських форм організації публічного життя до сьогодення / гол. ред. ради В. Литвин ; кер. авт. колективу В. Смолій. Київ : Дніпро, 2010. С. 214.

кісний склад русинів-українців в австрійському парламенті в 1848–1849 рр., дослідити основні напрямки діяльності українських депутатів та їх співпрацю з іншими членами рейхстагу.

В часи поширення на європейському континенті лібералізму і націоналізму почалося українське національне відродження в Галичині, що в перші десятиліття ХІХ ст. перебувало на науковій стадії розвитку (фаза “А” за класифікацією чеського дослідника М. Гроха) й ознаменувалося дослідженнями в галузях історії, фольклористики та мовознавства. Сучасний львівський історик Ф. Стеблій обґрунтував тезу, що середина 40-х рр. ХІХ ст. стала межею, що відділяла наукову стадію національного руху в Галичині від наступних – організаційної (культурної) та політичної. На його думку, майже одночасно з програмою Кирило-Мефодіївського братства “була сформульована соціально-економічна і політична програма українського руху в Галичині”, відбувся перехід від вирішення наукових і культурно-мовних питань до постановки соціально-економічних та політичних завдань⁴.

Ознаки постановки згаданих завдань перед провідниками українського національного руху спостерігаються вже у статті Я. Головацького “Становище русинів у Галичині”, що вийшла німецькою мовою у Ляйпцігу в червні 1846 р. під псевдонімом Гаврило Русин. Автор аргументував тезу, що подальший розвиток Австрійської імперії можливий тільки у випадку зрівняння в правах всіх народів та проведення ряду економічних реформ, між якими робився акцент на потребі скасування панщини, підтримки селянства та створення на їх основі заможного середнього класу. Однак, справжнім каталізатором переходу до організаційної стадії національного руху Галичини стала європейська демократична революція, що увійшла в історію як “весна народів”⁵.

Наприкінці лютого 1848 р. в Австрійській імперії стало відомо про революційні події у Франції та викликані нею повстання в Південній Німеччині. 3 березня лідер угорського національного руху Л. Кошут підняв повстання в Угорщині, а 13 березня 1848 р. воно вибухнуло в самій столиці імперії. Меттерніх втік в Англію, було відмінено цензуру й обіцяно проголошення конституції, революція здобула перемогу⁶. 25 квітня міністр внутрішніх справ Ф. Піллерсдорф оприлюднив конституцію. Зокрема, народне представництво мало складатися з двох палат, вибори до нижньої палати були пов’язані з податковим цензом, верхня палата мала складатися з представників великих землевласників та із членів родини монарха, яких призначав імператор. Проте уже 15 травня того ж року дію конституції було призупинено через те, що в ній було обмежено виборче право майновим цензом, що викликало обурення серед непривілейованого незаможного населення. Під тиском з низу Фердинанд І 11 червня надав загальне й рівне виборче право⁷ та оголосив скликання для ухвалення нової конституції однопалатного парламенту – рейхстагу, який, інколи помилково в українській історіографії називають рейхсратом⁸.

Зважаючи на брак конституційних традицій у Габсбурзькій монархії, вибори до парламенту характеризувалися непередбачуваністю, селяни, вперше покликані до участі у виборчих кампаніях, не розуміли їх цілі й боялися, щоб депутати не проголосували за повернення скасованої 17 квітня 1848 р. панщини⁹. Щоправда, в Галичині голоси селян були вирішальними, оскільки 90% виборчих округів представляли сільські місцевості. Однак на практиці вибори були двоступеневими, тобто непрямыми, відбувалися в два етапи, що давало простір для різноманітних антидемократичних комбінацій. Часто поміщики підкупували селян або залякували, щоб перешкодити їх участі у виборах¹⁰.

⁴ Стеблій Ф. Початки українського національного руху в Галичині. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 1995. Вип. 2. С. 67, 69.

⁵ Rusyn H. Zuständen der Rusinen in Galizien. *Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft*. Leipzig, 1846. Vierter Jahrgang. S. 368.

⁶ Воцелк К. История Австрии... С. 252–253.

⁷ Цьольнер Е. История Австрии. Львів : Літопис, 2000. С. 346–347.

⁸ Історія українського парламентаризму... С. 214.

⁹ Там само. С. 215.

¹⁰ Революции 1848–1849 гг. Т. 1 / под. ред.: Ф. Потемкина, А. Молока. Москва : Издательство Академии наук СССР, 1952. С. 411.

Спробу спрямувати народну стихію в організоване й узгоджене з національними інтересами русло здійснила Головна руська рада (далі – ГРР) – представницький орган галицько-руського населення, створений 2 травня 1848 р. Вона видала в червні 1848 р. відозву до населення та розпочала кампанію у пресі, закликаючи селян обирати лише таких депутатів, які щиро сприяють “вашій справі”, наприклад, священика або поважного й розумного “господаря”, тобто селянина. На боці русинів-українців з політичних міркувань, на противагу більш сильному національному рухові поляків, що поставив національно-державницькі вимоги, виступив намісник Галичини граф Франц Стадіон. Як наслідок, практично всі чиновники крайової адміністрації, переважно німці та чехи, на перших в історії парламентських виборах у краї підтримували кандидатів від ГРР¹¹.

Загалом джерельна база про перші вибори в Галичині дуже фрагментарна. На сьогодні найбільш повну інформацію про перебіг виборів на Станиславівщині в червні 1848 р. подали історики І. Кревецький, учень М. Грушевського та значно пізніше – В. Грабовецький. На жаль, більш детальних даних про обрання депутатів в інших округах Східної Галичини періоду “весни народів” в українській історичній науці нам віднайти не вдалося¹².

Про вибори у станиславівському окрузі можна дізнатися зі спогадів сучасника подій о. А. Шанковського, які в науковий обіг ввів Іван Кревецький. А. Шанковський зазначив: “Наслідком доброї агітації зі сторони руської ради випали вибори в нашім (станиславівському – Д. К.) окрузі гарно. Місто Станиславів вибрав собі жида, а з округу вийшли послами: гімн. проф. Євстафій Прокопчиц, о. Григорій Шашкевич і Кирило Блонський, і двоє селян – дяк Капушак з Ляховець і господар Гринь Петришин з Хриплина”. Однак про те, як проводилася агітація, зазначав Іван Кревецький, не згадувалося ні у споминах о. А. Шанковського, ні в тодішній “Зорі Галицькій” – часописі ГРР¹³.

Наприклад, у Солотвинському повіті на 50 тисяч населення право обирати посла на другому етапі мало 103 виборці, з них 80 – від селян і ремісників, 11 священиків, 11 урядовців та один – від орендарів. 14 червня 1848 р. у Солотвино прибули виборці, комісія складалася з восьми чоловік. На виборах головував священик Андрій Дуткевич. Після його вступної промови почалося висунення кандидатур на обрання посла. Безперечно, священик А. Дуткевич хотів сам бути обраним, до того ж його підтримували члени Богородчанської руської ради, зокрема кандидатуру священика запропонував секретар Тарас Голинський. Проте повітовий комісар поліції перервав засідання на дві години. Селяни-виборці за цей час порадилися між собою і віддали свої голоси за селянина Івана Капушака. При підрахунку виявилось, що за нього проголосувало 57 виборців, а за священика Андрія Дуткевича – лише 39, решта 7 голосів отримали інші кандидати¹⁴.

На початку ХХ ст. історик І. Кревецький підготував статтю, присвячену виборчому руху в Східній Галичині в 1848 р. Дослідник зазначав, що персональний склад першого парламентського представництва Галичини важко визначити, оскільки вже тоді існувало декілька варіантів списків депутатів. Відомий політичний діяч часів Австро-Угорщини та ЗУНР Кость Левицький, перераховуючи персональний склад українського представництва у своїй відомій праці “Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914”, подав приписку “о скільки я міг ствердити”, тобто він не був впевнений в достовірності інформації¹⁵.

На перших виборах до австрійського парламенту – Державної ради – було обрано 96 послів від Галичини (рейхстаг загалом налічував 383 депутати). За даними К. Левицького, серед них було 35 русинів-українців (23 селянина, 8 священиків і чотири представника

¹¹ Історія українського парламентаризму... С. 215 ; Кревецький І. З виборчого руху у Східній Галичині (Вибір Івана Капушака). *Записки НТШ*. 1906. Т. LXX. С. 75.

¹² Грабовецький В. Народний трибун – Іван Капушак : до 125-річчя смерті. Івано-Франківськ, 1993. 40 с. ; Кревецький І. З виборчого руху... С. 73–85.

¹³ Кревецький І. З виборчого руху... С. 76.

¹⁴ Грабовецький В. Народний трибун – Іван Капушак... С. 15.

¹⁵ Кревецький І. З виборчого руху... С. 75 ; Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1849. Львів : 3 друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. С. 32.

інтелігенції). Сучасні дослідники О. Аркуша та С. Піяй називають число 26 (16 селян, 8 священників та два інтелігента), І. Кревецький – 37, але разом від Галичини та Буковини. Поіменний список послів подають тільки С. Піяй та К. Левицький, причому польський історик додає імена трьох депутатів, національність яких, на його думку, важко визначити. Список К. Левицького неповний та нараховує тільки 28 імен, до складу українського представництва він відносить намісника Галичини графа Франца Стадіона. О. Заклинський у своїх спогадах називає імена 36 депутатів, однак до списку потрапили вже згаданий вище намісник та чотири представники Буковини¹⁶.

Проаналізувавши наявні в історіографії списки русинів-українців у рейхстазі, автор статті співставив їх з даними празької газети “Народні новини” (“*Národní noviny*”) 1849 р., що подала список усіх депутатів парламенту станом на січень 1849 р. та протоколами засідань. У першому скликанні парламенту засідали вісім представників греко-католицького духовенства: Іван Ломницький з округу Турка (Львівщина); Кирило Блонський – парох с. Пістинь, від округу Яблунів (Косівщина); Михайло Ганькевич від округу Радехів; Михайло Гнідковський – декан Калуський; Антоній Добрянський від округу Сянік (сучасна Польща); Григорій Левицький, депутат з округу Золочівського повіту; Григорій Шашкевич, що в 1848 р. очолював місцеву руську раду в Станиславові, а в 1848–1865 рр. був дійсним радником міністерства освіти і віросповідань, референтом галицького шкільництва, як депутат з округу Монастириськ. До парламенту увійшов також Григорій Яхимович – єпископ, вибраний у Перемишлі. Серед представників інтелігенції в рейхстазі знаходилися Євстафій Прокопчиц – гімназійний професор від округу Станиславів, Іван Федорович – поміщик з Тернополя та Кирило Вінковський – працівник суду з Яворова¹⁷.

До парламенту увійшла також велика кількість селян, що було відображення соціальної структури тодішнього українського суспільства в Галичині: Григорій Андрушак із Скільського, Йосиф Динець з Сокаля, Андрій Дзіваковський з Жидачева, Стефан Гой із Заліщик, Василь Гармацій із Микулинець, Йосиф Григорук з Делятина, Іван Капушак з Солотвино, Панько Козар із Жовкви, Іван Круховський з Городенки, Стефан Лесюк з Коломиї, Матвій Мазуркевич зі Збаража, Григорій Ничипорук зі Снятина, Гринь Петришин з Тисмениці, Констянтин Посацький з Рожнева, Іван Ришко з Кутів, Іван Ставарський з Винник, Матвій Лейчак з Теробовлі та Федір Фурек зі Скалата. Крім того, обрання кандидата в депутати Йосифа Савки від м. Городок не було визнано в парламенті. Отже, в парламенті було 30 депутатів русинів-українців (8 греко-католицьких священників, 19 селян та три представники інтелігенції). О. Заклинський до переліку русинів-українців у рейхстазі відносить Івана Макуха – депутата з містечка Йорданів поблизу Кракова, що, на нашу думку, малоімовірно, оскільки в Краківському окрузі абсолютну більшість населення становили поляки¹⁸.

Перша сесія австрійського парламенту тривала з 10 липня до 1 листопада 1848 р. Внаслідок революційних подій у Відні рейхстаг було перенесено до Кромержижа (Чехія), де засідання проходили з 22 листопада 1848 р. до 7 березня 1849 р., коли Франц Йосиф розпустив парламент¹⁹.

Під час перших засідань Державної ради галицькі селяни неодноразово вимагали, щоб їм на “руській” мові пояснювали справи, які розглядаються, бо вони добре не знали німецької

¹⁶ Кревецький І. З виборчого руху... С. 75 ; Левицький К. Історія політичної думки... С. 32 ; Pijaj S. Posłowie ruscy w parlamencie wiedeńskim w latach 1848–1879. *Українські традиції парламентарне, XIX–XXI wiek / pod red. J. Moklaka. Kraków : Historia Jagellonica, 2006. S. 120.*

¹⁷ Плекан Ю. Діяльність греко-католицького духовенства у представницьких органах Австро-Угорської імперії (другої половини XIX – початку XX). *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції : “Історичні постаті Греко-Католицької Церкви та їх роль у культурно-просвітницькому й національному відродженні”*, м. Коломия, 18 жовтня 2013 р. / наук. ред.: Я. Ткачук, А. Королько. Коломия : Вік, 2013. С. 145 ; Abgeordnete zum ersten Österreichischen Reichstag 1848/1849. URL: <https://www.familia-austria.at/index.php/en/data-collections/oeffentliche-daten/89-abgeordnete-zum-ersten-oesterreichischen-reichstag-1848-1849> (дата звернення 22.10.2018) ; Poslancové na sněmu říšském. *Národní nowiny*. 1849. 26 ledna. číslo 22. S. 1.

¹⁸ Abgeordnete zum ersten Österreichischen... ; Poslancové na sněmu říšském... S. 1.

¹⁹ Левицький К. Історія політичної думки... С. 35.

мови. Цю вимогу, зокрема, представив Євстафій Прокопчиц, посол від Станиславівського округу. Однак проти цього виступив німецький депутат Ганс Кудліх, заявивши, що від кожного посла вимагається знання німецької мови. Дебати закінчилися тим, що перекладачів у рейхстаг не було допущено, а послы вирішили, що самі будуть пояснювати тим, хто не знає німецької мови, предмет, обставини і суть нарад. Щоправда, українському представництву таки вдалося вибороти право на перекладача, навіть на державному забезпеченні. Ним став у грудні 1848 р. О. Заклинський, який отримував місячну плату 100 золотих ринських²⁰.

Найбільш болючим питанням для галицьких селян було домагання справедливих умов ліквідації кріпосного права. Німець Ганс Кудліх 26 липня 1848 р. вніс законопроект про умови скасування панщини²¹. У парламенті розпочалися довгі й дуже бурхливі дискусії над його внеском. Щоправда, за повернення панщини, скасованої цісарським патентом від 17 квітня 1848 р. у Галичині, ніхто вже не наважився виступати, але про справу відшкодування суперечки тривали більше місяця²². 17 серпня головуєчий надав слово представникові від галицьких селян, послові від Богородчанщини Івану Капущаку²³.

“Високий сейме, – емоційно почав І. Капушак хоч ламаною, але для всіх зрозумілою німецькою мовою, – хочу говорити про відшкодування в Галичині та Шлезьку. Вічна справедливість вимагає, аби кожен, хто віддає щось проти своєї волі, дістав за те відшкодування. Дідичі мали за законом жадати від нас панщини – безперечно. Але чи досить їм того було? Ні і ще раз ні. Коли ми замість 100 днів робили 300, коли ми робили три, чотири, або й усі дні в тижні, а дідич числив нам се тільки за один день – то прошу вас, мої панове, хто тут має платити відшкодування, хлоп чи дідич? Батоги й канчуки, що обвивалися довкола наших голів і нашого струженого тіла, се нехай вистарчає їм, се нехай буде їм відшкодуванням!”²⁴. Виступ І. Капушака знайшов відгук на сторінках тогочасної преси в ряді європейських країн, у тому числі в Австрії й Пруссії²⁵. Однак 31 серпня за сплату викупу поміщиків селянами проголосувало 174 депутати (проти –114). Рішення парламенту було остаточно затверджено імператорським указом 18 вересня 1848 р.²⁶

Після перенесення парламенту восени 1848 р. до Кромержижа, що було пов’язано з повстанням у Відні, українські, чеські та південнослов’янські депутати в кінці листопада 1848 р., на противагу полякам та австрійським лібералам, створили австро-слов’янський клуб – найчисленніше угруповання в парламенті. Однак із часом суперечності між українськими та чеськими представниками в клубі поглиблювалися. Фракційна структура рейхстагу була доволі складною, крім клубів, існував поділ депутатів на “правих” та “лівих”, відносно політичного світогляду²⁷.

Українське галицьке представництво не було єдиним. У чеській газеті “Народні новини” за 21 січня 1849 р. 28 депутатів русинів-українців Галичини було віднесено до “правих” і тільки А. Добрянського та К. Вінковського – до “лівих”. Так, сучасник подій о. А. Шанковський зазначав: “Капушак тримався зразу наших послів, а що він знав трохи по-німецьки, то вхопили його віденські академіки між себе і зробили з нього ультраліберала й гарячого адгерента німецьких демократів, що йшли рука в руку з поляками, між тим, як наші послы трималися з чехами й урядом. Ту свою переміну заявляв І. Капушак навіть зверхньою формою: він кинув свій народний стрій і надягнув калябрийський капелюх й уніформу віденського легіонера. Так пристроєний зі шаблею при боці повернув він домів”²⁸.

²⁰ Заклинський О. Записки пароха Старих Богородчан. Торонто : Українське видавництво “Добра книжка”, 1985. С. 66 ; Левицький К. Історія політичної думки... С. 36.

²¹ Грабовецький В. Народний трибун – Іван Капушак... С. 18.

²² Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. *Іван Франко Зібрання творів : у 50 томах*. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 47. С. 86.

²³ Грабовецький В. Народний трибун – Іван Капушак... С. 18.

²⁴ Франко І. Панщина та її скасування... С. 86–87.

²⁵ Грабовецький В. Народний трибун – Іван Капушак... С. 24.

²⁶ Косачевська Е. Восточная Галиция накануне и в период революции 1848 г. Львов : Издательство Львовского университета, 1965. С. 99.

²⁷ Історія українського парламентаризму... С. 217.

²⁸ Кревецкий І. З виборчого руху... С. 73–85.

Пріоритетним питанням для русинів-українців у парламенті, крім умов скасування панщини, була справа поділу Галичини на дві провінції: східну (українську) та західну (польську). Г. Яхимович відстоював українські інтереси під час роботи над проектом перебудови Габсбурзької монархії на засадах федералізму в конституційній комісії австрійського парламенту в січні 1849 р. Він виступав за національний принцип побудови федерації і домагався поділу Галичини на дві самостійні провінції. Його позицію також підтримала частина чеських депутатів²⁹.

Для роз'яснення суті українського питання серед німецькомовного населення Австрійської імперії Головна руська рада у співпраці з українськими послами розповсюджувала відповідні відозви німецькою мовою: "Mitbirger" ("До співгромадян!"), "Ruthenen in Europa" ("Русини в Європі"), "Deutsche Bruder" ("Німецькі брати") та ін., які зусиллями Г. Шашкевича, радника міністерства освіти у Відні, були надруковані у столиці й поширювалися серед депутатів рейхстагу, а також надсилалися до Галичини. У відозві "До співгромадян!" (липень 1848 р.) прямо говорилося: "Ми живемо у відповідальну епоху. Кожна нація поступає вперед. Чи ж при цьому мала б залишитися у забутті лише крайньо упосліджена руська нація в Галичині? Ні! Щаслива година вибила вже і для галицьких русинів. Натхненні новим життям, вони також прагнуть руху вперед, піднятися із занепаду, і чинити перешкоди цьому може тільки ворог поступу. Але їхні тенденції не обмежувалися виключно тільки до їх власної національності. Вони визнають рівноправність інших національностей, хочуть зберегти спокій, порядок і силу законів та прагнуть сучасних реформ у дорозі права"³⁰.

Загалом вимоги поділу Галичини за етнічним принципом неодноразово висувалися в петиціях до парламенту 17 і 31 липня, 19 та 25 серпня, 13 вересня 1848 р.³¹. У меморандумі парламентських послів від 28 жовтня 1848 р. справу поділу Галичини було названо "питанням життя" для місцевих русинів-українців. 6 листопада 1848 р. делегація ради на чолі з Іваном Борискевичем та Григорієм Шашкевичем була прийнята цісарем, але галицькі послы не змогли добитися поділу Галичини, бо проти цього рішуче виступили як поляки, так і австрійський уряд³².

Невдача українського парламентського представництва у спробах добитися автономії Східної Галичини, а також щодо її об'єднання з русинами-українцями Буковини і Закарпаття, була обумовлена опором польської громадськості, яка вважала себе повноправним господарем краю і від початку революції виношувала плани відродження польської державності в кордонах 1772 р. При цьому здобуття автономії для Галичини, як польського краю, без поділу на східну і західну, було першим етапом на цьому шляху³³. Проте уже 7 березня 1849 р. з'явився цісарський патент про розпуск парламенту, відбулося повернення до абсолютизму, необмеженої влади монарха, що тривало десятиліття, до початку 1860-х рр.³⁴

Таким чином, скликання рейхстагу на основі загального виборчого права дало змогу русинам-українцям відстоювати власні інтереси в представницьких органах влади Австрійської імперії. Українські послы, майже виключно селяни і греко-католицькі священики (з 383 послів було 30 галицьких русинів, або 7,83% від загальної кількості депутатів), заявили перед світом, що у Східній Галичині проживає самостійний руський народ, який має свою мову, культуру, історію та право на визнання етнічної самобутності. Поступово відбувалося пошвавлення українського національного руху і набуття ним політичного характеру. Це був перший парламентський досвід русинів-українців Галичини, що сприяв розвитку української політичної думки, навіть незважаючи на те, що переважну частину галицьких послів становили малописьменні і політично недосвідчені селяни.

²⁹ Стеблій Ф. Боротьба українців Галичини за національно-територіальну автономію в добу "весни народів". *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів. 2008, Вип. 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера. С. 103.

³⁰ Стеблій Ф. Українська "весна народів" у Львові. URL: <http://map.lviv.ua/statti/stebliy2.html> (дата звернення: 26.10.2018).

³¹ Стеблій Ф. Боротьба українців Галичини... С. 98.

³² Драбчук І. Брат Маркіяна. *Нова зоря*. 2006. 31 березня. С. 4.

³³ Стеблій Ф. Боротьба українців... С. 102.

³⁴ Тейлор А. Дж. Габсбурзька монархія 1809–1918: Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. С. 69.

THE FIRST PARLIAMENTARY EXPERIENCE OF THE RUSYN-UKRAINIANS OF GALICIA IN THE AUSTRIAN PARLIAMENT (1848–1849)

Dmytro KAVATSIUK
State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of History of Ukraine and methods of teaching history,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: dmytro_kawazjuk@ukr.net

“The Spring of Nations” contributed to the activation of the Ukrainian national movement in Galicia. The convening of parliament and the conduct of the elections formed a political consciousness not only in the intelligentsia, but also in the poorly educated peasantry. Participation in the work of the parliament contributed to the formation among intelligentsia the concept of civil society. During the second half of the nineteenth century, a number of Ukrainian figures gained experience to the state building, they accumulated knowledge and used them after the West Ukrainian People’s Republic proclamation.

The article is dedicated about the activity of Ukrainian ambassadors in the Austrian Parliament in 1848–1849 years. The author described the revolutionary events in the Austrian Empire and holding elections to the Reichstag in Galicia. An example of the Stanislavivsky region discloses the mechanism and the practice of holding elections. Particular attention is paid to the analysis of the position of Rusyn-Ukrainians in the parliament regarding the conditions for the abolition of the socage. Pay attention on the speech by I. Kapusha and the reaction on it deputies of the parliamentary and the press in that time.

The quantitative, personal composition of the Ukrainian representation is determined and their social structure. In particular, in the Reichstag of 1848–1849 years was there thirty Rusyn-Ukrainians from Galicia: eight Greek-Catholic priests, three representatives of the intelligentsia and nineteen peasants. The most famous deputies were Hryhoriy Yakhymovych, Hryhoriy Shashkevych and Evstahy Prokopchits. The Reichstag became the bridgehead of the struggle for Rusyn-Ukrainians for their national-cultural development. Also analyzed the struggle for the division of Galicia into two provinces, cooperation of Ukrainian ambassadors with other deputies of the Reichstag and their factional affiliation.

Keywords: Reichstag, Galicia, ambassador, elections, Rusyn-Ukrainians, parliament.

REFERENCES

- Abgeordnete zum ersten Österreichischen Reichstag 1848/1849. URL: <https://www.familia-austria.at/index.php/en/data-collections/oeffentliche-daten/89-abgeordnete-zum-ersten-oesterreichischen-reichstag-1848-1849>. [in German].
- Drabchuk I. Brat Markiiiana. *Nova zoria*. 2006. 31 bereznia. S. 4. [in Ukrainian].
- Franko I. Panshchyna ta yii skasuvannia 1848 r. v Halychyni. *Zibrannia tvoriv : u 50 tomakh*. Kyiv : Naukova dumka, 1986. T. 47. S. 123. [in Ukrainian].
- Hrabovetskyi V. Narodnyi trybun – Ivan Kapushchak : do 125-richchia smerti. Ivano-Frankivsk, 1993. 40 s. [in Ukrainian].
- Istoriia ukrainskoho parlamentaryzmu: vid doparlamentskykh form orhanizatsii publicnogo zhyttia do sohodennia / hol. red. rady V. Lytvyn ; ker. avt. kolektyvu V. Smolii. Kyiv : Dnipro, 2010. S. 214–217. [in Ukrainian].
- Kan S. Revoliutsyia 1848 hoda a Avstryi y Hermanyy. Moskva : Hosudarstvennoe uchebno-pedahohicheskoe yzdatelstvo, 1948. S. 35–36. [in Russian].
- Kosachevska E. Vostochnaia Halytsyia nakanune y v peryod revoliutsyy 1848 h. Lvov : Yzdatelstvo Lvovskoho unyversyteta, 1965. S. 99. [in Russian].
- Krevetskyi I. Z vyborchoho rukhu u Skhidnii Halychyni (Vybir Ivana Kapushchaka). *Zapysky NTSh*. 1906. T. LXX. S. 73–85. [in Ukrainian].
- Levytskyi K. Istoriia politychnoi dumky halytskykh ukrainsiv 1848–1849. Lviv : Z drukarni oo. Vasyliian u Zhovkvi, 1926. S. 32, 35, 36. [in Ukrainian].
- Pijaj S. Posłowie ruscy w parlamencie wiedeńskim w latach 1848–1879. *Ukrainiskie tradycje parlamentarne, XIX–XXI wiek / rod red. J. Moklaka*. Kraków : Historia Jagellonica, 2006. S. 95–125. [in Polish].
- Plekan Yu. Diialnist hreko-katolytskoho dukhovenstva u predstavnytskykh orhanakh Avstro-Uhorskoj imperii (druhoi polovyny XIX – pochatku XX). *Materialy Vseukrainskoj naukovoï konferentsii: “Istorychni postati Hreko-Katolytskoj Tserkvy ta yikh rol u kulturno-prosvitnytskomu y natsionalnomu vidrodzhenni”*, m. Kolomyia, 18 zhovtnia 2013 r. / nauk. red.: Ya. Tkachuk, A. Korolko. Kolomyia : Vik, 2013. S. 144–148. [in Ukrainian].

- Poslancové na sněmu říšském. *Národní noviny*. 1849. 26 ledna. číslo 22. S. 1–2. [in Czech].
- Revoliutsyy 1848–1849 hh. T. 1 / pod. red.: F. Potemkina, A. Moloka. Moskva : Yzdatelstvo Akademiiy nauk SSSR, 1952. S. 411. [in Russian].
- Rusyn H. Zuständen der Rusinen in Galizien. *Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft*. Leipzig, 1846. Vierter Jahrgang. S. 361–379. [in German].
- Steblii F. Borotba ukrainsiv Halychyny za natsionalno-terytorialnu avtonomiiu v dobu “vesny narodiv”. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv, 2008. Vyp. 16 : Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Ivana Patera. S. 96–106. [in Ukrainian].
- Steblii F. Pochatky ukrainskoho natsionalnoho rukhu v Halychyni. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv, 1995. Vyp. 2. S. 59–70. [in Ukrainian].
- Steblii F. Ukrainska “vesna narodiv” u Lvovi. URL: <http://map.lviv.ua/statti/stebliy2.html> (data zvernennia: 26.10.2018). [in Ukrainian].
- Teilor A. Dzh. Habsburzka monarkhiia 1809–1918: Istoriiia Avstriiskoi imperii ta Avstro-Uhorshchyny. Lviv : VNTL-Klasyka, 2002. S. 69. [in Ukrainian].
- Tsolner E. Istoriiia Avstrii. Lviv : Litopys, 2000. S. 346–347. [in Ukrainian].
- Votselk K. Ystoryia Avstryy. Kultura, obschestvo, polityka. Moskva : Ves Myr, 2007. S. 245–253. [in Russian].
- Zaklynskyi O. Zapysky parokha Starykh Bohorodchan. Toronto : Ukrainske vydavnytstvo “Dobra knyzhka”, 1985. S. 66. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 14 червня 2019 р.

УДК 796.011.3 “19” (477.83)

**ІВАН БОБЕРСЬКИЙ ТА РОЗВИТОК СТРІЛЕЦЬКОГО РУХУ В ГАЛИЧИНІ
НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ****Андрій СОВА***Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського,**вул. Тадеуша Костюшка, 11, 79000, Львів, Україна**e-mail: andrijsova@yahoo.com**DOI: 10.15330/gal.32.41-47**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0548-4975>*

У публікації на основі періодики “Вісти з Запорожжя”, “Діло”, “Ілюстрована Україна”; архівних документів, видань “Сокола-Батька”; звітів Академічної гімназії у Львові; праць Івана Боберського; фотографій та документів з приватного архіву Степана Гайдучка (м. Львів); спогадів активних учасників стрілецького руху висвітлено внесок Івана Боберського у становлення і розвиток стрілецького руху в Галичині. Він, будучи головою українського гімнастичного товариства “Сокіл-Батько” у 1908–1918 рр., брав активну участь у створенні стрілецьких осередків, купівлі інвентарю, підготовці відповідних фахівців, проведенні спортивних змагань зі стрільби тощо. Широкої популярності серед молоді набули замітки та навчально-методична праця Івана Боберського “Стріляне до влучі” (1913). Ще одним його досягненням була розробка та уніфікація термінології зі стрільби. У словнику тодішньої молоді з’явилися терміни: “стріляне до влучі”, “поцілка”, “влуча”, “стрілець”, “стрілиця”, “ступінь”, “постава” тощо. Треба віддати належне сумлінній праці Івана Боберського, адже невдовзі чимало членів молодіжних організацій, зокрема “Сокола-Батька”, які пройшли стрілецький вишкіл, поповнили лави Легіону Українських Січових Стрільців, брали активну участь у розбудові Західно-Української Народної Республіки, воювали у лавах Галицької Армії тощо. Хронологічні межі розвідки охоплюють 1912–1914 рр.

Ключові слова: *Іван Боберський, Галичина, Львів, товариство “Сокіл-Батько”, стрілецький рух.*

Зважаючи на складну військово-політичну ситуацію в Європі та прогнозуючи великий військовий конфлікт, на початку ХХ ст. в Австро-Угорській імперії запроваджено військово-прикладну підготовку в навчальних закладах. Стрільба та загалом стрілецьтво також поширилося у середовищі багатьох громадських організацій, які займалися військово-фізичною підготовкою та вишколом молоді.

Дана проблема в українській історіографії через призму діяльності Івана Боберського у становленні та розвитку стрілецького руху у Львові та Галичині не досліджувалася. Українська історіографія представлена працями узагальнюючого характеру, зокрема Осипа Думіна¹, Олександра Дем’янюка² та ін. З огляду на такий стан справ підготовлено цю розвідку.

Джерельною базою для статті стали: періодичні видання “Вісти з Запорожжя” (друкований орган товариства “Сокіл-Батько”), “Діло”, “Ілюстрована Україна”; видання “Сокола-Батька”; звіти Академічної гімназії у Львові; праці Івана Боберського; приватний архів Степана Гайдучка (м. Львів); спогади активних учасників стрілецького руху: Степана Гайдучка, Романа Дашкевича, Григорія Нички, Олени Степанів, Кирила Трільовського, Степана Шухевича.

В Академічній гімназії у Львові, де Іван Боберський викладав німецьку мову та гімнастику (фізичну культуру), “наука стріляння” інтенсивно проводилася упродовж 1912–1914 рр. Завданням цього предмету було організація військової підготовки юнаків, яка здійснювалася під наглядом військових. Упродовж навчального року, як правило, раз на тиждень, гімназисти навчалися стрільби під керівництвом професійних військових та професора гімназії. У програму навчання входило: теоретична і практична підготовка, зокрема ознайомлення зі зброєю, порохом та набоями, поводження зі зброєю тощо. Після засвоєння азів проводилися стрільби в гімназії або на малому стрільбищі полку піхоти. Зокрема, 21 березня 1914 р. в таких змаганнях

¹ Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914–1918 з 99 світлинами і 23 схемами. Львів : Видавнича Кооператива “Червона Калина”, 1936. 375 с.

² Дем’янюк О. Й. Український молодіжний рух Західної України : від зародження до боротьби за українську державність : монографія. Луцьк : ПВД “Твердиня”, 2007. 180 с.

взяли участь 37 гімназистів Академічної гімназії. Збереглася фотографія з цих змагань, на якій як глядач та один із організаторів заходу зафіксований й Іван Боберський³.

Ідея стрілецького руху дуже швидко поширилася в українських середовищах Галичини. 16 грудня 1912 р. у Львові зібрався міжпартійний комітет за участі Льонгіна Цегельського, Степана Томашівського, Івана Боберського, Константи́ни Малицької, Івана Чмоли, Миколи Балицького, Степана Гайдучка, Степана Індишевського, Романа Дашкевича та ін. На ньому було обговорено постанови окремої організації під назвою “Українське стрілецьке товариство”, розробку статуту, налагодження фахового військового вишколу української молоді тощо⁴. Однак через тактичні розбіжності, не вдалося домовитися і створити єдиний керівний орган, який би займався цими питаннями. Тому стрілецький рух розвивався паралельно в “Українському січовому союзі” (під керівництвом Кирила Трильовського), “Соколі-Батьку” (Івана Боберського) та ще в деяких самостійних осередках, які були непідконтрольні ні УСС ні “Соколу-Батьку”⁵.

Стрілецький рух дуже швидко поширився в українському гімнастичному товаристві “Сокіл” у Галичині. Сприяв цьому голова “Сокола-Батька” Іван Боберський. Серед активних сокільських діячів, які долучилися до розвитку в цьому напрямку окрім нього були: Сень Горук, Роман та Зенон Носковські, Євген Перфецький, Олександр Довбенко, Людомир Огоновський та ін.⁶. Із розвитком стрілецького руху в сокільських організаціях у 1912 р. та поширенням “вправ в стріляню” постала проблема закупівлі крісів та виготовлення “поцілок”. У лютому 1913 р. з ініціативи Івана Боберського та за його кошти було видано “влучу для стрільців” або “поцілку” (свідоцтво результативності стрільби) для стрільби з крісів накладом 1 тис. примірників⁷. Її розмір становив 28,5x22 см. Кожен примірник “поцілки” був скомпонований і віддрукований так, що після стрільби на ньому записували дату і місце проведення змагань, результати кожного стрільця та ставили підписи суддівської колегії. Таким чином кожен змагун мав доказ своєї стрілецької вправності. Іван Боберський також закупив за свої гроші два бельгійські кріси системи Комблена для соколів, щоб ті могли проводити заняття зі стрільби. Планувалося також спорудити “стрільницю” (тир) для занять. Старшина “Сокола-Батька” закликала сокільські осередки проводити польові вправи та вправи зі стрільби⁸. Для цього соколи закупували “фльоберти” калібру 6 мм (карабін Флобера), кріси типу Маннліхер М95 і Верндль, облаштовували стрільниці тощо.

У 1913 р. на сторінках часопису “Вісти з Запорожя” Іван Боберський зі старшиною “Сокола-Батька” проводили роз’яснювальну роботу по стрільбі для сокільських осередків. Так, у числі 77–78 за 28 лютого 1913 р. читаємо: “Устав стрілецьких товариств відкинуло Міністерство для поправки деяких точок. Він буде пізніше затверджений. Покищо можуть філії “С[окола]-Б[атька]” вправляти ся в стріляню на підставі § 5. свого уставу. Нехай куплять собі

³ [Боберський І.]. Фізичне виховане молоді. *Звіт дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1913/1914*. Львів : Накладом наукового фонду, 1914. С. 46–55.

⁴ Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914–1918 з 99 світлинами і 23 схемами... С. 15.

⁵ Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 360. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 1–12 ; Трильовський К. В справі Товариств “Січові Стрільці”. *Запорожець : Календар для народу на рік звичайний 1914* / уложили д-р К. Трильовський і Іван Чупрей. Коломия : Накладом д-ра К. Трильовського, 1913. С. 142–152 ; Давний Р. [Дашкевич Р.]. Початки Українських Січових Стрільців. *Запорожець. Календар для народу на рік звичайний 1921* / уложив д-р Кирило Трильовський. Відень : Накладом д-ра Кирила Трильовського, 1921. С. 56–66 ; Трильовський К. З моїх споминів. Початки стрілецької організації і “Боева Управа”. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1927 рік*. Львів : Київ, 1926. С. 1–17 ; Шухевич С. Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів). Львів, 1930. С. 7–11 ; Степанів О. Напередодні великих подій: Власні переживання і думки. 1912–1914. Львів : Червона Калина, 1930. С. 31–32 ; Дашкевич Р., Ничка Г. Товариство “Повітова Січ” у Львові. *Гей, там на горі “Січ” іде! Пропам’ятна книга “Січей”*. Едмонтон, 1965. С. 230–248.

⁶ Шухевич С. Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів). Львів, 1930. С. 11.

⁷ Гайдучок С. Пів століття сокільських видань. Львів, 1937. С. 37.

⁸ Вправи полеві. *Вісти з Запорожя. Часопись руханкових, змагових, мандрівних і пожарних товариств*. Львів, 1913. 28 лютого. Чис. 77–78. С. 12 ; Сокіл-Батько. Вправи в стріляню. *Вісти з Запорожя. Часопись руханкових, змагових, мандрівних і пожарних товариств*. Львів, 1913. 28 лютого. Чис. 77–78. С. 12.

фльоберти калібру 6 міліметрів (15–50 К[орон]) і стріляють до влучі в кімнаті. Сто патронів коштує 1 корона. Коли Т[оварист]во уладить малу стрільницю, добре забезпечену, то можна стріляти з такого фльоберту на свобіднім воздуху. Хто хоче на стрільниці товариства стріляти з більшої ручниці або карабіна, то мусить мати на стріляне дозвіл староства і оружну карту (ваффенпас). Стрільницю треба уладити так як військову а дозвіл на ню дає староство. Військові кріси (карабіни) дістануть наші товариства “С[окола]-Б[атька]” тоді, наколи головна команда полагодить прихильно подане “С[окола]-Б[атька]”, яке відносить ся до всіх філій. Хто хоче собі купити кріс взору Манліхера, той дістане его за 104 корон разом з багнетом і ременем. Коли команда полагодить подане “С[окола]-Б[атька]”, тоді дістануть товариства якесь число військових крісів і будуть могли вчити ся стріляня на військових стрільницях. Патрони платить ся”⁹.

У 1913 р. Іван Боберський написав навчально-методичний посібник “Стріляне до влучі”¹⁰. У ньому було подано коротку інформацію про зброю для стріляння, методику, правила змагань зі стрільби, техніку безпеки тощо. Серед іншого там було зазначено: “В уставі філій “Сокола-Батька” наведене є між руханковими вправами також стріляне. Є се вправа, яка виробляє бистрість ока і підготоване до оборони. [...] Кожда вправа в стріляню мусить відбувати ся під доглядом начальника чи там отамана або їх заступників. Стріляне з 6-міліметрового фльоберту не вимагає окремого дозволу державних властей. Наколи би товариство хотіло стріляти з більших ручниць, в такім разі мусить уладити собі стрільницю після військового взору і постарати ся о право стріляня з ручниць”¹¹.

Іван Боберський розробив та уніфікував термінологію зі стрільби. У словнику соколів з’явилися терміни: “стріляне до влучі”, “поцілка”, “влуча”, “стрілець”, “стрілиця”, “ступінь”, “постава” тощо. У 1914 р. він планував видати докладнішу працю зі стрільби. Однак його ініціативам завадила Перша світова війна.

27 грудня 1913 р. відбулися загальні збори стрілецького куреня, який діяв при товаристві “Сокіл-Батько”¹². Сокільський часопис “Вісти з Запорожа” на початку 1914 р. змінив назву з “Вісти з Запорожа. Часопись руханкових, змагових, мандрівних і пожарних товариств”¹³ на “Вісти з Запорожа. Руханка, Змаг, Пожарництво, Мандрівництво, Пласт, Стрілецьтво”¹⁴.

Важливим у популяризації стрільби серед членів “Сокола”, руханкових, спортових, парамілітарних товариств та широкої громадськості було проведення спортивних змагань. Перше “стріляне до влучі” відбулося 10 лютого 1913 р.; Друге – 19 квітня 1913 р.; Третє – 8 листопада 1913 р.; Четверте – 7 березня 1914 р.; П’яте (не відбулося, планувалося на 29 червня 1914 р.)¹⁵. Змагання проводилися в рухівні “Сокола-Батька” на вул. Руська, 20. Незмінним організатором та головою суддівської колегії на них був Іван Боберський.

На Першому “стріляні до влучі” найкращими стрільцями “Сокола-Батька” були Володимир Неділка (перше місце), Юрій Вінцовський (друге), Семен Магальяс (третє)¹⁶.

⁹ Сокіл-Батько. Вправи в стріляню... С. 12.

¹⁰ Бб [Боберський І.]. Стріляне до влучі. Календар “Вістий з Запорожа” на 1914 рік. Львів : Наклад редакції “Вістий з Запорожа”, 1913. С. 58–63.

¹¹ Там само. С. 58, 63.

¹² Загальні Збори. *Вісти з Запорожа. Часопись руханкових, змагових, мандрівних і пожарних товариств*. Львів, 1913. 30 грудня. Чис. 86–88. С. 12.

¹³ *Вісти з Запорожа. Часопись руханкових, змагових, мандрівних і пожарних товариств*. Львів, 1913. 30 жовтня. Чис. 86 А. 8 с.

¹⁴ *Вісти з Запорожа. Руханка, Змаг, Пожарництво, Мандрівництво, Пласт, Стрілецьтво*. Львів, 1914. 28 лютого. Чис. 89–90. 12 с.

¹⁵ І. стріляне до влучі. *Вісти з Запорожа. Часопись руханкових, змагових, мандрівних і пожарних товариств*. Львів, 1913. 28 лютого. Чис. 77–78. С. 12 ; Гайдучок С. Стріляне. *Ілюстрована Україна*. Львів, 1913. 8 марта. Ч. 5. С. 14 ; Стріляне до влучі. *Діло*. Львів, 1913. 18 квітня. Чис. 86. С. 5 ; III. нагородне стріляне до влучі. *Діло*. Львів, 1913. 8 грудня. Чис. 273. С. 6 ; Четверті нагородні змаганя в стріляню. *Діло*. Львів, 1914. 5 марта. Чис. 49. С. 6 ; Світлини. *Приватний архів Степана Гайдучка (м. Львів)*.

¹⁶ І. стріляне до влучі. *Вісти з Запорожа. Часопись руханкових, змагових, мандрівних і пожарних товариств*. Львів, 1913. 28 лютого. Чис. 77–78. С. 12.

25 квітня 1914 р. в сокільській рухівні на вул. Руській, 20 відбулися надзвичайні загальні збори “Сокола-Батька”¹⁷. На них з подачі Івана Боберського було прийнято поправки до назви товариства, яка стала звучати так: “руханково-стрілецьке товариство “Сокіл””. Це було зроблено з огляду на те, що в організації упродовж 1912–1914 рр. активно проводився парамілітарний вишкіл членів товариства. У травня 1914 р., після багатьох дискусій та обговорень, з’явився правильник однострою для стрілецьких куренів під керівництвом “Сокола-Батька”, а також постанови для стрілецьких старшин¹⁸.

Напередодні війни парамілітарний вишкіл все більше і більше поширювався серед членів сокільських товариств у Галичині. З огляду на те, що виникало чимало питань з організацією стрілецьтва, у липні 1914 р. на сторінках часопису “Вісти з Запорожя” опубліковано роз’яснення стосовно цього: “Не потрібно закладати осібні стрілецькі товариства, бо через се розділюєм наші сили, наші гроші і наш час. Коли маємо товариство “Січ” або “Сокіл”, то се товариство має зайняти ся руханкою, пожарництвом, пластом а також стрілецьтвом. Котра “Січ” або котрий “Сокіл” хотять поширити стрілецьтво, то пригадуємо, що в уставі товариств “С[окола]-Б[атька]” стоїть від 20 літ параграф, що товариство займає ся вправами в стріляню до цілі. Після закону можуть військові влади дозволити до науки військову стрільницю лише товариствам, що мають назву “Schützenverein”. Для того треба на загальні збори товариства поставити “зміну уставу” і додати в назві товариства слово “стрілецький”. Тоді буде назва звучала: Стрілецьке і руханкове товариство “Січ” (“Сокіл”) або Стрілецьке пожарне і руханкове товариство “Січ” (“Сокіл”). В точці про вправи товариства треба додати “полеві вправи”, а в точці про салю товариства додати “стрільницю”. Є се зміни, потрібні лише в відносинах до військових властей. Товариство з таким уставом носить виразно назву “Стрілецьке товариство” “Schützenverein” а військові круги після закона можуть на відповідну письмєнну просьбу позичити до науки кілька крісів і дозволити на стріляне до влучі в військовій стрільниці”¹⁹.

Певним підсумком діяльності стрілецьких куренів при “Соколі-Батьку” під керівництвом Івана Боберського став Шевченківський здвиг у Львові. На ньому вони були представлені: від “Сокола” – 78 осіб в одностроях, від “Січі” – 146 осіб²⁰. УСС виконали вправи вільноруч, зі списками та крісами. Андрій Баб’юк про ці парамілітарні товариства зазначав: “І по цілій Галичині почали наші люде засновувати товариства “Січові Стрільці” – в яких учили молодих хлопців військових вправ. До товариства вписувався кождий, хто хотів. Впротягу одного року таких товариств було вже 86 по цілій Галичині і то не тільки в містах, але й по селах. Молоді хлопці радо вписувалися до “Січових Стрільців” і кождий навіть гордився тим, що належить до них”²¹.

У серпні 1914 р. Іван Боберський у замітці в “Вістях з Запорожя” писав: “Доперва в часі небезпеченства видить кождий, шо роздроблені сили є слабі. Гроза війни спонукала всі три партії політичні Українців в Галичині, що утворили 25. липня 1914 [р.] “Головну Українську Раду” – а ся Рада зарядила, шо ціла суспільність творить одну велику громаду. Націонал-демократи, соціал-демократи і радикали розуміють тепер дуже добре, що коли хотять поставити в поле добровольців, то мусять се зробити “Всі враз”! Коли був спокій в державі, не можна було проводирів переконати, що лише спільна робота може зорганізувати сильний союз руханкових і

¹⁷ Королик Р. Надзвичайні загальні збори “Сокола-Батька”. *Вісти з Запорожя. Руханка, Змаг, Пожарництво, Мандрівництво, Пласт, Стрілецьтво*. Львів, 1914. 15 мая. Чис. 93. С. 2.

¹⁸ Бабин Е. Стрілецький однострій. *Вісти з Запорожя. Руханка, Змаг, Пожарництво, Мандрівництво, Пласт, Стрілецьтво*. Львів, 1914. 15 мая. Чис. 93. С. 6 ; Постанови що до стрілецьких старшин в організації “С.-Б.”. *Вісти з Запорожя. Руханка, Змаг, Пожарництво, Мандрівництво, Пласт, Стрілецьтво*. Львів, 1914. 15 мая. Чис. 93. С. 7–8 ; Краска вилогів стрільців організації “С.-Б.”. *Вісти з Запорожя. Руханка, Змаг, Пожарництво, Мандрівництво, Пласт, Стрілецьтво*. Львів, 1914. 15 мая. Чис. 93. С. 8.

¹⁹ Бабин Е. Стрілецьтво. *Вісти з Запорожя. Руханка, Змаг, Пожарництво, Мандрівництво, Пласт, Стрілецьтво*. Львів, 1914. 30 липня. Чис. 95–96. Подвійне число. С. 10.

²⁰ Шевченковий ювілейний здвиг у Львові 27. 28. 29. VI. 1914. (Жерельний звіт з роботи для науки на будучність). *Вісти з Запорожя. Руханка, Змаг, Пожарництво, Мандрівництво, Пласт, Стрілецьтво*. Львів, 1914. 30 липня. Чис. 95–96. Подвійне число. С. 4–7.

²¹ Ірчан М. [Баб’юк А.]. Хто такі У.С.С.? *Полевий поштовий пост*. Ч. 9 / Накладом редакції часопису “УСС”. 1919. С. 2–3.

стрілецьких товариств. Тепер є війна і кожний се розуміє, що в злуці сила. Ся наука приходить для не одного пізно, але нехай она лишить ся і на час, коли небезпека мине. З організації руханкових, руханково-стрілецьких і стрілецьких товариств належить безусловно усунути особисті амбіції і забаганки, та всі тоті товариства злучити в один сильний союз, який буде міг зібрати значнійші гроші на свою ціль і без сварки виконати основну роботу. Небезпека показала тепер, що се можна зробити, для того треба се зробити. Всі “Соколи”, всі “Січи”, всі “Стрільці” повинні утворити один Союз так як тепер творять они спільно гурт добровольців під назвою “Українських Січових Стрільців”. В тій організації працюють всі спільно розуміють щораз ліпше, що не слова, але діла творять сильну роботу”²².

Отже, Іван Боберський, будучи головою українського товариства “Сокіл-Батько” у 1908–1918 рр., відіграв важливу роль у становленні та розвитку стрілецького руху в Галичині. Зокрема, він брав активну участь у створенні стрілецьких осередків, купівлі інвентарю, підготовці відповідних фахівців, організації та проведенні спортивних змагань зі стрільби тощо. Широкої популярності серед молоді набули його замітки та навчально-методична праця “Стрільняє до влучі” (1913). Значним досягненням стала розробка та уніфікація термінології зі стрільби (у словнику того часу з’явилися терміни: “стріляне до влучі”, “поцілка”, “влуча”, “стрілець”, “стрілиця”, “степінь”, “постава” тощо. Завдяки сумлінній праці Івана Боберського, члени молодіжних організацій, зокрема “Сокола-Батька”, які пройшли стрілецький вишкіл, а також січовики, пластуни, січові стрільці, члени спортивних товариств поповнили лави Легіону Українських січових стрільців, брали активну участь у розбудові Західно-Української Народної Республіки, воювали у лавах Галицької Армії тощо. На фронтах Першої світової війни соколи зі зброєю в руках самовіддано боролися за майбутню долю України, а їхній голова Іван Боберський упродовж 1914–1918 рр. – член та скарбник Бойової управи Українських січових стрільців (з 1917 р. – Центральної управи УСС), 1914–1915 рр. – член Головної української ради, 1915–1916 рр. – член Загальної української ради, 1918–1919 рр. – референт “Письменничого відділу” в Державному секретаріаті військових справ Західно-Української Народної Республіки.

IVAN BOBERSKY AND THE DEVELOPMENT OF THE RIFLE MOVEMENT IN HALYCHYNA A DAY BEFORE THE FIRST WORLD WAR

Andrii SOVA

*Lviv state university of physical culture
the name of Ivan Boberskyi,
Kostiushka St., 11, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: andrijsova@yahoo.com*

Summary

In the publication Ivan Bobersky's contribution to the formation and development of the rifle movement in Galicia was illuminated on the basis of the periodicals “Visty z Zaporozha” (News from Zaporozha), “Dilo” (Action), “Iliusrtrovana Ukraina” (Illustrated Ukraine); archival documents, editions of “Sokil-Batko” (Falcon-Father); reports of the Academic High School in Lviv; works of Ivan Beaverskiy; photos and documents from the private archive of Stepan Gaiduchko (Lviv); memoirs of active participants of the rifle movement. He as a chairman of the Ukrainian Gymnastic Society “Sokil-Batko” in 1908–1918 actively participated in the creation of small rifle centers, the purchase of inventory, training of specialists, conducting sports rifle competitions and more. Remarks and educational and methodological work of Ivan Boberskyi “Strilianie do vlychi” (Shoot to hit) (1913) became very popular among young people. Another achievement was the development and unification of rifle terminology. In the vocabulary of the youth of that time, the terms as “striljanje do vlychi” (target shooting), “potiilka” (target), “vlycha” (target), “strilec” (rifleman), “strilytcja” (riflewoman), “degree”, “posture” and more appeared. It is necessary to pay tribute to the conscientious work of Ivan Boberskyi, as soon enough many members of youth organizations, in particular, “Sokil-Batko”, who passed rifle training,

²² Бб [Боберський І.]. Доперва в часі небезпеченства. Вісти з Запорожя. Руханка, Змаг, Пожарництво, Мандрівництво, Пласт, Стрільство. Львів, 1914. 8 серпня. Чис. 97. Число добровольців. С. 8.

replenished the ranks of the Legion of Ukrainian Sich Riflemen, actively participated in the development of the Western Ukrainian People's Republic, fought in the ranks of the Galician army, etc. The chronological limits of exploration cover 1912–1914.

Keywords: Ivan Boberskyi, Halychyna, Lviv, “Sokil-Batko” society, small rifle movement.

REFERENCES

- Babyn E. Striletstvo. *Visty z Zaporozha. Rukhanka, Zmah, Pozharnytstvo, Mandrivnytstvo, Plast, Striletstvo*. Lviv, 1914. 30 lypnia. Chys. 95–96. Podviine chyslo. S. 10. [in Ukrainian].
- Babyn E. Striletskyi odnostrii. *Visty z Zaporozha. Rukhanka, Zmah, Pozharnytstvo, Mandrivnytstvo, Plast, Striletstvo*. Lviv, 1914. 15 maia. Chys. 93. S. 6. [in Ukrainian].
- Bb [Boberskyi I.]. Doperva v chasi nebezpechenstva. *Visty z Zaporozha. Rukhanka, Zmah, Pozharnytstvo, Mandrivnytstvo, Plast, Striletstvo*. Lviv, 1914. 8 serpnia. Chys. 97. Chyslo dobrovoltsiv. S. 8. [in Ukrainian].
- Bb [Boberskyi I.]. Striliane do vluchi. *Kaliendar “Visty z Zaporozha” na 1914 rik*. Lviv : Naklad redaktsii “Visty z Zaporozha”, 1913. S. 58–63. [in Ukrainian].
- [Boberskyi I.]. Fizychno vykhovanie molodezhy. *Zvit dyrektsyi ts. k. akademichnoi gimnazii u Lvovi za shkilnyi rik 1913/1914*. Lviv : Nakladom naukovofo fondu, 1914. S. 46–55. [in Ukrainian].
- Visty z Zaporozha. Rukhanka, Zmah, Pozharnytstvo, Mandrivnytstvo, Plast, Striletstvo*. Lviv, 1914. 28 liutoho. Chys. 89–90. 12 s. [in Ukrainian].
- Visty z Zaporozha. Chasopys rukhankovykh, zmahovykh, mandrivnykh i pozharnykh tovarystv*. Lviv, 1913. 30 zhovtnia. Chys. 86 A. 8 s. [in Ukrainian].
- Vpravy polevi. *Visty z Zaporozha. Chasopys rukhankovykh, zmahovykh, mandrivnykh i pozharnykh tovarystv*. Lviv, 1913. 28 liutoho. Chys. 77–78. S. 1. [in Ukrainian].
- Haiduchok S. Piv stolittia sokilskykh vydan. Lviv, 1937. 53 s. [in Ukrainian].
- Haiduchok S. Striliane. *Iliustrovana Ukraina*. Lviv, 1913. 8 marta. Ch. 5. S. 14. [in Ukrainian].
- Davnyi R. [Dashkevych R.]. Pochatky Ukrainykykh Sichovykh Striltsiv. *Zaporozhets. Kaliendar dlia naroda na rik zvychainyi 1921 / Ulozhyv Doktor Kyrylo Trylovskyyi*. Viden : Nakladom Dra Kyryla Trylovskoho, 1921. S. 56–66. [in Ukrainian].
- Dashkevych R., Nychka H. Tovyarystvo “Povitova Sich” u Lvovi. *Hei, tam na hori “Sich” ide! Propamiatna knyha “Sichei”*. Edmonton, 1965. S. 230–248. [in Ukrainian].
- Dumin O. Istorii Liegionu Ukrainykykh Sichovykh Striltsiv 1914–1918 z 99 svitlynamy i 23 skhemamy. Lviv : Vydavnycha Kooperatyva “Chervona Kalyna”, 1936. 375 s. [in Ukrainian].
- Zahalni Zbory. *Visty z Zaporozha. Chasopys rukhankovykh, zmahovykh, mandrivnykh i pozharnykh tovarystv*. Lviv, 1913. 30 hrudnia. Chys. 86–88. S. 12. [in Ukrainian].
- I. striliane do vluchi. *Visty z Zaporozha. Chasopys rukhankovykh, zmahovykh, mandrivnykh i pozharnykh tovarystv*. Lviv, 1913. 28 liutoho. Chys. 77–78. S. 12. [in Ukrainian].
- III. nahorodne striliane do vluchi. *Dilo*. Lviv, 1913. 8 hrudnia. Chys. 273. S. 6. [in Ukrainian].
- Irchan M. [Babiuk A.]. Khto taki U.S.S.? *Polevyi poshtovyi post*. Ch. 9 / Nakladom redaktsii chasopysu “USS”. 1919. 16 s. [in Ukrainian].
- Korolyk R. Nadzvychaini zahalni zbory “Sokola-Batka”. *Visty z Zaporozha. Rukhanka, Zmah, Pozharnytstvo, Mandrivnytstvo, Plast, Striletstvo*. Lviv, 1914. 15 maia. Chys. 93. S. 2. [in Ukrainian].
- Kraska vylohv striltsiv organizatsyi “S.-B.”. *Visty z Zaporozha. Rukhanka, Zmah, Pozharnytstvo, Mandrivnytstvo, Plast, Striletstvo*. Lviv, 1914. 15 maia. Chys. 93. S. 8. [in Ukrainian].
- Postanovy shecho do striletskykh starshyn v organizatsyi “S.-B.”. *Visty z Zaporozha. Rukhanka, Zmah, Pozharnytstvo, Mandrivnytstvo, Plast, Striletstvo*. Lviv, 1914. 15 maia. Chys. 93. S. 7–8. [in Ukrainian].
- Svitlyny. *Pryvatnyi arkhiv Stepana Haiduchka (m. Lviv)*. [in Ukrainian].
- Sokil-Batko. Vpravy v striliani. *Visty z Zaporozha. Chasopys rukhankovykh, zmahovykh, mandrivnykh i pozharnykh tovarystv*. Lviv, 1913. 28 liutoho. Chys. 77–78. S. 12. [in Ukrainian].
- Stepaniv O. Naperedodni velykykh podii: Vlasni perezhyvannia i dumky. 1912–1914. Lviv : Chervona Kalyna, 1930. 45 s. + 12 s. il. [in Ukrainian].
- Striliane do vluchi. *Dilo*. Lviv, 1913. 18 kvitnia. Chys. 86. S. 5. [in Ukrainian].
- Trylovskyyi K. V spravi Tovyarystv “Sichovi Striltsi”. *Zaporozhets. Kaliendar dlia naroda na rik zvychainyi 1914 / Ulozhyly Dr K. Trylovskyyi i Ivan Chuprei*. Kolomyi a: Nakladom D-ra K. Trylovskoho, 1913. S. 142–152. [in Ukrainian].
- Trylovskyyi K. Z moikh spomyniv. Pochatky striletskoi orhanizatsii i “Boieva Uprava”. *Istorychnyi kaliendar-almanakh Chervonoi Kalyny na 1927 rik*. Lviv ; Kyiv, 1926. S. 1–17 [in Ukrainian].
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi. F. 360. Op. 1. Spr. 48. 12 ark. (Statut tovarystva “Sichovykh striltsiv” u Lvovi i proekt yoho dopovnen i zmin, skladenykh Starosolskym Volodymyrom, a takozh pershi nakazy obranoi heneralnoi starshyny). [in Ukrainian].

- Chetverti nahorodni zmahania v striliani. *Dilo*. Lviv, 1914. 5 marta. Chys. 49. S. 6. [in Ukrainian].
- Shevchenkovyi yuvyleinyi zdvyh u Lvovi 27. 28. 29. VI. 1914. (Zherelnyi zvit z roboty dlia nauky na buduchnist). *Visty z Zaporozha. Rukhanka, Zmah, Pozharnystvo, Mandrivnytstvo, Plast, Striletstvo*. Lviv, 1914. 30 lypnia. Chys. 95–96. Podviine chyslo. S. 4–7. [in Ukrainian].
- Shukhevych S. *Vydysh brate mii (8 misiatsiv sered USS-iv)*. Lviv, 1930. 232 s. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 21 вересня 2019 р.

ПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ ЗУНР

УДК 323.1 (477) “1918/1919”

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ
В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ ДОБИ ЗУНР

Микола ЛАЗАРОВИЧ

Тернопільський національний економічний університет,
кафедра документознавства, інформаційної діяльності та українознавства,
вул. Львівська, 11, 46009, Тернопіль, Україна
e-mail: lazar-m@ukr.net
DOI: 10.15330/gal.32.48-54
ORCID: 0000-0002-8598-9019

Метою статті є аналіз та узагальнення особливостей і тенденцій етнонаціональної політики влади ЗУНР в умовах визвольних змагань 1918–1919 рр. Досліджено основні заходи української влади стосовно забезпечення прав і свобод іноетнічного населення. Проаналізовано правові засади державної етнополітики. Визначено ставлення національних меншин до українського державотворення. Виснувано, що етнополітика керівництва ЗУНР була демократичною, однак характерною особливістю окресленого хронотопу були важкі умови, викликані агресією з боку Польщі. Тому чимало заходів української влади нерідко залишалися декларативними через неможливість їхньої реалізації. Певну непослідовність проявляли й національні меншини, насамперед євреї й німці, котрі, дотримуючись нейтралітету в польсько-українській війні, істотно обмежували свою участь у державотворчих процесах.

Ключові слова: органи влади, етнополітика, національна меншина, права і свободи, закони.

Без критичного осмислення й узагальнення минулих етнополітичних здобутків і прорахунків та їхнього наукового дослідження неможливо конструктивно вирішити сучасні міжнаціональні проблеми, прогнозувати й моделювати їхній розвиток у майбутньому. Вагомим підґрунтям для такої діяльності може стати політико-правовий досвід вирішення національних проблем в Україні періоду визвольних змагань 1917–1921 рр. Поліетнічність населення України передбачала вжиття заходів для забезпечення громадянських прав і свобод національних меншин, а також умов для їхньої етнокультурної самобутності та політичного розвитку. Таку діяльність, зокрема, послідовно здійснювали діячі Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).

Мета дослідження – аналіз та узагальнення особливостей і тенденцій етнонаціональної політики влади ЗУНР в умовах визвольних змагань 1918–1919 рр. Його завдання – прослідкувати основні заходи української влади в забезпеченні прав і свобод іноетнічного населення; висвітлити правові засади державної етнополітики; визначити місце національних меншин в українському визвольному русі, їхнє ставлення до державотворчих процесів.

Означена проблема ще не повною мірою відображена у вітчизняній і зарубіжній історіографії, однак робота в даному напрямку ведеться. Серед сучасних досліджень насамперед слід виділити колективну монографію “Національні меншини України у ХХ ст.: політико-правовий аспект”, “Малу енциклопедію етнодержавознавства”, а також праці таких науковців, як В. Великочий, М. Гон, С. Коган, Ю. Котляр, М. Лазарович, С. Макаруч, О. Мироненко, О. Павлишин, Л. Рябошапко, В. Чехович та ін.¹. Головним джерелом дослідження стали опубліковані документи².

¹ Великочий В. Національно-культурна політика ЗУНР у контексті українсько-польських відносин (1918–1919). *Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ ст.” : Доповіді та повідомлення* (Чернівці, 16–18 травня 2000 р.). Чернівці, 2001. Т. 2. С. 266–270 ; Гон М. Євреї в ЗУНР: стратегія, тактика та вплив на формування взаємин з українцями в міжвоєнний період. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 181–189 ; Коган С. Євреї в

ЗУНР охоплювала близько 70 тис. км² території з 6 млн населення (з них 71% українців, 14% поляків, 13% євреїв, 2% угорців, румунів та ін.). За віросповіданням було 62% греко-католиків, 18% римо-католиків, 13% юдеїв, 6% православних. Проте після іноземної окупації Північної Буковини й Закарпаття, а згодом і частини Східної Галичини під управлінням уряду ЗУНР фактично залишалося не більше як 45 тис. км² з майже 4 млн населення (з них 75% українців, 12% поляків, 11% євреїв і 2% представників інших етносів)³. Тимчасовими органами влади ЗУНР стали: законодавчої – Українська Національна Рада (УНРада), виконавчої – Державний Секретаріат.

Серед основних проблем молодого держави, які потребували термінового вирішення, – забезпечення прав і свобод іноетнічного населення, оскільки не рахуватися з тим, що його частка становила понад чверть людності ЗУНР, було неможливо. Так, ще 19 жовтня 1918 р., декларуючи утворення Української держави, новостворена УНРада своєю першою постановою проголосила визнання прав національних меншин, у т. ч. євреїв як нації, і гарантію їхньої національно-культурної автономії та їхнє представництво в уряді. Документом також прокламувалося прийняття конституції, розробленої “на основах загального, рівного, тайного і безпосереднього права голосування з пропорціональним заступством, з правом національно-культурної автономії та з правом заступства при правительстві для національних меншостей”⁴. З огляду на це 1 та 5 листопада 1918 р. тимчасовий законодавчий орган підтвердив громадянську, національну й віросповідну рівноправність етнічних спільнот Української держави, закликав їх організуватися в окремі публічно-правові групи та направити до УНРади своїх представників⁵. Про це саме йшлося в Програмовій заяві Державного Секретаріату до громадян держави⁶, оприлюдненій у січні 1919 р.

Згідно зі Статутом повітових органів УНРади, виданим тимчасовим законодавчим органом у Львові в перші дні правління, одне з головних завдань українських повітових комісарів полягало в забезпеченні цивілізованих міжнаціональних відносин: “...поучити народ, щоби прихильно відносився до жидів і німецьких колоністів та не допускав до погромів, бо викликане безладдя лежить в інтересі ворогів”⁷. Про ставлення до найбільшої національної меншини – поляків у документі не йшлося.

Западно-Украинской Народной Республике. Там само. С. 190–198 ; Котляр Ю. В. Етнонаціональні питання в Західно-Українській Народній Республіці. Там само. С. 175–180 ; Макарчук С. А. Українська Республіка галичан: нариси про ЗУНР. Львів : Світ, 1997. 192 с. ; Лазарович М. В. Етнополітика української влади доби національно-визвольних змагань 1917–1921 років: компаративний аналіз : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 760 с. ; Мироненко О. Національні меншини у ЗУНР. *Мала енциклопедія етнології та етнографії*. Київ : Довіра ; Генеза, 1996. С. 332 ; Павлишин О. Єврейське населення Східної Галичини у 1918–1919 рр.: соціальний аспект. Галичина. 2006–2007. Вип. 12–13. С. 27–48 ; Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад–грудень 1918 р.). *Україна модерна*. 1999. Ч. 2–3. С. 132–193 ; Рафальський О. О. Національні меншини України у ХХ столітті : історіограф. нарис. Київ : Полос, 2000. 447 с. ; Рябошапка Л. І. Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000) : монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 484 с. ; Чехович В. Конституція Західноукраїнської Народної Республіки. *Мала енциклопедія етнології та етнографії*. Київ : Довіра ; Генеза, 1996. С. 203–204 ; Чехович В. Національно політика уряду ЗУНР. Там само. С. 325–326 ; Klimecki M. Polsko-ukrainska wojna o Lwow i Galicje Wschodnia 1918–1919. Warszawa : Oficyna Wydawnicza Volumen, 2000. 292 s.

² Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. Т. 1. 584 с. ; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. Т. 2. 712 с. ; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. Т. 3, кн. 2. 680 с. ; Національні меншини України у ХХ ст.: політико-правовий аспект / М. Панчук, В. Войналович, О. Галенко та ін. Київ, 2000. 357 с.

³ Чехович В. Національно політика уряду ЗУНР... С. 325.

⁴ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. ... Т. 1. С. 181.

⁵ Там само. С. 245, 336.

⁶ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. ... Т. 2. С. 145.

⁷ Там само. С. 12.

Практично не зволікаючи, УНРада на пропозицію голови Державного Секретаріату К. Левицького 18 листопада 1918 р. ухвалила утворити в складі останнього три секретаріати: польський, єврейський і німецький. Їх мали очолити представники відповідних національних меншин краю⁸, котрі “з уряду мали стерегти, щоби правом застережені права їх націям були виконувані”⁹. Передумовою представництва меншостей в уряді мало стати їхнє представництво в Раді. З огляду на це вони мусили насамперед “потвортити відповідні національні організації, котрі висловлювали би їх волю, після чого УНРада не відмовиться увійти з ними в порозуміння щодо відповідного заступництва в Раді й Державнім Секретаріаті”¹⁰.

Проте заклики вищих владних інституцій ЗУНР до політичних представницьких сил національних меншин брати участь у державотворчих процесах загалом не знайшли серед них бажаного розуміння. Це виявилось у тому, що фактично жодна з неукраїнських політичних партій чи громадських організацій не виявила бажання взяти відповідальність за формування й становлення ЗУНР, вироблення внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу держави, відмовляючись увійти до її владних структур.

Мотиви такого ставлення політичних сил іноетнічного населення до ЗУНР були різними: від органічного неприйняття й протидорства – до конструктивного нейтралітету й персонального співробітництва. Перше, зокрема, чітко виявилось в діяльності польських політичних сил, які своїм основним завданням вважали відновлення власної незалежної національної держави. Західноукраїнські землі – Галичину, Волинь, Підляшшя і Холмщину – вони трактували як невід’ємну складову частину Польщі й тому намагалися будь-що їх інкорпорувати¹¹. Представники єврейської й німецької меншин ще в першій половині дня 1 листопада 1918 р. висловили свої симпатії новопосталій Українській державі та попросили в її керівництва захистити їхні права¹². Однак в українсько-польському конфлікті і євреї, і німці дотримувалися нейтралітету, і, щоб не втягуватися в конфронтацію між найбільшими етносами краю, не брали участі у державному житті. Хоча було немало прикладів їхніх виступів на боці як українців, так і поляків¹³. Приміром, окремі з них зайняли урядові посади, чимало євреїв і німців служило в Українській галицькій армії та правоохоронних органах краю, працювало в освіті, медицині, зв’язку, на залізниці тощо.

Уряд ЗУНР не дискримінував працівників за національною ознакою. Поляки, євреї, німці, представники інших етносів могли залишатися на своїх посадах чи влаштуватися на будь-яку іншу роботу, якщо тільки присягнули на вірність Українській державі або зобов’язувалися не чинити їй ніякої шкоди¹⁴. Найскладнішими були відносини з польським населенням, частина якого спочатку зайняла стосовно української влади “поставу пасивної лояльності”. Однак чимало поляків навіть не припускали думки про історичне право українців на Східну Галичину. Зокрема, більшість польських учителів та інших категорій інтелігенції не склали присяги на вірність ЗУНР. Проте уряд ЗУНР усе ж прагнув заручитися в польського населення якщо не підтримкою, то лояльним ставленням до української влади¹⁵. Насамперед це стосувалося тих місцевостей, де поляки становили значну частину.

Незважаючи на інертність та небажання національних меншин, УНРада не припиняла практичних спроб залучити їх до державотворчого процесу. Так, ухвалений нею 15 квітня

⁸ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. ... Т. 2. С. 30, 35.

⁹ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923 : ілюстр. історія. Львів ; Івано-Франківськ : Манускрипт, 2008. С. 240.

¹⁰ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. ... Т. 2. С. 31.

¹¹ Великочий В. Національно-культурна політика ЗУНР у контексті українсько-польських відносин... С. 267.

¹² Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. ... Т. 1. С. 256.

¹³ Гон М. Євреї в ЗУНР: стратегія, тактика та вплив на формування взаємин з українцями в міжвоєнний період... С. 181–182 ; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. ... Т. 1. С. 285 ; Коган С. Евреи в Западно-Украинской Народной Республике... С. 193–194.

¹⁴ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. ... Т. 2. С. 6, 41 ; Чехович В. Національно політика уряду ЗУНР... С. 325.

¹⁵ Макарчук С. А. Українська Республіка галичан: нариси про ЗУНР... С. 143.

1919 р. закон “Про Соїм” передбачав, що вищий законодавчий орган держави складатиметься “з 226 послів: української народности 160, польської 33, жидівської 27, і німецької 6, вибраних на основі загального, рівного без ріжниць пола, тайного, безпосереднього і пропорціонального виборчого права”¹⁶ (у відсотках національне представництво в парламенті виглядало так: українці – 70,8%, поляки – 14,6 %, євреї – 11,9 %, німці – 2,7 %¹⁷). Такий принцип національно-пропорційного представництва було визначено відповідно до національного складу населення Східної Галичини (інші західноукраїнські землі на той момент уже були окуповані) за переписом 1910 р.¹⁸. Він гарантував більш чисельним національним меншинам можливість мати своїх представників у парламенті.

Важливим був також Закон про вибори до Соїму ЗУНР. Відповідно до нього територію держави поділили на 12 українських виборчих округів, 5 польських і єврейських, 1 – німецький¹⁹. Кількість послів від кожного з них була різною, і залежала від кількості виборців. Останні могли голосувати лише за представників своєї національності. Депутатів-українців передбачалось обрати в таких українських виборчих округах: Львівському – 22, Станіславівському – 20, Коломийському – 14, Золочівському і Самбірському – по 13, Перемишльському, Бережанському, Чортківському, Стрийському і Буковинському – по 12, Сяноцькому і Тернопільському – по 9. Депутатів польської і єврейської національності: Тернопіль–Золочів–Бережани – 10 поляків і 6 євреїв; Самбір–Сяноч–Перемишль – 9 і 5; Львів – 7 і 7; Станіславів–Стрий–Чортків – 6 і 7; Коломия–Буковина – 1 поляк і 4 євреї. Шість депутатів-німців мали обиратися від усієї ЗУНР²⁰. Оцінюючи цей виборчий закон, науковці²¹ зазначають, що такого демократичного на державному рівні забезпечення прав національних меншин при виборах законодавчих органів не знала світова виборча практика не тільки в той час, а й у наші дні.

Обидва закони стали не лише важливим внеском в українське законодавство. З їх прийняттям, стверджував один із дослідників історії ЗУНР М. Чубатий, було “усунено міжнаціональну боротьбу та можливість державної нації загарбати мандати національної меншости”²².

У зазначеному ракурсі тривала й перебудова судової системи. Для національних меншин було встановлено квоту, щоб вони мали гарантовану можливість обирати своїх суддів. Якщо українцям належало право обрати 102 суддів, то полякам – 25, євреям – 17²³. Однак через польську окупацію в першій половині липня 1919 р. території ЗУНР ні згаданим законам, ні низці інших нормативно-правових актів так і не судилося бути реалізованими.

Разом із тим, несхитна позиція уряду ЗУНР на підтримку національних меншин отримала продовження і в еміграції, наприклад в підготовлених там проектах конституції²⁴. Зокрема, в “Проекті Основ державного устрою Галицької Республіки”, запропонованому найвищій Раді та Лізі Націй 30 квітня 1921 р.²⁵, західноукраїнський провід пішов ще далі шляхом інтернаціоналізації державного політичного устрою. Так, у ст. III (“Державні народности”), в артикулі 3 зазначено: “В Галицькій Республіці узнається отсі три головні народности: українська, далі польська і жидівська. Вони користуються рівними правами на області публичного життя. Прочі народности в державі творять національні меншости, та їх права і охорону запоручує конституція”. У ст. VI, артикул 10: “Новообрана Державна Рада вибирає з-поміж послів Президента Державної Ради і 4-ох віце-президентів. Президент Державної Ради має бути української

¹⁶ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. ... Т. 2. С. 359.

¹⁷ Там само. С. 408.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

²⁰ Мироненко О. Національні меншини у ЗУНР... С. 332.

²¹ Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. С. 174.

²² Великочий В. Національно-культурна політика ЗУНР у контексті українсько-польських відносин... С. 269.

²³ Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України... С. 175.

²⁴ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. Т. 2... С. 550–564, 566, 569, 571–572.

²⁵ Там само. С. 575 ; Косів М. Воскресають лише там, де є могили... *Дзвін*. 1990. № 6. С. 93.

народности. Щонайменше один віце-президент має бути польської і один – жидівської народности”. У ст. IX (“Національні права”), в артикулі 22 констатовано, що “школи народні й середні мають бути зорганізовані в міру потреби, зокрема, для всіх трьох головних національностей та наука в сих школах маєтись подавати у матірній мові учеників”, в артикулі 23, – що “внутрішньою мовою урядовою для всіх державних урядів Галицької Республіки є мова українська”, що “урядниками й службовиками в Галицькій Республіці можуть бути іменовані лише горожане держави, що володіють найменше двома мовами національностей держави”²⁶ (тобто українською і польською або українською і єврейською).

Про інтереси національних меншин ішлося й в інших законопроектах. Так, наприкінці 1920 р. на замовлення уряду ЗУНР правник С. Дністрянський підготував проект Конституції ЗУНР. Найвищим органом влади Республіки мала бути народна палата, обрана на 4 роки на підставі загального, безпосереднього, рівного й таємного голосування. Згідно з принципом самовизначення послів народної палати розподілено на 3 національні курії: українську, польську та курію інших національностей. Наприкінці проекту встановлено норми самовизначення народів ЗУНР. Меншинам також гарантовано основні права (автономія, культура, школи, преса) та представництво в органах влади за ключем 4:1:1 (4 українці, 1 поляк та 1 представник іншої національності)²⁷.

Традиційно в правовому полі тривала реалізація мовних прав національних меншин у ЗУНР. Так, згідно з Законом про мови від 15 лютого 1919 р., державною мовою проголошено українську. Однак “законно признаним національним меншостям”, тобто полякам, євреям і німцям, було надано право вільно користуватися рідною мовою в офіційних зносинах з органами влади, громадськими інституціями, державними підприємствами²⁸. З цього випливало, що чиновники зобов’язані були відповідати громадянам неукраїнської національності – усно та письмово – їхньою рідною мовою: польською, єврейською чи німецькою.

Значною мірою мовні права іноетнічне населення могло реалізувати і в освітній сфері. Наприклад, за Законом від 13 лютого 1919 р. “Про основи шкільництва” національним меншинам було дозволено відкривати школи з рідною мовою навчання²⁹, а за шкільними адміністраціями визнавали “право прилюдності”³⁰, тобто вони могли видавати вихованцям атестати про здобуття освіти. Разом із цим, постановою Державного секретаріату освіти і віросповідань від 23 лютого 1919 р. у школах з українською мовою навчання було відмінено обов’язкове вивчення польської мови. У тих школах, де вивчали німецьку мову, її курс обмежили двома тижневими годинами³¹ для закріплення вивченого. Українська мова як державна була обов’язковою навчальною дисципліною для всіх шкіл національних меншин³².

Підсумовуючи, варто відзначити, що етнополітика керівництва ЗУНР була демократичною. Новостворена УНРада з перших кроків діяльності не лише задекларувала визнання прав національних меншин, їхню громадянську, етнічну й віросповідну рівноправність, але й гарантувала їм національно-культурну автономію та представництво в уряді. Однак характерною особливістю окресленого хронотопу були важкі умови, викликані агресією з боку Польщі. Тому чимало заходів української влади нерідко залишалися декларативними через неможливість їхньої реалізації. Певну непослідовність проявляли й національні меншини, насамперед євреї і німці, котрі, дотримуючись нейтралітету в українсько-польській війні, істотно обмежували свою участь у державотворчих процесах.

²⁶ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. Т. 2... С. 566, 569, 571–572.

²⁷ Чехович В. Конституція Західноукраїнської Народної Республіки... С. 204.

²⁸ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. Т. 2... С. 226.

²⁹ Там само. С. 220.

³⁰ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. Т. 3, кн. 2... С. 649.

³¹ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і матер. : у 5 т. Т. 2... С. 258.

³² Там само. С. 155.

NATIONAL MINORITIES IN THE CONTEXT OF THE STATE ETHNOPOLITICS
OF THE ZUNR PERIOD

Mykola LAZAROVYCH

*Ternopil National Economic University,
Department of Documentation Science, Information Activity and Ukrainian Studies
Lvivska st. 11, 46009, Ternopil, Ukraine,
e-mail: lazar-m@ukr.net*

Summary

The purpose of the article is to analyze and generalize the features and trends of the ethnonational policy of the ZUNR government in the conditions of the liberation struggle of 1918–1919.

The main activities of the Ukrainian authorities to ensure the rights and freedoms of the foreign ethnic population are investigated. The legal basis of state ethnopoltics is analyzed. The attitude of national minorities to the construction of the Ukrainian state is determined.

The prerequisites and the process of attracting representatives of the foreign ethnic population to practical activities for the development of Ukrainian statehood are investigated, the mechanism of national representation in government bodies is clarified, the structure and principles of their functioning are analyzed. It is summed up that the ethnopoltics of the ZUNR leadership was democratic, but the characteristic feature of the outlined chronotope was the difficult conditions caused by the aggression on the part of Poland.

Therefore, many events of the Ukrainian government often remained declarative due to the impossibility of their implementation. Involvement of the foreign population to participate in the representative and executive structures of the Ukrainian government was not only an integral part of its ethno-national policy, but also an important factor in the development of the state.

But national minorities, primarily Jews and Germans, showed a certain inconsistency and respecting neutrality in the Polish-Ukrainian war, significantly limited their participation in state processes.

Keywords: *authorities, ethnonational policy, national minorities, rights and freedoms, legislation.*

REFERENCES

Velykochyi V. Natsionalno-kulturna polityka ZUNR u konteksti ukrainsko-polskykh vidnosyn (1918–1919). *Mizhnarodnyi naukovyi konhres “Ukrainska istorychna nauka na porozi XXI st.”. Dopovidi ta povidomlennya*. Chernivtsi, 16–18 travnia 2000 r. Chernivtsi, 2001. T. 2. S. 266–270. [in Ukrainian].

Hon M. Yevreyi v ZUNR: stratehiya, taktyka ta vplyv na formuvannia vzayemyn z ukraintsyamy v mizhvoiennyi period. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. 2009. Vyp. 18. S. 181–189. [in Ukrainian].

Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923. Dok. i mater. : u 5 t. T. 1. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2001. 584 s. [in Ukrainian].

Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923. Dok. i mater. : u 5 t. T. 2. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2003. 712 s. [in Ukrainian].

Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923. Dok. i mater. : u 5 t. T. 3, kn. 2. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2005. 680 s. [in Ukrainian].

Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923 : iliustr. istoriia. Lviv ; Ivano-Frankivsk : Manuskrript, 2008. 524 s.: il. [in Ukrainian].

Kohan S. Evrei v Zapadno-Ukrainskoi Narodnoy Respublike. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. 2009. Vyp. 18. S. 190–198. [in Ukrainian].

Kosiv M. Voskresaiut lyshe tam, de ye mohyly... *Dzvin*. 1990. № 6. S. 81–97. [in Ukrainian].

Kotliar Yu. V. Etnonatsionalni pytannia v Zakhidno-Ukrainskii Narodnii Respublitsi *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. 2009. Vyp. 18. S. 175–180. [in Ukrainian].

Kulchitskyi V. S., Tyshchuk B. Y. Istorii derzhavy i prava Ukrainy : navch. posib. Kyiv : Atika, 2001. 320 s. [in Ukrainian].

Makarchuk S. A. Ukrainska Respublika halychan : narysy pro ZUNR. Lviv : Svit, 1997. 192 s. [in Ukrainian].

Lazarovych M. V. Etnopolityka ukrainskoi vlady doby natsionalno-vyzvolnykh zmahan 1917–1921 rokiv: komparatyvnyi analiz : monohr. Ternopil’ : TNEU, 2013. 760 s. [in Ukrainian].

Myronenko O. Natsionalni menshyny u ZUNR. *Mala entsyklopediia etnoderzhavoznavstva*. Kyiv : Dovira ; Heneza, 1996. S. 332. [in Ukrainian].

Natsionalni menshyny Ukrainy u XX st.: polityko-pravovyi aspekt / M. Panchuk, V. Voinalovych, O. Halenko ta in. Kyiv, 2000. 357 s. [in Ukrainian].

Pavlyshyn O. Yevreiske naseleння Skhidnoi Halychyny u 1918–1919 rr. : sotsialniy aspekt. *Halychyna*. 2006–2007. Vyp. 12–13. S. 27–48. [in Ukrainian].

Pavlyshyn O. Orhanizatsiia tsyvilnoi vlady ZUNR u povitakh Halychyny (lystopad-hruden 1918 r.). *Ukraina moderna*. 1999. Ch. 2–3. S. 132–193. [in Ukrainian].

Rafalskyi O. O. Natsionalni menshyny Ukrayiny u XX stolitti : istoriohraf. narys. Kyiv : Polius, 2000. 447 s. [in Ukrainian].

Riaboshapko L. I. Pravove stanovyshche natsionalnykh menshyn v Ukraini (1917–2000) : monohr. Lviv : Vyd. tsentr LNU im. I. Franka, 2001. 484 s. [in Ukrainian].

Chekhovych V. Konstytutsiia Zakhidnoukraiynskoi Narodnoi Respubliki. *Mala entsyklopediia etnoderzhavoznavstva*. Kyiv : Dovira ; Heneza, 1996. S. 203–204. [in Ukrainian].

Chekhovych V. Natsionalno polityka uryadu ZUNR. *Mala entsyklopediia etnoderzhavoznavstva*. Kyiv : Dovira ; Heneza, 1996. S. 325–326. [in Ukrainian].

Klimecki M. Polsko-ukrainska wojna o Lwow i Galicje Wschodnia 1918–1919. Warszawa : Oficyna Wydawnicza Volumen, 2000. 292 s. [in Poland].

Надійшла до редакції 31 травня 2019 р.

УДК 94 (477) "1918–1919"

**СТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ ЗУНР
(осінь 1918 – весна 1919 рр.)****Любомира ФЕДУНИШИН***Буришинський енергетичний коледж**Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу,**вул. Калуська 4, 77111, Буришин, Україна**e-mail: fedunyshyn3@gmail.com**DOI: 10.15330/gal.32.55-66**ORCID: 0000-0001-8629-5476*

У статті досліджено процес становлення дипломатичної служби Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), особливості і проблеми діяльності міжнародних представництв і місій. Зазначено, що важливим завданням було формування зовнішньополітичного апарату і визначення пріоритетів зовнішньої політики: об'єднання з Українською Народною Республікою (УНР), здобуття прихильності країн Антанти, налагодження відносин з Чехо-Словацькою республікою, Угорщиною, Румунією та іншими країнами з метою збереження незалежності, територіальної цілісності і здобуття міжнародного визнання. Автором висвітлено про відкриття представництв і посольств у Відні, Празі, Будапешті, Бухаресті, Лондоні, Берліні, Вінніпегу, Оттаві, Вашингтоні та інших містах.

***Ключові слова:** Західно-Українська Народна Республіка, дипломатична служба, закордонна місія, представництво, міжнародна діяльність, посол, делегація, зовнішня політика.*

Сьогодні, коли незалежна Україна продовжує формувати свою зовнішньополітичну доктрину, зростає інтерес до всебічного вивчення діяльності міжнародних представництв ЗУНР як українського державного утворення в Східній Галичині. У зв'язку з цим, актуальним завданням української історичної науки є об'єктивно оцінити та врахувати здобутки і прорахунки становлення дипломатичної служби ЗУНР, взяти до уваги позитивні і негативні фактори діяльності галицької республіки, яка опинилася на перехресті геостратегічних інтересів великих держав у Центрально-Східній Європі. Сьогодні, як і 100 років тому, на міжнародні представництва покладається велика відповідальність за реалізацію і частково формування зовнішньої політики держави. Адже від професійної й послідовної реалізації стратегічно правильно обраного зовнішньополітичного курсу, кадрового складу дипломатичної служби, форм і методів її роботи залежить доля країни.

В українській історіографії різні аспекти зовнішньої політики ЗУНР досліджували В. Ададуров, Д. Веденєєв, С. Віднянський, Л. Гентош, О. Герус, Ю. Довган, Я. Калакура, О. Карпенко, В. Кройтор, О. Кучик, М. Литвин, М. Нагорняк, К. Науменко, О. Павлишин, О. Павлюк, А. Панчук, Б. Тищик та інші. Спеціальним проблемам історії ЗУНР присвячені праці прикарпатських вчених В. Великочого, Т. Галицької-Дідух, Л. Дрогомирецької, О. Жерноклеєва, М. Кугутяка, І. Райківського, Л. Шологон та інших. Основними тенденціями в сучасній історіографії є активне освоєння іноземних документів, повернення матеріалів із закордонних архівів, спроби їх інтерпретації, порівняльного аналізу, критики та введення до наукового обігу.

Метою даної статті є висвітлення процесу становлення дипломатичної служби ЗУНР, з'ясування особливостей і проблем діяльності міжнародних представництв та місій, оскільки заявлена тема потребує окремого вивчення.

Одним із головних завдань, які постали наприкінці 1918 р. перед новоутвореною Західно-Українською Народною Республікою, було формування зовнішньої політики, визначення її пріоритетів, утворення відповідного політичного апарату. З початку свого існування територія ЗУНР стала об'єктом зазіхань і військової агресії з боку сусідніх країн. Галицьке керівництво опинилося у фактичній міжнародній ізоляції. Однобока орієнтація на Австро-Угор-

щину і Німеччину під час Першої світової війни означала цілковиту відсутність зв'язків з урядами держав Антанти і США.

Зовнішньополітичні заходи ЗУНР були спрямовані на активну дипломатичну діяльність з метою звільнити території від польського агресора і здобути визнання інших держав. Їх втілення у життя покладалося у сформованому 9 листопада 1918 р. в м. Львові уряді – Державному Секретаріаті – на посаду держсекретаря закордонних справ, яку обійняв член національно-демократичної партії Василь Панейко¹. Заступником В. Панейка став націонал-демократ Л. Цегельський, який з січня 1919 р., після від'їзду держсекретаря на Паризьку мирну конференцію, фактично керував роботою галицької дипломатії до 12 лютого 1919 р., коли ці функції перебрав С. Витвицький. У середині березня 1919 р. головою відомства став М. Лозинський, який зумів дістатися до Станиславова з окупованого поляками Львова.

Було розпочато формування дипломатично-консульських взаємин. Одним із перших відкрито представництво у Києві (діяло до 22 січня 1919 р.)². Уряд ЗУНР одним із перших завдань поставив об'єднання з Наддніпрянською Україною в єдиній, соборній, самостійній державі і велися переговори з урядами УНР.

Представники галицьких соціал-демократів на чолі з М. Ганкевичем рішуче виступили за негайну злуку. Ця ідея мала багато прихильників, особливо серед студентства і українських січових стрільців. Проте члени національно-демократичної і радикальної партії, яким належала перевага в Українській Національній Раді (УНРаді), виступали на даному етапі за збереження федеративного зв'язку з новою Австрією³. Згодом це стало причиною для звинувачення УНРади й, зокрема, її президента Є. Петрушевича в австрофільській політиці та небажанні об'єднання всіх українських земель.

Офіційні взаємини західноукраїнського політичного проводу з керівництвом Наддніпрянщини розпочалися за правління П. Скоропадського. 29 жовтня 1918 р. представник О. Колесса повідомив гетьманові та Міністерству закордонних справ Української держави про створення УНРади як конститuantи українських земель Австро-Угорщини. 5 листопада 1918 р. за дорученням командування галицько-українських збройних сил з проханням про військову допомогу до української столиці вирушив Осип Назарук⁴.

10 листопада 1918 р. УНРада прийняла ухвалу, в якій доручила урядові “поробити потрібні заходи для з'єдинення всіх українських земель в одну державу”⁵. Здійснення практичних кроків для об'єднання було доручено урядовцеві австро-угорського посольства у Києві Григорію Микитею. Критичний момент у спробі налагодження взаємовідносин настав після проголошення П. Скоропадським Акту про федеративний зв'язок Української Держави з Росією. Такий крок гетьмана спонукав Г. Микитея утриматися від посольської акредитації, адже злука з гетьманської Україною загрожувала Східній Галичині опинитися в складі єдиної Росії.

Після встановлення в УНР влади Директорії на чолі з лідером УСДРП В. Винниченком, уряд ЗУНР відсилає делегацію у складі д-ра Льонгіна Цегельського і д-ра Дмитра Левицького, яка 1 грудня 1918 р. підписала “Передвступний договір, заключний у м. Фастові між Українською Народною Республікою і Західно-Українською Народною Республікою про маючу наступити злуку обох українських держав в одну державну одиницю”. Це був прелімінарний договір – перший офіційний документ щодо Злуки, в якому зазначалося, що ЗУНР “заявляє свій

¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали : у 5 т. Т. 1 : Листопадова 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР / укладачі О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. С. 23.

² Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів : Інститут українознавства НАН України, 1995. С. 122.

³ Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР. *Всесвіт*. 1992. № 1–2. С. 176.

⁴ Павлишин О. Об'єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект (кінець 1918 р. – перша половина 1919 р.). *Вісник Львівського університету. Історія*. 2002. Вип. 37/1. С. 329.

⁵ Карпенко О. Основні напрями зовнішньої політики Західно-Української Народної Республіки. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. Західно-Українська Народна Республіка*. Львів, 2000. Вип. 6. С. 230.

намір перестати існувати як окрема держава, а натомість увійти з усією територією й населенням, як складова частина державної цілоти, в Українську Народну Республіку”⁶.

3 січня 1919 р. перша сесія УНРади у Станіславові одногослосно прийняла ухвалу про затвердження тексту договору від 1 грудня 1918 р.⁷. Для завершення процесу об’єднання до Києва виїхала західноукраїнська делегація у складі 65 чол. під проводом заступника голови УНРади Л. Бачинського. 21 січня 1919 р. відбулася нарада делегації ЗУНР з урядом УНР, де був оголошений прийнятий Директорією Універсал про об’єднання. 22 січня на Софіївській площі відбулося урочисте проголошення Акту Злуки українських земель, де говорилося: “Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина і Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна”⁸.

23 січня 1919 р. на Трудовому Конгресі України Акт Злуки було затверджено. ЗУНР перетворилася в Західну область УНР (ЗОУНР) на основі федеративного принципу⁹. Об’єднання українських земель відбулося в юридичному та політичному відношеннях. Проте фактичного державного об’єднання здійснено не було. Надто різними були зовнішньополітичні завдання обох українських держав. Директорія бачила головну загрозу для себе з боку радянської і білої Росії, а Державний Секретаріат протистояв імпералістичним домаганням Польщі. Та попри всі незгоди урядів двох республік, Акт злуки 22 січня 1919 р. був досить вагомим на той час здобутком діяльності галицької дипломатії, зокрема в загальнонаціональному вимірі українців¹⁰.

Складна міжнародна ситуація поставила під загрозу існування і ЗУНР і УНР: із заходу вчинила агресію Польща, з півночі – радянська Росія. Це спонукало ЗУНР до прагнення здобути визнання інших держав. У листопаді – грудні 1918 р. відкрито дипломатичні представництва ЗУНР у Відні, Берліні, Будапешті, Празі. Відень взагалі став центром всієї міжнародної діяльності ЗУНР, своєрідним містком, що зв’язував Станіславів з осередком європейської політики. Це пояснювалося як історичною традицією, пов’язано з участю українців у роботі австрійського парламенту, так і відносно прихильним ставленням офіційного Відня до ЗУНР. Австрійський уряд був єдиним, хто визнав легітимність представників ЗУНР на своїй території. Крім того, українські делегати брали участь у роботі Ліквідаційної комісії, утвореної у Відні для розподілу активів і майна колишньої Австро-Угорщини. Так, Є. Петрушевич майже на два місяці затримався у Відні і повернувся до Галичини лише наприкінці грудня. “Треба було зорганізувати поворот українського вояцтва з італійського та балканського фронтів, полагодити справу участі західно-української держави в ліквідації майна австро-угорської монархії, нав’язати зв’язки з західним світом та зорієнтуватися в тенденціях політики переможних держав”¹¹.

Послом в Австрію був призначений М. Василько, який тривалий час був депутатом австрійського парламенту й мав сильні позиції серед місцевих владних еліт. Очоловане ним посольство стало одним з найактивніших у дипломатичній службі ЗУНР – ЗО УНР, і його досягнення значно виходили за межі двосторонніх відносин. Так, у Відні під егідою посольства ЗУНР діяла Українська пресова служба (УПС)¹². За Д. Веденєвим, Українське пресове бюро

⁶ Конституційні акти України 1917–1920: Невідомі конституції України. Київ : Філол. і соціол. думка, 1996. С. 108.

⁷ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали : у 5 т. Т. 2 : Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / укладачі О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. С. 142.

⁸ Україна в ХХ столітті : збірник документів і матеріалів. Київ : Вища школа, 2000. С. 68.

⁹ Калакура Я., Панчук А. Новітня історіографія Злуки УНР та ЗУНР. *Українська соборність : ідея, досвід, проблеми (До 80-річчя Акту злуки 22 січня 1919 р.)* : збірник. Київ : ІПіЕНД, 1999. С. 238.

¹⁰ Веденєв Д. Українська історіографія про причини та наслідки розриву Акту Злуки (зовнішньополітичний аспект). *Українська соборність : ідея, досвід, проблеми (До 80-річчя Акту злуки 22 січня 1919 р.)* : збірник. Київ : ІПіЕНД, 1999. С. 243.

¹¹ Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських землях у 1918–1923 роках. Філадельфія, 1956. С. 30.

¹² Табачник Д. Історія української дипломатії в особах : навч. посібник. Київ : Либідь, 2004. С. 302.

(УПБ) було створене в листопаді–грудні 1918 р. за ініціативою офіцера-галичанина О. Куцака та за сприяння посольства Української Держави. УПБ, за словами його співробітника І. Давидіва, мислилося як: “головний інформаційно-пропагандистський осередок на Європу, централь для постачання вісток, інформацій, матеріалів для всіх інших українських пресових бюро...”¹³. До вересня 1919 р. УПБ у Відні фінансувалося урядом ЗУНР – ЗОУНР, а з припиненням цієї фінансової допомоги продовжувало діяти на особисті кошти своїх співробітників. Фактично УПБ було головною інформаційною установою галицької республіки за кордоном.

Уряд ЗУНР також був зацікавлений у дружніх взаєминах з Прагою. На думку українського керівництва, саме Чехословаччина (ЧСР) з її зв'язками на Заході могла б відкрити вільний доступ у Європу і вирішити східногалицьку справу на користь українців. Державний Секретаріат сподівався дістати від ЧСР зброю та військово спорядження, промислові вироби та вугілля. Так, у січні 1919 р. Г. Сидоренко і В. Панейко, зупинившись у Празі по дорозі на Паризьку конференцію, в інтерв'ю з місцевими журналістами, як повідомляла газета Республіка 11 лютого 1919 р., говорили, крім вище згаданих аргументів, про 100 тис. чехів на Волині і про те, що між Україною і ЧСР немає територіальних непорозумінь, хоча останнє не відповідало дійсності.

У грудні 1918 р. голова УНРади ЗУНР Є. Петрушевич дорогою з Відня до Станіслава зустрівся з Т. Масариком. Президент ЧСР пообіцяв підтримати галицьку справу на Паризькій конференції, а Є. Петрушевич призначив до Праги дипломатичного представника ЗУНР професора С. Смаль-Стоцького. Хоча ЧСР офіційно не визнала уряду ЗУНР, вона не визнала і претензій Польщі на Східну Галичину. Т. Масарик вважав, що Східна Галичина має право з'єднатися з іншими українськими землями і стати складовою частиною майбутньої Російської демократичної федерації. Коли на початку січня 1919 р. С. Смаль-Стоцький зустрівся з К. Крамаржем, чехословацький прем'єр прямо заявив, що ніякої Західноукраїнської республіки він не визнає, галицькому представництву не дозволить виконувати свої функції навіть напівофіційно¹⁴.

Важливу роль у переорієнтації східної політики ЧСР відіграв економічний фактор. Свідченням цього була, зокрема проведена Т. Масариком конференція про об'єднання народів від Балтійського до Чорного моря, куди входила й Україна. Враховуючи складне економічне становище новоутворених слов'янських держав, чеські політичні кола застановилися над планами поєднання економіки України й Чехословаччини у “великий господарський союз” для перемоги у світовій конкурентній боротьбі¹⁵.

Президент ЧСР Т. Масарик, який очолював ліберально-центристське політичне угруповання, висловив прихильність до українського руху і дав дозвіл на в'їзд до Праги дипломатичної місії УНР на чолі з М. Славинським. Внаслідок об'єднання УНР і ЗУНР було вирішено, що подвійність українських дипломатичних представництв допускалися лише в окремих випадках. Для забезпечення інтересів ЗОУНР у кожній місії гарантувалося місце галичанину. І уряд ЗОУНР призначив до складу місії УНР А. Вітошинського, який згодом став її першим секретарем. Водночас у Празі лишився С. Смаль-Стоцький. Між Прагою і Станіславом було налагоджено жвавий обмін кур'єрами та залізничний зв'язок. У лютому 1919 р. до Праги прибув спеціальний посол ЗОУНР Л. Цегельський, велися переговори у справі товарообміну.

У квітні 1919 р. уряди ЧСР і ЗУНР уклали торговельну угоду, за якою Чехословаччина в обмін на промислові товари і зброю отримувала 9 тис. цистерн бориславської нафти. Незважаючи на економічну співпрацю, чехословацька дипломатія у своїй політиці щодо УНР і ЗОУНР була обережною і зважала на Антанту. Вимога приєднання Закарпаття була у терито-

¹³ Веденєєв Д. З історії міжнародно-інформаційної діяльності ЗУНР–ЗОУНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Західно-Українська Народна Республіка*. Вип. 6. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. С. 275.

¹⁴ Павлюк О. Українсько-чехословацька конфедерація (з історії взаємин України і ЧСР в 1917–1921 рр.). *Київська старовина*. 1999. № 1. С. 68.

¹⁵ Нагорняк М. Українське питання в зовнішньополітичній доктрині Т.Г. Масарика. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Західно-Українська Народна Республіка*. Вип. 6. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. С. 278.

ріальній програмі Т. Масарика, яка обґрунтовувалася “бажанням населення” звільнитися від Угорщини, але “всенародні збори угорських українців” в Хусті 21 січня 1919 р. заявили про об’єднання з Україною¹⁶. Галицькі війська у січні 1919 р. силою зброї прагнули поширити українську владу за Карпати, наступаючи у напрямку Мукачева і Сигіта. Але українські війська зазнали поразки від угорців, і чехословацька армія вже у лютому окупувала Закарпаття. Уряд ЗУНР довго не міг визначити своє офіційне ставлення до чехословацької акції, але продовжував підтримувати український рух на Закарпатті.

Прагу відвідували українські делегації. Першим 27 травня 1919 р. приїхав представник уряду ЗОУНР Т. Окуневський, який зустрівся з Т. Масариком та іншими посадовими особами ЧСР. Незабаром на доручення Держсекретаріату ЗОУНР прибула друга делегація (М. Здерковський, С. Баран, Т. Рожанковський) для “нав’язання тісного політичного зв’язку” між ЗОУНР і ЧСР. Вже обговорювались конкретні пропозиції щодо укладення політичного і військового союзу. 2 червня до Праги приїхали міністр закордонних справ УНР В. Темницький і держсекретар ЗОУНР О. Бурачинський. Т. Масарик ще раз твердо заявив, що без дозволу Антанти Прага нічого зробити не може, а чехи самі потребують військової допомоги¹⁷.

Так усі спроби українських урядів укласти з ЧСР конфедеративний союз не зустріли відгуку у Празі. Політика ЧСР відрізнялася прагматизмом і диктувалася тактичними міркуваннями. У своїй східній політиці офіційна Прага передусім зважала на позицію Антанти.

Великі надії у проблемі міжнародної ізоляції уряд ЗУНР покладав на ще одного західного сусіда – Угорщину. Відносини між ЗУНР і Угорщиною були закладені наприкінці грудня 1918 р., коли Є. Петрушевич відвідав Будапешт, де відбулися його зустрічі з головою уряду М. Карої та міністром у національних справах О. Ясі. Дещо раніше уряд ЗУНР ухвалив рішення “ввійти в переговори з Будапештом в цілі набуття там же потрібної кількості амуніції”. Угорщина була однією з небагатьох країн, яка дозволила діяльність представникові уряду ЗУНР сотнику Я. Біберовичу¹⁸.

Угорська сторона (М. Карої, Ш. Гарбаї, Б. Кун) наполягали у 1919 р. на офіційному визнанні Закарпаття у складі Угорської республіки на правах проголошеної 21 грудня 1918 р. автономії, тоді як українська сторона проводила свою лінію: якщо русини висловляться за прилучення краю до України, то вона перечити не буде. Як відомо, за рішенням Антанти 8 травня 1919 р. Закарпатська Україна, незважаючи на те, що в ній проживало 68% русинів, 19% угорців і лише 3–4% чехів та словаків, потрапила до складу Чехословаччини, що й зафіксував Тріанонський мирний договір від 4 червня 1920 р.¹⁹. Незважаючи на нерозв’язаність проблеми Закарпаття, Угорщина у 1918–1919 рр. поставилась до УНР та ЗУНР як до своїх найважливіших союзників, українське питання вперше стало одним із найважливіших для зовнішньої політики Угорщини.

У першій половині лютого 1919 р. до Станіслава приїхав представник міністерства торгівлі і промисловості Угорщини М. Пінтер, а наприкінці місяця до Будапешту прибула зунрівська торгівельна місія (С. Вітик, М. Здерковський, В. Дутка). Переговори закінчилися укладенням договорів про залізничне, поштове, телеграфне і телефонне сполучення, про дозвіл перевезення товарів із Заходу та про товарообмін. Галицьке представництво було чи не єдиним, яке лишилося в Угорщині після приходу до влади комуністичного уряду Ш. Гарбаї. Проте, коли міністр закордонних справ радянської Угорщини Бела Кун неофіційно запропонував Я. Біберовичу посередництво між урядами ЗУНР і радянської Росії, Держсекретаріат більшістю голосів цю пропозицію відхилив. Уряд ЗУНР не відгукнувся і на заклик угорського військового

¹⁶ Павлюк О. Українсько-чехословацька конфедерація (з історії взаємин України і ЧСР в 1917–1921 рр.). *Київська старовина*. 1999. № 1. С. 70.

¹⁷ Віднянський С. Українське питання в зовнішньополітичних концепціях Чехословаччини (1918–1989 рр.). *Український історичний журнал*. 1997. № 1. С. 48.

¹⁸ Павлюк О. ЗУНР і політика Угорщини. Міжнар. наук. конф., присвяч. 75-річ. ЗУНР. 1–3 лист. 1993 р. : матеріали. Івано-Франківськ, 1993. С. 88.

¹⁹ Держалюк М., Віднянський С., Коваль В., Сергійчук В., Мартинов А. Україна в зарубіжних доктринах та стратегіях ХХ століття. *Політична думка*. 1996. № 1. С. 65.

командування наприкінці квітня допомогти у боротьбі проти інтервенції Румунії. Із втратою ЗУНР своєї державної території інтерес угорських властей до Східної Галичини значно ослаб, і взаємини між двома урядами поступово стали прохолодними. Функції Я. Біберовича звелися практично до консульської місії.

Щодо Румунії, то східногалицький уряд, незважаючи на окупацію румунськими військами Північної Буковини, обмежився дипломатичними протестами і заявами про невизнання анексії. Станіслав прагнув підтримувати нейтральні стосунки з Бухарестом. Тому 20 грудня 1918 р. Держсекретаріат ухвалив рішення не проводити мобілізацію “в цілі виступу зброєю проти Румунії... із жаданням таких самих запорук із сторони Румунії”²⁰.

Наприкінці березня 1919 р. Бухарест відвідала делегація ЗУНР на чолі з С. Витвицьким, яка висловила думку, що приналежність української Буковини має вирішити Паризька конференція. Румунські політичні кола свою зовнішньополітичну діяльність спрямовували на захоплення ряду українських земель. Газета “Народ” 2 березня 1919 р. повідомляла: “Тепер жадає вже Румун цілої Буковини, Бессарабії, Семигороду, Добруджі і Банату. Румуни не можуть дати собі ради з большевизмом, і жадають, щоб висадились війська коаліції”.

У травні, коли Румунія підтримала польський наступ у Східній Галичині і окупували галицьке Покуття, Держсекретаріат дав наказ своїм військам у Коломиї не чинити збройного опору. Така позиція уряду ЗУНР пояснювалася як відсутністю сил для боротьби з румунами в умовах загального польського наступу, так і менталітетом українського суспільства Галичини, яке було готове терпіти краще румунську окупацію, ніж владу поляків.

Вагоме місце у становленні дипломатичної служби ЗУНР займав Ватикан. Проблеми українців греко-католиків в Галичині, їх змагання за незалежність, а пізніше й за справедливе вирішення “українського питання” були в колі зацікавлень Римської курії, особисто папи Бенедикта XV (1914–1922) і апостольського нунція в Польщі Ахілла Ратті²¹.

Зокрема, 27 грудня 1918 р. папа Бенедикт XV звернувся через посередництво апостольського візитатора А. Ратті до високих церковних достойників воюючих сторін (Ю. Більчеські і А. Шептицького) з проханням посприяти припиненню братовбивчої війни і встановленню миру. Митрополит А. Шептицький рішуче обстоював національні права свого народу, закликав Святого Отця відверто стати на бік галицьких українців. У листі від 24 січня 1919 р. Галицький пастир закликав папу Бенедикта XV “вивести справедливий вирок” у східногалицькому питанні, стоячи на цілком самостійній, незалежній позиції²².

До розв’язання проблем в Галичині безпосереднє відношення мало встановлення дипломатичних стосунків між Ватиканом і Українською Народною Республікою, до складу якої на той час формально входила ЗУНР. Виконуючи свою дипломатичну місію, М. Тишкевич неодноразово зустрічався з папою та державним секретарем кардиналом Гаспаррі в справах українського населення Галичини. Він, зокрема, висловив протест проти наступу польської армії генерала Галлера та проти арештів українських католицьких священників. Наступник графа М. Тишкевича на посаді посла УНР в Апостольській столиці – о. Франц Ксаверій Бонн також виявив зацікавлення ситуацією в Галичині, про що свідчить його офіційний меморандум. Наслідком української дипломатичної діяльності у Ватикані була щедра матеріальна допомога від Конгрегації для Східних церков, а саме; “40 тисяч лір на поміч переслідуваним духовним особам Галичини, крім того, Ватикан допоміг Україні грішми і ліками на суму 100 тисяч лір”²³.

Папським візитатором в Україні був призначений о. Дж. Дженоккі. Місія Дженоккі мала охоплювати терени всієї УНР і з особливим дорученням вивчити ситуацію в Галичині. Однак ні в національному декреті о. Дженоккі, ні в інструкціях від папського нунція в Польщі про це немає мови. Як бачимо, офіційне обговорення проблем Галичини або хоча б згадка про неї в

²⁰ Кройтор В. Проблема Покуття у відносинах між Румунією і ЗУНР. *Галичина*. 2001. № 5–6. С. 231.

²¹ Гентош Л. Ватикан і українське питання в Галичині (1918–1923 рр.). Міжнар. наук. конф., присвяч. 75-річ. ЗУНР. 1–3 лист. 1993 р. : матеріали. Івано-Франківськ, 1993. С. 87.

²² Цвенгрош Г. Митрополит на сторожі держави. *Літопис Червоної Калини*. 1994. № 1–3. С. 4.

²³ Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. Київ : Український письменник, 1994. С. 355.

дипломатичних документах Римської курії були все ще не бажаними. Ставлення Апостольської столиці до питання державно-правового статусу Східної Галичини було органічно пов'язане з виробленням засад місійної діяльності Ватикану на Сході Європи з метою повернення до єдності з Римським Апостольським престолом православного населення колишньої Російської імперії. Ватикан хоч і ставився прихильно до українського населення та надавав підтримку діяльності Греко-Католицької Церкви, був змушений брати до уваги глобальні зовнішньополітичні зміни, які відбувалися в Східноєвропейському регіоні, що було життєвою необхідністю для Римського престолу в епоху краху багатонаціональних імперій, постання на карті світу нових національних державних утворень та в час невизначеності державно-правового та міжнародного статусу самого Ватикану.

Одним з основних аспектів зовнішньополітичної діяльності ЗУНР був вихід з міжнародної ізоляції, що означало здобуття прихильності країн Антанти. Вже 8 листопада 1918 р. доктор Кость Левицький повідомив Великобританію та США про існування нової держави на Сході Європи. Оскільки прямих контактів із цими країнами у західноукраїнській державі не існувало, це повідомлення було зроблено через англійське й американське посольство у Швейцарії й Швеції²⁴.

У листі на 14 сторінках, адресованому президентові Вільсону й британському прем'єр-міністру, містилася чітка інформація про виникнення нової держави, початок українсько-польського конфлікту у регіоні, обґрунтовувалися права українців на створення своєї держави. Лист однозначно відкинув посягання поляків на Східну Галичину як безпідставні²⁵.

Як відзначав Т. Гунчак, єдиним винятком в “антиукраїнському хорі” західних держав, була Великобританія. На той час радником британського міністерства закордонних справ Галичини й референтом розвідки з польських питань був сер Люїс Намієр, пізніше відомий історик. Він походив з єврейської родини із Заліщик, і дитинство, проведене в українському середовищі, а згодом навчання у Львівському університеті залишили в його пам'яті теплі спогади. Тому, опинившись у впливовій позиції у Форейн Офіс, Намієр переконував англійців підтримати українську справу²⁶. Вже 8 листопада британський уряд скерував Польському Національному Комітетові ноту, в якій висловив невдоволення воєнними діями поляків у Східній Галичині і спробою силовими методами вирішити проблему краю перед тим, як її мала розглянути Паризька мирна конференція. Слід додати, що англійські представники у Європі – лорд В. Кілмарнок у Копенгагені та військовий аташе підполковник Г. Вейд теж притримувались думки, яку повідомили у Лондоні, що Східна Галичина повинна належати українцям²⁷.

Представником ЗУНР у Лондоні був Степан Томашівський, який твердив про невизначеність Лондону, адже Англія для підтримання балансу сил у Європі розглядала варіанти приєднання Східної Галичини до України, Росії і навіть Чехословаччини.

28 січня 1919 р. уряд Директорії прийняв рішення “Про вислання надзвичайної Дипломатичної місії до Англії та асигнування на її утримання 575 500 крб. протягом чотирьох місяців”. Після злуки 22 січня 1919 р. уряди ЗОУНР та УНР частково узгоджували принципові зовнішньополітичні позиції, незважаючи на окремі розбіжності між ними.

Українську дипломатичну місію до Лондона очолив М. Стаховський, а до складу увійшли М. Меленевський та С. Шафаренко, а також 6 службовців. Члени місії вручили міністру закордонних справ листа з протестом проти польської агресії в Галичині. У Лондоні українська місія не одержала жодної аудієнції ані з А. Бальфуром, ані з його заступниками. Єдиними офіційними особами міністерства закордонних справ, що зустрічалися з нею були Р. Ліпер та Дж. Грегорі – секретар Форейн Офісу, відповідальний за “російське питання”. Перебіг зустрічі свідчив про відсутність упередженого ставлення до українців, за винятком деяких

²⁴ Нариси з історії дипломатії України. Київ : Альтернативи, 2001. С. 360.

²⁵ Довган Ю. Участь Великобританії у вирішенні польсько-українського конфлікту в Галичині у 1918–1919 рр. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Вип. VII. 2003. С. 154.

²⁶ Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: нариси політичної історії. Київ : Либідь, 1993. С. 162.

²⁷ Тищик Б. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. Львів : Тріада плюс, 2004. С. 268.

питань, що торкалися безпосередньо Росії. Отже, британці перебували під значним впливом російських політичних чинників, які виношували ідею відновлення “єдиної і неподільної Росії”.

При місії було утворене пресове бюро зі штабом співробітників, адже серед першочергових завдань української місії було протистояння російській пропаганді. Адже українське питання в політиці держав Антанти становило частину “російського питання” стосовно Наддніпрянщини та частину “польського питання” щодо Східної Галичини, яка стала предметом не лише польської агресії, але й активної дипломатичної діяльності. Українські представництва за кордоном стали для урядів Антанти, радше, додатковим джерелом інформації про Україну, ніж інструментом встановлення повноцінних взаємин на державному рівні.

Невизначеною щодо галичан кілька місяців була позиція США, лідери якої врешті-решт відхилили варіант утворення ЗУНР. На сході європейського континенту віддавали перевагу федеративним розв’язкам, і це, на думку Вашингтона, мало забезпечити право окремих націй на самовизначення та водночас запобігти балканізації Центрально-Східної Європи та утворення малих нежиттєздатних держав²⁸. Щоправда, навесні 1918 р. американський експерт з польського питання професор Р. Лорд ще говорив про доцільність відокремлення Східної Галичини: приєднання її до Великої України з кордоном по Сяну або ж до Польщі на правах автономії. На відміну від Франції та Великобританії, які вклали великий капітал у прикарпатський нафтовий басейн, США не виявляли зацікавлення економічним аспектом східногалицької проблеми і будували свою політику щодо ЗУНР, керуючись геостратегічними і національними інтересами²⁹.

Американські лідери ставили на перше місце не правовий, а політичний аспект, базований на такому правилі Верховного Суду США: “Хто є сувереном де-юре чи де-факто над територією, це ж не правове, а політичне питання”. Навіть у програмних заявах В. Вільсона, сповнених прихильності до національного самовизначення народів “українському питанню окремого місця не знайшлося”. В. Вільсон не хотів ускладнювати політичний вибір для Америки. Існували побоювання, що неточно обраний пріоритет призведе до небажаного конфлікту з Росією³⁰.

10 січня 1919 р. була прийнята постанова “Про вислання Надзвичайної Дипломатичної Місії до Північно-американських Сполучених Держав та про асигнування 1 471 400 крб. на утримання її протягом 6 місяців”. Було також визначено чисельність дипломатичної місії в кількості 13 осіб: голова місії – 1, радники – 3, секретар – 1, заступник секретаря – 1, аташе – 3, урядовці – 4. Проте американський уряд дав дозвіл на в’їзд лише голові і секретареві місії, та й то тільки після кількомісячного зволікання. Зрештою, 1 серпня 1919 р. українські дипломати на чолі з Ю. Бачинським прибули до Вашингтона, щоправда як приватні особи, і звернулися з листом до держсекретаря Р. Лансінга, який у відповідь заявив: “Уряд і народ з живим інтересом ставляться до добробуту людей в усіх частинах Росії, включно в Україні. Проте США не визнають ані незалежності України, ані жодного уряду, який тепер там при владі, а тому не готові прийняти представників українського уряду”³¹. Місія так і не змогла вплинути на позицію офіційного Вашингтона й американського політичного істеблішменту та схилити їх до визнання і підтримки української незалежності.

Опинившись з квітня 1919 р. в еміграції, уряд ЗУНР у своїй зовнішній політиці почав робити більший акцент на економічне зацікавлення великих держав природними ресурсами Східної Галичини. Так, Л. Цегельський вступив у неофіційні переговори з представниками окремих американських і канадських компаній, пропонуючи концесії у Східній Галичині в обмін на політичну та фінансову (надання кредитів) підтримку уряду ЗУНР. У 1920 р. професор

²⁸ Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). Київ : Вид. дім “КМ Academia”, 1996. С. 46.

²⁹ Литвин М. ЗУНР на геополітичній карті Центрально-Східної Європи. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. Західно-Українська Народна Республіка*. Вип. 6. Львів, 2000. С. 209.

³⁰ Несук М., Репринцев В., Камінський Є. Україна у зарубіжних доктринах та стратегіях ХХ століття. *Політична думка*. 1995. № 2–3. С. 63.

³¹ Павлюк О. Три місії до Вашингтона. *Політика і час*. 1997. № 1. С. 66.

Іван Боберський заснував Галицьке представництво у Канаді, відкривши українське бюро у Вінніпегу. Він разом з О. Назаруком зайнялися збором коштів для Є. Петрушевича, сформували необхідні представництва у Вашингтоні та Оттаві, інформували українську діаспору про діяльність ЗУНР та організували національну оборонну позику у Канаді³². У червні Л. Цегельський нарешті переїхав з Нью-Йорка до Вашингтона, де 1 липня 1921 р. відкрив галицьке представництво і активізував свою діяльність у політичному напрямі. Але позиція США – невтручання в європейські справи – лишалася незмінною.

Основним противником визнання ЗУНР і надання їй допомоги була Франція. За твердженням В. Ададура: “світова війна перетворила Францію у наймогутнішу військово-політичну силу континентальної Європи, радикальним чином зміцнивши її вплив на вирішення актуальних проблем міжнародного життя”³³. Франція всіма засобами підтримувала Польщу як сильного союзника насамперед проти Німеччини. Як зазначав Ллойд-Джордж, “створення великої Польщі було одним з головних намагань французької військової стратегії”. Прем’єр-міністр Франції Ж. Клемансо не приховував, що не може пробачити українцям “ганебного миру у Брест-Литовську”. Він вважав, що українську національну ідею підтримує Німеччина, нагадував усім, що Австро-Угорщина та в її складі галицькі українці воювали проти Антанти, дорікав за союз з Берліном і запрошення німецького і австро-угорського війська на Україну навесні 1918 р.³⁴

Політика Франції впливала ще з її ставлення до так званих “малих країн”. На міжнародній конференції в Лондоні у грудні 1918 р. прем’єр-міністр Франції Ж. Клемансо заявив, що вирішальним фактором має бути мирна політика: “Ми не зобов’язані визнати одразу всі малі країни. Висловлюючись простими словами скажу: Нехай вони спочатку дозріють, і коли це відбудеться, ми визнаємо їх”³⁵. Взагалі французький уряд розглядав українське питання як частину східноєвропейського і бачив його вирішення лише в загальноросійському контексті.

Політика Німеччини щодо українського питання характеризувалася неоднозначністю. Початок українсько-німецьким відносинам поклали Економічний договір від 23 квітня 1918 р. та Господарча угода від 10 вересня 1918 р. Економічні відносини з Німеччиною стимулювали створення та розвиток зовнішньополітичних відомств. За короткий час Німеччина створила на території Української Держави розгалужену мережу своїх дипломатичних представництв, проте дипломатичний корпус був сформований не досить вдало. Дипломати були слухняними виконавцями волі військових представників. При вирішенні Україною питань міжнародного характеру, Німеччина дуже часто займала двоїсту позицію. Уряд ЗУНР також скерував свою дипломатичну місію до Німеччини. Посольство у Берліні очолив Євген Левицький.

Восени 1919 р. до Югославії було вислано місію на чолі з Г. Микитеєм. У Бразилії дипломатичне представництво очолив П. Карманський, у Відні – О. Колесса. У Женеві було утворено Комітет оборони західноукраїнських земель. Отже, розвинута мережа дипломатичних представництв ЗУНР свідчить про становлення ідеї української державності на міжнародній арені і про прагнення західноукраїнських політиків домогтися повноправного існування ЗУНР через її світове визнання. Внутрішньополітичні негаразди зумовлювали не лише обмежене фінансово-економічне, інформаційне і технічне забезпечення зовнішньополітичної служби ЗУНР, а й призводили до розколів та суперечностей серед членів українських місій за кордоном.

Незважаючи на розбіжності “українська політика” урядів держав Антанти не становила окремого елемента зовнішньополітичної концепції, а була лише складовою частиною російського, галицького, румунського чи польського питань. Вона опосередковано займала помітне

³² Герус О. Перші посланці Українського уряду в Канаді. *Літопис Червоної Калини*. 1993. № 10–12. С. 64.

³³ Ададура В. Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту за Східну Галичину в період з листопада 1918 по березень 1919 рр. *Україна в минулому*. Київ : Львів, 1995. Вип. VII. С. 19.

³⁴ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України ; Інститут Центрально-Східної Європи, 1998. С. 257.

³⁵ Кучик О. Міжнародне становище України в 1918–1919 рр. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. Західно-Українська Народна Республіка*. Вип. 6. Львів, 2000. С. 249.

місце у тогочасній європейській політиці, залишаючись засобом не стільки стратегічним, скільки тактичним.

Таким чином, основним аспектом зовнішньополітичної концепції ЗУНР було становлення дипломатичних представництв з метою виходу країни з міжнародної ізоляції, збереження незалежності, територіальної цілісності і здобуття міжнародного визнання. На першому етапі діяльності ЗУНР було утворено зовнішньополітичний апарат й визначено пріоритети зовнішньої політики: об'єднання з УНР; здобуття прихильності країн Антанти; налагодження відносин із найближчими сусідами – Чехо-Словацькою республікою, Угорщиною та Румунією. Уряд ЗУНР вірив у дотримання норм міжнародного права щодо справедливого вирішення східно-галицького питання. Цими ідеями визначалося становлення дипломатичної служби ЗУНР через відкриття представництв і посольств у Відні, Празі, Будапешті, Бухаресті, Лондоні, Берліні, Вінніпегу, Оттаві, Вашингтоні та інших містах. Слід зауважити, що дії уряду ЗУНР не завжди були юридично закріплені, не вистачало кваліфікованих політиків, коштів і єдиного чіткого плану дій. Важливим загальнонаціональним здобутком цього періоду було прийняття Акту соборності 22 січня 1919 р., хоча і після цього діяли два закордонні уряди, що було негативною стороною дипломатичної діяльності.

DEVELOPMENT OF THE DIPLOMATIC SERVICE OF THE ZUNR (autumn 1918 – spring 1919)

Liubomyra FEDUNYSHYN
Burshtyn College of Power Engineering
of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Kaluska St, 4, 77111, Burshtyn, Ukraine
e-mail: fedunyshyn3@gmail.com

Summary

Today in the historical science is growing the interest in a comprehensive study of the activities of the diplomatic service of the ZUNR, which was entrusted with a great responsibility for the implementation and partly formation of the foreign policy of the state. Indeed, the fate of the country depends on the professional and consistent implementation of the strategically correctly chosen foreign policy course, the cadre of the diplomatic service, the forms and methods of its work. In this regard, the actual task is to examine objectively the achievements and miscalculations of the formation of the diplomatic service of the ZUNR, to take into account the positive and negative factors of the activity of the Galician republic, which was at the crossroads of geostrategic interests of the great states in Central and Eastern Europe.

The Galician leadership came to be in the actual international isolation. The one-side orientation towards Austria-Hungary and Germany during World War I meant a complete lack of ties with the governments of the Entente states and the United States. The “Ukrainian policy” of the governments of the Entente states did not form a separate element of the foreign policy concept, but was only an integral part of the Russian, Galician, Romanian or Polish issues. It indirectly occupied a prominent place in European politics of the time, remaining more tactical than strategic means.

The actions of the ZUNR in the international arena have not always been legally secured; there was a lack of qualified politicians, funds and a single clear plan of action. Internal political troubles caused not only the limited financial economic, informational and technical support of the foreign service of the ZUNR, but also led to splits and controversies among members of the Ukrainian missions abroad.

Since its inception, the territory of the ZUNR has become the object of encroachment and military aggression by the neighbouring countries. The ZUNR government believed in compliance with the norms of the international law for a fair solution to the East-Galician issue. These ideas determined the establishment of the ZUNR diplomatic service through the opening of representations and embassies.

In the article, we investigate the process of settling the diplomatic service of West Ukrainian People's Republic, peculiarities and problems in operation of international representative offices and missions. It has been mentioned that an important task was formation of foreign policy apparatus and determination of foreign policy priorities: union with the Ukrainian People's Republic, obtaining benevolence of the Entente countries, setting up relations with Czech-Slovak Republic, Hungary, Romania and other countries with aim of preservation of independence, territorial integrity and obtaining international recognition. The author elucidates the

facts on opening the representations and embassies in Venna, Prague, Budapest, Bucharest, London, Berlin, Winnipeg, Ottawa, Washington and other cities.

Keywords: West Ukrainian People's Republic, diplomatic service, foreign mission, representation, international activity, ambassador, delegation, foreign policy.

REFERENCES

- Adadurov V. Polityka Frantsii stosovno ukraïnsko-polskoho konfliktu za Skhidnu Halychynu v period z lystopada 1918 po berezen 1919 rr. *Ukraina v mynulomu*. Kyiv ; Lviv, 1995. Vyp. VII. S. 18–32. [in Ukrainian].
- Derzhaliuk M., Vidnianskyi S., Koval V., Serhiichuk V., Martynov A. Ukraina v zarubizhnykh doktry-nakh ta stratehiïakh XX stolittia. *Politychna dumka*. 1996. № 1. S. 64–82. [in Ukrainian].
- Dovhan Yu. Uchast Velykobrytanii u vyrishenni polsko-ukraïnskoho konfliktu v Halychyni u 1918–1919 rr. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istoriiia*. Vyp. VII. 2003. S. 154–163. [in Ukrainian].
- Hentosh L. Vatikan i ukraïnske pytannia v Halychyni (1918–1923 rr.). *Mizhnar. nauk. konf., prysviach. 75-rich. ZUNR. 1–3 lyst. 1993 r. : materialy*. Ivano-Frankivsk, 1993. S. 86–88. [in Ukrainian].
- Herus O. Pershi poslantsi Ukraïnskoho uriadu v Kanadi. *Litopys Chervonoï Kalyny*. 1993. № 10–12. S. 64–65. [in Ukrainian].
- Hunchak T. Ukraina: persha polovyna XX stolittia : narysy politychnoi istorii. Kyiv : Lybid, 1993. 288 s. [in Ukrainian].
- Kalakura Ya., Panchuk A. Novitnia istoriografiiia Zluky UNR ta ZUNR. *Ukraïnska sobornist : ideia, dosvid, problemy (Do 80-richchia Aktu zluky 22 sichnia 1919 r.)* : zbirnyk. Kyiv : IPIEND, 1999. S. 234–242. [in Ukrainian].
- Karpenko O. Osnovni napriamy zovnishnoi polityky Zakhidno-Ukraïnskoï Narodnoï Respubliky. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Zakhidno-Ukraïnska Narodna Respublika*. Lviv, 2000. Vyp. 6. S. 230–233. [in Ukrainian].
- Konstytutsiini akty Ukraïny 1917–1920: Nevidomi konstytutsii Ukraïny. Kyiv : Filos. i sotsiol. dumka, 1996. 272 s. [in Ukrainian].
- Kroitor V. Problema Pokuttia u vidnosynakh mizh Rumuniïeu i ZUNR. *Halychyna*. 2001. № 5–6. S. 231–234. [in Ukrainian].
- Kuchyk O. Mizhnarodne stanovyshche Ukraïny v 1918–1919 rr. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Zakhidno-Ukraïnska Narodna Respublika*. Vyp. 6. Lviv : Instytut ukraïno-znavstva im. I. Krypïakevycha NAN Ukraïny, 2000. S. 248–251. [in Ukrainian].
- Lytvyn M. Ukraïnsko-polska viina 1918–1919. Lviv : Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypïakevycha NAN Ukraïny; Instytut Tsentralno-Skhidnoi Yevropy, 1998. 488 s. [in Ukrainian].
- Lytvyn M. ZUNR na heopolitychnii karti Tsentralno-Skhidnoi Yevropy. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Zakhidno-Ukraïnska Narodna Respublika*. Vyp. 6. Lviv : Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypïakevycha NAN Ukraïny, 2000. S. 208–230. [in Ukrainian].
- Lytvyn M., Naumenko K. Istoriiia ZUNR. Lviv : Instytut ukraïnoznavstva NAN Ukraïny, 1995. 362 s. [in Ukrainian].
- Nahaïevskyi I. Istoriiia ukraïnskoï derzhavy dvadtsiatoho stolittia. Kyiv : Ukraïnskyi pysmennyk, 1994. 413 s. [in Ukrainian].
- Nahorniak M. Ukraïnske pytannia v zovnishnopolitychnii doktryni T. H. Masaryka. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Zakhidno-Ukraïnska Narodna Respublika*. Vyp. 6. Lviv : Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypïakevycha NAN Ukraïny, 2000. S. 277–281. [in Ukrainian].
- Narysy z istorii dyplomatii Ukraïny. Kyiv : Alternatyvy, 2001. 739 s. [in Ukrainian].
- Nesuk M., Repryntsev V., Kaminskyi Ye. Ukraina u zarubizhnykh doktrynakh ta stratehiïakh XX stolittia. *Politychna dumka*. 1995. № 2–3. S. 50–69. [in Ukrainian].
- Pavliuk O. Borotba Ukraïny za nezalezhnist i polityka SShA (1917–1923). Kyiv : Vyd. dim “KM Academia”, 1996. 188 s. [in Ukrainian].
- Pavliuk O. Try misiï do Vashynhtona. *Polityka i chas*. 1997. № 1. S. 65–79. [in Ukrainian].
- Pavliuk O. Ukraïnsko-chechoslovatska konfederatsiia (z istorii vziaimyn Ukraïny i ChSR v 1917–1921 rr.). *Kyivska starovyna*. 1999. № 1. S. 65–77. [in Ukrainian].
- Pavliuk O. Zovnishnia polityka ZUNR. *Vsesvit*. 1992. № 1–2. S. 176–178. [in Ukrainian].
- Pavliuk O. ZUNR i polityka Uhorschchyny. *Mizhnar. nauk. konf., prysviach. 75-rich. ZUNR. 1–3 lyst. 1993 r. : materialy*. Ivano-Frankivsk, 1993. S. 88–90. [in Ukrainian].
- Pavlyshyn O. Obiednannia UNR i ZUNR: polityko-pravovyi aspekt (kinets 1918 r. – persha polovyna 1919 r.). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Istoriiia*. 2002. Vyp. 37/1. S. 329–349. [in Ukrainian].
- Tabachnyk D. Istoriiia ukraïnskoï dyplomatii v osobakh : navch. posibnyk. Kyiv : Lybid, 2004. 640 s. [in Ukrainian].

Tsvenhrosh H. Mytropolyt na storozhi derzhavy. *Litopys Chervonoï Kalyny*. 1994. № 1–3. S. 2–5. [in Ukrainian].

Tyshchuk B. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika (1918–1923). *Istoriia derzhavy i prava*. Lviv : Triada plus, 2004. 392 s. [in Ukrainian].

Ukraina v XX stolitti. Zbirnyk dokumentiv i materialiv. Kyiv : Vyscha shkola, 2000. 350 s. [in Ukrainian].

Vedenieiev D. Ukrainska istoriohrafiiia pro prychny ta naslidky rozryvu Aktu Zluky (zovnishnopolitychnyi aspekt). *Ukrainska sobornist : ideia, dosvid, problemy (Do 80-richchia Aktu zluky 22 sichnia 1919 r.)* : zbirnyk. Kyiv : IPIEND, 1999. S. 243–253. [in Ukrainian].

Vedenieiev D. Z istorii mizhnarodno-informatsiinoi diialnosti ZUNR–ZOUNR. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika*. Vyp. 6. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2000. S. 274–276. [in Ukrainian].

Vidnianskyi S. Ukrainske pytannia v zovnishnopolitychnykh kontseptsiiakh Chekhoslovachchyny (1918–1989 rr.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1997. № 1. S. 43–62. [in Ukrainian].

Yaroslavyn S. Vyzvolna borotba na Zakhidno-Ukrainskykh zemliakh u 1918–1923 rokakh. Filadelfiia, 1956. 184 s. [in Ukrainian].

Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Dokumenty i materialy : u 5 t. T. 1 : Lystopadova 1918 r. natsionalno-demokratychna revoliutsiia. Proholoshennia ZUNR / ukladachi O. Karpenko, K. Mytsan. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2001. 584 s. [in Ukrainian].

Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Dokumenty i materialy : u 5 t. T. 2 : Derzhavotvorchi y administratyvno-orhanizatsiini protsesy / ukladachi O. Karpenko, K. Mytsan. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2003. 712 s. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 10 червня 2019 р.

УДК 82.091: 821.161.2+821.111

THE REPRESSIVE POLICY OF THE POLISH AUTHORITIES AGAINST THE GREEK CATHOLIC CLERGY 1919–1921**Олег ЄГРЕШІЙ***Державний вищий навчальний заклад**“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,**кафедра історії України і методики викладання історії,**вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна**e-mail: ludyna@ ukr.net**DOI: 10.15330/gal.32.67-73**ORCID: 0000-0002-0639-910X*

У науковій статті автор розкриває ставлення польських урядових структур до українського греко-католицького духовництва в Галичині 1919–1921 рр. Автор визначає характер репресій щодо священиків у цьому регіоні.

Зазначається, що 22 червня 1919 р. частина священиків, зокрема, о. Анатоль Долинський, о. Іван Галібей, о. Микола Никлич опинилися у Львівській в'язниці “Бригідки”. Окремих отців було перевезено до табору полонених “На Засянню”, що у Перемишлі. Деякі священики опинилися в таборі для полонених у Стишалково, що поблизу Познаня. Серед отців, що перебували в Стишалково: о. Микола Конрад з Тернополя, о. Василь Дубицький і Михайло Осадца з Бережан, о. Микола Сіменович зі Стриганиців, о. Володимир Стернюк з Пустомит, о. Іван Галібей (польовий духівник УГА), о. Антін Твердохліб з Краківця, о. Андрій Дольницький з Сіверян, о. Григорій Музичка з Журавно, о. Антін Сірецький з Ляцького Шляхецького.

Автор зазначає, що вище духовенство також зазнало переслідувань. У листопаді 1918 р. було проведено обшук у помешканні перемишльського єпископа Йосафата Коциловського. Значний резонанс в східногалицькому суспільстві отримав домашній арешт (конфінування) митрополита Греко-католицької Церкви Андрія Шептицького польськими властями 23 серпня 1923 р. у монастирі Шариток у Познані. З різних куточків Галичини духовенство ГКЦ направило лист-протест на ім'я президента Речі Посполитої Станіслава Войцеховського.

У статті акцентується, що священики Бережанського (о. Богдан Кордуба, канонік львівської капітули, о. Омелян Кордуба, о. Іван Романчукевич, о. Пилип Сверчук з Вільхівців, о. Стефан Комар – парох Ценеви, о. Іван Пінковський – парох Вибудова) та Бобрецького деканату (о. Віктор Несторович, о. Володимир Дорош, о. Михайло Кравчук) Львівської архієпархії взяли участь у численних віче за участі українських громадсько-політичних та просвітницьких діячів у вересні 1923 р.

У науковій статті також зазначається, що помітну активність проявило греко-католицьке духовенство під час проведення перепису населення у вересні 1921 р. Загальний перепис населення 1921 р. перетворився на своєрідний антиокупаційний плебісцит.

Ключові слова: *греко-католицьке духовенство, репресивна політика, польські урядові структури, конфінування, арешти.*

Ukrainian-Polish relations at the present stage, in our opinion, are ambiguous. On the one hand, it is about neighborhood, on the other—there are many questions of a historical nature. They are still the subject of heated discussions between Ukrainian and Polish historians. Many controversial questions also relate to the situation of the Greek Catholic Church in the Polish state of the interwar period. The Greek Catholic Church was deservedly regarded as well as a national church because of the great authority of its leader of Metropolitan Andrei Sheptytskyi.

The problem of the attitude of the Polish authorities to the Greek-Catholic clergy has repeatedly become the subject of a study by Ukrainian researchers. We distinguish the work of the scientists: Vasyl Marchuk¹, Vitalii Perevezii², Mykhailo Haikovskiy³, Ihor Pylypiv⁴, Volodymyr

¹ Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 164 с.; Марчук В., Пилипів І. Українська греко-католицька церква й українська держава. *Українознавчі студії*. 2000. № 2. С. 205–223.

Komar⁵, Orest Krasivskyi⁶, Ruslan Delyatynskyi⁷. However, less attention was paid to the question of the repressive policy of the Polish authorities in Galicia during 1919–1921. The purpose of the article is to reveal the attitude of Polish government structures towards the Ukrainian Greek Catholic clergy in Galicia from 1919–1921, and to determine the nature of repressions against priests in this region.

The revival of the independent Polish Republic on November 11, 1918 was marked by active actions of foreign policy in the eastern direction⁸. During May–July 1919 the whole territory of Eastern Galicia was occupied and gradually integrated by Polish troops. Immediately introduced a state of emergency, abolished only in 1922, and the Polish administration launched repressions. In order to increase the number of Polish population in January 1920, a new political and administrative division of Eastern Galicia was introduced into three districts – Lviv (28 counties), Stanislaviv (16 counties) and Ternopil (17 counties). Thus, the Greek Catholic Church was in the new socio-political realities. It should be noted that the repressive policy of the Polish authorities against the Greek Catholic clergy during 1919–1921 was not “one-dimensional”, but was manifested in various means and methods. The most radicals of clerics were arrested.

On June 22, 1919 many Greek Catholic priests from different parts of Galicia: Anatol Dolyńskii, Ivan Halibei, Mykola Nyklych and others were taken to Lviv prison “Bridgits” without any guilt. Priests were often along with political criminals there. In total, 113 priests were in Prison. On July 10, 1919, the priests were taken to the prison camp “At Zasianny”, which was in Przemysl, under absolutely unsuitable conditions (the prisoners were placed in a freight train). In the camp, priests were not usual allowed to take with them their money, linens, sugar⁹.

Some of the priests founded themselves in a camp for prisoners at Sthalkovo near Poznan. In the priests camp they were deprived of personal belongings (picked up watches, clothes, shoes, etc.). In the camp there was no warm water, spotted typhus spread. Priests lived in underground huts, slept on the naked floor without straw. After two weeks, the attitude of the priests improved somewhat. The Human Rights Commission, accompanied by a foreign mission, arrived from Warsaw, heard a complaint and the prisoners were soon deployed in the overhangs.

In Sthalkovo, the priests divided the camp into five “parochial parishes” with the “pastors-collaborators”. In the “parish chapels”, which were often served in the dining rooms, worship was given, sermons were proclaimed, holy secrets of the Eucharist were given. The priests stayed in the

² Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. ХХ ст. Київ, 1998. 46 с.

³ Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького. *Київська Церква*. 2001. № 2–3. С. 32–48.

⁴ Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.) : моногр. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. 440 с.

⁵ Комар В. Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 360 с.

⁶ Красівський О., Пилипів І. Митрополит Андрей Шептицький і польська держава (1918–1923 рр.). *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.)*. Івано-Франківськ : Плай, 1997. С. 152–155.

⁷ Делятинський Р. І. Становище та діяльність духовенства Станіславської єпархії УГКЦ в 1919–1920 рр. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Вип. VII. Івано-Франківськ, 2003. С. 69–77 ; Делятинський Р. Регулювання правового статусу греко-католицької Церкви в контексті подій радянсько-польської війни у 1920–1921 рр. (на прикладі Станіславської єпархії). *Україна соборна : збірник наукових статей / ред. кол.: О. П. Реєнт (відп. ред.) та ін.* Київ : Ін-т історії України НАН України, 2005. Вип. 2. Ч. 2 : Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. С. 309–320 ; Делятинський Р. І. Діяльність духовенства Станіславської єпархії УГКЦ в умовах утвердження польського окупаційного режиму (1920–1923 рр.). URL: <http://thule.primordial.org.ua/mesogaia/delyat03.htm>.

⁸ Комар В. Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. С. 74–84.

⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). Ф. 408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат м. Львів). Оп. 1. Спр. 47 (Обіжники, розпорядження, протести, скарги, списки арештованих та ін. документи про переслідування греко-католицької церкви польською владою 1919–1938 рр.). Арк. 3, 8.

camp until January 2, 1920. Among the priests who were in Stshalkovo: Mykola Konrad from Ternopil, Vasyl Dubitskyi and Mykhailo Osadtsa from Berezhany, Mykola Semenovych from Strihantsi, Volodymyr Sterniuk from Pustomyty, Ivan Halibei (field cleric of the Ukrainian Galician Army), Antin Tverdokhlib from Krakivets, Andrii Dolnytskyi from Siveriany, Hryhorii Muzychka from Zhuravno, Antin Siretskyi from Liatske Shliakhetske and others¹⁰.

The Polish authorities often arrested the priests regardless of state, age (90-year-old Counselor Berezovskyi was arrested), participation in political life. Often, the clergy humiliated, ridiculed before the settlers¹¹. In Bortiatin the Sudova Vyshnia district Polish people stole the church utensils. An embarrassing incident happened in Wiesloch Welykyi Syanok district. Polish riders entered the church, stole money, dressed “in church clothes and danced in the church, sprinkled with water in sacred water and sang “Eternal Memory”¹².

In the Greek Catholic Metropolitan Ordinariate in Lviv it was noted that “the Greek Catholic Church creates a strong barrier against the Polonization of Eastern Galicia, ... trying to undermine and destroy the Church’s influence on society and use all possible means”¹³. As of August 1921 in Drohobych and Rohatyn counties with 20–40 priests only 2–4 remained. The priests of Nyzhankivskyi, Zatorskyi, Lopatynskyi, Podliashetskyi, Halibei, Sukharevskyi were executed. The killings of the priests caused a noticeable resonance. The Presidium in Lviv, September 23, 1921, appealed to the Ternopil district Government to clarify the circumstances of the death of the priests of Nyzhankivskyi, Halibei and Pidliachetskyi¹⁴.

Sometimes the Polish authorities provoked a conflict between the pastors and parishioners. Thus, the Polish authorities sought to reduce the influence of the Greek Catholic clergy on Ukrainian society. October 30, 1921, the parishioners from Cherneve Mostyska district turned to the local pastor of Clementii Khotynetskyi with a request that he on November 1, 1921 sent the Service of God on the occasion of the third anniversary of the rising Ukrainian state, a memorial service for the dead Ukrainian soldiers. The priest refused because there was no consistory order. The parishioners believed that Khotynetskyi was not conducting cultural and educational work, but on the contrary, he attended posters and gendarmes: “Finds a common language with those who do not sacrifice Ukrainian institutions”. Ukrainian parishioners were willing to pay a fee to Khotynetskyi from the local dramatic circle cash desk, but invited by Popel – the pastor with Malnivskaya Volia¹⁵.

Representatives of Ukrainian institutions in village Hhyriv wrote an appeal to the Przemysl ruler of Yosaphat Kotsilovskyi. The letter noted that Ukrainian institutions exist only from the estates of citizens, but priest Olshansky “provokes these institutions ... threatens to bring all conscious Ukrainians to the criminally harmful Ukrainians”. “We want to have a priest who would work with us at one front” – noted in the letter¹⁶.

The higher clergy also suffered persecution. In November 1918, in connection with the “separation in political life”, a search was carried out at the premises of the Przemysl bishop Josaphat Kotsylovsky. The Polish officer, Karminsky, behaved unceremoniously with the Ukrainian lord Yo. Kotsylovskyi.

¹⁰ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). Ф. 408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат м. Львів). Оп. 1. Спр. 47 (Обіжники, розпорядження, протести, скарги, списки арештованих та ін. документи про переслідування греко-католицької церкви польською владою 1919–1938 рр.). Арк. 3, 8.

¹¹ Державний архів Тернопільської області (ДАТО). Ф. 231. Оп. 1. Спр. 325 (Скарга Львівського греко-католицького ординаріату про переслідування духовними органами влади. Переписка з Міністерством віросповідання і повітовими староствами по цьому питанню). Арк. 3, 13.

¹² Ibid. Арк. 15.

¹³ Ibid. Арк. 13.

¹⁴ Ibid. Арк. 17 зв.

¹⁵ Archiwum państwowe w Przemyślu. Inwentarz zesp. 142 (Archiwum Biskupstwa greckokatolickiego w Przemyślu. T. 2). Sygn 4157 (Sprawy karności księży. Sprawy majątków cerkiewnych i parafialnych 1921). Kartka 223, 224, 260.

¹⁶ Ibid. K. 404, 405.

A considerable resonance in the East Galicia society was received by the Polish authorities, Metropolitan of the Greek Catholic Church, Andrei Sheptytskyi, on May 23, 1923, at the monastery of the Sharytky in Poznan. From different corners of Galicia, the clergy of the Greek Catholic Church sent a letter of protest addressed to the president of the Rich Pospolyta Stanislaw Woitsekhowskyi: “The Prince of the Church and the defender of his believers became again the victim of coercion”, shining with the aureole of martyrdom in the king’s prisons, broken by a severe illness”¹⁷.

The priests of Berezhany (Bohdan Korduba, the canon of the Lviv chapter, Omelian Korduba, Ivan Romanchukevych, Pylyp Sverchuk from Vilkhivtsi, o. Stefan Komar – pastor village Tseneva, Ivan Pinkovskyi – pastor village Vybudiv)¹⁸ and Bobretskyi deanery (Victor Nestorovych, Volodymyr Dorosh, Mykhailo Kravchuk) of the Lviv archdiocese took part in numerous meetings with the participation of Ukrainian public-political and educational leaders in September 1923. A similar protest was sent from the dean’s office to Bobritsky on September 27, 1923. Letter-protest parish governments were also supported by Busk, Voynyliv, Halych, Zolochiv, Kalush, Kolomyia, Olesko, Tlumach, Pidhaitsi, Rohatyn, Stryi, Ternopil, Peremyshliany and others. Ambassadors to the Polish sejm, H. Prystupa and A. Pashuk, adopted a special resolution of Ukrainian ambassadors to the embassy’s Diet with the requirement to immediately release from the arrest of metropolitan A. Sheptytskyi¹⁹.

The Greek Catholic clergy showed remarkable activity during the September 1921 census. Ukrainian political leadership in Eastern Galicia urged Ukrainians to strongly boycott the census in order to deprive the Polish diplomacy of the argument that the Ukrainian population allegedly recognized the Polish affiliation. This gave the Polish government the opportunity to take security measures, to send a large number of troops, to observe the behavior of Ukrainians, including priests. The Minister of Internal Affairs of Poland sent a telegram to all district directorate in Galicia to monitor the situation, find out the forms and nature of the boycott, the social composition of the boycotts, and so on. In response, the chief noted that boycotts took place in all districts of the region, including Zhydachiv, Kolomyia, Kosiv, Nadvirna, Pechenizhyn, Bohorodchany, Dolyna, Tlumach, Stryi, Rohatyn, Kalush and Sniatyn²⁰.

Most, according to the Polish intelligence services, “disturbed the peace”, “ruska party” and the Greek-Catholic clergy. In particular, statistical materials were stolen in the Hlushkiv Horodenka district. In addition, in Horodenka district initiators of the “anti-cessionary action” were the representatives of the country cooperative in Horodenka. The Polish secret services noted that the population counted the most “population of people” in Torhovytsia, Rashkiv, Tyshkivtsi, Verbyvtsi, Korniv, Kolinky, Daleshove and Hlushkiv, where the branches of the cooperative were just working. In Torhovitsa and Rashkiv, the army had to mix up to normalize the situation. In the store-cooperative in Horodenka, the appeal “From the house to the house from hand to hand” was distributed. In Sniatyn region, Ukrainian women in the village Belleluia municipality, according to the Polish intelligence services, threatened the police²¹.

¹⁷ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові), Спр. 50 (Протести духовенства деканатів у місцевостях на букви Б-Є. звернені до польського президента Войцеховського Станіслава у зв’язку з арештом митрополита Шептицький А. в монастирі Шариток у Львові). Арк. 3.

¹⁸ Ibid. Арк. 4, 5.

¹⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). Ф. 408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат м. Львів). Оп. 1. Спр. 584 (Резолюція посольського віча українських послів до посольського сейму Приступи Х. і Пашука А. з вимогою негайно звільнити з-під арешту митрополита А. Шептицького). Арк. 1.

²⁰ Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. 2. Оп. 1. Спр. 31 (Донесення воєводського управління міністерству внутрішніх справ про бойкот перепису населення, який проводили українці Станіславщини). Арк. 1–3.

²¹ Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), Ф. 2. Оп. 1. Спр. 31 (Донесення воєводського управління міністерству внутрішніх справ про бойкот перепису населення, який проводили українці Станіславщини). Арк. 8.

The general population census of 1921 turned into a kind of anti-occupational plebiscite, and a significant role played by the Greek-Catholic clergy. Characteristically, for example, pastor Vasyl Nimyi, argued for the boycott of the census that “Eastern Galicia lies outside the borders of the Rich Pospolyta of Poland, therefore it is not subject to the population census”. Particularly dangerous for the Polish authorities was the situation in the Kosiv district where Greek Catholic priests: V. Stefanovych, I. Donihievych and I. Berezovskyi were “declared enemies of the State and people of Poland and fierce Ukrainian agitators ... among the masses of the dark Hutsul peasantry”. The Kosiv head of state even feared that the inhabitants of the district, under the influence of their campaign “in the event of unpredictable confusion, could explode, and the consequences could be catastrophic”. As a result, the Polish authorities used against them both arrests and fines, but this did not change the behavior of the clergy²².

The Minister of Religious Affairs and Enlightenment of the Rich Pospolyta Dunikovskiy issued an order to all masters of the governor regarding the role of the clergy in conducting the census. Heads in their reports noted opposition to the census of the population. Thus, the head of the Kamyanka Strumilova (now Kamianka Buzka) Marynovskiy in a letter to the district government in Ternopil said that the secret campaign against the census of the population was carried out by the ruska intelligentsia, teachers, “priests” and former officers of the Ukrainian Army”. It was noted that in separate gminas of the district, which resisted the “conscription”, it was necessary to send the army and, with the accompaniment of 10–20 frigates, send it to the gendarmerie. The posters of the State Police in a letter dated October 21, 1921 noted that a particularly difficult situation was found in Zalishchyky, as well as in the settlements of the district – Tovste, Mylivtsi. Instead, in the communes of Shypivtsi, Holovchyntsi, Korolivka, Solone, Rozhanivka, Anhelivka Zalishchyky country, the population census took place in the whole without incident²³.

The letters to the police said that people under the influence of agitators should not go to the census “work in the field, dig potatoes or work on winter wheat fields”. And the “old people” deliberately attracted the attention of commissars, which made them impossible to fulfill their duties. Mykhailo Yahelskyi – Greek-catholic pastor Kamienka Strumilova and Petro Harych did not fill in the headings of “Citizenship”, Ivan Kozlov and Vasyl Lisko refused to send a suspension of confessions against a conscription. Priests Ivan Kurchav and Petro Pelech from Silets, near Chervonohrad, recognized that they belonged to Eastern Galicia. Priests: Ivan Pylypets, Hrygoryi Plakida of Novyi Scalat, Volodymyr Kunitskyi of Orykhovets, Vasyl Bachinskyi of the Zhrebky Korolivskiy during the population census in the countryside recognized citizenship of the Rich Pospolyta, but the lists indicated a remark about themselves as Ukrainians²⁴. The caveats of the Polish secret services were in relation to priest Bohdan Montsibovych from Chortkiv, “which was to be investigated”. The priest of the Apolinarius Chemerynskyi from Budaniv, Terebovlia district, wrote the “Western Ukrainian Republic” in the district in the circle. At the same time, the representatives of the special services in their reports of January 4, 1922 noted that often cases of resistance to the census in Galicia were sporadic. “General cases” and “fundamental resistance” took place only when the “ruska intelligentsia emerges”²⁵.

The clergy of the Greek Catholic Church took an active part in the development of Ukrainian statehood during the time of the ZUNR. To a large extent, precisely because of this, the above clergy and a significant portion of the lower were persecuted by the Polish authorities. The priests hoped for a legal settlement of the East-Galician issue at the international level in 1919–1921. That is why the majority of the Greek Catholic clergy contributed to the boycott of the population census of 1921. The

²² Делятинський Р. І. Діяльність духовенства Станиславівської єпархії УГКЦ в умовах утвердження польського окупаційного режиму (1920–1923 рр.). URL : <http://thule.primordial.org.ua/mesogaia/delyat03.htm>. (дата звернення: 5 червня 2019 р.).

²³ Державний архів Тернопільської області (ДАТО). Ф. 231. Оп. 1. Спр. 9 (Інформації повітових староств про агітацію яку поводять українські націоналісти проти перепису населення на території Тернопільського воєводства). Арк. 16, 18.

²⁴ Ibid. Арк. 61.

²⁵ Ibid. Арк. 91, 92.

priests mostly reacted to the establishment of the “Polish state of occupation”, which was manifested predominantly in the refusal to recognize Galicia and preserving their own national identity. The clergy carried out active public and cultural-educational work among the people. To a large extent, such a position of the clergy was influenced by the pastoral letters of the episcopate, in particular metropolitan A. Sheptytskyi, bishops of H. Khomyshyn and Yo. Kotsylovskyi.

THE REPRESSIVE POLICY OF THE POLISH AUTHORITIES AGAINST THE GREEK CATHOLIC CLERGY 1919–1921

Oleh YEHRESHII

State Higher Educational Institution

“Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of History of Ukraine and methods of teaching history,

Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: ludyna@ ukr.net

Summary

In the scientific article, the author reveals the attitude of Polish government structures to the Ukrainian Greek Catholic clergy in Galicia in 1919–1921. The author defines the nature of repressions against priests in this region.

On June 22, 1919 many Greek Catholic priests from different parts of Galicia: Anatol Dolyńskii, Ivan Halibei, Mykola Nyklych and others were taken to Lviv prison “Bridgits” without any guilt. Some of the priests founded themselves in a camp for prisoners at Stshalkovo near Poznan. The higher clergy also suffered persecution. In November 1918, in connection with the “separation in political life”, a search was carried out at the premises of the Przemyśl bishop Josaphat Kotsylovsky. The Polish officer, Karminski, behaved unceremoniously with the Ukrainian lord Yo. Kotsylovskyi.

The scientific article also notes that the Greek Catholic clergy showed marked activity during the census of the population in September 1921. The general population census of 1921 turned into a peculiar anti-occupational plebiscite.

Keywords: *Greek Catholic clergy, repressive politics, Polish governmental structures, confinement, arrests.*

REFERENCES

Archiwum państwowe w Przemyślu. Inwentarz zesp. 142 (Archiwum Biskupstwa grekokatolickiego w Przemyślu. T. 2). Sygn 4157 (Sprawy karności księży. Sprawy majątków cerkiewnych i parafialnych 1921). Kartka 223, 224, 260, 404, 405.

Deliatynskyi R. I. Diialnist dukhovenstva Stanyslavivskoi yeparkhii UHKTs v umovakh utverzhennia polskoho okupatsiinoho rezhymu (1920–1923 rr.). URL: <http://thule.primordial.org.ua/mesogaia/delyat03.htm>. (data zvernennia: 5 chervnia 2019 r.). [in Ukrainian].

Deliatynskyi R. I. Stanovyshche ta diialnist dukhovenstva Stanislavskoi yeparkhii UHKTs v 1919–1920 rr. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istorii*. Vyp. VII. Ivano-Frankivsk, 2003. S. 69–77. [in Ukrainian].

Deliatynskyi R. Rehuliuвання правового статусу греко-католицької Терської єпархії в контексті події радянсько-польської війни у 1920–1921 рр. (на прикладі Станіславської єпархії). *Україна соборна : збірник наукових статей* / ред. кол.: О. П. Реєнт (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2005. Вип. 2. Ч. 2 : Сосіокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. S. 309–320. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (DAIFO), F. 2. Op. 1. Spr. 31 (Donesennia voievodskoho upravlinnia ministerstvu vnutrishnikh sprav pro boikot perepysu naseleння, yakyi provodyly ukraintsi Stanislavshchyny). Ark. 1–3, 8.

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (DATO). F. 231. Op. 1. Spr. 325 (Skarha Lvivskoho greko-katolytskoho ordynariatu pro peresliduvannia dukhovnymy orhanamy vlady. Perepyska z Ministerstvom virospovidannia i povitovymy starostvamy po tsomu pytanniu). Ark. 3, 13, 15, 17 zv.

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (DATO). F. 231. Op. 1. Spr. 9 (Informatsii povitovykh starostv pro ahitatsiiu yaku povodiati ukraintsi natsionalisty proty perepysu naseleння na terytorii Ternopilskoho voievodstva). Ark. 16, 18, 61, 91, 92.

Haikovskiy M. UHKTs v chasy mytropolytuvannia Andreia Sheptytskoho. *Kyivska Tserkva*. 2001. № 2–3. S. 32–48. [in Ukrainian].

Komar V. L. Kontsepsiia prometeizmu v politytsi Polshchi (1921–1939 rr.). Ivano-Frankivsk : Misto NV, 2011. 360 s. [in Ukrainian].

Krasivskiy O., Pylypiv I. Mytropolyt Andrei Sheptytskyi i polska derzhava (1918–1923 rr.). *Ukrainsko-polski vidnosyny v Halychyni u XX st. : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (21–22 lystopada 1996 r.)*. Ivano-Frankivsk : Plai, 1997. S. 152–155. [in Ukrainian].

Marchuk V. Ukrainska Hreko-Katolytska Tserkva. Istorychnyi narys. Ivano-Frankivsk : Plai, 2001. 164 s. [in Ukrainian].

Marchuk V., Pylypiv I. Ukrainska Hreko-Katolytska tserkva y ukrainska derzhava. *Ukrainoznavchi studii*. 2000. № 2. S. 205–223. [in Ukrainian].

Perevezii V. Hreko-katolytska tserkva v umovakh ukrainsko-polskoi konfrontatsii 20–30-kh rr. XX st. Kyiv, 1998. 46 s. [in Ukrainian].

Pylypiv I. V. Hreko-katolytska tserkva v suspilno-politychnomu zhytti Skhidnoi Halychyny (1918–1939 rr.) : monohr. Ternopil : Ekonomichna dumka TNEU, 2011. 440 s. [in Ukrainian].

Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi (dali – TsDIAU u Lvovi). Spr. 50 (Protesty dukhovenstva dekanativ u mistsevostiakh na bukvy B-Ye. zverneni do polskoho prezydenta Voitsekhovskoho Stanislava u zviazku z areshtom mytropolyta Sheptytskyi A. v monastyri Sharytok u Lvovi). Ark. 3–5. [in Ukrainian].

Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi (dali – TsDIAU u Lvovi). F. 408 (Hreko-katolytskyi mytropolychyi ordynariat m. Lviv). Op. 1. Spr. 47 (Obizhnyky, rozporiadzhennia, protesty, skarhy, spysky areshtovanykh ta in. dokumenty pro peresliduvannia hreko-katolytskoi tserkvy polskoiu vladoiu 1919–1938 rr.). Ark. 3, 8.

Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi (dali – TsDIAU u Lvovi). F. 408 (Hreko-katolytskyi mytropolychyi ordynariat m. Lviv). Op. 1. Spr. 584 (Rezoliutsiia posolskoho vicha ukrainskykh posliv do posolskoho seimu Prystupy Kh. i Pashuka A. z vymohoiu nehaino zvilnyty z-pid areshtu mytropolyta A. Sheptytskoho). Ark. 1.

Надійшла до редакції 4 травня 2019 р.

УДК 341.33 (477.83/.86)

САНІТАРНО-ЕПІДЕМІЧНА І ГУМАНІТАРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ПЕРІОДУ ЗУНР У КОНТЕКСТІ БЛАГОДІЙНОЇ АКТИВНОСТІ МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ**Олег ОЛІЙНИК**

Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра всесвітньої історії,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: oleg93hist@meta.ua
DOI: 10.15330/gal.32.74-82
ORCID: 0000-0001-5612-7236

Проаналізовано організаційну структуру та санітарно-епідемічну і гуманітарну діяльність Українського Червоного Хреста на теренах Галичини. Розглянуто історичні умови, в яких працювала дана організація. Звернуто увагу на складне медичне та гуманітарне становище краю, спричинене тривалими військовими діями періоду Першої світової війни та наростаючим польсько-українським конфліктом, що зумовили потребу створення та організаційного оформлення Українського Червоного Хреста. Проаналізовано ставлення та участь у роботі організації представників медичної спільноти різних національностей Східної Галичини. Висвітлено роботу іноземних місій червонохресних структур на території краю та їх взаємодію з місцевою владою. Розглянуто процес взаємодії Польського та Українського товариств Червоного Хреста у вирішенні проблеми опіки над полоненими та інтернованими вояками в процесі переміщення цивільних осіб через лінію фронту. Охарактеризовано вплив та масштаби благодійної активності місцевого українського та єврейського населення на роботу Українського Червоного Хреста.

Ключові слова: Червоний Хрест, Східна Галичина, ЗУНР, благодійна активність.

З перших днів існування Західно-Української Народної Республіки (далі – ЗУНР) у Східній Галичині виникає потреба у медичній, санітарній та гуманітарній допомозі армії та цивільному населенню. Проте ситуація виявилася складною, зумовлена поширенням епідемії висипного тифу, який не був ліквідований, починаючи від зими 1915–1916 р. Міграція великої кількості силовиків, звільнених полонених, евакуйованих чи насильно виселених людей постійно “підгодовували” поширення черевного і поворотного тифу, віспи, завошивлення¹. Крім того, польсько-український військовий конфлікт у Східній Галичині спричинив нагальну потребу у медичній допомозі. Саме таку роботу серед інших організацій, що функціонували на теренах ЗУНР, здійснював Червоний Хрест. Перед ним також гостро постала проблема санітарно-епідеміологічного забезпечення населення в місцевостях наближених до лінії фронту та організації належних умов утримання полонених та інтернованих військових².

Дана проблема в українській історіографії досліджена не достатньо. У своїх працях їй приділяли увагу В. Трембіцький (“Санітарно-медична справа в Україні. Санітарно-червонохресна служба в Галицькій державі”)³ та С. Олеськів (“Причинки до історії Українського

¹ Кравець А. Медики у визвольних змаганнях українського народу : (від Українського Червоного Хреста до Служби Здоров’я УПА). Львів : Галицька видавнича спілка, 2010. С. 25.

² Олійник О. Діяльність Українського Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР. *Україна у світовому історичному простор* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. м. Маріуполь. 21 квітня 2017 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2017. С. 57–60.

³ Трембіцький В. Санітарно-медична справа в Україні. Санітарно-червонохресна служба в Галицькій державі. *Вісті комбатанта*. 2016. 27 березня. URL: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2016/03/blog-post_27.html?m=1.

Червоного Хреста на З.У.З.”⁴. У низці праць, присвячених розвитку медицини в регіоні, дослідники опосередковано звертають увагу на діяльність Червоного Хреста. Слід виокремити статті Л. Давибіди “Боротьба з інфекційними захворюваннями в Західно-Українській Народній Республіці”⁵, О. Сапіги “Кадрове забезпечення медичної та санітарної служби УГА в 1918–1920 рр.”⁶. Фрагментарно питання діяльності Червоного хреста у Східній Галичині в період ЗУНР у своїх роботах висвітлюють також А. Кравець – “Медики у визвольних змаганнях українського народу: (від Українського Червоного Хреста до Служби Здоров’я УПА)”⁷ та В. Рутар – “Мобілізаційне і матеріально-технічне забезпечення Галицької Армії в період українсько-польської війни 1918–1919 рр. (за матеріалами повітової преси ЗУНР)”⁸.

Вже на початковому етапі польсько-української війни, коли ще тільки розпочалось становлення структур Українського (Галицького) Червоного Хреста, дана організація зіткнулася зі значними труднощами у своїй діяльності⁹. Фактично, Галицький Червоний Хрест та його санітарні станиці самочинно творили у повітах місцеві українські лікарі та жіночі організації. Після австрійська медична червонохресна спадщина була невелика, бо весь лікарсько-медичний запас був сконцентрований переважно на фронтовій лінії (Балкани (Македонія, Албанія) та Альпи на італійському фронті). Лише дуже мала частина лікарського майна залишилася на т. зв. східному фронті, тобто на прикордонні з Наддніпрянською Україною, де від 1918 р. боїв вже майже не було¹⁰.

Значно ускладнювали надання медичної допомоги військовим і мирному населенню тривалі кровопролитні бої на вулицях м. Львова¹¹. Військові дії вимагали створення баз оперативних відділів, де б знаходились перев’язочні точки, звідки санітари у відповідний час евакуювали поранених, виносили загиблих під безперервними обстрілами з вікон, дахів, пивниць будинків, які в цей час контролювались противником¹². Негативний вплив на медичне забезпечення українських військ мав також національний чинник. Часто від походження лікаря залежало надання чи ненадання медичної допомоги¹³. Зокрема, санітарний поручник УГА Іван Рижій у своїх спогадах відзначав: “в Поліклініці при вул. Ліндого, що була для цивільних осіб, днем і ніччю оперував ранених вояків добровільно і безкорисно невролог проф. д-р Баронч, жид. (івський) Загальний шпиталь при вул. Гловінського обслуговував цивільних та рідко військових. Санаторія Червоного Хреста на Личакові була під управою Спілки Польських Лікарів, що відмовлялися подати поміч стрільцям”¹⁴. Тепер вся робота, відповідальність спала “на плечі” українських лікарів, тим більше, що майже всі лікарі-поляки покинули державну службу¹⁵. Це, у свою чергу, все гостріше ставило проблему організації роботи саме Українського Червоного Хреста в ЗУНР¹⁶.

⁴ Олесків С. Причинки до історії Українського Червоного Хреста на З.У.З. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1934. Червень. С. 5–6. URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/11646/>.

⁵ Давибіда Л. Боротьба з інфекційними захворюваннями в Західно-Українській Народній Республіці. *Галичина*. 2014. Ч. 25–26. С. 182–187.

⁶ Сапіга О. П. Кадрове забезпечення медичної та санітарної служби УГА в 1918–1920 рр. *Військово-науковий вісник. Академія сухопутних військ*. Вип. 14. Львів, 2011. С. 93–107.

⁷ Кравець А. Медики у визвольних змаганнях українського народу...

⁸ Рутар В. Є. Мобілізаційне і матеріально-технічне забезпечення Галицької армії в період українсько-польської війни 1918–1919 рр. (за матеріалами повітової преси ЗУНР). *Військово-науковий вісник*. 2010. Вип. 14. С. 79–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2010_14_7.

⁹ Олійник О. Діяльність Українського Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР... С. 57–60.

¹⁰ Трембіцький В. Санітарно-медична справа в Україні. Санітарно-червоно-хресна служба в Галицькій державі...

¹¹ Олійник О. Діяльність Українського Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР... С. 57–60.

¹² Кравець А. Медики у визвольних змаганнях українського народу... С. 30.

¹³ Олійник О. Діяльність Українського Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР... С. 57–60.

¹⁴ Рижій І. Санітарна Служба в Листопадових Днях у Львові. *Вісті комбатанта*. URL: http://kombatingwar.blogspot.com/2009/01/blog-post_13.html?m=1.

¹⁵ Кравець А. Медики у визвольних змаганнях українського народу... С. 25.

¹⁶ Олійник О. Діяльність Українського Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР... С. 57–60.

Вся червонохресна служба розподілялася на: а) першодопомогову службу (перев'язково-лікарську) при фронтовій смузі чи при державному кордоні; б) при транспортній службі, тобто під час перевезення військових частин на або із фронтних смуг; в) у міських осередках при міських шпиталях.

Першим головою Галицького Українського Червоного Хреста був О. Гордієвський. 20 листопада 1918 р. Червоний Хрест реорганізовано в напівдержавну організацію із відділами по найважливіших містах. Її головою призначений Остап Прийма¹⁷. Несподіваний відступ з м. Львова та свідомий саботаж з боку поляків-залізничників не дали можливості евакуювати санітарне майно, що згодом негативно вплинуло на роботу санітарної служби¹⁸ і, у свою чергу, ускладнило діяльність Червоного Хреста.

Після акту об'єднання ЗУНР із УНР в січні 1919 р. Галицький Український Червоний Хрест підпорядковувався Всеукраїнському Товариству Українського Червоного Хреста¹⁹. 27 лютого 1919 р. на I Загальних зборах Українського Червоного Хреста в м. Станіславові в присутності значної кількості містян було прийнято рішення про заснування в Західній області УНР (далі ЗОУНР) відділу Українського (Київського) Червоного Хреста, організацію якого було доручено очолити О. Приймі. На зборах вибрано членів управи та затверджено поділ на чотири секції²⁰.

Одним із головних завдань, що поставило керівництво української держави перед Червоним Хрестом у Східній Галичині, була закупівля ліків та медичного інвентаря. Нагальне вирішення цього питання було зумовлене ще й тим, що Перша світова війна, розпад Австро-Угорської імперії, польсько-українська збройна боротьба зруйнували традиційні шляхи постачання ліків і дезінфекційних засобів до Галичини, тому постійно відчувався їхній брак²¹. Крім того, в умовах тотальної блокади Східної Галичини ворожими країнами, не вистачало карантинних бараків та кваліфікованого медичного персоналу²². У таких умовах закупівлю медикаментів здійснювала Місія Українського Червоного Хреста у м. Берлін під орудою Костя Воевідки та його помічника сотника Луговенка. Завдання Місії полягало у придбанні для українських збройних сил медичного устаткування, медикаментів, одягу, білизни, постелі. Ліки купували на фармацевтичних фабриках Німеччини чи Швейцарії. Надавалася вагома підтримка з боку Наддніпрянської України. Так, кошти на закупівлю ліків були використані з рахунків, які відкрив в берлінських банках уряд гетьмана П. Скоропадського, а пізніше – уряд УНР²³. На боротьбу з пошестями в ЗОУНР навесні 1919 р. керівництво УНР асигнувало кошти на 3 млн гривень²⁴. Окрім цього, в березні 1919 р. на території Східної Галичини у м. Броди свій осідок створила санітарно-червонохресна служба з Наддніпрянщини. Таким чином, перебуваючи в районі відносно віддаленому від бойових дій санітарно-червонохресна управа УНР змогла реорганізуватися. Але через продовження боїв на польсько-українському фронті, медично-аптечне майно ЗОУНР не могло бути прикріплене до медичної управи наддніпрянського уряду²⁵.

Окрім співпраці з УНР були також і спроби вирішити проблему забезпечення Червоного Хреста й іншими шляхами. Так, у лютому 1919 р. з метою закупівлі медикаментів, дезінфекцій-

¹⁷ Трембіцький В. Санітарно-медична справа в Україні. Санітарно-червоно-хресна служба в Галицькій державі...

¹⁸ Кравець А. Медики у визвольних змаганнях українського народу... С. 32.

¹⁹ Трембіцький В. Санітарно-медична справа в Україні. Санітарно-червоно-хресна служба в Галицькій державі...

²⁰ Загальні збори "Укр. Червоного Хреста". Републіка. 1919. 8 березня. Ч. 30. С. 1.

²¹ Давибида Л. Боротьба з інфекційними захворюваннями в Західно-Українській Народній Республіці... С. 182–187.

²² Кравець А. Медики у визвольних змаганнях українського народу... С. 25.

²³ Рутар В. Є. Діяльність керівництва ЗУНР по організації закордонних поставок військового майна для Галицької Армії. *Гуманітарний журнал*. 2011. № 3–4. С. 216–225. URL: <http://gj.nmu.org.ua/pdf/2011/3-4/Rutar.pdf>.

²⁴ Давибида Л. Боротьба з інфекційними захворюваннями в Західно-Українській Народній Республіці... С. 182–187.

²⁵ Лікарський світ за Української Держави за Директорії УНР (1919–1920). *Вісті комбатанта*. 2013. 20 жовтня. URL: <https://komb-a-ingwar.blogspot.com/2013/10/1919-1920.html?m=1>.

них засобів та вербування санітарного персоналу до Австрії вирушив граф Тун-Гогенштайн, який зголосився на службу при Українським Червонім Хресті. Проте зі сторони української влади він особливою довірою не користувався, оскільки мав славу авантюриста. Ці підозри підтвердилися, коли у травні 1919 р. з м. Відня до м. Станиславова надійшли перші чотири вагони гуманітарної допомоги, виділених Червоним Хрестом за посередництва графа Туна. Після того, як вагони були відчинені, то виявилось, що чимало одягу, шкіри і ниток зіпсовані, а медикаментів та дезінфекційних засобів взагалі не було²⁶. Лікарському персоналу, що прибув з м. Відня на Покуття для боротьби з епідемією висипного тифу, бракувало відповідної кваліфікації, а в переважній більшості це були аферисти, які не мали жодного відношення до медицини і намагалися обманом здобути собі кошти.

Велися переговори з австрійським товариством Червоного Хреста. Міжнародна організація Червоного Хреста в березні 1919 р. виділила на закупівлю медикаментів для Галичини 1 млн крон²⁷.

Міжнародний Червоний Хрест розгорнув свою діяльність на території Східної Галичини. Зокрема, газета “Република” від 16 березня 1919 р. повідомляла, що “в Станиславові перебуває від вівторка швейцарська місія Червоного Хреста під проводом д-ра Фріка. Місія має завдання переговорювати в справі виміни і транспорту полонених в Росії та Української Народньої Республіки. Крім того, простудіює вона санітарні відносини і запотребовання санітарних матеріалів в західній області Укр. Нар. Республіки. Вчора оглянув Др. Фрік в товаристві штабового лікаря д-ра Біласа станиславівські військові лічниці, а сьогодні в товаристві санітарного шефа Дра Курівця лічниці для цивільної людности. Сьогодні передполуднем прийняв Дра Фріка на авдієнції президент секретаріяту Др Голубович. Після того відбулася конференція між Дром Фріком і держ. секретарем внутр. справ Дром Макухом і санітарним шефом Дром Курівцем”²⁸.

В особливо небезпечних з точки зору охорони здоров’я місцевостях Східної Галичини на кошти Міжнародного Червоного Хреста організувався сталий медичний нагляд та харчування незаможного населення. Такий догляд здійснено 22 березня 1919 р. у с. Ямниця Станиславівського повіту. Тут містилася польова кухня для хворих на тиф місцевих мешканців²⁹.

Будучи визнаним тільки де факто, а не де юре Український Червоний Хрест користувався обмеженою допомогою від Міжнародного Червоного Хреста. Українське товариство могло мати контакти з іншими членами організації, але немало права голосу при прийнятті міжнародних рішень³⁰.

За таких обставин досить вагому підтримку своєї діяльності Український Червоний Хрест в ЗУНР отримав від місцевих жителів. Зазвичай, благодійна активність населення Східної Галичини проявлялась у внесенні грошових пожертв на користь даної організації. Так, станом на 1 квітня 1919 р. відділ Червоного Хреста у м. Станиславові отримав 73 921 корону пожертв³¹. За квітень організація збрала 27 327 корон членських внесків та пожертв³². Тільки селяни з околиць м. Чорткова в березні 1919 р. передали для Червоного Хреста 2 000 корон³³.

²⁶ Давибіда Л. І. Розвиток системи охорони здоров’я в Галичині: історичний аспект (1918–1939 рр.) : дис. ... канд. іст. наук. Івано-Франківськ, 2015. С. 81.

²⁷ Давибіда Л., Королько А. Санітарно-епідемічна ситуація на Покутті у роки національно-визвольних змагань західних українців 1918–1919 рр. *Питання історії України*. 2013. Т. 16. С. 62–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu_2013_16_15.

²⁸ Швейцарська місія Червоного Хреста у Станиславові. *Република*. 1919. 16 березня. Ч. 37. С. 3–4.

²⁹ Давибіда Л. І. Розвиток системи охорони здоров’я в Галичині: історичний аспект (1918–1939 рр.)... С. 80.

³⁰ Трембійський В. Українська санітарно-допомогова праця на міжнародному ґрунті. *Вісті комбатанта*. 2015. 16 березня. URL: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2015/03/blog-post_16.html?m=1.

³¹ Жертви на Українське Товариство Черв. Хреста (Відділ в Станиславові) *Република*. 1919. 1 квітня Ч. 50. С. 3.

³² На Укр. Червоний Хрест. *Република*. 1919. 8 травня. Ч. 79. С. 4.

³³ Для оборонців рідного краю. Жертволюбивість чортківських селян. *Република*. 1919. 21 березня. Ч. 41. С. 2.

Широкого поширення збір коштів на Український Червоний Хрест набув серед населення Галицької Гуцульщини. Зокрема, у другій половині лютого 1919 р. Василь Крицкалюк зі с. Сморного Косівського повіту зібрав 17 корон, а смоднянський єврей Гуго Блязенштайн пожертвував 20 злотих. Жителі м. Старих Кут збрали для Косівського комітету Українського Червоного Хреста 1 234 корони і два вози харчів.

На потреби Українського Червоного Хреста громада с. Космач Косівського повіту внесла 134 корони. Дещо пізніше начальник громади Петро Сіреджук і секретар Казимир Ніньовський збрали ще 855 корон. У с. Середній Березів місцеві жителі збрали 254 корони, а віруючі під час богослужіння в церкві с. Великий Ключів Печеніжинського повіту – 265 корон. Достатньо великий внесок – 1 765 корон – на Український Червоний Хрест зробила громада с. Москалівки Косівського повіту.

Для Українського Червоного Хреста гуцули теж вносили пожертвування окремо від своїх громад. Так, для Українського Червоного Хреста Петро Строїч з с. Рожнів Снятинського повіту (тепер село Косівського району Івано-Франківської обл.) у березні 1919 р. пожертвував 10 корон³⁴.

Частими були також і пожертви з прибутків отриманих від концертів та інших культурних заходів, що проводились на території Східної Галичини. Так, Модест Левицький передав на користь Червоного Хреста 2 063 корони прибутку від концерту організованого в м. Станиславів 19 березня 1919 р.³⁵. 31 березня 1919 р. на вечорі в честь Тараса Шевченка, що відбувся в с. Бороні біля м. Турки було зібрано 2 671 корону для організації³⁶. Аматори художньої самодіяльності с. Яблунова Косівського повіту 1 березня 1919 р. дали концерт з нагоди злуки двох частин України. Дохід від концерту в сумі 1 400 корон і добровільні пожертви в сумі 502 корони віддано у фонд Українського Червоного Хреста. На Український Червоний Хрест з концерту в м. Косові здано 831 корону³⁷. Культурно-освітнє товариство акторів “Новий львівський театр” у свою чергу давало безкоштовні вистави для воїнів УГА, на користь Українського Червоного Хреста тощо. На потреби Українського Червоного Хреста також передано дохід від концерту Української республіканської капели (11 квітня 1919 р.) в м. Станиславів³⁸.

Окрім українського населення підтримку Українському (Галицькому) Червоному Хресту в його діяльності надавали і представники місцевої єврейської спільноти. Так, до прикладу, комендант м. Ходорів Д. Мазуренок отримав від представників Єврейської Національної Ради міста зібрані на користь Червоного Хреста 2 000 корон³⁹.

Доволі масовою була участь українських жінок краю в гуманітарних організаціях, зокрема і в Українському Червоному Хресті⁴⁰. Жіночі організації активно збирали кошти на потреби Червоного Хреста. Зокрема, Товариство Українських Жінок 6 березня 1919 р. організувало з цією метою благодійний концерт. Таким чином, було отримано 4 267 корон⁴¹. Вагома роль в організації гуманітарних акцій належала жінкам-монахиням. Зокрема, в одному з військових госпіталів УГА пораненими опікувалися сестри-служебниці⁴².

³⁴ Сіреджук П. Суспільно-політичний рух і культурне життя галицької Гуцульщини періоду ЗУНР. *Галичина*. 2012. Ч. 20–21. С. 192–197.

³⁵ На Укр. Червоний Хрест... С. 4.

³⁶ Новинки. Вечір в честь Тараса Шевченка. *Републіка*. 1919. 1 травня. Ч. 74. С. 3.

³⁷ Сіреджук П. Суспільно-політичний рух і культурне життя галицької Гуцульщини періоду ЗУНР... С. 192–197.

³⁸ Бурдуланюк В. Театр в умовах національно-визвольної боротьби галицьких українців початку ХХ століття. *Галичина*. 2014. Ч. 25–26. С. 364–367.

³⁹ Жертви на Червоний Хрест. *Републіка*. 1919. 16 квітня. Ч. 63. С. 4.

⁴⁰ Сапіга О. П. Кадрове забезпечення медичної та санітарної служби УГА в 1918–1920 рр. *Військово-науковий вісник. Академія сухопутних військ*. Вип. 14. Львів, 2011. С. 93–107.

⁴¹ Оповідки. *Републіка*. 1919. 1 березня. Ч. 24. С. 4.; На Укр. Червоний Хрест. *Републіка*. 1919. 8 травня. Ч. 79. С. 4.

⁴² Сапіга О. П. Кадрове забезпечення медичної та санітарної служби УГА в 1918–1920 рр... С. 93–107.

В Червоному Хресті, крім українок, працювали й жінки інших національностей. Так, Андрій Назар згадував: “В другій половині січня 1919 р. прибули до нашої лічниці (V Сокальської Бригади. – О. О.) дві доглядачки німки, сестри Черв. Хреста...”⁴³.

Завдяки активній підтримці українського населення в різних містах і селах Східної Галичини функціонували госпіталі Червоного Хреста. Зокрема, для організації успішної роботи з потерпілими солдатами функціонувало відділення українського товариства “Червоний хрест” у м. Коломия⁴⁴, та лічниці під його патронатом у м. Чортків, с. Паликорови⁴⁵ і протиепідемічний шпиталь у м. Дрогобич⁴⁶.

Під час польсько-української війни Галицький Червоний Хрест, окрім надавання медичної та санітарно-епідемічної допомоги, організовував на території Східної Галичини низку інших заходів серед мирного населення та військових. Організація намагалась налагодити зв'язки між населенням ЗОУНР та їхніми родичами на захоплених поляками теренах. Так, делегація Українського Червоного Хреста із м. Львів. (Д. Старосольська, О. Косевич і С. Олесків), яка об'їздила в Західній Галичині табори інтернованих українців, перебуваючи в м. Станіславові передала до редакції газети “Республіка” листи зі м. Львова⁴⁷. При отриманні цих листів адресатами в редакції газети було зібрано 65 корон для Червоного Хреста⁴⁸. Місцеві червонохресні організації за сприяння населення здійснювали збір та доставку на фронт подарунків для солдатів до Великодніх свят. Так, 18 квітня 1919 р. з Гусятинщини на лінію фронту вирушила повітова делегація Червоного Хреста у складі трьох осіб. Перед її від'їздом по селах було зібрано: “400 великих пасок, 209 кіп сирих яєць і чимало гроша, за що закуплено 192 фунта тютюну, 1 000 пачок сірників, ... 6 вєпрів, з яких нароблено силу ковбас і вудженки”⁴⁹.

У зв'язку з безперервними військовими діями, медичні і санітарні установи (в тому числі й Український Галицький Червоний Хрест) значно менше уваги приділяли санітарному та гуманітарному забезпеченню мирного населення Східної Галичини⁵⁰.

В умовах війни ще одною важливою ділянкою роботи Червоного Хреста стало забезпечення опіки над полоненими польськими військовими. Степан Олесків у праці “Причинки до історії Українського Червоного Хреста на З.У.З.” зазначав: “Праці усіх філій йшли по вказівкам “Зарядження державного Секретаріату внутрішніх і військових справ, видане 16 лютого 1919 в порозумінню з причасними Державними Секретаріатами в справі виконання умови заключеної дня 2 лютого 1919 р.”⁵¹ у Львові між українсько-польською воюючою стороною, що до усталення засад обопільного трактування ранених, полонених та інтернованих”. Він вказував, що “...Делегації Українського Червоного Хреста звиджували табори польських полонених, несли поміч інтернованим і полоненим українцям в Польщі...” С. Олесків вказував на

⁴³ Назар А. Сторінка до історії V Сокальської Бригади. Полева лічниці в Сокалі. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1938. Грудень. С. 5. URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/11697/>.

⁴⁴ Королько. А. Українські повітові ради Покуття періоду ЗУНР: структура і практична діяльність (листопад 1918 р. – травень 1919 р.). *Галичина*. 2014. Ч. 25–26. С. 91–113.

⁴⁵ Давибіда Л. Боротьба з інфекційними захворюваннями в Західно-Українській Народній Республіці ... С. 182–187.

⁴⁶ Сапіга О. Організація військових госпіталів Української Галицької Армії та їх матеріальне забезпечення (1918–1920 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка ; редкол.: М. Алексієвець, Л. Алексієвець, М. Бармак [та ін.]*. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. Вип. 2. С. 79–85.

⁴⁷ Новинки. Делегація Українського Червоного Хреста із Львова. *Республіка*. 1919. 22 лютого. Ч. 18. С. 4; Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: жінки в громадському житті України. 1884–1939. Київ : Либідь, 1995. С. 195.

⁴⁸ Жертви на Червоний Хрест. *Республіка*. 1919. 4 березня. Ч. 26. С. 4.

⁴⁹ Роздача свят. дарунків на фронті. *Республіка*. 1919. 29 квітня. Ч. 72. С. 2–3.

⁵⁰ Давибіда Л., Королько А. Санітарно-епідемічна ситуація на Покутті у роки національно-визвольних змагань західних українців 1918–1919 рр. *Питання історії України*. 2013. Т. 16. С. 62–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu_2013_16_15.

⁵¹ Польсько-українська умова від 1-го лютого 1919 р. *Вісті комбатанта*. 2008. 9 листопада. URL: <https://komb-a-ingwar.blogspot.com/2008/11/1-1919.html?m=1>.

можливість доступу в шпиталях до польських полонених римо-католицьких сестер-монахинь і священників та дозволу на листування⁵².

Здійснювалися спроби налагодження співпраці між українським і польським товариствами Червоного Хреста. Так, вищезгадана поїздка по таборах Західної Галичини Д. Старосольської, О. Косевич і С. Олеськів була частиною польсько-українських домовленостей, згідно яких по три представники воюючих сторін під егідою Червоного Хреста мали відвідати табори полонених⁵³. У свою чергу, делегація Польського Червоного Хреста відвідала табори полонених та інтернованих поляків на території ЗОУНР. Часопис “Покутський вісник” повідомляв: “Відділ польського “Червоного Хреста” оглянув на днях у своїм переїзді тутешні шпиталі та табор інтернованих Поляків (на Косачеві в м. Коломиї. – *О. О.*). Польські висланці передали своїм землякам гроші та провірені цензурою письма. У всіх шпиталях і таборі висланці ствердили людяність поведінки з бранцями та взірцевий лад”⁵⁴. Крім червонохресних організацій потреби полонених та інтернованих у даному таборі намагався забезпечувати “Комітет опіки польських жінок над військовополоненими та інтернованими особами”, який був створений у листопаді 1918 р.⁵⁵.

Отже, слід виокремити такі головні фактори в організації санітарно-епідемічної та гуманітарної діяльності Червоного Хреста в Східній Галичині періоду ЗУНР: тривалі бойові дії періоду Першої світової війни, польсько-українська війна 1918–1919 рр. та ізоляція краю від традиційних шляхів отримання ліків і медичного інвентаря, складні умови праці, зумовлені воєнними діями, негативно відбивались на результатах роботи як Українського, так і Міжнародного Червоного Хреста. Проте, з іншого боку, впродовж свого функціонування на території Східної Галичини, окрім співпраці з міжнародним червонохресним рухом, українська організація у різних формах отримувала активну підтримку від уряду УНР та місцевого населення. Установа постійно стикалася із нестачею коштів, ліків та браком кваліфікованого медичного персоналу, не могла в повній мірі надавати допомогу військовим та цивільним жителям. Однак співпраця з іншими червонохресними організаціями зумовила певне пом'якшення негативних наслідків санітарно-епідемічного та гуманітарного становища у Східній Галичині доби ЗУНР.

SANITARY-EPIDEMIC AND HUMANITARIAN ACTIVITY OF THE RED CROSS IN EASTERN GALICIA DURING THE WUPR IN THE CONTEXT OF THE CHARITABLE ACTIVITY OF THE LOCAL POPULATION

Oleg OLIYNYK

State Higher Educational Institution

“Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of World History,

Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: oleg93hist@meta.ua

Summary

The purpose of the work is to carry out a comprehensive and objective coverage of the sanitary-epidemic and humanitarian activities of the red-cross organizations in the territory of Eastern Galicia during the WUPR and their interaction with the public in the process of work of the partnership in the above-mentioned directions. To analyze the effectiveness of this organization's activities to address the medical and humanitarian needs of the military and civilian population of the identified region.

⁵² Олеськів С. Причинки до історії Українського Червоного Хреста на З.У.З. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1934. Червень. С. 5–6. URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/11646/>.

⁵³ Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: жінки в громадському житті України... С. 193.

⁵⁴ Життя Покуття. Відділ польського “Червоного Хреста”. *Покутський вісник*. 1919. 2 лютого. Ч. 9. С. 3.

⁵⁵ Гаврилишин П., Чорненький Р. Діяльність Комітету опіки польських жінок над військовополоненими та інтернованими особами у Коломиї в період польсько-української війни 1918–1919 рр. *Коломия, Покуття і Гуцульщина в ІІ Речі Посполитій. Вибрані питання* : збірник наукових праць. Варшава, 2017. С. 32–46.

The methodological basis of the study is the general scientific principles of objectivity, comprehensiveness and historicism. The problem-chronological, logical and comparative methods are used in the work.

The organizational structure and sanitary-epidemic and humanitarian activity of the Ukrainian Red Cross on the territory of Galicia are analyzed. The historical conditions in which this organization worked was considered. In particular, the medical and humanitarian situation caused by the prolonged military actions of the period of the First World War and the growing Polish-Ukrainian conflict that characterized the need for the creation and organization of the Ukrainian Red Cross was described. The attitude and participation in the organization of representatives of the medical community of Eastern Galicia of different nationalities is analyzed. The work of foreign missions of the red-colored structures on the territory of the region and their interaction with local authorities is highlighted. The process of interaction between the Polish and Ukrainian Red Cross Societies in solving the problem of custody of prisoners and interned soldiers in the process of moving civilians through the front line is considered. Characterized influence and scale of charitable activity of local Ukrainian and Jewish population on the work of the Ukrainian Red Cross. Considered activities of the Red Cross in Eastern Galicia during the ZUNR was an important factor that reduced the negative impact of the complex sanitary-epidemic and humanitarian situation that resulted from bloody hostilities during the First World War and the Polish-Ukrainian confrontation on the territory of the region.

Keywords: Red Cross, East Galicia, ZUNR, charitable activity.

REFERENCES

- Bohachevska-Khomiak M. Bilym po bilomu : zhinky v hromadskom zhytti Ukrainy. 1884–1939. Kyiv : Lybid, 1995. 424 s. [in Ukrainian].
- Burdulaniuk V. Teatr v umovakh natsionalno-vyzvolnoi borotby halytskykh ukrainsiv pochatku XX stolittia. *Halychyna*. 2014. Ch. 25–26. S. 364–367. [in Ukrainian].
- Havrylyshyn P., Chornenkyi R. Diialnist Komitetu opiky polskykh zhinok nad viiskovopolonenyi ta internovanyi osobamy u Kolomyi v period polsko-ukrainskoi viiny 1918–1919 rr. *Kolomyia, Pokuttia i Hutsulshchyna v II Rechi Pospolytii. Vybrani pytannia: zbirnyk naukovykh prats*. Varshava, 2017. S. 32–46. [in Ukrainian].
- Davybida L. Borotba z infektsiinymy zakhvoriuvanniamy v Zakhidno-Ukrainskii Narodnii Respublitsi. *Halychyna*. 2014. Ch. 25–26. S. 182–187. [in Ukrainian].
- Davybida L. I. Rozvytok systemy okhorony zdorovia v Halychyni: istorychnyi aspekt (1918–1939 rr.) : dys. ... kand. ist. nauk. Ivano-Frankivsk, 2015. 262 s. [in Ukrainian].
- Davybida L., Korolko A. Sanitarno-epidemichna sytuatsiia na Pokutti u roky natsionalno-vyzvolnykh zmahan zakhidnykh ukrainsiv 1918–1919 rr. *Pytannia istorii Ukrainy*. 2013. T. 16. S. 62–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu_2013_16_15. [in Ukrainian].
- Dlia oborontsiv ridnoho kraiu. Zhertvoliubyst chortkivskykh selian. *Republika*. 1919. 21 bereznia. Ch. 41. S. 2. [in Ukrainian].
- Zhertvy na Ukrainske Tovarystvo Cherv. Khresta (Viddil v Stanislavovi) *Republika*. 1919. 1 kvitnia Ch. 50. S. 3. [in Ukrainian].
- Zhertvy na Chervoniy Khrest. *Republika*. 1919. 16 kvitnia. Ch. 63. S. 4. (in Ukrainian).
- Zhertvy na Chervoniy Khrest. *Republika*. 1919. 4 bereznia. Ch. 26. S. 4. [in Ukrainian].
- Zhyttia Pokuttia. Viddil polskoho “Chervonoho Khresta”. *Pokutskiy visnyk*. 1919. 2 liutoho. Ch. 9. S. 3.
- Zahalni zbory “Ukr. Chervonoho Khresta”. *Republika*. 1919. 8 bereznia. Ch. 30. S. 1. [in Ukrainian].
- Korolko. A. Ukrainski povitovi rady Pokuttia periodu ZUNR: struktura i praktychna diialnist (lystopad 1918 r. – traven 1919 r.). *Halychyna*. 2014. Ch. 25–26. S. 91–113. [in Ukrainian].
- Kravets A. Medyky u vyzvolnykh zmahanniakh ukrainskoho narodu : (vid Ukrainskoho Chervonoho Khresta do Sluzhby Zdorovia UPA). Lviv : Halytska vydavnycha spilka, 2010. 178 s. [in Ukrainian].
- Likarskyi svit za Ukrainskoi Derzhavy za Dyrektorii UNR (1919–1920). *Visti kombatanta*. 2013. 20 zhovtnia. URL: <https://komb-a-ingwar.blogspot.com/2013/10/1919-1920.html?m=1>. [in Ukrainian].
- Na Ukr. Chervoniy Khrest. *Republika*. 1919. 8 travnia. Ch. 79. S. 4. [in Ukrainian].
- Nazar A. Storinka do istorii V Sokalskoi Bryhady. Poleva lichnytsia v Sokali. *Litopys Chervonoi Kalyny*. Lviv, 1938. Hruden. S. 5. URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/11697/>. [in Ukrainian].
- Novynky. Vechir v chest Tarasa Shevchenka. *Republika*. 1919. 1 travnia. Ch. 74. S. 3. [in Ukrainian].
- Novynky. Dielehatsiia Ukrainskoho Chervonoho Khresta iz Lvova. *Republika*. 1919. 22 liutoho. Ch. 18. S. 4. [in Ukrainian].
- Oleskiv S. Prychynky do istorii Ukrainskoho Chervonoho Khresta na Z.U.Z. *Litopys Chervonoi Kalyny*. Lviv, 1934. Cherven. S. 5–6. URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/11646/>. [in Ukrainian].

- Oliinyk O. Diialnist Ukrainskoho Chervonoho Khresta u Skhidnii Halychyni v period ZUNR. *Ukraina u svitovomu istorychnomu prostori* : zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf. m. Mariupol. 21 kvitnia 2017 r. / pid zah. red. K. V. Balabanova. Mariupol : MDU, 2017. S. 57–60. [in Ukrainian].
- Opovistky. *Republika*. 1919. 1 bereznia. Ch. 24. S. 4. [in Ukrainian].
- Polsko-ukrainska umova vid 1-ho liutoho 1919 r. *Visti kombatanta*. 2008. 9 lystopada. URL: <https://komb-a-ingwar.blogspot.com/2008/11/1-1919.html?m=1>. [in Ukrainian].
- Ryzhii I. Sanitarna Sluzhba v Lystopadovykh Dniakh u Lvovi. *Visti kombatanta*. URL: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2009/01/blog-post_13.html?m=1. [in Ukrainian].
- Rozdacha sviat. darunkiv na fronti. *Republika*. 1919. 29 kvitnia. Ch. 72. S. 2–3. [in Ukrainian].
- Rutar V. Ye. Diialnist kerivnytstva ZUNR po orhanizatsii zakordonnykh postavok viiskovoho maina dlia Halytskoi Armii. *Humanitarnyi zhurnal*. 2011. № 3–4. S. 216–225. URL: <http://gj.nmu.org.ua/pdf/2011/3-4/Rutar.pdf>. [in Ukrainian].
- Rutar V. Ye. Mobilizatsiine i materialno-tekhniche zabezpechennia Halytskoi armii v period ukrainsko-polskoi viiny 1918–1919 rr. (za materialamy povitovoi presy ZUNR). *Viiskovo-naukovyi visnyk*. 2010. Vyp. 14. S. 79–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2010_14_7. [in Ukrainian].
- Sapiha O. Orhanizatsiia viiskovykh hospitaliv Ukrainskoi Halytskoi Armii ta yikh materialne zabezpechennia (1918–1920 rr.). *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatiuka. Seria : Istoriiia* / za zah. red. prof. I. S. Zuliaka ; redkol.: M. Aleksiiievets, L. Aleksiiievets, M. Barmak [ta in.]. Ternopil : Vyd vo TNPU im. V. Hnatiuka. 2010. Vyp. 2. S. 79–85. [in Ukrainian].
- Sapiha O. P. Kadrove zabezpechennia medychnoi ta sanitarnoi sluzhby UHA v 1918–1920 rr. *Viiskovo-naukovyi visnyk. Akademiia sukhoputnykh viisk*. Vyp. 14. Lviv, 2011. S. 93–107. [in Ukrainian].
- Siredzhuk P. Suspilno-politychnyi rukh i kulturne zhyttia halytskoi Hutsulshchyny periodu ZUNR. *Halychyna*. 2012. Ch. 20–21. S. 192–197. [in Ukrainian].
- Trembitskyi V. Sanitarno-medychna sprava v Ukraini. Sanitarno-chervono-khresna sluzhba v Halytskii derzhavi. *Visti kombatanta*. 2016. 27 bereznia. URL: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2016/03/blog-post_27.html?m=1. [in Ukrainian].
- Trembitskyi V. Ukrainska sanitarno-dopomohova pratsia na mizhnarodnomu hruntii. *Visti kombatanta*. 2015. 16 bereznia. URL: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2015/03/blog-post_16.html?m=1. [in Ukrainian].
- Shvaitsarska misiia Chervonoho Khresta u Stanislavovi. *Republika*. 1919. 16 bereznia. Ch. 37. S. 3–4. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 2 травня 2019 р.

УДК 94 (477.83/.86): 61 “1918/1919”

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я В ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ІСТОРИКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Лев ДАВИБИДА

*Івано-Франківський обласний осередок
Всеукраїнської кампанії “Пам'ять Нації”
e-mail: lev.davybida@gmail.com
DOI: 10.15330/gal.32.83-91
ORCID: 0000-0003-4794-2954*

Автор розглядає процес становлення і функціонування системи охорони здоров'я ЗУНР, застосовуючи методологічні підходи, притаманні для історії повсякденного життя як історико-антропологічної дисципліни. Особлива увага приділяється висвітленню організаційних заходів, спрямованих на розбудову ланок управління галуззю охорони здоров'я і забезпечення цивільного населення медичною опікою, аналізується практична діяльність влади і окремих представників лікарської професії у цих процесах. На підставі вивчення архівних джерел, зібраних у фонді 3982 “Державний секретаріат внутрішніх справ Західно-Української Народної Республіки. Відділ санітарний” Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), охарактеризовано рівень доступності якісної медичної допомоги для пересічного мешканця Східної Галичини в 1918–1919 рр. в умовах занепаду санітарно-гігієнічних відносин, спричиненого тривалими військовими діями, а також з'ясовано, які практичні заходи проводилися задля покращення санітарного стану ЗУНР і подолання інфекційних захворювань.

Ключові слова: *Західно-Українська Народна Республіка, охорона здоров'я, лікар, шпиталь, аптека, реквізиції.*

Особливість історичної науки полягає у тому, що висновкам, отриманим у результаті досліджень, завжди можна знайти застосування у сьогоденні. Зокрема, переваги і недоліки у розбудові охорони здоров'я Західно-Української Народної Республіки цілком можуть враховуватися в подальшому реформуванні медичної галузі в Україні. Актуальності проблеми додає також й той факт, що як ЗУНР, так і сучасна Україна були втягнуті у перманентні військові дії, а отже, мали справу з великою кількістю хворих і поранених. В останні роки дедалі більше дослідників стали цікавитися згаданою проблемою. Насамперед, варто відзначити науковий доробок О. Сапіги¹ та В. Рутара², присвячений питанням медичного забезпечення і повсякденної гігієни бійців Української Галицької армії. Досить чітко висвітлено особливості державного регулювання медицини періоду ЗУНР у працях О. Сороки³ і К. Холейко⁴. Організаційні

¹ Сапіга О. П. Кадрове забезпечення медичної та санітарної служби УГА в 1918–1920 рр. *Військово-науковий вісник. Академія сухопутних військ*. Львів, 2011. Вип. 14. С. 93–107 ; Сапіга О. П. Організація військових госпіталів Української Галицької Армії та їх матеріальне забезпечення (1918–1920 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*. Тернопіль, 2010. Вип. 2. С. 79–85 ; Сапіга О. Початки формування медичної та санітарної служби Української Галицької Армії. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 450–456.

² Рутар В. Діяльність керівництва ЗУНР по організації закордонних поставок військового майна для Галицької армії. *Гуманітарний журнал*. 2011. № 3–4. С. 216–225 ; Рутар В. Повсякденна гігієна, методи лікування і профілактики захворювань військовиків Галицької армії (листопад 1918 – листопад 1919 рр.). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2015. Вип. 16. С. 175–187.

³ Сорока О. Державне регулювання медичної діяльності на Прикарпатті у першій половині ХХ століття. *Державне управління*. 2012. № 18. С. 104–110.

⁴ Холейко К. Особливості державного регулювання охорони здоров'я, санітарного і епідемічного стану в 1919–1921 роках. *Українська Центральна Рада – світоч національного державотворення: історико-*

заходи української влади задля боротьби з інфекційними захворюваннями, поширеними в 1918–1919 рр., досліджував свого часу й автор даної статті. Однак крізь призму історико-антропологічного підходу процес становлення і функціонування охорони здоров'я ЗУНР розглянутим ще не був, тож це і визначило мету нашого дослідження.

Першочерговим завданням охорони здоров'я є організація та забезпечення доступного медичного обслуговування населення. Тобто вона передбачає, що будь-яка середньостатистична особа може і має право в разі потреби легко отримати як першу медичну допомогу, так і повноцінне клінічне обстеження та лікування. Однак для пересічного мешканця Східної Галичини в 1918–1919 рр. реалізація цього права була доволі проблематичною, попри всі зусилля влади, яка намагалася створити самостійну українську систему охорони здоров'я протягом невеликого терміну. Основною перешкодою для її побудови був українсько-польський військовий конфлікт, який одразу ж вніс свої корективи.

Структура уряду ЗУНР на момент його заснування 9 листопада 1918 р. передбачала існування окремого Державного секретаріату суспільного здоров'я на чолі з І. Куровцем⁵. Це пояснюється тим, що формування української медичної служби відбувалося за зразком колишньої австрійської санітарної системи, де існувало відповідне міністерство. Окремого “портфеля” вимагало і вкрай незадовільне санітарно-епідемічне становище Галичини, помножене на повоєнну економічну й господарську розруху. Але під час вимушеного відступу українського війська та уряду зі м. Львова 22 листопада 1918 р. І. Куровець не встиг евакуюватися і потрапив у полон, де пробув до лютого 1919 р. В умовах відсутності міністра, а також з міркувань ощадності та спрощення адміністративно-бюрократичного апарату управління, якого вимагав військовий стан, у новому уряді від 4 січня 1919 р. Державний секретаріат суспільного здоров'я був ліквідований. Натомість було утворено Санітарний відділ при Державному секретаріаті внутрішніх справ, очолений І. Куровцем після повернення з полону⁶.

Безпосередньо у повітах, як місцевих адміністративних центрів української влади, організація медичного забезпечення покладалася на повітових комісарів⁷. Їхні повноваження і обов'язки, окреслені 1 грудня 1918 р. в окремому “Обіжнику Ради державних секретарів до державних повітових комісарів про їх обов'язки та права”, передбачали, що “для збереження народного здоров'я державні комісари повітові доложать всяких зусиль, щоби в кожному повіті було відповідне число лікарів. Про стан здоров'я в повіті треба прекладати Державному секретаріатові місячні звіти”⁸. Повітовий комісар повинен був також знайти і підібрати кандидатуру повітового лікаря, який був головним медичним і санітарним урядником на місцевості. До обов'язків повітового лікаря входив контроль за діяльністю лікарень у місті та на території повіту, місцевого медичного персоналу, ведення контролю за епідемічним станом, дотриманням санітарних і гігієнічних норм у громадських місцях, вишкіл громадських санітарних контролерів, підбиття статистики захворювань і надсилання щомісячного звіту до центральних органів влади⁹. Для допомоги повітовим лікарям створювалися санітарні комісії¹⁰. У повітових санітарних комісіях працювали місцеві лікарі, аптекарі, ветеринари, уповноважені від громади.

правові уроки та сучасні реалії : матеріали круглого столу, м. Тернопіль, 10–11 берез. 2017 р. Тернопіль, 2017. С. 296–300.

⁵ Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. Західноукраїнська народна республіка. 1918–1923 рр. (До 75-річчя утворення і діяльності). Коломия, 1993. С. 24.

⁶ Павлишин О. Іван Куровець. *Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті* / за ред. Я. Ісаєвича. Львів, 2009. С. 139–140.

⁷ Сорока О. Державне регулювання медичної діяльності на Прикарпатті у першій половині ХХ століття. С. 107.

⁸ Гай-Нижник П. П. Налагодження державної служби в добу Української революції. *Державна служба України в історичному контексті: проблеми становлення та розвитку* : зб. текстів виступів на наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 листоп. 2008 р.). Київ, 2009. С. 79.

⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 1.

¹⁰ Холейко К. Особливості державного регулювання охорони здоров'я, санітарного і епідемічного стану в 1919–1921 роках. С. 299.

Завданнями комісій були пропаганда гігієни серед населення і допомога у виконанні санітарних наказів. Діяльність повітових лікарів і комісій контролювали санітарні інспектори З. Левицький, М. Долинський, В. Янович, О. Грабовський¹¹.

При розбудові цивільної медичної адміністрації уряду ЗУНР і місцевим представникам української влади довелося стикнутися з чималими труднощами, пов'язаними із браком кваліфікованих медичних працівників. Ще у довоєнний час на теренах Галичини проживало всього 63 практикуючих лікарів української національності¹². Цього було замало, щоб охопити всі посади цивільної адміністрації, а ще треба було комусь служити у війську. Наприкінці листопада 1918 р. у газеті “Діло” було опубліковано наказ для всіх українських медиків у віці до п'ятдесяти років зголоситися до Державного секретаріату військових справ¹³. Переважна більшість обізнаних у медичній справі українців працездатного віку знаходилася на військовій службі.

В умовах війни питання мобілізації медиків не підлягало жодним сумнівам, але вона спричинилася до погіршення медичного забезпечення цивільних. Типовою стала ситуація, коли головним лікарем у двох повітах одночасно працювала одна і та ж особа. Зокрема В. Кобринський працював лікарем одразу в Коломийському і Печеніжинському повітах¹⁴. На початку 1919 р. місто Делятин з околицею залишилися без лікарського нагляду, оскільки місцевий лікар, поляк М. Богданський, не був практикуючим з огляду на вік і стан здоров'я. Тому коломиїський повітовий комісар І. Стрийський підтримав прохання міського комісара Р. Галянковського до Окружної команди УГА в м. Коломиї про звільнення в запас міського лікаря А. Гарасовського, що відбував службу в тутешній запасній лічниці¹⁵. Домовитися з військовою владою вдавалося не завжди. Прохання Секретаріату внутрішніх справ про звільнення Д. Сприса з с. Озірної (сьогодні входить до складу м. Перемишляни Львівської обл.), який проходив військову службу в м. Кам'янці Струмиловій, на березень-квітень 1919 р. для боротьби з висипним тифом, поширеним серед цивільного населення Перемишлянського повіту, було відхилене. Причину відмови було вмотивовано тим, що в армії теж епідемія, а цілі відтинки фронту позбавлені лікарської допомоги¹⁶.

Кваліфікованих лікарів і молодшого медичного персоналу не вистачало по всій Галичині. Поповнювати штат доводилося за рахунок так званих “медиків” – студентів медичного факультету університету, що мали незакінчену вищу освіту. Як правило, вони працювали у військових госпіталях, санітарних колонах, помічниками хірургів і епідеміологами у найбільш заражених місцевостях¹⁷. Проблему медичних кадрів намагалося вирішити і відділення Українського Червоного Хреста в Галичині, утворене 27 лютого 1919 р. у м. Станиславові під керівництвом О. Прийми, яке організовувало курси санітарок і доглядальниць за хворими для українського жіноцтва¹⁸.

Українській владі доводилося залучати до адміністрування в галузі охорони здоров'я представників національних меншин – поляків, євреїв, німців. Їхній перехід на службу українській державі супроводжувався значними труднощами. Найскладніше цей процес протікав се-

¹¹ Щуровський В. Лікарі і медики у визвольній війні. *25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної громади*. Чикаго, 1975. С. 106–129.

¹² Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини та Буковини в революції 1918–1919 років. *Україна Модерна*. Львів, 2000. Ч. 4–5. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Pavlyshyn_Oleh/Sotsialno-politychnyi_portret_ukrainskoho_provodu_Halychyny_ta_Bukovyny_v_revoliutsii_1918-1919_rokiv/ (дата звернення: 10.09.2018).

¹³ До лікарів-Українців. *Діло*. 1918. 21 листоп. С. 4.

¹⁴ ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 25.

¹⁵ ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 43.

¹⁶ ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 3.

¹⁷ Королько А., Давибіда Л. Санітарно-епідемічна ситуація на Покутті у роки національно-визвольних змагань західних українців 1918–1919 рр. *Питання історії України. Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Чернівці, 2013. Т. 16. С. 63 ; Сапіга О. Початки формування медичної та санітарної служби Української Галицької Армії. С. 450–451.

¹⁸ Загальні збори товариства “Українського Червоного Хреста”. *Нове життя*. 1919. 9 берез. С. 2.

ред поляків. Подекуди вони відповідно до закликів Польської ліквідаційної комісії бойкотували владу ЗУНР, або ж не поспішали приступати до виконання своїх обов'язків, займаючи вичікувальну позицію. Поширеним було явище, коли лікарі чи інші урядовці польського походження змінювали свої рішення: відмовлялися від служби під тиском місцевих польських організацій чи навпаки після першої відмови зважувалися її продовжувати через матеріальні та інші обставини¹⁹.

Здебільшого лікарі-поляки все ж уникали державної служби, оскільки при вступі на неї потрібно було скласти присягу новій владі, але погоджувалися на співпрацю як наймана робоча сила. Зокрема, в м. Перемишляни обов'язки повітового лікаря виконував поляк В. Сулковський, родом з Литви, за денну винагороду в сумі 30 крон. Місцевий повітовий комісар не вимагав від нього присяги, побоюючись, що В. Сулковський, попри хороше ставлення до українського режиму, відмовиться виконувати свої обов'язки в знак солідарності з польським суспільством, і повіт залишиться без лікаря²⁰. На аналогічних умовах працював лікар Й. Батка²¹ у Скалатському повіті та К. Фліс у м. Рудках²². Наскільки добре виконували свої обов'язки такі працівники важко судити, бо відомості про їхню діяльність залишилися доволі уривчасті. Якщо згадуваний В. Сулковський цілком задовольняв місцеву владу, то лікар Я. Йоссе з Надвірнянського повіту, який після того, як покинув посаду повітового лікаря, за дорученням комісаріату певний час здійснював санітарний нагляд і складав звіти про поширення інфекційних хвороб, був запідозрений у недбайливому ставленні до обліку хворих на тиф і замовчуванні реальної їх кількості²³.

Чимало представників національних меншин працювали у шпиталях, ставали міськими чи окружними лікарями (ці посади були контрактними), фізіологами та епідеміологами. Часом на роботу зголошувалися навіть іноземці. У березні 1919 р. І. Куровець повідомив Державний секретаріат внутрішніх справ про те, що до лікарської служби зголосився хірург з віденської клініки професора Айзельсберга Ф. фон Форстер за винагороду в 50 крон на день. Разом з доплатами, які він отримував за проведення операцій у військових шпиталях, місячна платня цього спеціаліста виносилася 2 тис. крон в місяць²⁴. З-поміж інших світил віденської клініки вдалося запросити до праці у ЗУНР докторів Г. Гайріха, Р. Шпоннера та декількох інших²⁵.

З огляду на брак кваліфікованих спеціалістів Санітарний відділ та повітові комісаріати займалися пошуком кадрів за межами Галичини. Так, Золочівський комісаріат, де, станом на лютий 1919 р. ще не було повітового лікаря, уповноважив штабного медика Золочівської бригади, який відбував у відрядження до м. Києва, винайняти там когось на цю посаду при умові виплати 1–1,2 тис. карбованців заробітної плати в місяць. Контракт передбачалося укласти терміном на три місяці з можливістю його продовження²⁶. На території Бродського повіту санітарною колоною, яка займалася дезінфекцією жител та одягу, керував фельдшер Кальченко з Катеринославської губернії²⁷.

Часом поєднання цивільної і військової служби представниками нацменшин та іноземцями приносило шкоду республіці. Ключовим фактором виступало те, що вони розглядали свою працю не з точки зору користі для української справи, а суто як засіб збагачення. Я. Біненвальд, який працював у м. Бучачі міським та військовим лікарем при запасній сотні, уникав виконання службових обов'язків, натомість займаючись у робочий час приватною практикою. Більше того, навіть відверто зловживав своїм становищем міського фізика, оскільки змушував

¹⁹ Томенчук Х. Організація місцевої виконавчої влади ЗУНР (жовтень 1918 – червень 1919 рр.): історико-політологічний аналіз. *Гілея*. 2012. № 10. С. 556–562.

²⁰ ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 15.

²¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 567. Оп. 1. Спр. 79. Арк. 15.

²² Там само. Арк. 35–36.

²³ ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 16.

²⁴ Там само. Спр. 5. Арк. 7.

²⁵ Сапіга О. П. Кадрове забезпечення медичної та санітарної служби УГА в 1918–1920 рр... С. 95.

²⁶ ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 8.

²⁷ Там само. Спр. 13. Арк. 31.

місцевих проституток проходить медичний огляд не у приміщенні магістрату, як це передбачав закон, а в себе вдома, беручи плату за приватний візит. Були випадки завищення лікарської такси і відвертого вимагання хабарів: С. Коньський зі шпиталю в м. Долині вимагав за здійснення операції 2 тис. крон, а Я. Солтисік у Стрийському повіті відмовлявся від виїзду на провінцію, поки йому не сплатять за таку поїздку 800 крон²⁸. Аферу щодо проституток вчинив також виконуючий обов'язки повітового лікаря в Чорткові Р. Блявштейн, який примусово посилав лікуватися в госпіталі здорових жінок, якщо ті надто мало платили за візит.

За приблизними підрахунками місячний прибуток від подібних оборудок виносив близько 6–8 тис. крон²⁹. Це різко відрізнялося від середньостатистичної лікарської платні в ЗУНР, що коливалася в межах 1–1,5 тис. крон в місяць для повітового, 600–900 – окружного лікаря чи медика, 1 тис. – для шпитального хірурга, 600 – для його помічника³⁰. У цей же час місячна платня директора шпиталю виносила 350 крон, тому часто вона поєднувалася з приватною медичною діяльністю. Окружна акушерка мала ставку в розмірі 50 крон за місяць³¹. Додатково оплачувалися виїзди лікарів на територію повіту та відрядження, оскільки влада республіки не могла забезпечити службовим та санітарним транспортом усі повіти. Для відвідування населених пунктів у межах своєї юрисдикції лікарі користувалися приватним транспортом, винаймаючи підводи чи, де це було можливо, пересувалися залізницею. Затрачені на поїздку кошти поверталися з розрахунку 25 крон в день, якщо відстань не перевищувала 20 км від повітового міста. При перевищенні зазначеної відстані оплата зростала до 50 крон в день³².

Клінічна медична допомога у ЗУНР була погано розвинутою і неефективною через незадовільну матеріальну базу. У спадок від Австро-Угорської монархії республіці дісталася напівзруйнована війною мережа лікувальних закладів. Станом на 1918 р., існувало всього 27 загальних шпиталів у 46 повітових містах Східної Галичини. Однак стан медичних закладів не відповідав санітарним вимогам. Чимало госпіталів були в напівзруйнованому стані і не могли приймати пацієнтів. Зокрема, шпиталь у м. Бродах стояв напівпорожнім, бо в ньому не функціонувало опалення у трьох великих палатах³³. Практично всі лікувальні заклади потребували ремонту, їм не вистачало інструментів, ліків, білизни та харчів. Навіть збільшення оплати за лікування з 5 до 8 крон денно у третьому класі та з 10–15 до 20–25 крон – у першому не змінило того факту, що більшість шпиталів залишалися дотаційними і не могли проіснувати без державних позик, як-от лікарня у м. Долині. Це було пов'язано з подорожчанням продуктів харчування та відсутністю в населення коштів для оплати лікування³⁴.

Практично весь персонал цивільних шпиталів був польським, тож доволі частими ставали випадки відвертого і прихованого саботажу у медичних закладах. У звіті з санітарного відрядження А. Целевича йшлося про те, що у м. Стрий в місцевих шпиталях бракує білизни, бо чималу її кількість було вкрадено чи приховано під час перевороту³⁵. Також про розкрадання шпитального майна в м. Долині польськими медсестрами свідчила місцева медичка. А. Целевич стверджував, що лікарі, сестри і обслуга цивільних шпиталів являють собою “твердиню польського духу в українській республіці”. Як приклад, він згадував порушену справу проти стрийського лікаря А. Малачинського за переховування польського сотника³⁶. Слід зауважити, що звинувачення полковника-лікаря не були безпідставними. Зокрема, директор загального шпиталю в м. Станиславів і член Державної ради здоров'я Г. Добруцький виступив одним з організаторів повстання бойовиків Польської організації військової у травні 1919 р.³⁷.

²⁸ ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 26–28.

²⁹ Там само. Арк. 34.

³⁰ Там само. Спр. 5. Арк. 25–26.

³¹ Там само. Спр. 19. Арк. 5.

³² Там само. Спр. 13. Арк. 36.

³³ Там само. Спр. 2. Арк. 18.

³⁴ Там само. Спр. 5. Арк. 20; Спр. 19. Арк. 1–4.

³⁵ Там само. Спр. 2. Арк. 25.

³⁶ Там само. Арк. 28.

³⁷ Бондарев І. Заколот поручника Деблессема. *Реноптер*. 2013. URL: <http://report.if.ua/gazeta/neformat/Zakolot-poruchnyka-Deblessema-II/> (дата звернення: 10.09.2018).

Недовіра до представників інших національностей, які працювали у сфері охорони здоров'я, спонукав керівників медичної служби ЗУНР шукати способи, якщо не повної їх заміни, то хоча б встановлення контролю за їхньою діяльністю з боку українських спеціалістів. І. Куровцем, А. Целевичем та А. Бурачинським пропагувався законопроект, згідно з яким до примусової державної служби у війську при боротьбі з інфекційними захворюваннями повинні були призиватися всі лікарі віком до 50 років без огляду на національність. По мірі набору лікарських сил військовозобов'язані українці мали би бути демобілізовані і влаштовані на цивільні посади місцевої адміністрації³⁸. В умовах війни з Польщею цей проект задалегідь був приречений на поразку, бо якість лікування українських вояків лікарем-поляком викликала чималі сумніви. Тож згаданий нормативний акт так і залишився на стадії розробки.

Геополітичні конфлікти зруйнували традиційні шляхи постачання ліків і дезінфекційних засобів у Галичину, тому постійно відчувався їхній брак. До того ж ведення воєнних дій і постійно зростаюча кількість поранених при недостатньому матеріальному забезпеченні, змушувала військових поповнювати свої запаси медикаментів через реквізиції в аптеках. Відомості про них доходили до Санітарного відділу Державного секретаріату внутрішніх справ з усіх куточків Галичини. У першу чергу вилученню підлягали спирт, перев'язочні матеріали та дезінфекційні засоби. Санітарний інспектор А. Целевич у своїй доповіді доносив, що реквізиції проводяться в неприпустимий спосіб, по кілька разів у всіх аптеках³⁹. До Державного секретаріату внутрішніх справ також неодноразово надходили скарги аптекарів з Коломиї, Тернополя та інших міст на дії військових, внаслідок яких цивільні мешканці цілком втрачали можливість придбати хоча б якісь ліки. Тому влада була змушена 30 березня 1919 р. видати тимчасову заборону на примусове вилучення медичних засобів у аптеках, яка поширювалася на всю територію ЗОУНР. Доволі часто свої послуги республіці пропонували дрібні торговці, готові за відповідну плату привозити необхідні для аптек і шпиталів ліки з-за кордону⁴⁰. Однак поповнення аптекарських запасів залишалося довготривалою і, в умовах небувалої інфляції, дорогою справою й ускладнювало і без того обмежений доступ збіднілого населення Галичини до медичної допомоги.

У лютому 1919 р. з метою закупівлі медикаментів, дезінфекційних засобів та вербування санітарного персоналу вирушив до Австрії граф М. Тун-Гогенштайн, який добровільно зголосився до служби при Українському Червоному Хресті. Щоправда, особливою довірою Санітарного відділу та особисто І. Куровця згаданий делегат не користувався, оскільки мав славу авантюриста. Ці підозри справдилися, коли у травні 1919 р. з м. Відня до м. Станиславова надійшли перші чотири вагони гуманітарної допомоги, виділених Червоним Хрестом за посередництва графа М. Туна-Гогенштайна. Коли вагони було відчинено, то виявилось, що чимало одягу, шкіри і ниток зіпсовано, а медикаментів та дезінфекційних засобів взагалі не було. Лікарському персоналу, що прибув з м. Відня для боротьби з епідемією висипного тифу за посередництва графа, бракувало відповідної кваліфікації. У переважній більшості це були шахраї, які не мали жодного відношення до медицини⁴¹.

Якщо в Українській Галицькій армії командири вимагали від своїх підлеглих дотримання елементарних правил чистоти, то особиста гігієна і санітарна свідомість пересічного цивільного мешканця Галичини бажала б кращого⁴². Попри всі застереження і заборони, пов'язані із загрозовим поширенням інфекційних хвороб, насамперед висипного тифу, селяни нехтували власною безпекою і відвідували масові зібрання, провідували хворих, приходили на похорони. Це змусило владу вдатися до запровадження штрафних санкцій за порушення санітарних приписів. Розміри штрафу сягали від 100 до 5 тис. крон. За відсутності коштів міг також накладатися арешт терміном на 5–20 днів⁴³. Міста, з огляду на брак дезінфекційних за-

³⁸ ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 33.

³⁹ Там само. Спр. 5. Арк. 8.

⁴⁰ Там само. Спр. 8. Арк. 8 ; Рутар В. Діяльність керівництва ЗУНР по організації закордонних поставок військового майна для Галицької армії... С. 222.

⁴¹ ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 13.

⁴² Рутар В. Повсякденна гігієна, методи лікування і профілактики захворювань військовиків Галицької армії (листопад 1918 – листопад 1919 рр.)... С. 178.

⁴³ ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4.

собів та робочої сили, теж перебували в жахливому санітарному стані. У м. Станиславові, де у січні–травні 1919 р. перебував уряд ЗУНР, абсолютно нехтувалися санітарні приписи: “Санітаційні відносини у сих місцевостях є страшне, по вулицях повно болота, по подвір’ях лежать нечистоти, виходки занечищені, калові ями переповнені, кирниці зле почищені... Управа міста безсильна, бо не вистачає коней, возів, фірманів і людей для згортання болота і вивозу нечистот, також попсовані дороги”⁴⁴.

Місця масового скупчення людей – вокзали, крамниці, ярмаркові площі, ресторації та готелі, – відверто слугували розплідниками інфекційних хвороб через неохайність, а то й цілковиту відсутність, вбиралень, плювальниць і рукомийників. Інспекція у складі лікарів А. Бурачинського та А. Целевича розкритикувала міські залізничні станції в Тернополі, Бродях, Бібрці, Ходорові, Долині, Кам’янці Струмиловій і в Сколім, де нечистоти лежали просто на пероні і заносилися до вагонів з підшвами взуття⁴⁵. Інспектори також помічали у вагонах і готелях вошей, що свідчило про відсутність дезінфекції в цих закладах і у транспорті⁴⁶. Подібна гігієнічна неосвіченість, соціально-економічні та культурно-побутові проблеми призводили до епідемій інфекційних хвороб: грипу “іспанки”, червінки, туберкульозу, кашлюку, скарлатини, дифтерії, черевного та висипного тифу, трахоми тощо. Надзвичайного поширення набула короста, яка охопила навіть інтелігентні верстви населення ЗУНР.

Втрата м. Львова в листопаді 1918 р. створила для Санітарного відділу Державного секретаріату внутрішніх справ ще одну проблему. Справа в тому, що єдина на території Галичини лікарня для психічнохворих знаходилася у Кульпаркові, тому після окупації цієї місцевості поляками уряд ЗУНР втратив можливість лікувати там своїх громадян. Тим часом воєнне лихоліття та пошесті ставали також і причиною психічних розладів у багатьох галичан. Зокрема, у с. Магдалівка Скалатського повіту вся родина померла від висипного тифу, залишилася тільки одна жінка, яка втратила розум і вважалася небезпечною для жителів села⁴⁷. Тому божевільних утримували в непристосованих приміщеннях під наглядом охорони і лікарською опікою. Уряд ЗУНР намагався закласти шпиталь для лікування таких пацієнтів у с. Язлівець біля м. Бучача, але цей план так і залишився нереалізованим⁴⁸.

Санітарний відділ ЗУНР, повітові комісаріати та лікарі займалися також просвітницькою діяльністю, несучи гігієнічні знання в широкі маси. Тому видавалися різноманітні відозви, інструкції та перестороги, в яких розповідалося про те, як слід вести себе при проявах ознак висипного тифу, про способи передачі збудників хвороб, засоби дезінфекції та особистої гігієни⁴⁹. Дбали і про фізичне та гігієнічне виховання дітей. З ініціативи Державного секретаріату освіти і віросповідань 27–29 квітня 1919 р. відбулися збори, де обговорювалися питання реорганізації шкільництва. На збори було запрошено членів УЛТ І. Куровця та Я. Грушкевича, які поділилися ще довоєнними планами запровадження в українських школах курсу гігієни та взяли участь в обговоренні відповідної шкільної програми⁵⁰. Однак несприятлива політична кон’юнктура та відступ українських військ за р. Збруч у липні 1919 р. завадили втіленню цієї програми в життя так само, як і поклали край іншим починанням ЗУНР у справі побудови державної системи управління охороною здоров’я краю.

Отже, попри зусилля влади ЗУНР створити систему охорони здоров’я, яка б охопила все населення Східної Галичини якісною медичною допомогою, їй це не вдалося. Головною причиною цієї невдачі став українсько-польський військовий конфлікт, що вилився у нестачу кваліфікованих медичних кадрів українського походження для забезпечення військових і цивільних потреб, труднощі з матеріально-технічною базою та перешкоди у поповненні санітарних запасів за кордоном. Неабияк шкодила справі також неосвіченість і необізнаність пересічних галичан у питаннях гігієни та правил дотримання чистоти, традиційна недовіра до пред-

⁴⁴ Там само. Спр. 5. Арк. 5.

⁴⁵ Давибіда Л. Боротьба з інфекційними захворюваннями в Західно-Українській Народній Республіці. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2014. Ч. 25–26. С. 183.

⁴⁶ Там само. Арк. 6 ; ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 1.

⁴⁷ ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 19.

⁴⁸ Щуровський В. Лікарі і медики у визвольній війні... С. 110.

⁴⁹ ЦДАВО України. Ф. 3982. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3–6.

⁵⁰ Там само. Спр. 11. Арк. 4–5.

ставників лікарської професії. Що ж стосується питання діяльності медико-санітарних організацій національних меншин ЗУНР, то воно наразі ще дуже слабо відображене в історіографії, тож потребує більш ретельного збору джерел і детального дослідження.

HEALTHCARE IN THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC: HISTORICAL ANTHROPOLOGY ASPECTS

Lev DAVYBIDA

Ivano-Frankoivsk regional branch of All-Ukrainian campaign "Memory of the Nation"
e-mail: lev.davybida@gmail.com

Summary

The article deals with the process of formation and functioning the health care system of the West Ukrainian People's Republic. The author applies the methodological approaches which are inherent in the history of everyday life as a historical and anthropological discipline. Particular attention is paid to the description of organizational measures aimed at building parts of the management of the health sector and providing the civilian population with medical care. The practical activity of the authorities and individual representatives of the medical profession in these processes is analysed. The level of availability of quality medical care for the average inhabitant of Eastern Galicia in 1918–1919 is characterized on the basis of the study of archival sources collected in the fund 3982 "The State Secretariat of Internal Affairs of the Western Ukrainian People's Republic. The Department of Sanitary" of the Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. Also, it is finding out what practical measures were taken to improve the sanitary state of the West Ukrainian People's Republic and overcome infectious diseases. The author concludes that, despite all the efforts of the ZUNR authorities, they did not succeed to create a healthcare system which would be sufficient for covering the entire population of Eastern Galicia by quality medical care. The main reason for this failure was the Ukrainian-Polish military conflict. It provoked a shortage of qualified medical personnel Ukrainian origin. It was forced to serve at the front and could not appease the needs of civilians. That's why the representatives of other nationalities were involved in the service on the position of district doctors. It was also associated with certain difficulties because the Poles mostly sabotaged service in favour of the Ukrainian state. The war has also caused material and technical problems in the healthcare sector, in particular, the lack of sanitary materials and medicines and the difficulties in importing them from abroad. The traditional ignorance in the hygiene of Galician people and the distrust for the representatives of the medical profession were also usual problems.

Keywords: West Ukrainian People's Republic, healthcare, doctor, hospital, pharmacy, requisition.

REFERENCES

- Bondarev I. Zakolot poruchnyka Deblessema. *Reporter*. 2013. URL: <http://report.if.ua/gazeta/neformat/Zakolot-poruchnyka-Deblessema-II/> (data zvernennia: 10.09.2018). [in Ukrainian].
- Hai-Nyzhnyk P. P. Nalahodzhennia derzhavnoi sluzhby v dobu Ukrainskoi revoliutsii. *Derzhavna sluzhba Ukrainy v istorychnomu konteksti : problemy stanovlennia ta rozvytku* : zb. tekstiv vystupiv na nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 18 lystop. 2008 r.). Kyiv, 2009. S. 37–90. [in Ukrainian].
- Davybida L. Borotba z infektsiinymy zakhvoriuvanniamy v Zakhidno-Ukrainskii Narodnii Respublitsi. *Halychyna. Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys*. Ivano-Frankivsk, 2014. Ch. 25–26. S. 182–187. [in Ukrainian].
- Do likariv-Ukrainsiv. *Dilo*. 1918. 21 lystop. S. 4. [in Ukrainian].
- Zahalni zbory tovarystva "Ukrainskoho Chervonoho Khresta". *Nove zhyttia*. 1919. 9 berez. S. 2. [in Ukrainian].
- Korolko A., Davybida L. Sanitarno-epidemiczna sytuatsiia na Pokutti u roky natsionalno-vyzvolnykh zmahan zakhidnykh ukrainsiv 1918–1919 rr. *Pytannia istorii Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats kafedry istorii Ukrainy Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha*. Chernivtsi, 2013. T. 16. S. 62–67. [in Ukrainian].
- Pavlyshyn O. Ivan Kurovets. *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923. Uriady. Postati / za red. Ya. Isaievycha*. Lviv, 2009. S. 139–140. [in Ukrainian].
- Pavlyshyn O. Sotsialno-politychnyi portret ukrainskoho provodu Halychyny ta Bukovyny v revoliutsii 1918–1919 rokiv. *Ukraina Moderna*. Lviv, 2000. Ch. 4–5. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Pavlyshyn_Oleh/Sotsialno-politychnyi_portret_ukrainskoho_provodu_Halychyny_ta_Bukovyny_v_revoliutsii_1918-1919_rokiv/ (data zvernennia: 10.09.2018). [in Ukrainian].
- Rutar V. Diialnist kerivnytstva ZUNR po orhanizatsii zakordonnykh postavok viiskovoho maina dlia Halytskoi armii. *Humanitarnyi zhurnal*. 2011. № 3–4. S. 216–225. [in Ukrainian].

Rutar V. Povsiakdenna hihiiena, metody likuvannia i profilaktyky zakhvoriuvan viiskovykiv Halytskoi armii (lystopad 1918 – lystopad 1919 rr.). *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*. 2015. Vyp. 16. S. 175–187. [in Ukrainian].

Sapiha O. P. Kadrove zabezpechennia medychnoi ta sanitarnoi sluzhby UHA v 1918–1920 rr. *Viiskovo-naukovyi visnyk. Akademiia sukhoputnykh viisk*. Lviv, 2011. Vyp. 14. S. 93–107. [in Ukrainian].

Sapiha O. P. Orhanizatsiia viiskovykh hospitaliv Ukrainskoi Halytskoi Armii ta yikh materialne zabezpechennia (1918–1920 rr.). *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: Istoriiia*. Ternopil, 2010. Vyp. 2. S. 79–85. [in Ukrainian].

Sapiha O. Pochatky formuvannia medychnoi ta sanitarnoi sluzhby Ukrainskoi Halytskoi Armii. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv, 2009. Vyp. 18. S. 450–456. [in Ukrainian].

Soroka O. Derzhavne rehuliuвання medychnoi diialnosti na Prykarpatti u pershii polovyni XX stolittia. *Derzhavne upravlinnia*. 2012. № 18. S. 104–110. [in Ukrainian].

Tyshchuk B. Y., Vivcharenko O. A. Zakhidnoukrainska narodna respublika. 1918–1923 rr. (Do 75-richchia utvorennia i diialnosti). Kolomyia, 1993. 120 s. [in Ukrainian].

Tomenchuk Kh. Orhanizatsiia mistsevoi vykonavchoi vlady ZUNR (zhovten 1918 – cherven 1919 rr.) : istoryko-politolohichniy analiz. *Hileia*. 2012. № 10. S. 556–562. [in Ukrainian].

Kholeiko K. Osoblyvosti derzhavnogo rehuliuвання okhorony zdorovia, sanitarnogo i epidemichnoho stanu v 1919–1921 rokakh. *Ukrainska Tsentralna Rada – svitoch natsionalnoho derzhavotvorennia : istoryko-pravovi uroky ta suchasni realii: materialy kruhloho stolu*, m. Ternopil, 10–11 berez. 2017 r. Ternopil, 2017. S. 296–300. [in Ukrainian].

TsDAVO Ukrainy. F. 3982. Op. 1. Spr. 1. 21 ark. (Vytiahy z “Vistnyka derzhavnykh zakoniv” ta rozporiadzhennia Sanitarnoho viddilu Sekretariatu vnutrishnykh sprav pro borotbu z zaraznyymi zakhvoriuvanniamy). [in Ukrainian].

TsDAVO Ukrainy. F. 3982. Op. 1. Spr. 2. 36 ark. (Zvedeni zvity po Zakhidno-Ukrainskii Narodnii Respublitsi pro sanitarnyi stan povitiv). [in Ukrainian].

TsDAVO Ukrainy. F. 3982. Op. 1. Spr. 5. 26 ark. (Lystuvannia z Sekretariatom vnutrishnykh sprav pro materialnu dopomohu hospitaliam, zakupku medykamentiv, zbilshennia likariv ta vzhali medychnoho personalu, pro ulashtuvannia zruchnykh pomeshkan dlia hospitaliv). [in Ukrainian].

TsDAVO Ukrainy. F. 3982. Op. 1. Spr. 7. 5 ark. (Lystuvannia z sekretariatamy shliakhiv Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki i dyreksii zaliznyts Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki ta podatkovym uriadom v Stanyславovi pro borotbu z epidemiiamy cherevnoho ta sypnoho tyfiv). [in Ukrainian].

TsDAVO Ukrainy. F. 3982. Op. 1. Spr. 8. 19 ark. (Lystuvannia z Sekretariatom viiskovykh sprav Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki pro rekvizytsiiu likiv, pro borotbu z antysanitarnym stanom v mistakh, pro nestachu likariv). [in Ukrainian].

TsDAVO Ukrainy. F. 3982. Op. 1. Spr. 11. 80 ark. (Lystuvannia z povitovymy komisariatamy v Bohorodchanakh, Berezhnanakh, Zbarazhi, Zolochyevy, Borshchevi, Brodakh, Bibrtsi. Dolyni, Deliatyni, Horodentsi, Drohobychi, Zhydachevi, Zhovkvi pro sanitarnyi stan povitiv, pro poshyrennia epidemii ta borotbu z nymy, pro zakupku medykamentiv, pro vlashtuvannia pomeshkan dlia hospitaliv). [in Ukrainian].

TsDAVO Ukrainy. F. 3982. Op. 1. Spr. 12. 28 ark. (Lystuvannia z povitovymy komisariatamy v Kolomyi, Kopychyntsiakh, Kalushi, Nadvirnii, Pidhaitsiakh, Pechenizhyni, Peremyshlianakh pro poshyrennia poshesnykh khvorob: cherevnoho, pliamystoho tyfiv, borotbu z nymy ta pro sanitarnyi stan povitiv, asyhnuvannia hroshei na borotbu z epidemiiamy ta zaraznyymi khvorobamy ta pro pryznachennia likariv na robotu do hospitaliv).

TsDAVO Ukrainy. F. 3982. Op. 1. Spr. 13. 143 ark. (Lystuvannia z povitovymy komisariatamy v Radekhovi, Stryiu, Stanislavi, Sambori, Sokali, Skalati, Sniatyni pro sanitarnyi stan v povitakh, asyhnuvannia hroshei na borotbu z epidemiiamy ta zaraznyymi khvorobamy ta pro pryznachennia likariv na robotu do hospitaliv). [in Ukrainian].

TsDAVO Ukrainy. F. 3982. Op. 1. Spr. 17. 13 ark. (Lystuvannia z okremym likariamy pro pryiom yikh na robotu ta borotbu z epidemiiamy, pro zakupku medykamentiv ta inshe). [in Ukrainian].

TsDAVO Ukrainy. F. 3982. Op. 1. Spr. 19. 15 ark. (Lystuvannia z viddilom derzhavnoi zhandarmerii v Stanyславovi pro rekvizytsiiu pryvatnykh aptek). [in Ukrainian].

TsDIAL Ukrainy. F. 567. Op. 1. Spr. 79. 60 ark. (Zvity starostv ta povitovykh likariv pro medyko-sanitarnyi stan v povitakh pid chas polsko-ukrainskoi viiny (1918–1919)). [in Ukrainian].

Shchurovskiy V. Likari i medyky u vyzvolnii viini. *25-littia Ukrainskoho Likarskoho Tovarystva i Medychnoi hromady*. Chikaho, 1975. S. 106–129. [in Ukrainian].

УДК 82-17(051):930.85: 358. 43(477)

САТИРИЧНО-ГУМОРИСТИЧНІ ЧАСОПИСИ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ (на прикладі перших номерів “Червоної калини”)

Ірина ДРУЖКОВА

*Одеська національна академія харчових технологій,
кафедра соціології, філософії та права,
вул. Канатна, 112, 65039, м. Одеса, Україна
e-mail: irise2002@gmail.com
DOI: 10.15330/gal.32.92-98
ORCID: 0000-0002-7934-5057*

У статті на основі оприлюднених матеріалів робиться спроба розглянути один з багатьох аспектів діяльності Українських січових стрільців. А саме видання гумористичного часопису “Червоної калини” у 1917 р. Традиції самвидаву, поширені за часів дисиденства в ХХ ст., мали історичне підґрунтя саме в пресі українських січових стрільців. Видання містять різноманітний матеріал не тільки гумористичного чи сатиричного характеру. Є літературні розвідки, поетичні сторінки та політична критика.

Часопис “Червона калина” був виданням стрілецтва, і в першу чергу саме для стрілецтва. Місячник є сторінкою з історії українського народу та його визвольних змагань. До того ж пресу УСС різного часу творили відомі літератори й художники. У цьому часописі добре можна виявити і патріотичний дух січових стрільців, і романтичність та ліричність поезії, присвяченої життю. Поезія протиставляється гумористичним, а то й сатиричним описам трагічних сторінок історії, що теж є одним із засобів додання перешкод і трагічного досвіду, який пережили вояки.

Ключові слова: часопис, українські січові стрільці, “Червона калина”, Антон Лотоцький, Микола Угрин-Безгришний, гумор, сатира, поезія.

На зламі епох завжди виявляється підвищене зацікавлення історією, минулим подіями, які можна було б екстраполювати на сучасність. Дослідників та пересічних громадян цікавлять не тільки величні історичні явища, як-от революція, але й дуже прості побутові речі, пов’язані з історією простих людей, але які в буденних справах творили історію. “Зараз або ніколи”, – писав Роман Гурик, саме під таким гаслом жили й українські січові стрільці.

Сьогодні для українського суспільства вкрай необхідним є вивчення, критична оцінка й творче використання духовних надбань минулого для розуміння новітніх феноменів і процесів у соціокультурній сфері. Такий підхід веде до поглибленого осмислення українського історичного процесу та розвитку суспільства. За часів незалежності відбулося відродження автентичних національно-культурних цінностей в українському суспільстві, які склалися впродовж тисячолітньої історії формування української народності, нації, держави. Протягом цієї історії було втрачено багато духовно-культурних цінностей, особливо за часів панування Австро-Угорської та Російської імперій. Це такі національні реліквії, як державна символіка, традиції, обряди, культурно-мистецькі твори, храми, ікони та інші атрибути української національної ідентичності.

У добу національно-визвольних змагань остаточно сформувалася національна ідея й надалі доповнювалася, стверджувалася й розвивалася всіма національними патріотичними силами українців. Належне місце в історії України посіли українські січові стрільці, які продовжували цей історичний процес, і закріпили старі народні, культурно-мистецькі й національні цінності та створили нові духовно-патріотичні основи українства. Українські січові стрільці були творцями нових форм духовної, національно-державної, культурно-мистецької творчості, а також носіями нових ідей і політичних уподобань.

У кінці ХХ ст. після проголошення незалежності України відбувається процес формування сучасної української історіографії. Якщо до проголошення незалежності історичні роботи з даної тематики можна порахувати на пальцях, і в першу чергу це самі колишні

“усусівці” як Микола Угрин-Безгрішний¹ та Никифор Гірняк² яким і належать перші спроби загального дослідження усієї діяльності Українських січових стрільців. Окремо варто згадати, що мабуть найбільша пошана за ретельне збереження документів попри подальші буремні події Другої світової в тому числі. В останнє десятиліття ХХ – на початку ХХІ ст. історії стрілецького руху присвятили свої монографії, статті, нариси сучасні автори: С. Горевалов, К. Науменко, М. Литвин³; були написані дисертаційні дослідження на високому академічному рівні М. Лазарович, Т. Кузьменко, К. Рожак та багатьох інших⁴. У 2003 р. з’явилася робота М. Лазаровича “Культурно-просвітницька діяльність Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни”, яка безпосередньо торкається теми цієї статті. Поряд з історією січового руху праці певною мірою розкривають процеси розвитку освіти, концертної діяльності стрілецьких музичних колективів, їхньої просвітницької роботи⁵.

Окрім славетної військової історії, українські січові стрільці зробили дуже багато й для культури, освіти України. Причому цей вплив був як прямим, так і опосередкованим. І саме періодичним виданням УСС наразі не була приділена належна увага. Так, навіть у підручнику з історії української журналістики, були згадані далеко не всі часописи, які започаткували стрільці, тому автор акцентує саме на одному з журналів⁶.

Примірник за травень є у Львівському державному обласному архіві, але це інший примірник, аніж у Лондонському архіві ОУН. Червоним чорнилом на львівському примірнику стоїть печатка “Редакція “Червоної калини” в Коші У.С.С”. Така ж на сторінці ЦДАВО України ф. 4465, оп. 1, спр. 222, арк. 1⁷. У Лондонському архіві Організації Українських Націоналістів зберігається три примірники “Червоної калини” за травень, і два номери які вийшли у серпні. Вони оцифровані⁸.

Традиції самвидаву, дуже поширені в ХХ ст. і, формувалися саме на цих виданнях січових стрільців. Видання містять різноманітний матеріал не тільки гумористичного чи

¹ Угрин-Безгрішний М. Кіш УСС. *Літопис Червоної калини*. Львів : Червона Калина, 1935. Січ. С. 5–7.

² Гірняк Н. Кіш УСС. *Історичний календар Червоної Калини на 1935 р.* Львів : Червона Калина, 1934. С. 46–56 ; Гірняк Н. Організація і духовний ріст Українських січових стрільців. Філадельфія : Америка, 1955. 84 с.

³ Горевалов С. І. Військова журналістика України в національно-визвольних змаганнях / Від-ня військ. підготов. Держ. ун-ту “Львів. політехніка”. Львів, 1997. 317 с.; Литвин М. Р., Науменко К. Є. *Військова еліта Галичини*. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича, 2004. 376 с.

⁴ Кузьменко Т. Г. Історичний розвиток стрілецької пісні. *Рідна школа*. № 5. Київ, 2003. С. 74–76 ; його ж: Культурно-освітня діяльність Українських Січових Стрільців в Наддніпрянській Україні. *Проблеми історії України XIX – початку XX століть*. Вип. VII. Київ, 2004. С. 21–24 ; його ж: Педагогічна та освітня діяльність Українських Січових Стрільців на Волині. *Вісник КНУКіМ*. Вип. 3. Київ, 2005. С. 11–14 ; Кузьменко Т. Культурно-освітня діяльність українських січових стрільців в Наддніпрянській Україні. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2004. № 7. С. 176–186. URL: http://resource.history.org.ua/publ/xix_2004_7_176 ; Гірняк Н. Й. Організація і духовний ріст Українських Січових Стрільців. 1955 ; Горбик В. О., Денисенко Г. Г. *Воєнна історія України в пам’ятках*. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2003. 177 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0001684> ; Лазарович М. *Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців у роки Першої світової війни*. Тернопіль : Тайп, 2003. 114 с. ; Лазарович М. В. Українські січові стрільці в революційних подіях у листопаді 1918 р. в Східній Галичині. *Український історичний журнал*. 1998. № 5. С. 40–52. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1998_5_40 ; Рожак К. Мистецьке угруповання Українських Січових Стрільців: ідеологічні засади та провідні напрями діяльності. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2008. С. 204–215.

⁵ Лазарович М. *Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців у роки Першої світової війни*. Тернопіль : Тайп, 2003. 11 с.

⁶ Михайлин І. Л. *Історія української журналістики XIX століття*. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 720 с.

⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 4465, Оп. 1. Спр. 222. Арк. 1. URL: <http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/64026961.html>.

⁸ Червона Калина. Трав. 1917 ; Червона Калина. Серп. 1917 ; Червона Калина. 15 Серп. 1917. URL: <http://ounuis.info/archive/library/Journals/chervona-kalyna.html>.

сатиричного характеру. Є літературні розвідки, поетичні сторінки та політична критика. Так, у травневому часописі міститься достатнього розлога критика на ідею Дмитра Донцова, автора критики насамперед непокоїли вислови Д. Донцова, якими образно називав українців політолог. Тому критична стаття й отримала назву “Нарід-бастард”⁹.

Саме в цьому середовищі виникають і розвиваються нові напрямки в літературно-публіцистичній діяльності, художньо-образотворчому мистецтві, музиці та поезії. Особливо це стосується розвитку та популяризації стрілецької пісні “Ой, у лузі червона калина похилилася”, яка перетворилася на своєрідний народний гімн. Вона була й залишається не лише гаслом Українських січових стрільців, а й національним символом всієї України.

Заслуговує на особливу увагу “Поважний гумористично-сатиричний ілюстрований січовий місячник “Червона калина”. Видавали місячник представники “Артистичної горстки УСС”. Його редактором став Микола Угрин-Безгрішний. Перший номер вийшов у травні 1917 р. До п’ятого номера він виходив як місячник, а з п’ятого мав виходити не періодично, проте частіше. Знаходимо на сторінках зразки високоякісної публіцистики, чудові поетичні рядки. Журнал активно виступав за чистоту української мови. Підґрунтям для цього та багатьох інших видань були січові та пластові друковані органи, що з’являються протягом 1912–1914 рр. Друковані органи січових стрільців 1917–1918 рр. були як правило рукописними або відбивалися на гектографі. Виходили за дозволом стрілецької команди на власні стрілецькі кошти, максимальний наклад сягав 100 примірників¹⁰.

Державний архів Івано-Франківської області зберігає колекцію місцевих газет і журналів, особливо цінними з яких є релігійні видання, преса періоду ЗУНР. Зокрема, серед них зберігається один з примірників Червоної калини” за липень 1917 р.¹¹.

Починається примірник гумористично-сатиричного місячника зовсім не гумористично, а з серйозних поетичних роздумів, авторство яких належить Антону Лотоцькому, поету та педагогу. Поезія “Сон” про “мету заповітну” “Свободу” й роздуми про те, “коли то вже раз сон сій гарний сповниться”. Вірш датується 6 червня 1917 р. Загалом майже всі твори підписані, хоча б абрєвіатурами, та датовані¹².

Наступний вірш належить перу Миколи Угрин-Безгрішного. Це відомий український прозаїк, поет, драматург, видавець, фотограф, педагог, активний учасник національно-визвольних змагань та громадський діяч, учасник “Просвіти”. Народився в селі Куп’ятичі Перемишльського повіту в селянській родині в 1883 р. Освіту здобував у гімназіях Перемишля, Сянока й Тернополя, на філософських факультетах Львівського та Чернівецького університетів.

Після навчання, у 1911 р., переїхав у Рогатин. Тут працював викладачем української, латинської, німецької й польської мов в Українській гімназії. З початком Першої світової війни до майбутнього національного війська вирішили піти багато рогатинських гімназистів, яких було організовано в окрему Рогатинську сотню під керівництвом викладачів гімназії Никифора Гірняка та Миколи Угриня.

З появою Легіону українських січових стрільців було створено Пресову квартиру (орган розповсюдження та збереження інформації про УСС), при якій діяли: етапна гімназія, курси для неписьменних стрільців, читальня з бібліотекою. Саме Микола Угрин був одним з організаторів Пресової квартири¹³. Невдовзі тут зібралася плеяда талановитих письменників, журналістів, художників, музикантів, серед них Осип Назарук, Левко Лепкий, Роман Купчинський, Осип Курилас, Лев Гец, Михайло Гайворонський, Дмитро Вітовський, Антін Лотоцький та інші.

⁹ Червона Калина. Липень. 1917.

¹⁰ Животко А. П. Історія української преси / упоряд. М. С. Тимошик. Київ : Наша культура та наука, 1999. 368 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007906>.

¹¹ Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Бібліотека. Спр. 201. (Червона Калина. Липень 1917 р.). Далі – Червона Калина.

¹² Червона Калина. Лип. 1917. С. 2.

¹³ Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців у роки Першої світової війни. Тернопіль : Тайп, 2003. 114 с.

Сумно-іронічний вірш Миколи Угриня, надрукований у “Червоній калині” за липень, мав назву “Думка Талергофця”. Подаємо його повністю:

Думка Талергофця

“Гей, Телергофе, славний батьку,
Чимало ти наплотив нас –
За нашу вірність до останку
Дав плату гідну й всю нараз...
За жертви наші, що складали
За “вітчини” за нашу кров, –
Ми ласк твоїх ущерть зазнали,
Сліпила нас твоя любов...
Ти пригортав до серця твого
Старців, молодців і дівчат –
І тисячі до сну смачного
Заколював твій вірний брат...
І сплять вони безжурно, тихо...
І віриш – спать по вік будуть...
Не вір! Пробудяться на лихо
І всі до тебе знов прийдуть!!!
За всі батьківські благодаті
Прийдуть подякувати тобі –
Ти будеш їх вдяку відчувати
У безпошадній боротьбі!!!”

Микола Угрин-Безгрішний
22.06.1917¹⁴.

Багато публікацій було присвячено українській революції, з номера в номер часопис друкував розвідку Антона Лотоцького та Миколи Угриня-Безгрішного “Дещо про літературну українську мову”, а також сатиру й гумор. На сторінках журналу давали оцінки деяким анти-українським проявам. Серед авторів тут, крім уже зазначених, були Андрій Бабюк, Василь Бобинський та інші, ілюстрували його Осип Курилас та Михайло Гаврилко¹⁵.

Всю розмаїту палітру засобів критичного й потішного змалювання життя (пародія, фейлетон, байка, шарж, карикатура, каламбур, гротеск, алегорія тощо) можна знайти на сторінках видання під підписами Козак Незнайко, Жевжик Дзавуленко та ін.

Місячник оздоблювався графікою. Так, за липень міститься “Хор УСС, орудник Лесь Гринішак” з датуванням Пісочна 3.12.1916. Художником був видатний О. Курилас¹⁶. Навесні 1917 р. стрілецький духовий оркестр під керівництвом підхорунжого М. Гайворонського нараховував близько тридцяти музикантів, було також створено смичковий та струнний оркестри під керівництвом підхорунжого Л. Гринішака. Про це свідчить концерт за участю стрілецького оркестру в м. Перемишль з нагоди свята проголошення української державності 1917 р. Організований концерт перетворився на загальноукраїнську маніфестацію. За свідченням учасників тих подій, то: “Весь український Перемишль проводив нас у поході через місто, це була сердечна зустріч з чудовими гостинами після концерту!”¹⁷. Крім того, представлені портрети діячів УСС¹⁸.

¹⁴ Червона Калина. 1917. Лип. С. 2.

¹⁵ Кузьменко Т. Культурно-освітня діяльність українських січових стрільців в Наддніпрянській Україні. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2004. № 7. С. 176–186. URL: http://resource.history.org.ua/publ/xix_2004_7_176.

¹⁶ Крижанівський А. Осип Курилас : Альбом-монографія. Львів : Західноукраїнський інформаційно-видавничий центр, 2008. 276 с.

¹⁷ Кузьменко Т. Г. Мистецько-театральна творчість українських січових стрільців у контексті національного руху першої чверті XX ст. *Питання культурології.* 2015. Вип. 31. С. 72–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pkl_2015_31_12.

¹⁸ Червона Калина. 1917. Лип. С. 8.

Розміщувалися й етнографічні розвідки, зокрема, було надруковано волинську народну пісню “Зелений Дубочку”, записану в селі Мокрець Остапом Вахняніним, а гармонізував під неї Богдан Вахнянін у січні 1917 р. Надруковані були не тільки текст, а й ноти.

Уміщена стаття “Дещо про українську літературну мову”, де йшлося про варваризми в українській мові у побуті. Вона була підписана АЛМБУ й належить перу творчого тандему А. Лотоцького та М. Угрин-Безгрішного¹⁹.

Крім того, у місячнику містився критичний огляд “Тифусної одноднівки” – “пам’яткової збірки кwarantанників” редакторства Юрка Каламаря, написаний Миколою Угрин-Безгрішним²⁰.

Критична розвідка “Багато галасу з нечева”, автора “аб” Мирослава Ірчана (Андрій Бабюк) описує скандал навколо офіційної картки УБУ, надрукованої у Відні²¹.

“Червона калина” була виданням стрілецьтва, і насамперед саме для стрілецьтва. Місячник є сторінкою з історії українського народу та його визвольних змагань. Загалом пресу УСС різного часу творили відомі літератори й художники: Микола Угрин-Безгрішний (Микола Венгжин), Антін Лотоцький, Мирослав Ірчан (Андрій Бабюк), Юрко Шкрумеляк, Василь Бобинський, Йосип Курилко, Михайло Гаврилко та ін²².

У цьому часописі добре виявляється і патріотичний дух січових стрільців, і романтичність та ліричність поезії, присвяченої життю, зокрема, остання протиставляється гумористичним, а то й сатиричним описам трагічних сторінок історії, що також у певний спосіб допомагала подолати трагічний досвід, який пережили ці вояки.

SATIRICAL AND HUMORIST MAGAZINES OF UKRAINIAN SICHOVYX STRILCIV (based on the first issues of the magazine “Chervona kalyna”)

Iryna DRUZHKOVA

Odessa National Academy of the Food Technologies,
Department of Sociology, Philosophy and Law,
Kanatna st., 112, 65039, Odessa, Ukraine
e-mail: irise2002@gmail.com

Summary

The traditions of samizdat were spread during the dissident era in the XX ct. It had a historical background in the Ukrainian sichovyx strilciv press. The publications contain a variety of material, far from being just humorous or satirical. There were songs, articles, poetic pages, and political criticism. The magazine also had graphic works of high quality.

The magazine “Chervona kalyna” was the edition of Ukrainian sichovyx strilciv, and first of all it was for Ukrainian sichovyx strilciv. The magazine was a page of the Ukrainian people and they liberation struggles history. In addition, the Ukrainian sichovyx strilciv press was created by famous writers and artists: This magazine was well manifested in the patriotic spirit of the Ukrainian sichovyx strilciv. Romantic and lyrical poetry was devoted to life, and this part of the magazine was contrasted humorous and even satirical descriptions of the tragic pages of history. This was to a certain point, the same way to overcome, a traumatic past moments experienced by these warriors.

The main thesis of the article are the Ukrainian sichovy strilci were continued this historic process, and secured the old folk, cultural, artistic and national values and created new spiritual and patriotic foundations of Ukrainianness, took the proper place in the history of Ukraine. The Ukrainian sichovy strilci were the creators of new forms of spiritual, national-state, cultural and artistic creativity, as well as carriers of new ideas and political preferences.

At the end of the twentieth century after the proclamation of Ukraine’s independence, many authors are exploring this issue: S. Horivalov, K. Naumenko, M. Lazarovych, T. Kuzmenko and many others wrote

¹⁹ Червона Калина. 1917. Лип. С. 13.

²⁰ Червона Калина. 1917. Лип. С. 17–19.

²¹ Червона Калина. 1917. Лип. С. 19–20.

²² Угрин-Безгрішний М. Кіш УСС. *Літопис Червоної Калини*. Львів : Червона Калина, 1935. Січ. С. 5–7.

dissertation researches. Along with the history of the sich movement, to a certain extent, they reveal the processes of development of education, the concert activity of musical groups of the rifle, their educational work.

In addition to the glorious military history, Ukrainian sichovy strilci have done a lot for the culture and education of Ukraine. Moreover, this influence was both direct and indirect. And the USC periodicals were not given due attention at this time. So, even in the textbook on the history of Ukrainian journalism, not all that periodicals were mentioned, therefore the author focuses on one of the magazines. "Chervona kalyna" was published in Kosh U.S.S.

The publications contain diverse material not only humorous or satirical. There are literary intelligence, poetic pages and political criticism. Thus, in the May magazine there is enough critique of the idea of Dmytro Dontsov, the author of the criticism was primarily concerned with the statements of D. Dontsov, which politicians called the Ukrainians figuratively. Therefore, the critical article was called "Narid Bastard".

It is in this environment that emerges and develops new trends in literary-journalistic activity, arts and crafts, music and poetry. This is especially true in the development and popularization of the small-scale shoot "Oh, in the meadow of a red curvaceous lean", which turned into a peculiar folk anthem. It was and remains not only the slogan of the Ukrainian sich strilci, but also the national symbol of the entire Ukraine.

Deserves special attention "A respectable humorously-satirical illustrated Sich month" – "Chervona kalyna". Issued monthly representatives of the Artistic Handful of the USS. Mykola Uhryn-Bezgrishnyi was an editor. The first issue was came up in May 1917. We find samples of high-quality journalism, wonderful poetry lines on the pages. The magazine actively supported the purity of the Ukrainian language. The basis for this and many other publications was the sieve and layer printing organs that appeared during 1912–1914.

The organs of the sich strilci 1917–1918 were usually handwritten and reflected on a hectograph. The maximum amount reached 100 copies.

The State Archives of Ivano-Frankivsk oblast maintains a collection of local newspapers and magazines, especially valuable ones of which are religious editions, the press of the ZUNR periods. In particular, one of the copies of "Chervona kalyna" is stored among them in July 1917.

An instance of a humorous satirical moon begins with no humbling, but from serious poetic reflections, the authorship of which belongs to Antin Lototsky, a poet and a teacher. Poetry "The Dream" about the "goal of the cherished" "Freedom" and the reflections on "when it is already a dream that this beautiful will be fulfilled". The verse dates back to June 6, 1917. In general, almost all of the works are signed, at least abbreviations, and dated. The next verse belongs to the pen of Mykola Uhryn-Bezgrishnyi. He was a well-known Ukrainian prose writer, poet, playwright, publisher, photographer, teacher, active participant in national liberation competitions and public figure, participant of Prosvita.

With the advent of the Legion of the Ukrainian sich strilci, a Press-room was created (the body of the dissemination and preservation of information about the USS), in which they operated: a stage gymnasium, courses for illiterate shooters, a reading room with a library. Mykola Uhryn-Bezgrishnyi was one of the organizers of the Press-room. There were galaxy of talented writers, journalists, artists, and musicians including Osyp Nazaruk, Levko Lepkyi, Roman Kupchynskiyi, Osyp Kurylas, Lev Hets, Mykhail Haivoronskyi, Dmetro Vitovskiyi, Antin Lototskyi and others.

The magazines were decorated with graphics and portraits by O. Kurilos. In addition, of USC figures are presented.

This magazine also reveals the patriotic spirit of the sichivx strilsiv, and the romantic and lyric poetry devoted to life, in particular the latter contrasts with the humorous, and even satirical descriptions of the tragic pages of history, which also somehow helped to overcome the tragic experience experienced by these soldiers.

Keywords: magazine, Ukrainian sichovy strilci, "Chervona kalyna", Antin Lototskyi, Mykola Uhryn-Bezgrishnyi, humor, satire, poetry.

REFERENCES

Hirniak N. Kish USS. *Istorychnyi kalendar Chervonoï Kalyny na 1935 r.* Lviv : Chervona Kalyna, 1934. S. 46–56. [in Ukrainian].

Hirniak N. Orhanizatsiia i dukhovnyi rist Ukrainskykh sichovykh striltsiv. Filadelfiia : Ameryka, 1955. 84 s. [in Ukrainian].

Horbyk V. O., Denysenko H. H. *Voienna istoriia Ukrainy v pamiatkakh.* Kyiv : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2003. 177 s. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0001684> (data zvernennia: 17.09.2018). [in Ukrainian].

Horievalov S. I. *Viiskova zhurnalistyka Ukrainy v natsionalno-vyzvolnykh zmahanniakh / Vid-nia viisk. pidhotov.* Derzh. un-tu "Lviv. politekhnik". Lviv, 1997. 317 s. [in Ukrainian].

Zhyvotko A. P. *Istoriia ukrainskoi presy / uporiad.* M. S. Tymoshyk. Kyiv : Nasha kultura ta nauka, 1999. 368 s. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007906> (data zvernennia: 17.09.2018). [in Ukrainian].

- Kryzhanivskiy A. Osyp Kurylas. Albom-monohrafiia. Lviv : Zakhidnoukrainskyi informatsiino-vydavnychi tsestr, 2008. 276 s. [in Ukrainian].
- Kuzmenko T. H. Istorychnyi rozvytok strilets'koi pisni. *Ridna shkola*. Kyiv, 2003. № 5. P. 74–76. [in Ukrainian].
- Kuzmenko T. Kulturno-osvitnia diialnist ukrainskykh sichovykh striltsiv v Naddnyprianskii Ukraini. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.* 2004. № 7. s. 176–186. URL: http://resource.history.org.ua/publ/xix_2004_7_176 (data zvernennia: 17.09.2018). [in Ukrainian].
- Kuzmenko T. H. Mystetsko-teatralna tvorchist ukrainskykh sichovykh striltsiv u konteksti natsionalnoho rukhu pershoi chverti XX st. *Pytannia kulturolohii*. 2015. Vyp. 31. S. 72–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pk1_2015_31_12. (data zvernennia: 17.09.2018). [in Ukrainian].
- Kuzmenko T. H. Pedahohichna ta osvitnia diialnist Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv na Volyni. *Visnyk KNUKiM*. Kyiv, 2005. Vyp. 3. S. 11–14. [in Ukrainian].
- Lazarovych M. Kulturno-prosvitnytska diialnist Ukrainskykh sichovykh striltsiv u roky Pershoi svitovoi viiny. Ternopil : Taip, 2003. 114 s. [in Ukrainian].
- Lazarovych M. V. Ukrainski sichovi striltsi v revoliutsiinykh podiiakh u lystopadi 1918 r. v Skhidnii Halychyni. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1998. № 5. S. 40–52. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1998_5_40 (data zvernennia: 16.09.2018). [in Ukrainian].
- Lazarovych M. Kulturno-prosvitnytska diialnist Ukrainskykh sichovykh striltsiv u roky Pershoi svitovoi viiny. Ternopil : Taip, 2003. 114 s. [in Ukrainian].
- Rozhak K. Mystetske uhrupovannia Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv: ideolohichni zasady ta providni napriamy diialnosti. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv*. 2008. S. 204–215. [in Ukrainian].
- Lytvyn M. R., Naumenko K. Ie. Viiskova elita Halychyny. Lviv : In-t ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha, 2004. 376 s. [in Ukrainian].
- Mykhailyn I. L. Istoriia ukrainskoi zhurnalistyky XIX stolittia Kyiv : Tsestr navchalnoi literatury, 2003. 720 s. [in Ukrainian].
- Chervona Kalyna. Tsestralni derzhavnyi arkhiv vshchychk orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy). F. 4465. Op. 1. Spr. 222. Ark. 1. URL: <http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/64026961.html>. [in Ukrainian].
- Chervona Kalyna. Traven. 1917. URL: <http://ounuis.info/archive/library/Journals/chervona-kalyna.html> (data zvernennia: 17.09.2018). [in Ukrainian].
- Chervona Kalyna. Serpen. 1917. URL: <http://ounuis.info/archive/library/Journals/chervona-kalyna.html> (data zvernennia: 17.09.2018). [in Ukrainian].
- Chervona Kalyna. 15 Serpnia. 1917. URL: <http://ounuis.info/archive/library/Journals/chervona-kalyna.html> (data zvernennia: 17.09.2018). [in Ukrainian].
- Chervona Kalyna. Lypen 1917 r. / Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (DAIFO). Biblioteka Sprava. 201. [in Ukrainian].
- Uhryn-Bezghrishnyi M. Kish USS / Mykola Uhryn-Bezghrishnyi. *Litopys Chervonoii kalyny*. Lviv : Chervona Kalyna, 1935. Sich. 5–7 s. [in Ukrainian].

ЗУНР У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ

УДК 94(477.83/.86) : 929 “1918”

THE NOVEMBER ACTION AT TOVMACHCHYNA IN CONTEMPORARY MEMOIRS

Ігор ФЕДОРИШИН

Державний вищий навчальний заклад

*“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна*

e-mail: ifedo1984@gmail.com

DOI: 10.15330/gal.32.99-103

ORCID: 0000-0001-5760-2836

У статті на підставі спогадів окремих сучасників розглянуто передумови, підготовку та перейняття українцями влади на Товмаччині наприкінці жовтня – на початку листопада 1918 р. Серед них спомини державних, громадсько-політичних і військових діячів: Івана Макуха, Володимира Клодницького, Осипа Клодницького, Павла Волосенка, Михайла Чемного. Задля об’єктивності у висвітленні проблеми дослідження, в статті використані мемуари очевидця тих подій Домініка Хіровського – представника польської національності. Використані в публікації спогади побачили світ здебільшого за межами нашої держави – в діаспорі.

Найбільші за об’ємом спогади про події Листопадового чину на Товмаччині залишив колишній посол до Галицького крайового сейму, адвокат Іван Макух (1872–1946), який був призначений повітовим комісаром, а згодом – міністром внутрішніх справ уряду ЗУНР. Він, у своїх мемуарах під назвою “На народній службі” (1958 р.), описав березневе віче 1918 р. в м. Товмач з нагоди проголошення Української Народної Республіки та підписання Брест-Литовського мирного договору. Сам Листопадовий чин автор назвав успішним переворотом.

Відомості стосовно розвитку першолистопадових подій в Товмацькому повіті описав також Осип Клодницький у своїх спогадах “Друга сторона медалі” (1964 р.) та у статті “Товмач за українських часів” (1975 р.). Автор стверджував, що приготування і перебрання влади було справою двох військових старшин Володимира Клодницького й Андрія Яремчука.

Про детальний перебіг подій з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. отримуємо зі спогадів безпосереднього учасника Листопадового чину на Товмаччині Володимира Клодницького (1891–1973). Листопадовий чин у м. Тисмениця висвітлені у спогадах Павла Волосенка “Тисмениця” (1958 р.), Михайла Чемного “Потоптані мрії” (1969 р.) та Домініка Хіровського “Історія міста Тисмениця” (1938 р.).

За винятком Д. Хіровського всі автори мемуарів наголошували на безкровному перебранні українцями влади на теренах краю та толерантне ставлення до неукраїнського населення.

Ключові слова: *Західно-Українська Народна Республіка, Листопадовий чин, Товмаччина, сучасник, спогади.*

The Date of the Western Ukrainian People’s Republic of 1918–1919s and the heroic struggle for the Ukrainian state entity at the Western Ukrainian land is decisive by quite a number of memories nowadays, left by contemporaries and frequent participants of those events. It must be noted that much memoirs often are subjective concerning illustrating or evaluating of those events, therefore, cannot be in trusted completely. However, these remembrances are an important historical source for the national-democratic revolution of the 1918-year period. In proposed article the events on the eve and the first days, associated with the Tovmach county power reelections at the end of October – early November, 1918, are reflected through contemporaries’ and participants’ memoirs prism. The source of this publication is based on remembrances of the famous figures – natives, residents and the personalities, whose activities were related to Tovmachchyna, such as statesman of the WUPR epoch Ivan Makukh¹,

¹ Макух І. На народній службі. Детройт : Видання Української вільної громади в Америці, 1958. 628 с.

county military commander Volodymyr Klodnytskyi², public-political, cultural and educational figures, such as Osyp Klodnytskyi³, Pavlo Volosenko⁴, Mykhailo Chemnyi⁵. The head of the local voluntary fire brigade, a Pole Dominik Khirovskyi⁶ left brief notes about the November, 1918 events in Tysmenytsia town as well. By and large, the remembrances of representatives of those times give us a good opportunity to elucidate preconditions and the first days of the November Action at Tovmachchyna, which led to the formation and affirmation of the Ukrainian authorities at the lands of the young state.

Every nation appeals to its own historical experience in critical points of its development while facing any fateful decisions. Ukrainians of the Eastern Halycyna (*Galicia*), Bukovyna (*Bukovina*) and the Transcarpathian Ukraine (*Zakarpattia*) were not exception in this case. Ukrainian statehood, enslaved for almost six centuries, revived in the year of 1918 at the Western-Ukrainian lands and realized itself into the Western Ukrainian People's Republic (WUPR). Had existed for only eight months, the WUPR played its though brief, but sufficiently significant role in the incipience of Ukrainian statehood and would built in future the country, which we have opportunity to live in nowadays. The residents of the Tovmach county also did not stand aside the incipience of the Ukrainian statehood.

Just about the biggest number of memories concerning the events of the November Action at Tovmachchyna the former Ambassador to the Halytskyi (Galician) Regional Sejm (Parliament) and a lawyer Ivan Makukh (1872–1946) left, who was appointed to the office of the county commissar and later – the Minister of Internal Affairs of the WUPR Government after affirmation of the authorities by Ukrainians. In his memoirs, named “In the people's service”, and issued in Detroit (the USA) after his decease in 1958, he mentioned that in February and March, 1918 at all Eastern Halychyna (Galicia) manifestal veches on the occasion of confession of the Ukrainian People's Republic as Central power, and signing the Peace Treaty of Brest-Lytovsk had taken place. Similar veches took place on the market place in Tovmach. During the demonstration the Ambassador of the Halytskyi (Galician) Regional Sejm Ivan Makukh and the clergyman from Stryhantsi village Severyn Simenovych made speeches. The second one was speaking very courageously, inspired by the independency and cohesiveness. These veches and manifestations reflected real exultancy for “brothers and sisters” (*natives*) from the Great Ukraine and elated spirit of Western Ukrainians for the statehood struggle⁷. I. Makukh mentioned also that he faced to the November Action in Lviv city, where he arrived to in order to consult concerning the power perception⁸. Had arrived to Tovmach town in the morning of November, 1, the author of remembrances “...got it okay. The power...at the dawn was perceived by the engineer Antin Halka and by the doctor Lev Khomytskyi...”. At Tovmachchyna the County National Council was created and headed by I. Makukh, while the engineer A. Halka was elected to the post of the county commissary⁹. The magazine “Tovmatski Visty” became the printing unit of the County authorities and published administrative orders regarding almost all spheres of the state and social life¹⁰.

In general, Ivan Makukh mentioned, “... Ukrainian revolution on November, 1 was really bright success, but the more later the State Administration of the Western Ukrainian People's Republic became...”¹¹.

² Клодницький В. Кінець 1918 року у Товмаччині. *Альманах Станиславівської землі*. Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. 960 с. ; Клодницький В. Тисьмениця. *Альманах Станиславівської землі*. Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. 960 с.

³ Клодницький О. Друга сторона медалі: (Завваги на маргінесі книжки д-ра І. Макуха: “На народній службі” – виданої “Українською Вільною Громадою” в Америці 1958 р.). Чикаго : Накладом автора, 1964. 66 с. ; Клодницький О. Товмач за українських часів. *Альманах Станиславівської землі*. Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. 960 с.

⁴ Волосенко П. Тисьмениця. Нью-Йорк : Накладом Тисьменицьких Земляків, 1958. 62 с.

⁵ Чемний М. Потоптані мрії. Детройт : Накладом автора, 1969. 208 с.

⁶ Chirowski D. Dzieje miasta Tuśmienicy. Lwów : Prasowa Agencja Informacyjna “Wschód”, 1938. 80 s.

⁷ Макух І. На народній службі. Детройт : Видання Української вільної громади в Америці, 1958. С. 224.

⁸ Там само. С. 226.

⁹ Там само. С. 237–238.

¹⁰ Макух І. С. 238.

¹¹ Там само.

Quite the opposite data concerning the November, 1 events at Tovmachchyna Osyp Klodnytskyi left in his memoirs, named "Other side of the medal: (Remarks on the margin of the book by doctor I. Makukh "In the people's service" – issued by "Ukrainian Free Community" in America, 1958)", printed in 1964 in Chicago city (The USA). The author averred that preparation and the county power perception was the deed of two military sergeants (officers of the Austro-Hungarian Army) and natives of Tovmachchyna – Volodymyr Klodnytskyi from Khotymyr town and Andrii Yaremchuk from Palahychi village. In the night of November, 1 with several dozen riflemen, being on vacations at that time, the gendarmerie station in Khotymyr town was disarmed, "certain amount of riflemen was expedited to the Polish village of Tarnovytsia (now this village belongs to Novi Kryvotuly village council of the Tysmenytsia district. – *I. F.*)", and then at the dawn in Tovmach"¹². O. Klodnytskyi mentioned, that after the power perception on November, 1, the County Team was created, and V. Klodnytskyi headed this team. Former tax commissar, thus, very conscious Ukrainian Ihnatii Loshniv, was appointed to the post of Mobilization Commission commissary. The students – Osyp Atamaniuk from Prybyliv village, Ambrozii Kadaiskii from Tovmach town and Adolf Ortynskyi from Zhyvachiv village together with some "yearling-noncoms (NCOs)" were involved to work in the County Team¹³. Former wachmeister (*military rank of NCO*) Ivan Nakonechnyi was appointed to the post of the County Gendarmerie Commissary, being intellectual and nationally conscious Ukrainian¹⁴.

In the article "Tovmach at the Ukrainian date", published in "Almanac of Stanyslaviv Land" (1975), the miscellany of information about the history of Stanyslaviv and its region Osyp Klodnytskyi mentioned about fairly loyal attitude of new authorities towards opponents of Ukrainian statehood, "One Polish pope named Tabachkovskyi (Edward Tabachkovskyi, Roman Catholic priest in Tovmach. – *I. F.*) began some riot, but was detained for some days and then acquitted having got the admonition, henceforward, he was not complained any more. Once upon a time there was a case in Tysmenytsia when one Polish seminary student published the posters, which contained the slogans for conscripts to ignore the commands of sergeant-majors, not to join the army and ignore the supply of the purveyance. That student was suspected. The gendarmerie made a revision and found some paper, used to dry the posters. Identical poster was found inside the chandelier, so the student was put under arrest. He might have been judged by the field court, but to the greatest surprise of all participants of this case d-r Ivan Makukh, being the Minister at that time, liberated this student by himself"¹⁵.

One more witness and direct participant of the November Action at Tovmachchyna Volodymyr Klodnytskyi (1891–1973), sibling of O. Klodnytskyi, also left us his own remembrances, named "End of 1918 at Tovmachchyna", published in already mentioned miscellany "Almanac of Stanyslaviv Land" (1975), being at that time one of the members of the editorial board of this issue. The author mentioned that on the eve of the November Action on October, 27, 1918, in Tovmach a Great County Peasant Veche had taken place, as a result there was made a decision to create the armed detachment of 50 members headed by V. Klodnytskyi. In a few days mentioned armed detachment started invasion. At first Austrian gendarmerie, located in Khotymyr town, was disarmed and transformed into the Ukrainian Military Department. In Tarnovytsia village, where, except three Ukrainian families, only Poles dwelled, the local Ukrainian Government was stated. Andrii Yaremchuk, who had arrived at Khotymyr by a truck with two machine guns, after actions in Khotymyr and Tarnovytsia went to Nyzhniv town in order to guard the bridge through the Dniester river. The standard bearer ("*khорунзhyi*") Yevhen Rybak was appointed to the post of the Guard Commissary for this extremely important object. In Tovmach town the local gendarmerie, headed by senior headquarters wachmeister Ivan Nakonechnyi captured the civil power at the dawn of November, 1, 1918¹⁶.

¹² Клодницький О. Друга сторона медалі: (Завваги на маргінесі книжки д-ра І. Макуха: "На народній службі" – виданої "Українською Вільною Громадою" в Америці 1958 р.). С. 22.

¹³ Там само. С. 22–23.

¹⁴ Там само. С. 24.

¹⁵ Клодницький О. Товmach за українських часів. *Альманах Станиславівської землі*. Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. С. 868.

¹⁶ Там само. С. 859–860.

The author in his memoirs focused attention to the fact of the State County Commissary's Ivan Makukh attempts to interfere into the working process of the Military Department. I. Makukh disliked the Police Departments organization, based in the villages of the county, and, besides, the organization of the bridge guard through the Dniester river, "There were constant frictions among civil and military authorities"¹⁷.

Volodymyr Klodnytskyi also mentioned in his remembrances that in Tysmenytsia and also at outskirts which belonged to the Tovmach county, the power on November, 1, 1918 was captured by one teacher Volodymyr Mykhailovskiy from Khomiakivka village, and a local clergyman S. Levtskyi with the help of noncoms O. Kikta, Mykola Kotskyi, Mykhailo Chemnyi, and many other former warriors of the Austrian army, who procured food for troops¹⁸.

The witness of those events, a Pole Dominic Khirovskiy in his remembrances "History of Tysmenytsia town", published in 1938 in Lviv, pointed out, "the times of troubles for Poles became on November, 1918. In the town the Halych troops occurred, which consisted mostly of Rusyns (Ukrainians)... Arrests and revisions of Poles started, then the period of disastrous fratricidal wars took place and many young people fell on both sides"¹⁹.

Quite different opinion in the memoirs, named "Tysmenytsia" and published in 1958 in New York city (the USA) the public-political and cultural statesman, born in Tysmenytsia, Pavlo Volosenko (1876–1958) described, who underscored that the power perception happened without any resistance. The Temporary Ukrainian Committee elected Ostafii Volosenko to the post of the Mayor ("Posadnyk") of the town. There were no arrests, no violence, only the order dominated. It was known that certain Poles had hidden weapon at their homes, but made no offensive. As Ukrainians, as Poles were hired to work on railroads, nobody made any difference between them"²⁰.

Interesting data about the November Action a native from Khomiakivka village of the Tovmach county (now this village belongs to Tysmenytsia district. – I. F.) Mykhailo Chemnyi left. In his memoirs, named "Trampled dreams", published in 1969 in Detroit (the USA) in the chapter "The first November" he mentioned about the disarmament of the Austrian Economic Department by the inhabitants of Khomiakivka village, hereupon, a lot of weapons were captured, including cartridges, horses, even food. From these memoirs we got to know about armed department creation in the village, and about the joint campaign on November, 2, of armed inhabitants from the villages of Khomiakivka, Markivtsi, Odai and Slobidka to Liatske-Shliakhetske village (now it is Lypivka village, belonging to Tysmenytsia district. – I. F.) In order to set the peace; also we got to know about the great patriotic veche in this village on the occasion of the Ukrainian statehood re-establishment²¹.

Mykhailo Chemnyi in his memoirs in a special way mentioned about the Sunday on November, 3 – it was the day of making the oath of allegiance to Ukraine by the armed detachments of neighboring villages. The solemnity took place at the court near the Ukrainian Folk House in Tysmenytsia. "At the market place in Tysmenytsia there were many people at that time. Many military men came; almost a thousand of civilians congratulated us by plentiful applauses... We lined up in two ranks before the main entrance of the Folk House, where blue and yellow Ukrainian flags were hanging down out of the balcony... All the town was under the sign of the great celebration.

Out of 500 breasts of Ukrainian military men loudly and sincerely the words of the swear arose, which fell deep into the soul of each participant of this great solemnity... Holding this oath in my soul, I went to the wide world..."²².

Therefore, on the basis of contemporaries' memoirs we can make conclusions that the November Action and the power perception by Ukrainians in Tovmachchyna were well organized and passed without any armed confrontation. In accordance with the legislation of the WUPR of those times at the territory of the native land, the county authorities were forming up headed by sufficiently authoritative political, public and military figures. The first days of the Ukrainian authorities

¹⁷ Там само. С. 862.

¹⁸ Там само. С. 860.

¹⁹ Chirowski D. Dzieje miasta Tyśmienicy. Lwów : Prasowa Agencja Informacyjna "Wschód", 1938. S. 54.

²⁰ Волосенко П. Тисьмениця. Нью-Йорк : Накладом Тисьменицьких Земляків, 1958. С. 48.

²¹ Чемний М. Потоптані мрії. Детройт : Накладом автора, 1969. С. 72–74.

²² Там само. С. 75–77.

functioning at Tovmachchyna turned out to be enough tranquil and passed without international, religious and cultural opposition facts. The analysis of the remembrances which were written and published in 1950–1970s, showed up no essential discrepancies in the course of the November Action events, so we can consider these memoirs as a quite important source for further research.

THE NOVEMBER ACTION AT TOVMACHCHYNA IN CONTEMPORARY MEMOIRS

Igor FEDORYSHYN

State Higher Educational Institution

“Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of History of Ukraine and methods of teaching history,

e-mail: ifedo1984@gmail.com

On the basis of the memoirs of certain contemporaries, the prerequisites, preparation and the fact of ascendance perception by the Ukrainian authorities in Tovmachchyna at the end of October – early November 1918 were considered in this article. The memoirs of such state, public, political and military figures as Ivan Makukh, Volodymyr Klodnytskyi, Osyp Klodnytskyi, Pavlo Volosenko, Mykhailo Chemnyi are among them. In the article, for the sake of objectivity while studying the problem research, the memoirs of Dominik Khirovskyi, the witness of those events and a representative of Polish nationality, were used. The memoirs, used in the publication, were represented to the scientific world mostly outside of our country – in the diaspora.

Keywords: *Western Ukrainian People’s Republic, November Action, contemporary, memoirs, military.*

REFERENCES

- Volosenko P. Tysmenytsia. Niu-York : Nakladom Tysmenytskykh Zemliakiv, 1958. 62 s. [in Ukrainian].
- Klodnytskyi V. Kinets 1918 roku u Tovmachchyni. *Almanakh Stanyslavivskoi zemli*. Niu-York ; Toronto ; Miunkhen, 1975. 960 s. [in Ukrainian].
- Klodnytskyi V. Tysmenytsia. *Almanakh Stanyslavivskoi zemli*. Niu-York ; Toronto ; Miunkhen, 1975. 960 s. [in Ukrainian].
- Klodnytskyi O. Druha storona medali : (Zavvahy na marginesi knyzhky D-ra I. Makukha: “Na narodnii sluzhbi” – vydanoi “Ukrainskoiu Vilnoiu Hromadoiu” v Amerytsi 1958 r.). Chykhaho : Nakladom avtora, 1964. 66 s. [in Ukrainian].
- Klodnytskyi O. Tovmach za ukrainskykh chasiv. *Almanakh Stanyslavivskoi zemli*. Niu-York ; Toronto ; Miunkhen, 1975. 960 s. [in Ukrainian].
- Makukh I. Na narodnii sluzhbi. Detroit : Vydannia Ukrainskoi vilnoi hromady v Amerytsi, 1958. 628 s.
- Chemnyi M. Potoptani mrii. Detroit : Nakladom avtora, 1969. 208 s. [in Ukrainian].
- Chirowski D. Dzieje miasta Tyśmienicy. Lwów : Prasowa Agencja Informacyjna “Wschód”, 1938. 80 s. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 30 червня 2019 р.

УДК 323.1 (477) “1918/1919”

ВЗАЄМИНИ ГУЦУЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІЗ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ

Микола МУШИНКА

*Асоціація українців у Словаччині
вул. Горького, 21, 08001, Пряшів, Словаччина
e-mail: mykola.musinka@gmail.com
DOI: 10.15330/gal.32.104-112
ORCID: 0000-0002-8598-9019*

9 січня 1919 р. на багатотисячному вічі у селі Ясіня на Закарпатті була обрана 42-членна Українська Народна Рада із 12-членною Головною Управою, яка проголосила Гуцульську Республіку як самостійну державу. У перші дні Гуцульська Республіка зав'язала стосунки із Західноукраїнською Народною Республікою (далі ЗУНР), прохаючи від неї військової допомоги. Неофіційна допомога у формі 23 старшин ЗУНР надійшла 18 січня 1919 р. під час походу війська Гуцульської Республіки (Національної Оборони) на Мараморошський Сигіт, де воно зазнало поразки з боку румунської армії. З квітня 1919 р. при ЗУНР у Станиславові існувало постійне представництво Української Центральної Ради в Хусті. У червні 1919 р. Гуцульська Республіка була ліквідована румунською армією, а її представники, разом зі С. Ключураком арештовані у Брашеві. У вересні 1919 р. Дипломатична місія ЗУНР визволила гуцулів із тюрми і створила на їх основі Гуцульську сотню ЗУНР на чолі зі С. Ключураком, яка брала участь у кількох військових операціях ЗУНР, а після поразки ЗУНР залишки сотні опинилися у Чехословаччині.

Ключові слова: Гуцульська Республіка, Степан Ключурак, Західноукраїнська Народна Республіка, Злука з Українською Народною Республікою.

Гуцульська Республіка, як територіально-державне утворення на Закарпатті була проголошена 9 січня 1919 року в с. Ясіня, нинішнього Рахівського району, на багатотисячному вічі щойно заснованою 42-членною Українською Народною Радою та її 12-членною Головною Управою. Від самого початку вона утримувала зв'язки із Західноукраїнською Народною Республікою. На жаль, в Україні та українській діаспорі Гуцульська Республіка є маловідомою¹ науковою проблемою.

Уродженець села Чорна Тиса біля Ясіня Степан Ключурак (1895–1980) був офіцером Австро-Угорської армії, а після поранення на фронті Першої світової війни лікувався у Празі, де був свідком проголошення Чехословацької Республіки 28 жовтня 1918 р.² Після повернення додому 4 листопада 1918 р. в Ясіня він очолив 80-членну народну міліцію (із числа демобілізованих місцевих вояків Австро-угорської армії), яка у той день роззброїла місцеву жандармерію та мадярську поліцію і взяла владу у свої руки, збільшивши кількість членів міліції (“Національної оборони”) на 200 чоловік.

8 листопада 1918 р. С. Ключурак скликав на центральній площі Ясіня багатолюдне віче (близько семи тисяч чоловік). Учасники віча, за зразком Чехословаччини, проголосували за вихід Закарпаття зі складу Угорщини і його приєднання до України³. Там же було обрано 42-членну Українську Народну Раду на чолі зі Степаном Ключураком, яка на першому засіданні, 9 листопада 1918 р., обрала 12-членну Головну Управу ГР. Вона, своєю чергою, обрала дво-членну делегацію (Степана Ключурака та Івана Климпуша), доручивши їй якнайшвидше

¹ Верига В. Визвольні змагання в Україні. 1914–1923. Львів, 1998. Т. 1. 263 с. ; Гренджа-Донський В. Назустріч волі : Збірка оповідань з часів революції з рр. 1918–1919. Ужгород, 1930 ; Дудикевич О. Гуцули за соборну Україну. *Нова Свобода*. 1939. 1 січня. Ч. 1. С. 5 ; Сливка Ю. Гуцульська республіка. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2006. Т. 6. С. 696.

² Мушинка М. Лицар волі. Життя і політична діяльність Степана Ключурака. Ужгород, 1995. 284 с. ; Друге доповнене видання. Ужгород, 2011. С. 34.

³ Ключурак С. До волі. Передмова “До волі з вінком терновим” М. Мушинка. Ужгород, 2009. С. 96–106.

виїхати у тодішню столицю ЗУНР м. Станиславів і передати їй Резолюцію Головної Управи ГР про вихід Закарпаття (“Угорської Русі”) зі складу Угорщини і з’єднання з ЗУНР. Делегація виїхала в Станиславів і була прийнята тодішнім прем’єр-міністром ЗУНР Сидором Голубовичем, якого було поінформовано про події на Закарпатті. Гуцули невдовзі таємно повідомили Голубовича про підготовку повстання Національної оборони ГР в Ясіня проти загону Угорської армії і попросили залучення до повстання кількох сотень вояків війська ЗУНР – Української Галицької Армії. С. Голубович привітав резолюцію, однак щодо військової допомоги повстанню роз’яснив, що з огляду на несприятливу ситуацію на польсько-українському фронті не зможе надати гуцулам військової допомоги. Цю справу, на його думку, спочатку потрібно належно апробувати не лише на території Закарпаття, але й усю Україну та Європи. За пропозицією С. Голубовича при уряді ЗУНР було створено спеціальну Секцію пропаганди для угро-русинів, яка мала постачати на Закарпаття українську літературу та шкільні підручники. До складу Секції від Гуцульської Республіки увійшов, зокрема, С. Ключурак.

Посланці Закарпаття відвідали редакцію часопису “Нове життя”, очолювану Костем Кисілевським, видавництво та інші установи. До Ясіня вони повернулися з кількома сотнями українських шкільних підручників, які стали першою лектурою місцевих дітей. Привезли також багато українських газет, журналів та пропагандистської літератури.

За зразком ясінської Української Народної Ради було засновано аналогічні ради майже в усіх селах закарпатської Гуцульщини, а також у Мараморошському Сиготі, Ізі, Бедевлі, Дубовому та ін. Всі вони підтримували ідею приєднання Закарпаття до України.

Уряд Угорщини налякався такого масового антиугорського зриву і, щоб утримати Закарпаття у складі Угорщини, створив у Будапешті проугорську *Русску Народну Рад*, яка скликала на 10 грудня 1918 р. до Будапешта з’їзд делегатів із цілого Закарпаття. Священника Ореста Сабова було іменовано міністром для справ русинів в Кабінеті прем’єра Каролія. Саме Сабову прем’єр доручив опрацювати проект автономії для Закарпаття, який мав бути обговорений і ухвалений на з’їзді. У будапештському з’їзді взяло участь близько 500 делегатів. Згідно із задумом угорського уряду вони мали ухвалити проект “вічного” співжиття русинів у “братньому союзі” з угорцями. З делегатами із Закарпаття у Будапешт було відправлено, зокрема, спеціальний поїзд.

Ідея автономії Закарпаття в рамках Угорщини на будапештському з’їзді мала своїх палких прихильників, зокрема в колах змодернізованої інтелігенції західного Закарпаття. Коли вже здавалося, що ця ідея перемаже, на трибуну вийшов С. Ключурак і, зокрема, заявив: “Наші недавні опікуни надіються, що наш народ настільки неграмотний і несвідомий, що знову натягне ярмо на свою шию. Вони грубо помиляються. Вони забули, що нас, наших батьків і братів, національно усвідомлювали вони самі в своїх тюрмах, або коли нас загнали дивитися, як вішають наших батьків і братів на “братські” шибениці. Така “братська” школа научила нас свій народ любити і ненавидіти його гнобителів та дала нам відвагу боротись за права і свободу нашого народу. Така “братська” школа скерувала нас на шлях, яким ідучи, ми виведемо наш народ з тисячолітньої неволі. Хто з нас любить свій народ, його своєрідну культуру, його звичаї й віру та хоче йому до кінця життя вірно служити і не хоче його запродати, той повинен це місце з огидою покинути. Ми повинні доказати, що ми не є неграмотне послушне стадо, але гідні сини свого народу”⁴.

На будапештському з’їзді остаточно провалилася ідея автономії Закарпаття в складі Угорщини. Національно свідомі делегати вимагали скликання всенародного з’їзду на рідній землі, який би вирішив питання подальшої долі русинів на Закарпатті.

З’їзд делегатів Мараморошської жупи, відбувся у Сиготі 18 грудня 1918 р. На ньому було засновано Мараморошську Руську (Українську) Народну Рад (голова – Юліян Брацайко, заступник – Августин Штефан). Членом проводу Ради став і Степан Ключурак. Саме йому було доручено важливе завдання – утримувати зв’язки Ради з Урядом ЗУНР у Станиславові. Кожний новообраний член Ради складав урочисту присягу відданості українському народові. С. Ключурак у промові на з’їзді поінформував присутніх про свій візит до прем’єра ЗУНР С. Голубовича та

⁴ Ключурак С. До волі (Спомини) / передмова В. Шандора. Нью-Йорк, 1978. С. 103–104.

про заснування при уряді ЗУНР у Станиславові секції пропаганди для угро-русинів. Дату скликання Хустського з'їзду – “Загального собору всіх русинів, живучих в Угорщині” було призначено на 21 січня 1919 р.

2 січня 1919 р. у Станиславові відбулося урочисте засідання Народної Ради Західної України, на якому було проголошено об'єднання Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою, тобто злуку Західної і Східної України. У засіданні, яке було відкрито гімном “Ще не вмерла Україна”, брала участь і тричленна делегація закарпатських українців (С. Ключурак, Є. Пуза та І. Климпуш). Делегатом від Пряшівщини на станиславівському з'їзді був Яцко Остапчук із Радвані-на-Лабірці. Він поінформував делегатів про з'їзд русинів-українців у м. Стара Любовня 8 листопада 1918 р., на якому було засновано Руську Народну Раду, яка прийняла резолюцію про приєднання “Угорської Русі” до України. 2 січня 1919 р. делегація угорських русинів відвідала Голову ЗУНР Євгена Петрушевича та державного секретаря Народної оборони ЗУНР Дмитра Вітовського, та поінформувала їх про останні події на Закарпатті. І на цей раз закарпатці від уряду ЗУНР майже жодних обіцянок щодо військової допомоги не одержали у зв'язку зі складною міжнародною ситуацією та польсько-українською війною. І Петрушевич і Вітовський радили закарпатцям взяти владу від угорців у свої руки хоча би в одному невеличкому районі, з якого визволення з-під чужого ярма поступово поширилося б на все Закарпаття. Для такої операції ЗУНР була готова таємно направити на Закарпаття невеличкий контингент своїх вояків, головним чином старшин, нібито добровольців, що прибули туди без відома уряду ЗУНР. Їхня кількість не була встановлена. Делегація погодилася з таким планом і навіть визначила термін початку повстання в Ясіня на Різдвяну ніч – із 6 на 7 січня 1919 р.⁵

Повернувшись у Ясіня, делегація 5 січня 1919 р. на таємній нараді інформувала членів управи Ради про переговори у Станиславові. Всі без винятку погодилися з рішенням підняти повстання в Ясіня. Уряд Угорщини уважно стежив за подіями на Закарпатті, зокрема на Гуцульщині, де антиугорські прояви були найбільш інтенсивні. Ще наприкінці грудня 1918 р. до Ясіня було направлено із Будапешта 620-членну каральну експедицію. Угорські солдати поводили себе в Ясіня вкрай агресивно – скасували Руську (Українську) Народну Раду, роззброїли народну міліцію, всі посади місцевої управи замінили колишніми угорськими урядовцями, запровадили угорську мову у школі та в усіх установах, жорстоко переслідували будь-який прояв українського національного почуття. Щоправда, арештувати провідників українського руху вони за тих обставин не наважилися⁶.

Степан Ключурак з чільними представниками Ради – братами Климпушами, Дмитром Німчуком, Михайлом Сабадюком та своїм батьком Степаном вирішили підняти повстання проти окупаційних угорських військ і згідно з ухваленим планом здійснити переворот державної влади в Ясіня.

Під час різдвяної коляди 6–7 січня 1919 р. він разом із своїми однокласниками таємно зібрав 86 озброєних гуцулів – членів роззброєної Гуцульської Національної Оборони, до яких долучилося 23 старшини та вояки Української Галицької Армії, що таємно прибули з Коломиї, і в ту ж ніч 109-членний загін повстанців, очолюваний С. Ключураком, без людських жертв роззброїв 620 угорських солдат (разом із командиром-полковником та чотирма офіцерами). Крім того було захоплено прикордонну поліцію, залізничну станцію, пошту і всі установи в селі. Тож, гуцули знову стали господарями у своєму краї.

У ході військової операції гуцули, обізвавши телефонне сполучення угорських військових частин між собою та з центром у Рахові, повстанці кожній частині заявили угорською мовою: “Ви є оточені багаточисленною українською армією, яка знаходиться в навколишніх лісах. Здайтеся добровільно, бо не маєте найменшої надії на перемогу! Якщо здасьте зброю, нікому з вас нічого не станеться. Повернетесь додому. Як ні – загинете!”. А знадвору і справді було чути гамір, стрільбу, немов там є принаймні дивізія вояків. Таким чином, до рук по-

⁵ Ключурак С. До волі (Спомини)... С. 122–125.

⁶ Мушинка М. Лицар волі. Життя і політична діяльність Степана Ключурака. Ужгород, 1995. 284 с. ; Друге доповнене видання. Ужгород, 2011. С. 46.

встанців потрапляла частина за частиною з повними арсеналами зброї та амуніції. Протягом однієї ночі всі угорські солдати а також прикордонна сторожа були роззброєні, а вся їх зброя опинилася в руках повстанців. Чималу роль в успіху гуцульського повстання зіграли і галицькі старшини, хоча вони прибули в мінімальній кількості – усього 23 чоловік⁷.

Наступного дня, 8 січня 1919 р. в повному складі зійшлася розпущена угорцями Українська Народна Рада в Ясіня, яка проголосила самостійну і незалежну Гуцульську Республіку. Її законодавчим і виконавчим органом стала Українська Народна Рада, очолювана С. Ключураком. Рада обрала його на посаду президента Гуцульської Республіки та провідника секції військових справ і зовнішніх зв'язків. У новоствореній республіці С. Ключураку вдалося налагодити зразкову дисципліну – її військо вже у перші дні збільшилося на 424 чол., із яких 109 були добровольцями з Галичини. Всіх полонених угорців упродовж шести днів було відправлено в Угорщину невеликими групами. Невдовзі на всі посади державної адміністрації повернулися місцеві люди, а українська мова набула статусу офіційної. Нею користувалися не лише у школі чи установах, але й у військових частинах. Про результати повстання у Ясіня та проголошення Гуцульської Республіки посередництвом кур'єрів було негайно інформовано і уряд ЗУНР.

Вже 10 січня 1919 р. Українська Народна Рада в Ясіня опублікувала звернення до русинів Закарпаття, в якому, посилаючись на принципи американського президента Вільсона про самовизначення народів, закликала усіх закарпатських русинів до збройного повстання проти угорських окупантів.

Звернення закінчилися закликом: “Брати рідні! Всі, що здібні під оруж'є, ставайте в ряди добровільців у своїй військовій одежі і обуві та принесіть зі собою всяке оруж'є і муніцію. Організуйте добровільні відділи та бороніть Вашої волі і рідної землі. Наші закарпатські (галицькі й східноукраїнські. – М. М.) брати нам допоможуть, але наше діло є вибороти свободу і закріпити її! (підкреслено в оригіналі. – М. М.) Тож до зброї, брати! До організації своїх сил! Бо лише тоді, як буде у нас сильне і дисципліноване військо, то наші гнобителі не вдіють нічого проти нас. [...] Най живе один великий український народ від Тиси аж по Чорне море і гори Кавказ! Най живе і пишається наша велика одноцільна Українська Республіка!”⁸.

Це звернення було розповсюджене не тільки по селах Мармарощини, але також у Свалявщині та Веречанщині. Дмитро Німчук, який виконував функцію кур'єра між Гуцульською Республікою і ЗУНР, поніс звернення до Хусту, а звідти воно потрапило на Угочанщину.

Значимо, що на Мармарощину зазіхала і Румунія, війська якої вже 11 листопада 1918 р. захопили столицю Буковини – Чернівці і просувалися надалі на захід. Українська Народна Рада в Ясіня вже у перші дні своєї перемоги одержали вістку, що румунська армія поступає у Мармарощину з метою зайняти її столицю – місто Мараморошський Сигіт.

Аби запобігти окупації Сигота румунами, Українська Народна Рада в Ясіня, окрилена успіхом свого повстання, вирішила направити у Сигіт своє військо, кількість якого в короткому часі збільшилася до 800 чоловік.

13 січня 1919 р. три вповні укомплектовані сотні війська Гуцульської Республіки, поповнені новоприбулими стрільцями – старшинами й підстаршинами УГА, вирушили окремим поїздом на Мараморошський Сигіт. Четверта, запасна сотня залишилася для охорони Ясіня. Порівняно легко вони зайняли Кваси, Білин та Рахів, роззброївши угорські відділи в цих місцевостях. Перед Мараморошським Сиготом військо Гуцульської Республіки нараховувало близько 1100 вояків, з яких майже половину становили галицькі українці, що ніби “без відома уряду Західної України” прибули на допомогу закарпатцям.

Гуцульське військо майже без опору зайняло Сигіт, роззброївши угорські військові частини. У військових казармах Сигота гуцули захопили велику кількість гарматних патронів, дрібної амуніції, ручних гранат та інших вибухових матеріалів, а також значний запас харчів, головним чином, цілі пакунки консервів. Наступного дня прибули до Сигота свіжі поповнення УГА із Коломиї.

⁷ Ключурак С. До волі. Передмова “До волі з вінком терновим” М. Мушинка... С. 126–128.

⁸ Там само. С. 138–139.

Місцева влада, складена з румунів, мадяр і євреїв, вислала до румунського командування кілька прохань захистити місто перед “рабунками гуцульських більшовицьких бандитів”, а в ніч з 16 на 17 січня 1919 р. вислала у Велику Баню, де був розташований румунський гарнізон, 50 возів, аби привезти в місто регулярне румунське військо. У результаті цих військових заходів у Сигіт прибуло біля 2000 румунських вояків з кулеметами та гарматами.

Невдовзі Сигіт оточила добре озброєна румунська армія. Гуцулам та стрільцям УГА було зрозуміло, що в них немає можливості перемогти румунів, і вони вступили у переговори з ними, а коли ці переговори виявилися безрезультатними, вирішили без бою залишити Сигіт і відступити до Бичкова. Однак у Сигітській Коморі гуцульські загони потрапили у румунську пастку і зазнали поразки – 18 гуцульських вояків було вбито, 39 поранено, а велика частина потрапила у полон.

У результаті цих заходів уряд Західної України наказав окружній команді в Коломиї негайно відкликати свої відділи із Закарпаття, не бажаючи вступати у конфлікт із Румунією та Угорщиною. Цей наказ було виконано, і Гуцульська Республіка знову була вимушена оператися лише на власні сили.

Румунські переможці поводитися зі своїми жертвами надзвичайно суворо: “Мертвих та ранених без милосердя ограбили зі всіх пригожих предметів. Не поводитися краще ні з живими та здоровими полоненими. Всіх їх зігнали румуни на вкриту снігом луку перед станцією, обложили їх довкруги кулеметами, готовими кожної хвилини до стрілу так, щоб вони не втікали. З приходом кожного свіжого транспорту полонених вітали диким криком, кидалися на них, били їх кулаками та прикладами рушниць, копали їх та не забували при тому ограбити з усього того, що представляло будь-яку вартість”⁹.

Після побиття і пограбування полонених одразу ж повезли до Сиготу, де їх запроторили до кількох пивниць, здорових і поранених разом. Там їх довго морили голодом і знову знущалися над ними.

“Так трагічно закінчився наш похід на Сигіт”, – писав С. Ключурак у своїх спогадах¹⁰. Сам він, щоправда, у поході безпосередньої участі не брав, бо саме тоді у Рахові організував нові загони гуцульської оборони.

Після поразки в Сигітській Коморі залишки гуцульського війська відступили до Ясіня. Румуни їх не переслідували, однак нападали на них мадярські терористичні групи, завдаючи подальших людських втрат. У Ясіня С. Ключурак сформував нове військо. Гуцульська Республіка не припинила свого існування і після сигітської поразки, Українська Народна Рада в Ясіня продовжувала свою діяльність. Усі дороги до Ясіня були під контролем місцевої міліції, яка, крім гуцулів, нікого в село не пускала.

Всенародний з’їзд делегатів Угорської Русі у Хусті відбувся у раніше встановлений термін – 21 січня 1919 р. У заході взяло участь кілька сотень делегатів із всіх районів Закарпаття, включно з Пряшівщиною. Невдалий похід на Сигіт був найчастіше обговорюваною темою в кулуарах з’їзду. Утім, поразка не відрадила делегатів від боротьби за приєднання Закарпаття до України. У резолюції з’їзду, зокрема, є і такий пункт: “1. Всенародні збори угорських русинів-українців з дня 21 януара 1919 р. висказують з’єднання всіх русинів-українців з комітатів: Мармарош, Угоча, Берег, Унг, Земплін, Шариш, Спиш, Абуй-Торня і прилучення русинами-українцями заселених земель до соборної України, просячи, щоби нова Держава при виконуванні сеї злуки узгляднила особливе положення угорських русинів-українців. Для того всенародні збори заявляють, що руський народ Угорщини Десятий закон про Руську Крайну, даний в Будапешті в року 1918, не признає законом, бо повстав без його волі і без заступництва народу [...]”¹¹.

⁹ Кудей З. Гуцульська Республіка / авторизований український переклад Юрія Роїка. Львів, 1937. Т. 1. С. 77–78.

¹⁰ Ключурак С. До волі.. С.143.

¹¹ Мушинка М. Лицар волі. Життя і політична діяльність Степана Ключурака. Ужгород, 1995. 284 с. ; Друге доповнене видання. Ужгород, 2011. С. 59.

На з'їзді, який закінчився гімном “Ще не вмерла Україна”, було засновано 100-членну Руську (Українську) Центральну Раду (РУЦНР), на чолі з Михайлом Брацайком. До її складу увійшов, зокрема, і С. Ключурак. Отже, на Хустському з'їзді черговий раз пролунала ідея возз'єднання закарпатських земель з Україною. На жаль, політичні події наступних днів і місяців не дозволили на практиці реалізувати це возз'єднання.

На початку квітня 1919 р. С. Ключурак разом з Є. Пузою за дорученням Русько-Української Центральної Народної Ради в Хусті знову відвідали прем'єра ЗУНР Сидора Голубовича та міністра військових справ Дмитра Вітовського з проханням надати Гуцульській Республіці економічну й військову допомогу. Утім, у військовій допомозі їм і на цей раз було відмовлено з огляду на несприятливу міжнародну ситуацію. Зате обоє вони погодились, щоб у Станиславові було постійне представництво Русько-Української Центральної Ради в Хусті. Першим представником Закарпаття (“Угро-України”) при уряді Західно-Української Народної Республіки у Станиславові голова Хустської Ради Михайло Брацайко призначив Степана Ключурака. Він залишився, зокрема, жити у Станиславові¹². У Підволочиську він особисто зустрічався з отаманом Симоном Петлюрою. Вислухавши його скаргу на поганий стан з харчами, Петлюра вислав до Ясіня як дар Українській Народній Республіці кілька вагонів хлібної муки в білих мішках з написом “Україна”. Ці мішки з добротного білого полотна селяни довго зберігали як цінні сувеніри.

Крім того, допомога з України мала не лише економічне, а й велике моральне значення. Для відновлення війною знищених будинків громадяни безплатно одержували дерево, було налагоджене залізничне сполучення між Раховом і Ясіня та між Ясіня, Станиславовом та Коломиєю. У школах відновилося навчання, інваліди й пенсіонери щомісячно одержували пенсії.

Між тим, у першій половині 1919 р. політична ситуація на Закарпатті значно ускладнилася. Східну частину Закарпаття аж до Берегово зайняли румуни, центральну з Мукачевом – угорці, а західну, з Ужанською долиною – чехи. Певним острівцем свободи і незалежності залишилася Гуцульська Республіка з центром у Ясіня. За такої ситуації 7 травня 1919 р. у Станиславові відбувся з'їзд гуцулів Закарпаття, в якому взяло участь 132 делегати із 62 громад¹³.

По дорозі на з'їзд С. Ключурак важко захворів тифом, який у тому часі на Гуцульщині значно поширився. У важко хворому стані, з високою температурою він вийшов на трибуну, щоб виголосити промову. Його привітали бурхливими оплесками як українського національного героя, який в неймовірно важких умовах тримає на Закарпатті прапор незалежності. З останніх сил він виголосив свою промову, а закінчивши її, раптово втратив свідомість і впав. Безпосередньо з трибуни його відвезли до лікарні, де він у важкому стані пролежав аж до окупації Станиславова польськими військами.

Разом з тим, з'їзд продовжував роботу без С. Ключурака. На з'їзді було ухвалено резолюцію з вимогою “щоб представники України на Міровій конференції в Парижі домагалися, аби територія Мадярщини, заселена русинами-українцями, була приєднана до України”¹⁴. Резолюцію з'їзду було доручено реалізувати голові ЗУНР Є. Петрушевичу, який обіцяв посприяти аби справа Закарпаття була порушена на Мирній конференції в Парижі.

Ясінську Гуцульську Республіку невдовзі окупували румунські війська. Гуцульська самооборона, вважаючи оборону безнадійною, не ставила їм опору. Гуцули склали зброю і передали румунам рештки військового майна. Між тим, до Ясіня дійшла вістка, що 8 травня 1919 р. три Народні Ради – Ужгородська, Пряшівська і Хустська погодились з тим, щоб територія Закарпаття увійшла до складу Чехословаччини, поки на міжнародному форумі не буде вирішена справа України.

Одержавши таке повідомлення, С. Ключурак скликав таємне засідання Головної управи Гуцульської Республіки, на якому Управа визнала, що кращого виходу зі складного політичного становища ніж приєднання Закарпаття до Чехословаччини немає. С. Ключураку було доручено

¹² Мушинка М. Лицар волі. Життя і політична діяльність Степана Ключурака. Ужгород, 1995. 284 с. ; Друге доповнене видання. Ужгород, 2011. С. 62–63.

¹³ Ключурак С. До волі... С.157.

¹⁴ Там само. С. 164.

опрацювати відповідний меморандум. Він і справді написав текст меморандуму, згідно з яким Українська Народна Рада в Ясіня звертається до Центральної Руської Народної Ради в Ужгороді з проханням, аби остання вжила заходів, щоб найсхідніша частина Закарпаття – Мараморощина була звільнена від румунської окупації і разом з іншими закарпатськими землями приєднана до Чехословаччини. Меморандум підписало, зрештою, п'ятнадцять членів Ясінської УНР. 11 червня 1919 р. посередництвом Є. Пузи та Д. Німчука цей меморандум було передано Ужгородській Раді, а згодом – Президентові ЧСР Т. Г. Масарику¹⁵.

До слова, в той же день, 11 червня 1919 р. із Сигіта до Ясіня прибув спеціальний румунський військовий загін, щоб дослідити скаргу угорських та єврейських мешканців села на Українську Народну Раду як терористичну банду, члени якої нібито протягом півроку допустилися численних кримінальних злочинів і заслуговують покарання.

Наступного дня розпочалися масові арешти членів Ради. Першими було арештовано і вивезено до сигітської в'язниці ватажка “банди” – Степана Ключурака. Згодом румуни арештували майже всіх членів Ради, яких удалося спіймати. Причому били та морили голодом не лише їх, а й членів їхніх родин. Утім, судове слідство не встановило жодних злочинів арештованих за винятком С. Ключурака. Їх було невдовзі звільнено з-під арешту і навіть збережено на попередніх посадах у селі. Разом із тим, С. Ключурака як організатора озброєного походу на Мароморошський Сигіт, під час якого було вбито вісім румунських вояків, було поставлено перед румунським військовим судом. Йому загрожувала кара смерті, однак перед судом він блискуче захищав себе, у зв'язку з чим отримав найнижчу міру покарання – шість місяців ув'язнення. Кару відбував у сумнозвісній твердині м. Брашова, де зустрівся зі своїми земляками, що потрапили свого часу у полон у Сигітській Коморі. Після трьох місяців Українська дипломатична місія в Бухаресті визволила його разом із земляками із в'язниці¹⁶.

Наприкінці вересня 1919 р. у передмісті Бухареста Котрочень, сформувалася міцна сотня із закарпатців, переважно гуцулів, що потрапили у румунський полон після поразки в Сигітській Коморі. Голова Української надзвичайної комісії в Румунії генерал Сергій Дельвіг (1866–1944) командиром сотні призначив якраз Степана Ключурака.

Сотня С. Ключурака увійшла до складу так званого “Румунського куреня” Української Галицької Армії, яким командував сотник Микола Саєвич (1885–1944). На початку жовтня 1919 р. сотню було перекинуто в Могилів, де вона була переозброєна і в рамках куреня вислана у Вінницю на бій з більшовиками і денікінцями. Першу бойову операцію закарпатська сотня здійснила в Проскурові (нині Хмельницький), ліквідувавши більшовицький загін, який роззброїв місцеву міліцію і намагався підняти повстання проти Директорії Української Народної Республіки.

З Вінниці курінь Саєвича разом із сотнею Ключурака по наказу Директорії УНР та уряду ЗУНР переведено до Кам'янця-Подільського. Куреню було доручено почесне завдання – охороняти Директорію, очолювану отаманом С. Петлюрою та уряд Західно-Української Народної Республіки на чолі з Президентом Євгеном Петрушевичем.

Служба в Кам'янці-Подільському не була легкою, оскільки в місті панувала анархія, яка охоплювала й армію. Одночасно у місті лютував тиф і невдовзі десять воїнів закарпатської сотні С. Ключурака захворіло. Так, на початку 1939 р. у статті “Гуцули за соборну Україну” описав участь закарпатців в українському соборному війську Осип Дудикевич: “Коли ж на губерніальній площі в Кам'янці на Поділлі дня 1 листопада 1919 року віддавали стрільці честь упавшим і святити відродження між частинами Галицької Армії, твердим кроком маширували гуцули з т. зв. румунського куреня. А були там знов Клемпуші, Ключурак і інші друзі, що по пропущенні із румунської неволі перейшли Дністер і зголосилися в ряди Української Соборної Армії, не боячися тифів, нужди, щоб далі боротися за Україну. Честь борцям, що чесно за неї воювали”¹⁷.

¹⁵ Мушинка М. Лицар волі. Життя і політична діяльність Степана Ключурака. Ужгород, 1995. 284 с. ; Друге доповнене видання. Ужгород, 2011. С. 64–65.

¹⁶ Ключурак С. До волі... С. 160–165

¹⁷ Дудикевич О. Гуцули за соборну Україну. *Нова Свобода*. 1939. Ч. 1. 1 січня. С. 5.

Однак, закарпатцям після цього параду вже не довелося воювати за Соборну Україну. С. Ключурак вирішив зберегти сотню як одне ціле і через Польщу дістатися на територію Чехословаччини. Це аж ніяк не була легка справа, оскільки Польща на той час перебувала у воєнному конфлікті з Україною, а його частина була складовою частиною Української Галицької Армії.

16 листопада 1919 р. 126 воїнів сотні під командуванням С. Ключурака вирушили із Кам'яця-Подільського до польського кордону і під вечір наступного дня біля села Мельниця дісталися через ріку Збруч на територію Польщі, де сотню невдовзі заарештували. Після тижневого ув'язнення у чортківській тюрмі та інтенсивних допитів їх як полонених австрійсько-угорської армії відвезли до Станиславова і передали репатріаційній комісії, яка видала їм відповідні документи для повернення додому.

Закарпатська Гуцульщина на той час була окупована румунськими військами і повертатися туди воїнам колишньої Гуцульської Республіки було небезпечно. Та, незважаючи на небезпеку, основна частина сотні С. Ключурака вирушила через Делятин до Ясіня, однак Степан із сімнадцятьма стрільцями, вирішили не ризикувати, а через Львів і Краків подалися у Моравію. 23 листопада 1919 р. в місті Богуміні поляки передали залишки Гуцульської сотні чехословацькій військовій команді.

Того самого дня всю групу було відправлено у Ліпник-над-Бечвою, де закарпатським хлопцям довелося відбути тритижневий карантин. 7 грудня 1919 р. С. Ключурак склав присягу на вірність Чехо-Словаччині і його того ж дня як офіцера чехословацької армії було відправлено до Мукачева з наданням 14-денної відпустки. По дорозі додому він відвідав Українську Військову Місію в Кошицях, де одержав найновішу інформацію про події на Наддніпрянській Україні¹⁸.

8 грудня 1919 р. Степан Ключурак прибув до Ужгорода, а звідти, у рідне Ясіня, яке щойно звільнилося від румунської окупації. Там його привітали не лише батьки, брати й сестри, але й численні побратими по зброї та колишні члени Української Народної Ради – парламенту Гуцульської Республіки.

С. Ключурака просили залишитися в Ясіня, пропонували місце сільського старости, начальника пограничної поліції та навіть посаду нотаря. Але він хотів працювати не лише для Гуцульщини, а й для цілого Закарпаття, тому після двотижневої відпустки зголосився у військовій комендатурі до Чехословацької армії в Мукачево, і, демобілізувавшись, виїхав до Ужгорода, де розгорнув широку політично-громадську діяльність¹⁹.

Упродовж 1920–30-х рр. С. Ключурак проживав в Ужгороді – був співзасновником “Просвіти”, працював у “Січі”, “Пласті” та українських економічних товариствах. Був співзасновником та чільним представником Соціал-демократичної партії Підкарпатської Русі (1920–1926 рр.), згодом – “Українського крила” Аграрної партії (1934–1938 рр.). Був головним редактором українських газет “Народ”, “Вперед”, “Земля і Воля” та “Нова Свобода”. В уряді Карпатської України (Августина Волошина) займав посаду міністра господарства, згодом – міністра національної оборони. Після поразки Карпатської України у березні 1939 р. С. Ключурак із сім'єю переселився у Прагу, де очолив “Ліквідаційну канцелярію Карпатської України”. У період Другої світової війни С. Ключурак займався підприємницькою діяльністю.

12 травня 1945 р. органи радянської контррозвідувальної організації “СМЕРШ” (“Смерть шпіонам”) арештували у Празі президента Карпатської України Августина Волошина, а через кілька днів і міністрів його уряду Степана Ключурака, Миколу Долина та Юрія Перевузна. Невдовзі їх усіх спеціальним військовим літаком перевезли у Москву, де помістили до в'язниці, у Лефортово, піддавши суворим допитам. А.Волошин у в'язниці помер від паралічу серця 19 липня 1945 р., а С. Ключурака “Особое совещание НКВД” 26 грудня 1946 р. засудило на вісім років виправно-трудоих таборів. Кару він відбув на Воркуті, працюючи шахтарем. Після відбуття повного строку покарання, у травні 1956 р., С. Ключураку зачитали нову постанову про обов'язкове перебування на Воркуті на “невизначений строк”, тобто довічне заслання.

¹⁸ Ключурак С. До волі... С. 169–177.

¹⁹ Там само. С. 78–79.

До сім'ї у Прагу він повернувся лише 18 жовтня 1957 р., тобто після дванадцяти з половиною років. Додамо, що життя С. Ключурака до 1920 р. детально описано у першому томі його спогадів “До волі”²⁰, а подальший період життя – у монографії “Лицар волі”²¹.

Закарпаття вшанувало пам'ять С. Ключурака перевиданням його спогадів “До волі”, двома виданнями монографії про його життя і політично-громадську діяльність “Лицар волі”, а також серією журнальних статей та побудовою пам'ятника в його рідній Ясиня. Утім, його багата спадщина, зокрема публіцистика, ще чекає на свого дослідника.

RECOGNITION OF THE HUTSUL REPUBLIC WITH THE WEST-UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC

Mykola MUSHYNKA

Association of Ukrainians in Slovakia,
Gorkého St., 21, 08001, Prešov, Slovakia,
e-mail: mykola.musinka@gmail.com

Summary

On January 9, 1919, a 42-member Ukrainian People's Council with a 12-member General Administration was elected at the Yasinia village in Transcarpathia, which proclaimed the Hutsul Republic as an independent state. In the first days, the Hutsul Republic engaged in relations with the Western Ukrainian People's Republic (hereinafter ZUNR), requesting its military assistance. Unofficial assistance in the form of 23 ZUNR leaders was received on January 18, 1919, during a campaign of troops of the Hutsul Republic (National Defense) on Maramoroshsky Sigit, where it was defeated by the Romanian army. From April 1919, there was a permanent representation of the Ukrainian Central Council in Khust at the ZUNR in Stanislavov. In June 1919, the Hutsul Republic was liquidated by the Romanian army, and its representatives, together with S. Klochurak, were arrested in Brasov. In September 1919, the ZUNR Diplomatic Mission released the Hutsuls from prison and based on them a Hutsul hundred ZUNR, led by S. Klochurak, who participated in several ZUNR military operations, and after the defeat of the ZUNR, hundreds remained in Czechoslovakia.

Keywords: *Hutsul Republic, Stepan Klochurak, West Ukrainian People's Republic, Union with the Ukrainian People's Republic.*

REFERENCE

- Dudykevych O. Hutsuly za sobornu Ukrainu. *Nova Svoboda*. 1939. 1 sichnia. CH. 1. S. 5. [in Ukrainian].
- Grendzha-Donskyi V. Nazustrich voli : Zbirka opovidan z chasiv revoliutsii z rr. 1918–1919. Uzhhorod, 1930. [in Ukrainian].
- Klochurak S. Do voli. Peredmovna “Do voli z vinkom ternovym” M. Mushynka. Uzhhorod, 2009. S. 13–178. [in Ukrainian].
- Klochurak S. Do voli (Spomyuny) / peredmovna V. Shandora. Niu-York, 1978. S. 103–104, 122–125. [in Ukrainian].
- Kudei Z. Hutsulska Respublika / avtoryzovanyi ukrainskyi pereklad Yurii Roika. Lviv, 1937. T. 1. S. 77–78. [in Ukrainian].
- Mushynka M. Lytsar voli. Zhyttia i politychna diialnist Stepana Klochuraka. Uzhhorod, 1995. 284 s. ; Druhe dopovnene vydannia. Uzhhorod, 2011. S. 34, 46, 59. 64–65. [in Ukrainian].
- Slyvka Yu. Hutsulska respublika. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Kyiv, 2006. T. 6. S. 696. [in Ukrainian].
- Veryha V. Vyzvolni zmahannia v Ukraini. 1914–1923. Lviv, 1998. T. 1. 263 s. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 30 червня 2019 р.

²⁰ Ключурак С. До волі. Передмова “До волі з вінком терновим” М. Мушинка. Ужгород, 2009. С. 13–178.

²¹ Мушинка М. Лицар волі. Життя і політична діяльність Степана Ключурака. Ужгород, 1995. С. 85–264.

ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ ЗУНР

УДК 94 (477) “1918/1919”

ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ НА СТАНИСЛАВІВЩИНІ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ 1918–1919 рр.

Ярема КВАСНЮК

*Філія Національного військово-історичного музею України – музею “Герої Дніпра”,
вул. Національної гвардії, 14 Д, 76005, Івано-Франківськ, Україна*

e-mail: yarema58@ukr.net

DOI: 10.15330/gal.32.113-124

ORCID: 0000-0003-2042-1294

У статті досліджено історію військових формувань Галицької Армії, які безпосередньо були сформовані на Станиславівщині, або з її жителів під час українсько-польської війни 1918–1919 рр. До них належать старшинські школи артилерії і зв'язку у Станиславові, старшинська школа піхоти в Коломиї, 1-й коломиїський гарматний полк УГА, Гуцульський курінь УГА, перша кінна Гуцульська козача сотня імені Юрія Федьковича, 1-й Гуцульський полк морської піхоти УНР, 14-та Станиславівська бригада УГА, 2-га Коломиїська бригада УГА.

Ключові слова: *Українська Галицька Армія, Західно-Українська Народна Республіка, старшинські школи УГА, Гуцульський курінь УГА, морська піхота УНР.*

Сьогодні у наукових колах активно вивчаються різні проблеми української військової історії. Тому не дивно, що увагу дослідників привертає Українська Галицька Армія (УГА), адже довгий час замовчувалась і фальсифікувалась її історія. Нині виникла нагальна потреба об'єктивно, без політичної заангажованості проаналізувати внесок УГА в державотворенні України, дослідити її справжню історію. Це має неабияке наукове і практичне значення, передусім тому, що сьогодні триває процес реформування і розвитку українських Збройних Сил, з урахуванням історичного досвіду, боротьби і ролі армії у державотворчому процесі в Україні.

Сучасна історіографія представлена загальними науковими працями таких вітчизняних дослідників як Микола Литвин¹, генерал-лейтенант Петро Павлович Ткачук², Ярослав Юрійович Тинченко³, серед досліджень української діаспори можна виділити працю Лева Шанковського⁴.

Водночас, хоча історія військових формувань Української Галицької Армії описана в багатьох джерелах, але в більшості досліджувалась вона загально в контексті українсько-польської війни 1918–1919 рр. Для нас, жителів Івано-Франківщини, цікавою є історія тих формувань, які або безпосередньо були сформовані на теренах нашого краю, або за участю наших краян, історія цих формувань через призму долі наших земляків, які в них воювали.

27 жовтня 1918 р. до Станиславова з італійського фронту повернувся запасний батальйон (кадра) 20-го полку крайової оборони “Станиславів”, який належав до 43-ої піхотної дивізії. Майже вся дивізія після невдалого наступу у 1918 році потрапила в полон. Із 20-го полку ландверу уникнув полону тільки запасний батальйон, який перевели до Станиславова. Казарми полку між теперішніми вулицями Озаркевича і Желехівського були частково

¹ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів : Ін-т українознавства НАНУ; Ін-т Центрально-Східної Європи, 1998. С. 121–122.

² Ткачук П. П. Сухопутні війська України доби революції 1917–1921 рр. Львів : ЛІСВ, 2009. С. 40.

³ Петренко І. Дещо з історії “1-го Гуцульського полку морської піхоти”. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1934. Ч. 2. С. 3–5.

⁴ Шанковський Л. Звідомчий полк та його командант. *Українська Галицька Армія*. Т. 3. Вінніпег, 1966. С. 151–155.

зруйновані, тому запасний батальйон (кадру) розмістили у колишній в'язниці “Діброва” на нинішній вул. Чорновола 119 А. До складу кадри входили чотири запасні сотні, кулеметна команда та підрозділи забезпечення загальною кількістю до 1000 чоловік. Оскільки полк комплектувався вихідцями зі станиславівського і чортківського повітів, то 90% особового складу становили українці, решту – німці та євреї. Не дивлячись на таку чисельність батальйон був мало боєздатним через велику кількість вояків старшого призовного віку, ополченців, резервістів, батьків родин, єдиним бажанням яких було повернутися до своїх господарств, до дітей та дружин. Дещо кращим було становище в запасній сотні скорострільів (кулеметній команді). 20-й полк був не єдиною військовою частиною в місті. Водночас із ним сюди перевели Кіш Українських Січових Стрільців (УСС), який також розташувався в “Діброві”. У Станиславові були ще 58-й полк піхоти, який розташовувався на вул. 3-го Мая і дивізіон артилерії, що стояв на “Діброві”.

У вересні 1918-го до Станиславова прибув запасний батальйон та 2-га компанія (рота) 95-го полку. Піхоту розмістили в казармах на вулиці Зосина Воля. Батальйон складався із трьох рот, українців там було до 90%. Командував ними німець, капітан Алоїз Лаєр, який у майбутньому повстанні зіграв не останню роль. Пізніше 95-й полк піхоти був перейменований на перший стрілецький полк Галицької Армії і брав участь у боях аж до відходу за Збруч⁵.

1 листопада 1918 р. після збройного повстання у Львові, яке очолив Дмитро Вітовський, влада перейшла до рук Української Національної Ради, одночасно українські військові 20-го і 95-го піхотних полків австрійської армії забезпечили перехід влади у Станиславові, 24-го і 36-го піхотних полків у Коломиї. 8 листопада 1918 р. у місті було запроваджено комендантську годину⁶. Виникла проблема з інтернованими польськими офіцерами, що були в Станиславівському гарнізоні чи проїжджали через Станиславів. Їх інтернували в казарму Діброва. Польські офіцери перебували там на самозабезпеченні. Більшість з них незабаром, скориставшись слабкістю української правоохоронної та судової систем, під різними приводами змогли втекти на територію, контрольовану польською владою, і влилися до польської армії⁷.

13 листопада у Львові проголошено Західно-Українську Народну Республіку (ЗУНР). 15 листопада українськими вояками на підвір'ї казарми 95-го полку в Станиславові була прийнята присяга на вірність Українській державі. Текст присяги склали поручник УСС Богдан Гнатевич і редактор “Станиславського Голосу” І. Ставничий.

Як не парадоксально, але Листопадовий зрив у місті здійснювали українці, очолювані онімеченим чехом Лаєром. Він же деякий час був військовим комендантом, оскільки офіцерів-українців у місті на початку листопада 1918 р. не було. Варто підкреслити, що військові коменданти змінювалися в місті ледь не щомісяця. Серед них були Рожанковський, Гарабач, М. Гошко та інші. Лише згодом військову комендатуру очолив Олексій Гаванський.

24 листопада 1918 р. за розпорядженням військового коменданта Олексія Гаванського в Станиславові було запроваджено надзвичайний стан. Було заборонено проводити масові мітинги, маніфестації, демонстрації, громадські зібрання, вільно носити зброю мешканцям міста. Усі громадські заклади повинні закриватися до 7 години вечора, оголошувалися крайні терміни для здачі незареєстрованої вогнепальної зброї. За носіння незареєстрованої зброї на вулицях міста передбачалося покарання у вигляді розстрілу. Справи про пограбування, підпали, убивства, завдання шкоди залізниці, телеграфам і телефонам, заклики до бунтів, заворушень, шпигунство, крадіжки військового майна, поширення панічних чуток мали розслідуватися військовим судом і каралися досить жорстко⁸.

⁵ Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. II / ред. упор. Микола Климишин ; Видання Центрального Комітету Станиславівщини. Нью Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1985. С. 207–210.

⁶ Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. 636. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 9.

⁷ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Т. 1 : Листопадова революція. Проголошення ЗУНР / уклад. О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківськ, 2001. С. 380.

⁸ Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. 636. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 23.

Вже від Листопадового зриву ЗУНР мусила захищати свою незалежність й була втягнута у кровопролитну українсько-польську війну. Оскільки українське державотворення відбувалося в умовах розгортання польсько-української війни, влада насамперед намагалася проводити мобілізацію лояльних громадян до Галицької Армії, налагодити її постачання зброєю, боєприпасами, амуніцією, продовольством і фуражем. Саме тому в Станіславові одразу було взято на облік усю наявну зброю, склалися списки військовозобов'язаних⁹.

Кардинальні заходи військового будівництва започаткував створений 9 листопада 1918 р. Державний Секретаріат Військових Справ на чолі з полковником Дмитром Вітовським. Першим розпорядженням Секретаріату від 13 листопада 1918 р. проголошувалася часткова мобілізація здатних до служби чоловіків, які були демобілізовані з австро-угорської армії. Тоді ж було створено 3 обласні, 12 окружних (по чотири в кожній області) і 60 повітових Військових Команд. Які зіграли виняткову роль у розбудові Галицької Армії.

Для території сучасної Івано-Франківської області це виглядало так:

II. Область – Станіславів:

1. Округа Станіславів (Станіславів, Богородчани, Надвірна, Товмач, Городенка).

2. Округа Стрий (Стрий, Жидачів, Сколе, Долина, Калуш).

3. Округа Коломия (Коломия, Печеніжин, Косів, Снятин).

4. Округа Чернівці (Чернівці, Кіцмань, Заставна, Вашківці, Серет, Вижниця, Сторожинець).

Рогатинський повіт входив до III Області – Тернопіль:

4. Округа Бережани (Бережани, Бібрка, Пермишляни, Рогатин, Підгайці)¹⁰.

Станіславську ОВК очолював уродженець Сокаля, досвідчений старшина, перший командант Легіону УСС Теодор Рожанковський (див. рис. 1).

Рис. 1. Теодор Лонгинович Рожанковський (14.02.1875 – 12.04.1970) – командант УСС, отаман УГА і командант Військової Округи Станіславів (1918–1919), член Української Національної Ради ЗУНР, військовий аташе місії УНР у Празі (1919–1920).

⁹ Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. 636. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 29.

¹⁰ Бемко В. Державний Секретаріат Військових Справ. *Українська Галицька Армія*. Т. 1. Вінніпег, 1958. С. 62, 117.

Зусиллям команданта і його старшин, насамперед, отаманів Олекси Горбача, Миколи Вільке, поручників Михайла Гординського, Івана Голембйовського, Матвія Яремчука на базі колишніх австрійських 20-го і 58-го піхотних полків сформовано два Коша – запасні стрілецькі полки, які за короткий час вишколили і скерували на фронт три повнокровні курені. Згідно зі штатом у Станіславові засновано кінний і гарматний запасні полки, навчальний полк зв'язківців, а також старшинську гарматну школу та залізничний курінь. Крім того у тимчасовій столиці ЗУНР дислокувався кіш УСС під командуванням сотника Богдана Герасиміва, який ще в листопаді сформував і спрямував до Львова 3-й курінь для полку УСС. Його очолював поручник Сократ Іваницький, (див. рис. 2, 3).

Рис. 2. Барган Микола Семенович, нар. 06.04.1892 р. в с. Ляхівці тепер Підгір'я Богородчанського району, підхорунжий Легіону УСС, в званні хорунжого командував відділом скорострільів УГА.

Рис. 3. Сотня скорострільів 2-го полку у Станіславові, 1919 р. Сидять у центрі з відзнакою “Соборна Україна” – четар Петро Глібчук з с. Старі Кути Косівського району і хорунжий Барган Микола з с. Ляхівці тепер Підгір'я Богородчанського району.

Стрийською окружною військовою командою, якою з 10 листопада 1918 р. командував полковник Гриць Коссак, було сформовано, вишколено і направлено на фронт серед інших військових формувань калуський полк¹¹.

Найбільше з усіх окружних військових команд підготувала вояків для фронту Коломийська, яку очолював сотник Теодор Приймак (див. рис. 4).

Рис. 4. Теодор Приймак (23 березня 1876 – 1933? рр.).

Народився в с. Малий Ходачків на Тернопільщині. Від початку першої світової війни служив у 36-му Коломийському піхотному полку, три роки перебував у російському полоні в Ташкенті. У 1917 р. повернувся до Коломиї, де влився в політичне життя міста, був одним з учасників Листопадового зриву. Призначений Коломийським окружним військовим комендантом у період ЗУНР.

На базі колишніх австрійських 24-го і 36-го піхотних полків були засновані запасні стрілецькі полки, які зберегли старі номери, але отримали найменування відповідно гетьманів П. Дорошенка та І. Мазепи. Крім них в Коломиї діяли запасний гарматний полк (командир – сотник Роман Щипайло, згодом – референт артилерії ДСВС (Державного Секретаріату Військових Справ), старшинська піхотна школа та інші штатні військові формування. Високою організацією славився 24-й Запасний полк під командуванням освіченого австрійського офіцера, чеха за походженням Франці Тінкля (згодом командира 2-ї Коломийської бригади). Він підготував для фронту 3 курені, з яких курені поручника Володимира Левицького і сотника Броніслава Абея у бойову групу “Хирів” та курень поручника Петра Шлемкевича під Угнів. 36-й Запасний полк вишколив і відправив на польський фронт теж три стрілецьких курені, з яких один Пробоевий Гуцульський під командуванням Гриця Голинського. Особливістю всіх гуцульських куренів була добра озброєність. Крім гвинтівок, вони мали достатню кількість скорострільів, піхотних гарматок і мінометів. І це завдяки невтомній праці старшин Коломийського ОВК, серед яких, були окрім зазначених, організатор Першолистопадового зриву на Покутті сотник Володимир Бемко, отаман Федір Сухий, сотник Степан Галібей, поручник Володимир Ординський (Снятин), сотник доктор Омелян Паліїв¹² (див. рис. 5, 6).

¹¹ Шанковський Л. Піхота Галицької Армії. Українська. *Галицька Армія*. Т. 3. Вінніпег, 1966. С. 153–154.

¹² Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів : Інститут українознавства НАНУ ; Інститут Центрально-Східної Європи. 1998. С. 121–122.

Рис. 5. Мельник Микола Ількович.

Народився в селищі Яблунів, нині Косівського району – після поранення 26 січня 1919 р. біля с. Карів помер у шпиталі м. Сокаль.
Четар, командант 2-ї сотні 3-го куреня Коломийського полку ім. гетьмана Мазепи.

Рис. 6. Серед старшин 41-го австрійського Буковинського полку піхоти стоїть четвертий праворуч Антін Прокопович, уродженець м. Коломия, 1 березня 1919 р. поручник полку ім. гетьмана Мазепи УГА, помер від тифу 8 листопада 1919 р. у м. Бар.

Військові частини УГА сформовані на території Станиславівського воєводства (Станиславівська військова округа): Станиславівські гарматні батареї стали основою двох гарматних полків галицької Армії: Перша Станиславівська батарея, яка 23 листопада 1918 р. під командуванням четаря Тимофія Мацьківа виїхала на оборону Львова, стала основою 3-го гарматного полку УГА¹³. Зав'язком 2-го гарматного полку була Станиславівська батарея, яка складалася з

¹³ Мацьків Т. 3-й гарматний полк УГА. *Українська Галицька Армія*. Вінніпег, 1966. Т. 3. С. 91.

4-х польових австрійських гаубиць. Ця батарея виїхала на фронт 5-го грудня 1918 р. під командуванням поручника Степана Мацькевича, де увійшла до групи “Схід”¹⁴.

Старшинська школа артилерії у Станіславові – сформована у грудні 1918 р. (за іншою інформацією 10 січня 1919 р.), розташовувалася у казармах колишнього австрійського 33-го гарматного полку у Станіславові. Начальниками школи були отаман Северин Лещій, пізніше сотник Іван Сітницький, викладачами поручники Тимофій Мацьків, Олексій Белей, булавний Вагель та Степан Столярчук. До школи було зараховано 42 курсанти, здебільшого гармашів, а також вояки із середньою освітою та юнаки-гімназисти. Навчання тривало чотири місяці. Але школі так і не вдалося здійснити перший випуск: галлерівський наступ змусив НКГА реорганізувати школу в гарматну батарею і скерувати курсантів до 3-го гарматного полку сотника Ю. Шепаровича 3-ї Бережанської бригади. Серед курсантів школи було немало майбутніх знаменитостей – науковець і громадсько-політичний діяч Володимир Кубійович, редактор Української Енциклопедії професор математики Мирон Зарицький та ін. У Станіславові школа була до 15 травня 1919 р.¹⁵.

Старшинська школа зв’язку у Станіславові. З перших днів українсько-польської війни виникла проблема технічних і командних кадрів служби зв’язку УГА. 20 грудня референт зв’язку ДСВС Роман Білинський заснував у Тернополі – тодішній столиці ЗУНР, школу телеграфістів. Її кістяк складала студентська сотня (50 гімназистів Тернопільщини) сотника Івана Галушинського. Після переїзду уряду і ДСВС до Станіслава сюди переїхала і школа. У січні школу було розгорнуто у Звідомчий полк під командуванням сотника-інженера Лева Шепаровича (уродженця с. Колодіївка на Тисмениччині). Для підготовки телеграфістів і телефоністів фронтових частин було створено три навчальні курені – із розрахунку на три корпуси. Кожний курінь мав чотири сотні – на кожную бригаду. Спільно з Шепаровичем викладачами полку були поручник Гриць Матковський, Володимир Гриневиц, італієць Д. Мараці, Ліщинський. Після тримісячного навчання у липні було здійснено перший випуск 50 хорунжих і підхорунжих, які були скеровані у відділи зв’язку корпусів і бригад. Школа проіснувала аж до лютого 1920 р.¹⁶.

Старшинська школа піхоти в Коломиї. У грудні 1918 р. окружна військова команда відкрила в Коломиї старшинську школу піхоти, де спочатку навчалося 35 курсантів. На початку 1919 р. в трьох чотах налічувалося 100 курсантів віком від 18 до 25 років, з них більшість були під старшинами австрійської армії і легіону Українських Січових Стрільців. Стрільці-курсанти, як добровольці, були свідомі свого національного обов’язку. Вони квартирували в касарнях, вправлялися у військовому навчанні над Прутом. Вже на першому році відбувся перший їх випуск¹⁷ (див. рис. 7).

1-й коломийський гарматний полк УГА. Бере початок від невеликої коломийської батареї, яку в 1918 р. організував сотник В. Тотоскул. 5 грудня 1918 р. батарея виїхала на фронт під Львів, де увійшла до групи “Старе Село”. Наприкінці грудня на базі 1-ї коломийської батареї та ще п’яти інших створили 1-й гарматний полк 1-ї бригади УСС. Полком керував відважний сотник Ярослав Воевідка, а після його загибелі 30 березня 1920 р. сотник Ярослав Курилюк. Полк пройшов усю епопею УГА – облогу Львова, стримування травневого наступу поляків 1919 р., Чортківську офензиву у червні 1919 р., спільні з армією УНР дії після переходу Збруча (Христинівка, Умань, Жмеринка). У ЧУГА полк перетворили у дивізіон.

¹⁴ Мацькевич С. 2-й гарматний полк. *Українська Галицька Армія*. Т. 1. Вінніпег, 1958 р. С. 184–186; Ткачук П. П. Сухопутні війська України доби революції 1917–1921 рр. Львів: ЛІСВ, 2009. С. 22–24.

¹⁵ Кульчицький С. Старшинські школи ГА. *Українська Галицька Армія*. Т. 4. Вінніпег, 1968. С. 267–270; Мацьків Т. З над Дністра на канадські прерії: мій життєвий шлях. Емонтон, 1963. С. 66–73.

¹⁶ Шанковський Л. Звідомчий полк та його командант. *Українська Галицька Армія*. Т. 3. Вінніпег, 1966. С. 151–155.

¹⁷ Федорів П. Старшинська школа піхоти в Коломиї. *Українська Галицька Армія*. Т. 3. Вінніпег, 1966. С. 146–147.

Рис. 7. Старшинська школа піхоти в Коломиї. Перший випуск. III чета.

1-й ряд зверху, зліва – стоять: Слюк Жигмонт, Микитюк Антін, Ломбчевський, Генік Березовський, Гаврилюк, Фолис Юліян, Лопатинський Володимир, Федорів Петро і Заклинський Роман. 2-й ряд зверху, зліва стоять: Р. П., Керницький, Н. Н., Кульчицький, Білас Василь, Знак Петро, Веселий, Породко Ярослав, Грицина і Бойчук. 3-й ряд зверху, зліва сидять: Ванчицький, С., Гевко Денис, четар Галяревич Юліян – командант III-ї чети, Качмар Дмитро, Галянт Михайло і Костюк. 4-й. ряд знизу, зліва сидять на землі з таблицею: Яремко Степан і С. Д.

Гуцульський курінь УГА. Сформований Коломийською окружною військовою командою у грудні 1918 р. на базі 36-го запасного стрілецького полку ім. І. Мазепи. Складався з 4-х сотень, сотні скорострільів, чоти саперів і технічного відділу, загальна чисельність – близько 1200 осіб. Під командуванням четара (згодом сотника) Г. Голинського курінь відбув на польський фронт де увійшов до складу 8-ї Самбірської бригади 3-го Галицького корпусу. Відзначився у лютому–березні 1919 р. У травні Гуцульський курінь УГА переданий до 11-ї Стрийської і Гірської бригади, брав участь у Чортківській операції УГА 1919 р., згодом – у боях проти більшовицьких і денікінських військ. У квітні 1920 року майже повністю потрапив у польський полон і припинив своє існування¹⁸.

З гуцулів–добровольців також було укомплектовано Першу кінну Гуцульську козаку сотню імені Юрія Федьковича¹⁹.

1-й Гуцульський полк морської піхоти УНР. У травні 1918 р. розпочався процес створення морської піхоти УНР. 3 лютого 1919 р. Директорія перенесла відділ командування морським полком до Вінниці, а згодом, за погодженням з Військовим Секретаріатом ЗУНР до Коломиї. Планувалося набрати 2 тис. добровольців, однак через окупацію Галичини поляками та румунами цього зробити не вдалося. У квітні 1919 р. полк складався із 700 вояків, із них 300 піхотинців і 50 вершників. Наприкінці квітня полк переведений до Рівного, а звідти – до Тернополя. Командиром полку спочатку був полковник морської піхоти Гаврило Нікогда, а згодом лейтенант Кость Мандрика. Полк відзначився у боях з поляками, більшовиками і денікінцями 1920 р. і був інтернований у Польщі²⁰.

¹⁸ Литвин М. Р., Науменко К. Є. Гуцульський курінь УГА. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2004. Т. 2 : Г–Д. С. 263.

¹⁹ Королько А. Становлення і функціонування органів української влади на Коломийщині періоду ЗУНР (1918–1919). *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія*. 2016. № 2. С. 47.

²⁰ Петренко І. Дещо з історії “1-го Гуцульського полку морської піхоти”. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1934. Ч. 2. С. 3–5 ; Тинченко Я. Військово-морські сили України. 1917–1921: науково-популярне видання. Київ : Темпора, 2012. С. 62–63.

14-та Станіславівська бригада УГА. Формувалася після захоплення Покуття у травні 1919 р. 7-ю румунською армією з тилових частин УГА, які уникнули полону і відійшли до Станіславова та тилових частин, котрі на той час перебували у місті. Через наступ польських військ не була остаточно сформована і складалася тільки з двох куренів піхоти. 14-та Станіславська бригада замінила у III корпусі 1-шу Гірську бригаду отамана Черського, яка під час польського наступу навесні 1919 р. була відрізана від решти частини УГА і перейшла на територію Чехословаччини, де її інтернували. Під час Чортківської офензиви бригада забезпечувала ліве крило УГА вздовж Дністра. У червні 1919 року отаманом бригади став Василь Оробко. Після відходу за Збруч бригада брала участь у боях з більшовиками за Жмеринку та Вінницю, а потім з армією Денікіна. Після цих боїв бригада довгий час була гарнізоном у м. Вінниця. Внаслідок епідемії тифу більшість вояків померли. Тому після входження УГА до складу Червоної Армії в січні 1920 року із 14-ї бригади було сформовано запасний курінь²¹.

2-га Коломийська бригада УГА. Сформована наприкінці січня 1919 р. з групи “Старе село”, і складалася з 3-х піхотних куренів, які були організовані і відправлені на фронт Окружною командою в Коломиї і Станіславові. У боях під Львовом бригада складалася з майже 8 000 вояків і старшин. Командиром бригади з самого початку до 15 червня 1919 р. був Франц Тінкль, потім короткий час був отаман Роман Дудинський. На Наддніпрянщині, під час наступу на Київ, полковник Антін Вименталь, сотник Омелян Ревнюк і сотник Квапіль. Друга Коломийська бригада зарекомендувала себе в кривавих боях під Львовом, під час Чортківської офензиви, зокрема, спішним маршем з Трибуховець через Бариш, Монастирська звільнила 14 червня Підгайці; на Наддніпрянщині в наступі на Київ. Бригада припинила своє існування 26 квітня 1920 року, коли була роззброєна польськими властями і інтернована до табору в Тухолі на Поморю²².

Наприкінці 1918 р. Галичина стала не тільки ареною битв українсько-польської війни, але й територією яку заповнили війська насамперед австро-угорської армії, що поверталися з Наддніпрянщини на батьківщину. Відтак сотні тисяч озброєних солдатів і офіцерів десятки військових ешелонів вносили хаос у діяльність галицьких залізниць. Це примусило уряд ЗУНР і ДСВС негайно створити Залізничну Військову управу, яка й запровадила жорсткий контроль над роботою залізничного транспорту держави, організувала його охорону й координувала військові перевезення. Першим керівником Управи залізничних військ УГА став 33-річний уродженець Радехівщини, ветеран УСС сотник Юліан Буцманюк.

Під його керівництвом була розроблена структура й набраний штат військової залізничної служби. Створено п'ять Військових Команд Контролю Шляхів і Транспортів (КОШТ) – своєрідних залізничних округів. 1-й – Тернопіль, 2-й – Ходорів, 3-й – Станіславів, 4-й – Чортків, 5-й – Стрий. Військовим командам були підпорядковані відповідні ділянки залізничних сполучень, на яких вони організовували і контролювали військові перевезення і за діяльність яких вони несли відповідальність. Зокрема, КОШТ 2 – Ходорів–Потутори–Підгайці, Потутори–Львів, Ходорів–Галич–Станіславів, Ходорів–Бережани, Ходорів–Більшівці; КОШТ 3 – Станіслав–Галич, Станіслав–Нижнє, Станіслав–Коломия–Городенка, Станіслав–Калуш–Долина. Кожний з відділів КОШТ мав штаб у центрі округи, яким підлягали Військові Команди двірців (залізничних станцій), адміністрації рухомого складу залізниць, підрозділи залізничної жандармерії. Опіраючись на цей апарат Залізнична військова Управа збирала заявки і організувала перевезення військ, контролювала роботу транспорту, забезпечувала охорону комунікацій і об'єктів залізниць.

Водночас підрозділи Залізничної Управи займалися роззброєнням австро-угорських військ, які ешелонами рухалися з Наддніпрянської України на захід. Неодноразово вступали у

²¹ Микитюк Д. Організаційна структура Галицької Армії. *Українська Галицька Армія*. Т. 1. Вінніпег, 1958. С. 124–125.

²² Микитюк Д. Організаційна структура Галицької Армії. *Українська Галицька Армія*. Т. 1. Вінніпег, 1958 р. С. 88–89 ; Качук П. П. Сухопутні війська України доби революції 1917–1921 рр. Львів : ЛІСВ, 2009. С. 40.

збройні сутички, несли втрати. Але таким способом здобували зброю, бойову техніку, боєприпаси, коней для Галицької армії²³.

Планова організація медико-санітарної служби розпочалася після утворення відповідних референтур у складі ВСВС на чолі з отаманом Ростилавом Біласом і у складі НКГА, під проводом сотника Костя Танячкевича. Були засновані також відділи у штабах бойових груп. Розпорядженням ДСВС усі медпрацівники відповідно до своїх посад були іменовані старшинськими званнями.

Під опікою ДСВС діяли два шпиталі у Станіславові: командантом першого був підполковник Осип Маланюк, а другого полковник Теофіл Бардах. Лікарями в шпиталях були: О. Прийма, сотник Михайло Козак, сотник Микола Дикий, Осип Кос і Мондштайн (ім'я не вказане) та медики: студент медицини – санітарний поручник Леонтій Максимонько, хорунжі Наталя Полотнюк і Селянська (ім'я не вказане). За іншою інформацією, Теофіл Бардах був начальником окружного шпиталю у Бережанах, а полковник Осип Кос начальником шпиталю № 2 у Станіславові. Невеликим шпиталями (зокрема у Городенці) опікувалися повітові комісаріати ЗУНР.

Крім польових шпиталів організовано три санітарних поїзди під командуванням четаря Романа Гаванського, поручника Осипа Гробельного і четаря Володимира Скоморовського. Санітарний поїзд на чолі з Романом Гайванським ще під час боїв за Львів із збірного пункту на Личаківському вокзалі відвозив хворих та поранених до військових госпіталів у Стрию і Станіславові. Важливе місце у структурі медичної служби армії займали відділи бригад. Начальним лікарем 2-ї Коломийської бригади був сотник Юліан Фастман. Кожна бригада мала відповідні відділи, один–три польових шпиталі, які перейшли з бойових груп. У них під керівництвом військових лікарів працювали місцеві медичні сестри і санітари.

Великою проблемою на той час були різноманітні епідемії. У 1918–1919 рр. майже всі повіти охопив тиф. Крім того, ширився черевний і паратиф, віспа, траплялися навіть випадки сапу і сказу. Сприяли поширенню хворіб переміщення великих мас полонених і тих хто повертався з фронту до своїх домівок. Тому військові і повітові шпиталі мали епідемічні відділи. Не оминали хвороби і військових лікарів, від лютого до травня 1919 року захворіло на висипний тиф 34 лікарів, померло 14, серед них військовий лікар у Станіславові Тимко Крохмальний та лікар Лаврецький в Галичі.

У Станіславові тоді заснували бактеріологічний інститут, його очолив лікар Максим Музика; працювали в ньому медики Ольга Кривокульська і санітарний четар Степан Кривокульський (за іншою інформацією санітарний четар Володимир Кривокульський). Цей інститут, як єдина установа теоретичної медицини, повинен був, на випадок потреби, виконувати також досліді інших ділянок, наприклад: судово-медичної та інших. Також ДСВС заклав у Станіславові головний склад санітарного матеріалу (начальник – підполковник Володислав Білинський). Ще один санітарний склад був у Ходорові при Начальній Команді УГА (начальник четар Михайло Терлецький). Насамперед у них зосереджувалися медикаменти колишньої австро-угорської армії. Згодом вони отримали медичні засоби і матеріали від Українського Червоного Хреста, або ж закупляли їх у Австрії. Доставка з-за кордону була дуже складна, часто більшість замовлень не доходило до місця призначення. Так чотири вагони санітарного майна отримані у Відні від австрійської ліквідаційної комісії застрягли на території Угорщини. До Станіслава доїхали тільки чотири ящики. Тому Начальна Команда УГА вимагала економити ліки і перев'язувальний матеріал.

В Окружних Військових Командах працювали окружні лікарі, які очолювали медичні комісії на призовних пунктах, засновували та опікували лічниці запілля. Нерідко вони, так як і фронтові заклади обслуговували місцеве населення. У Калуші санітарну опіку над містом і повітом передано лікареві підполковнику австрійського військового флоту докторові Маркелу Рожанковському, який одночасно виконував лікарську службу і для місцевого гарнізону. Також

²³ Буцманюк Ю. залізнодорожна Військова Управа (ЗВУ). *Українська Галицька Армія*. Т. 1. Вінніпег, 1958. С. 299–300.

він очолив повітовий шпиталь²⁴. У цих командах також невтомно працювали сотник Осип Прийма (Станіславів) підполковник Петро Петрушевич (Коломия) та інші.

Наприкінці січня 1919 року реорганізована медична служба нараховувала у фронтових частинах і заплілі: 121 старшину лікаря, 102 фельдшери, 30 лічниць (близько 6000 ліжок), 20 аптек, 3 санітарних потяги, 2 пересувні потяги-лазні, 48 дезинфекторів²⁵. Зрозуміло, що створення такої мережі закладів стало неабияким досягненням уряду і місцевої влади. Але для тогочасної майже 50-ти тисячної армії цього було недостатньо. Особливо бракувало лікарів і медпрацівників середньої ланки у фронтових частинах: лише 62 осіб – на 50 куренів, 12 гарматних полків і 5 лічниць. Традиційно бракувало фармацевтичних препаратів. Все це і стало однією з головних причин страшної епідемії тифу восени 1919 р., коли медична служба виявилася безпорадною і в результаті померло від пошесті не менше 20 тис. старшин і стрільців²⁶, що послужило однією з вагомих причин припинення існування УГА.

MILITARY FORMATION OF THE GALICIAN ARMY IN STANISLAVIVSHCHYNA DURING THE UKRAINIAN-POLISH WAR 1918–1919

Yarema KVASNIUK

*Branch of the National Museum of Military History of Ukraine – Museum “Heroes of the Dnipro”,
National Guard St., 14 D, 76005, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: yarema58@ukr.net*

The article explored the history of the military formations of the Galician Army, which were formed at the Stanislavivshchyna, or with its inhabitants during the Ukrainian-Polish war 1918–1919. These include:

Formed in December 1918 (January 10, 1919). Starshynska School of artillery in international relations. But the school and failed the first issue: events at the front forced the NKGA to reorganize the school in garmatnu battery and 15 May 1919 year send to the front.

Starshinska school in international relations. Originates from the current 20 December 1918 r. referent communication DSVS Novel Bilinskim in Ternopil school telegrafistiv that after moving to Stanislavova deployed in 1768 until February 1920 r.

Starshinska School of infantry in Kolomyia. In December 1918 the year national military team opened in Coloma starshinsku School of infantry cadets, most of which were under the starshinami of the Austrian army and Legion of Ukrainian sich riflemen. Already in the first year of their first release.

1st kolomyia gun Regiment of the UGA. Originates from a small battery from Kolomyia school, organized in 1918. At the end of December on the basis of the 1st battery from Kolomyia school and five other created under Lviv 1 gun Regiment of the 1st Brigade of the OUSSE. The regiment went through the entire epic UGA. In the Red Galician Army (ChUGA) Regiment turned in the Division.

In December 1918, 2006. on the basis of the 36th spare rifle regiment. Ivan Mazepa Kolomijskoju Center military team was formed the Hutsul battalion of UGA. The battalion was distinguished in battle in February-March 1919, in may he took part in operation Chortkivskii UGA 1919, later in battles against the Bolshevik and denikinskih troops. In April 1920 the year almost entirely in Polish captivity and ceased to exist.

With the hutsuls-volunteers have also been equipped with the first horse Hutsul kozachu hundred name Yuriy Fedkovych.

In April 1919 r. in the Kolomyia was the beginning of the formation of the 1st Marine Regiment of Hutsul UNR. Polk was marked by battles with the Poles, the Bolsheviks and denikin army. 1920 year interned in Poland.

You can't silence the 14-the Stanislavivsku team of UGA. Began to take shape in May 1919, the rear part of the UGA who went from Pokuttya and rear parts, which at the time were in the city. Through the onset of the Polish Army was not permanently formed. Participated in the Chortkivskij operations in May 1919, after leaving at & T, the Brigade participated in the battles with the Bolsheviks at Zhmerinka and Vinnytsia, and then with the army of Denikin. As a result of a typhoid epidemic most soldiers died. So after entering STUDIED part of the Red Army in January 1920, 14th brigade was formed replacement battalion.

²⁴ Лучковський Б. Калуж і Калушина у Листопадові дні 1918 року. *Українська Галицька Армія*. Т. 3. Вінніпег, 1966. С. 161.

²⁵ Щуровський В. Медична і санітарна служба. *Українська Галицька Армія*. Т. 1. Вінніпег, 1958. С. 280.

²⁶ Державний архів Вінницької області. Ф. 23. 67. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 41.

Another is the 2nd Brigade of Kolomyia UGA. Formed in late January 1919, the “old village”, and consisted of 3 infantry and departments that were organized and sent to the front Center team in Coloma and Son. The second Brigade of Kolomyia has established itself in the battles under the City, during the Chortkivskoi ofenzyva.

Keywords: Ukrainian Galician army, the Western Ukrainian People's Republic, officer School of UGA, the Hutsul battalion of UGA, Marines of the UNR.

REFERENCES

- Almanakh Stanyslavivskoi zemli. Zbirnyk materialiv do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny. T. II / Red. upor. Mykola Klymyshyn ; Vydannia Tsentralnoho Komitetu Stanyslavivshchyny. Niu-York ; Paryzh ; Sidnei ; Toronto, 1985. S. 207–210. [in Ukrainian].
- Bemko V. Derzhavnyi Sekretariat Viiskovykh Sprav. *Ukrainska Halyska Armia*. T. 1. Vinnipeg, 1958. S. 62, 117. [in Ukrainian].
- Butsmaniuk Yu. Zaliznodorozhna Viiskova Uprava (ZVU). *Ukrainska Halyska Armia*. T. 1. Vinnipeg, 1958. S. 299–300. [in Ukrainian].
- Fedoriv P. Starshynska shkola pikhoty v Kolomyi. *Ukrainska Halyska Armia*. T. 3. Vinnipeg, 1966. S. 146–147. [in Ukrainian].
- Korolko A. Stanovlennia i funktsionuvannia orhaniv ukraïnskoi vlady na Kolomyishchyni periodu ZUNR (1918–1919). *Naukovi visnyk Chernivetskoï universytetu. Istorii*. 2016. № 2. S. 47. [in Ukrainian].
- Kulchytskyi S. Starshynski shkoly HA. *Ukrainska Halyska Armia*. T. 4. Vinnipeg, 1968. S. 267–270. [in Ukrainian].
- Luchkovskiy B. Kalush i Kalushchyna u Lystopadovi dni 1918 roku. *Ukrainska Halyska Armia*. T. 3. Vinnipeg, 1966. S. 161. [in Ukrainian].
- Lytvyn M. R., Naumenko K. Ye. Hutsulskiy kurin UHA. Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t. / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. ; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv : Naukova dumka, 2004. T. 2 : H–D. S. 263. [in Ukrainian].
- Lytvyn M. Ukrainsko-polska viina 1918–1919 rr. Lviv : Instytut ukraïnoznavstva NANU ; Instytut Tsentralno-Skhidnoi Yevropy. 1998. C. 121–122. [in Ukrainian].
- Matskiv T. Z nad Dnistra na kanadski prerii: mii zhyttievyi shliakh. Emonton, 1963. S. 66–73. [in Ukrainian].
- Matskevych S. 2-i harmatnyi polk. *Ukrainska Halyska Armia*. T. 1. Vinnipeg, 1958. S. 184–186. [in Ukrainian].
- Matskiv T. 3-i harmatnyi polk UHA. *Ukrainska Halyska Armia*. Vinnipeg, 1966. T. 3. S. 91. [in Ukrainian].
- Mykytiuk D. Orhanizatsiina struktura Halyskoi Armii. *Ukrainska Halyska Armia*. T. 1. Vinnipeg, 1958. S. 124–125. S. 88–89. [in Ukrainian].
- Petrenko I. Deshcho z istorii “1-ho Hutsulskoho polku morskoi pikhoty”. *Litopys Chervonoï Kalyny*. Lviv, 1934. Ch. 2. S. 3–5. [in Ukrainian].
- Shankovskiy L. Pikhota Halyskoi Armii. *Ukrainska Halyska Armia*. T. 3. Vinnipeg, 1966. S. 153–154. [in Ukrainian].
- Shankovskiy L. Zvidomchyi polk ta yoho komandant. *Ukrainska Halyska Armia*. T. 3. Vinnipeg, 1966. S. 151–155. [in Ukrainian].
- Shchurovskiy V. Medychna i sanitarna sluzhba. *Ukrainska Halyska Armia*. T. 1. Vinnipeg, 1958. S. 280. [in Ukrainian].
- Tkachuk P. P. Sukhoputni viiska Ukrainy doby revoliutsii 1917–1921 rr. Lviv : LISV, 2009. S. 22–24, 40. [in Ukrainian].
- Tynchenko Ya. Viiskovo-morski syly Ukrainy. 1917–1921: naukovo-populiarne vydannia. Kyiv : Tempora, 2012. S. 62–63. [in Ukrainian].
- Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. *Dokumenty i materialy*. T. 1 : Lystopadova revoliutsiia. Proholoshennia ZUNR / uklad. O. Karpenko, K. Mytsan. Ivano-Frankivsk, 2001. S. 380. [in Ukrainian].

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ В ЗУНР

УДК 78(477.8) (091) “1918/1923”

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Богдан КІНДРАТЮК

Державний вищий навчальний заклад

“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,

кафедра методики музичного виховання та диригування,

вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна

e-mail: bohkind@ukr.net

DOI: 10.15330/gal.32.125-142

ORCID: 0000-0002-8040-4034

Окреслено побутування в ЗУНР головних складових полінаціональної музичної культури. Її прикметою був інструментальний і вокальний фольклор українців, поляків, євреїв, вірмен, німців, угорців, ромів, ін. етносів і особливості музики етнографічних регіонів (Бойківщини, Буковини, Гуцульщини, Закарпаття, Лемкіщини, Опілля, Покуття). Музичне мистецтво успішно виконувало притаманні йому соціокультурні функції в житті цивільних і військових, соціальних прошарків, віруючих різних конфесій. Воно допомагало жити й воювати, виховувати та мобілізувати, утверджувати українство й оздоровлюватися. Закономірні дії новоствореної держави у сфері культури, зокрема мистецтва засвідчували розуміння його важливості на фронті й у тилу. У статті уточнено окремі факти з біографії діячів музичного мистецтва, авторство деяких їхніх творів.

Ключові слова: музична культура, поліетнічність, фольклор, церковна, світська й військова музика, бідермаєр.

Музика своєрідно відображає дух епохи, настрої в державі, прагнення її громадян, особливо в час війни. Історія ЗУНР спонукає вивчати прикмети її музичного мистецтва, його значення. Але такі занотування донедавна із-за компартійних табу залишалися невідомими, навіть, вузькому колу музикознавців. Академічна *Історія української музики* в розділі *Музична культура Західної України (1917–1941 рр.)*, авторства Юрія Булки (1937–2008), мабуть, за радянською традицією не згадала про музичне мистецтво в молодій державі¹. Хоч перед цим спогади Олександра Кошиця (1875–1944) про виступи на її теренах Української республіканської капели опублікував Микола Гордійчук (1919–1995)². Написав лише про три її концерти у Станіславові та музикування тут киянки Марії Шекун-Коломийченко (1892–1938), бандуриста-віртуоза Василя Ємця (1890–1982) в обрисах музики Галичини Мирон Черепанин³. Він, чомусь, не згадав про ЗУНР, проігнорував окреслені окремі події в її музичному житті⁴. Не написали про

¹ Булка Ю. Музична культура Західної України. *Історія української музики* : у 6 т. Т. 4 : 1917–1941 / АН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського ; редкол. Л. Пархоменко (відп. ред.), О. Литвинова, Б. Фільц. Київ, 1992. С. 545–589.

² Кошиць О. З піснею через світ. Публікація Миколи Гордійчука. *Україна*. Київ, 1989. № 28. С. 15.

³ Черепанин М. Музична культура Галичини (друга половина XIX – перша половина XX ст.). Київ, 1997. С. 158.

⁴ Кіндратюк Б. Сторінки історії ЗУНР в українській музичній спадщині. *Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західно-Української Народної Республіки (1–3 листоп. 1993 р.)* : матер. Івано-Франківськ, 1993. С. 120–121 ; Дмитрук С., Кіндратюк Б. Культурно-мистецьке життя ЗУНР як джерело стимулювання розвитку художньо-пізнавальних інтересів сучасних школярів. *Ibid.* С. 125–127 ; Кіндра В., Кіндратюк Б. До питання про використання матеріалів газет ЗУНР у музично-естетичному вихованні сучасних школярів. *Ibid.* С. 122–123.

нього Любов Кияновська⁵ та Стефанія Павлишин⁶. Тільки показано закладені основи окремих жанрів української музики в роки Першої світової війни (ПСВ) у нарисах мистецького життя ЗУНР в її ілюстрованій історії. Тут науковий колектив (керівник Микола Кугутяк) ретельно зібрав відомості стосовно музикування українських військових, переважно в час ПСВ, і перебування їх у полоні після існування Республіки де-факто⁷. Про виступи згаданої Капели написали Володимир Морозюк⁸ і Ганна Карась⁹. Нею окреслено віхи творчості музик у вимушеній еміграції, талант яких проявився ще в ЗУНР¹⁰. Окремі факти із життя піаніста, композитора й педагога Нестора Нижанківського (1893–1940) в її добу подав Ю. Булка¹¹. Оксана Кузьменко вивчила історію виникнення стрілецьких пісень як феномена пісенної культури українців, уточнила авторство окремих творів, зокрема написаних, як вважаємо, у Західноукраїнській Республіці¹².

Усе ж є сумніви стосовно можливості ширшого окреслення музичної культури ЗУНР, якщо зважити на її короткочасне існування, ведення нею від самого початку військових дій, зруйнованого усталеного побуту, спричиненого кількарізовим проходженням фронтів ПСВ, падіння промислового й сільськогосподарського виробництва, зменшення кількості населення через війну, епідемії, хвороби, нестачі продуктів харчування тощо. Чи було тоді до занять музикою? Але увазі до неї та потреби системного опису її характеристик у першій спробі в ХХ ст. збудувати Українську державу на теренах Буковини, Закарпаття, Східної Галичини допомагають праці й спогади діаспорних науковців Василя Витвицького (1905–1999)¹³, Михайла-Ореста Гайворонського (1892–1949)¹⁴, Ігоря Соневицького (1926–2006)¹⁵, інших дослідників. Вони привернули увагу до значущості музики, зокрема військової, творчості митців та перепетій їх долей. Це підтверджують нові факти з опублікованих недавно наукових розвідок. Бачимо відображення в мистецтві прагнення українців мати свою державу, усвідомлення потенціалу її музики, його підпорядкування веденню бойових дій, зміцнення тилу. Про роль музики у війську ЗУНР згадали його генерали¹⁶. Вивчення її періодики¹⁷, доносить особливого мовлення, музичної термінології тощо, досить важливе, з урахуванням галицької традиції швидкої реакції преси на музичні події. Тоді “газети вважали своїм обов’язком не лише подавати інформацію

⁵ Кияновська Л. Галицька музична культура ХІХ–ХХ ст. Чернівці, 2007 ; Її ж. Українська музична культура. Львів ; Київ, 2008.

⁶ Павлишин С. Музична культура Західної України 1900–1939 рр.; Її ж. З неопублікованого : зб. ст. Львів, 2010. С. 8–85.

⁷ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Львів ; Івано-Франківськ, 2008.

⁸ Морозюк В. Капела Кошиця. *Літопис Червоної калини*. Львів, 1997. № 10–12. С. 497–501.

⁹ Карась Г. Хорова культура українців міста Станиславова з кінця ХІХ до 1939 року. *Stanisławów i ziemia Stanisławowska w dobie przemian społecznych oraz narodowościowych ХІХ і pierwszej połowy ХХ wieku : Po stronie pamięci i dialogu. T. 2 : Gospodarka, kultura, religia* / red. nauk.: P. Nawrylszyn, M. Kardas, A. Ostanek ; [з пол. пер. Н. Ткачик]. Warszawa ; Stanislawow, 2017. С. 210–211.

¹⁰ Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття. Івано-Франківськ, 2012.

¹¹ Булка Ю. Нестор Нижанківський. Життя і творчість / Життєвий і творчий шлях. *Вікіпедія*.

¹² Стрілецькі пісні / упор. О. Кузьменко. Львів, 2005.

¹³ Витвицький В. Музикознавчі праці. Публіцистика / упор. Л. Лехник. *Історія української музики : Дослідження* / Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Львів, 2003. Вип. 19.

¹⁴ Гайворонський М. Перша оркестра У.С.С. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1935. № 12. С. 12–14.

¹⁵ Соневицький І. Нестор Нижанківський під час І Світової війни (рукопис). *Інститут церковної музики Українського католицького університету* (Львів). Автограф статті з архіву І. Соневицького, створеної ним на основі розмови з Євгеном Зиблікевичем (1895–1987) – Несторовим товаришем по зброї в час визвольних змагань, нам передав директор Інституту Юрій Ясіновський, за що висловлюємо йому щирі вдячність.

¹⁶ Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918–1919. Івано-Франківськ, 2018. (Серія спогадів “Звитяжці”) ; Тарнавський М. Спогади / пер. з нім. та ін. Володимир Бак. Івано-Франківськ, 2018. (Серія спогадів “Звитяжці”).

¹⁷ Див., приміром: Кобута Л. Пресові видання ЗУНР: специфіка функціонування та ідеологія змістового наповнення. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність* : зб. наук. пр. Львів, 2009. № 18. С. 644–651.

про концерти і музичні вистави театрів, а й відповідно оцінювати їх мистецький рівень”¹⁸. Такий звичай був серед запорук підняття музики на вищій щабель, мав неабияке значення в умовах, коли російські шовіністи вчергове твердили про відсутність українства¹⁹, а польські – про його, нібито, слаборозвинену культуру й свою, наче, *вищість*²⁰, ведення між світової спільноти ошаленілої пропаганди, спрямованої на заперечення існування взагалі української нації²¹.

У підґрунті вивчення історії ЗУНР, закладеному працями Миколи Литвина, Кіма Науменка (1930–2013)²², Володимира Великочия²³, Івана Монолатія²⁴ та інших науковців²⁵, є відомості про реалізовану тоді різними верствами населення потребу музикування. Широка історіографія подана в огляді мистецького життя Станиславова²⁶. Висвітлена його роль як третьої столиці ЗУНР²⁷. Вивчення джерел, завдяки публікації чи не вичерпної історіографії суспільно-історичних процесів у тогочасній Галичині, уможливує дослідження у сфері мистецтва, проявів складових музичної культури, розвій її окремих жанрів, відзначення їх особливостей. Актуалізує наші студії і те, що сучасне музикознавство мало б вивчати не тільки вершинні здобутки культури, а й сферу вподобань середніх прошарків суспільства²⁸.

Західноукраїнська Республіка створила умови для побутування головних складових полінаціональної музики, адже вільне використання етносами свого мистецтва вможливило проголошення рівних прав націй без різниці мови, віри, роду, стану чи статі²⁹. Тобто ще однією специфічністю музичної культури ЗУНР був безперешкодний розвиток інструментального й вокального фольклору українців, поляків, євреїв, вірмен, німців, ромів, румунів, угорців, ін. народностей і прикмети музикування кожного соціального прошарку в її етнографічних регіонах (Бойківщини, Буковини, Гуцульщини, Закарпаття, Лемківщини, Опілля, Покуття). Власливості музики значною мірою виражалися місцем проживання людності, більшість якого була в селах і займалася сільським господарством (пріоритет у цьому, звісно, належав українцям). Подібно було у війську Республіки, де кількісну перевагу мали селяни.

Музичний побут сприяв тому, що діти з колисковими сприймали й виконували колядки, гагілки, обжинкові пісні тощо. Досвід участі в музично-театральних дійствах отримувався на зібраннях, де піснями, дзвоніннями й творами малярства славили Бога, у постановках вертепів, великодніх хороводах. Стимулом опанування виконавськими вміннями було очікування винагороди за колядування, щедрування. У ЗУНР зібрані таким способом кошти започатковували практику їх передачі на потреби поранених³⁰. Рівень музичної культури в краї обумовлювало те, що до ПСВ тут діяла мережа спеціальних навчальних закладів, розвивалися громадсько-

¹⁸ Булка Ю. Музична культура Західної України... С. 584.

¹⁹ Большевики на Україні. *Републіка*. Станиславів, 1919. 27 бер. (продовження). С. 2.

²⁰ У Львові. *Републіка*, 1919. 28 лют. (продовж.). С. 3.

²¹ Морозюк В. Капела Кошиця... С. 499.

²² Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 1995 ; Литвин М. Проект “Україна”. Галичина в Українській революції 1917–1921 рр. Харків, 2015.

²³ Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині: 1914–1919 рр. / Прикарпат. націон. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2009.

²⁴ Монолатій І. Перша Республіка. Коломия в часи ЗУНР. Івано-Франківськ, 2017 ; Його ж. Місто двох республік і диктатури. Коломийські сцени Української революції. Івано-Франківськ, 2018.

²⁵ Лазарович М., Мельничук Б., Матейко Р. За волю й славу України. *Нариси з історії Українського Січового Стрілецтва та Української Галицької Армії*. Вид. 3-тє, доп. Тернопіль, 2015.

²⁶ Карась Г. Хорова культура українців міста Станиславова з кінця ХІХ до 1939 року... ; Романюк Л., Черепанин М. Музичне і театральне життя Станиславова (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.). Івано-Франківськ, 2016.

²⁷ Гаврилів Б., Косило М. Столиця ЗУНР в Станиславові (1919 р.) : Історико-краєзнавче ілюстроване видання. Івано-Франківськ, 2018.

²⁸ Жмуркевич З. Галицький музичний бідермаєр ХІХ ст.: міф чи реальність. *Музична україністика : сучасний вимір* : зб. наук. ст., на пошану доктора мистецтвознавства, проф., чл.-кор. Академії мистецтв України Алли Терещенко / ред.-упор. М. Ржевська. Київ ; Івано-Франківськ, 2008. Вип. 2. С. 137.

²⁹ Про оголошення Української держави. *Діло*. Львів, 1918. 20 жовт. С. 1.

³⁰ Для оборонців Рідного Краю. Жертволюбність чортківських селян. *Републіка*. 1919. 21 трав. С. 2.

просвітницькі й музичні товариства різних етносів, творили їх композитори, виступали мистецькі гурти й окремі виконавці, публікувалися наукові студії, згуртовувалися дяки, до церковних хорів долучалися школярі, існували давні традиції домашнього музикування³¹. У всіх можливих, або як казали тоді, *порядних родин*, за спостереженнями Олександри Турянської, змалку брали уроки гри на фортепіано. Уже йшли бої у Львові, а газета *Діло* подала оголошення про можливість *вправлення на фортепіані*³². Окрім нього, музикували на альті, віолончелі, гітарі, мандоліні, скрипці, цитрій, інших інструментах. Гра на них, як і спів, стали традиційними чи не в кожній родині. Часто пісні виконували під акомпанемент гітари. В УСС вона, як зауважив Зеновій Лисько (1895–1969), стала справжнім *польовим інструментом*³³. Очевидно, в Українській Галицькій Армії (УГА) вона теж була затребуваною.

Українці раділи проголошенню ЗУНР, переживали загальне душевне піднесення, їх надихали повідомлення про події в Наддніпрянській Україні, універсали її Центральної Ради, вісті про визволення з-під московської окупації, сприйняття майоріння свого національного прапора. На другий день після захоплення Львова українськими військовими в церквах краю били у дзвони, навіть, як здавалося, вони інакше звучали; храми наповнювалися людьми. Завзятіше співалося: *А ми тую червону калину підійmemo...*³⁴.

Особливе місце в культурі ЗУНР мала церковна музика (богослужбовий спів, гра органа, дзвоніння). Вона допомагала славити Бога, вірити в нього, вимолювати краще життя. Співаки, приміром, учні семінарії під орудою учителів, виконували при частих тоді погребях псалми. Запорукою розвитку церковного мистецтва було обговорення задумів реформ, згуртування священиків, обговорення питань покращення умов для їх роботи тощо. Публікувалися проекти змін у діяльності духовенства³⁵, планувалася відбудова зруйнованих храмів³⁶. Їх значення розумів ворог. Газети писали, що поблизу Ковеля та Володимира-Волинського польські збройні банди знищували: “все, що українське, що міг зробити за рік праці український уряд... Не казками є такі річі, як підпал українських церков, замкнення всіх без різниці типу шкіл, арештування українських діячів і т. ін.”³⁷. Звісно, що серед знищених храмів і дзвіниць були архітектурні пам’ятки, а поміж значимих постатей – священики. Звукове довкілля внаслідок строгих австрійських ревізій дзвонів (залишали тільки дуже давні ідіофони) утратило домінуючий феномен організації простору на засадах сакральності – пишні канонічні дзвоніння. Їх благовісткування замінили вдараннями в била, клепала. Продовжували звучати з веж годинникові дзвони. Під їх музику з четвертої години 1 листопада 1918 р. у Львові українські військові загопи займали стратегічні об’єкти, а вдень удари часоміра провадили підняття на ратуші синьожовтого прапора. Биття таких дзвонів супроводжувало віча. Укорінення дзвонінь підтверджує, приміром, згадка про сполошну музику дзвонів у газеті *Голос Поділля*, де уряд звернувся до населення із закликком “Український народе! Бийте у дзвони на всенародну тривогу і кличте всіх до оборони”³⁸. Чимало видань називалися *Дзвін*. Він звучав на Софіївській площі Києва при проголошенні 22 січня 1919 р. Акта Злуки ЗУНР і УНР, що бачимо в кінохроніці. Ударання настінних і підлогових годинників відміряли час в окремих помешканнях.

Узвичасно українці Галичини величаво відзначали свої свята. До їх програми входило відправлення богослужіння декількома священиками й дияконами, *промовлення* громадських діячів, спів присутніми національного гімна. Тяглість таких торжеств укріплювалася в ЗУНР.

³¹ Романюк Л. Історичне підґрунтя формування мистецького життя Станиславова в культурному просторі Галичини другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2012. С. 119–205.

³² Оголошення. *Діло*. Львів, 1918. 14 лист. С. 4.

³³ Великий співаник “Червоної Калини”: зб. пісень / ред. З. Лисько. Львів, 1937. С. 79.

³⁴ Монолатій І. Місто двох республік і диктатури. Коломия в часи ЗУНР... С. 20, 73, 86–87.

³⁵ Шумський Л., о. З духом часу. Погляд на справу духовенства. *Републіка*. 1919. 28 лют. С. 3 ; 1 бер. (закінч.). С. 3 ; Зїзд українського католицького духовенства Західної Области. *Републіка*. 1919. 20 трав. (продовж.). С. 3.

³⁶ Лучків В. Зїзд українських інженірів в Станиславові. *Републіка*. 1919. 7 бер. С. 3.

³⁷ З північно-західного польсько-українського фронту. *Републіка*. 1919. 14 бер. С. 2.

³⁸ Лазарович М., Мельничук Б., Матейко Р. За волю й славу України... С. 280–281.

Коли з проголошенням української державності в Коломиї молилися за душі убієнних, то зібрання виявилось *торжественним*: “Дев’ять священників, два дякони, хор жіночої семінарії”³⁹. У містечку Перегінське запам’ятався перший Великдень у новій Республіці: “Священик убрався в новий синій фелон із золотими цвітами. На хорах співали *Боже, великий, єдиний... і Ще не вмерла...*”⁴⁰. Навіть відступаючі армії ЗУНР 22 листопада 1920 р. виконали гімн біля Збруча в околицях Волочиська; стали на коліна, почали цілувати землю. За командою піднялися та “залунала в останнє, під акомпанімент большевицьких скорострільів, вільна пісня вільного козацтва на Рідній Землі “Ще не вмерла Україна”⁴¹.

УГА ділилася на два відділи (оперативний і організаційно-матеріальний). В останньому був підвідділ польового духовенства. Воно налагоджувало виконання сакральних піснеспівів, зокрема тих, що звучали на похоронах при відспівуванні вбитих чи померлих від ран вояків. Серед державних нагород передбачили орден *Хрест* для духівників⁴². Про значення богослужіння для вояків свідчить те, що першого червня 1919 р. артилерія УГА сильно обстрілювала Нижнів (Тлумаччина), особливо костел, оскільки стало відомо про заплановане на неділю відвідання храму польськими військовими⁴³. У червні того ж року в церкві села Залісся, що за Чортковом, бригадний духівник о. Лучинський правив Службу Божу. У заповненому вщент стрільцями й старшинами храмі вони молилися “широ і горячо, як ніколи”⁴⁴. Значення церковних хорів підтверджується практикою їх заборони польською воячиною на окупованих теренах, особливо тоді, коли хоронили українських вояків⁴⁵.

Серед музичних жанрів найбільш популярною була пісня. Вона не тільки відтворювала життя людей: історичні події, побут, роздуми тощо, зміцнювала дух етносів у скрутні часи, а й допомогала людям вірити в краще майбутнє, зокрема українцям у незалежність своєї держави. Зазвичай у вокалістів Галичини були популярними для виконання традиційні її музичні жанри – духовні й світські хори, ансамблі, солоспіви, обробки народних пісень не тільки українських, а й інших народів⁴⁶. Членами хорових гуртів була, як правило, свідомо, соціально активна молодь. Учасник листопадового чину на Збаражчині Іван Хрін занотував події 31 жовтня 1918 року, зокрема як о. Степан Тесля прийшов до голови читальні *Просвіти* в с. Базаринці й попросив зібрати “ввечері збори управи й запросити на них найвизначнішу молодь – хлопців з аматорсько-співацького гуртка, як також військових, що були на відпустках”⁴⁷.

У нових умовах спалахнуло публічне музикування українців. Набули особливої актуальності твори громадянсько-патріотичного спрямування. Вони звучали у виконанні українців на вічах. Таке зібрання 3 листопада 1918 р. відбулося в Чернівцях⁴⁸. У травні 1919 р. після віча в Чорткові “рушили учасники походом через місто, співаючи патріотичні пісні”⁴⁹. Подібні свої твори виконували інші етноси у важливі для них моменти. Музика допомагала одним підсилювати радість перемоги, відзначати тріумф, а інших повідомляла про окупацію. Уночі з 10-го на 11-те січня 1919 р. військо поляків відкинуло українські частини з-під Львова й *умашерувало* в місто *зі співом та музикою*⁵⁰.

Особливу роль мав спів серед українського війська. Він був серед засобів зміцнення його духу. При від’їзді на війну галицькі стрільці під час прощання з рідними узвичаєно вико-

³⁹ Монолатій І. Місто двох республік і диктатури. Коломия в часи ЗУНР... С. 19–20, 97.

⁴⁰ Костюк В. ЗУНР у спогадах письменника Осипа Мошури... С. 119.

⁴¹ Лещиншин Д. Катастрофа армії У.Н.Р. *Український голос / Ukrainian voice*. Вінніпег, Ман, 1925. 19 серп. С. 3.

⁴² Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923.. С. 283.

⁴³ Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади. III. Б. Перший відворот У.Г.А. *Літопис Червоної Калини*. 1935. № 12 (закінч.). С. 23.

⁴⁴ Лазарович М., Мельничук Б., Матейко Р. За волю й славу України... С. 133.

⁴⁵ Литвин М. Проект “Україна”... С. 124.

⁴⁶ Кияновська Л. Галицька музична культура XIX–XX ст... С. 164.

⁴⁷ Лазарович М., Мельничук Б., Матейко Р. За волю й славу України... С. 93.

⁴⁸ Ботушанський В. Участь буковинців у процесі творення Української державності (1918–1919)... С. 8.

⁴⁹ Віча. *Републіка*. 1919. 18 трав. С. 2.

⁵⁰ Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918–1919... С. 32.

нували популярну в той час пісню *Коню мій вороненький...*⁵¹, а підрозділи УГА на маршах – похідні пісні. Своєрідно співали музичний твір січовиків про славу Маківку в грудні 1918 р. під час марширувань Коломиєю вояки сформованого з місцевих євреїв *Куреня помсти*⁵². У такій ходьбі хвацько виспівував не тільки цей підрозділ. У місті часом виконувалися московські пісні (*Чубарики-чубчики, Соловей-пташечка, Яблучко* й ін.). Щоправда, коломийці сприймали їх з осудом і газети швидко зреагували на такий чужинський репертуар. У дописах гостро критикували те, що горланили “поворотці з московського полону або зо східнього фронту. Але потім уже всі співали тільки українських маршових пісень”⁵³.

У добу революцій кожен, зазвичай, проходить через випробування голодною повсякденністю, суворим побутом, участю у військових діях. Це міняє траєкторії життя. Подібно було з митцями, активними учасниками боротьби за незалежність України. Їх обдарування знаходили застосування в мистецькій творчості. Під враженням участі у військових діях щиро, швидко й точно відображалися їх перипетії. Так виникло широке коло стрілецьких пісень як унікальних перлин української музики. Їх масив В. Витвицький поділив за змістом і призначенням “на чотири групи: бойово-патріотичні, жалібні, любовні і жартівливі”⁵⁴. Подібно пісні, що виконувалися в УГА, упорядковують на похідні, бойові, історичні, любовно-побутові⁵⁵.

У ЗУНР не тільки популяризувалися пісні Легіону Українських січових стрільців (УСС), з якими вони пройшли фронти ПСВ, а й виконувалися вокальні твори, що виникли у зв’язку з подіями на українсько-польському фронті. Після евакуації українського війська з Львова в листопаді 1918 р. створили групи *Схід, Старе Село, Південь, Північ*, ін. Про одну з них у січні 1919 р. Лев Лепкий (1889–1971) написав пісню *Група Схід*. Ця композиція, як і другі стрілецькі твори, допомагали в боях із переважаючими силами поляків. Серед таких пісень пори ЗУНР авторства Л. Лепкого є інші. Ним добре відображено у вокальній композиції *Ми йдемо вперед* бойовий дух УГА, його піднесення у вояків під час їх Чортківського наступу⁵⁶.

Іноді слова майбутніх пісень створювалися в один час, а мелодії – пізніше. Ще 1910 р. Богдан Лепкий (1872–1941) написав вірш *Журавлі* й тільки напередодні ПСВ його брат Левко створив до поезії мелодію. Так появилася пісня *Видиш (чуєш), брате мій*, яку виконували в пору жалоби й туги, особливо коли прощалися з полеглим над їх могилами⁵⁷. Словесний текст пісні *Їхав стрілець на війноньку*, як вважають, склали в Пресовій Квартирі УСС у Тудинці над Стрипою наприкінці 1915-го р., а пізніше підібрали мелодію для твору, що став популярним “по обидва боки Збруча у війську та серед народу”⁵⁸. Текст пісні *Ми йдемо в бій* Роман Купчинський (1894–1976) написав 1917 р. над Ценівкою, а мелодію – М. Гайворонський після переходу стрільців за Збруч⁵⁹. У той же час Р. Купчинський створив поезію *Ой зацвіла черемха*, а мелодію до неї написав Антін Баландюк (1893–1953) тільки 1920 р. в полоні у Тухолі на Поморю. Цього ж року Р. Купчинський у Києві в пісні “*Засумуй, трембіто*” відобразив лихоліття УГА в чотирикутнику смерті (“*Засумуй, трембіто, та по всьому світу, Що не стало Україні сорок тисяч цвіту. Засумуй, трембіто, та на всі Карпати, Щоб не ждали сина з війська ні отець, ні мати*”). Щоправда, В. Витвицький переконаний, що пісню створили Р. Купчинський і Н. Нижанківський⁶⁰. Однак, у *Великому співанику “Червоної Калини”*, як і мережі Інтернет, чомусь, вважається, що авторство належить тільки Р. Купчинському. Є чимало пісень, коли їхнього поета й композитора не вдається встановити. Серед подібних музичних композицій стрілецького пісенного літопису був вояцький твір Р. Купчинського й Л. Лепкого, який аноніми, як вважає О. Кузьменко, переробили

⁵¹ Лазарович М., Мельничук Б., Матейко Р. За волю й славу України... С. 123.

⁵² Монолатій І. Місто двох республік і диктатури... С. 40.

⁵³ *Ibid.* С. 145.

⁵⁴ Витвицький В. Стрілецька пісня. *Літопис Червоної калини*. Львів, 1997. № 10–12. С. 495–496.

⁵⁵ Бемко В. Листопадові події в Коломиї. *Літопис Коломийський* / ред. М. Арсак. Коломия, 1991. С. 23.

⁵⁶ Великий співаник “Червоної Калини”: зб. пісень / ред. З. Лисько. Львів, 1937. С. 21.

⁵⁷ Витвицький В. Стрілецька пісня... С. 494.

⁵⁸ Великий співаник “Червоної Калини”... С. 27.

⁵⁹ Проект “Українські пісні”. URL: <http://www.pisni.org.ua>”.

⁶⁰ Витвицький В. Борис Максимович. *Василь Витвицький. Музикознавчі праці. Публіцистика...* С. 326.

в окремі пісні *Із-за гори високої* та *Поспішають галичани* (розповідається про перехід за Збруч і здобуття в серпні 1919 р. Києва). Іноді вірші, що могли стати вокальними творами, друкували без відомостей про автора. При цьому особливу вагу мали прислані з фронту⁶¹.

Серед імпульсів до створення пісень був не тільки відгук митців на певні події, а й враження від значимих осіб. Свого улюбленого “команданта осаула Кравса [Антін, 1871–1945] охрестили стрільці українським назвиськом та й співають про него пісню, на нуту [ноту, мелодію. – Б. К.] “*Тей ти тату, тату наші*”⁶². Пісню *Ірчик* Р. Купчинський написав у Чернятині біля Жмеринки в 1920 р. та присвятив хорунжому УСС Мирославу Ірчану⁶³ (1897–1937).

Окрім авторських пісень виконували перероблені народні твори. У кінноті УГА змінили один із них – “*Ой у полі верба*”, й залюбки співали. Із великим задоволенням в армії ЗУНР виконували вояцьку пісню “*Бистра вода*”, фольклорні твори “*Коло млина яворина*”, “*Ой, у полі нивка*”, “*Ой любив, та кохав*”⁶⁴.

Спів був складовою взаємодії вояків. Коли підрозділи УГА відступали з-під Стрия, то в Дрогобичі генерал Михайло Омелянович-Павленко (1878–1952) почув, що “здалека доносилася пісня. Це було скріплення”⁶⁵. Таке своєрідне повідомлення про появу резервних частин дозволило командуючому впевненіше казати старшинам, коли проходив уздовж стрілецьких лав, що йде підмога. Аргумент про значення музики знаходимо ще в спогадах про весну 1919 року (їх підрозділ має назву *Тяжкі дні У.Г.А.*). Тоді з розчаруванням дізналися про підтримку Антантою поляків і дух українців дещо підупав. При цьому М. Омелянович-Павленко слушно зауважив: “Армія – це живий організм, що – як й одиниця – радіє, страждає, захоплюється добрим перебігом подій та огортається сумом, коли нищаться її здобутки”⁶⁶. Тому вирішили, “дати боєвим частинам необхідний відпочинок. Для цього уряджено в припіллях Бригад пункти часового спочинку з лазнями, церквами, розвагами та ін.”⁶⁷

Широкому функціонуванню духових (трубних) оркестрів у ЗУНР, їх вельми гучної, як на той час, і, зазвичай, заворожуючої музики, посприяло побутування такого мистецького гурту в УСС із кінця літа 1915 року. Інструменти для оркестру вдалося роздобути завдяки допомозі священика Селянського в селі Вовчинці (із 1982 року в складі Івано-Франківська). Колектив під керівництвом М. Гайворонського й Романа Лесика успішно виступав аж до листопадових подій 1918 року: грав на фронті й у тилу, при вправах і переглядах військ, концертував між австрійськими, мадярськими й німецькими частинами, у Станиславові (навіть у церкві), інших містах України. Усюди гру галичан зустрічали привітно, а їх оркестр став “живим великим пропагандивним чинником”. Відповідно в “музикантів була охота до праці й амбіції”⁶⁸. Наступний оркестр створили при вишколі УСС навесні 1918 р. під орудою Богдана Крижанівського. Після кількох місяців самостійного функціонування мистецькі гурти, уже в Центральній Україні, злилися. Третій оркестр цього Легіону організували на початку наступного року⁶⁹. Щоправда, зі спогадів М. Гайворонського непросто догадатися місце народження третього музичного колективу. Мабуть, там, де тоді були УСС.

Новостворені українські військові духові оркестри потребували сучасного репертуару. Тому М. Гайворонському в роки ПСВ довелося відразу “за браком нашої літератури для трубної оркестри ... інструментувати все, що для того ... надавалося. Це я робив і компонував”⁷⁰. За відомостями літописця стрілецтва Осипа Думіна (Думин, 1893–1945), М. Гайворонський “зінструменталізував майже всі відомі стрілецькі пісні”⁷¹. Пізніше оркестри в ЗУНР, мабуть, ви-

⁶¹ Боєвий марш. *Стрілець*. Станиславів, 1919. 19 бер. С. 1.

⁶² Новинки. *Надністрянські вісти*. Станиславів, 1919. 20 січ.

⁶³ Великий співаник “Червоної Калини”... С. 78.

⁶⁴ *Ibid.* С. 24–27, 44–46.

⁶⁵ Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918–1919... С. 131.

⁶⁶ *Ibid.* С. 124.

⁶⁷ *Ibid.* С. 125.

⁶⁸ Гайворонський М. Перша оркестра У. С. С... С. 14.

⁶⁹ *Ibid.* С. 12.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Лазарович М., Мельничук Б., Матейко Р. За волю й славу України... С. 42.

конували марші М. Гайворонського “Перший стрілецький похід”, “Другий стрілецький похід”, “Стрипа”, “В дорогу”, “Їхав козак”. Водночас, напевно, грали багато творів, ноти яких привезли ще в роки РСВ зі Стрия, де до неї духовий оркестр мав поважну нотну бібліотеку. Після загибелі Республіки частина нот, як стало відомо, попала в руки більшовиків, друга – до поляків, дещо привезли з походів Г. Іванів і П. Кігічак у Стрий. Пізніше партитури кращих творів, передовсім стрілецькі марші, М. Гайворонський планував відреставрувати. Для цього почав збирати ноти оркестрових партій (*походові книжечки*), що збереглися в декотрих музик. Він пам’ятав лише фрагменти, тому 1935-го року в зверненні писав, що “хоча б і найменший матеріал (голосовий) допоможе мені легко відтворити цілість”⁷². Для цього просив своїх музик, які зберегли такі пам’ятки-“книжечки”, прислати їх на адресу “Літопису Червоної Калини”⁷³.

Запорукою майстерної гри духового оркестру була праця багатьох людей, а не тільки диригента й оркестрантів. Ще в час РСВ, коли тільки формувалася нотна бібліотека українських музичних колективів, кожному з його учасників треба було дати партії нових творів. Тоді, приміром, у мистецькому гурті М. Гайворонського флейтист Євген Якимів “цілими ночами сліпав та переписував голоси”⁷⁴. Духовий оркестр мав коня, аби перевозити великого бубна, іноді музик супроводжував окремий кухар, який забезпечував їх дещо краще й, головне, вчасне харчування⁷⁵. Серед інших умов успіху оркестру було добре знання диригентом індивідуальності його музик, що видно з їхньої характеристики М. Гайворонським. Особливо цінувалися ним ті оркестранти, які не тільки мали розвинені спеціальні здібності, а й завжди залюбки грали та, ніби, ніколи не втомлювалися, славилися працьовитістю, почуттям відповідальності, товаристкістю. Їх ентузіазм передавався іншим, “піддержував часто і томлячу працю-вишкіл”⁷⁶. Траплялося, що окремі музики були добрими виконавцями, але їм до походів ноги не служили. Коли оркестранти взяли до рук зброю та пішли на українсько-польський фронт, то ще взимку під Львовом чимало музикантів-патріотів загинуло: добрий музикант Демчишин (із Лісник), який грав на тромбоні (бас-позавна), брат М. Гайворонського Петро – альтист⁷⁷.

Про значущість музики в роки війни, зокрема тієї, яку грали духові оркестри, свідчить чимале їх число, вимоги до виконавської майстерності. Адже після призначення М. Гайворонського візитатором військових оркестрів при УГА, колективом музик Західної Обл. УНР, яким він керував, почав управляти Юлько Форемний. Услід переходу військ УГА за Збруч, М. Гайворонського призначили головним капельмейстером духових оркестрів армії УНР⁷⁸.

Важливе місце духових оркестрів в УГА підтверджує те, що вони були в значніших військових частинах. Коли 15 листопада 1918 р. в Коломию приїхав глава військового відомства ЗУНР Дмитро Вітовський (1887–1919), то “сотня української армії складала звіт першому українському військовому міністрові, під звуки національного славня. Військовою духовою оркестрою диригував пор. Гнат Колцуняк”⁷⁹. Гра музик провадила військових на місце вишколу. Його в половині зими 1918–1919 рр. проходило в Коломиї чимало стрільців. Вони марширували вулицями під відомі українські мелодії у виконанні духових оркестрів. Після прибуття в Галичину на початку січня 1919 р. міністра УНР отамана Микити Шаповала (1882–1932) у його честь у Золочеві провели під музику оркестру стрілецький марш-парад, заграли “Ще не вмерла Україна”⁸⁰ (диригентом оркестру Золочівської округи тоді міг бути Ю. Форемний⁸¹). У березні голова Директорії УНР, Головний Отаман її армії Симон Петлюра (1879–1926) побував у Бережанах. Почесна сотня віддала вшанування, “а військова кошева музика відіграла

⁷² Гайворонський М. Перша оркестра У. С. С... С. 14.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ *Ibid.* С. 12.

⁷⁵ *Ibid.* С. 13.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ *Ibid.* С. 14.

⁷⁹ Бемко В. Листопадові події в Коломиї. *Літопис Коломийський* / ред. М. Арсак. Коломия, 1991. С. 23.

⁸⁰ Литвин М. Проект “Україна”... С. 141–142.

⁸¹ Гайворонський М. Перша оркестра У.С.С... С. 13.

національний гімн”⁸². Цікаво, що у травні після віча в цьому місті оркестр уже заграє “національні гімни”⁸³.

Гарне виконання належних музичних творів, краса їх звучання укріпляли в очах світової спільноти значення ЗУНР. Оркестрантам доводилося швидко вивчати гімни інших держав. Після прийняття в Станиславові міжнародної місії Червоного Хреста й представників американської та англійської преси “на кінець заграла музика український і союзні гімни”⁸⁴. Не тільки український славень міг звучати, коли в тодішню столицю прибула італійська військова місія (вона потім “перейшла перед фронтом почесної сотні”⁸⁵).

Гра духових оркестрів звучала на похоронах значиміших осіб. У Гвіздці 27 квітня 1919 р. після великого віча, де посол Тимошук склав звіт, “відбувся похорон Семена Бахняка, жандарма, якого убив дезертир. Коломийська військова музика пригравала жалобні марші. Похорон відбувся дуже величаво”⁸⁶. Бачимо, що дописувач газети розпізнав виконання різних траурних творів. І це не випадково, адже такі музичні гурти, приміром, один із них під орудою М. Гайворонського ще в роки РСВ мав у репертуарі, окрім звичайних і концертних маршів, чимало похоронних⁸⁷. Думаємо, що їхнє виконання певним чином перемирювалося в таких ситуаціях зі співом церковного хору.

Серед армійських музик виділялися сурмачі. Їх гра на сурмі (металевий аерофон, що нагадує формою та розмірами корнет, але без клапанів) сприяла взаємодії війська. Між джерел іконографії є фото сурмача в однострої УСС часу РСВ⁸⁸. Для сурми, чи як тоді казали *сигналової трубки*, М. Гайворонський опрацював усі сигнали. Але, чомусь, із них австрійки дозволяли тільки “грати стрільцям “Вечірній клич”⁸⁹. Мабуть, у війську ЗУНР такої заборони не було.

Одним зі стимулів розвитку музики в ЗУНР і залучення до музикування, зокрема його сприймання різними верствами населення, стала організація концертів для збору коштів на нужди Українського Червоного Хреста. Газети, запрошуючи станиславівців відвідати виступ артистів, писали, що на дохід цієї інституції Товариство *Українських Жінок* дає концерт у кінотеатрі *Австрія*. Цікаве рекламування виступу: “Програма добірна. Виконання бездоганне. Ціль висока”⁹⁰. Турбота про поранених і хворих стрільців у госпіталі Станиславова підтверджується співом для них Української республіканської капели. Для потреб Українського Червоного Хреста і *Санітарної Станції* виступали перед чужоземними гостями в одному концерті М. Шекун-Коломийченко, піаністка Іванна Шмеріківська (1893–1982), В. Ємець, Чернівецький український театр. З урахуванням, мабуть, значимості іноземців і гастролуючих артистів для забезпечення повноцінного сприймання творів у газетному оголошенні попереджали, що “під час виступів входити не вільно”⁹¹.

Про окремий концерт М. Шекун-Коломийченко кілька разів повідомляла *Републіка*: “Переїздом через місто Станиславів до Італії, Франції та Америки цими днями виступить тут з концертом відома артистка і краща співачка українських, італійських і инш. пісень Марія Шекун-Коломийченко, вчениця світових професорів музики та співу і улюблениця музичної публіки більших культурних центрів Європи. У виконанні артистки будуть наведені, між иншим, зразки як щиронародніх пісень, так і творів славніших композиторів ріжних народів”⁹². Зазвичай після концертів артисти дякували за їх організацію. Подібно М. Шекун-Коломийченко

⁸² Петлюра в Бережанах. *Републіка*. 1919. 5 бер. С. 3.

⁸³ Віча. *Ibid.* 20 трав. С. 4.

⁸⁴ Прийняття міжнародної місії Червоного Хреста і представників американської та англійської преси. *Ibid.* 18 бер. С. 2.

⁸⁵ Приїзд італійської військової місії до Станиславова. *Ibid.* С. 1.

⁸⁶ По Україні. УПБ. – Коломия 30. IV. *Ibid.* 3 трав. № 75. С. 2.

⁸⁷ Гайворонський М. Перша орхестра У.С.С... С. 13.

⁸⁸ Невідомий стрілець. *Обличчя звитяги (Стрілецькі світлини)* / упор. С. Липовецький. Львів, 2012.

⁸⁹ Гайворонський М. Перша орхестра У.С.С... С. 14.

⁹⁰ Оповістки. *Републіка*. 1919. 1 бер. С. 4.

⁹¹ Концерт в честь чужоземних гостей. *Ibid.* 19 бер. С. 4.

⁹² Приватні оголошення. Переїздом через місто Станиславів... *Ibid.* 27 лют. С. 4 ; 2 берез. С. 4.

опублікувала звернення, в якому висловила теплі слова дяки висоповажному: “Модестови Левицькому за його безкорисний труд та артистичне улаштування концерту”⁹³.

Жваве культурно-мистецьке життя на перших порах ЗУНР вели українські гімназисти, зокрема ті, що за молодим віком не пішли на фронт. Вони влаштовували тематичні вечори й концерти, театральні постановки⁹⁴. Ще підтверджують певний рівень розвитку музичної культури краян спогади О. Кошиця. Він зауважив, що в Галичині громадянство “пізнало зразу, яку пропагандивну роль може відіграти в Європі Капела, і прямо носило нас на руках. ... Галичани кохались у нашому співі, цінили і шанували нас”⁹⁵.

При організації концертів турбувалися про їх удале проведення. Завчасно обмислювали задум виступу. Для обговорення їх програми публікували оголошення, наприклад, що 26 березня 1919 р. в *Українській бесіді* відбудеться “засідання Шевченківського комітету (меншого-ділового) від години 5-ої з полудня. Тому що буде устійнена вже програма недалекого концерту”⁹⁶. Мабуть, про неї згадували в Станиславові й тоді, коли члени комітету збиралися 5 травня 1919 року обговорити звіт стосовно підготовки до проведення через п’ять днів концерту⁹⁷ (певно, до роковин перепоховання Тараса Шевченка (1814–1861)).

У той час діяльність Станиславівського відділу музично-хорового Товариства *Боян* могла ледь жевріти, адже більшість його членів була мобілізована. Однак “на знак високого пошанування мистецького таланту” Української республіканської капели її артистам після концерту від імені відділу цього Товариства голова п. Барановський вручив лавровий вінок. Згодом артистів вшанували “дружньою вечерею, де їх тепло вітали представники “Бояну” – Барановський, проф. Киселівський, композитор і музичний діяч з Перемишля Богдан Вахнянин” (1886–1940)⁹⁸. Турбота за підвищення рівня виконавської майстерності нових учасників *Бояна* підтверджує запрошення “всіх членів приходити на проби співу, які відбуваються що втірка і суботи від год. 7 вечером на “Бесіді”⁹⁹. Громади піклувалися про виховання своїх членів, зокрема шляхом залучення їх до музики. Про це свідчить оголошення: “Читальня “Просвіти” в Тустановичах ... глядає молодого здібного чоловіка до ведення хору і музики в читальні. Платня після умови. ... Тустановичі. 10. IV. 1919. Волошин секретар. Драган голова”¹⁰⁰.

Лунав спів і гра оркестрів при відзначенні в ЗУНР Першотравня як державного свята. У Станиславові в *салі Монюшка* згуртувалися члени єврейської соціал-демократичної партії, після промов “вийшли зібрані на площу... Тут привиталися гучними окликами з організаціями українських робітників, що надійшли з музикою і прапорами”¹⁰¹. Услід виступів ораторів оркестр залізничників виконав український гімн і *Марсельєзу*. Відбулася спільна хода українських і єврейських організацій “при звуках пісень та музики головними вулицями міста”¹⁰². У Коломійі тоді для “звеличання свята чимало причинилися продукції робітничого хору й музики залізничників і військової”¹⁰³. Нею називали духові оркестри, які були в УГА й у робітників, а до ПСВ часом і в селян.

Музика звучала в театральних виставах, що стали бажаним розрадином у складний час війни. Затребуваними були виступи музично-театральних труп різних національностей, створених у Коломійі, Тернополі, Станиславові, Чернівцях, ін. містах. Потреба людей у перегляді театральних постановок у часи ЗУНР добре показана І. Монолатієм на прикладі Коломійі. *Пальму першості* в її театральному житті тримав *Аматорський кружок*, акторами якого були учні й гімназисти. “Кошти, отримані з продажу квитків, а також добровільні датки спрямували на

⁹³ Шекун-Коломійченко М. Лист до Редакції. *Републіка*. 1919. 18 бер. С. 4.

⁹⁴ Кочержук М. Гімназії українські. *Енциклопедія Коломійщини. Зшиток 4, літери Г, Г / ред. М. Васильчук, М. Савчук. Коломия, 2006. С. 60.*

⁹⁵ Кошиць О. З піснею через світ. Публікація Миколи Гордійчука. *Україна*. Київ, 1989. № 28. С. 15.

⁹⁶ Яворський В. о. З краю. Щирець, д. 8. III. 1919. *Републіка*. 1919. 25 бер. С. 3.

⁹⁷ Засідання Шевченківського Комітету. *Републіка*. 1919. 4 трав. С. 2.

⁹⁸ Морозюк В. Капела Кошиця... С. 500.

⁹⁹ Оповідки. Виділ “Бояна”. *Републіка*. 1919. 1 трав. С. 3.

¹⁰⁰ Оголошення. Читальня “Просвіти” в Тустановичах. *Idid*. 25 квіт. С. 4.

¹⁰¹ Свято 1-го мая в Станиславові. *Ibid*. 3 трав. С. 4.

¹⁰² *Ibid*.

¹⁰³ Свято Трудового Народу. *Ibid*. 6 трав. С. 3.

потреби окружної УНРади і Українського Червоного Хреста”¹⁰⁴. Ще один факт отримуємо з біографії Мар’яна Крушельницького (1897–1963). Він, після приходу 1917 р. в Тернопіль австро-німецьких військ, записався в легіон УСС і певний час перебував у духовому оркестрі під керівництвом М.Гайворонського. З утворенням ЗУНР за дозволом командування – з огляду на *інтерес публічний* – залишив військо й повернувся в це місто, щоб грати у новоорганізованому *Українському театрі*¹⁰⁵ (його за дорученням коменданта Тернополя восени 1918 р. створив Бенцаль Микола (1891–1938), а наступного року мистецький гурт перейменували у *Новий львівськимй театр*¹⁰⁶). Після захоплення Румунією Буковини її театр гастроллював по ЗУНР. Відомо про репертуар Українського чернівецького театру на 27, 28 лютого й перші два дні березня. Зокрема при запрошенні на перегляд вистави *Вії* її рекламували фантастичною опереткою на чотири дії Марка Кропивницького”¹⁰⁷ (1840–1910). Чернівецький театр у травні 1919 р. об’єднався в Станиславові з театром Й. Стадника у Державній театр ЗУНР¹⁰⁸. Значення діяльності українських театрів підтверджує закриття подібної інституції за наказом польського уряду у Львові¹⁰⁹.

Як у Коломиї, Львові, так і в Станиславові функціонували різні театри. Цікаво, що якісно новий етап діяльності єврейського театру припадає саме на період ЗУНР. Причиною цього стало повернення до Станиславова: “значної кількості демобілізованої єврейської молоді й об’єктивно зумовленими історико-політичною ситуацією міграційними процесами. Тому не випадково, що саме в цей час невеликий драматичний гурток було реорганізовано в музично-драматичне товариство ім. А. Гольдфадена [Абрам, 1840–1908] з власним Статутом і значно розширеним спектром діяльності”¹¹⁰. Її вивчення дозволило зробити висновок про міжнаціональні зв’язки й взаємопроникнення культур різних народів на просторах Галичини¹¹¹. Водночас, таке узагальнення можна віднести до тогочасних ознак музичної культури.

Про *інавгураційну* виставу новозорганізованого українського театру Йосипа Стадника (1876–1954) у пресі так повідомлялося: “У вівторок 6. мая с. р. в салі Тов. Монюшка перша вистава Й. Стадника, на яку призначена “Казка старого млина”, драма на 4 дії Спиридона Черкасенка”¹¹² (1876–1940). Згодом мистецький гурт запрошував на “*Повстання панни Марі*” (комедія на чотири дії Володимира Винниченка (1880–1951), із “п. Смерекою в головній ролі”), драму Переца Гіршбейна (1880–1948) “*Земля*”¹¹³. Ще 21–22-го травня 1919 року йшла комедія Карло Гольдоні (1707–1793) “*Мірандоліна*”¹¹⁴. Звичайно, що постановки не обходилися без музики. Своєрідною вона могла бути в сільських театральних гуртах. В Ольгопільському повіті УНР: “по селах провадиться вистави аматорськими гуртками, які роблять гарне вражіння на селян”¹¹⁵. Виступи подібних груп могли відбуватися і в Західній Області УНР.

Демонстрацію тогочасних німих кінострічок провадила гра музик. Нею приваблювали глядачів. Коли запрошували в кіно, то приверталася увага не тільки до *чудової гри артистів*, а й обіцялася *прегарна музика*¹¹⁶. Значення кіно для ЗУНР підтверджує викуп за 16 тисяч корон у чехословацьких військових в одному з міст на Волині: “дуже гарних апаратів городського кіно”¹¹⁷. У Станиславові в роки українсько-польської війни працювали два кінотеатри¹¹⁸.

¹⁰⁴ Монолатій І. Перша Республіка. Коломия в часи ЗУНР... С. 66–67.

¹⁰⁵ Лазарович М., Мельничук Б., Матейко Р. За волю й славу України... С. 193–194.

¹⁰⁶ *Ibid.* С. 161–162.

¹⁰⁷ Репертуар Українського Черновецького Театру. *Републіка*. 1919. 26 лют. С. 4.

¹⁰⁸ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923... С. 446.

¹⁰⁹ Закнення українського театру у Львові. *Републіка*. 1919. 16 бер. С. 4.

¹¹⁰ Романюк Л. Музично-театральне життя єврейської громади Станиславова першої третини ХХ ст. *Stanisławów i ziemia Stanisławowska*... С. 196.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² Оповідки. Інавгураційна вистава Театру Й. Стадника. *Републіка*. 1919. 3 трав. С. 4.

¹¹³ Оповідки. Український театр Й. Стадника. *Ibid.* 16 трав. С. 3.

¹¹⁴ Оповідки. Український театр Й. Стадника. *Ibid.* 18 трав. С. 4 ; 20 трав. С. 4.

¹¹⁵ По Україні. *Ibid.* 6 бер. С. 2.

¹¹⁶ Оповідки. *Діло*. 1918. 3 лист. С. 4.

¹¹⁷ Мишуга Л. З Волині *Републіка*. 1919. 24 квіт. С. 3.

¹¹⁸ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923... С. 273.

Систематизація матеріалів про мистецтво ЗУНР дозволяє бачити своєрідність побутування такого стильового напрямку як *музичний бідермаєр*, що виник на початку ХІХ ст. в Західній Європі. Цим поняттям мітять настанови особистості, її настрої в пору реакції, плеканні приватного, домашнього, родинного життя, культивування так званих *маленьких* радощів. Проблематика музичної течії із самих початків відповідала певному способу життя, мислення, а то й вдачі особистості. Прикмети галицького музичного бідермаєра бачать у тому, що він формувався як своєрідне русло в загальноєвропейському музичному потоці, в активному застосуванні національних тенденцій, зокрема дії форм і жанрів, що виникли на українському ґрунті (думки, шумки, обробки народних пісень)¹¹⁹. Певно, що цей перелік у часи ЗУНР, на які припадає третій етап музичного бідермаєра, розширився в українців завдяки стрілецьким пісням, їх мотивів. Мабуть, свої особливості такий стильовий напрям мав у музиці інших етносів. У пору збройного протистояння українців і поляків правом привселюдного вільного музикування на перших порах успішно скористалися перші, а другі, як і представники інших етнічних спільнот, певно, частіше виражали себе в домашньому музикуванні (це може впливати зі спостережень, що “коломиїські польські педагоги та їхні поодинокі вихованці міцно закоренилися в підпіллі, очікуючи повернення “своєї” влади, а єврейські – вичікували, заявивши про нейтралітет у конфлікті українців і поляків, що ж із того буде, готуючись вітати майбутнього переможця”¹²⁰). Видно в молодій Республіці не кожна етнічна верства переймалася проблемами українців, та й серед них не всі були свідомими громадянами. Мабуть, із погіршенням для УГА обстановки на фронті, розширення окупованих теренів ЗУНР, мінялися настрої її громадян. Серед них, певно, усе популярнішими були музичні твори представників бідермаєра, що, як відзначає З. Жмуркевич, акцентували увагу на неповторності миттєвостей життя, виділяли достоїнства *маленької людини*, возвеличували представника *низів*, сприяли найбільш точній і особливо виразній передачі простих, невибагливих запитів, скромного потенціалу, сприяли втечі засобом домашнього музикування в спокійне родинне життя. Цьому допомагало виконання соло чи дуєтом, іноді в супроводі інструмента популярних жартівливих і любовно-ліричних пісень, пісень-романсів, міських варіантів народних вокальних творів тощо¹²¹.

Про сутужне життя професійних музик, їх самооцінку здогадуємося з оголошення: “Музик-сольо-клярнетіст, вільний від війська, має бюрову практику, глядає посади. Платня пожадана щонайменше 500 К. місячно. Зголошення слати на адресу: Калуш, Держ. Пов. Комісаріят Н. З.”¹²² (місячна переплата *Републики* тоді коштувала 20 корон, окремий її номер у Станиславові – 60 сот.¹²³). Серед професійних музик були й жінки. Поміж газетних оголошень знаходимо адресатку Герміну Земан, котра зауважила, що вона *музикантка*¹²⁴. Відомий етнограф, секретар Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові Володимир Гнатюк (1871–1926) давав оголошення, де просив повідомити про місцеперебування свого сина Юрія¹²⁵. Напевно, що переживання за його долю гальмувало наукову роботу званого дослідника.

Важче було відомим музичним постатям на зайнятих ворогом теренах. Під час польського свавілля в Стрию окупанти 22 травня 1919 року замучили особливо жорстоким способом (укинули в корито, а потім залили кип’ятком) Остапа Нижанківського (1863–1919) – священика УГКЦ, відомого композитора, диригента, званого кооператора й державного діяча ЗУНР, популяризатора українського хорового співу¹²⁶. Його сини Степан (1898–1931), Богдан (1903–1933) і Нестор ще в листопаді 1918 р. записалися добровольцями в УГА. Н. Нижанківський, коли приїжджав у відпустку на Великдень 1919 р. до ще живого батька, зустрівся тут з Українською республіканською капелою. На її концерті виступив акомпаніатором і проявив

¹¹⁹ Жмуркевич З. Галицький музичний бідермаєр ХІХ ст.: міф чи реальність... С. 145.

¹²⁰ Монолатій І. Перша Республіка. Коломия в часи ЗУНР... С. 78.

¹²¹ Жмуркевич З. Галицький музичний бідермаєр ХІХ ст.: міф чи реальність... С. 137, 142.

¹²² Приватні оголошення. Музик-сольо-клярнетіст. *Република*. 1919. 26 лют. С. 4.

¹²³ *Ibid.* С. 1.

¹²⁴ *Ibid.* 5 бер. С. 4.

¹²⁵ Приватні оголошення. Хто знає де є п. Юрій Гнатюк... *Република*. 5 бер. С. 3 ; 7 бер. С. 4 ; 8 бер. С. 4.

¹²⁶ Соневицький І. Нестор Нижанківський під час I Світової війни... С. 3.

неабияку майстерність. Водночас на прикладі Н. Нижанківського бачимо, що участь музик у військових діях часто калічила митців як фізично, так і душевно. Так трапилося з ним, коли йому прострелили руку¹²⁷, що додало каліцтва, адже вона була пошкоджена в роки ПСВ внаслідок падіння з коня. Травма викликала в митця на перших порах вельми негативні переживання, навіть приступи відчаю.

Такий вид музикування, як мистецький свист людини, зокрема в кризових ситуаціях, зміцнював її стресостійкість. Коли група стрільців разом із М. Тарнавським могла потрапити в полон, генерал побачив серед переляканих приятелів одного з-поміж них, що “заховав повну рівновагу духа й природні краску обличчя. Це був вічно розсміяний ... пустун Кох. Він у найскрутніших моментах умів підшукати якусь веселу мелодію, яку підсвистував собі з найбільшою увагою. І тепер він свистав із великим чуттям якогось вальса”¹²⁸.

Розвитку культури кожного з етносів сприяла діяльність їх кооперативних спілок. Газети тлумачили зміст діяльності, приміром, Дніпровського союзу споживчих союзів України (Дніпросоюз, 1917–1920). Він окрім торгівлі сприяв розвою національної свідомості, мав відділи в Галичині. Серед них був культурно-просвітний. Сюди входили секції видавнича (мала друкарню, торгувала книгами), музично-хорова, музей і нотозбірня. Відділ допомагав через інструкторів влаштовувати театральні вистави, лекції, народні хори¹²⁹.

Поважною складовою музичної культури тогочасної України було нотовидавництво. Його студії Іриною Савченко показали, що 1917–1920-ті рр. стали для нього найпліднішим періодом¹³⁰. Серед збірок музичних композицій чимало тих, що появилися, як думається, на теренах ЗУНР, зокрема завдяки подвижницькому впорядкуванню творів Євгеном Турулою (1882–1951)¹³¹ – українського греко-католицького священника, диригента, нотовидавця, педагога й композитора. Серед міст із нотодрукуванням виділяється Коломия та Станиславів. Окрім того, частину нотовидань поширювали кустарним, фотомеханічним способом (може тому фахівцям іноді важко встановити точний час і місце їх опублікування). Серед нотодруків виділяються “Українські пісні: На голос в супроводі фортепяна”. Між видавництв після Києва, Ляйпцига, зустрічається “Галицька Накладня” в Коломиї. Перший зошит опублікували між 1917–1918 рр., другий – 1917–1919 рр. Там же надрукували серед 1917–1923 рр. *Українські співи й думи*, “Українські танкові пісні” (для голосу в супроводі фортепяно), “Українські танці” (для фортепяно). Усі збірки уклав Є. Турула¹³². У 1918 р. (?) міг побачити світ збірник “Ще не вмерла Україна: 200 патріотичних і народних українських пісень: на фортепян [з надписаним текстом]”. Упорядником, автором передмови до першого видання був Денис Січинський (1865–1909), згодом Станіслав Людкевич (1879–1979) розширив і відредагував виправлене й доповнене друге видання. Місцем друкування були Станиславів і Львів (наклад і власність книгарні Маріана Гасклера (1879–1935) в Станиславові). Коломию (Галицька накладня) бачимо серед місць публікації приблизно в 1918–1919 рр. збірника “Прелюдії для фортепіано” (1908) Василя Барвінського (1888–1963). Коломия згадана серед видавництв, що надрукували в проміжку між 1917–1923 рр. збірники “Музика до Кобзаря” (хори, згромаджені Є. Турулою; перший зшиток), поміж 1918–1923 рр. – “Музика до слів...” (за тодішньою орфографією) окремо Б. Лепкого, Юрія Федьковича (1834–1888), Івана Франка (1856–1816)¹³³. Серед 1917–1923 рр. побачили світ у видавництвах, між яких згадана Коломия, “Мелодичні етюди для скрипки”, “Школа для скрипки”, “Школа для фортепяну” Лева Портнова¹³⁴, “Українські воєнні пісні: Козацькі і стрілецькі [Для хору без супроводу та з супроводом фортепяна]” (перші постали в 1918–1922 рр. в обробці

¹²⁷ Соневицький І. Нестор Нижанківський під час I Світової війни... С. 3.

¹²⁸ Тарнавський М. Спогади... С. 123–124.

¹²⁹ Андрієнко. Що таке Дніпросоюз? Републіка. 1919. 14 бер. С. 3.

¹³⁰ Савченко І. Українські нотні видання 1917–1923 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : Науковий каталог / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. Івченко. Київ, 2007. С. 22. (З історії музичної спадщини України).

¹³¹ *Ibid.* С. 162–164, 229–233.

¹³² *Ibid.* С. 230–232.

¹³³ *Ibid.* С. 51, 162, 163, 251.

¹³⁴ *Ibid.* С. 177–178.

Філарета Колесси (1871–1947), а другі зібрав і обробив для чоловічого хору М. Гайворонський¹³⁵. У пору між 1918–1922 рр. опубліковані там же “Українські гимни” (їх Є. Турула зібрав 13)¹³⁶. Він же упорядкував для фортепяно “Українські марші”, а для хору – “Українські маршеві пісні” (перший збірник побачив світ у проміжку між 1917–1923 рр., а другий – серед 1918–1923 рр. у тому числі завдяки згаданому коломийському видавництву¹³⁷. Може окремі із цих нотодруків опубліковані не в ЗУНР, але вони зміцнювали український дух, були серед чинників її постання; видані твори продовжили жити в музиці, укріплювати й популяризували його.

Серед заходів українізації перейменовували вулиці. Для пропаганди національної музики в Станиславові дві з них назвали іменами Миколи Лисенка (1842–1912), Дениса Січинського¹³⁸. Її популяризації сприяла музична іконографія ще часів ПСВ. Українці зберігали поштівки “До бою!” із зображенням стрільця-сурмача, вояків і дівчат із нотами маршу “Бо війна війною” чи пісні “Ой видно село, широке село...”. На фото часів ЗУНР бачимо музик, а трембітаючого гуцула з карабіном за плечима – на обкладинці мемуарної праці “До волі” активного діяча “Гуцульської Республіки” в Ясіні Степан Клочурака (1895–1980)¹³⁹.

У ЗУНР турбувалися про виховання дітей засобами мистецтва. Зі статті Степана Сірополко (1872–1959) “Завдання нової школи” лунав заклик “дати простір естетичним переживанням дитини”¹⁴⁰. Закономірно, що в їх розвитку домінуюче місце займає музикування. Багатофункціональність пісні, осібно як джерела відомостей про народ, підтверджується порадою при виборі пісень із козацьких часів, пояснювати школярам значення осіб і подій, про які згадано у творі, наголошувалося, що його образність полегшить запам’ятовування історичної частини, заповнить білі плями в тодішніх підручниках¹⁴¹.

Дієвість музичної критики помітна в реагуванні часописів на мистецькі події (згадки про виконання значимих пісень у церквах і на вічах, програми концертів, участь духових оркестрів у зустрічі поважних гостей, святкуваннях чи похоронах, організацію Шевченківських вечорів, гастролі в Станиславові Капели під орудою О. Кошиця, інших визначних митців, виконання неприйнятних російських пісень тощо). Такі відгуки популяризували музику та її виконавців, оцінювали їх мистецький рівень і загалом допомагали розвитку музичної культури. Критичні висловлювання стосовно доцільності поїздки Капели за кордон, а не ширші виступи в ЗУНР перед вояками й пораненими, у містах і селах¹⁴² ще раз підтверджують розуміння значимості музики в житті держави, особливо тієї, що веде війну.

Чинником налагодження масового музичного виховання є самоосвіта. Її запорукою вважали привчання: “ученика докладно й зі зрозумінням читати кожду приступну для нього книжку”¹⁴³. Організації самоосвіти допомагали виступи культурних діячів. Вони розкривали значення позашкільної освіти¹⁴⁴. Цьому сприяли публічні бібліотеки¹⁴⁵, нові книжкові видання. Серед їх масиву були такі, де не тільки в змісті твору час від часу згадується музика, а й у назві є її терміни: В. К. “Різвяна симфонія”, Дмитро Казармів. “Юнацька пісня”¹⁴⁶. Особливої ваги набула самоосвіта у війську, уладження для цього читалень. Часописи повідомляли про формування армійських бібліотек, закликали передавати сюди книги, газети, що мали підносити свідомість вояцтва, додавати йому завзяття, оберігати від деморалізації¹⁴⁷.

¹³⁵ Савченко І. Українські нотні видання 1917–1923 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського... С. 229.

¹³⁶ *Ibid.* С. 230.

¹³⁷ *Ibid.* С. 231.

¹³⁸ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923... С. 272–273.

¹³⁹ *Ibid.* С. 10.

¹⁴⁰ Сірополко С. Завдання нової школи. *Републіка*. 1919. 4 трав. С. 3.

¹⁴¹ Учитель. З ниви нашого, народного шкільництва *Наддністрянські вісти*. Станиславів, 1919. 31 бер.

¹⁴² Морозюк В. Капела Кошиця... С. 499.

¹⁴³ Сірополко С. Завдання нової школи. *Републіка*. 1919. 30 квіт. С. 3.

¹⁴⁴ Молода Громада... *Републіка*. 1919. 16 бер. С. 4.

¹⁴⁵ Курилович В. Прилюдна бібліотека ім. Т. Шевченка. *Републіка*. 1919. 27 лют. С. 3.

¹⁴⁶ Приватні оголошення. *Републіка*. 1919. 20 трав. С. 4.

¹⁴⁷ Чайківський Ф., п. дух. Дайте книжку для жовніра! *Републіка*. 1919. 29 бер. С. 4 ; Бубела, Тов. Держ. Секретар Військових справа. Бюро народної освіти. До української суспільности! *Ibid.* 30 квіт. С. 2.

Роки ЗУНР стали складним і суперечливим періодом української історії, що характеризується, з одного боку, тенденціями безперечного відродження та короточасного розвою української культури, її музики, а з другого – певного регресу, викликаного війною, розрухою, епідеміями. Усе ж становлення першої Республіки на теренах Західної України певним чином вплинуло на характерності полінаціонального музичного життя. Його збагаченню сприяли особливе духовне піднесення українців, більша свобода публічного утвердження себе в музиці й завдяки їй. Ріст кількості українців-воjakів розширив сферу національного військового музичування. Появлялися нові вокальні й інструментальні твори, розшилася нотна література, зокрема для духового оркестру. Його учасники швидко вивчали гимни різних держав, твори для марширування чи відпочинку війська. Музиканти брали участь у боях і гинули чи калічилися. Своєрідною була церковна музики (ширшало коло капеланів, жінки й підлітки заміняли мобілізованих чоловіків-дяків і паламарів, органістів і дзвонарів; почастишало жалібне виконання похоронних співів тощо). Завдяки колядуванням, як і організації платних концертів передавалися кошти на потреби поранених. Популяризації української музики допомагало нотодрукування. Воно задокументувало її значимість в житті людей. Підтримці окремих музичних жанрів сприяла затребуваність театральних вистав, що стали бажаним розрадином. Музики звучала як супровід демонстрації німих кінокартин. Вона успішно виконувала свої соціокультурні функції в житті цивільних і військових, соціальних прошарків, вірних різних конфесій, як ніколи допомагала виживати, воювати, виховувати та мобілізувати, оздоровлюватися, підтримувати міжнародний престиж й утверджувати українство; вона була могутнім засобом розради в біді, подолання труднощів, способом виразити смуток тощо. Закономірні дії держави у сфері культури засвідчили високу оцінку ваги мистецтва в час війни.

MUSIC CULTURE OF THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC

Bohdan KINDRATIUK

State Higher Educational Institution

"Vasyl Stefanyk Precarpathian National University",

Department of Methodology of Music Education and Conduction,

Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: bohkind@ukr.net.

The article outlines the existence of the main components of the polynational musical culture in the WUPR. Its feature is instrumental and vocal folklore of Ukrainians, Poles, Jews, Germans, Hungarians, Romans, and other ethnic groups, and also peculiarities of music of ethnographic regions (Boikivshchyna, Bukovyna, Hutsulshchyna, Zakarpattia, Lemkivshchyna, Opillia, Pokuttia). Musical art successfully performed its social and cultural functions in the life of civilians and military, social strata, believers of different denominations. It helped to live and fight, to educate and mobilize, to create stronger ukrainian society spirit and popularize ukrainian nation in the world, to heal. The legislative actions of the newly created state in the field of culture, particularly of art, attested to its significance. The article specifies isolated facts from biographies of musical artists, authorship of some of their works.

The purpose of our work is to systematize sources of information about the various national music of the WUPR. The urgency of this is enhanced by the fact that for a long time, due to the Communist taboos, such notes were unknown to the public. The article helps to highlight the manifestations of the components of musical culture, the development of its separate genres. The feature of WUPR music was the instrumental and vocal folklore of the ethnographic regions (Boikivshchyna, Bukovyna, Hutsulshchyna, Zakarpattia, Lemkivshchyna, Nadsiania, Opillia, Pokuttia), as well as the music-making of different ethnic groups (Poles, Jews, Germans, Romans, Hungarians, etc.), which were predominantly part of the urban population. The peculiarities of music were also influenced by the place of residence of the people, most of which lived in villages and were engaged in agriculture. The complicated living conditions caused by the First World War, and later by Ukrainian-Polish armed struggle, devastation, hunger, diseases, outbreaks of epidemics, have not suppressed music-making completely. Church music retained its prevalence (liturgical singing, bell-ringing, organ playing). The proclamation of the Ukrainian state on the territory of Eastern Galicia caused a general elevation of Ukrainians prompting the surge of their public music-making. Among the genres of music, the most popular and common one was a song. Military music was developing further, including brass bands; songs of the Ukrainian Sich Riflemen gained popularity; new vocal productions appeared. Military chaplains arranged, if necessary, group

singing of sacred works, in particular those that were performed at the funeral of slaughtered soldiers or those who died from the wounds. Musical and theatrical life awakened. Music-making was an urgent need to compensate for the living difficulties of all the ethnic groups at that time. At the beginning and end of the WUPR's existence, such a style trend as the Galician musical Biedermeier manifested in a peculiar way. The significance of music is reinforced by the persecution of its leaders, in particular Ukrainian priests, by Polish interventionists. Numerous newspapers contributed to the development of musical criticism. The results of our scientific research are useful for better understanding of the functions of music in different situations of the Galicians' life, its essential role in satisfying certain spiritual needs.

Keywords: music culture; polyethnics; folklore; church, secular and military music; biedermeier.

REFERENCES

- Andriienko. Shcho take Dniprosoiuz? *Republyka*. Stanyslaviv, 1919. 14 ber. S. 3. [in Ukrainian].
- Bemko V. Lystopadovi podii v Kolomyi. *Litopys Kolomyiskyi* / red. M. Arsak. Kolomyia, 1991. S. 4–23. [in Ukrainian].
- Boievyi marsh. Strilets. *Stanyslaviv*. 1919. 19 ber. S. 1. [in Ukrainian].
- Bolshevyky na Ukraini. *Republyka*. 1919. 27 ber. (prodovzhennia). S. 2. [in Ukrainian].
- Botushanskiy V. Uchast bukovyntsiu u protsesi tvorennia Ukrainskoi derzhavnosti (1918–1919). *Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena 75-richchuu Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki (1–3 lystop. 1993 r.)* : materialy. Ivano-Frankivsk : [b. v.], 1993. S. 8–10. [in Ukrainian].
- Bubela, Tov. Derzh. Sekretar Viiskovykh sprava. Biuro narodnoi osvity. Do ukrainskoi suspilnosti! *Republyka*. 30 kvit. S. 2. [in Ukrainian].
- Bulka Yu. Muzychna kultura Zakhidnoi Ukrainy. *Istoriia ukrainskoi muzyky : u 6 t. T. 4 : 1917–1941 / AN Ukrainy, IMFE im. M. T. Rylskoho / redkol. L. Parkhomenko (vidp. red.), O. Lytvynova, B. Filts*. Kyiv : Naukova dumka, 1992. S. 545–589. [in Ukrainian].
- Bulka Yu. Nestor Nyzhankivskiy. Zhyttia i tvorchist / Zhyttievyi i tvorchyi shliakh. Vikipediia. [in Ukrainian].
- Velykyi spivanyk “Chervonoj Kalyny” [Noty] : zb. pisen strilets., ist. (kozats.), pobut., obriad., zhartivlyvykh : v oprats. dlia khoriv – mish., muzhes. y zhinochoho a cappella / red. Z. Lysko. Lviv : Chervona kalyna, 1937. 319 s. [in Ukrainian].
- Velykochyi V. Ukrainska istoriografiiia suspilno-politychnykh protsesiv u Halychyni: 1914–1919 rr.: monografiia / Prykarp. natsion. un-t im. V. Stefanyka. Ivano-Frankivsk : VDVTsIT Prykarp. natsion. un-tu im. V. Stefanyka, 2009. 812 s. [in Ukrainian].
- Vytvytskyi V. Striletska pisnia. *Litopys Chervonoj kalyny : ist.-literat. chasopys*. Lviv : Atlas, 1997. № 10–12. S. 493–497. [in Ukrainian].
- Vytvytskyi V. Muzykoznavchi pratsi. *Publitsystyka / upor., pidhot. do druku, koment., perek. i pered. slovo Liubomyr Lekhnyk*. Lviv : [b. v.], 2003. 400 s. (Istoriia ukrainskoi muzyky: Doslidzhennia, vyp. 19 / In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy). [in Ukrainian].
- Vytvytskyi V. Borys Maksymovych. Vasyl Vytvytskyi. *Muzykoznavchi pratsi. Piblytsystyka*. S. 326. [in Ukrainian].
- Vicha. *Republyka*. 1919. 18 trav. S. 2 ; 20 trav. S. 4. [in Ukrainian].
- Havryliv B., Kosylo M. Stolysia ZUNR v Stanyslavovi (1919 r.) : Istor.-kraiezn. ilustr. vyd. Ivano-Frankivsk : Misto NV, 2018. 152 s. [in Ukrainian].
- Haivoronskyi M. Persha orkhestra U.S.S. *Litopys Chervonoj Kalyny*. Lviv, 1935. № 12. S. 12–14. [in Ukrainian].
- Hordiichuk M. Charodii ukrainskoi muzyky. *Ukraina*. Kyiv, 1989. № 27. S. 19–21. [in Ukrainian].
- Dlia oborontsiu Ridnoho Kraiu. Zhertvoliubnist chortkivskykh selian. *Republyka*. 1919. 21 trav. S. 2. [in Ukrainian].
- Dmytruk S., Kindratiuk B. Kulturno-mystetske zhyttia ZUNR yak dzherelo stymulivannia rozvytku khudozhno-piznavalnykh interesiv suchasnykh shkolariv. *Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena 75-richchuu Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki (1–3 lystop. 1993 r.)* : materialy. Ivano-Frankivsk : [b. v.], 1993. S. 125–127. [in Ukrainian].
- Zhmurkevych Z. Halytskyi muzychnyi bidermaier XIX st.: mif chy realnist. *Muzychna ukrainistyka: suchasnyi vymy r*: zb. nauk. st., na poshanu doktora mystetstvoznavstva, prof., chl.-kor. Akademii mystetstv Ukrainy Ally Tereshchenko / red.-opor. M. Rzhavska. Kyiv ; Ivano-Frankivsk : Vydavets Tretiak I. Ya., 2008. Vyp. 2. S. 137–146. [in Ukrainian].
- Zizd ukrainskoho katolytskoho dukhovenstva Zakhidnoi Oblasty. *Republyka*. 1919. 20 trav. (prodovzh.). S. 3. [in Ukrainian].
- Zamknennia ukrainskoho teatru u Lvovi. *Republyka*. 1919. 16 ber. S. 4. [in Ukrainian].
- Zasidannia Shevchenkivskoho Komitetu. *Republyka*. 1919. 4 trav. S. 2. [in Ukrainian].

- Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923 : iliustrovana istoriia / [avtor idei, hol. red. i ker. nauk. kol. Mykola Kuhutiak]. Lviv ; Ivano-Frankivsk : Manuscript – Lviv, 2008. 524 s. [in Ukrainian].
- Z pivnichno-zakhidnoho polcko-ukrainskoho frontu. *Republyka*. 1919. 14 ber. S. 2. [in Ukrainian].
- Inavguratsiina vystava Teatru Y. Stadnyka. *Republyka*. 1919. 3 trav. S. 4. [in Ukrainian].
- Karas H. Khorova kultura ukrainsiv mista Stanyslavova z kintsia XIX do 1939 roku. *Stanisławów i ziemia Stanisławowska w dobie przemian społecznych oraz narodowościowych XIX i pierwszej połwy XX wieku : Po stronie pamięci i dialogu. T. 2 : Gospodarka, kultura, religia* / red. nauk. : P. Hawrylyszyn, M. Kardas, A. A. Ostanek; z pol. per. N. Tkachyk. Warszawa ; Stanislawow : [b. v.], 2017. S. 203–213. [in Ukrainian].
- Karas H. Muzychna kultura ukrainskoï diaspory u svitovomu chasoprostori XX stolittia : monohrafiia. Ivano-Frankivsk : Typovit, 2012. 1164 s. [in Ukrainian].
- Karpynets I. Istorii 8-yi Halytskoï Bryhady. III. b. Pershyi vidvorot U. H. A. *Litopys Chervonoï Kalyny*. 1935. № 12 (zakinch.). S. 19–23. [in Ukrainian].
- Kyianovska L. Halytska muzychna kultura XIX–XX st. : navch. posib. Chernivtsi : Knyhy – XXI, 2007. 424 s. [in Ukrainian].
- Kyianovska L. Ukrainska muzychna kultura : navch. posib. Lviv ; Kyiv : Triada plus ; Alerta, 2008. 344 s. [in Ukrainian].
- Kindra V., Kindratiuk B. Do pyttannia pro vykorystannia materialiv hazet ZUNR u muzychno-estetychnomu vykhovanni suchasnykh shkolariv. *Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena 75-richchiu Zakhidno-Ukrainskoï Narodnoï Respubliky (1–3 lystop. 1993 r.)* : materialy. Ivano-Frankivsk : [b. v.], 1993. S. 122–123. [in Ukrainian].
- Kindratiuk B. Storinky istorii ZUNR v ukrainskii muzychnii spadshchyni. *Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena 75-richchiu Zakhidno-Ukrainskoï Narodnoï Respubliky (1–3 lystop. 1993 r.)* : materialy. Ivano-Frankivsk : [b. v.], 1993. S. 120–121. [in Ukrainian].
- Kobuta L. Presovi vydannia ZUNR: spetsyfika funktsionuvannia ta ideolohiia zmistovoho napovnennia. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* : zb. nauk. pr. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2009. Vyp. 18. S. 644–651. [in Ukrainian].
- Kontsert v chest chuzhozemnykh hostei. *Republyka*, 1919. 19 ber. S. 4. [in Ukrainian].
- Kostiuk V. ZUNR u spohadakh pismennyka Osypa Moshury. *Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena 75-richchiu Zakhidno-Ukrainskoï Narodnoï Respubliky (1–3 lystop. 1993 r.)* : materialy. Ivano-Frankivsk : [b. v.], 1993. S. 118–120. [in Ukrainian].
- Kocherzhuk M. Himnazii ukrainski. *Entsyklopediia Kolomyishchyny. Zshytok 4, litery H, G* / red. M. Vasylchuk, M. Savchuk. Kolomyia, 2006. S. 60.
- Koshys O. Z pisnieu cherez svit. Publikatsiia Mykoly Hordiichuka. *Ukraina*. Kyiv, 1989. № 27. S. 21; № 28. S. 15–17 ; № 29. S. 18–20 ; № 30. S. 13–15 ; № 31. S. 15–17. [in Ukrainian].
- Kurylovykh V. Pryliudna biblioteka im. T. Shevchenka. *Republyka*. Stanyslaviv, 1919. 27 liut. S. 3. [in Ukrainian].
- Lazarovykh M., Melnychuk B., Mateiko R. Za voliu y slavu Ukrainy. Narysy z istorii Ukrainskoho Sichovoho Striletstva ta Ukrainskoï Halytskoï Armii. Vyd. 3-tie, dop. Ternopil : TzOV “Terno-hraf”, 2015. 320 s. [in Ukrainian].
- Leshchyshyn D. Katastrofa armii U. N. R. *Ukrainskyi holos / Ukrainian voice*. Vinnipeg ; Man, 1925. 19 serp. S. 3. [in Ukrainian].
- Lytvyn M., Naumenko K. Istorii ZUNR / NAN Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv : Olir, 1995. 361 s. [in Ukrainian].
- Lytvyn M. Proekt “Ukraina”. Halychyna v Ukrainskii revoliutsii 1917–1921 rr. Kharkiv : Folio, 2015. 380 s. [in Ukrainian].
- Luchkiv V. Zizd ukrainskykh inzhyniriv v Stanyslavovi. *Republyka*. 1919. 7 ber. S. 3. [in Ukrainian].
- Myshuha L. Z Volyni *Republyka*. 1919. 24 kvit. S. 3. [in Ukrainian].
- Moloda Hromada... *Republyka*. 1919, 16 ber. S. 4. [in Ukrainian].
- Monolatii I. Persha Respublika. Kolomyia v chasy ZUNR. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2017. 96 s. [in Ukrainian].
- Monolatii I. Misto dvokh respublik i dyktatury. Kolomyiski stseny Ukrainskoï revoliutsii. Ivano-Frankivsk : Halytsko-Ukrainska Nakladnia im. Yakova Orenshtaina, 2018. 656 s. [in Ukrainian].
- Moroziuk V. Kapela Koshytsia. *Litopys Chervonoï kalyny*. Lviv, 1997. № 10–12. S. 497–501. [in Ukrainian].
- Oblychchia zvytiaty (Striletski svitlyny) / upor. S. Lypovetskyi. Lviv, 2012. [in Ukrainian].
- Oholoshennia. *Dilo*. 1918. 14 lyst. S. 4. [in Ukrainian].
- Oholoshennia. Chytalna “Prosvity” v Tustanovykhakh... *Republyka*. 1919. 25 kvit. S. 4. [in Ukrainian].
- Omelianovych-Pavlenko. Ukrainsko-polska viina 1918–1919. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2018. 144 s. (Seriia spohadiv “Zvytiazhsti”). [in Ukrainian].

- Opovistky. Vydil "Boiana". *Republyka*. 1919. 1 trav. S. 3. [in Ukrainian].
- Opovistky. *Dilo*. 1918. 3 lyst. S. 4. [in Ukrainian].
- Opovistky. *Republyka*. 1919. 1 ber. S. 4. [in Ukrainian].
- Opovistky. Ukrainskyi teatr Y. Stadnyka. *Republyka*. 1919. 16 trav. S. 3; 18 trav. S. 4 ; 20 trav. S. 4. [in Ukrainian].
- Pavlyshyn S. Muzychna kultura Zakhidnoi Ukrainy 1900–1939 rr. *Yii zh. Z neopublikovanoho* : zb. st. Lviv : Svit, 2010. S. 8–85. [in Ukrainian].
- Petliura v Berezhnakh. *Republyka*. 1919. 5 ber. S. 3. [in Ukrainian].
- Po Ukraini. *Republyka*. 1919. 6 ber. S. 2. [in Ukrainian].
- Po Ukraini. UPB. – Kolomyia 30. IV. *Republyka*. 1919. 3 trav. № 75. S. 2. [in Ukrainian].
- Privatni oholoshennia. Muzyk-solo-kliarnetist. *Republyka*. Stanyslaviv, 1919. 26 liut. S. 4. [in Ukrainian].
- Privatni oholoshennia. Pereizdom cherez misto Stanyslaviv... *Republyka*. Stanyslaviv, 1919. 27 liut. S. 4 ; 2 ber. S. 4. [in Ukrainian].
- Pryzid italiiskoi viiskovoi misii do Stanyslavova. *Republyka*. 1919. 18 ber. № 38. S. 1. [in Ukrainian].
- Pryiniattia mizhnarodnoi misii Chervonoho Khresta i predstavnykiv amerykanskoj ta angliiskoi presy. *Republyka*. 1919. 18 ber. № 38. S. 2. [in Ukrainian].
- Proekt "Ukrainski pisni". URL: <http://www.pisni.org.ua>. [in Ukrainian].
- Pro oholoshennia Ukrainskoi derzhavy. *Dilo*. Lviv, 1918. 20 zhovt. № 239. S. 1. [in Ukrainian].
- Repertuar Ukrainskoho Chernovetskoho Teatru. *Republyka*. 1919. 26 liut. S. 4. [in Ukrainian].
- Romaniuk L. Istorychne pidgruntia formuvannia mystetskoho zhyttia Stanyslavova v kulturnomu prostori Halychyny druhoj polovyny XIX – pershoj tretyny XX st. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Mystetstvoznavstvo*. Ivano-Frankivsk, 2012. S. 119–205. [in Ukrainian].
- Romaniuk L. Muzychno-teatralne zhyttia yevreiskoi hromady Stanyslavova pershoj tretyny XX st. *Stanisławów i ziemia Stanisławowska w dobie przemian społecznych oraz narodowościowych XIX i pierwszej połowy XX wieku : Po stronie pamięci i dialogu. T. 2 : Gospodarka, kultura, religia* / red. nauk. : P. Hawrylyszyn, M. Kardas, A. A. Ostanek ; [z pol. per. N. Tkachyk]. Warszawa ; Stanisławów : [b. v.], 2017. S. 194–202. [in Ukrainian].
- Romaniuk L., Cherepanyn M. Muzychne i teatralne zhyttia Stanyslavova (druha polovyna XIX – persha polovyna XX st.) : monohrafiia. Ivano-Frankivsk : Suprun V. P., 2016. 508 s. [in Ukrainian].
- Savchenko I. Ukrainski notni vydannia 1917–1923 rokov u fondakh Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho : Naukovyi kataloh / NAN Ukrainy. Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho ; nauk. red. L. V. Ivchenko. Kyiv : [b. v.], 2007. 384 s. (Z istorii muzychnoi spadshchyny Ukrainy). [in Ukrainian].
- Savchenko I. Ukrainski notni vydannia 1917–1923 rokov u fondakh Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho : Naukovyi kataloh / NAN Ukrainy. Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho ; nauk. red. L. V. Ivchenko. Kyiv : [b. v.], 2007. 384 s. (Z istorii muzychnoi spadshchyny Ukrainy). [in Ukrainian].
- Sviato 1-ho maia v Stanyslavovi. *Republyka*. 1919. 3 trav. S. 4. [in Ukrainian].
- Sviato Trudovoho Narodu. *Republyka*. 1919. 6 trav. S. 3. [in Ukrainian].
- Siropolko S. Zavdannia novoi shkoly. *Republyka*. 1919. 30 kvit. S. 3 ; 4 trav. S. 3 ; 18 trav. S. 3. [in Ukrainian].
- Sonevtskyi I. Nestor Nyzhankivskyi pid chas I Svitovoi viiny : rukopys / Instytut tserkovnoi muzyky Ukrainskoho katolytskoho universytetu (Lviv). Arkhiv I. Sonevetskoho. [in Ukrainian].
- Striletski pisni / uporiad., zapys, vstup. st., komentari ta dodatky Oksany Kuzmenko. Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2005. 640 s. [in Ukrainian].
- Tarnavskyi M. Spohady / per. z nim. ta in. Volodymyr Bak. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2018. 160 s. (Seriia spohadiv "Zvytiashchsi") . [in Ukrainian].
- Ukrainskyi teatr Y. Stadnyka. *Republyka*. 1919. 16 trav. S. 3. [in Ukrainian].
- U Lvovi. *Republyka*. 1919. 28 liut. (prodovzh.). S. 3. [in Ukrainian].
- Uchytel. Z nyvy nashoho, narodnoho shkilnytstva. *Naddnistrianski visty*. Stanyslaviv. 1919. 31 ber.
- Chaikivskyi F., p. dukh. Daite knyzhku dlia zhovnira! *Republyka*. 1919. 29 ber. S. 4; [in Ukrainian].
- Cherepanyn M. Muzychna kultura Halychyny (druha polovyna XIX – persha polovyna XX st.) : monohrafiia. Kyiv : Vezha, 1997. 328 s. [in Ukrainian].
- Shekun-Kolomyichenko M. Lyst do Redaktsii. *Republyka*. 1919. 18 ber. S. 4. [in Ukrainian].
- Shumskyi L., o. Z dukhom chasu. Pohliad na spravu dukhovenstva. *Republyka*. 1919. 28 liut. S. 3 ; 1 ber. (zakinch.). S. 3. [in Ukrainian].
- Yavorskyi V. o. Z kraiu. Shchyrets, d. 8. III. 1919. *Republyka*. 1919. 25 ber. S. 3. [in Ukrainian].

УДК 94(477.83/86)“18”/“19”: 371

**УКРАЇНСЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО “РІДНА ШКОЛА”
(1881–1939 рр.)****Лілія ШОЛОГОН***Державний вищий навчальний заклад**“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,**кафедра історіографії і джерелознавства,**вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна**e-mail: shologonlilia@ukr.net**DOI: 10.15330/gal.32.143-149**ORCID: 0000-0002-5390-7576*

У статті проаналізовано діяльність Українського педагогічного товариства “Рідна школа” впродовж 1881–1939 рр. спрямовану на створення мережі україномовних початкових шкіл, класичних та реальних гімназій, учительських семінарій та інших фахових шкіл. З’ясовано суспільно-політичні фактори, що впливали на результати його праці наприкінці XIX – початку XX ст., у період Першої світової війни та Західно-Української Народної Республіки, у складі Польської держави у 20-х – 30-х рр. XX ст. Встановлено, що “Рідна школа” зуміла консолідувати національносвідоме українство на захист української школи, яку польська влада в Галичині поступово намагалася ліквідувати, та створити наймасовішу національну педагогічну організацію в краї.

***Ключові слова:** Українське педагогічне товариство, “Рідна школа”, педагогічне об’єднання, народні школи, гімназії, учительські семінарії, Галичина.*

Громадське вчительське об’єднання, серед найважливіших завдань якого були захист інтересів народного шкільництва та створення мережі україномовних приватних гімназійних закладів було створене 6 серпня 1881 р., як Руське педагогічне товариство. 15 червня 1912 р. воно змінило назву на Українське педагогічне товариство (далі – УПТ). Серед інших напрямів діяльності товариства – видання науково-популярних книг для учнів, шкільних підручників, методичної літератури для вчителів, організація та проведення різноманітних курсів для підготовки до вступу в гімназії і вчительські семінарії після закінчення початкової школи, навчання неписьменних, створення бібліотек, призначення стипендій талановитій, але незаможній молоді тощо. Зважаючи на багатогранну діяльність УПТ у статті ми ставимо собі за мету – по-перше: прослідкувати за діяльністю товариства у сфері організації українських навчальних закладів впродовж 1881–1939 рр.; по-друге: з’ясувати суспільно-політичні фактори, що впливали на результати його праці.

Оскільки наприкінці XIX ст. державних початкових шкіл з українською мовою навчання в Галичині не вистачало, УПТ вирішило спробувати власними силами виправити становище на краще. Письменник Антон Крушельницький, який був активним членом УПТ та брав безпосередню участь в діяльності українських навчальних закладів, писав: “Кожна нація має крім удержуваних державою мати ще й приватні школи з оплат або пожертв громадян. Члени державної нації не потребують боятися за рідну школу, а громадяни недержавної нації або й державної, але ті, що живуть поза межами своєї держави, повинні закладати для своїх дітей приватні школи, задля виховання дітей в них у національному дусі”¹.

Найбільш інтенсивна робота спрямована на заснування українських приватних закладів велася у Львові. Щодо початкових шкіл, то першою відкрили так звану “школу вправ” при жіночій учительській семінарії УПТ. Цього вимагали потреби семінарії, якій потрібна була початкова школа, де б майбутні вчителі здобували практичні навички для подальшої праці. Крім

¹ Крушельницький А. Рукописи статей і рефератів: “В дома”, “Рідна школа”, “Замітки і спостереження директора Городенківської гімназії”. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів.* Ф. 361. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 183.

того, її потребували жителі міста Львова, де діяла тільки одна українська початкова школа при утравістичній (двомовній) чоловічій учительській семінарії. Її відвідували у 1883 р. 320 українських дітей, а потреби були набагато більшими². Якщо в 1907 р., коли відкрили перший клас початкової школи при УПТ, до нього записали 9 дітей, то в 1912/13 н. р. цей заклад відвідувала 91 учениця.

Безумовно, функціонування народної школи при учительській семінарії не могло кардинально покращити ситуацію щодо української початкової освіти у Львові. Найбільш гостро відчували цю проблему жителі Городецького передмістя. 100 тис. українців та 1200 їхніх дітей мали повне право на власну початкову школу, тому й зайнялися вирішенням цього питання. У результаті зусиль української громадськості урочисте відкриття початкової школи ім. Б. Грінченка в цьому районі міста відбулося 9 жовтня 1910 р.³. Вдова Б. Грінченка з нагоди відкриття школи надіслала телеграму, де було написано: “Душею до Вас лину. Хай школа його імені виховує борців за долю рідного краю, таких, як він був”⁴. Вона також подарувала книги для дітей та шкільної бібліотеки. Учні та керівництво школи вели переписку із вдовою письменника. У 1910/11 н. р. цей заклад відвідувало 42 дітей, а в 1913/14 н. р. вже 237. Із 41 учня, які в червні 1914 р. закінчили школу, 18 склали вступний іспит до гімназії. Незважаючи на чималі успіхи у своїй діяльності, цей заклад до початку Першої світової війни так і не одержав статус державного⁵.

1912 р. почала діяти школа УПТ ім. Короля Данила в Жовківському передмісті Львова. Виявило бажання відвідувати цей початковий заклад 35 дітей. 1913/14 н. р. тут навчалось 77 учнів. Філія УПТ в Коломиї у вересні 1909 р. відкрила школу вправ в цьому місті для того, щоб учениці вчительської семінарії мали можливість здобути практичні навички. У 1914 р. її відвідувало 72 учениці⁶.

Щодо менших міст та сіл Галичини, то філіям та гурткам УПТ тут також вдалося організувати та утримувати початкові школи. Першою із них була народна школа в Зарваниці на Тернопільщині, створена у 1906 р. У 1908 р. з’явилися заклади УПТ в Іванівцях та Щастівці (на Збаражчині), Гвіздці (Коломийщина) та Чорткові. Початкові школи в Білозірці (неподалік Збаражу) та Перемишлі розпочали свою роботу у 1910 р. Через два роки з’явилися навчальні заклади також типу в Золочеві, Коломиї, Станіславі та Книгині (Станіславщина), а також в Яглотині і Забойках, що на Тернопільщині й інші⁷.

Оскільки на західноукраїнських землях не було жодної української виділової школи, то УПТ взялося за створення такого закладу. Воно справилося зі своїм завданням на початку 1898/99 н. р., коли було все готове для того, аби відкрити школу. Виявило бажання її відвідувати 1 вересня 1898 р. 32 учениці. У 1912 р. їх було 183. Багатолітніми вчителями цього закладу були: К. Малицька, О. Барвінок, М. Білецька, І. Копач, В. Біленький. Першим директором виділової школи став директор Академічної гімназії у Львові Едвард Харкевич. Також її очолювали такі відомі педагоги: М. Коцюба, В. Білецький, В. Алиськевич, О. Макарушка⁸.

28 травня 1899 р. провід УПТ звернувся із проханням до міністерства освіти надати цьому закладу статус державного. Схвальну відповідь з цього приводу товариство одержало у 1903 р. Отож заклад, залишившись в підпорядкуванні УПТ, мав можливість користуватися державними фондами, а також видавати своїм ученицям державні атестаційні свідоцтва. Не менш важливим було те, що різко збільшився розмір дотацій від Галицького сейму, які в 1900 р.

² Діло. 1884. 14 серпня.

³ Листівки з фотознімками народної школи ім. Б. Грінченка у Львові. *Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології*. Ф. 130. Стр. 11. Арк. 1.

⁴ Звіт шкіл Руского Товариства Педагогічного у Львові за рік шкільний 1911/12. Львів : Руске Товариство Педагогічне, 1912. С. 18.

⁵ Діло. 1914. 20 березня.

⁶ Звіт приватної жіночої семінарії Кружка Українського Педагогічного товариства в Коломиї. Коломия : Українське Педагогічне Товариство, 1914. С. 5.

⁷ Ясінчук Л. 50 літ “Рідної школи” 1881–1939. Львів : Накладом Товариства “Рідна школа”, 1931. С. 104.

⁸ Там само. С. 50.

становили 3 200 крон, а з 1903 р. – 8 тис. крон щорічно. Жертвували гроші на дану школу і такі українські товариства, як “Руська бесіда”, “Просвіта”, НТШ та приватні особи. Загальне значення цього навчального закладу для українського жіноцтва важко переоцінити. К. Малицька в своїх спогадах писала: “Школа виділова – се школа для найширших верств молодіжи, се підготовлене до семінарій учительських, се підготоване до інших практичних занять, се основа загальної просвіти, яка потрібна кожній пересічно інтелегентній жінці”⁹.

Оскільки жіночих вчительських семінарій в Галичині гостро не вистачало УПТ взялося за відкриття приватної української учительської семінарії у Львові. Вона розпочала свою роботу, згідно дозволу міністерства освіти, 14 вересня 1903 р. Оплата за навчання становила 20 крон щомісяця. Для бідних, але здібних учениць вона була меншою. У 1912/13 н. р. семінарію відвідувало 146 осіб. З них повну плату за навчання платило лише 12 учениць.

Заходи з боку УПТ щодо здобуття для семінарії державного статусу успіху не мали. Адже згідно Галицького крайового шкільного закону від 12 червня 1907 р. в Галичині могли діяти тільки утравквістичні учительські семінарії. УПТ вважало, що ця постанова стосувалася тільки державних закладів, а не приватних. Проте органи державної влади вважали, що так зване “право публічності” семінарія педагогічного товариства мала одержати лише за умови перетворення її на утравквістичну. Ні українська суспільність, ні УПТ не могли погодитися на це. Намагалися змінити становище на краще в цьому плані і українські політики. Негативну відповідь від міністерства освіти отримав депутат Австрійського парламенту Станіслав Дністрянський, який проблему надання семінарії державного статусу порушив у Відні. Оскільки заклад так і не одержав державного статусу, то субсидії з боку Галицького сейму на його утримання було значно меншими, ніж у виділовій школі товариства ім. Т. Шевченка¹⁰.

Створення учительської приватної семінарії у Львові не дозволило забезпечити українську початкову школу кваліфікованими педагогами. Тому 1905 р. в Коломийській філії УПТ виникла ідея також відкрити вчительську семінарію. 20 квітня 1910 р. провід місцевого осередку УПТ звернувся до Міністерства освіти у Відні із метою одержати дозвіл на відкриття жіночої вчительської семінарії. Такий дозвіл було одержано 1 листопада 1910 р. під номером 40.037. Згідно нього товариство дістало повне право на поступове відкриття чотирьох класів української приватної семінарії УПТ в Коломиї. Її директором було призначено Й. Чайківського. Якщо у 1910/11 н. р. кількість учениць складала 33, то в 1912/13 н. р. – 113. Частині з них проводом філії товариства надавались безпроцентні позики на навчання (становили 50% шкільної оплати), які дівчата мали повернути після закінчення семінарії. Випускні іспити вони склали в Станіславській ц. к. учительській семінарії, бо даний заклад, не будучи державним, не мав права видавати дипломи державного зразка. У довоєнний період навчання в семінарії закінчилося 12 червня 1914 р., оскільки в краї з’явилися російські війська. Російська влада у свою чергу не дала дозволу на відкриття цього та інших закладів у 1914/15 н. р. На початку 1913/14 н. р. УПТ відкрило приватну чоловічу семінарію в приміщенні кредитного товариства “Народний дім” на вул. Городецькій¹¹. Успішному розвитку семінарії перешкодила Перша світова війна.

Починаючи з 1908 р. відкриваються перші українські приватні гімназії УПТ в Копичинцях, Яворові, через рік – у Рогатині, Перемишлі, Городенці, Буську, Збаражі, а згодом Долині, Чорткові та Городку¹². Вони були організовані зусиллями так званих “гімназійних комітетів” (склалися із жителів вищезгаданих міст) та місцевих осередків УПТ. Центральний провід УПТ надавав допомогу в організації навчального процесу в цих освітніх закладах, а “гімназійні комітети” займалися їх фінансуванням.

Під час Першої світової війни російська влада закрила всі приватні школи та фактично заборонила діяльність УПТ. Щоб зберегти спеціально збудоване приміщення для своїх на-

⁹ Звіт шкіл Руского Товариства Педагогічного у Львові за рік шкільний 1909/10. Львів : Руске Товариство Педагогічне, 1910. С. 6.

¹⁰ Приватна женьска семінарія учительська з руским язиком викладовим “Руского товариства педагогічного” у Львові. *Звіт Дирекції за роки шкільні 1903/4 і 1904/5*. Львів : Руске Товариство Педагогічне, 1905. 51 с.

¹¹ Діло. 1913. 29 серпня.

¹² Ясінчук Л. 50 літ “Рідної школи” 1881–1939. Львів : Накладом Товариства “Рідна школа”, 1931. С. 102.

вчальних закладів на вулиці Мохнацького (сьогодні Драгоманова) там розмістили так звану “дитячу захоронку” (дошкільний заклад), де виховний процес проходив українською мовою. Після того як російські війська залишили Львів поступово вдалося відновити й українське шкільництво. У вересні 1915 р. у Львові не лише запрацювали заклади створені до війни (жіноча вчительська семінарія та виділова школа, чотири народні), але й вдалося відкрити нову хлоп’ячу початкову школу імені Тараса Шевченка у Стрийській частині міста¹³. У цей час діяльність товариства не обмежувалася виключно шкільними питаннями, воно також розсило свої книжкові видання до військових шпиталів та таборів військовополонених.

УПТ та українські педагоги із величезною симпатією та розумінням ставилися до новоствореної Західно-Української Народної Республіки. Підтримуючи дії органів державної влади ЗУНР щодо початкового шкільництва, товариство було причетне до організації з’їзду делегатів українського народного вчителства в Станіславові, що проходив упродовж 2–3 лютого 1919 р. На нього прибули 117 педагогів, що представляли 31 повіт. Після жвавого обговорення була прийнята ухвала, де освітяни окрім покращення їхнього матеріального становище та підвищення соціального статусу продемонстрували прагнення соборності. У ній серед іншого зазначалося: “Народне учительство жадає скликання анкети народного учительства при співучасті фахових людей і знатоків шкільництва до уложення часового (тимчасового) проекту шкільного закону та починати старання до скликання анкети народного учительства всієї Соборної України”¹⁴. Серед представників влади на з’їзд завітали Державний секретар освіти і віросповідань А. Артимович та член шкільної комісії УНРади Омелян Попович.

14 лютого 1919 р. було прийнято закон УНРади, згідно якого Державний секретаріат освіти і віросповідань міг приступити до одержавлення українських приватних гімназій в Долині, Городенці, Копичинцях, Рогатині, Чорткові і Яворові та жіночих учительських семінарій в Коломиї, Львові та Тернополі¹⁵. Вони були створені ще до початку Першої світової війни завдяки зусиллям Українського педагогічного товариства та громадськості Галичини в тих містах, де відчувалася гостра потреба в таких школах.

Оскільки після польської окупації Галичини у 1919 р. становище української освіти було дуже складне, то 3 червня 1920 р. на спільній нараді представників всіх українських економічних та культурних громадських організацій, політичних партій УПТ визнали “національною владою українського шкільництва”. У резолюції міжпартійного з’їзду зазначалося: “Українське громадянство признає УПТ своїм верховним органом у шкільних справах”¹⁶.

На надзвичайному загальному з’їзді 6 червня 1923 р. члени УПТ ініціювали зміни до статуту згідно яких товариство мало отримати назву “Рідна школа”, планувалося поширити його діяльність на території всієї Польської держави та надати йому повноважень “основування і ведення курсів вищої освіти”. Однак рішенням Львівського воєводства від 21 серпня 1924 р.¹⁷, яке перезатверджувало статут товариства, влада погодилася тільки на зміну назви.

На початку 20-х рр. ХХ ст. на 50 польських гімназій в українській області Львівського шкільного округу було всього 6 українських і паралельні відділи при польських гімназіях у Бережанах та Стрию. Для збільшення труднощів українським дітям при вступі до гімназій запровадили при складанні вступних іспитів такі самі вимоги з польської мови та літератури, як із рідної. 12 вересня 1923 р. шкільна влада запровадила в учительських семінаріях обов’язкове вивчення історії, географії та науки про сучасну Польщу по-польськи, а згодом наказала вчити виключно польською педагогіку, психологію та інші професійно орієнтовані предмети. У всіх школах наказали вести внутрішнє і зовнішнє тільки польською.

Автор утравістичного (двомовного) закону, міністр освіти Станіслав Грабський сподівався на використання цього “винаходу” як знаряддя політики загальної денационалізації українства. “Не мине й двох десятків літ, як українське питання в Польщі не існуватиме”, –

¹³ Ясінчук Л. 50 літ “Рідної школи” 1881–1939. Львів : Накладом Товариства “Рідна школа”, 1931. С. 147.

¹⁴ З’їзд учителів середніх шкіл З.О.У.Н.Р. *Републіка*. 1919. 26 березня.

¹⁵ Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Т. 2. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. С. 140.

¹⁶ Ясінчук Л. 50 літ “Рідної школи” 1881–1939. Львів : Накладом Товариства “Рідна школа”, 1931. С.156.

¹⁷ Там само. С. 169.

твердив він. Загалом, у діях чиновників Речі Посполитої мовне питання відходило на останній план, у шкільництві панувало виховання в інтересах держави. Це було окреслене шкільною програмою 1934 р.: “Метою школи є виховання й навчання молоді, свідомої своїх обов’язків, і творчих громадян, які розуміють співвідповідальність у доступному для них закресі за цільність і добро Речі Посполитої”¹⁸.

Впродовж всього періоду діяльність (1881–1939 рр.) УПТ “Рідна школа” – наймасовіша українська педагогічна організація. Незважаючи на складні умови праці товариства у міжвоєнний період, кількість його членів постійно зростала. У 1914 р. до педагогічної організації належало 4,8 тис. осіб, 1930 р. – 31,6 тис., 1939 р. – 103 тис. Якщо до початку Великої війни товариство створило 18 народних шкіл та 7 середніх, то 1938 р. працювало 33 народні школи, 12 гімназій, 11 ліцеїв та 15 фахових шкіл УПТ.

Хоча варто зазначити й те, число народних шкіл “Рідної школи” було невелике (у них вчилася близько 2% українських дітей) як через фінансові труднощі, так і перепони з боку польської влади. У деяких місцевостях їх заміняли так звані “збірні лекції” – школи без урядової концесії, а після їх ліквідації владою так зване “домашнє навчання” (не більше 10 дітей разом), яке також не набуло поширення через переслідування адміністрації (1938 р. це навчання вели ледве 4 гуртки). У середніх школах “Рідної школи” навчалося понад 20% української молоді, яка ходила до середніх шкіл. Серед фахових шкіл була одна середня (торгівельна гімназія у Львові) і 5 фахових шкіл. Разом у всіх школах “Рідної школи” працювало близько 350 постійних учителів і 150 – сумісників. “Рідна школа” активно розвинула у 1930-их рр. сезонні дитячі садки (1930 р. – 41, 1938 р. – 605 з 22100 дітьми); постійних садків було мало – 3 так званих “захоронки” (120 дітей) і 3 світлиці (100 дітей)¹⁹.

Загалом внесок УПТ “Рідна школа” у розбудову україномовного шкільництва важко переоцінити, про що свідчила розгалужена мережа навчальних закладів різного рівня, створених педагогічною організацією. У народних школах, класичних та реальних гімназіях, учительських семінаріях та інших фахових школах учнів не лише навчали українською, але й чимало зробили для формування їхньої національної свідомості. У великій мірі навчальні заклади УПТ – “Рідної школи” – результат жертвності та безкорисливої праці небайдужих українців.

Зрозуміло, впродовж 1881–1939 рр. товариство працювало в різних суспільно-політичних умовах. Якщо в довоєнний період в умовах більш-менш демократичного австрійського законодавства, йому вдалося організаційно розбудувати вчительську організацію та об’єднати зусилля української громадськості для створення власних навчальних закладів, то в роки Першої світової війни та Західно-Української Народної Республіки, воно в силу об’єктивних обставин не могло працювати в повну силу. Натомість “Рідна школа” зуміла консолідувати національносвідоме українство на захист української школи у 20-х – 30-х рр. ХХ ст., яку польська влада в Галичині поступово намагалася ліквідувати. У результаті чисельність товариства зросла до 103 тис. осіб.

UKRAINIAN PEDAGOGICAL SOCIETY “NATIVE SCHOOL” (1881–1939 years)

Liliia SHOLOHON

State Higher Educational Institution
“Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of Historiography and Source Criticism,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: shologonlilia@ukr.net

Summary

The article analyzes the activity of the Ukrainian Pedagogical Society – “Native School” during 1881–1939, aimed at creating a network of Ukrainian-language elementary schools, classical and real high schools, teacher seminars and other vocational schools. The socio-political factors that influenced the results of his

¹⁸ Гупало С. Слово за ґратами. Двомовність – давня загроза українству. *День*. 2006. 24 червня.

¹⁹ Білавич Г., Савчук Б. Товариство “Рідна школа” (1881–1939 рр.). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. С. 50.

work in the late nineteenth and early twentieth centuries, during the First World War and the Western Ukrainian People's Republic, as part of the Polish state in the 1920's and 30's of the 20th century, were found.

Already at the end of the nineteenth century the society actively participated in the organization of Ukrainian primary school. As a result, he created an elementary schools in Lviv, folk schools in Gorodetsky and Zhovkva suburbs of Lviv, a women's seminary in Kolomyia.

As for the smaller towns and villages of Galicia, the Ukrainian Pedagogical Society organized and maintained 13 elementary schools here. The first of these was a public school in Zarvanytsia in Ternopil region in 1906.

Since 1908, the first Ukrainian private schools of the Ukrainian Pedagogical Society in Kopychyntsi, Yavorov, and one year later – in Rohatyn, Przemyśl, Horodenka, Busk, Zbarazh, and later in the Dolyna, Chortkiv and Gorodok, have been opened. They were organized by the efforts of the so-called "gymnasium committees" (consisted of the inhabitants of the above-mentioned cities) and local branches of the Ukrainian Pedagogical Society. The central leadership of the society provided assistance in organizing the educational process in these educational institutions, and the "gymnasium committees" were engaged in financing them.

During the First World War, the Russian authorities closed all private schools and in fact banned the activities of the Ukrainian Pedagogical Society. To preserve a specially built premises for their schools on Moknatsky Street (Drahomanov today), they placed a so-called "children's bay" (pre-school institution), where the educational process was conducted in Ukrainian.

The Ukrainian pedagogical society and Ukrainian teachers with great sympathy and understanding belonged to the newly formed Western Ukrainian People's Republic. While supporting the activities of the ZUNR public authorities on elementary schooling, the association was involved in organizing a congress of delegates of Ukrainian folk teaching in Stanislav, which took place during February 23, 1919. 117 teachers came from it, representing 31 counties.

Since the Polish occupation of Galicia in 1919, the situation of Ukrainian education was very complicated, on June 3, 1920, at a joint meeting of representatives of all Ukrainian economic and cultural public organizations, political parties, the Ukrainian Pedagogical Society recognized the "national authority of Ukrainian schooling". In the resolution of the inter-party congress, it was noted that the pedagogical society was entrusted with the important task of preserving the Ukrainian school and taking care of the national consciousness of the teachers.

During the entire period of activity (1881–1939) Ukrainian pedagogical society "Native school" – the most massive Ukrainian pedagogical organization. Despite the complex conditions of the society interwar period, the number of its members has steady increased. In 1914, the pedagogical organization owned 4,8 thousand people, 1930 – 31, 6 thousand, 1939 – 103 thousand.

Until the beginning of the First World War, the society created 18 national schools and 10 secondary schools, then in 1938 – 33 national schools, 12 high schools, 11 high schools and 15 specialized schools of the Ukrainian pedagogical organization worked.

During 1881–1939 the society worked in various socio-political conditions. If, in the prewar period, under more or less democratic Austrian legislation, he managed to organize a teacher societies and organize the efforts of the Ukrainian public to create their own educational institutions, then during the First World War and the Western Ukrainian People's Republic, inactive circumstances could not work in full force. Instead, "Native school" managed to consolidate national-conscious Ukrainians in defense of the Ukrainian school in the 20's and 30's of the 20th century, which the Polish authorities gradually sought to eliminate in Galicia.

Keywords: Ukrainian Pedagogical Society, "Native school", pedagogical association, folk schools, gymnasium, teacher seminary, Galicia.

REFERENCES

- Bilavych H., Savchuk B. *Tovarystvo "Ridna shkola" (1881–1939 rr.)* Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 1999. 208 s. [in Ukrainian].
- Hupalo S. Slovo za hratamy. *Dvomovnist – davnia zahroza ukrainstvu. Den.* 2006. 24 chervnia. [in Ukrainian].
- Dilo. 1884. 14 serp. [in Ukrainian].
- Dilo. 1913. 29 serp. [in Ukrainian].
- Dilo. 1914. 20 berez. [in Ukrainian].
- Zakhidno-Ukrainska narodna respublika 1918–1923. *Dokumenty i materialy.* T. 2. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2003. 712 s. [in Ukrainian].
- Zizd uchyteliv serednikh shkil Z.O.U.N.R. *Republyka.* 1919. 26 bereznia. [in Ukrainian].
- Zvit pryvatnoi zhinochoi seminarii Kruzha Ukrainskoho Pedahohichnoho tovarystva v Kolomyi. Kolomyia : Ukrainske Pedahohichne Tovarystvo, 1914. 48 s. [in Ukrainian].

Zvit shkil Ruskoho Tovarystva Pedahohichnoho u Lvovi za rik shkilnyi 1909/10. Lviv : Ruske Tovarystvo Pedahohichne, 1910. 39 s. [in Ukrainian].

Krushelnytskyi A. Rukopysy statei i referativ: “V doma”, “Ridna shkola”, “Zamitky i sposterezhennia dyrektora Horodenkivskoi himnazii”. *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv*. F. 361. Op. 1. Spr. 30. 258 ark. [in Ukrainian].

Lystivky z fotoznmkamy narodnoi shkoly im. B. Hrinchenka u Lvovi. *Institut ukrainskoi literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii*. F. 130. Spr. 11. Ark. 1.

Pryvatna zhenska seminariia uchytska z ruskym yazykom vykladovym “Ruskoho tovarystva pedahohichnoho” u Lvovi. *Zvit Dyreksii za roky shkilni 1903/4 i 1904/5*. Lviv : Ruske Tovarystvo Pedahohichne, 1905. 51 s. [in Ukrainian].

Yasinchuk L. 50 lit “Ridnoi shkoly” 1881–1939. Lviv : Nakladom Tovarystva “Ridna shkola”, 1931. 267 s. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 2 червня 2019 р.

ІСТОРІОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОГО РУХУ

УДК 94 (477) “1919/1923”

СХІДНОГАЛИЦЬКЕ ПИТАННЯ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ (1919–1923): ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ

Василь ФУТАЛА

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
кафедра історії України,
вул. Івана Франка, 24, 82100, Дрогобич, Львівська область, Україна
e-mail: vfutala@ukr.net
DOI: 10.15330/gal.32.150-158
ORCID: 0000-0003-2521-4710*

У статті проаналізовано праці сучасних українських дослідників, присвячені дипломатичній діяльності еміграційного уряду ЗУНР і міжнародним аспектам східногалицького питання протягом 1919–1923 рр. Констатовано, що глибоке осмислення досвіду українських визвольних змагань сторічної давнини є актуальною не тільки науковою, а й суспільно-політичною проблемою. Свідченням цього є наростаючий потік наукових публікацій, численні заходи громадськості та державних органів влади щодо відзначення пам'ятних дат, популяризація видатних історичних особистостей тощо. Методологія дослідження спирається на принципи історизму, системності, науковості. Застосовано методи історіографічного аналізу та синтезу: генетичний, проблемно-хронологічний, порівняльний, ретроспективний. Автор обґрунтував фактори, що вплинули на ефективність дослідження теми, виділив пріоритетні напрями конкретно-історичних студій, підбив підсумки пошукової роботи вчених, окреслив коло недостатньо вивчених питань. Зокрема, вказав на необхідність: а) глибшого дослідження внутрішніх чинників поразки дипломатії ЗУНР; б) подальшого вивчення історії західноукраїнської дипломатії зазначеного періоду крізь призму біографіки; в) написання синтетичної праці, яка би відтворила всі нюанси зовнішньої політики уряду ЗУНР, особливо віденського етапу його діяльності.

Ключові слова: історіографічна ситуація, історіографічний процес, історіографічне джерело, ЗУНР, Східна Галичина, українське питання, зовнішня політика.

В епіцентрі дослідницької уваги сучасних українських науковців перебуває історія Західно-Української Народної Республіки, зокрема питання дипломатичної боротьби її еміграційного уряду за визнання західними державами права східних галичан на самовизначення та утворення самостійної держави. Глибоке осмислення досвіду українських визвольних змагань сторічної давнини є актуальною не тільки науковою, а й суспільно-політичною проблемою. Свідченням цього є наростаючий потік наукових публікацій, численні заходи громадськості та державних органів влади щодо відзначення пам'ятних дат, популяризація видатних історичних особистостей та інші коломеморіальні практики.

Тема, винесена в заголовок статті, уже частково порушувалася істориками. Так, Антон Панчук¹, Юрій Сливка², Ігор Дацків³ та Юрій Довган⁴ дали загальну характеристику різножанрової літератури, створеної українськими дослідниками від 1920-х рр. до початку ХХ ст. і

¹ Панчук А. М. Зовнішня політика ЗУНР в історіографії. *Вісник Прикарпатського університету. Серія : Історія*. Івано-Франківськ, 2000. Вип. 3. С. 189–196.

² Сливка Ю. Етапи та головні напрями дослідження ЗУНР в українській історіографії. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 6 : Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції / НАН України ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2000. С. 3–9.

³ Дацків І. Українське питання на Паризькій мирній конференції: історіографічний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*. Тернопіль, 2014. Вип. 1. Ч. 2. С. 184–191.

присвяченої зовнішній політиці уряду Євгена Петрушевича. На увагу заслуговує й наукова розвідка Володимира Великочого⁵, в якій розглядаються важливі методологічні аспекти дослідження історії ЗУНР. Автор цих рядків також вивчав в історіографічному плані це питання, щоправда під іншим кутом зору та в ширших географічних і хронологічних межах (під останнім маються на увазі часові рамки історіографічного розгляду)⁶. Проте комплексний аналіз сучасного стану наукової проблеми (причому, з акцентом на концептуальні засади наукових праць) ще не здійснено.

Метою статті є проаналізувати історіографічні джерела, що створені в роки незалежності України і містять знання про дипломатичну боротьбу на міжнародній арені за Східну Галичину впродовж 1919–1923 рр., з'ясувати ступінь вивчення проблеми та обґрунтувати перспективи подальших наукових пошуків.

Передусім охарактеризуємо специфіку історіографічної ситуації.

Великому поживленню наукового інтересу до аналізованої проблеми сприяють нові суспільно-політичні умови, що склалися в Україні після 1991 р., відродження національних традицій української історичної науки, методологічна переорієнтація істориків, вільний доступ учених до архівосховищ, наплив в Україну праць представників української діаспори тощо.

Неабияке значення для реконструкції історії українського визвольного руху першої чверті ХХ ст. має наявність джерельної бази. Пошук, упорядкування й оприлюднення пам'яток минулого здійснюють авторитетні історики, джерелознавці та археографи, фахівці наукової проблеми, як-от: Олександр Карпенко, Катерина Мицан, Микола Кугутяк, Олег Жерноклеєв, Микола Вітенко, Тамара Галицька-Дідух, Ігор Гурак, Андрій Міщук, Галина Пославська, Тетяна Ходак. Так, дуже корисними для дослідників історії ЗУНР є документи і матеріали, що вміщені у п'ятитомному виданні “Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923” (Івано-Франківськ, 2001–2011). До п'ятого тому, що складається з трьох книг⁷, увійшли документи міжнародних форумів, на яких ставилося питання про політичну долю західноукраїнських земель: Паризької мирної конференції, міжнародних конференцій в Ризі, Генуї, Спа, Ліги Націй. Завдяки старанням О. Карпенка оприлюднено колекцію документів уряду ЗУНР, що зберігаються в архіві Українського католицького університету в Римі. Цінні для науки археографічні матеріали, присвячені східногалицькому питанню на міжнародній арені, зібрав й опублікував колектив істориків під керівництвом М. Кугутяка⁸.

Поглибленому вивченню проблеми, зокрема, устійненню концептуальних підходів сприяли наукові форуми, приурочені історії ЗУНР (Івано-Франківськ, 1993; Івано-Франківськ, 1998; Тернопіль, 1998; Івано-Франківськ – Львів, 2003; Львів – Івано-Франківськ – Чернівці, 2008; Івано-Франківськ, 2013). У наукових збірниках, опублікованих за підсумками роботи конференцій, містяться змістовні статті про різні аспекти українського визвольного руху першої чверті ХХ ст. Як важливий факт історіографічного процесу розглядаємо й вихід у світ наукового і культурно-просвітнього краєзнавчого часопису “Галичина” (2001, № 5–6) на пошану

⁴ Довган Ю. Л. Політика Франції, Великої Британії та США щодо національної державності України в 1917–1920 рр. у вітчизняній та українській зарубіжній історіографії : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Київ, 2006. 18 с.

⁵ Великочий В. Сучасна українська історіографія ЗУНР: здобутки, проблеми, перспективи (до 95-річчя ЗУНР). *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. До 95-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки*. Івано-Франківськ, 2014. Ч. 25–26. С. 40–50.

⁶ Футала В. Правове та суспільно-політичне становище Східної Галичини (червень 1919 – березень 1923 рр.): результати і перспективи наукових досліджень. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. До 95-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки*. Івано-Франківськ, 2014. Ч. 25–26. С. 224–231.

⁷ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр. : документи і матеріали : у 5 т. / керівник роботи і відповід. ред., автор передмови О. Карпенко. Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2001. Т. 5 : Міжнародне становище і зовнішня політика ЗУНР. Кн. 1 : 1918–1919 рр. 2009. 944 с. ; Кн. 2 : 1920–1921 рр. 2011. 948 с. ; Кн. 3 : 1922–1923 рр. 2011. 874 с.

⁸ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. проф. Микола Кугутяк. Т. 1. Кн. 1 : 1919–1929. Івано-Франківськ : ЛІК, 2012. 600 с.

професора О. Карпенка – науковця, який зробив найбільший внесок у дослідження Листопадової 1918 р. національно-демократичної революції на західноукраїнських землях.

Формування нової суспільно-політичної та інтелектуальної атмосфери в Україні істотно спричинилося до появи низки оригінальних за методологічними підходами, дослідницькими техніками та оцінками-висновками спеціальних узагальнюючих праць, в яких знайшли відображення питання боротьби західних українців за свободу і незалежність у 1919–1923 рр., зокрема, дипломатичної боротьби за справедливе розв’язання східногалицького питання⁹. Аналізована тема представлена великою кількістю статей, опублікованих у наукових збірниках і журналах. Статті значно повніше і оперативніше, ніж книжкові видання, відбивають процес нагромадження знань з актуальних проблем суспільно-політичного життя західних українців.

Тепер з’ясуємо такі питання, як проблематика досліджень, наукові інтерпретації, персональний внесок учених у вивчення задекларованої теми.

Передовсім зазначимо, що у сферу дослідницької уваги потрапили причини зацікавлення західними державами питанням Східної Галичини. На думку Олександра Карпенка, Миколи Литвина, Миколи Кугутяка, Ігоря Дацківа, Рема Симоненка та ін., серед найважливіших факторів цього було геополітичне становище ЗУНР: реалізуючи план побудови бар’єру на шляху проникнення більшовизму в Європу, країни Антанти, особливо Франція, зробили ставку на сильнішого – національно сконсолідовану Польщу. Іншою важливою причиною уваги західних держав до західноукраїнської проблеми було прагнення припинити польсько-українську війну, причому, на вигідних для Варшави й переможної Антанти умовах, залишивши за Польщею Львів і Бориславський нафтовий басейн. До того ж, держави-переможниці дотримувалися одностайної думки щодо відновлення Росії й негативно ставилися до виникнення на її території незалежних національних держав¹⁰. За спостереженням Олександра Павлюка, політика США щодо галицького питання напередодні Паризької мирної конференції визначалася в залежності від розвитку подій у Росії. Вашингтон трактував право націй на самовизначення в Східній Європі як таке, що мало бути реалізоване у рамках федерації¹¹. І. Дацків виділив і такий мотив

⁹ Васюта І. К. Політична історія Західної України (1918–1939). Львів : Каменяр, 2006. 335 с. ; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: історія / відп. ред., співавтор, кер. авт. кол. О. Карпенко. Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. 628 с. ; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Ілюстрована історія / автор ідеї, голов. ред. і кер. авт. кол. М. Кугутяк. Львів ; Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2008. 524 с. ; Карпенко О. Ю. З історії Західно-Української Народної Республіки (До 85-річчя з дня народження професора О. Ю. Карпенка) / за заг. ред. М. В. Кугутяка. Івано-Франківськ : Вид-во ПНУС, 2006. 494 с. ; Красівський О. Я. Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. Київ : ІІІЕНД, 2008. 544 с. ; Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929). Т. 1. Київ ; Івано-Франківськ : Плай, 2002. 536 с. ; Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. 204 с. ; Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1995. 368 с. ; Макарчук С. А. Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР. Львів : Світ, 1997. 192 с. ; Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис. Львів : Манускрипт, 2013. 398 с. ; Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). Київ : KM Academia, 1996. 188 с. ; Політична історія України. XX століття : у 6 т. / редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін.. Київ : Генеза, 2002. Т. 5 : Українці за межами УРСР (1918–1940) / кер. тому В. П. Трощинський. Київ, 2003. 720 с. ; Рубльов О. С., Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. Київ : Альтернативи, 1999. 320 с. ; Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. Західноукраїнська Народна Республіка. 1918–1923 рр. (до 75-річчя утворення і діяльності). Коломия : Світ, 1993. 118 с.

¹⁰ Карпенко О. Ю. Статус Східної Галичини у міжнародно-правових актах (1918–1923). *Вісник Прикарпатського університету. Серія : Історія*. Івано-Франківськ : Плай, 1998. Вип. 1. С. 79 ; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: історія... С. 448–449 ; Литвин М. Зовнішньополітичні орієнтири ЗУНР (Геополітичний простір ЗУНР та її зовнішньополітичні орієнтири). *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 17. С. 114 ; Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929)... С. 180 ; Дацків І. Б. Дипломатія ЗУНР на Паризькій мирній конференції 1919 р. *Український історичний журнал*. 2008. № 5. С. 123 ; Політична історія України. XX століття... С. 284.

¹¹ Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США... С. 46.

країн-переможниць: бурхлива діяльність із дискредитації ЗУНР польських представництв у Парижі і Лондоні, заснованих ще в роки Першої світової війни¹².

Інше питання, яке обговорюється в науковій літературі, – неузгодженість позицій великих держав щодо Галичини. Автори сходяться на тому, що причини непорозуміння впливали як з політичної поведінки проурядових чи опозиційних сил, так і з економічних інтересів великого капіталу. У цьому зв'язку відзначимо глибокий висновок Ореста Красівського. Напередодні Паризької мирної конференції, ствердив історик, у країн Антанти та США не було взаємоузгодженої концепції щодо українського питання. З одного боку, їхня політика характеризувалася суперечливістю та невизначеністю статусу Галичини, з іншого – була спрямована на підтримку Польщі, яка стала б противагою Німеччині та бастионом проти поширення більшовизму в Європі. Невизначеність щодо галицької проблеми певною мірою відображала також суперечності між США, Англією і Францією, які виникали на ґрунті конкурентної боротьби за природні багатства Прикарпаття. Водночас питання Галичини розглядалося великими країнами не як внутрішньопольське, а як міжнародне, пов'язане багатьма геополітичними факторами й комплексом міжнаціональних і прикордонних проблем на сході Європи¹³.

Важливими для науки є характеристики зовнішньополітичного курсу ЗУНР. М. Литвин вважає, що Національна Рада й уряди ЗУНР–ЗОУНР не сформували чіткої концепції своєї зовнішньої політики. Так, у жовтні – листопаді 1918 р. галицькі провідники прагнули міжнародного визнання незалежності ЗУНР, у грудні 1918 – вересні 1919 рр. було бажання виступати на міжнародній арені єдиною соборною УНР. Паралельно, наприкінці травня – у червні 1919 р., галичани почали обговорювати плани можливого союзу з Чехословацькою республікою на конфедеративних чи федеративних умовах. У жовтні – грудні 1919 р., коли соборні (конфедеративні) зв'язки з проводом УНР різко послабилися, провідники ЗУНР шукали порозуміння з небільшовицькою Росією. На початку 1920 р., як і в попередні місяці, робилися спроби порозумітися з керівниками радянської України. А вже з другої половини 1920 р., після укладення союзу Петлюри з Пілсудським, взято курс на відновлення незалежної Галицької республіки¹⁴. На підтвердження тези М. Литвина низку аргументів навів й І. Дацків¹⁵.

Східногалицьке питання на Паризькій мирній конференції аналізується на тлі зміни військово-політичної ситуації на Сході Європи та дипломатичного лавірування уряду ЗУНР. Увагу дослідників зосереджено на таких аспектах, як обговорення становища у Східній Галичині на засіданнях Верховної Ради Мирної конференції та “Польської комісії”, участь представників офіційно невизнаної ЗУНР у дебатах на засіданнях “Міжсоюзної комісії для укладення перемир'я між Польщею й Україною” та на засіданні Ради чотирьох 21 травня 1919 р., військово-дипломатичні місії країн-переможниць у Польщу й Галичину, рішення Ради міністрів закордонних справ від 25 червня 1919 р. про окупацію Східної Галичини військами Польщі, розробка проєкту Статуту для Східної Галичини, розбіжності у політиці урядів УНР і ЗУНР, Варшавська декларація від 2 грудня 1919 р., суперечності між делегаціями великих держав у питанні про долю західноукраїнських земель, активізація діяльності української дипломатії у Парижі і Лондоні, позиція офіційної Варшави щодо галицького питання тощо¹⁶.

¹² Дацків І. Б. Дипломатія ЗУНР на Паризькій мирній конференції... С. 123–124.

¹³ Красівський О. Я. Українсько-польські взаємин... С. 260.

¹⁴ Литвин М. Зовнішньополітичні орієнтири ЗУНР... С. 113–114.

¹⁵ Дацків І. Діяльність дипломатичної служби Західно-Української Народної Республіки. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 347–349.

¹⁶ Ададуrow В. Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту за Східну Галичину в період з листопада 1918 по березень 1919. *Україна в минулому*. Київ ; Львів, 1995. № 7. С. 18–32 ; Васюта І. Анексія Східної Галичини Польщею: міжнародні аспекти історії її здійснення у 1919–1923 рр. *Вісник Львівського університету. Серія : історична*. Львів, 1996. Вип. 31. С. 56–66 ; Городня Н. Їм потрібні були сильні союзники. Українське питання на Паризькій мирній конференції 1919 року. *Політика і час*. 1995. № 11. С. 75–80 ; Макарчук С. Ставлення української громадськості Галичини до Польської держави (1918–1923). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 1995. № 5. С. 63–74 ; Павлюк О. США і східногалицьке питання на Паризькій мирній конференції 1919 р. *Київська старовина*. 1999. № 6.

З-поміж авторських оцінок рішень Паризької мирної конференції стосовно долі Східної Галичини виділимо ті, що дав О. Красівський. За влучним висловлюванням історика, галицьке питання на конференції порушувалося залежно від того, наскільки цього вимагала міжнародна обстановка. Для великих держав воно мало другорядне значення. Жодна з українських вимог не була виконана. Крім того, автор дійшов і такого висновку: “[...] українська проблема загалом розглядалася на Паризькій мирній конференції як частина загальноросійської. Надіючись на відбудову “антибільшовицької” Росії, західні союзники готові були допомагати будь-яким державам-конкурентам України: Польщі, Угорщині, Чехословаччині, Румунії, “білій” Росії. Виходячи з такої направленості конференції, Антанта підтримувала ці держави у вирішенні проблем, пов’язаних зі спірними українськими територіями”¹⁷.

Автори показали, що на початку 1920-х років галицька проблема продовжувала розглядатися на різноманітних форумах країн світу – Міжнародній конференції у Спа (1920), Ризькій мирній конференції (1920–1921), конференції Найвищої Ради союзних держав у Каннах (1922), Генуезькій конференції (1922), Другому Міжнародному демократичному конгресі у Відні (1922), Міжнародному жіночому конгресі в Гаазі (1922). Цьому сприяла дипломатична діяльність уряду ЗУНР в екзилі. Шляхом відряджень українських місій, звернень нотами і меморіалами, насамперед до країн Антанти, Ліги Націй і міжнародних форумів щодо відновлення незалежності та оскарженнями окупаційного режиму в Галичині, українська дипломатія постійно привертала увагу світового суспільства до східногалицької проблеми¹⁸.

Предметом посиленої уваги дослідників стали спроби Є. Петрушевича та його зовнішньополітичного відомства використати у своїх цілях Ризьку мирну конференцію. Найповніше це питання дослідила Т. Галицька-Дідух. У кандидатській дисертації¹⁹ та численних статтях авторка довела, що уряд ЗУНР прагнув перешкодити польській делегації легалізувати інкорпорацію українських земель до складу Польщі та загалом не допустити розгляд східногалицької проблеми на Ризькій конференції. Для реалізації цих завдань галицькі дипломати вели неофіційні переговори з радянською делегацією, виступали з нотами й меморандумами. Проте уряд РСФРР розглядав Східну Галичину крізь призму концепції перманентної революції, а відтак, тактика радянської делегації щодо східногалицького питання у процесі радянсько-польських переговорів змінювалася. На Мінській конференції лінія кордону, запропонована в радянському проекті, залишала Східну Галичину поза межами Польщі, однак питання державно-правового статусу цього краю не порушувалося, оскільки радянський уряд Росії підтримував Галревком і проголошену ним Галицьку Соціалістичну Радянську Республіку (ГСРР). Прагнучи здобути міжнародне визнання ГСРР на початку Ризької конференції, уряд РСФРР вимагав незалежності Східної Галичини і проведення у краю плебісциту, а також забезпечення політичних, національно-культурних і релігійних свобод східногалицького населення до часу його волевиявлення. З цією ж метою радянські делегати вели переговори з представниками ЗУНР. Однак восени 1920 р. у зв’язку із зміною співвідношення сил не на користь радянської Росії, її політичне керівництво вважало своїм першочерговим завданням укладення миру з Польщею, і тому погодилося на вимогу польської делегації не обговорювати східногалицьку проблему.

Разом із тим, в історичній літературі зустрічаються й рудименти старого мислення. Наприклад, Р. Симоненко ствердив, що Ризький мир “був другий масштабний і доленосний для України мирний договір ХХ ст.”²⁰. Напрошується питання: для якої України цей договір був

С. 67–79 ; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: історія... С. 401–437 ; Політична історія України. ХХ століття... С. 350–395 ; Красівський О. Я. Українсько-польські взаємини... С. 260–295.

¹⁷ Красівський О. Я. Українсько-польські взаємини... С. 335.

¹⁸ Кугутяк М. Історія української націонал-демократії... С. 181–191 ; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 : історія... С. 474–493, 501–536 ; Політична історія України. ХХ століття... С. 406–434, 453–454 ; Литвин Н. Віденський період уряду ЗУНР. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 268–272.

¹⁹ Галицька-Дідух Т. В. Східна Галичина і Ризька мирна конференція (1920–1921 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – історія України. Львів, 2001. 17 с.

²⁰ Політична історія України. ХХ століття... С. 414.

значимий? Далі автор чомусь порівнює його з Брестським мирним договором зі стримано негативними конотаціями на адресу останнього²¹. Утім, у сучасній українській історичній науці домінують позитивні оцінки угоди, як-от: “Брест був визначною дипломатичною перемогою Центральної Ради над більшовицькою Росією у боротьбі за самостійність і незалежність від Москви”²². А щодо Ризького договору, то він був, як слушно зауважив Василь Верига, “останнім зовнішньополітичним ударом в українську національно-політичну державність”²³.

Контроверсійною є й інша думка Р. Симоненка. Він ствердив, що Ризькі договори (прелімінарний від 12 жовтня 1920 р. і остаточний від 18 березня 1921 р.) створювали суттєву передумову для ліквідації польського панування на західноукраїнських землях²⁴. Однак віддаймо належне авторові за те, що він звернув увагу на українське питання в “Малому Версальському договорі”. За його спостереженнями, цей міжнародно-правовий акт зобов’язував Польщу гарантувати права євреїв, але про такий самий захист українців у документі не йшлося. Натомість у договорі держав-переможниць з Чехословаччиною, який був ідентичний договору з Польщею, не було окремих статей про євреїв, зате були особливі параграфи, що надавали автономію закарпатським українцям²⁵.

Важливою складовою діяльності уряду ЗУНР на міжнародній арені була американська політика. Це питання ґрунтовно дослідили Олександр Павлюк та Петро Гуцал. Так, у вже згаданій монографії першого висвітлено східноєвропейську політику США, діяльність у цій країні українських дипломатичних місій, очолюваних Юліаном Бачинським, Лонгином Цегельським і Лукою Мишугою, та їхні зв’язки з діаспорою, а в роботі другого²⁶ – форми, методи і напрямки діяльності української діаспори в Північній Америці, практичні результати підтримки нею боротьби за державність і соборність України.

Як показали автори, потужні дипломатичні акції з метою домогтися визнання ЗУНР, а згодом соборної УНР урядом США здійснив Український Народний Комітет. Кампанію на захист ЗУНР розгорнула діаспора в Канаді, де під керівництвом Українського Горожанського Комітету проходили численні мітинги протесту в зв’язку з агресією Польщі, розгорнувся рух за виїзд українців, здатних носити зброю, в Галичину. З’ясовано, що на Паризькій мирній конференції українці створили блок об’єднаних делегацій: УНР, ЗУНР і Канади. Головним завданням вони вважали спільними зусиллями донести до глав країн Антанти об’єктивну інформацію про становище в Україні та домогтися визнання ними її незалежності. Представники діаспори були в Парижі не лише перекладачами, а й брали участь у дискусіях, влаштовували неофіційні зустрічі делегацій УНР і ЗУНР з впливовими діячами США й Канади, протистояли тиску французької та польської делегацій на учасників конференції. Завдяки їхнім контактам з експертами, які готували доповідні записки В. Вільсону і Д. Ллойд Джорджу, лідери США та Великобританії інколи виявляли прихильність до української справи. На їх адресу надійшло сотні листів і телеграм із США та Канади від українців, які вимагали визнати незалежність ЗУНР (Галицької республіки)²⁷.

Ще один напрям наукових студій – роль митрополита Андрея Шептицького у відстоюванні національно-державних інтересів. У полі зору авторів перебували державотворча концепція митрополита Андрея та його боротьба за утвердження ЗУНР. Зокрема, О. Красівський з’ясував, що під час перебування у Римі (1921) А. Шептицький у розмовах з політичними та духовними

²¹ Політична історія України. XX століття... С. 414.

²² Дацків І. Б. Дипломатія українських національних урядів у захисті державності 1917–1923 рр. : дис. ... докт. істор. наук : спец. 07.00.02 – всевітня історія. Київ, 2010. С. 388. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Datskiv_Ihor/Dyplomatiia_ukrainskykh_natsionalnykh_uridiv_u_zakhysti_derzhavnosti_1917_-_1923_rr.

²³ Верига В. Визвольні змагання в Україні, 1914–1923 : в 2 т. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1998. Т. 2. С. 319.

²⁴ Політична історія України. XX століття... С. 415–416.

²⁵ Там само. С. 428–429.

²⁶ Гуцал П. З. Українська еміграція Канади і США та національно-визвольний рух на західноукраїнських землях (1914–1923) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – історія України. Львів, 2005. 20 с.

²⁷ Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США... С. 108–132 ; Гуцал П. З. Українська еміграція Канади і США... С. 16–17.

діячами характеризував Польську державу як вогнище національних конфліктів у Європі²⁸. Митрополит був проти переговорів між українцями і польським урядом, оскільки вважав, що це звело б питання Східної Галичини з міжнародного рівня до внутрішнього польського. Водночас митрополит не мав оптимізму, щодо позитивного рішення Антантою справи Східної Галичини. Тому українці будуть змушені підкорятися рішенням великих держав, але під певними гарантіями, як з боку Польщі, так і з боку Антанти. Розглядаючи питання Наддніпрянської України, зважаючи на небезпеку більшовизму, А. Шептицький вважав, що в інтересах Польщі підтримання встановлення незалежної України²⁹. Г. Гладка та інші історики наголосили на тому, що найоптимальнішим варіантом вирішення галицької проблеми А. Шептицький вважав утвердження незалежності Галичини, яка при відповідних умовах мала бути об'єднана з рештою території України³⁰.

Дослідники виявили однакостайність у своїх міркуваннях щодо остаточного рішення країн-переможниць із східногалицького питання. На думку М. Кугутяка, створення західноукраїнської держави не входило в егоїстичні плани великих держав Європи³¹. О. Карпенко трактував рішення Ради послів від 14 березня 1923 р. як чергову злочинну акцію проти українського народу³². Р. Симоненко також висловився в подібний спосіб: “Незважаючи на кількарізові посилення на договірні акти, це рішення було сумнівним з міжнародно-правових позицій. Воно нехтувало самими основами програми побудови демократичного миру, основоположними принципами самовизначення націй”³³. Ведучи мову про здобутки національно-демократичної революції на західноукраїнських землях, Степан Макарчук доречно зауважив, що ЗУНР стала фактором міжнародних відносин. “Одним з позитивних наслідків цього, – продовжив своє твердження вчений, – була відома “лінія Керзона”. Вона від 1919 р. аж до 1945 р. “тримала на пульсі” українське питання в політиці Польщі, Радянського Союзу, США, Великобританії, Франції та Організації Об'єднаних Націй”³⁴.

Підбиваючи підсумки аналізу історіографічних джерел можна констатувати, що вивчення задекларованої теми в умовах незалежності України позначене суттєвим приростом наукових історичних знань. Розширення тематичного поля дослідження стало можливим завдяки загальному суспільному інтересу до історії ЗУНР, зокрема, східногалицького питання на міжнародній арені, використанню вченими архівних матеріалів і наукового надбання представників української діаспори. Та, попри це, існує потреба продовжити пошукову роботу. Історики в основному виокремлюють зовнішні фактори, що вплинули на несправедливе вирішення великими державами політичної долі Східної Галичини. Однак вартувало би звернути більшу увагу на внутрішні чинники поразки дипломатії ЗУНР. Зокрема, передбачаємо, що триватимуть дискусії з таких питань, як можливість чи неможливість змінити хід подій в українсько-польському протистоянні на користь ЗУНР ще до прибуття місії генерала Ж. Бартелемі до Львова, доцільність чи недоцільність участі української делегації в засіданнях Підкомісії для польських справ із вироблення Статуту Східної Галичини, причини та наслідки створення самостійної делегації ЗО УНР у Парижі (друга половина 1919 р.). Має перспективу розвитку історія західноукраїнської дипломатії крізь призму біографіки. Актуальними залишаються питання, пов'язані з діяльністю місій Антанти в Східній Галичині. Потребою дня є написання синтетичної праці, яка би відтворила всі нюанси зовнішньої політики уряду ЗУНР, особливо віденського періоду його діяльності.

²⁸ Красівський О. За Українську державу і Церкву: громадська та суспільно-політична діяльність Митрополита Андрея Шептицького в 1918–1923 рр. Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, 1995. С. 21–22.

²⁹ Там само. С. 23–24.

³⁰ Гладка Г., Кугутяк М., Москалюк М., Хруслов Б. У боротьбі за церкву, націю й державу. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 1998. № 1. С. 69.

³¹ Кугутяк М. Історія української націонал-демократії... С. 198.

³² Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 : історія... С. 571.

³³ Політична історія України. XX століття... С. 466.

³⁴ Макарчук С. А. Українська республіка галичан... С. 183.

EAST GALICIAN QUESTION ON THE INTERNATIONAL ARENA (1919–1923): RESEARCHES AND INTERPRETATIONS OF CONTEMPORARY UKRAINIAN HISTORIANS

Vasyl FUTALA

*Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
Department of History of Ukraine,
Ivana Franka St., 24, 82100, Drohobych, Lviv region, Ukraine
e-mail: vfutala@ukr.net*

Summary

In the article the works of modern Ukrainian researchers devoted to diplomatic activity of the emigratory government of ZUNR and international aspects of East Galician question throughout 1919-1923 are analysed. The author has grounded the factors which influenced the efficiency of the investigation into the theme, has allocated priority directions of concrete historical studies, has summed up the search work of scientists, and has outlined a circle of insufficiently studied questions.

The analysis of historiographic sources certified that studying of the considered theme in the conditions of Ukraine's independence is marked by an essential gain of scientific historical knowledge. The expansion of the thematic field of research became possible thanks to the general public interest to the history of Western Ukrainian National Republic (ZUNR), especially, of East Galician question on the international scene, the use of archival materials by domestic scientists and, also, scientific achievements of the representatives of the Ukrainian diaspora.

However, along with that, there still remains a requirement to continue search work. Historians, mainly, single out external factors which affected the unfair settling of the political destiny of East Galicia by the big states. However, more attention should be drawn to the internal factors of the defeat of ZUNR diplomacy. In particular, the discussions will inevitably be continued on such issues as possibility or impossibility of changing the course of events in the Ukrainian-Polish opposition in the favour of ZUNR yet before the arrival of general J. Bartelemew's mission in Lviv, or – causes and effects of the creation of an independent delegation ZO of UNR in Paris (December, 1919).

The history of West Ukrainian diplomacy through a prism of biographies has a prospect of further development. The questions concerning the activity of the Entente missions in East Galicia remain actual. The writing of a synthetic work which would recreate all nuances of the foreign policy of ZUNR government, particularly, the Viennese period of its activity, is a requirement of the day.

Keywords: *historiographic situation, historiographic process, historiographic source, ZUNR, East Galicia, the Ukrainian question, foreign policy.*

REFERENCES

- Adadurov, V. (1995). Polityka Frantsii stosovno ukraïnsko-polskoho konfliktu za Skhidnu Halychynu v period z lystopada 1918 po berezen 1919. *Ukraina v mynulomu*. Kyiv ; Lviv, 7. [in Ukrainian].
- Vasiuta, I. (1996). Aneksiia Skhidnoi Halychyny Polshcheiu: mizhnarodni aspekty istorii yii zdiisnennia u 1919–1923 rr. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: istorychna*. Lviv, 31. [in Ukrainian].
- Vasiuta, I. K. (2006). Politychna istoriia Zakhidnoi Ukrainy (1918–1939). Lviv. [in Ukrainian].
- Velykochyi, V. (2014). Suchasna ukraïnska istoriohrafiiia ZUNR: zdotuky, problemy, perspektyvy (do 95-richchia ZUNR). *Halychyna. Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys. Do 95-richchia utvorennia Zakhidno-Ukraïnskoï Narodnoï Respubliki*. Ivano-Frankivsk, 25–26. [in Ukrainian].
- Veryha, V. (1998). Vyzvolni zmahannia v Ukraini, 1914–1923 : v 2 t. Lviv, t. 2. [in Ukrainian].
- Halytska-Didukh, T. V. (2001). Skhidna Halychyna i Ryzka myrna konferentsiia (1920–1921 rr.) : avto-ref. dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 – istoriia Ukrainy. Lviv. [in Ukrainian].
- Hladka, H., Kuhutiak, M., Moskaliuk, M., Khruslov, B. (1998). U borotbi za tserkvu, natsiiu y derzhavu. *Halychyna. Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys*. Ivano-Frankivsk, 1. [in Ukrainian].
- Horodnia, N. (1995). Yim potribni buly sylni soiuznyky. Ukraïnske pytannia na Paryzkii myrnii konferentsii 1919 roku. *Polityka i chas, 11*. [in Ukrainian].
- Hutsal, P. Z. (2005). Ukraïnska emihratsiia Kanady i SShA ta natsionalno-vyzvolnyi rukh na zakhidno-ukraïnskykh zemliakh (1914–1923) : avto-ref. dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 – istoriia Ukrainy. Lviv. [in Ukrainian].
- Datskiv, I. B. (2008). Dyplomatiia ZUNR na Paryzkii myrnii konferentsii 1919 r. *Ukraïnskyi istorychnyi zhurnal, 5*. [in Ukrainian].
- Datskiv, I. B. (2010). Dyplomatiia ukraïnskykh natsionalnykh uriadiv u zakhysti derzhavnosti 1917–1923 rr. : dys. ... dokt. istor. nauk : spets. 07.00.02 – vsesvitnia istoriia. Kyiv. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Datskiv_Ihor/Dyplomatiia_ukraïnskykh_natsionalnykh_uriadiv_u_zakhysti_derzhavnosti_1917_-_1923_rr. [in Ukrainian].

- Datskiv, I. (2009). Diialnist dyplomatychnoi sluzhby Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv, 18. [in Ukrainian].
- Datskiv, I. (2014). Ukrainske pytannia na Paryzkii myrni konferentsii: istoriohrafichni aspekt. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii*. Ternopil, 1, ch. 2. [in Ukrainian].
- Dovhan, Yu. L. (2006). Polityka Frantsii, Velykoi Brytanii ta SShA shchodo natsionalnoi derzhavnosti Ukrainy v 1917–1920 rr. u vitchyzniani ta ukrainskii zarubizhnii istoriohrafiiakh : avtoref. dys ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.06 – istoriohrafii, dzhereloznavstvo ta spetsialni istorychni dystsypliny. Kyiv. [in Ukrainian].
- Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923 rr.: dokumenty i materialy : u 5-ty t. (2001–) / kerivnyk roboty i vidpovid. red., avtor peredmovy O. Karpenko. Ivano-Frankivsk, t. 5 : Mizhnarodne stanovyshche i zovnishnia polityka ZUNR, kn. 1 (2009), 1918–1919 rr.; kn. 2 (2011), 1920–1921 rr.; kn. 3. (2011), 1922–1923 rr. [in Ukrainian].
- Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923: istoriia (2001) / vidp. red., spivavtor, ker. avt. kol. O. Karpenko. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
- Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923. Iliustrovana istoriia (2008) / avtor idei, holov. red. i ker. avt. kol. M. Kuhutiak. Lviv ; Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
- Karpenko, O. Yu. (2006). Z istorii Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky (Do 85-richchia z dnia narodzhennia profesora O. Yu. Karpenka) / za zah. red. M. V. Kuhutiaka. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
- Karpenko O. Yu. (1998). Status Skhidnoi Halychyny u mizhnarodno-pravovykh aktakh (1918–1923). *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii : Istorii*. Ivano-Frankivsk, 1. [in Ukrainian].
- Krasivskiy, O. (1995). Za Ukrainku derzhavu i Tserkvu: hromadska ta suspilno-politychna diialnist Mytropolyta Andreia Sheptytskoho v 1918–1923 rr. Lviv. [in Ukrainian].
- Krasivskiy, O. Ya. (2008) Ukrainko-polski vzaiemyny v 1917–1923 rr. Kyiv. [in Ukrainian].
- Kuhutiak, M. (2002). Istorii ukrainskoi natsional-demokratii (1918–1929). T. 1. Kyiv ; Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
- Kuhutiak, M. (1993). Halychyna: storinky istorii. Narys suspilno-politychnoho rukhu (XIX st. – 1939 r.). Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
- Lytvyn, M. (2008). Zovnishnopolitychni oriientyry ZUNR (Heopolitychni prostir ZUNR ta yii zovnishnopolitychni oriientyry). *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv, 17. [in Ukrainian].
- Lytvyn, N. (2009) Videnskyi period uriadu ZUNR. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, Lviv, 18. [in Ukrainian].
- Lytvyn, M., Naumenko, K. (1995). Istorii ZUNR. Lviv. [in Ukrainian].
- Makarchuk, S. (1995). Stavlennia ukrainskoi hromadskosti Halychyny do Polskoi derzhavy (1918–1923). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna*. Lviv, 5. [in Ukrainian].
- Makarchuk, S. A. (1997). Ukrainka respublika halychan. Narysy pro ZUNR. Lviv. [in Ukrainian].
- Pavlyshyn, O. (2013). Yevhen Petrushevych (1863–1940). Iliustrovanyi biohrafichni narys. Lviv [in Ukrainian].
- Pavliuk, O. (1996). Borotba Ukrainy za nezalezhnist i polityka SShA (1917–1923) Kyiv. [in Ukrainian].
- Pavliuk, O. (1999). SShA i skhidnohalytske pytannia na Paryzkii myrni konferentsii 1919 r. *Kyivska starovyna*, 6. [in Ukrainian].
- Panchuk, A. M. (2000). Zovnishnia polityka ZUNR v istoriohrafii. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii: Istorii*. Ivano-Frankivsk, 3. [in Ukrainian].
- Politychna istoriia Ukrainy. XX stolittia : u 6 t. (2002 –) / redkol.: I. F. Kuras (holova) ta in. Kyiv, t. 5 (2003) : Ukrainci za mezhamy URSR (1918–1940) / kerivnyk tomu V. P. Troshchynskiy. [in Ukrainian].
- Rublov, O. S., Reient, O. P. (1999). Ukrainski vyzvolni zmahannia 1917–1921 rr. Kyiv. [in Ukrainian].
- Slyvka, Yu. (2000). Etapy ta holovni napriamy doslidzhennia ZUNR v ukrainskii istoriohrafii. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv, 6 : Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika: istoriia i tradytsii. [in Ukrainian].
- Tyshchik, B. Y., Vivcharenko, O. A. (1993). Zakhidnoukrainska Narodna Respublika. 1918–1923 rr. (do 75-richchia utvorennia i diialnosti). Kolomyia. [in Ukrainian].
- Ukrainskyi natsionalno-vyzvolnyi rukh na Prykarpatti v XX stolitti. Dokumenty i materialy (2012) / vidp. Red. Prof. Mykola Kuhutiak. T. 1. Kn. 1 : 1919–1929. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
- Futala, V. (2014). Pravove ta suspilno-politychne stanovyshche Skhidnoi Halychyny (cherven 1919 – berezen 1923 rr.) : rezultaty i perspektyvy naukovykh doslidzhen. *Halychyna. Naukovi i kulturno-prosvitni kraieznavchi chasopys. Do 95-richchia utvorennia Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky*. Ivano-Frankivsk, 25–26. [in Ukrainian].

УДК 930.1: 94(477)

**ТВОРЕННЯ УВО В УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД****Наталія НАДУРАК***Державний вищий навчальний заклад**“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,**Івано-Франківський коледж,**вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна**e-mail: nnadurak@ukr.net**DOI: 10.15330/gal.32.159-169**ORCID: 0000-0002-5978-1900*

У статті аналізуються основні особливості та рівень дослідження українською історіографією процесу творення Української військової організації, покликаної продовжувати збройну боротьбу за українську державність. Автор визначає найбільш складні, дискусійні та найменш дослідженні питання процесу формування УВО та її діяльності у 1920–1923 рр., робить висновок, що саме українські зарубіжні дослідження стали базою всіх сучасних вітчизняних розробок цієї проблеми. З'ясовано, що сучасна вітчизняна історіографія здебільшого успадкувала від української зарубіжної тенденції до спрощеного викладу історії УВО. Автор доходить висновку, що вже від початку 2000-х років в Україні з'явилася низка досліджень, у яких розглянуто актуальні та малодосліджені питання часу та місця виникнення УВО, ролі Є. Коновальця у процесі формування організації, однак висновки авторів досить часто є дискусійними, отож, ці питання потребують подальшого більш детального дослідження.

Ключові слова: *українська зарубіжна історіографія, радянська історіографія, сучасна українська історіографія, Українська військова організація, український націоналістичний рух, Організація українських націоналістів, Євген Коновалець.*

Зважаючи на зростаюче зацікавлення сучасного суспільства та наукового світу до проблем історії українського визвольного руху 20–30-х рр. ХХ ст., набуває актуальності питання дослідження процесу формування українського націоналістичного руху й творення Української військової організації (УВО). Однак, великий інтерес до історії українського націоналістичного руху та поява вже від початку 90-х рр. ХХ ст. численних сучасних досліджень з теми, не стали запорукою об'єктивного та всебічного висвітлення проблеми, а навпаки сприяли появі численних видань ненаукового характеру, яким притаманні емоційність, упередженість, гіперболізація та суб'єктивність оцінок, котрі беруть свій початок з української зарубіжної та радянської історіографій. Узагальнений аналіз праць дослідників, що висвітлювали питання діяльності українського націоналістичного руху, здійснили відомі українські науковці Я. Примаченко, В. Фугала, Д. Веденеєв, Г. Биструхін¹. З характеристикою особливостей та цінності праць з історії УВО, зокрема, питання її виникнення, у своїх розвідках виступили дослідники О. Дарованець, Б. Галайко, Н. Надурак².

¹ Примаченко Я. Л. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2010. 182 с. ; Фугала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939). Дрогобич : Коло, 2010. 456 с. ; Веденеєв Д. В., Биструхін Г. С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945. Київ : Генеза, 2006. С. 22–94.

² Дарованець О. Організаційні початки УВО та формування її структури (1920–1922). *Український визвольний рух*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2007. Збірник 11. С. 5–60 ; Галайко Б. До питання створення Української військової організації. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність* / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2009. Вип. 18 : Західноукраїнська народна республіка : до 90-річчя утворення. С. 389–395 ; Надурак Н. М. Український праворадикальний рух 1920–1941 рр.: історіографія : дис... канд. іст. наук : 07.00.06. Івано-Франківськ, 2013. 311 с.

Проблема історії українського націоналістичного руху на сучасному етапі є однією з найбільш політизованих та обговорюваних у суспільстві й наукових колах. Потрібно пам'ятати, що український націоналізм мав історичне загальноєвропейське коріння, виник у наслідок поразки визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр., як намагання в іншій підпільній військово-революційній діяльності продовжити боротьбу з окупантом й підготувати ґрунт для відкритого всенародного повстання. Саме в складних умовах європейської історії 20–30-х рр. ХХ ст., особливо популярними ставали праворадикальні рухи, що обстоювали необхідність здійснення докорінних суспільних та політичних змін рішучими, кардинальними методами дій, відкидали ліберально-демократичний стиль керівництва державою, пропагували ідею “природної спільноти” як виразу єдності держави та суспільства, якій мають бути підпорядковані індивідуальні та групові інтереси, а також сповідували етноцентризм та націоналізм. Однак, потрібно пам'ятати, відмінність українського націоналізму полягає у тому, що він був визвольним рухом бездержавної нації.

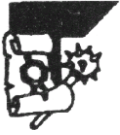
На сьогодні видано сотні досліджень присвячених історії українського націоналістичного руху, в яких автори висвітлили передумови, причини й процес його становлення у 20-х рр. ХХ ст. У рамках цих досліджень, увага істориків також була прикута до УВО, яка стала першоосновою руху і своєю діяльністю сформувала основні цілі та форми боротьби, які реалізовувала в подальшому Організація українських націоналістів (ОУН). У зв'язку з цим, постає потреба в історіографічному аналізі рівня вивчення проблеми в працях українських дослідників, а також у визначенні найбільш складних та дискусійних питань процесу творення УВО, що є метою даного дослідження. Історіографічне осмислення стану вивчення проблеми, дозволить продовжити її ґрунтовне та якісне дослідження, а також стимулюватиме пошук конструктивних підходів у вирішенні питань, що вимагають залучення нових джерел і здійснення аналітичних узагальнень.

Стосовно досліджуваної проблеми, зазвичай виділяють три історіографічні школи: радянську, українську зарубіжну та сучасну. Характерною особливістю радянської історіографії була її спрямованість проти будь-яких проявів визвольного руху в Україні, який розглядався крізь призму антирадянської діяльності. Будучи продуктом комуністичної ідеологічно-політичної системи, праці радянських істориків 40–50-х рр. ХХ ст. з історії українського націоналістичного руху були досить шаблонними, з популістсько-ідеологічним наповненням, у них були присутні невинуваті фактологічні помилки й інтерпретації. У світлі окремих фактів, вирваних з контексту подій, УВО показана “посібником польського та німецького режимів”. Деякі автори намагалися виявити нібито керівну роль німецької влади у створенні УВО. Як рік заснування УВО часто вказувався 1921 р., основними завданнями – служба “німецькому імперіалізму і польсько-шляхетському урядові” та провокування масових арештів комуністів, допомога польським властям у погромі їх революційних організацій. Фактичним керівником УВО радянські автори часто називали Р. Ярого³. Дуже коротко, з перекрученнями та фактологічними помилками висвітлили питання створення УВО С. Даниленко, В. Добрецова, Ю. Римаренко, В. Руднев, В. Чередниченко й інші⁴. Лише в 90-х рр. ХХ ст., після розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) і проголошення незалежності України, дослідники отримали доступ до спецфондів вітчизняних архівів і можливість об'єктивно розробляти проблеми національно-визвольного руху.

³ Кожне слово, кожен крок їх – зрада / редкол.: П. Д. Сардачук та ін. Ужгород : Карпати, 1979. С. 38.

⁴ Даниленко С. Т. Дорогою ганьби і зради. 2-е вид. Київ : Наукова думка, 1972. 339 с. ; Добрецова В. В. Націоналізм і релігія на службі антикомунізму: Про контрреволюційну діяльність буржуазно-націоналістичних і клерикальних організацій на західноукраїнських землях у 20–30-х роках та боротьбу проти наших прогресивних сил. Львів : Вища школа, 1976. 204 с. ; Римаренко Ю. І. З ким і проти кого : документально-публіцистичні нариси й статті. Київ : Дніпро, 1983. 348 с. ; Руднев В. В. Українські буржуазні націоналісти – агентура міжнародної реакції. Київ : Держполітвидав УРСР, 1955. 216 с. ; Чередниченко В. Анатомія зради. Український буржуазний націоналізм – збряддя антирадянської політики імперіалізму. Київ : Вид-во політичної літератури України, 1978. 334 с. ; Чередниченко В. П. Націоналізм проти нації. Київ : Політвидав України, 1970. 190 с.

Зрозуміло, що в той час, коли Україна була в складі СРСР, а в історичній науці панувала офіційна марксистсько-ленінська ідеологія, лише українські зарубіжні історики мали можливість вивчати історію УВО й продукувати наукові дослідження. Однак, оскільки першодослідниками проблеми часто були колишні учасники руху, важливо враховувати приналежність або прихильність автора до Організації українських націоналістів “мельниківців” (ОУНм) чи Організації українських націоналістів “бандерівців” (ОУНб), зважаючи на що можна виокремити “мельниківський” та “бандерівський” напрями історіографії. Вперше передумови, процес та обставини становлення УВО дослідив у своїй праці один із провідних ідеологів українського націоналізму В. Мартинець⁵. Автор досить жваво висвітлив передумови та обставини створення УВО у 1920 р., відзначивши, що вона проектувалась не як галицька, а всеукраїнська організація, зважаючи на що, у Києві восени 1920 р. було створено Центральний Революційний Комітет на чолі з І. Андрухом⁶. Дослідник намагався якомога точніше подати хронологію заснування УВО та дані про її безпосередніх творців⁷. Визначаючи цілі новоствореної УВО, В. Мартинець зауважив, що тактика й методи її боротьби були “найбільш зближені до тактики й методів організації ірландських сінфайнерів”.

Найґрунтовніше дослідження діяльності УВО репрезентують історики П. Мірчук, представник “бандерівської” та З. Книш “мельниківської” течій руху. Проаналізувавши джерела, П. Мірчук назвав найімовірнішою датою заснування УВО липень 1920 р., а місцем – Прагу, відзначивши, що остаточне організаційне оформлення УВО на західноукраїнських землях проведено навесні 1921 р.⁸ П. Мірчук, описуючи творення і ріст організаційної мережі УВО, з’ясував її командний склад. Основне ядро організації склали старшини та стрільці українських армій, а поповнювала її ряди студентська, робітничка та селянська молодь. Однак, досить мало уваги автор приділив висвітленню причин й обставин постановки УВО, побіжно зазначивши, що цю подію визначила потреба зберегти організовані форми боротьби, щоб мати можливість у відповідний момент відновити існування військової формації й щоб зберегти військові кадри для продовження визвольної боротьби. В іншій праці П. Мірчук намагався показати роль постаті Є. Коновальця, як визначного організатора, його внесок у створення УВО⁹. На думку історика, концепція створення УВО була сформульована в 1920 р. на засіданні Стрілецької Ради у Празі. Саме з метою продовження боротьби на українських землях в умовах довготривалого періоду ворожої окупації, Є. Коновальцем був запропонований проект створення окремої підпільної військової організації і збройного підпілля¹⁰. П. Мірчук дотримувався думки, що від початку створення, саме завдяки Є. Коновальцю, УВО стояла на позиціях українського націоналізму, однак, через його відхід від керма організації на деякий час (1923–1924 рр.), перетворилась на “організацію військово-бойового характеру без чітко визначеного ідеологічно-політичного обличчя”, і лише з його поверненням УВО зазнала ідейної реорганізації й розпочала активну співпрацю з українськими молодіжними націоналістичними організаціями.

У збірнику “Срібна Сурма: Спогади й матеріали до діяння УВО” подано важливу інформацію про організаційне оформлення та початок діяльності УВО, її учасників та керівників, цілі та методи дій¹¹. З. Книш дійшов висновку про вирішальний вплив старшин Січових Стрільців і Є. Коновальця на формування в кінці липня – серпні 1920 р. УВО як нової організації, що

⁵ Мартинець В. Українське підпілля: Від У.В.О. до О.У.Н. : спогади і матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. Вінніпег, 1949. 428 с.

⁶ Ibid. С. 24–25.

⁷ Ibid. С. 31–40.

⁸ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів : в 2 т. Мюнхен ; Лондон ; Нью-Йорк : Українське Вид-во, 1968. Т. 1 : 1920–1939. С. 15–16.

⁹ Мірчук П. Є. Коновалець. (У 20-річчя смерті). Торонто : Ліга визволення України, 1958. 108 с.

¹⁰ Ibid. С. 73.

¹¹ Срібна сурма : статті й матеріали до діяння Української Військової Організації / зібрав, упорядкував і зредагував З. Книш. Торонто : Срібна Сурма, [б. р.]. 36. 2 : Початки УВО в Галичині. 167 с.

прийшла на зміну ліквідованій в липні 1920 р. Стрілецькій Раді¹². Саме тому в кінці серпня 1920 р. два члени Стрілецької Ради у Львові Михайло Матчак і Ярослав Чиж організували перший командний осередок УВО, а вже 31 серпня у Празі на з'їзді було проголошено створення УВО й її Начальної Команди. О. Навроцький, що був членом першої Начальної Команди УВО, у своїй статті змалював не лише політичне становище на Західній Україні в момент постанови УВО, а й роль Українського Горожанського Комітету (голова Степан Федак) в її створенні та визначенні подальших напрямків діяльності¹³. Свій погляд на питання створення УВО у статті розкрив Г. Васькович, який вважав, що рішення про створення УВО належало саме Стрілецькій Раді Січових Стрільців, яка останній раз зібралась у липні 1920 р.¹⁴. Він був переконаний, що уряд ЗУНР не мав ніякого впливу на це рішення, оскільки на той час перебував у конфлікті з Стрілецькою Радою, а сама УВО ніколи не була підлеглою йому¹⁵. Стаття О. Бойківа присвячена Є. Коновальцю містить чимало важливої інформації про фінансове та збройне забезпечення УВО на момент створення, хоча подекуди автор навіть гіперболізує роль Є. Коновальця в національно-визвольному русі, наприклад, стверджуючи про пряму вказівку останнього щодо створення УВО¹⁶. І. Кедрин-Рудницький у своїй статті згадав, що був присутнім у Відні в 1920 р. при розмові між Є. Коновальцем та Я. Чижем про створення таємної революційно-підпільної організації¹⁷. С. Шевчук у спогадах згадує про три осередки військових, які дали початок УВО: перший центр виник у таборах інтернованих у Чехословаччині українців, другий – організував О. Навроцький у Львові зі старшин Української галицької армії (УГА) та Січових стрільців, третій осередок очолював Ю. Головінський (входили О. Сенік, І. Паславський, І. Ришавий, Ф. Яцура, Хархаліс, І. Грицак)¹⁸.

З проголошенням незалежності України вітчизняні історики та суспільство по-новому відкрили для себе чимало проблем національної історії, розпочався новий етап дослідження українського націоналістичного руху, зокрема, діяльності УВО. Однією із особливостей новітнього історіографічного етапу дослідження проблеми є введення в науковий обіг великої кількості нових архівних та історіографічних джерел, публікація великих серій збірників документів та матеріалів, мемуарних і монографічних праць про національно-визвольний рух 20–50-х рр. ХХ ст. З середини 90-х рр. ХХ ст. українська історіографія поступово звільняється від впливу праць українських зарубіжних авторів, з'являються перші наукові роботи комплексного характеру з ґрунтовним висвітленням проблеми. Саме до таких слід віднести серію монографій А. Кентія, праці О. Красівського, І. Васюти, для яких характерними є ґрунтовна джерельна основа, прагнення до об'єктивного й неупередженого дослідження різноманітних аспектів та етапів визвольної боротьби¹⁹.

¹² Книш З. Підґрунтя УВО. *Срібна сурма : статті й матеріали до діяння Української Військової Організації*. Торонто : Срібна Сурма, б. р. 36. 2 : Початки УВО в Галичині / зібрав, упорядкував і зредагував З. Книш. С. 9–24.

¹³ Навроцький О. Початки УВО у Львові. *Срібна сурма : статті й матеріали до діяння Української Військової Організації* / зібрав, упорядкував і зредагував З. Книш. Торонто : Срібна Сурма, [б. р.]. 36. 2 : Початки УВО в Галичині. С. 25–62.

¹⁴ Васькович Г. Євген Коновалець і Євген Петрушевич в 1920–1921 роках. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен : Видання фундації ім. Є. Коновальця, 1974. С. 303–315.

¹⁵ *Ibid.* С. 314–315.

¹⁶ Бойків О. Командир – Державний Муж – Творець організованого націоналізму. *Організація Українських Націоналістів 1929–1954 : збірка статей у 25-ліття ОУН*. Париж : Видання Першої Української Друкарні у Франції, 1955. С. 49–68.

¹⁷ Кедрин-Рудницький І. Видатна індивідуальність. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен, 1974. С. 341–356.

¹⁸ Шевчук С. Пора сказати правду про наші визвольні змагання добитися волі для Галицької землі. 1918–1939. Торонто, 1965. 280 с.

¹⁹ Т. 1 : Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920–1942. 332 с. ; Кентій А. В. Українська військова організація (УВО) у 1920–1928 рр.: короткий нарис. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 1998. 81 с. ; Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємин : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 304 с. ; Красівський О. Я. Галичина у першій чверті

А. Кентій розглянув створення УВО в липні-серпні 1920 р. й відзначив, що вона започатковувалась як регіональне об'єднання, яке з часом мало поширити свою діяльність на всі українські землі. Він з'ясував, що назва "УВО" з'явилася після 1924 р., тобто після розколу Військової Організації, в результаті чого виникли УВО і у 1926 р. ЗУНРО²⁰. До того ж він припустив, що в липні 1920 р. у Празі питання про створення Всеукраїнської військової організації через розбіжності у середовищі колишніх вояків українських армій не було остаточно вирішено. За цих обставин Є. Коновалець і його однодумці започаткували УВО як регіональне об'єднання, плануючи з часом поширити його впливи і діяльність на усі українські землі²¹. Щодо мети творення УВО, то А. Кентій відзначив, що спочатку вона створювалася щоб "зберегти військові кадри, щоб вести далі боротьбу проти обидвох окупантів", однак зважаючи на те, що перспективи війни на теренах України найближчим часом виявились примарними, діяльність УВО набула головним чином диверсійно-підривного спрямування стосовно польського окупаційного режиму і перейшла на нелегальне становище²². Описавши становлення УВО, її організаційну структуру, історик підкреслив велике значення керівництва в ній Є. Коновальця, адже завдяки його зусиллям УВО помітно активізувала український національно-визвольний рух, зробила його більш динамічним і радикальним²³. На думку А. Кентія, Є. Коновалець виявив себе гнучким політиком, здатним миттєво зреагувати на зміни в зовнішньополітичній і внутрішній обстановці в Україні, пристосувати до цього форми і методи роботи УВО.

У своїх дослідженнях О. Красівський розглянув дві теорії творення УВО: зверху, Стрілецькою Радою з Є. Коновальцем, та знизу, внаслідок об'єднання розрізнених військових організацій під керівництвом Є. Коновальця²⁴. І. Васюта чітко визначив датою створення УВО 31 серпня 1920 р., коли у Празі відбувся з'їзд представників українських військових організацій за кордоном, де було обрано Центральний провід УВО, який очолив Є. Коновалець²⁵.

На основі невідомих й маловідомих архівних джерел О. Кучерук у своїй монографії висвітлює питання творення УВО²⁶. Він подав дані, що навесні 1920 р. у Луцьких таборих формувалися основні засади і первісна структура майбутньої УВО, спочатку під неусталеною назвою, а вже нарада у липні 1920 р. у Празі ухвалила організувати на рідних землях особливу збройну силу²⁷. На окремих конференціях вироблено відповідні вказівки, полковник Є. Коновалець виїхав до Відня де був тодішній політичний осередок уряду ЗУНР, а інші старшини вернулися в рідні землі й одразу приступили у Львові, на підставі отриманих доручень, до створення військового осередку, що кермував би опірними збройними пунктами, які виникли в низці місцевостей на західноукраїнських землях. Історик зробив висновок, що справу створення УВО вирішено в Празі, а на ЗУЗ існували співзвучні елементи в стадії початкового формування й вони чекали тільки на керманіча, а отже УВО задумувалася не як вузько галицька справа, а як загальноукраїнська і фактично прагнула перебрати на себе керівництво і організацію загальнонаціонального руху для боротьби за відновлення української державності. У липні 1920 р. у тій же Празі, за ініціативою групи старшин Січових Стрільців на чолі з Є. Коновальцем, відбувся з'їзд, на якому, визнано причиною "національної катастрофи" існування і дія трьох українських урядів (УНР, ЗУНР, УСРР), а отже військовики бачили себе окремою дієвою силою, січове керівництво зважаючи на обставини і розраховуючи на свої можливості роз-

XX ст. : Проблеми польсько-українських стосунків. Львів : Вид-во ЛФУАДУ, 2000. 416 с. ; Васюта І. К. Національно-визвольний рух у Західній Україні (1918–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 2001. № 6. С. 35–64 ; Васюта І. К. Політична історія Західної України (1918–1939). Львів : Каменяр, 2006. 335 с.

²⁰ Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956 : історико-архівні нариси... С. 31.

²¹ Кентій А. В. Українська військова організація (УВО) у 1920–1928 рр. : короткий нарис.... С. 16.

²² Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956 : історико-архівні нариси.... С. 35.

²³ Ibid. С. 41.

²⁴ Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр... С. 191.

²⁵ Васюта І. К. Національно-визвольний рух у Західній Україні (1918–1939 рр.)... С. 37.

²⁶ Кучерук О. Рико Ярій – загадка ОУН. Львів : Піраміда, 2005. 212 с.

²⁷ Ibid. С. 34–35.

глядало власну структуру як реальний чинник у боротьбі за відновлення української державності²⁸.

М. Ковальчук у своїх дослідженнях, розглянувши військово-політичну діяльність Є. Коновальця й спираючись на маловідомі архівні документи, спогади сучасників, реконструював обставини зародження УВО у 1920–1921 рр.²⁹ Історик вважає, що восени 1920 р. організація Січових стрільців фактично розпалася, а більша частина її членів (Я. Чиж, М. Матчак, В. Кучабський, Г. Гладкий, а згодом Р. Дашкевич, І. Чмола та ін.) виїхала до Галичини, де протягом 1921 р. поступово закладали в середовищі ветеранів УГА організаційну сітку таємної військової організації, що повинна була розгорнути підпільну боротьбу проти польського режиму, при цьому львівський гурток Січових стрільців фактично діяв незалежно від Є. Коновальця й без його відома³⁰. Також М. Ковальчук стверджує, що після проведення 1–3 липня 1921 р. у Львові українського студентського з'їзду, Є. Коновалець дійшов висновку, що центр політичної роботи потрібно перенести до Галичини і у липні 1921 р. переїхав до Львова, а наприкінці 1921 – на початку 1922 рр. місцеві Січові стрільці звернулись до нього з пропозицією очолити організацію³¹. Історик вважає, що саме протягом 1923–1924 рр. УВО остаточно перетворилася з осередку підготовки збройного повстання на революційно-терористичну групу³².

Питання виникнення УВО висвітлив у своїх дослідженнях І. Гаврилів³³, який вважає часом створення організації липень 1920 р. у Празі, стверджуючи, що основна маса українських воїнів була інтернована у таборах на території Чехословаччини, де українці отримали найбільше свобод і вже з липня 1920 р. діяла військово-революційна організація “Воля”, а 31 серпня у Празі відбувся з'їзд військовиків, в якому брали участь члени створених уже на еміграції організацій: “Воля”, “Молода Україна”, “Комітет української молоді” тощо³⁴. Щодо оформлення УВО на західноукраїнських землях, то історик з'ясував, що в половині серпня 1920 р. до Львова прибули з Чехословаччини колишні інтерновані військовики (О. Навроцький, М. Матчак, Ю. Полянський, Я. Чиж, С. Кучабський, О. Коберський, Д. Паліїв, Б. Гнатевич, С. Федак та ін.), які створили Начальну команду і 2 вересня було видано наказ № 1, в якому в загальних рисах окреслено завдання військової організації як революційної, головною метою якої є підготувати український народ і “викликати” загальнонародне повстання, яке силою зброї відновить Українську соборну національну державу³⁵.

Важливим досягненням у дослідженні націоналістичного руху стало створення у 2002 р. у Львові “Центру досліджень визвольного руху” й видання серії збірників “Український визвольний рух”, де розкриваються різноманітні аспекти історії УВО³⁶. У статті О. Дарованця досить ґрунтовно проаналізовано попередній науковий доробок з цього питання. Прообразом УВО історик назвав створену українськими старшинами у вересні 1918 р. у Львові нелегальну

²⁸ Кучерук О. Рико Ярий – загадка ОУН. Львів : Піраміда, 2005. С. 36.

²⁹ Ковальчук М. Біля витоків УВО: військово-політична діяльність Є. Коновальця у 1920–1921 рр. *Український визвольний рух*. Львів : Видавництво “Ме”, 2006. Зб. 7. С. 5–78 ; Ковальчук М. До питання діяльності Є. Коновальця на чолі УВО та ОУН. *Український визвольний рух*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2010. Збірник 14. С. 5–32 ; Ковальчук М. На чолі Січових стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917–1921 рр. Київ : Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2010. 288 с.

³⁰ Ковальчук М. На чолі Січових стрільців... С. 186–187.

³¹ Ковальчук М. Біля витоків УВО: військово-політична діяльність Є. Коновальця у 1920–1921 рр... С. 69.

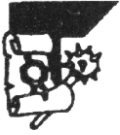
³² Ковальчук М. До питання діяльності Є. Коновальця на чолі УВО та ОУН С. 15.

³³ Гаврилів І. О. Західна Україна у 1921–1941 роках: нарис історії боротьби за державність : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. 472 с. ; Гаврилів І. О. УВО: підпільна армія в боротьбі за державність. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2006. № 572 : Держава та армія. С. 11–17.

³⁴ Гаврилів І. О. Західна Україна у 1921–1941 роках : нарис історії боротьби за державність... С. 93–94.

³⁵ Гаврилів І. О. УВО: підпільна армія в боротьбі за державність... С. 12.

³⁶ В'ятрович В. Центр досліджень визвольного руху: мета і завдання. *Український визвольний рух*. Львів, 2003. Збірник І. С. 5–9.

Військову організацію. Щодо дати створення УВО, розглянувши численні джерела, автор підсумував, що найімовірніше, організаційні підвалини УВО (спочатку під назвами “Воля” та Військова організація) було закладено в другій половині 1920 р., а сам процес формування організаційної структури УВО фактично завершився до кінця 1921 р.³⁷. Відповідаючи на питання: хто виступив ініціатором створення УВО? – історик дійшов висновку, що каталізатором процесу творення УВО були Січові стрільці, колишні вояки КСС та УГА, причому перші виступили ініціаторами створення підпільної мережі і в Західній, і у Східній Україні, а другі стали кадровою основою організації в Галичині. Щодо ролі Є. Коновальця, то вказано, що він стояв безпосередньо біля ідеологічних та організаційних витоків УВО, завдяки цьому 1921 р. не виявилось серйозної альтернативи його кандидатурі на пост керівника УВО. Добре розглянуто в статті й організаційну структуру УВО, її чисельність.

У статті Р. Забілого із залученням широкої джерельної бази розповідається про створення у грудні 1920 р. підпільної організації “Воля” – попередниці УВО на Долинщині (повітовий провідник В. Горбовий), яка стала досить потужною силою, здатною протистояти польському окупаційному режимові³⁸. Історик вважає, що саме в Долині започатковано вид акцій, що їх невдовзі організація широко розгорнула в Західній Україні, – експропріаційні акти (“екси”), метою яких було здобуття коштів на бойову діяльність.

Про значення постаті Є. Коновальця у створенні УВО йдеться у статті В. В’ятровича, який зазначив, що поразка національно-визвольних змагань у 1921 р. для багатьох українських політиків стала шоком, який вони так і не зуміли подолати, перетворившись на еміграційних діячів, натомість для Є. Коновальця поразка навпаки стала поштовхом. Поява УВО, яка під гаслом “війна не закінчилась” продовжила боротьбу, засвідчила, що рух за незалежність вийшов на новий етап свого розвитку, подолав кризу поразки³⁹. Історик подав дві існуючі версії заснування УВО. За однією з версій, її початок закладено безпосередньо Є. Коновальцем на засіданні Стрілецької ради в Празі у липні 1920 р. За іншою – організація створена групою старшин Січових стрільців (сотники Ярослав Чиж, Василь Кучабський, Михайло Матчак) та Української галицької армії у Львові незабаром після відступу більшовиків. Точної дати створення організації назвати неможливо – вона губиться десь у бурхливих подіях 1920–1921 рр., підсумував В. В’ятрович. Він дійшов висновку, що в другій половині 1920 р. творяться підпільні групи, що згодом об’єдналися в єдину УВО. Її головною метою, як свідчить “Наказ № 1” з вересня того року (фактично перший документ, який засвідчує існування УВО), була боротьба проти польського панування в Галичині, тому й структура охоплювала саме цей терен, зазначив В. В’ятрович⁴⁰.

Перебіг творення УВО розкрито у статті В. Манзуренка, який дослідив листи одного із засновників організації Ярослава Чижа⁴¹. Він припускає, що у Відні в 1920 р. українські військовики М. Матчак, В. Кучабський, Я. Чиж, А. Малецький і В. Целевич за погодженням з Є. Коновальцем вирішили створити організацію, яка в краю набрала характеру підпільної УВО. Під кінець серпня 1920 р. у Львові два члени Стрілецької ради, сотник М. Матчак і сотник Я. Чиж, організовують перший командний осередок УВО. Пізніше тут було створено Начальну

³⁷ Дарованець О. Організаційні початки УВО та формування її структури (1920–1922). *Український визвольний рух*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2007. Збірник 11. С. 5–60.

³⁸ Забілий Р. Діяльність Української Військової Організації на Долинщині в 1920–1929 роках. *Український визвольний рух*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2008. Збірник 12. С. 5–22.

³⁹ В’ятрович В. Прецедент Коновальця. *Український визвольний рух*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2011. Збірник 16 : До 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця. С. 15.

⁴⁰ В’ятрович В. Історія з грифом “секретно”: спочатку була УВО. URL: <https://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-spochatku-bula-uvo.html> (дата звернення: 20.11.2018).

⁴¹ Манзуренко В. Невідомі листи Євгена Коновальця в архіві Університету Мінесоти. *Український визвольний рух*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2011. Збірник 16 : До 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця. С. 36–40.

колегію УВО, що складалася з чотирьох колишніх українських військовиків (М. Матчака, О. Навроцького, Ю. Полянського, Я. Чижа) та політичного діяча, судді В. Целевича. В. Манзуренко вказує, що на початку вересня 1920 р. Я. Чиж повідомив О. Навроцькому: “організаційна робота вже ведеться. Комендантом Української Військової Організації буде полк[овник] Євген Коновалець, він поки що в Відні, але старатиметься якнайшвидше дістатися до Львова”⁴².

Б. Галайко у своїх статтях розглянув тогочасну ситуацію в Україні у 1919–1923 рр., щоб зрозуміти обставини виникнення УВО⁴³. Він зазначив, що, на думку більшості дослідників, у липні 1920 р., коли Червона армія, завдавши кількох поразок польсько-українським військам, вела бойові дії проти поляків на теренах Східної Галичини та Західної Волині, у Празі відбулося засідання Стрілецької Ради, яке дало початок УВО, однак Б. Галайко піддав сумніву дане твердження через брак достовірних джерел⁴⁴. Автор виділив дві версії заснування УВО. До одної зарахував тих дослідників, які стверджували, що рух опору виник спонтанно й було декілька організованих центрів боротьби, які без спротиву визнали примат одного центру, а до іншої, тих, які дотримувались думки, що УВО створили старшини Січових стрільців, а якщо й існували інші таємні організації, то вони були тимчасовими й не набули широкого впливу. Співставивши факти та свідчення, Б. Галайко підсумовує, що члени Стрілецької Ради, які прибули до Львова у 1920 р. (Я. Чиж, М. Матчак, В. Кучабський), зустріли вже достатньо добрий ґрунт у формі осередків самоорганізації колишніх військових-українців та таємних військових організацій, що лише починали зароджуватись (до прикладу осередок старшин УГА на чолі з Ю. Головінським, “Воля”), і власне саме вони, за допомоги активніших та впливовіших галичан (О. Навроцький, Д. Паліїв, В. Целевич, Ю. Полянський та ін.), зуміли сконсолідувати весь рух опору та об’єднати в одній структурі, що згодом стала відомою як УВО. Історик підкреслив, що УВО виникла в Галичині у 1920 р., як певний “новий” проект, який зумів об’єднати військових та цивільних різних політичних поглядів та переконань задля єдиної мети, а Є. Коновалець у вдалий момент зрозумів перспективи формації нового зразка й, очоливши її, надав їй нового поштовху в роботі, прищепив соборницьку ідею, намагався розширити діяльність організації на територію усіх українських земель й таким чином продовжив боротьбу за здобуття української державності⁴⁵. Б. Галайко, спираючись на дані польських органів безпеки, зазначив, що підпільна революційна українська організація остаточно сформувалася у кінці 1921 р.

Підсумовуючи, варто підкреслити, що внесок української зарубіжної історіографії у вивчення процесу творення УВО, попри сумнівний науковий рівень багатьох робіт, має неперехідне значення, оскільки саме вона окреслила головні напрями дослідження проблеми, стала базою всіх сучасних вітчизняних розробок даної теми. У той же час, у сучасній українській історіографії піднятої нами проблеми спостерігається позитивний процес активного критичного переосмислення концепцій діаспорних авторів.

Сучасна українська історіографія окресленої проблеми здебільшого, позитивно оцінює діяльність УВО в національно-визвольному русі українського народу, спрямовану на творення власної національної держави, а її виникнення вважає виявом загальноєвропейських тенденцій. Позитивом стало те, що сучасні дослідники проблеми намагаються базувати свої публікації на розлогодному фактичному матеріалі, враховувати усю сукупність історичних обставин виникнення

⁴² Манзуренко В. Невідомі листи Євгена Коновальця в архіві Університету Міннесоти. *Український визвольний рух*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2011. Збірник 16 : До 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця. С. 38.

⁴³ Галайко Б. До питання створення Української військової організації. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність* / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. Львів, 2009. Вип. 18 : Західноукраїнська народна республіка: до 90-річчя утворення. С. 389–395; Галайко Б. М. Військово-політичне становище на українських землях на початку 1920-х рр. та створення Української військової організації. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2013. № 752 : Держава та армія. С. 129–136.

⁴⁴ Галайко Б. До питання створення Української військової організації... С. 390.

⁴⁵ Галайко Б. М. Військово-політичне становище на українських землях... С. 134.

та діяльності українського націоналістичного руху. Нажаль сучасна вітчизняна історіографія цілком успадкувала від української зарубіжної тенденцію до спрощеного викладу історії УВО, лише в окремих розвідках є спроби з'ясувати хід подій, що започаткували творення УВО, виявити постаті засновників організації. У більшості зарубіжних діаспорних і сучасних вітчизняних праць початковий етап історії УВО детально не розглядається. Найчастіше автори цілком зосереджують свою увагу на подіях другої половини 1920-х рр., коли діяльність організації, очолюваної Є. Коновальцем, набула найбільшого розмаху. Проте вже від початку 2000-х рр. в Україні з'явилася низка досліджень, які містять важливу інформацію стосовно проблеми виникнення УВО. Вперше сучасними вітчизняними дослідниками розглянуто актуальні та малодосліджені питання часу та місця виникнення УВО, складу її справжніх засновників, ролі Є. Коновальця у процесі формування організації, однак висновки авторів досить часто є відмінними та неоднозначними, отож, ці питання потребують подальшого більш детального дослідження на базі відповідних архівних фондів України та закордону. Нажаль історія УВО й досі залишається малодослідженою, неоднозначно трактованою, маловідомою для широкого загалу.

FORMATION OF UKRAINIAN MILITARY ORGANIZATION IN UKRAINIAN STUDIES: HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

Natalia NADURAK

State Higher Educational Institution
"Vasyl Stefanyk Precarpathian National University",
Ivano-Frankivsk College,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine,
e-mail: nnadurak@ukr.net

Summary

The article analyzes the main features and level of research in Ukrainian historiography of the process of creation of the Ukrainian Military Organization, intended to continue the armed struggle for Ukrainian statehood. At present, hundreds of studies devoted to the history of the Ukrainian nationalist movement have been published, in which authors highlighted the preconditions, causes and process of its formation in the 20's of the twentieth century. In these studies, the attention of historians was focused on the Ukrainian Military Organization, which became the basis of the Ukrainian nationalist movement. Its activity formed the main goals and forms of struggle that was further implemented by the Organization of Ukrainian Nationalists.

The author determines the most complicated, debatable and the least investigated issues of the process of formation of the Ukrainian Military Organization and its activity in 1920–23. She identifies three historiographical schools that studied this issue: Soviet, Ukrainian foreign and Ukrainian modern schools. It is emphasized that the characteristic feature of Soviet historiography was its orientation against any manifestations of the liberation movement in Ukraine, which was considered through the prism of anti-Soviet activity. The author concludes that Ukrainian foreign studies became the basis of all modern Ukrainian studies of this issue. First researchers of the problem often were former members of the nationalist movement. Therefore it is important to take into account their belonging to "melnykivtsy" or "banderivtsy", and distinguish between "melnykivsky" and "banderivsky" directions of Ukrainian foreign historiography.

It has been discovered that modern Ukrainian historiography inherited from the Ukrainian foreign historiography the tendency for a simplified representation of the history of the Ukrainian Military Organization. The author finds that one of the peculiarities of the latest stage of the study is the involvement of a large number of new archival and historiographical sources in the scientific circulation, the publication of large series of documents and materials, memoirs and monographs on the national liberation movement of the 20s and 50s of the twentieth century. Since the mid-1990s Ukrainian historiography is gradually released from the influence of works of Ukrainian foreign authors, and the first fundamental scientific works appeared.

The author concludes that since the beginning of the 2000's, a number of studies have been launched in Ukraine, in which actual and under-researched issues of the time and place of the emergence of the Ukrainian Military Organization and the role of Evhen Konovalets in the process of its formation were considered. However, the conclusions of the authors of such studies are often controversial, therefore, these issues need further detailed studies.

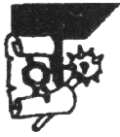
It is concluded that modern Ukrainian historiography of this problem mostly evaluates positively the activity of the Ukrainian Military Organization in the national liberation movement of the Ukrainian people, aimed at the creation of its own national state, and its occurrence is considered as manifestation of pan-European tendencies. The author emphasizes that modern researchers are trying to base their publications on a large factual material, they take into account the whole set of historical circumstances of the emergence and activity of the Ukrainian nationalist movement.

Keywords: *The Green Holidays (Whitsunday), memorial events, solemn worship, memorable tables, national liberation fight, Galychyna.*

REFERENCES

- Boikiv O. Komandyr – Derzhavnyi Muzh – Tvorets orhanizovanoho natsionalizmu. *Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv 1929–1954* : zbirka statei u 25-littia OUN. Paryzh : Vydannia Pershoi Ukrainskoi Drukarni u Frantsii, 1955. S. 49–68. [in Ukrainian].
- Cherednychenko V. Anatomiiia zrazy. Ukrainskyi burzhuaznyi natsionalizm – znariaddia antyradianskoi polityky imperializmu. Kyiv : Vyd-vo politychnoi literatury Ukrainy, 1978. 334 s. [in Ukrainian].
- Cherednychenko V. P. Natsionalizm proty natsii. Kyiv : Polityvydav Ukrainy, 1970. 190 s. [in Ukrainian].
- Danylenko S. T. Dorohoiu hanby i zrazy. 2-e vyd. Kyiv : Naukova dumka, 1972. 339 s. [in Ukrainian].
- Darovanets O. Orhanizatsiini pochatky UVO ta formuvannia yii struktury (1920–1922). *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu, 2007. Zbirnyk 11. S. 5–60. [in Ukrainian].
- Dobretsova V. V. Natsionalizm i relihiiia na sluzhbi antykomunizmu: pro kontrrevoliutsiinu diialnist burzhuazno-natsionalistychnykh i klerykalnykh orhanizatsii na zakhidnoukrainskykh zemliakh u 20–30-kh rokakh ta borotbu proty nashykh prohresyvnykh syl. Lviv : Vyscha shkola, 1976. 204 s. [in Ukrainian].
- Futala V. Istoriia vychennia suspilno-politychnoho zhyttia ukraintsiv u mizhvoienii Polshchi (1921–1939). Drohobych : Kolo, 2010. 456 s. [in Ukrainian].
- Halaiko B. Do pytannia stvorennia Ukrainskoi viiskovoi orhanizatsii. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* / NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv, 2009. Vyp. 18 : Zakhidnoukrainska narodna respublika: do 90-richchia utvorennia. S. 389–395. [in Ukrainian].
- Halaiko B. M. Viiskovo-politychne stanovyshe na ukrainskykh zemliakh na pochatku 1920-kh rr. ta stvorennia Ukrainskoi viiskovoi orhanizatsii. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnikha”*. Lviv : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnikha”, 2013. № 752 : Derzhava ta armiia. S. 129–136. [in Ukrainian].
- Havryliv I. O. UVO: pidpilna armiia v borotbi za derzhavnist. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnikha”*. Lviv : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnikha”, 2006. № 572 : Derzhava ta armiia. S. 11–17. [in Ukrainian].
- Havryliv I. O. Zakhidna Ukraina u 1921–1941 rokakh: narys istorii borotby za derzhavnist: monohrafiia. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2012. 472 s. [in Ukrainian].
- Kedryn-Rudnytskyi I. Vydatna individualnist. *Yevhen Konovalts ta yoho doba*. Miunkhen, 1974. S. 341–356. [in Ukrainian].
- Kentii A. V. Ukrainka viiskova orhanizatsiia (UVO) u 1920–1928 pp. : korotkyi narys. Kyiv : In-istorii Ukrainy NANU, 1998. 81 s. [in Ukrainian].
- Kentii A. Zbroinyi chyn ukrainskykh natsionalistiv. 1920–1956 : istoryko-arkhivni narysy. Kyiv, 2005. T. 1 : Vid Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii do Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv. 1920–1942. 332 s. [in Ukrainian].
- Knysh Z. Nachalna komanda UVO u Lvovi. *Yevhen Konovalts ta yoho doba*. Miunkhen : Vydannia fundatsii im. Ye. Konovaltsia, 1974. S. 288–297. [in Ukrainian].
- Knysh Z. Pidgruntia UVO. *Sribna surma: statii y materiialy do diiannia Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii*. Toronto : Sribna Surma, [b. r.]. Zb. 2 : Pochatky UVO v Halychyni / zibrav, uporiadkuvav i zredahuvav Z. Knysh. S. 9–24. [in Ukrainian].
- Kovalchuk M. Bilia vytokiv UVO: viiskovo-politychna diialnist Ye. Konovaltsia u 1920–1921 rr. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. Lviv : Vydavnytstvo “Ms”, 2006. Zb. 7. S. 5–78. [in Ukrainian].
- Kovalchuk M. Do pytannia diialnosti Ye. Konovaltsia na choli UVO ta OUN. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu, 2010. Zbirnyk 14. S. 5–32. [in Ukrainian].
- Kovalchuk M. Na choli Sichovykh striltsiv. Viiskovo-politychna diialnist Yevhena Konovaltsia v 1917–1921 rr. Kyiv : Ukrainka vydavnycha spilka im. Yuriiia Lypy, 2010. 288 s. [in Ukrainian].

- Kozhne slovo, kozhen krok yikh – zrada / redkol.: P. D. Sardachuk ta in. Uzhhorod : Karpaty, 1979. 112 s. [in Ukrainian].
- Krasivskiy O. Skhidna Halychyna i Polshcha v 1918–1923 rr.: Problemy vzaiemyn : monohrafiia. Kyiv : Vyd-vo UADU, 1998. 304 s. [in Ukrainian].
- Krasivskiy O. Ya. Halychyna u pershii chverti XX st. : Problemy polsko-ukrainskykh stosunkiv. Lviv : Vyd-vo LFUADU, 2000. 416 s. [in Ukrainian].
- Kucheruk O. Ryko Yaryi – zahadka OUN. Lviv : Piramida, 2005. 212 s. [in Ukrainian].
- Manzurenko V. Nevidomi lysty Yevhena Konovaltsia v arkhivi Universytetu Minnesoty. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu, 2011. Zbirnyk 16 : Do 120-littia z dnia narodzhennia Yevhena Konovaltsia. S. 33–47. [in Ukrainian].
- Martynets V. Ukrainske pidpillia: Vid U.V.O. do O.U.N. : spohady i materiialy do peredistorii ta istorii ukrainskoho orhanizovanoho natsionalizmu. Vinnipeh, 1949. 428 s. [in Ukrainian].
- Mirchuk P. Narys istorii Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv : v 2 t. Miunkhen ; London ; Niu-York : Ukrainske Vyd-vo, 1968. T. 1 : 1920–1939. 642 s. [in Ukrainian].
- Mirchuk P. Ye. Konovalts. (U 20-richchia smerty). Toronto : Liha vyzvolennia Ukrainy, 1958. 108 s. [in Ukrainian].
- Nadurak N. M. Ukrainskyi pravoradykalnyi rukh 1920–1941 rr.: istoriografii : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.06. Ivano-Frankivsk, 2013. 311 s. [in Ukrainian].
- Navrotskyi O. Pochatky UVO u Lvovi. *Sribna surma: staty y materiialy do diiannia Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii / zibrav, uporiadkuvav i zredahuvav Z. Knysh*. Toronto : Sribna Surma, [b. r.]. Zb. 2 : Pochatky UVO v Halychyni. S. 25–62. [in Ukrainian].
- Prymachenko Ya. L. Pivnichnoamerykanska istoriografii diialnosti OUN i UPA. Kyiv : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010. 182 s. [in Ukrainian].
- Rudniev V. V. Ukrainski burzhuazni natsionalisty – ahentura mizhnarodnoi reaktsii. Kyiv : Derzhpolitvydav URSR, 1955. 216 s. [in Ukrainian].
- Rymarenko Yu. I. Z kym i proty koho: dokumentalno-publitsystychni narysy y staty. Kyiv : Dnipro, 1983. 348 s. [in Ukrainian].
- Shevchuk S. Pora skazaty pravdu pro nashi vyzvolni zmahannia dobytysia voli dlia Halyskoi zemli. 1918–1939. Toronto, 1965. 280 s. [in Ukrainian].
- Sribna surma: staty y materiialy do diiannia Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii / zibrav, uporiadkuvav i zredahuvav Z. Knysh. Toronto : Sribna Surma, [b. r.]. Zb. 2 : Pochatky UVO v Halychyni. 167 s. [in Ukrainian].
- Vasiuta I. K. Natsionalno-vyzvolnyi rukh u Zakhidnii Ukraini (1918–1939 pp.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2001. № 6. S. 35–64. [in Ukrainian].
- Vasiuta I. K. Politychna istoriia Zakhidnoi Ukrainy (1918–1939). Lviv : Kameniar, 2006. 335 s. [in Ukrainian].
- Vaskovych H. Yevhen Konovalts i Yevhen Petrushevych v 1920–1921 rokakh. *Yevhen Konovalts ta yoho doba*. Miunkhen : Vydannia fundatsii im. Ye. Konovaltsia, 1974. S. 303–315. [in Ukrainian].
- Viatrovych V. Istoriia z hryfom “sekretno”: spochatku bula UVO. URL: <https://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-spochatku-bula-uvo.html> (data zvernennia: 20.11.2018).
- Viatrovych V. Pretsedent Konovaltsia. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu, 2011. Zbirnyk 16 : Do 120-littia z dnia narodzhennia Yevhena Konovaltsia. S. 14–16. [in Ukrainian].
- Viatrovych V. Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu: meta i zavdannia. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. Lviv, 2003. Zbirnyk I. S. 5–9. [in Ukrainian].
- Viedenieiev D. V., Bystrukhin H. S. Mech i tryzub. Rozvidka i kontrozvidka rukhu ukrainskykh natsionalistiv ta UPA. 1920–1945. Kyiv : Heneza, 2006. S. 22–94. [in Ukrainian].
- Zabilyi R. Diialnist Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii na Dolynshchyni v 1920–1929 rokakh. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu, 2008. Zbirnyk 12. S. 5–22. [in Ukrainian].

УДК 323.15:271.4: 94(477.8) “1917/1921”

ЗАРУБІЖНА УКРАЇНКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПЕРІОД ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Наталія ЗЬОЛА

*Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історіографії та джерелознавства,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: m.natal@ukr.net
DOI: 10.15330/gal.32.170-174
ORCID: 0000-0002-0366-4895*

У статті висвітлюється відображення зарубіжною українкою діяльності Греко-католицької церкви (ГКЦ) в суспільно-політичних подіях 1917–1921 рр. на західно-українських землях. Здійснюється спроба висвітлити позиції активних діячів ЗУНР та УНР щодо фактору релігії в умовах революції. Виділено особливе місце дослідженням ролі греко-католицького духовенства в партійно-політичній системі та зовнішній політиці ЗУНР. Розглядаються напрацювання сучасних діаспорних дослідників на рахунок етноконфесійних процесів. Враховуються матеріали, які ознайомлюють з місцем ГКЦ у соціально-економічному та культурному вимірі ЗУНР.

Ключові слова: зарубіжна українка, Греко-католицька церква (ГКЦ), Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР).

На початку ХХ ст., в умовах суспільно-політичних трансформацій, Україна отримала шанс на відродження своєї державності. У результаті революційних подій 1917–1921 рр. відбулася консолідація нації та першочерговою була ідея утворення національної держави. Немаловажну роль в цьому процесі відіграла характерна ментальна риса галицьких українців, а саме – релігійність. У цей час беззаперечний авторитет і вплив на формування національної свідомості громадян мала Греко-католицька церква (ГКЦ). Церква не тільки духовно підтримувала організацію державного життя, а й активно включалася у роботу владних та військових структур новоутвореної у листопаді 1918 р. на теренах Західної України Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР).

Вказана проблематика знайшла належне відображення в українській історіографії. Особливо варто приділити увагу опрацюванню робіт зарубіжних українських дослідників. У силу історичних обставин більшість документів періоду ЗУНР опинилася за межами України, тому об’єктивне дослідження національно-визвольних змагань 1918–1923 рр. у радянський період було неможливим. У таких умовах наукові напрацювання представників діаспори мають важливе значення для вивчення діяльності ГКЦ в період ЗУНР.

Після поділу України між більшовиками та поляками більша частина громадсько-політичних діячів Української народної республіки (УНР) та ЗУНР змушені були виїхати за кордон. Саме вони і заклали фундамент до вивчення проблеми. Емігранти об’єднувалися і створювали цілі центри у Відні, Мюнхені, Парижі. Вони засновували друковані органи – часописи, тижневики, журнали, газети для поширення своїх думок, ідей, напрацювань.

Варто звернути увагу на часопис “Тризуб”, який виходив у Парижі з 1925 р. Наприклад, березневий номер 1927 р. був розпочатий вступним словом про українську державність 1917–1918 рр.¹ Також у цьому ж номері О. Лотоцький аналізував питання релігійності української національно-демократичної революції 1917–1918 рр.² До слова, тижневик політики та культури “Тризуб” був заснований з ініціативи Симона Петлюри та його соратників. І, віді-

¹ Весняні дні 1917 р. *Тризуб*. 1927. Ч. 1 2(70). С. 1–3. URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/10380/file.pdf> (дата звернення: 12.09.2018).

² Лотоцький О. Г. Зневажена справа. *Тризуб*. 1927. Ч. 12 (70). С. 6–11.

граючи вагому роль осередку УНР в еміграції, часопис відображав їхню позицію щодо розвитку подій 1919–1921 рр. Тому слід обережно підходити до вивчення даних публікацій.

Український тижневик “Новий шлях”³ відзначає національну позицію Шептицького в українсько-польському протистоянні 1917 р. Автор обґрунтовував свою думку про дії митрополита щодо підтримки та розвитку української культури. У статті владика змальовується як покровитель українських традицій у ГКЦ⁴.

Для вивчення проблеми слід долучити матеріали тижневика суспільно-політичного та культурного життя – “Воля”^{5, 6}. Видання є цінним джерелом інформації про боротьбу за українську незалежність та соборність України.

З-поміж доробку українського зарубіжжя варто розглянути праці духовних істориків – о. І. Нагаєвського⁷, о. В. Лаби⁸. Вони брали активну участь у громадсько-політичному житті ЗУНР та були капеланами УГА. Дані фактори й відобразились у спогадах священників^{9, 10}.

Варте уваги спеціалізоване видання¹¹ громадсько-політичної постаті о. І. Сохоцького. Історик присвятив своє дослідження питанню: “Що дала ГКЦ українському народові?”. Він розглядав такі маловивчені питання як робота духовенства у царині науки, освіти та культури. Частково роль духовенства у період 1918–1923 рр. на західноукраїнських землях висвітлюють праці діячів ЗУНР – К. Левицького¹², О. Назарука¹³, І. Макуха¹⁴.

Наприклад, хорунжий Д. Микитюк видав п’ять томів джерельних матеріалів до історії Української Галицької Армії (УГА)¹⁵. У своїй праці дослідник розкривав організацію та значення інституту капеланства в УГА¹⁶. Військовий діяч перераховував імена душпастирів, які брали безпосередню участь у подіях Листопадового зриву¹⁷. Також Д. Микитюк показав роль греко-католицького духовенства у динаміці організації влади на місцях. На думку, ГКЦ в повній мірі виконала свій обов’язок перед народом¹⁸.

Галицький політик І. Макух також у своїй роботі зауважував, що греко-католицьке духовенство активно працювало на побудову держави та її оборони¹⁹.

Громадсько-політичні діячі УНР висвітлюють епоху української національно-демократичної революції 1917–1921 рр., і частково роль у ній ГКЦ. Так, до вивчення проблеми варто долучити праці В. Винниченка²⁰, Д. Дорошенка²¹, П. Скоропадського²² та Є. Коновальця²³. При цьому, необхідно звернути увагу на фактор суб’єктивності робіт.

³ Митрополит Шептицький – покровитель української культури. *Новий Шлях*. 1944 р. Ч. 26. URL: <http://tsdazu.gov.ua/index.php/ua/online/47-all/1262-200218.html> (дата звернення: 15.09.2018).

⁴ Там само.

⁵ Лотоцький О. Г. Брат на брата. *Воля*. 1921. Т. 2. С. 210–217.

⁶ Чижевський П. І. Основи української державності. *Воля*. 1921. Т. 2. С. 404–418.

⁷ Нагаєвський І. Д. Спогади польового духовника. Торонто, 1985. 185 с.

⁸ Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький. Люблін, 1990. 63 с.

⁹ Нагаєвський І. Д. Спогади польового духовника....

¹⁰ Лаба В. Митрополит....

¹¹ Сохоцький І. Й. Що дали Греко-Католицька Церква та її духовенство Українському Народові. Філадельфія, 1953. 103 с.

¹² Левицький К. А. Великий зрив. Нью-Йорк, 1968. 151 с.

¹³ Назарук О. Т. Рік на Великій Україні. Відень, 1920. 344 с.

¹⁴ Макух І. І. На народній службі. Детройт, 1958. 628 с.

¹⁵ Микитюк Д. Українська Галицька Армія. Т. І. Вінніпег, 1958. 673 с.

¹⁶ Так само. С. 311–312.

¹⁷ Так само. С. 307.

¹⁸ Так само. С. 310.

¹⁹ Макух І. І. На народній службі... С. 231.

²⁰ Винниченко В. К. Відродження нації (Історія української революції, кінець 1917 р. – грудень 1919 р.) : в 3-х частинах. Ч. 3. Київ ; Відень, 1920. 535 с.

²¹ Дорошенко Д. І. Історія України 1917–1923 рр. Нью-Йорк, 1954. Т. 2. 512 с.

²² Скоропадський П. П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ ; Філадельфія, 1995. 493 с.

²³ Коновалець Є. М. Причинки до історії української революції. Прага, 1928. 38 с.

Зокрема, В. Винниченко у своїх спогадах проаналізував структуру діячів ЗУНР. Письменник намагався довести, що за своєю морфологією галицька еліта не була революційною і, здебільшого, заглиблювалась у паперову та парламентську роботу²⁴. І це, на думку дослідника, було результатом того, що інтелігенція, в основному, була вихідцями з кола сільської буржуазії та священицьких родин²⁵.

У 70-х роках Л. Шанковський у своєму дослідженні²⁶, яке й базувалося на працях Д. Микитюка висвітлював роль духовенства в УГА. Автор переконував, що армію очолила інтелігенція, а саме вихідці з родин греко-католицького духовенства. Тому завдяки цьому, на думку Л. Шанковського, збройні сили ЗУНР склались з національно-патріотично свідомих військових. Обґрунтовуючи дану тезу, історик спростовував польські твердження про “темного хлопа”, який не усвідомлював за що воював у 1918–1921 рр.²⁷

Дослідник І. Сохоцький (псевдонімом Сидір Ярославин) писав, що представники ГКЦ стояли біля витоків державного будівництва ЗУНР²⁸. Так, автор відзначає, що еліта українського народу входила до Української конституанти. І серед цих найкращих людей, за словами громадсько-політичного діяча, високий відсоток духовенства²⁹.

Праця історика Г. Лужницького “Українська Церква між Сходом і Заходом”³⁰ присвячена важкому історичному шляхові Української Церкви, яка через геополітичні обставини змушена була вибирати між Заходом і Сходом – Римом і Царгородом – Варшавою і Москвою, і, врешті, стала розірваною між ними. Дослідник приділяв увагу унійній акції ГКЦ, а саме апостольським візитам Владики до Канади, Бразилії та Аргентини 1921–1923 рр. Саме під час цих подорожей А. Шептицький шукав підтримки для західної України.

Також Г. Лужницький виділяв титанічну роботу греко-католицького духовенства. Мова йде про заснування величезної кількості католицьких товариств (Марійське товариство молоді) та організацій, підготовка релігійної літератури та преси, розквіт чернечих чинів (Студитський Чин). Автор вважав, що така плідна праця ГКЦ сприяла вихованню пастви, в основному молоді, у релігійно-моральному дусі.

Автор Н. Чиж наголошувала не тільки на підтримці митрополитом створення ЗУНР, а й на захисті її подальшої долі після Ризького договору. Дослідниця виокремила факт переговорів між Шептицьким та представниками Антанти. На яких митрополит протестував проти приєднання Східної Галичини до Польщі. Не менш важливим є наведений автором факт пошуку Шептицьким фінансово-матеріальної підтримки для зруйнованих війною західно-українських земель³¹.

Таким чином, безперечно діаспора внесла значний внесок у дослідження діяльності ГКЦ у період ЗУНР. На початку ХХ ст. саме дослідники українського зарубіжжя є науковцями з одного боку, а з іншого – священиками, громадськими та політичними діячами, тобто свідками епохи. Це дає можливість відобразити дану проблему з середини. При цьому слід урахувати фактор суб’єктивності авторів. Адже дуже часто діячі у своїх працях намагались виправдати свої прорахунки у боротьбі за державність. Проте потрібно відзначити вагомий внесок представників еміграції у дослідження ролі ГКЦ, які зуміли накопичити низку джерельного та статистичного матеріалу, завдяки чому ми отримали ґрунтовну базу для вивчення ролі духовенства в політичних подіях 1917–1921 рр. Молода генерація діаспорних дослідників не обмежується вивченням позиції ГКЦ в державотворенні ЗУНР. Вона взялась за опрацювання мало-

²⁴ Винниченко В. К. Відродження нації... С. 395–396.

²⁵ Так само. С. 395.

²⁶ Шанковський Л. П. Українська Галицька Армія: воєнно-історична студія. Вінніпег, 1974. 396 с.

²⁷ Так само. С. 88.

²⁸ Ярославин С. Визвольна боротьба на західно-українських землях 1918–1923 рр. Філадельфія, 1956. 183 с.

²⁹ Ярославин С. Визвольна боротьба... С. 81–82.

³⁰ Лужницький Г. Л. Українська церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви. Філадельфія : Провидіння, 1954. 723 с.

³¹ Чиж Н. Коли покликання стає життям. *Шлях перемоги*. № 31. 3 серпня 2005 р. (2669). URL: <http://tsdazu.gov.ua/index.php/ua/online/47-all/1262-200218.html> (дата звернення: 10.10.2018).

відомих сторін діяльності духовенства у соціально-економічній та культурній сфері і, при цьому, відзначає авторитетність митрополита Андрія Шептицького та його внесок у розвиток ЗУНР.

FOREIGN UKRAINIAN ON THE ACTIVITY OF GRECO-CATHOLIC CHURCH IN THE PERIOD OF THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC

Natalia ZOLA

State Higher Educational Institution
"Vasyl Stefanyk Precarpathian National University",
Department of Historiography and Source Studies
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine,
e-mail: m.natal@ukr.net

Summary

The article highlights the reflection by the foreign Ukraine of the activities of the Greek Catholic Church (HCC) in the socio-political events of 1917–1921 on the western Ukrainian lands. An attempt is being made to highlight the positions of active figures of the ZUNR and the UPR on the factor of religion in the conditions of revolution. A special place is dedicated to the study of the role of the Greek-Catholic clergy in the party-political system and foreign policy of the ZUNR. The work of modern diaspora researchers on the account of ethnoconfessional processes is considered. Included are materials that familiarize with the place of the SCC in the socio-economic and cultural dimensions of the ZUNR.

In November 1918, the Western Ukrainian People's Republic (ZUNR) was formed on the territory of Western Ukraine. The church not only spiritually supported the organization of public life. The clergy were actively involved in the work of the authorities and military structures of the newly formed state. This topic has been properly reflected in Ukrainian historiography. Especially worthy of attention is foreign Ukrainian. Due to historical circumstances, most documents of the ZUNR period found themselves outside of Ukraine. And an objective study of the national liberation struggles of 1918–1923 in Soviet Ukraine was not possible. In such conditions, the work of the diaspora is essential for the study of the activities of the GCP during the ZUNR.

Undoubtedly the diaspora has made a significant contribution to the research of the CCC during the ZUNR. At the beginning of the twentieth century, it is the researchers of foreign countries that are scientists on the one hand, and on the other - priests, public and political figures, that is, witnesses of the era. This makes it possible to reflect this problem from the middle. It should take into account the factor of subjectivity of the author. However, emigration in this period has accumulated a lot of source and statistical material. The young generation of diaspora researchers is not limited to studying the role of SCC in the creation of the ZUNR. She embarked on working out the little-known parties of the clergy in the socio-economic and cultural sphere.

Keywords: *foreign Ukrainian, Greek Catholic Church (CCC), Western Ukrainian People's Republic (ZUNR).*

REFERENCES

- Doroshenko D. I. *Istoriia Ukrainy 1917–1923 rr.* T. 2. Niu-York, 1954. 512 s. [in Ukrainian].
Konovalets Ye. M. *Prychynky do istorii ukrainskoi revoliutsii.* Praha, 1928. 38 s. [in Ukrainian].
Laba V. *Mytropolyt Andrei Sheptytskyi.* Liublin, 1990. 63 s. [in Ukrainian].
Levytskyi K. A. *Velykyi zryv.* Niu-York, 1968. 151 s. [in Ukrainian].
Lototskyi O. H. *Brat na brata. Volia.* 1921. T. 2. S. 210–217. [in Ukrainian].
Lototskyi O. H. *Znevazhena sprava. Tryzub.* 1927. Ch. 12 (70). S. 6–11. [in Ukrainian].
Luzhnytskyi H. L. *Ukrainska tserkva mizh Skhodom i Zakhodom: narys istorii Ukrainskoi Tserkvy. Filadelfiia : Provydinnia,* 1954. 723 s. [in Ukrainian].
Makukh I. I. *Na narodnii sluzhbi.* Detroit, 1958. 628 s. [in Ukrainian].
Mykytiuk D. *Ukrainska Halytska Armia.* Vinnipeh, 1958. T. 1. 673 s. [in Ukrainian].
Mytropolyt Sheptytskyi – pokrovytel ukrainskoi kultury. *Novyi Shliakh.* 1944 r. Ch. 26. URL: <http://tsdazu.gov.ua/index.php/ua/online/47-all/1262-200218.html> (data zvernennia: 15.09.2018). [in Ukrainian].
Nahaievskiy I. D. *Spohady polovoho dukhovnyka.* Toronto, 1985. 185 s. [in Ukrainian].
Nazaruk O. T. *Rik na Velykii Ukraini.* Viden, 1920. 344 s. [in Ukrainian].
Chyzh N. *Koly poklykannia staie zhyttiam. Shliakh peremohy.* № 31. 3 serpnia 2005 r. (2669). URL: <http://tsdazu.gov.ua/index.php/ua/online/47-all/1262-200218.html> (data zvernennia: 10.10.2018). [in Ukrainian].
Chyzhevskiy P. I. *Osnovy ukrainskoi derzhavnosti. Volia.* 1921. T. 2. S. 404–418. [in Ukrainian].

Shankovskyi L. P. *Ukrainska Halytska Armiia: voienno-istorychna studiia*. Vinnipeh, 1974. 396 s. [in Ukrainian].

Skoropadskyi P. P. *Spohady. Kinets 1917 – hruden 1918*. Kyiv ; Filadelfiia, 1995. 493 s. [in Ukrainian].

Sokhotskyi I. Y. *Sheho daly Hreko-Katolytska Tserkva ta yii dukhovenstvo Ukrainkomu Narodovi*. Filadelfiia, 1953. 103 s. [in Ukrainian].

Vesniani dni 1917 r. *Tryzub*. 1927. Ch. 12 (70). S. 1–3. URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/10380/file.pdf> (data zvernennia: 12.09.2018). [in Ukrainian].

Vynnychenko V. K. *Vidrozhennia natsii (Istoriia ukrainskoi revoliutsii, kinets 1917 r. – hruden 1919 r.) : v 3-kh chastynakh*. Ch. 3. Kyiv ; Viden, 1920. 535 s. [in Ukrainian].

Yaroslavyn S. *Vyzvolna borotba na zakhidno-ukrainskykh zemliakh 1918–1923 rr*. Filadelfiia, 1956. 183 s.

Надійшла до редакції 17 травня 2019 р.

ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

УДК 394.94 (477.8) “1920/1940”

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ГЕРОЇВ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ПІД ЧАС ЗЕЛЕНИХ СВЯТ У ГАЛИЧИНІ (20-ті – 30-ті рр. ХХ ст.)

Оксана ДРОГОБИЦЬКА

Державний вищий навчальний заклад

“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,

кафедра етнології і археології,

вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна

e-mail: oksanca@meta.ua

DOI: 10.15330/gal.32.175-185

ORCID: 0000-0002-2929-1708

У статті на основі широкого кола джерел проаналізовано процес вшанування пам'яті героїв національно-визвольних змагань 1914–1921 рр. під час Зелених свят (Трійці) у Галичині (20-ті – 30-ті рр. ХХ ст.). Поминальні заходи включали урочисті богослужіння за участю членів усіх громадських товариств, щорічні походи до місць бойової слави (г. Маківка, г. Лисоня), встановлення пам'ятників та меморіальних таблиць. У міжвоєнний період масового характеру набуло також насипання символічних могил на честь полеглих бійців. Відзначено, що такі акції впливали на формування національної свідомості, викликали патріотичне піднесення і сприялигуртуванню молоді навколо ідеї національно-визвольної боротьби.

***Ключові слова:** Зелені свята (Трійця), поминальні заходи, богослужіння, національно-визвольна боротьба, меморіальна таблиця, Галичина.*

Шанобливе ставлення до полеглих у боротьбі за незалежність і добробут нації є свідченням високої культури і моральності суспільства. Сьогодні, коли Україна зіткнулася із новими випробуваннями, пов'язаними з російсько-українським збройним протистоянням, проблема формування культури героїв актуальна як ніколи.

У публікації маємо на меті прослідкувати особливості вшанування пам'яті героїв національно-визвольних змагань 1914–1921 рр. під час Зелених свят у Галичині (20-ті – 30-ті рр. ХХ ст.). Дана тема частково окреслена у статтях О. Гаврилюка¹ та Х. Харчук², присвячених питанню охорони пам'яток воєнної історії. Дослідник А. Грицан розкрив роль товариства “Просвіта” у боротьбі за збереження історичної пам'яті українського народу на Прикарпатті в 1920–1939 рр.³ Цікавий історичний матеріал знаходимо у мемуарній літературі, а особливо у спогадах Л. Павлишина⁴, М. Реві⁵, М. Чемного⁶, В. Яремчука⁷ та інших. Велику джерелознавчу цінність безперечно мають регіональні історико-мемуарні збірники, видані у діаспорі⁸. Вказане

¹ Гаврилюк О. Збереження пам'яток воєнної історії: політичний аспект, зміст, результати. *Чорноморський літопис*. 2010. Вип. 2. С. 58–63.

² Харчук Х. Діяльність українського Товариства Охорони Воєнних Могил на території Галичини у міжвоєнний період 1927–1939 років. *Молодий вчений*. 2014. № 7 (10). С. 30–33.

³ Грицан А. “Просвіта” в боротьбі за збереження історичної пам'яті українського народу на Прикарпатті в 1920–1939 роках. *Галичина*. 1999. № 3. С. 35–38.

⁴ Павлишин Л. “На грані двох світів”: Спогади військовика-бандерівця / літзаписувач В. Щеглюк. Львів : Сполом, 2010. 320 с.

⁵ Рева М. На шляхах життя: Спогади. Лондон : Українська видавнича Спілка, 1980. 216 с.

⁶ Чемний М. Потоптані мрії. Детройт : Накладом автора, 1969. 208 с.

⁷ Яремчук В. Моя Одісея (Спогади). Івано-Франківськ : Ярина, 2017. 219 с.

⁸ Бережанська земля: Історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк : Комітет Видавництва “Бережани”, 1970. 877 с. ; Бучач і Бучаччина : історично-мемуарний збірник / ред. колегія Михайло Островерха та ін. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : НТШ, Український архів, 1972. 944 с. ; Золочівщина: її минуле і

питання активно висвітлювала і галицька періодика (“Діло”, “Станиславівські вісті”, “Новий час”), тому вона становить основу джерельної бази дослідження.

Перед тим як перейти безпосередньо до висвітлення особливостей вшанування пам’яті учасників національно-визвольних змагань, коротко охарактеризуємо специфіку самого свята. Отож, Зелені свята – українська назва християнського свята Трійці, що відзначається на 50-й день після Великодня (інакше – П’ятидесятниця, Зіслання Св. Духа). У ці дні оселі прикрашають зеленими гілками і вшановують померлих, бо, за давнім народним віруванням, у час цвітіння хлібних злаків прокидаються померлі предки – покровителі роду, які можуть впливати на врожай і допомагати в усіх хліборобських справах своїм нащадкам⁹.

На Зелені свята українці зазвичай освячували рілля, щоб виблагати урожай. Урочиста церковна процесія йшла межами між полями, а священик відчитував молитви, кропив свяченою водою і закопував хрест, щоб градові хмари оминали цю територію¹⁰. Якщо по дорозі траплялися придорожні хрести чи сакральні фігури, то парох згадував імена добродійців, які їх встановили, і промовляв молитву. Коли процесія йшла між полями, кожний власник земельного наділу зупиняв священнослужителя, щоб той поблагословив його рілля. У той час хлопчики, які брали участь у святковому обході, зв’язували кілька стеблин жита чи пшениці, щоб зерно “зав’язувалося” у їхньому колосі¹¹.

Детальний опис процесу освячення ріллі залишив у своїх спогадах М. Чемний із с. Хом’яківка Тисменецького повіту: “Після відправи в церкві, велика процесія народу з хрестом та всіма церковними хоругвами під проводом о. пароха обходила всі поля, що були довкола села. Похід цей представлявся дуже гарно й велично. Напереді дівтора з дзвінками, далі хрест, за ним в два ряди десять хоругв, священик, за ним хор, складений зі самої молоді, далі майже ціле село, святочно одіте брало участь у поході. Довкола села було багато різних пам’яткових хрестів та фігур. Біля кожної пам’ятки була якась відправа, залежно від господаря, що на його полі стояв хрест чи фігура, або капличка. По дорозі співано різні церковні пісні, а дівчата виривались з походу на поле, де ще зеленіло жито чи пшениця, вибирали щонайкраще колосся і плели з нього по дорозі вінки, які завішували на хрестах біля яких задержувався похід. Такими вінками окрашували також хрест і хоругви. Господарі не гнівалися, що вони волочили їм збіжжя, а навпаки, були горді, що їх дорідне жито чи пшениця надавалися на окрасу хреста”¹².

У 20–30-х рр. ХХ ст. традиційні уявлення про свято Трійці поєдналися із культом полеглих героїв. За таких умов обхід полів розпочинався або завершувався молебнем біля стрілецької могили. Наприклад, у с. Саранчуки Бережанського повіту освячення ріллі відбувалося у неділю після богослужіння. Перед тим, як вирушати в поле, священик з процесією затримувалися біля церкви, щоб відправити поминальну службу за полеглих січових стрільців та воїнів Української Галицької армії (УГА). Опісля вони урочисто обходили усе місцеве кладовище і ще раз парох відправляв панахиду на могилах учасників національно-визвольних змагань. Тільки після цього процесія йшла в поле¹³.

Водночас напередодні Зелених свят в окремих галицьких селах таємно, зазвичай вночі, місцеві мешканці зводили символічні стрілецькі могили. Ініціювали такі акції, а також активно втілювали їх у життя, як правило, представники сільської інтелігенції (священики, вчителі, кооператори), члени Організації Українських Націоналістів (ОУН)¹⁴. У пам’яткоохоронній ро-

сучасне / упоряд. Володимир Болюбаш. Нью-Йорк ; Торонто ; Канберра : Вид. С-ки “Гомін України”, 1982. 661 с.

⁹ Боян С. Локальні особливості Зелених свят на Бойківщині: традиційні звичаї та обряди. *Галичина*. 2012. Ч. 20–21. С. 57.

¹⁰ Мрочко Ф. К. Снятинщина: причинки до крайової етнографії. Дітройт, 1977. Ч.1. С. 61.

¹¹ Мартинюк І. Моє рідне село Ценів у Бережанщині. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1976. С. 179–180; Косіковський О. Село Маркіяна – мої Нестаничі : Записки-спогади з одного життя. Вінніпег, 1972. С. 66 ; Богачевський Д. На возі і під возом: Спомини галицького адвоката. Торонто : Добра книжка, 1976. С. 17.

¹² Чемний М. Потоптані мрії. Детройт, 1969. С. 34–35.

¹³ Бережанська земля : Історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк, 1970. С. 707–708.

¹⁴ Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.). Ф. 108. Оп. 1. Спр. 488. Арк. 28.

боті щодо військової спадщини активну участь брали представники молодіжного руху, а саме таких організацій як “Пласт”, “Луг”, “Січ”, “Сокіл”, КАУМ (Католицька Акція Української Молоді) “Орли”, Союз української націоналістичної молоді (СУНМ) та ін¹⁵. Найбільше відзначилися галицькі пластуни, які першими ініціювали збір коштів на встановлення пам'ятника полеглим у Рогатині, упорядковували стрілецькі поховання на кладовищах у Тернополі та Станиславові, насипали курган-могилу на горі Лисоня, встановили хрести на стрілецьких могилах у Золочеві тощо¹⁶.

Значний внесок у справу пропаганди ідеї вшанування полеглих героїв здійснило товариство “Просвіта”. Саме з його ініціативи у 1923 р. у Львові було утворено український Комітет охорони воєнних могил, який у 1927 р. реорганізовано у Товариство охорони воєнних могил (ТОВМ)¹⁷. У доповіді І. Німчука “Культ полеглих героїв”, виголошеній на установчих зборах ТОВМ, підкреслювалося, що могили полеглих – це “наш найдорожчий скарб, найбільший моральний капітал, що його ми винесли з великої світової завірюхи і нашої визвольної війни”¹⁸. Станом на 1935 р. ТОВМ налічувало 32 філії у Галичині та за її межами. Найбільш діяльними та взірцево організованими вважалися Станиславівський та Тернопільський осередки, які за допомогою власних фондів впорядковували місцеві військові цвинтарі¹⁹.

Крім цього, при читальнях діяли секції охорони пам'яток минулого, члени яких доглядали за могилами військових, вели хроніки громадсько-політичного життя та збирали спогади ветеранів національно-визвольної боротьби²⁰. Один з активних членів читальні у містечку Перегінськ Долинського повіту, молодий поет Осип Мошура присвятив пам'яті полеглих свій вірш “Ходімо на гроби” (30 травня 1937 р.), в якому лунав заклик віддати належну шану стрілецьким могилам:

“Ходімо на гроби, несімо май та квіття,
Те квіття різнобарвне із рідних піль і нив,
Що в обороні їх розсталися зо світом
Ті юнаки розквітлі серед життя весни!”²¹

Чималу роль у популяризації культу героїв відіграла галицька періодика, а особливо історико-літературне щомісячне ілюстроване видання “Літопис Червоної Калини”. За десятирічний період існування місячника (1929–1939) на його сторінках опубліковано близько тисячі розвідок, спогадів, документів, заміток, більш ніж півтораста фотографій і репродукцій рисунків років визвольних змагань²². Преса неодноразово публікувала статті і дописи, в яких зазначалося, що Зелені свята – це дні вшанування інвалідів війни та стрілецьких могил. Зокрема, у газеті “Діло” (20 червня 1926 р.) наголошувалося на необхідності встановлення у кожному селі чи місті окремого пам'ятника, або щонайменше меморіальної таблиці із детальним списком полеглих у 1914–1920 рр., “бо це має своє значіння не тільки з погляду статистики наших на-

¹⁵ Гаврилюк О. Збереження пам'яток воєнної історії: політичний аспект, зміст, результати. *Чорноморський літопис*. 2010. Вип. 2. С. 61.

¹⁶ Ibid. С. 61–62 ; Каменецький Ю. З діяльності Тов. Охорони воєнних Моги́л: як вибудовано пам'ятник поляглим у Рогатині. *Літопис Червоної Калини*. 1930. Ч. 1. С. 15.

¹⁷ Гаврилюк О. Збереження пам'яток воєнної історії: політичний аспект, зміст, результати. *Чорноморський літопис*. 2010. Вип. 2. С. 61.

¹⁸ Німчук І. Культ полеглих героїв: Реферат на установчих зборах “Т-ва охорони воєнних могил” у Львові. *Діло*. 1927. Ч. 104. 13 травня. С. 2.

¹⁹ Харчук Х. Діяльність українського Товариства Охорони Воєнних Моги́л на території Галичини у міжвоєнний період 1927–1939 років. *Молодий вчений*. 2014. № 7 (10). С. 31 ; З діяльності Тов. Охорони Воєнних Моги́л. *Літопис Червоної Калини*. 1929. Ч. 3. С. 11–13.

²⁰ Грицан А. “Просвіта” в боротьбі за збереження історичної пам'яті українського народу на Прикарпатті в 1920–1939 роках. *Галичина*. 1999. № 3. С. 35.

²¹ Мошура О. Тремтіння і пориви: поезії, щоденник. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2008. С. 97.

²² Передерій В. Матеріали до вивчення історії ЗУНР на сторінках “Літопису Червоної Калини” (1929–1939 рр.), (1991–1995 рр.): джерелознавчий аспект. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 668.

ціональних страт, але – і то передовсім! – для утривалення нашої традиції в кожній нашій закутині”²³.

Газета “Діло” за 15 червня 1935 р. писала, що Зелені свята стали на українських землях традиційним святом шанування культу борців, які заради “найвищого добра Нації” жертвували своїм життям та здоров’ям²⁴. Автор публікації стверджував, що, “зеленосвяточні походи на стрілецькі могили, розкинені по всіх українських землях, мають нам пригадати той благородний обов’язок, за котрий наші воїни заплатили молодим життям, і про обов’язок громадянства супроти наших інвалідів, котрі за посвяту і терпіння, за кров і рани ждуть нині скромної відплати”²⁵.

У газеті “Дяківські відомости” (травень-червень 1931 р.) наголошувалося: “Будучина належить до народу, який вмів шанувати пам’ять своїх героїв і своє минуле!... Всі їдм на кладовища і віддаймо шану Борцям. Окутаймо їх могили молитвою та станьмо в спогаді на хвилину розмови з тими що вмерли а живуть... У тяжкій хвилині це буде лік який огріє наші серця заморожені холодом дійсности та дасть силу іти до величної Цілі”²⁶.

Поряд із закликами віддати шану полеглим, щороку у пресі публікувалися звернення щодо матеріальної допомоги інвалідам війни та необхідності впорядкування стрілецьких кладовищ²⁷. Для збору коштів, призначених на утримання пам’яток національно-визвольних змагань, ТОВМ у Львові видавало спеціальні наліпки. На них була зображена стрілецька могила, на яку покладають вінок селяни та представники інтелігенції. Малюнок супроводжував напис: “Пам’ятка з Зелених Свят”²⁸.

У багатьох місцевостях Галичини культ полеглих виявлявся у формі так званих “пропам’ятних таблиць”, які зазвичай встановлювалися у притворі церкви чи у приміщенні Народного дому. На таких таблицях були написані чи викарбувані прізвища учасників національно-визвольних змагань. У ході богослужінь, особливо під час Великого посту, священник зачитував імена полеглих. Як стверджувалося у статті “Культ померших і поляглих як засіб плекання традиції”, автор якої (псевдонім Б. Г.) зібрав понад 70 зразків подібних таблиць у різних населених пунктах краю, “пам’ять про батьків, братів, свояків, знайомих, що в днях заліза й крові голови свої поклали десь ген далеко від рідних сіл і стріх, затривалюється і поминається отак кожного року і переходить од рода в рід, стає справді вічною”²⁹. В окремих сільських громадах культ героїв набував особливого значення. Наприклад, у с. Почапи Золочівського повіту під “пом’яником-таблицею” була вміщена урна, куди щороку всипали землю, принесену із місць запеклих боїв часів Першої світової війни та стрілецьких могил (у тому числі і могили невідомих вояків УГА на Білій (“Маркіяновій”) Горі біля с. Підлися Золочівського повіту)³⁰.

Під час Зелених свят традиційними серед молоді стали походи на г. Маківку, г. Лисоню та інші місця бойової слави січових стрільців. Варто зауважити, що хоча це були пам’ятки часів Першої світової війни, у ході національних маніфестацій присутні віддавали шану і воїнам УГА. Як писав у своїх спогадах Лука Павлишин: “Маківка й Плішка, де загинули сотні усусусів, притягували до себе українських патріотів, особливо молодь. Це місце перетворилось для прикарпатців та горян у своєрідну Мекку. Школярі з учителями, студенти, прості селяни, наймити і робітники – хто тільки не прямував до могил, де націоналісти (часто й соціалісти) організовували свої маніфестації, збори, фестини. Поліція намагалась їм перешкодити, виставляла

²³ В Зелені Свята. *Діло*. 1926. 20 червня. Ч. 135. С. 1–2.

²⁴ Зелені свята – дні українських інвалідів і стрілецьких могил. *Діло*. 1935. 15 червня. Ч. 155. С. 1.

²⁵ *Ibid.* С. 1.

²⁶ В Зелені Свята. *Дяківські відомости*. 1931. Ч. 4–5 (62–63). С. 3.

²⁷ Відозви й комунікати. Українське краєве т-во опіки над інвалідами – до українського суспільства. *Діло*. 1925. 9 трав. Ч. 100. С. 4 ; Зелені свята – дні українських інвалідів та охорони стрілецьких могил. *Діло*. 1931. 31 трав. Ч. 119. С. 3 ; Зелені свята – дні українських інвалідів і стрілецьких могил. *Діло*. 1934. 26 трав. Ч. 136. С. 1 ; Зелені свята – дні українських інвалідів і стрілецьких могил. *Діло*. 1935. 15 черв. Ч. 155. С. 1 ; У Зелені Свята не забудьте про могили й інвалідів. *Діло*. 1932. 18 черв. Ч. 133. С. 4.

²⁸ Наліпки на Зелені Свята. *Діло*. 1928. 21 трав. Ч. 112. С. 6.

²⁹ Б. Г. Культ померших і поляглих як засіб плекання традиції. *Літопис Червоної Калини*. 1939. Ч. 5. С. 3.

³⁰ *Ibid.* С. 4.

підкети, влаштувала заслони, засади. Тим цікавішими були наші походи. Гори великі, а ми в них – як риба у воді. Ішли через провалля й узвори, нагромадження скель, зарості й нетрі, переходили бурхливі потоки та річки...³¹.

Далі автор продовжував: “На лисуватій верхівці Маківки, на витоптаній тисячами ніг поляні, поміж могил збиралися люди з усіх усюд, навіть зі Львова й Станіслава, Варшави і Праги, із-за морів та океанів. Одні виконували фізкультурні вправи, мірялись силою, інші співали, декламували вірші, молились, треті й четверті дискутували, агітували, п'яті билися, шості за всіма шпигували, щоб доносити і заробляти на цьому... Та всі ціпеніли, замовкали, коли на підвищення виходив хтось із відомих діячів. Оратора ніхто не перебивав – усіх ніби єднав той дух патріотизму й самозреченості, який навіювали скромні могили. Сперечались і билися десь там унизу, під горою, коли вже розходились по домівках. Особливо жорстокі бійки відбувалися після 1933 року – між націоналістами і прихильниками комунізму”³².

У мемуарах під назвою “На шляхах життя” Михайло Рева описав підготовку населення с. Криве Бережанського повіту до поминальних заходів на Лисоні у 1926 р.: “В цілому Бережанському повіті голови спеціальних комітетів організовували у своїх селах парадові групи чи відділи на здвиг. Такий комітет діяв і в нашому селі. До співпраці були притягнені всі організації – суспільно-громадські, жіноча, молодечі. На протязі двох тижнів ішло готування ескадрону кінної бандерії. Жінки поспішали із шиттям жупанів і вишивками, а учасники цієї бандерії збирали шаравари, чоботи, шапки та вишукували найкращих коней у селі. Луговикам шили зелені уніформи й шапки та виготовляли топірці. Роботи всім було по вуха”³³. За словами автора спогадів, на Зелені свята вдома залишилися тільки немовлята і літні мешканці села, решту ж взяли участь у поході³⁴. Зазвичай поминальні богослужіння на Лисоні проходили за участі представників сільських громад усіх сусідніх повітів і налічували тисячі учасників, як це, наприклад, було у 1929 р.³⁵

Як бачимо, панахиди на могилах героїв національно-визвольних змагань відбувалися із залученням широких кіл громадськості. Особливо багато людей збиралося у Львові під час урочистого походу на Янівське (перший день Зелених свят) і Личаківське (другий день) кладовища. Тоді, як згадував письменник і журналіст Анатоль Курдидик: “ішло все з українців, що могло йти й що мало хоч макову дробину українського серця”³⁶. Процесії з місцевих церков сходилися на цвинтар на визначену годину. Газета “Діло” напередодні таких заходів повідомляла про деталі святкування, а також зверталася із закликами дотримуватися порядку і уникати провокацій³⁷. Зокрема у публікації під назвою “Порядок процесій львівських парохій на цвинтарі в Зелені Свята ц. р.” за 27 травня 1939 р. говорилося, що учасникам не можна нести вінки чи транспоранти, бо за таких умов цілий похід буде визнано нелегальним і розігнано поліцією³⁸.

У м. Станіславів також щороку відбувалися урочисті поминальні заходи. Так, 20 червня 1929 р. у них взяло участь близько 10 тис. осіб. На місцевому кладовищі після богослужіння виголосив промову посол до Варшавського сейму, парох с. Угорники Станіславівського повіту о. Михайло Ганушевський³⁹. Не менш велелюдними виявились процесії 1934 р. (близько 20 тис. учасників)⁴⁰ та 1935 р. (понад 15 тис. учасників, 20 священників із міста та навколишніх сіл)⁴¹,

³¹ Павлишин Л. “На грані двох світів”: Спогади військовика-бандерівця / літзаписувач В. Щеглюк. Львів : Сполом, 2010. С. 89.

³² Ibid. С. 90.

³³ Рева М. На шляхах життя: Спогади. Лондон : Українська видавнича Спілка, 1980. С. 41.

³⁴ Ibid. С. 43.

³⁵ Стрілецькі поминки на Лисоні. *Діло*. 1929. 27 черв. Ч. 140. С. 3.

³⁶ Курдидик А. Записки з буднів: фейлетони і нариси. Вінніпег, 1977. С. 27.

³⁷ Процесійні походи на оба львівські цвинтарі. *Діло*. 1935. 15 черв. Ч. 155. С. 1 ; Порядок процесій львівських парохій на цвинтарі в Зелені Свята ц. р. *Діло*. 1939. 27 трав. Ч. 192. С. 4.

³⁸ Порядок процесій львівських парохій на цвинтарі в Зелені Свята ц. р. *Діло*. 1939. 27 трав. Ч. 192. С. 4.

³⁹ Свято стрілецьких поминок у Станіславові. *Діло*. 1929. 27 черв. Ч. 140. С. 3.

⁴⁰ Величаве свято полеглих у Станіславові. *Діло*. 1934. 2 черв. Ч. 142. С. 1.

⁴¹ Ріжне: У поклоні борцям за волю. *Жіноча воля*. 1935. Ч. 13. С. 12.

1937 р. (близько 30 тис. разом із глядачами)⁴². Ще більш масовим був похід до стрілецьких могил у 1939 р. Тоді, за приблизними підрахунками, у процесії взяли участь більше 46 тис. осіб зі Станиславова та навколишніх сіл⁴³.

Місцеві громадські товариства, а особливо “Просвіта”, закликали своїх членів взяти активну участь у заходах із вшанування героїв. В “Обіжнику до всіх читалень нашої округи”, який видала Станиславівська філія “Просвіти” напередодні Зелених свят 1939 р., говорилося про обов’язок усіх читалень повіту долучитися до урочистих заходів: “Не тільки молодь, але й старші, жінки й чоловіки, а також діти повинні взяти участь у цьому національному святі, яке є у нас щорічним переглядом наших сил і наших організаційних спроможностей”⁴⁴. Крім цього, Станиславівська “Просвіта” зобов’язувала прибути на святкування оркестри та хори з приміських сіл (Крихівців, Вовчинців, Угорників, Хриплина, Драгомирчан, Павелче) та містечка Єзуполя⁴⁵.

Поминальні богослужіння проходили у різних повітових центрах. Наприклад, газета “Діло” від 30 червня 1933 р. писала, що культ пошани до полеглих зростає на Яворівщині з кожним роком. Свідченням цього став похід 5 червня 1933 р., в якому взяли участь процесії з чотирьох яворівських церков, делегації міських і сільських культурно-просвітніх організацій, чоловічий хор з Яворова та духовий оркестр місцевого товариства “Сокіл”⁴⁶. Не менш урочисті поминальні заходи проходили того року і в Стрию. Напередодні святкування мешканці міста та молодь із сіл Завадів, Голобутів, Дуліби-Грабовець, Конюхів, Ярушичі, Татарське (нині с. Піщани), Братковець-Гірне і Верчани впорядкували місцевий стрілецький цвинтар. У перший день Зелених свят тут відбулася панахида за участі парафіян усіх стрийських церков та громад із ближніх сіл⁴⁷.

Тисячі вірних відвідували урочисті богослужіння і в окремих селах. У поминальних заходах під час Зелених свят 1933 р. у с. Лука Самбірського повіту взяли участь 7 священників та селяни з сусідніх громад Волоці, Татар, Дорожова, Бикова, Прус, Ортинич і Майнич (усього близько 4 тис. осіб)⁴⁸. Великою популярністю користувалися маніфестаційні походи на могилу у с. Вівся Бережанського повіту. Як писав сучасник Г. Сачик: “могила роками була сіллю в оці польської поліції, яка всіляко старалася могилу знищити, навіть висадити в повітря, але нічого не помагало. Що одної ночі поліція розрила, то за дві-три ночі все вже було направлене”⁴⁹.

Загалом можна навести численні приклади таких протистоянь, які, на жаль, не завжди закінчувалися на користь громади. Зокрема, у 1934 р. мешканці с. Григорів Бучацького повіту вирішили звести пам’ятник на честь полеглих бійців за волю України. У Зелену суботу вони встановили монумент заввишки у 6 метрів, на якому були вирізьблені таблиці з іменами полеглих, стрілецька шапка, шабля, кріс і тризуб. Але невдовзі після зведення пам’ятника з’явилася поліція, яка вимагала негайно його розібрати. Отримавши відмову, жандарми привезли із ближнього містечка Монастирська робітників і місцевих “батярів”. У відповідь на звук церковного дзвону збіглися селяни і перекрили дорогу до пам’ятника. Тільки втручання місцевого священика В. Монастирського, який зі сльозами на очах прохав парафіян не вступати у конфлікт, запобігло кровопролиттю. Селяни розійшлися, а приїжджі зруйнували пам’ятник⁵⁰.

Зазначимо, що це далеко не єдиний випадок знищення меморіалу полеглих. Зокрема, тільки впродовж 1929–1930 рр. кілька разів було розкопано могилу на Лисоні. Пам’ятку постій-

⁴² Зелені свята в Станиславові. *Станиславівські вісті*. 1937. 27 черв. Ч. 9. С. 7.

⁴³ Храбатин Н. Зелені свята у старому Станиславові. URL: <http://www.gk-press.if.ua/x4879>.

⁴⁴ Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.). Ф. 378. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 25.

⁴⁵ *Ibid.* Арк. 25.

⁴⁶ Н. Поклін Поляглим. *Діло*. 1933. 30 черв. Ч. 167. С. 3.

⁴⁷ Поклін Поляглим. *Діло*. 1933. 19 черв. Ч. 156. С. 2.

⁴⁸ Зелені свята в Самбірщині: Події на могилах Стрільців у Луці. *Діло*. 1933. 15 черв. Ч. 152. С. 2.

⁴⁹ Бережанська земля: Історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк, 1970. С. 575–576.

⁵⁰ Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник / редколегія Михайло Островерха та інші. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1972. С. 506.

но відновлювали, однак вона ще довгий час була об'єктом польсько-українських зіткнень⁵¹. У ніч із 30 на 31 травня 1936 р. невідомі розкопали могилу хорунжого УСС Володимира Загальського на кладовищі у с. Конюхи Середні Бережанського повіту. Цієї ж ночі хтось знищив стрілецьку могилу у с. Бишки Бережанського повіту⁵².

Створення нових меморіалів та відправлення біля них богослужінь зазвичай викликало значне патріотичне піднесення серед членів громади. Часто до програми урочистих заходів залучалися школярі чи вихованці дитячих садків ("захоронок"), що позитивно впливало на формування національної свідомості молодого покоління⁵³. Василь Яремчук у спогадах "Моя Одісея" згадував, що у 1918 р. неподалік лісу с. Сілець Станиславівського повіту загинув хорунжий УСС⁵⁴. Через кілька років селяни вирішили перенести його могилу на більш видне місце – в урочище, яке знаходилося на однаковій відстані від Сільця, Тязева і Вікторова. Там громада заклала високий постамент, однак вночі його підірвали польські офіцери. Ця подія тільки додала впертості односельчанам автора, тому вони розібрали руїни і насипали високу могилу із десятиметровим хрестом. Як наголошував В. Яремчук: "могила хорунжого виконувала свою патріотичну місію. Щороку на Зелені свята до неї приходила церковна процесія з нашого і навколишніх сіл, збиралося багато людей, особливо молоді. Після відправи виголошувалася доповідь на історичну тему, про визвольний рух нашого народу. Це мало дуже велике виховне значення"⁵⁵.

Ініціатори поминальних заходів зазнавали покарань з боку адміністративних органів і поліції⁵⁶. Так, за організацію маніфестаційного походу на цвинтар у Зелені свята 1937 р. долиньське староство покарало пароха Долини о. М. Чорнегу штрафом у розмірі 50 злотих, а двадцятьом учасникам, які несли вінки, призначило сплатити від 5 до 20 злотих⁵⁷. Староство у Тербовлі покарало пароха с. Гумніска Тербовельського повіту о. Семена Гаврилюка штрафом у розмірі 1 тис. злотих, а випускника гімназії Мирослава Понятишина та ще 11 місцевих юнаків – арештом, за те, що вони в ніч з 4 на 5 червня 1933 р. напередодні свята без дозволу влади висипали коло церкви могилу і поставили на ній хрест з написом "За волю і долю вітчизни"⁵⁸. Щоправда невдовзі окружний суд у Тернополі завдяки захисту адвоката С. Барана повністю виправдав священика та ще п'ятьох обвинувачуваних⁵⁹.

Поліція розігнала учасників панахиди на могилі у с. Товстенке Копичинецького повіту 25 червня 1929 р., перервавши проповідь священика. Водночас було вилучено синьо-жовті прапори і нагрудні відзнаки учасників заходу, окремих із них арештовано⁶⁰. Цікаво, що незважаючи на заборону староства, яка заздалегідь була оприлюднена у навколишніх селах, на поминальні заходи прийшло близько 3 тис. осіб⁶¹. Варто також зазначити, що у вказаному селі з ініціативи пароха І. Блавацького встановлено перший пам'ятник полеглим героям, посвячення якого відбулося ще на храмове свято 20 червня 1921 р.⁶²

⁵¹ Парацій В. Бої на горі Лисоні (серпень – жовтень 1916 р.): героїка та меморіальна слава українського січового стрілецтва. *Збірник праць ТО НТШ*. Тернопіль : Меркьюрі-Тернопіль, 2006. Т. 2. С. 257.

⁵² Бережанські містерії. *Діло*. 1936. 26 черв. Ч. 141. С. 3.

⁵³ Лабунька М. Коли ліс був наш батько (Спомини). Філядельфія ; Мюнхен ; Львів ; Київ, 2015. С. 59–60 ; Зелені свята в Станиславові. *Станиславівські вісті*. 1937. 27 черв. Ч. 9. С. 7 ; Громадянин. Боднарів. Поклін полеглим. *Станиславівські вісті*. 1937. 27 черв. Ч. 9. С. 7.

⁵⁴ Яремчук В. Моя Одісея (Спогади). Івано-Франківськ, 2017. С. 14.

⁵⁵ *Ibid.* С. 15.

⁵⁶ Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти: Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1974. С. 428 ; Підгайчани в боротьбі за волю України : Історично-мемуарний збірник / гол. ред. В. Ліщинецький. Детройт ; Клівленд ; Парма, США, 2000. С. 196.

⁵⁷ Дописи: За похід на Зелені Свята. *Діло*. 1938. 6 лютого. Ч. 27. С. 14.

⁵⁸ З судової саги: Кара за висипання могили і поставлення хреста. *Діло*. 1933. 28 листоп. Ч. 315. С. 3.

⁵⁹ *Ibid.* С. 4.

⁶⁰ Посол Заваликут. Сумні поминки. На могилі в Товстенкім, копичинецького пов. *Діло*. 1929. 27 черв. Ч. 140. С. 4.

⁶¹ Розправа проти б. послів прал. о. Куницького та д-ра Заваликута. Шестий день розправи. *Діло*. 1932. 2 лют. Ч. 23. С. 3.

⁶² Гість. Дописи з краю: Товстенке, п. Гусятин. *Посвячення пам'ятника "Тим, що лягли в боротьбі" і читальні "Просвіти"*. Український вістник. 1921. 20 лип. Ч. 139. С. 2.

Маючи на меті перешкоджати подібним масовим маніфестаціям, поліція не рідко застосовувала силу стосовно їхніх учасників. Член ОУН Дмитро Куп'як згадував, як під час поминальних заходів на кладовищі у с. Яблунівка Кам'янка-Струмилівського повіту жандарми били усіх присутніх, не оминаючи ні жінок, ані дітей, а “один з поліцаїв, Сціньський, прикладом кріса вдарив восьмирічного Гринька Бербеку в плече так, що той впав на підмурівок хреста головою і знепритомнів”⁶³. У книзі спогадів “Во ім'я Твоє (Мережене життя)” А. Карванська-Байляк описала каральну акцію, яку в червні 1933 р. влаштувала польська поліція у її рідному селі Буховичі Мостиського повіту. Тоді були жорстоко побиті літні мешканці села, яких силою змусили розкопати стрілецьку могилу⁶⁴.

Ризикуючи власним здоров'ям, а то й життям, члени сільської громади, а особливо молодь, проявляли надзвичайну згуртованість і злагодженість у діях. Так, у с. Кульчиці Шляхетські Самбірського повіту напередодні Зелених свят 1930 р. юнаки та дівчата за дві години висипали могилу в пам'ять борців за волю України і встановили березовий хрест⁶⁵. У с. Почапи Золочівського повіту після десятків днів допитів ніхто не зрадив ім'я юнака, який повісив терновий вінок на могилу. Так само не вдалося поліції дізнатися, хто знищив портрет польського президента та герб (ця акція відбулася у селі у знак протесту проти зняття жандармами вінка з хреста під час вшанування пам'яті героїв на Зелених свята 1936 р.)⁶⁶.

З цієї точки зору цікавими, на наш погляд, є спогади Михайла Мулика, уродженця с. Горожанці Підгаєцького повіту. Щороку під час святкування Трійці на могилі трьох січових стрільців, родом з цього села, відправлялася панахида за участі великої кількості людей. У 1938 р. місцева молодь, так як і зазвичай, впорядковувала могилу перед приходом процесії. Однак коли юнаки та дівчата повернулися, то побачили що могилу і хрест зруйновано. Вони одразу ж узялися відновлювати пам'ятку, а оскільки поруч не було відповідного матеріалу для хреста, то зібрали цвіт акації і з нього виклали хрест. Коли урочиста процесія прибула на цвинтар, найбільше були здивовані жандарми та вїйт-поляк, які знали про знищення могили і ніяк не сподівалися на таке швидке її відновлення. Далі присутні заспівали пісню “Коли ми вмирали...”⁶⁷. Автор так описав події: “Поліція кричить, аж піна з уст вискакує, але ніхто не припиняє співати, поліція тисне багнетами передніх, а задні не пускають, поки не закінчили співати. На другий день стали викликати до поліції, щоб вияснити, хто керував відновленням могили, хто розпочав співати. Так і не дізнались, але деяких притримали на цілу добу, зокрема і мене. Нас поштрафували на п'ять діб чергування в канцелярії”⁶⁸.

Таким чином, вшанування пам'яті героїв національно-визвольних змагань 1914–1921 рр. під час Зелених свят відбувалося у різних формах, із яких найпоширенішими були поминальні богослужіння з подальшими політичними маніфестаціями, встановлення у церквах чи громадських будівлях меморіальних таблиць, насипання символічних могил полеглим бійцям, впорядкування військових кладовищ та ін. Напередодні свят активісти відновлювали старі чи встановлювали нові пам'ятники полеглим січовим стрільцям та воїнам УГА. Значну роль у пропаганді культу героїв відіграли товариство “Просвіта”, молодіжні організації, Товариство охорони воєнних могил, а також періодичні видання. Серед останніх особливо виділяємо журнал “Літопис Червоної Калини” і часопис “Діло”.

На наш погляд, поминальні заходи, які у міжвоєнний період відбувалися за участі широких мас населення, мали неабияке значення, оскільки сприяли кристалізації національної свідомості галичан та об'єднанню навколо ідеї національно-визвольної боротьби. Особливо позитивно вони впливали на виховання молодого покоління борців за незалежність України.

⁶³ Куп'як Д. Спогади нерозстріляного. Торонто ; Нью-Йорк, 1991. С. 24.

⁶⁴ Карванська-Байляк А. Во ім'я твоє (Мережане життя). Варшава : Видавництво “Український архів”, 1999. С. 21–22.

⁶⁵ Кульчицький Р. Як ми працюємо? *Новий час*. 1930. Ч. 101. 8 вересня. С. 9.

⁶⁶ Золочівщина: її минуле і сучасне / упоряд. Володимир Болюбаш. Нью-Йорк ; Торонто ; Канберра, 1982. С. 361.

⁶⁷ Мулик М. Дух, що тіло рве до бою... Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. С. 10.

⁶⁸ Ibid. С. 10.

CELEBRATION IN HONOUR OF MEMORY OF HEROES OF NATIONAL LIBERATION FIGHT
DURING THE GREEN HOLIDAYS IN HALYCHYNA
(30th – 20th of XX century)

Oksana DROGOBYTSKA
State Higher Educational Institution
“Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”,
the Department of Ethnology and Archeology,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: oksanca@meta.ua

Summary

In the article on the basis of wide circle of sources the process of celebration in honour of memory of heroes of national liberation fight during the Green Holidays (Whitsunday) in Halychyna (20th – 30th of XX century) is analysed.

Ukrainians usually sanctify their lands for a rich harvest on the Green Holidays. In the 20th – 30th of the XX century the traditional notions of the feast of the Trinity were combined with the cult of the fallen heroes. Under such conditions, hiking around the fields began or ended with a worship service near the war grave. At the initiative of the Prosvita Society in 1923 the Ukrainian Committee for the Protection of War Graves was formed in Lviv. In 1927 it was reorganized into the Society for the Protection of War Graves. In 1935 this organization had 32 branches in Galychyna and abroad. A significant role in popularizing the cult of heroes was played by Galician periodicals, and especially the historical and literary monthly illustrated edition of *Chronicle of Chervona Kalyna*. The press has repeatedly published articles and posts stating that Green Holidays are the days of commemoration of war invalids and war graves.

Memorial events included solemn worship with the participation of members of all public associations, annual trips to places of military glory (m. Makivka, m. Lysonia), installation of monuments and memorable tables. In interwar period the mass character also acquired the burial of symbolic graves in honor of the fallen soldiers. Such actions were initiated, as a rule, by representatives of rural intellectuals (priests, teachers, workers of cooperative organizations), members of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN).

On the eve of the Green Holidays activists arranged and cleaned up military cemeteries, established new memorials. Memorial services were held in large cities (Lviv, Stanyslaviv), in the centers of regions and villages. For example, in 1919 in Stanyslaviv about 10 thousand participants took part in the memorial events, in 1934 – about 20 thousand participants, and in 1939 – more than 46 thousand people from Stanyslaviv and the surrounding villages. Often, the program of celebrations involved schoolchildren or pupils of kindergartens, which positively influenced the formation of the national consciousness of the younger generation. The police did not rarely apply force against the participants of memorial events.

The author of the article noted that the significant role in the popularization of the heroes' cults was played by Prosvita Society, youth organizations, as well as periodicals. It is marked that the celebrations dedicated to the fallen heroes influenced on forming of national consciousness, caused patriotic presentation among the members of society and assisted coalition of young people round an idea national liberation fight.

Keywords: Ukrainian foreign historiography, Soviet historiography, modern Ukrainian historiography, Ukrainian Military Organization, Ukrainian nationalist movement, Organization of Ukrainian Nationalists, Yevhen Konovalets.

REFERENCES

- B. H. Kult pomershykh i poliahlykh yak zasib plekannia tradytsii. *Litopys Chervonoï Kalyny*. 1939. Ch. 5. S. 3–4. [in Ukrainian].
- Berezhanska zemlia : Istorychno-memuarnyi zbirnyk. Niu-York : Komitet Vydavnytstva Berezhany, 1970. 877 s. [in Ukrainian].
- Berezhans'ki misterii. *Dilo*. 1936. 26 chervnia. Ch. 141. S. 3. [in Ukrainian].
- Bohachevskiy D. Na vozi i pid vozom: Spomyny halytskoho advokata. Toronto : Dobra knyzhka, 1976. 142 s. (in Ukrainian)
- Boian S. Lokalni osoblyvosti Zelenykh sviat Na Boikivschyni: tradytsiini zvychai ta obriady. *Halychyna*. 2012. Ch. 20–21. S. 55–64. [in Ukrainian].
- Buchach i Buchachchyna. Istorychno-memuarnyj zbirnyk / red. kolehiia Mykhailo Ostroverkha ta in. Niu-York ; Paryzh ; Sidney ; Toronto : NTSh, Ukrain's'kyi arkhiv, 1972. 944 s. [in Ukrainian].
- Chemnyi M. Potoptani mrii. Detroit : Nakladom avtora, 1969. 208 s. [in Ukrainian].
- Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. 378. Op. 1. Spr. 19. [in Ukrainian].

- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti. F. 108. Op. 1. Spr. 488. [in Ukrainian].
- Dopysy: Za pokhid na Zeleni Sviata. *Dilo*. 1938. 6 liutoho. Ch. 27. S.14. [in Ukrainian].
- Havryliuk O. Zberezhenia pamiatok voiennoi istorii : politychnyi aspekt, zmist, rezultaty. *Chornomorskyi litopys*. 2010. Vyp. 2. S. 58–63. [in Ukrainian].
- Hist. Dopysy z kraiu: Tovstenke, p. Husiatyn. Posviachennia pamiatnyka “Tym, scho liahly v borotbi” i chytalni “Prosvity”. *Ukrainskyi vistnyk*. 1921. 20 lypnia. Ch. 139. S. 2. [in Ukrainian].
- Hromadianyn. Bodnariv. Poklin polehlym. *Stanyslavivski visti*. 1937. 27 chervnia. Ch. 9. S. 7. [in Ukrainian].
- Hrytsan A. “Prosvita” v borotbi za zberezhenia istorychnoi pamiaty ukrainskoho narodu na Prykarpatti v 1920–1939 rokakh. *Halychyna*. 1999. № 3. S. 35–38. [in Ukrainian].
- Istorychno-memuarnyi zbirnyk Chortkivskoi okruhy. Povity: Chortkiv, Kopychynsi, Borschiv, Zalischyky. Niu-York ; Paryzh ; Sidnei ; Toronto, 1974. 927 s. [in Ukrainian].
- Kamenetskyi Yu. Z diial'nosti Tov. Okhorony voiennykh Mohyl: iak vybudovano pamiatnyk poliahlym u Rohatyni. *Litopys Chervonoj Kalyny*. 1930. Ch.1. S. 15. [in Ukrainian].
- Karvanska-Bailiak A. Vo imia tvoie (Merezhane zhyttiam). Varshava : Vydavnytstvo Ukrainskyi arkhiv, 1999. 440 s. [in Ukrainian].
- Khrabatyn N. Zeleni sviata u staromu Stanyslavovi. URL: <http://www.gk-press.if.ua/x4879>. [in Ukrainian].
- Kharchuk Kh. Diialnist ukrainskoho Tovarystva Okhorony Voiennykh Mohyl na terytorii Halychyny u mizhvoiennyi period 1927–1939 rokiv. *Molodyi vchenyi*. 2014. № 7 (10). S. 30–33. [in Ukrainian].
- Kulchitskyi R. Yak my pratsiuemo? *Novyj chas*. 1930. Ch. 101. 8 veresnia. S. 9. [in Ukrainian].
- Kupiak D. Spohady nerostzilianoho. Toronto ; Niu-York, 1991. 431 s. [in Ukrainian].
- Kurdydyk A. Zapysky z budniv: feiletony i narysy. Vinnipeg, 1977. 142 s. [in Ukrainian].
- Labunka M. Koly lis buv nash batko (Spomyny). Filiadelfiia ; Miunkhen ; Lviv ; Kyiv, 2015. 320 s. [in Ukrainian].
- Martyniuk I. Moie ridne selo Tseniv u Berezhanschyni. Niu-York ; Paryzh ; Sidnei ; Toronto, 1976. 624 s. [in Ukrainian].
- Moshura O. Treminnia i poryvy: poezii, schodennyk. Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte, 2008. 124 s. [in Ukrainian].
- Mrochko F. K. Sniatynschyna: prychnyky do krajovoji etnohrafii. Detroit, 1977. Ch. 1. 129 s. [in Ukrainian].
- Mulyk M. Dukh, scho tilo rve do boiu... Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2010. 216 s. [in Ukrainian].
- N. Poklin Poliahlym. *Dilo*. 1933. 30 chervnia. Ch. 167. S. 3. [in Ukrainian].
- Nalipky na Zeleni Sviata. *Dilo*. 1928. 21 travnia. Ch. 112. S. 6. [in Ukrainian].
- Nimchuk I. Kult polehlykh heroiv: Referat na ustanovchykh zborakh “T-va okhorony voiennykh mohyl” u Lvovi. *Dilo*. 1927. Ch. 104. 13 travnia. S. 2. [in Ukrainian].
- Paratsis V. Boi na hori Lysoni (serpen – zhovten 1916 r.) : heroika ta memorialna slava ukrainskoho sichovoho striletstva. *Zbirnyk prats TO NTS*. Ternopil : Merkiuri-Ternopil, 2006. T. 2. S. 251–259. [in Ukrainian].
- Pavlyshyn L. Na hrani dvokh svitiv: Spohady viiskovyka-banderivtsia / litzapysuvach V. Schehliuk. Lviv : Spolom, 2010. 320 s. [in Ukrainian].
- Peredyrii V. Materialy do vyvchennia istorii ZUNR na storinkakh “Litopysu Chervonoj Kalyny” (1929–1939 rr.), (1991–1995 rr.) : dzhereloznavchys aspekt. *Ukraina: kulturna spadschyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. 2009. № 18. S. 666–673. [in Ukrainian].
- Pidhajchany v borotbi za voliu Ukrainy: Istorychno-memuarnyj zbirnyk / hol. red. V. Lischynetskyi. Detroit ; Klivlend ; Parma, SShA, 2000. 624 s. [in Ukrainian].
- Poklin polehlym. *Dilo*. 1933. 19 chervnia. Ch. 156. S. 2. [in Ukrainian].
- Poriadok protsesii lvivskykh parokhii na tsyntyari v Zeleni Sviata ts.r. *Dilo*. 1939. 27 travnia. Ch. 192. S. 4. [in Ukrainian].
- Posol Zavalykut. Sumni pomynky. Na mohyli v Tovstenkim, kopychynetskoho pov. *Dilo*. 1929. 27 chervnia. Ch. 140. S. 4. [in Ukrainian].
- Protseiiini pokhody na oba lvivski tsyntyari. *Dilo*. 1935. 15 chervnia. Ch. 155. S. 1. [in Ukrainian].
- Reva M. Na shliakhakh zhyttia: Spohady. London : Ukrainska vydavnycha Spilka, 1980. 216 s. [in Ukrainian].
- Rizhne: U pokloni bortsiam za voliu. *Zhinocha volia*. 1935. Ch. 13. S. 12. [in Ukrainian].
- Rozprava proty b. posliv pral. o. Kunytskoho ta d-ra Zavalykuta. Shestyi den rozpravy. *Dilo*. 1932. 2 liutoho. Ch. 23. S. 3–4. [in Ukrainian].
- Striletski pomynky na Lysoni. *Dilo*. 1929. 27 chervnia. Ch. 140. S. 3–4. [in Ukrainian].

- Sviato striletskykh pomynok u Stanyslavovi. *Dilo*. 1929. 27 chervnia. Ch. 140. S. 3. [in Ukrainian].
- U Zeleni Sviata ne zabudte pro mohyly i invalidiv. *Dilo*. 1932. 18 chervnia. Ch. 133. S. 4. [in Ukrainian].
- V Zeleni Sviata. *Dilo*. 1926. 20 chervnia. Ch. 135. S. 1–2. [in Ukrainian].
- V Zeleni Sviata. *Diakivski vidomosti*. 1931. Ch. 4–5 (62–63). S. 3. [in Ukrainian].
- Velychave sviato polehlykh u Stanyslavovi. *Dilo*. 1934. 2 chervnia. Ch. 142. S. 1. [in Ukrainian].
- Vidozvy j komunikaty. Ukrainske kraieve t-vo opiky nad invalidamy – do ukrainskoho suspilstva. *Dilo*. 1925. 9 travnia. Ch. 100. S. 4. [in Ukrainian].
- Yaremchuk V. *Moia Odisseia (Spohady)*. Ivano-Frankivsk : Yaryna, 2017. 219 s. [in Ukrainian].
- Z diialnosti Tov. Okhorony Voiennykh Mohyl. *Litopys Chervonoj Kalyny*. 1929. Ch. 3. S. 11–13. [in Ukrainian].
- Z sudovoi sali: Kara za vysypання mohyly i postavлення khresta. *Dilo*. 1933. 28 lystopada. Ch. 315. S. 3–4. [in Ukrainian].
- Zeleni sviata v Sambirshchyni: Podii na mohylakh Striltsiv u Lutsi. *Dilo*. 1933. 15 chervnia. Ch. 152. S. 2. [in Ukrainian].
- Zeleni sviata v Stanyslavovi. *Stanyslavivski visti*. 1937. 27 chervnia. Ch. 9. S. 7. [in Ukrainian].
- Zeleni sviata – dni ukrainskykh invalidiv i striletskykh mohyl. *Dilo*. 1935. 15 chervnia. Ch. 155. S. 1. [in Ukrainian].
- Zeleni sviata – dni ukrainskykh invalidiv i striletskykh mohyl. *Dilo*. 1934. 26 travnia. Ch. 136. S. 1. [in Ukrainian].
- Zeleni sviata – dni ukrainskykh invalidiv ta okhorony striletskykh mohyl/ *Dilo*. 1931. 31 travnia. Ch. 119. S. 3. [in Ukrainian].
- Zolochivshchyna: yii mynule i suchasne / uporiad. Volodymyr Boliubash. Niu-York ; Toronto ; Kanberra, 1982. 661 s. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 22 червня 2019 р.

УДК 94(4).477/353.1.53 “194”

**ГЕРОІКА НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ 1918–1919 рр.
У ФОРМУВАННІ ІДЕЙНОГО ПІДҐРУНТЯ ЗБРОЙНОГО ЧИНУ ОУН (б)
У ГАЛИЧИНІ
(друга половина 1943 р. – початок 1944 р.)**

Ігор ДРОГОБИЦЬКИЙ

*Івано-Франківський обласний інститут післядипломної освіти,
кафедра теорії та методики навчання,
пл. А. Міцкевича 3, 76000, м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: drogobutsky@ukr.net
DOI: 10.15330/gal.32.186-192
ORCID: 0000-0001-8718-9544*

Роман РОМАНІВ

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
кафедра військової підготовки,
вул. Коновальця 72 а, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: 1977lem1977@gmail.com
DOI: 10.15330/gal.32.186-192
ORCID: 0000-0003-1392-6665*

У матеріалах статті йдеться про тяглість традиції національної державотворчої боротьби у 20–40-х рр. ХХ ст. Представлено окремі аспекти використання етосу визвольних змагань українських збройних формацій 1917–1921 р. Організацією українських націоналістів (бандерівців) у Галичині в період Другої світової війни. Окреслено особливості вжитку керівництвом націоналістичного крила вітчизняного національно-визвольного руху Опору героїки військового чину національних мілітарних формацій періоду Західно-Української Народної Республіки та Української Народної Республіки для створення ідеологічного підґрунтя процесу розгортання власних збройних сил – Української Народної Самооборони та Української Повстанської Армії.

Простежено паралелі у означенні кінцевої мети збройної боротьби нації. Вказано також на відмінності у концепції та тактичних засобах осягнення національного суверенітету. Відзначено, що дослідження представленої теми уможливають глибше сприйняття загалом вітчизняного соціуму процесу відстоювання національних прав, а, зокрема, державної незалежності.

У ході висвітлення теми зроблено акцент на використанні матеріалів підпілля та джерел мемуаристичного характеру.

***Ключові слова:** державність, національний суверенітет, рух Опору, націоналістичне підпілля, Організація Українських Націоналістів, Українська Повстанська Армія.*

Визначальні аспекти внеску Організації українських націоналістів (бандерівців) (далі – ОУН(б)) у еволюцію українського національного державотворення у часі нацистсько-радянської війни (1941–1945 рр.) досить розгорнуто представлено в існуючій історичній літературі¹. Відзначимо, що дослідження означених процесів є злободенними в умовах сучасного військового протистояння із зовнішнім агресором та необхідності системної роботи спрямованої на внутрішню консолідацію вітчизняного соціуму.

¹ Історія українського війська. 1917–1995 / упор.: Я. Дашкевич. Львів : Світ, 1996. 840 с. ; Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття : ідеологія і практика. Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. *Добра справа*. 2003. 463 с. ; *Збірник матеріалів I Міжнар. наук. конф. “Національно-визвольна боротьба 20–50-х років ХХ ст. в Україні”* Київ ; Львів, 1993. 293 с. ; Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ ст. Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2000. 305 с. тощо.

З метою системного та цілісного представлення історії національних державницьких змагань у ХХ ст. необхідним видається аналіз практики використання представниками державницьких сил періоду Другої світової війни, а зокрема ОУН (б), тодішньої історичної пам'яті про національну революцію 1917–1921 рр. У цьому контексті доречним є окреслення як елементів ідеологічної програми націоналістів, так і форм привнесення епосу визвольної боротьби у процес створення оунівцями власних військових структур у регіоні. Важливо також окреслити характерні відмінності у державотворчих заходах загалом та концепціях, що стосувалися розбудови національної військової сфери, зокрема між представниками “старшого” та “молодшого” покоління політичних діячів краю. Такий аналіз уможливило констатування еволюції процесу національного державотворення, що у свою чергу, є одним із аргументів супроти тверджень про домінування “анархічних”, “бездержавницьких” тенденцій у життєдіяльності українського етносу.

Окремі дослідники не без підстав стверджують, що своєю активністю, зокрема і на державотворчій ниві, молодша генерація, яка ідентифікувала себе із ОУН (б), кидала виклик усталеним формам політичної діяльності. Із своєю “революційною працею” її адепти намагалися привнести у соціум нові форми, методи та засоби боротьби за інтереси національної спільноти, визначальним із яких була Українська самостійна соборна держава (далі – УССД).

Водночас, слід підкреслити, що остаточні цілі соціально-політичної активності не піддавалися переосмисленню. У розпалі Другої світової війни делегати III-го Надзвичайного Великого Збору ОУН (б) (21–25 травня 1943 р.) у “Постановах” наголошують на тому, що “ОУН проти того, щоб один народ, здійснюючи імперіалістичні цілі, “визволяв”, “брав під опіку” ... інші народи, бо за цими лукавими словами криється огидний зміст – поневолення, насильство, грабунок. ... Тому ОУН бореться ... поки не здобуде Української Самостійної Соборної Держави”². Отож чітко простежується спільність в означенні кінцевої мети національно-визвольних змагань між учасниками Національного Здвигу 1917–1921 рр. та представниками націоналістичного крила національного руху Опору середини 40-х рр. ХХ ст.

Схожість позиції простежується також в означенні визначальної сили, яка б мала реалізовувати стратегію розвитку нації. У цьому контексті творці ідеологічної платформи ОУН (б) зазначали: “Бистре око молодого українського політика не прогавить ані одного моменту, і в кожний сприятливий час кидає світові ... єдину правду: на Україні має право творити Українську Державу лише український народ! ... За боротьбою українського народу традиція оспівана ... піснями кулеметів-гранат Визвольних Змагань 1918–1920 рр.”³.

Водночас, підкреслюючи власне бачення шляхів реалізації права нації на державний суверенітет, керівництво як ОУН загалом, так і ОУН (б) зокрема, виступали із критикою тих способів та форм, які практикувалися у державотворчому процесі доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

² Постанови III Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. *Ідея і чин*. 1943 (Рік II). № 5 ; *Літопис УПА. Основна серія* / за ред.: Ю. Маївського, Є. Штендери. Торонто : Літопис УПА, 1995. Т. 24 : *Ідея і чин: Орган Проводу ОУН, 1942–1946*. Передрук підпільного журналу. С. 231.

³ “Ратай”. За державу. *Стрілецькі вісті. Орган ВШВО II*. 1944 (Рік I). Ч. 19. 30 червня 1944 р. ; *Літопис УПА. Нова серія* / редкол.: / НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ. Київ ; Торонто : Літопис УПА, 2009. Т. 13 : *Воєнна Округа УПА “Буг” 1943–1952. Документи і матеріали*. Кн. II. С. 455.

Проте окремі аспекти боротьби національних збройних формувань згаданого періоду, а зокрема Українських Січових Стрільців, Української Галицької Армії (далі – УГА), Дієвої армії Української Народної Республіки (далі – ДА УНР) тощо, широко використовувалися в ідеологічній та пропагандистській сфері діяльності націоналістів. Ідеологами ОУН (б) констатувалося: “Сьогодні ... тільки ОУН, як політичний провід ... як мілітарна сила, при всецілій підтримці участі цілого українського народу зможе ... зламати всі перешкоди і створити та кріпити раз на все те, за що ... керувалась УГА (Українська Галицька Армія – авт.), Армія Петлюри, за що бореться довгі роки ОУН і що проголосила 30 червня 1941 р. – Українську Самостійну Соборну Державу”⁴. Підкреслюючи, таким чином, тяглість процесу державотворення, оунівці наголошували на значенні єдиного керівного центру в представленні презентованої ними політичної сили. Крім цього, на відміну від широкого кола представників вітчизняного політикуму доби 1917–1921 рр., лідерами ОУН (б) ніколи не ставився під сумнів збройний характер процесу осягнення УССД. Через це питання створення збройних сил набувало в концепції державотворення націоналістів першочергової ваги. Саме тому серед юнацтва ОУН (б) пропагувалася теза про те, що “тільки зброя дасть нам волю”⁵.

Крім цього “покликання” представників молоді генерації вітчизняного націоналістичного руху на окремі складові досвіду старшого покоління борців за державний суверенітет обумовлювалися необхідністю постановня та зміцнення ознак життєздатного національного організму. Михайло Дяченко окреслював їх як “чинники, що творять власні сили народу: національна свідомість і гордість, національна честь, глибокий патріотизм, національна солідарність та національна дисципліна”⁶.

Відштовхуючись від означених якостей керівництво ОУН (б) мало на меті через розробку та втілення системи заходів формувати нову генерацію молоді. Її представники розглядалися як одна із заporук концепції опертя на власні сили, сутність якої зводилася до того, що “ми самі в першій мірі є творцями нашого буття, і від нас залежить, який шлях ми собі стелимо в майбутнє”⁷.

Стосовно зовнішньополітичних інспірацій, спрямованих на реалізацію означеної вище національної мети у формі УССД, позиція проводу ОУН (б) представлялася ним такою, що контрастувала із визначальними формами активності вітчизняної дипломатії періоду 1917–1921 рр. У концепції “співпраці з другими народами” представниками Центрального Проводу (далі – ЦП) ОУН (б) підкреслювалося, що “ми шукаємо пунктів

⁴ 30 червня 1941 р. *Стрільцькі вісті. Орган ВШВО II*. 1944 (Рік I). Ч. 19. 30 червня 1944 р. ; *Літопис УПА. Нова серія* / за ред.: В. Мороз, О. Вовк / НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ. Київ ; Торонто : Літопис УПА, 2009. Т. 13 : Воєнна Округа УПА “Буг” 1943–1952. Документи і матеріали. Кн. II. С. 459.

⁵ Гарасимів І., “Палій”, рой. З юнацьких мрій – у ряди УПА (Спогади ройового УПА). *Літопис УПА. Основна серія*. Торонто ; Львів : Вид-во “Літопис УПА” ; Спільне українсько-канадське підприємство “Літопис УПА”, 1999. Т. 29 / під ред.: І. Тимочко-Камінської та С. Голяша. С. 21.

⁶ Марко Боеслав. Власні сили – динаміт і цемент нації (Думки в 7-му річницю створення УПА). *Ненеріодичне видання УПА “Чорний ліс”*. Дрогобич ; Станіславів ; Чернівці, 1949 (Р. III). Ч. 2 (13). Жовтень 1949 р. *Літопис УПА. Основна серія* / за ред.: Ю. Штендера, П. Потічний. Торонто : Літопис УПА, 1979. Т. 4 : Чорний ліс / видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА (Чорний Ліс). 1947–1950. Передрук підпільного журналу УПА. Кн. II: 1948–1950. С. 133.

⁷ “Стрийський”, “Степанович”. ШВО (III) Наказ ч. 3/45 “Командирам чот і вище” (12 липня 1945 р.). *Літопис УПА. Нова серія* / редкол.: П. Сохань, П. Й. Потічний, Г. Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич ; НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ. Київ ; Торонто : Літопис УПА. 2012. Т. 20 : Воєнна Округа УПА “Лисоня”. Документи і матеріали. 1943–1952. С. 85.

спільних інтересів нашої боротьби з інтересами других народів і держав і на цій площині формуємо основи для нашої міжнародної співпраці” і “український нарід ... в своїй боротьбі проти ворожих імперіалізмів стане рам'я-об-рам'я тільки з тими народами, що визнають його право на власне самостійне державне життя”⁸.

Така позиція доповнювалася узагальненнями, що їх робилося з огляду на існуючу дійсність. Так, керівники регіонального рівня націоналістичного підпілля у післявоєнний період відзначали, що “жодні паризькі, лондонські, нью-йоркські та інші наради чи асамблеї, які до сьогодні не дали нічого позитивного, і на майбутнє нічого не дадуть”⁹. Цим, окрім іншого, обумовлювалася правильність згаданої вище думки про першочерговість опертя на власні сили у процесі боротьби за УССД.

Більш ширшим полем використання етосу та традицій державотворення періоду національної революції 1917–1921 рр. стала царина ідеологічного характеру та сфера військового будівництва. Приклад державотворчих зусиль попередників використовувався ідеологами ОУН (б) для витворення та кристалізації окремих рис, що мали б ознаменувати поставу оунівця-підпільника чи бійця УПА. У відповідних матеріалах наголошувалося, що “визвольні змагання 1917–1921 рр. вповні підтвердили лицарську вдачу українського вояцтва, його чесноти, показали всьому народові, що слава давніх закованих у залізо воїнів, чубатих запоріжців – не загинула, а збереглась”¹⁰.

У спогадах сучасників стверджується, що етос боротьби за суверенність ставав одним із найдієвіших чинників у витворенні своєї позиції в умовах військової дійсності. Іван Гарасимів, для прикладу, коментуючи рішення стати до лав УПА стверджував, що “моїми героями були запорізькі козаки, січові стрільці, вояки армії УНР, УГА, “Карпатської Січі” ... Я вважав, що це велике щастя і гордість – бути вояком української нації”¹¹. Схожі ремарки містяться у споминах Степана Стебельського: “... у 1918 році, мене, чотирилітнього хлопчика, піднесла мати на руках і показала на людей, що зібрались біля школи. ... Маленьким хлопцем я запам'ятав цей образ, і він залишився в пам'яті до сьогодні. Я бачу синьо-жовтий прапор, рушниці й коси. Мій батько іде з селянами воювати за Україну...”¹².

Приклади означеної тяглості можна простежити також і у військовій сфері. У друкованих виданнях націоналістичного крила національного руху Опору вміщувалися правила статутного характеру ДА УНР¹³.

⁸ Постанови III Конференції Організації Українських Націоналістів Самостійників Державників (неповний текст). Ідея і чин. 1943 (Рік. II). № 3. *Літопис УПА. Основна серія* / за ред.: Ю. Маївського, Є. Штендери. Торонто : Літопис УПА, 1995. Т. 24 : Ідея і чин : Орган Проводу ОУН, 1942–1946. Передрук підпільного журналу. С. 138, 141.

⁹ Бутинський С., “Кудеяр”. Звіт за третій квартал 1948 р. (12 жовтня 1948 р., надрайон Броди). *Літопис УПА. Нова серія* / за ред.: М. Романюк ; НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ. Київ ; Торонто : Літопис УПА, 2014. Т. 24 : Золочівська округа ОУН : Організаційні документи. 1941–1952. С. 696.

¹⁰ Стрілецькі вісті. Орган ВШВО II. Ч. 15–16. Рік I. 16. 6. 1944. *Літопис УПА. Нова серія* / НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, вид-во “Літопис УПА”, Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ. Київ ; Торонто, 2009. Т. 13 : Воєнна Округа УПА “Буг” 1943–1952. Документи і матеріали. Кн. II. С. 446.

¹¹ Гарасимів І., “Палій”, рой. З юнацьких мрій – у ряди УПА... С. 23.

¹² Стебельський С. “Хрін”. Крізь сміх заліза. *Літопис УПА. Основна серія*. Торонто ; Львів : Вид-во “Літопис УПА”, 2000. Т. 30 : Степан Стебельський (“Хрін”), Олекса Конопадський (“Островець”). Крізь сміх заліза (Хроніки) / під ред. П. Й. Потічного. С. 64.

¹³ Бойові правила армії УНР (виняте зі “Статуту Польової Служби” армії УНР з 1921 р., затвердженого Головним Отаманом С. Петлюрою). *Стрілецькі вісті : Орган ВШВО II*. Ч. 6. Рік II. червень 1945 р. ; *Літопис УПА. Нова серія* / НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Гру-

Отож боротьба за реалізацію права на національне самовизначення та державний суверенітет стала одним із визначальних проявів політичної активності української нації у ХХ ст. У період національної революції вона увінчалася здобуттям означеної цілі у формах УНР та ЗУНР. Існування означених національних державних організацій у силу комплексу внутрішніх та зовнішніх причин було короткотривалим. Однак пам'ять про цей етап національної історії та епос героїки державницьких змагань стали одними із визначальних чинників що обумовлювали подальші спроби національної спільноти досягнути втрачене. Саме тому ОУН (б), яка продовжувала боротьбу за державний суверенітет у міжвоєнний період та під час Другої світової війни досить широко використовувала героїку попереднього етапу боротьби за самостійність.

Однією із сфер застосування етосу національної революції стало виховання підрастаючого покоління. У практиці роботи з молоддю представники ОУН (б) наголошували на необхідності продовжувати розпочату предками справу державотворення. Водночас наголошувалося на необхідності плекання внутрішньої готовності до “геройського чину” заради окресленої мети. Саме у цьому випадку чи не найчастіше покликання на досягнення звитяжців періоду національної революції.

Проте праця із молодіжним середовищем не трактувалася ідеологами ОУН (б) як самоціль. Тому чи героїчний контент експлуатувався як у процесі формування політичних концепцій, а також ідеологічних підвалин збройного змагу за право реалізації національної ідеї, так і безпосередньо у справі постановня та розгортання військових формацій – УПА та УНС. Саме вони на етапі 1943–1944 рр. визначалися чи не найвагомішими чинниками в досягненні загальної мети – УССД.

**HEROICS OF AN NATIONAL STATE-BUILDING IN 1918–1919 AT THE FORMATION OF THE IDEOLOGICAL BASIS OF MILITARY ACTIVITY OF THE OUN (B) IN HALYCHYNA
(second half of 1943 – beginning of 1944)**

Ihor DROHOBYTSKYI

*Ivano-Frankivsk Regional Institute of Postgraduate Teacher's Education,
Department of a Theory and Methods of Teaching,
A. Mitskiewich sq. 3, 76000, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: drogobutsky@ukr.net*

Roman ROMANIV

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Department of Military Training,
Y. Konovalts st. 72 a, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: 1977lem1977@gmail.com*

The national state-making struggle in the XX century envisages a consistent deployment of the activity of a national community from the events of the national revolution of 1917–1921 in their regional dimension, the state aspirations of the interwar period and the attempts to exercise sovereignty during World War II. The article outlines the basic principles of the OUN (b) ideological platform in 1943–1944. Emphasis is on the consistency in the use of individual components of the national idea. As well some aspects of the use of the ethos of the liberation competitions of the Ukrainian military formations in 1917–1921 are presented.

The peculiarities of using of the leadership of OUN (b) of the heroics of a Ukrainian Halyc'ka Army and the army of Ukrainian People's Republic for create the ideological basis of the process of deployment of the Ukrainian Armed Forces and the Ukrainian Insurgent Army are outlined.

The use of the method of comparative analysis made it possible to detect the parallels in determining the ultimate goal of a nation's armed struggle. Differences in the concept and tactics of the national liberation movement are also presented

Studies of the presented topic make it possible to fully understand the process of asserting national rights, and, in particular, state independence, in the domestic society. In the current reality, the analysis of this field is actualized by the need to consolidate the national community in the struggle for the realization of the components of the national idea.

In the course of coverage of the topic, emphasis was placed on the use of published materials of the national nationalist underground and sources of memoirs.

Keywords: *statehood, national sovereignty, the Resistance movement, the nationalist underground, the Organization of Ukrainian Nationalists, the Ukrainian Insurgent Army.*

REFERENCES

30 chervnia 1941 r. *Striletski visti. Orhan VShVO II. 1944 (Rik I). Ch. 19. 30 chervnia 1944 r. Litopys UPA. Nova seriia / za red.: V. Moroz, O. Vovk / NAN Ukrainy, In-t ukrainskoi arkhieohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, Derzhavnyi komitet arkhiviv Ukrainy, TsDAHO Ukrainy, HDA SBU. Kyiv ; Toronto : Litopys UPA, 2009. T. 13 : Voienna Okruha UPA "Buh" 1943–1952. Dokumenty i materialy. Kn. II. S. 459. [in Ukrainian].*

Boiovi pravyla armii UNR (vyniate zi "Statutu Polovoi Sluzhby" armii UNR z 1921 r., zatverdzenoho Holovnym Otamanom S. Petliuroiu). *Striletski visti : Orhan VShVO II. Ch. 6. Rik II. cherven 1945 r. ; Litopys UPA. Nova seriia / NAN Ukrainy, In-t ukrainskoi arkhieohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy Derzhavnyi komitet arkhiviv Ukrainy, TsDAHO Ukrainy, HDA SBU. Kyiv ; Toronto : Litopys UPA, 2009. T. 13 : Voienna Okruha UPA "Buh" 1943–1952. Dokumenty i materialy. Kn. II. S. 674–675. [in Ukrainian].*

Butynskiy S., "Kudeiar". Zvit za tretyi kvartal 1948 r. (12 zhovtnia 1948 r., nadraion Brody). *Litopys UPA. Nova seriia / za red.: M. Romaniuk ; NAN Ukrainy, In-t ukrainskoi arkhieohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, Derzhavnyi komitet arkhiviv Ukrainy, TsDAHO Ukrainy, HDA SBU. Kyiv ; Toronto : Litopys UPA, 2014. T. 24 : Zolochivska okruha OUN : Orhanizatsiini dokumenty. 1941–1952. S. 696. [in Ukrainian].*

Harasymiv I., "Palii", roi. Z yunatskykh mrii – u riady UPA (Spohady roiovoho UPA). *Litopys UPA. Osnovna seriia. Toronto ; Lviv : Vyd-vo "Litopys UPA" ; Spilne ukrainsko-kanadske pidpriemstvo "Litopys UPA", 1999. T. 29 / pid red.: I. Tymochko-Kaminskoi ta S. Goliasha. S. 21. 23. [in Ukrainian].*

Istoriia ukrainskoho viiska. 1917–1995 / upor.: Ya. Dashkevych. Lviv : Svit, 1996. 840 s. [in Ukrainian].

Kyrychuk Yu. Narysy z istorii ukrainskoho natsionalno-vyzvolnoho rukhu 40–50-kh rokov XX st. Lviv : Lvivskiy nats. un-t im. Ivana Franka, 2000. 305 s. [in Ukrainian].

Kyrychuk Yu. Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40–50-kh rokov XX stolittia : ideolohiia i praktyka. Lviv : Lvivskiy nats. un-t im. I. Franka. Dobra sprava. 2003. 463 s. [in Ukrainian].

Marko Boieslav. Vlasni syly – dynamit i tsement natsii (Dumky v 7-mu richnytsiu stvorennia UPA). *Neperiodychnye vydannia UPA "Chornyi lis". Drohobych ; Stanislaviv ; Chernivtsi, 1949 (R. III.). Ch. 2 (13). Zhovten 1949 r. Litopys UPA. Osnovna seriia / za red.: Yu. Shtendera, P. Potichnyi. Toronto : Litopys UPA, 1979. T. 4 : Chornyi lis / vydannia komandy Stanyslavivskoho taktychnoho vidtynka UPA (Chornyi Lis). 1947–1950. Peredruk pidpilnoho zhurnalu UPA. Kn. II : 1948–1950. S. 133. [in Ukrainian].*

Postanovy III Konferentsii Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv Samostiinykiv Derzhavnykiv (nepovnyi tekst). *Ideia i chyn. 1943 (Rik II). № 3. Litopys UPA. Osnovna seriia / za red.: Yu. Maivskoho, Ye. Shtendery. Toronto : Litopys UPA, 1995. T. 24 : Ideia i chyn: Orhan Provodu OUN, 1942–1946. Peredruk pidpilnoho zhurnalu. S. 138, 141. [in Ukrainian].*

Postanovy III Nadzvychainoho Velykoho Zboru Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv, shcho vidbuvsia v dniakh 21–25 serpnia 1943 r. *Ideia i chyn. 1943 (Rik II). № 5. Litopys UPA. Osnovna seriia / za red.: Yu. Maivskoho, Ye. Shtendery. Toronto : Litopys UPA, 1995. T. 24 : Ideia i chyn: Orhan Provodu OUN, 1942–1946. Peredruk pidpilnoho zhurnalu. S. 231. [in Ukrainian].*

"Ratai". Za derzhavu. *Striletski visti. Orhan VShVO II. 1944 (Rik I). Ch. 19. 30 chervnia 1944 r. Litopys UPA. Nova seriia / redkol.: / NAN Ukrainy, In-t ukrainskoi arkhieohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, Derzhavnyi komitet arkhiviv Ukrainy, TsDAHO Ukrainy, HDA SBU. Kyiv ; Toronto : Litopys UPA, 2009. T. 13 : Voienna Okruha UPA "Buh" 1943–1952. Dokumenty i materialy. Kn. II. S. 455. [in Ukrainian].*

Stebelskyi S., “Khrin”. Kriz smikh zaliza. *Litopys UPA. Osnovna seriia*. Toronto ; Lviv : Vyd-vo “Litopys UPA”, 2000. T. 30 : Stepan Stebelskyi (“Khrin”), Oleksa Konopadskyi (“Ostroverkh”). Kriz smikh zaliza (Khroniky) / pid red. P. Y. Potichnoho. S. 64. [in Ukrainian].

Striletski visti. Orhan VShVO II. Ch. 15–16. Rik I. 16. 6. 1944. *Litopys UPA. Nova seriia* / NAN Ukrainy, In-t ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, Derzhavnyi komitet arkhiviv Ukrainy, TsDAHO Ukrainy, HDA SBU. Kyiv ; Toronto : Litopys UPA, 2009. T. 13 : Voienna Okruha UPA “Buh” 1943–1952. Dokumenty i materialy. Kn. II. S. 446. [in Ukrainian].

“Stryiskyi”, “Stepanovych”. ShVO (III) Nakaz ch. 3/45 “Komandyram chot i vyshche” (12 lypnia 1945 r.). *Litopys UPA. Nova seriia* / redkol.: P. Sokhan, P. Y. Potichnyi, H. Boriak, V. Lozytskyi, R. Pyrih, Yu. Shapoval, O. Udod, S. Kokin, M. Posivnych ; NAN Ukrainy, In-t ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, Derzhavnyi komitet arkhiviv Ukrainy, TsDAHO Ukrainy, HDA SBU. Kyiv ; Toronto : Litopys UPA. 2012. T. 20 : Voienna Okruha UPA “Lysonia”. Dokumenty i materialy. 1943–1952. S. 85. [in Ukrainian].

Zbirnyk materialiv I Mizhnar. nauk. konf. “Natsionalno-vyzvolna borotba 20–50-kh rokiv XX st. v Ukraini”. Kyiv ; Lviv, 1993. 293 s. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 29 червня 2019 р.

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ

УДК 94(477) (045)

СТОЛІТТЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: НЕВИВЧЕНІ УРОКИ ІСТОРІЇ

Ігор ГАВРИЛІВ

вул. Ак. Лазаренка, 38/2, 79026, м. Львів, Україна

e-mail: Havryljv-I@ukr.net

DOI: 10.15330/gal.32.193-197

ORCID: 0000-0001-6815-520X

Сучасні негаразди в процесі становлення та розбудови Української держави спонукають, котрий раз, звернутися до гіркого досвіду історичного минулого. А він вчить, що надія на об'єктивний хід державотворення великого європейського народу не дає підстав нехтувати елементарними заходами, що спонукають до утвердження національної диктатури перед зовнішніми та внутрішніми викликами, які дезорганізують українство впродовж віків. Тому аналіз подій та проведення історичних паралелей сприятиме осмисленню минулого, усвідомленню теперішнього та реально прогнозованого майбутнього у справі скріплення незалежної державності України як європейської та світової геополітичної потуги. Історична пам'ять кличе до боротьби, щоб не повторити долю попередників – жертв трагічного ХХ ст., яке призвело до геноциду українців, що переполовинило їхню чисельність.

Ключові слова: *Українська держава, визвольна боротьба, окупаційні режими, національна диктатура, державна дисципліна, громадянське суспільство.*

Двадцять сьому річницю Акту проголошення державної незалежності Україна відзначила в умовах п'ятого року воєнних дій на Донбасі, що забрали понад 10 тис. життів, 25 тис. поранених та покалічених та 1,5 млн. переміщених осіб, а матеріальні збитки оцінюються у понад 50 млрд. американських доларів. Бачимо посилення експансіоністських дій Російської Федерації у Причорномор'ї та Приазов'ї, побудову Керченського моста, що разом із іншим становить загрозу судноплавству та обіцяє в перспективі величезні матеріальні збитки для українських портів Маріуполя та Бердянська. Своєю чергою, анексія Криму супроводжується переслідуванням українських громадян, що призводять до арештів із суттєвими термінами ув'язнення. Крім того, все це супроводжується масованими інформаційними атаками, які посилюються наростаючими терористичними актами з непередбачуваними наслідками щодо загрози бути втягнутими у повномасштабний збройний конфлікт, який становитиме пряму загрозу втрати державності України. На усі ці виклики влада України реагує досить мляво, продовжує зловживати корупційними діями, видимість реформ супроводжується некомпетентністю урядовців КМУ, депутатів ВРУ, масовими зловживаннями на місцях, що веде до занепаду усіх сфер життєдіяльності держави: освіти, науки, охорони здоров'я, економіки, господарства, фінансової нестабільності, дорожнечі товарів масового попиту, комунальних платежів, що викликає у громадян країни роздратування, розчарування та кидає у безвихідь. Збідніння переважної більшості мешканців України стимулює міграційні процеси, що загострюють негативні тенденції у суспільстві.

На тлі цих подій країна відзначає століття відродження державності, що викликає інтерес не лише у фахових істориків, які активізували свої дослідження. Коли розглядати майже три десятиліття надбання сучасної вітчизняної історіографії, то слід відзначити, що практично закриті усі "темні" та "світлі" плями української історії, а тема визвольних змагань 1914–1923 рр. і Української революції 1917–1921 рр. – найбільш популярна та широко розроблена у численних публікаціях. Особливий вклад у це внесли Тарас Гунчак, Юрій Шаповал, Всеволод Верстюк, Володимир Сергійчук, Олександр Реєнт, Станіслав Кульчицький, Віктор Голубко, Григорій Савченко, Микола Литвин, Сергій Литвин та багато інших дослідників. Також обнародовано

достатню кількість архівних документальних матеріалів, свідчень учасників подій, проведений скурпульозний аналіз фактологічних та статистичних даних, які досить повно та неупереджено розкривають цілісну картину тогочасних історичних подій. Тому в контексті вище наведеного необхідно поділитися думками щодо причин поразки та тих, очевидно невивчених уроків, які безпосередньо торкаються не лише періоду столітньої давності, але й сьогодення.

Насамперед слід визначитися із деякими методологічними підходами та дефініціями термінологічних понять, що безпосередньо торкаються даної теми. Так на початку революційних подій в Україні у 1917–1918 рр. на протигагу природній національно-державницькій владі Української Центральної Ради та її уряду – Генеральному Секретаріату, яких підтримало 75% громадян Української Народної Республіки під час виборів до Установчих зборів, створюються Ради, як органи влади, що були накинуті збройною силою російським окупаційним режимом на території УНР. Російські більшовики, виправдовуючи вторгнення в УНР 4 (17) січня 1918 р. демагогічно заявляли: “Генеральный секретариат Центральной рады... [разжигает] национальную вражду между братскими народами и старается образовать на Украине буржуазную власть. От имени Украинской Народной Республики объявляем Генеральный секретариат Центральной рады врагом свободного украинского народа, призываем и приказываем всем верным делу рабоче-крестьянской революции войскам бороться против буржуазного Секретариата киевской Центральной рады...”¹. Звідси є очевидним, що, “советська влада прийшла до нас на російських штиках”, тому неправильно є теза, “... що Перша світова війна стала своєрідною прелюдією до кривавої братовбивчої громадянської війни 1918–1921 рр. в Україні”². Адже практично усі ключові посади партійно-урядового владного апарату УССР були очолювані не українцями, а російськими шовіністами, незважаючи на їхнє єврейське, кавказьке та інше походження. На місцях впровадження радянської влади виглядало наступним чином: “Організують владу прислані комуністи, переважно москалі та жиди, які за всяку ціну стараються затягнути до праці в установах, особливо в хлібо- і продуктозаготовках місцевих большевиків, не кажучи вже про технічний персонал і урядовців, яких вони мусять наймати з місцевих людей. Перш за все “товаришам” іде про те, щоб хоч трохи виглядало, що советська влада є “справжня українська влада”. По друге, щоб опанувати положення, їм необхідні люди, які знають населення, обставини і умови. Вони дуже радо приймають до себе і видають партійні білети шкурникам, що пхаються до влади задля власного добробуту не дивлячись на їх буржуйське чи куркульське походження, добре ураховуючи те, що коли хто з них і не є “ідейним большевиком”, то споріднившись із владою кров’ю і насильством над українським населенням, буде потім змушений триматися її, бо в разі повороту його дожидає перша куля”³. Очевидно тих небагатьох етнічних українців, які увійшли до владного істеблїшменту, можна вважати “колабораціоністами”, зрештою майже всі вони були піддані репресіям у 1930-х рр. Тому УССР упродовж 1921–1991 рр. була не “формою української державності”, а лише московською колоніальною адміністрацією на території українських земель.

Також, на наш погляд, неприпустимо вживати термін “національні меншини”, яких в Україні ніколи не було і немає сьогодні. Адже ті інонаціональні групи, що проживають на території України є прийшлими і не можуть претендувати на статус “національно-територіальної автономії” (можливо за винятком – караїмів, гагаузів та кримських татар в ареалі свого розселення).

У багатьох публікаціях австро-німецькі війська у 1918 р. представлені як окупаційні, а не союзні, згідно Брестського мирного договору. За допомогу у боротьбі з більшовиками українці мали розрахуватися продуктами харчування. На той час німці та австрійці купували хліб, з розрахунку курсу валют: 100 німецьких марок дорівнювало 46 українським карбованцям. Натомість росіяни хліб реквізували. Оскільки, українська влада не змогла виконати в повній мірі союзницькі зобов’язання, продукти прийшлося силоміць забирати у селян, що

¹ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 : Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Київ : Либідь ; Військо України, 1994. Кн. 2 : Документи та матеріали. С. 11.

² Перша світова війна 1914–1918 рр. і Україна. Українські землі у центрі цивілізаційної кризи / упоряд. О. П. Реєнт. Київ : Кліо, 2015. С. 44.

³ Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. Львів : Червона калина, 1992. С. 51–52.

викликало, своєю чергою, хвилю повстань, які у багатьох випадках були спровоковані більшовицькою агентурою.

Незважаючи на складні воєнно-революційні обставини, українську владу підтримало населення від Холмщини до Севастополя та від Лемківщини до Донщини. Утопічні надії на федерацію “братніх народів” привели українських соціалістів до втрати державності.

Звідси урок перший – українській владі тоді, як і тепер, потрібно було дбати лише про задоволення національно-державницьких інтересів українців, а не іногородців, які мали би просити задоволення своїх культурно-господарських прав у титульної нації, підтвердивши свою дієву лояльність до українства та сприяючи побудові незалежної Української держави. Натомість утопічні мрії українських соціалістів початку ХХ ст. співпадають у багатьох випадках з утопічними надіями лібералів-глобалістів початку ХХІ ст. Тоді вважалося, що “реформована Росія мала б стати, у свою чергу, членом федерації Європейської від Атлантичного океану до Уралу і Закавказзя як перехідного етапу до світової демократичної федерації”. Коли УЦР скликала у Києві упродовж 21–28 вересня 1917 р. З’їзд представників народів та областей колишньої Російської імперії, на який прибули представники татар, грузинів, латишів, литовців, поляків, євреїв, білорусів, естонців, молдаван, донських козаків, союзу козацьких військ та бурятів (загалом 93 особи), росіяни своїх представників не прислали. Це лише підтверджувало їхню традиційну імперсько-шовіністичну позицію. Більшовики, незважаючи на їхнє голослівне гасло про право націй на “самоопределение, вплоть до отделения”, не могли собі уявити Україну – навіть як самостійну робітничо-селянську республіку. Тому діяли під гаслом: “Смерть буржуям и украинцам!” Сьогодні під час окупації Криму та частини Донбасу за показову українськість – мову, синьо-жовтий прапор чи навіть стрічку, тризуб, вишиванку і т. п. людей переслідують – арешти, побиття, навіть убивства...

Незважаючи на очевидну ворожість росіян до всього українського, серед нашого громадянства знаходяться персони, що немов “зачаровані” російським імперіалізмом. Про таких ще у 1918 р. влучно висловився видатний український мислитель та громадський діяч Дмитро Донцов: “Мусимо бути державниками, як націоналістами, пам’ятаючи, що жид, поляк або москаль, що твердо стоїть на ґрунті української державності, є її ліпшою підпорою, як українці, що марять про федерацію. Мусимо йти дорогою соціального компромісу, коли хочемо бути безкомпромісовими щодо ідеї української державності. Розуміється, що угодовість не сміє посуватися аж так далеко, щоб неукраїнські елементи захопили політичну керму в державі”⁴.

Тому, враховуючи сьогоднішній критичний стан української державності слід вказати, що на початку 1990-х рр. слід було піти по шляху Балтійських держав, які не надали іногородцям право громадянства. Також, усі хто не сприймав існування незалежності України мали би покинути її територію. У цьому випадку не було би такої значної підтримки населенням Криму та Донбасу ідеї “захисту російськомовного населення від примусової українізації”, що несли окупаційні російські т. зв. “зелені чоловічки”. Адже традиційно Москва застосовувала дві особливі стратегії для війни із сусідами: 1) попереднє формування промосковської “п’ятої колони” в середовищі вірогідного противника; 2) подання своєї агресії як внутрішній конфлікт⁵. Слід ще відзначити про показову спробу росіян налаштувати один проти одного різні соціальні групи народу – “бідних проти багатих”, що завжди приносило їм успіх у дезорганізації місцевого населення із його поневоленням. Але якщо у 1918 р. вони захищали “социально близких”, то тепер – “русскоязычных”.

Другий урок стосується безпеки та оборони країни. На зламі 1917–1918 рр. УЦР не використала можливість мобілізувати близько мільйонний склад українізованих військових частин, які змогли б успішно протистояти більшовицькій навалі. Натомість лідери УЦР III Універсалом проголошують демократичні свободи та скасування смертної кари – це в час продовження світової війни, розгортання анархічних процесів в Україні, коли внаслідок дезер-

⁴ Донцов Д. Міжнародне положення України і Росія. *Український націоналізм : історія та ідеї* : наук. зб. Вип. I / за ред. О. Багана. Дрогобич : Посвіт, 2009. С. 386.

⁵ Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. “Братня” навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. Київ, 2016. С. 27.

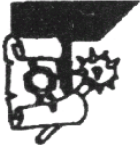
тирства маси озвірілого вояцтва здійснюють інспіровані більшовиками гасла: “Грабь награбленое!” Щось подібне вбачаємо в тому, що ядерне роззброєння України у 1990–х рр. потрібно було провести лише після демаркації та делімітації усього периметру кордону; забезпечення усіма сусідами, насамперед РФ, незалежності та непорушності території Української держави підкріпленими відповідними гарантіями Ради Безпеки ООН; здійснивши обмін стратегічних ракет на суттєву матеріально-фінансову допомогу у проведенні реформ усього життя країни; безумовний вступ України в ЄС та НАТО.

Урок третій у сфері компенсації РФ збитків, які понесла Україна за понад трьохсотлітній стан перебування під московським пануванням. Адже під час підписання Ризького договору 18 березня 1921 р. Росія мала сплатити Польщі 30 мільйонів рублів за участь у господарському житті царської Росії і повернути культурно-мистецькі цінності, вивезені з польських земель. Очевидно, що Україна мала б створити відповідну історико-правову комісію щодо підрахунку людських, матеріальних та моральних втрат, які поніс український народ за століття винищення, поневолення, визиску та депортацій.

Четвертий урок стосується того, хто мав би здійснювати процеси розбудови та утвердження державності. Відомий історик, міністр закордонних справ в добу Гетьманату Дмитро Дорошенко згадував, що українці: “... не бажали йти на “неспокійні посади”, не хотіли “компрометуватись”, боялись брати на себе відповідальність і т. д. А тим часом узяти у свої руки фактично керування самим адміністративним апаратом – був найліпший спосіб перевести “українізацію” на місцях. Замість того обмежувались наріканнями і скаргами... Як звісно, самий кабінет міністрів, він (Павло Скоропадський – *І. Г.*) хотів від початку скласти з українців національного напрямку, і коли цього не сталося, то лише тому, що особи, до яких він звертався, обставляли свій вступ різними далекойдучими умовами. Але й далі кожен з українців національного напрямку, якому пропонувано якийсь пост, відмовлявся, або починав торги, під тим чи іншим претекстом ухилявся, волюючи заставатись в опозиції, критикувати, скаржитись і нарікати, замість використовувати всяку можливість, щоб здобути реальний вплив на справи...”⁶. Щось подібне переживаємо і нині. Коли у 1990-х рр. до влади прийшли посередності, які мали відповідну освіту, досвід, знання, але не мали відповідних здібностей до успішного налагодження державницького життя країни, то уже у 2000–х рр. владу захопили невіглахи із сумнівною освітою та відсутністю фахових знань. Тому сприяла кримінально-олігархічна система влади, вибудована в Україні, яку не змогло здолати громадянське суспільство після Помаранчевої Революції 2004 р. та Революції Гідності 2013–2014 рр. Тому національні політичні сили та громадські організації при підтримці широкого загалу за участі мас-медіа зобов’язані вишукувати та висувати на керівні посади людей фахових, відповідно кваліфікованих, патріотично налаштованих, вольових альтруїстів, які уже перевірені у конкретних справах, аби швидко здійснити реформи усіх сфер життєдіяльності держави.

П’ятий урок говорить про те, що кожний народ має захищати передусім свої власні інтереси, а не лише дбати про інших. Коли РФ здійснила агресію проти України у 2014 р., анексувавши Крим та нав’язавши нам “гібридну війну” на Донбасі, одразу ж наші західні сусіди згадали про “свої претензії” щодо України. Румуни повели розмови про т. зв. “велику Румунію”, очевидно 1941 р., коли вони були союзниками гітлерівської Німеччини. Поляки ніяк не можуть змиритися, постійно згадуючи т. зв. “людобуйство” на Волині та Галичині у 1943–1944 рр. Угорці підняли питання про т. зв. “угорську національну меншину” на Закарпатті. Тут слід нагадати нашим західним сусідам про ті вікові кривди, які їхні співвітчизники проводили щодо українців “на нашій, не своїй землі”. Звичайно, що все це інспіровано московською агентурою. Але угорський документ показово демонструє, як прийшли народи намагалися асимілювати місцеве українське населення: “Щодо чужих і відсталих рас, котрі співживуть з нами в нашій країні, то треба так організувати справу, щоб ніхто ані не писнув, щоб тут не було чути жодного іншого голосу, крім нашого, мадярського. Мусимо показати, що маємо силу і владу, бо

⁶ Цит. за: Часто П. Вільне слово американської України. До 120-річчя “Свободи”, україномовного видання Українського Народного Союзу, всегромадської газети українців США (1893–2013). “Ukrainian Book”. Нью-Йорк : TIMPANI ; Ужгород, 2012. С. 358–359.

тільки сильні і могутні мають авторитет. Як хочемо жити, мусимо розмножуватися, асимілюючи чужі елементи, не сміємо допустити, щоб слов'янські народи в нашій державі поширювалися, треба відривати їх від слов'янського тіла і прилучати до себе... Учитель повинен був говорити лише угорською мовою, вчити лише угорською і поза школою при зустрічах з дітьми вживати лише угорську мову”⁷.

Наша відповідь має бути адекватною. Тобто у розбудові та утвердженні української державності потрібно керуватися Шевченковим: “В своїй хаті, своя й правда, і сила, і воля!” Також на протипагу трагічними подіям 1918–1919 рр., коли численні повстанські загони анархістських отаманів не проявили відповідної “державної дисципліни” (вислів Симона Петлюри), не підтримали законний український уряд – сьогодні необхідно усе зробити, щоб країна не збилася з наміченого курсу на входження у європейські та євроатлантичні структури, не поринула у хаос господарської розбалансованості і нав’язаного ззовні сепаратизму окремих регіонів. Для того політичні еліти на чолі громадянського суспільства зобов’язані проявити державницьку мудрість провівши необхідні зміни у всіх сферах життя України внаслідок чергових виборів Президента та нового складу ВРУ у 2019 р.

CENTURY OF RESTORATION OF UKRAINIAN STATEHOOD: NOT LEARNED LESSONS OF HISTORY

Ihor HAVRYLIV

Ak. Lazarenka St., 38/2, 79026, Lviv, Ukraine

e-mail: Havryljv_1@ukr.net

Summary

Modern upheavals in the process of the formation and development of the Ukrainian state are encouraging, once again, to turn to the bitter experience of the historical past.

And it teaches that the hope for an objective move of the state creation of a great European nation does not give grounds for neglecting of the elementary measures that lead to the adoption of a national dictatorship in front of the external and internal challenges that have disorganized Ukrainians for centuries.

Therefore, the analysis of events and the laying on a historical parallel will contribute to the understanding of the past, the realization of the present and actually predicting of future in affirming of the independent statehood of Ukraine as a European and world geopolitical power.

Historical memory calls for struggle, so as not to repeat the fate of the predecessors – the victims of the tragic twentieth century, which led to the genocide of Ukrainians, which extirpated half of the population of Ukraine during 20th century.

Keywords: *Ukrainian state, liberation struggle, occupation regimes, national dictatorship, state discipline, civil society.*

REFERENCES

Bilas I. Represyivno-karalna systema v Ukraini 1917–1953 : Suspilno-politychnyi ta istoriko-pravovyi analiz. Kyiv : Lybid ; Viisko Ukrainy, 1994. Kn. 2 : Dokumenty ta materialy. [in Ukrainian].

Brekhunenko V., Kovalchuk V., Kovalchuk M., Korniienko V. “Bratnia” navala. Viiny Rosii proty Ukrainy XII–XXI st. Kyiv, 2016. [in Ukrainian].

Chasto P. Vilne slovo amerykanskoj Ukrainy. Do 120-ricchia “Svobody”, ukrainomovnoho vy-dannia Ukrainskoho Narodnoho Soiuzu, vsehromadskoi hazety ukrainsiv SSHa (1893–2013). “Ukrainian Book”. Niu-York : TИMPANI ; Uzhhorod, 2012. [in Ukrainian].

Horlis-Horskyi Yu. Kholodnyi Yar. Lviv : Chervona kalyna, 1992. [in Ukrainian].

Dontsov D. Mizhnarodne polozhennia Ukrainy i Rosiia. *Ukrainskyi natsionalizm: istoriia ta idei* : nauk. zb. Vyp. I / za red. O. Bahana. Drohobych : Posvit, 2009. [in Ukrainian].

Persha svitova viina 1914–1918 rr. i Ukraina. *Ukrainski zemli u tsentri tsyvilizatsiinoi kryzy / uporiad.* O. P. Reient. Kyiv : Klio, 2015. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 3 липня 2019 р.

⁷ Часто П. Вільне слово американської України. До 120-річчя “Свободи”, україномовного видання Українського Народного Союзу, всегромадської газети українців США (1893–2013)... С. 55, 56.

УДК 340.1(477); 130.123

ЛЮДИНОЗНАВЧЕ ОСМИСЛЕННЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ

Ярослав КАЛАКУРА*Державний вищий навчальний заклад**“Київський національний університет імені Тараса Шевченка”,
кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки,
вул. Володимирська 60, 01033, Київ, Україна**e-mail: kalajar@ukr.net**DOI: 10.15330/gal.32.198-204**ORCID: 0000-0002-8598-9019*

На основі аналізу української історіографії 1991–2018 рр. висвітлюється методологія і сутність антропологічного підходу в дослідженні Соборності України, обґрунтовується переміщення уваги з конкретних подій і документів на їх учасників і творців, на людей, задіяних у процесах. Виділено три етапи історіографії Соборності: перший – 1991–2004 рр.; другий – між Помаранчевою революцією і Революцією Гідності і третій – сучасний. Відстежено домінуючі тенденції дослідження проблеми, зокрема: перехід від висвітлення Соборності як Акту Злуки до трактування її як тривалого і транзитного процесу; Соборність стала об’єктом міждисциплінарних досліджень; застосування цивілізаційного та антропологічного підходу до осмислення Соборності і перехід від студіювання історії подій до історії людей. Виокремлено три сегменти об’єкту людинознавчого погляду на проблему: ідейні натхненники, організатори і учасники соборницького процесу; носії соборницької ідеї; дослідники Соборності. Висловлені пропозиції та рекомендації щодо подальшого дослідження Соборності, утвердження державної та духовної єдності українського суспільства.

Ключові слова: антропологічний підхід, людинознавчий вимір, історіографія, УНР, ЗУНР, Акт Злуки, соборність України, соборницький процес.

Багаторічний досвід дослідження Соборності України засвідчує, що пізнати і осмислити її належним чином можна лише у координатах історичної антропології, тобто того сегменту історичної науки в її сучасному, постмодерністському розумінні, для якого пріоритетним об’єктом пізнання виступають не стільки безпосередні події і явища, які здебільшого вже з’ясовані, скільки їх творці і учасники, тобто люди. Актуальність означеної проблеми зумовлюється кількома чинниками. По-перше, не дивлячись на те, що людина – творець і найбільша цінність, участь конкретних людей в українському соборницькому процесі, цей аспект ще не отримав належного висвітлення в історичних дослідженнях. По-друге, антропологічний поворот історичної науки об’єктивно диктує необхідність подальшого опрацювання методології людинознавчого пізнання в контексті цивілізаційної теорії, подолання негативних наслідків комунізації історичного знання. І, по-третє, проблеми соборності України перебувають в епіцентрі фальсифікацій та спотворень, передусім з боку російської історіографії, залишаються об’єктом різного роду маніпуляцій суспільною свідомістю. Ці та інші чинники висувають означену проблему в число актуальних завдань історичної науки і практичної діяльності щодо зміцнення єдності і соборності українського народу.

Ряд питань антропологічного підходу уже знайшов висвітлення у низці праць¹, автори яких висвітлюють його сутність і частково торкаються методологічних засад людинознавчих досліджень. На важливість означеної проблематики вказано і в окремих студіях², безпосередньо

¹ Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки). Київ : ІПіЕД, 2009. 467 с. ; Павлишин О. Об’єднання УНР і ЗУНР : політико-правовий аспект (кінець 1918–перша половина 1919 р.). *Вісник Львівського університету*, 2002. Вип. 37. С. 327–349 ; Соборність як чинник українського державотворення / упорядн. Р. Пиріг. Київ : ІУ НАНУ, 2009. 229 с. ; Шляхи та механізми консолідації українського суспільства, утвердження ідеалів соборності, свободи та демократії. Київ : КНЕУ, 2012. 294 с.

² Великочий В., Савчук Б. Українська історіографія про значення і наслідки Акту злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 рр. *Історія. Філософія. Релігієзнавство*. 2008. № 1. С. 43–48 ; Калакура Я. С. Соборність

присвячених історіографії соборності України. Мета пропонованої статті полягає в тому, щоб, спираючись на напрацювання попередників, з'ясувати специфіку людинознавчого осмислення Соборності України як тривалого процесу утвердження державної і духовної єдності суспільства, розкрити роль людського чинника у самому соборницькому процесі та його дослідженні, показати значення Соборності для людини, збереження і захисту цілісності етнічної території українського народу.

В умовах антропологічного повороту гуманітарних наук, генераційного підходу, який дедалі ширше утверджується в історичній науці, пріоритетним об'єктом дослідження, в тому числі й історичного, виступає людина, її особистість як найбільша цивілізаційна цінність, її життєдіяльність у різних сферах суспільного розвитку, включаючи націо- і державотворення.

Людинознавчий вимір має й сама українська соборність. Як засвідчують провідні вчені, українці за антропологічним складом однорідніші, ніж, скажімо, німці чи італійці, не говорячи вже про московитів. Ідея української соборності ґрунтується на генетичному корінні, носить природний і транзитний характер, вона передавалася від покоління до покоління і на всіх етапах історії наштовхувалась на спротив ворогів, зацікавлених у розмиванні єдності українства, доказом чого є й нинішня війна РФ проти України.

Об'єкт людинознавчого погляду на Соборність у координатах історіографії має три виміри: ідейні натхненники, організатори і учасники соборницького процесу, люди, котрі користуються його наслідками і працюють на підтримку та захист Соборності і, нарешті, дослідники проблеми, їх науковий доробок. Соборність не абстрактне поняття. Це, передусім, люди – українці, мешканці українських земель на Сході і Заході, на Півночі і Півдні, громадяни нашої держави і українці у світі. Це і є одна велика соборна українська родина.

Не заглиблюючись у лінгвістику, все ж варто зазначити, що на відміну від російської імперської свідомості, де соборність дотепер пов'язується із “собиранием земель”, передусім чужих, свідченням чого і є путінська анексія АРК, окупація частини Донбасу і провокації в Азовському морі, в українській традиції – соборність – це єдність людей, духовна цілісність України. Багато хто пам'ятає роман Олеся Гончара “Собор”. Так от, Собор – це наш храм, духовний символ, єдність наших душ, нашої історичної пам'яті, нашого майбутнього. Сакральності цього храму, нашій Соборності, її духовності неминуче служитиме об'єднана Православна церква України, яка отримала Томос на автокефалію. Як зазначає її митрополит блаженніший Епіфаній, вона утверджуватиме у суспільстві любов, а не ворожнечу і ненависть. У зв'язку з цим згадалась думка Любомира Гузара: Україна не ділиться на Схід і Захід, вона ділиться на тих, хто її любить, і хто її не любить.

У лексиконі українських мислителів концепт “соборність” виокремився ще в середині ХІХ ст., а генетично він сягає щонайменше княжих часів Києворуської і Галицько-Волинської держав. Змістовно це поняття наповнювалося і збагачувалося в козацько-гетьманську добу, а політично почало викристалізовуватися на межі ХІХ–ХХ ст., коли звернення до досвіду минулого набувало особливої актуальності та гостроти у зв'язку з новим етапом українського національно-визвольного і державницького руху. Українська історіографія, якщо не рахувати поодиноких праць істориків діаспори 1920–1980-х рр., досліджує проблему Соборності фактично 28 останніх років, адже в советські часи було накладене табу навіть на сам термін “соборність”. Її започаткували кілька статей 1989–1991 рр., поштовхом до яких стали відзначення 50-річчя так званого “возз'єднання” західноукраїнських земель з УРСР, утворення Народного Руху України, Української республіканської партії на чолі з Левком Лук'яненком, інших національно-демократичних об'єднань, Живий ланцюг Соборності 21 січня 1990 р., відтак Декларація про державний суверенітет і Акт проголошення незалежності України. Велику роль у світоглядному та методологічному переозброєнні постсоветських істориків відіграли маловідомі джерела та діаспорна історіографія.

У новітній історіографії Соборності можна виділити три етапи: перший – 1991–2004 рр.; другий – між двома революціями – Помаранчевою і Революцією Гідності і третій – сучасний, який триває. У нас сформувалася ціла плеяда дослідників проблеми, на жаль деякі уже відійшли у світ вічності: Ярослав Дашкевич, Олександр Карпенко, Іван Курас, Степан Макарчук, Май Панчук, Іван Рибалко, Юрій Сливка та ін. Плідно працюють над цією проблематикою Богдан Андрусишин, Владислав Верстюк, Володимир Великочий, Іван Гошуляк, Ярослав Грицак, Олександр Добжанський, Іван Дробот, Орест Красівський, Станіслав Кульчицький, Микола Кугутяк, Микола Литвин, Олег Павлишин, Степан Павлюк, Іван Патриляк, Руслан Пиріг, Ігор Райківський, Олег Рафальський, Олександр Реєнт, Володимир Сергійчук, Валерій Смолій, Валерій Солдатенко, Ігор Соляр, Ігор Цепенда, Михайло Юрій та ін.

Якщо говорити про змістовний вимір опублікованих праць, а їх понад 600, то можна виділити щонайменше три важливих тенденції нагромадження знань. Перша – це перехід від висвітлення Соборності як події, пов'язаної з ухваленням Акту Злуки, до трактування її як тривалого, транзитного процесу, який не завершився й продовжується сьогодні. Друга – соборність, як наукова проблема, з урахуванням енергетичного бачення набула міждисциплінарного характеру, в її осмисленні поряд з істориками беруть участь політологи, правознавці, філософи, етнологи, економісти, демографи, психологи, культурологи, географи. І третя – найбільш нова. Нині дослідження соборності розгортається на засадах цивілізаційного та антропологічного підходу і переходу від студіювання історії подій до історії людей, супроводжується подоланням негативних наслідків комунізації науки, формаційного і партійно-класового трактування історичного процесу.

З погляду антропології, Соборність ґрунтується на спадкоємності усіх поколінь борців за волю і самоствердження України, яку Тарас Шевченко визначив як кровну і генетичну єдність “мертвих, живих, і ненарождених”. Наші предки і їх нащадки упродовж віків освоювали і закладали цілісність етнічної території України, захищали і відстоювали її неподільність, забезпечували безперервність української історії, зберігали і плекали рідну мову як головний ідентифікатор нації, сформували етнонаціональну ідентичність українців, унікальність їх характеру, ментальності, культури, освіти, науки та духовності, християнські цінності, почуття нескореності та нездоланності українського духу, єдності цивілізаційних устремлінь української нації. Символічною метафорою Соборності проникнутий наш Національний гімн України із його закликком стати на захист у “бій кривавий від Сяну до Дону”.

Тож перед історичною наукою і гуманітаристикою загальною постало винятково актуальне завдання дати відповідь, якою мірою наша соборність є творінням людей і для людей, хто ці Люди, які закладали ідейні підвалини соборницького руху, будували його фундамент і забезпечили реалізацію в новітній історії. Багато з цих імен, безумовно, відомі, але їх мільйони, усіх не назвеш, адже мова йде про 30 поколінь наших одноплемінників. Це київські, переяславські, чернігівські, волинські і галицькі князі – Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Роман Мстиславич, Данило Галицький, це наші славні гетьмани – Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Петро Дорошенко, Іван Мазепа та інші. Це наші духовні Пастері, носії християнських цінностей і моральні авторитети, насамперед Григорій Сковорода, галицькі будителі – провідники “Руської трійці”, діячі Київської громади, Тарас Шевченко, Михайло Драгоманов, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Грушевський, Симон Петлюра, Євген Коновалець, Степан Бандера, Роман Шухевич і т. д. Це підпільники ОУН і вояки УПА, українські шістдесятники і дисиденти – Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, брати Горині, Герої Помаранчевої революції і Революції Гідності, Небесної сотні і антитерористичної операції.

Більшість істориків схиляються до думки про те, що прологом Соборності, головною об'єднуючою і консолідуючою постаттю наддніпрянців, слобожанців, галичан, волинян, буковинців і закарпатців був Тарас Шевченко та його творчість. Він став духовним батьком, опікуном і символом незламності української нації. Його портрети висіли в кожній селянській оселі між іконами святих, а проникливі слова “Обніміться ж, брати мої, молю вас, благаю!” сприймалися як заповіт для кожного свідомого українця. На час Першої світової війни і Української революції на всіх українських землях склався своєрідний культ Т. Шевченка, чий образ уособ-

лював прагнення українського народу до свободи, соборності та національної державності і справляв колосальний вплив на революційність мас, їх національну свідомість, спонукав українців Сходу і Заходу до спільних дій братання.

Новітня історіографія має чітку відповідь на питання, в чому значення рубежу XIX–XX ст. для українського соборницького руху. По-перше, в тому, що стараннями найвидатнішого нашого історика Михайла Грушевського та його львівської сторичної школи побачили світ перші томи “Історії України-Руси”, проникнуті ідеєю окремішності нашого народу, цілісності його земель і спільністю великої мети як національної ідеї. Уже після Акту злуки вчений оприлюднив дуже важливу думку: “Нарід наш висловив свою волю, щоб Україна була одна, Східня і Західня, Наддніпрянська і Наддністрянська, оден край і оден народ, одно тіло й душа, і нема чого копирсатися в другорядних відмінах сих двох частин нашої єдиної вітчизни...”³. Завдяки усвідомленню спільної історії наші прадіди приходили до розуміння того, що українці – один народ. А знати правдиву історію дуже важливо для самоідентифікації. Не випадково, Ф. Ніцше застерігав, що той народ, який сприймає трактування своєї історії очима сусіда, ніколи не виживе. По-друге, уже тоді заявили про себе перші українські політичні партії, зокрема: Українська радикальна партія у Львові та Революційна українська партія у Харкові. Так от, один із лідерів УРП Іван Франко закликав координувати дії галицьких і наддніпрянських українців, а для цього: “Ми мусимо навчитися чути себе Українцями – не галицькими, не буковинськими Українцями, а Українцями без офіціальних кордонів. І се почуте не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції”⁴. А організатор РУП М. Міхновський у “Самостійній Україні” наголошував: “... Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ”⁵.

Звертаючись до соборницьких подій сторичної давності, історики дедалі більше говорять не лише про Акт Злуки та Універсал Соборності, але й дошукуються відповіді на питання: кому конкретно належала тоді головна місія у Злуці двох гілок одного народу, роз’єданого імперською політикою Росії та Австро-Угорщини, хто ініціював і проводив перемовини про об’єднання двох українських держав, які постали на розвалинах метрополій, хто опрацьовував Передвступний договір, хто створював проект Універсалу про Акт злуки і зачитував його текст у ті буремні дні, і, зрештою, хто благословив його.

Історики встановили, що ідея Соборності набула нового звучання в добу Української революції і державотворення 1917–1921 рр., а процес безпосередніх консультацій і перемовин щодо можливого об’єднання обох українських держав був започаткований на початку осені 1918 р. при Павлу Скоропадському з ініціативи Української Національної Ради на чолі з Євгеном Петрушевичем. Соборницьку позицію галичан активно підтримували лідери відомого першо-листопадового зриву у Львові Дмитро Вітовський, Степан Горук, Петро Бубела та ін. Гетьман зустрічався з представниками ЗУНР Осипом Назаруком і Володимиром Шухевичем, які висловилися за об’єднання і отримали запевнення, що для допомоги галичанам буде надіслано полк січовиків Є. Коновальця. Через декілька днів до гетьмана відправилась офіційна делегація у складі заступника міністра закордонних справ ЗУНР буковинця Теодота Галіпа та Івана Поповича, але поки вони добиралися до Києва, вже була підписана відома федераційна грамота з білою Росією.

У другій половині листопада ЗУНР направила нову місію у складі Лонгіна Цегельського і Дмитра Левицького, яка зупинилася у Фастові, де на короткий час знаходилась столиця Директорії УНР. У так званому петлорівському вагоні (до речі, тепер це “Музей-вагон Злуки УНР та ЗУНР”) 1 грудня 1918 р. вони й підписали Передвступний договір про наміри об’єднати населення і території обох утворень в одній державі. Дмитро Вітовський – на той час уже державний секретар ЗУНР – негайно повідомив про це керівництво УНР. Від імені Директорії підписи поставили Опанас Андрієвський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра і Федір

³ Грушевський М. С. Галичина і Україна. *Твори* : у 50 т. Т. 1. Львів : Світоч, 2002. С. 380.

⁴ Франко І. Одвертий лист до галицької української молодезі. *Зібрання творів* : у 50 т. Т. 45. Київ : Наук. думка, 1986. С. 405.

⁵ Міхновський М. Самостійна Україна. Київ : Діокор, 2002. С. 21.

Швець, а від уряду ЗУНР – Василь Стефаник (очільник), Лонгин Цегельський, Дмитро Левицький, Андрій Шмігельський, Тимотей Старух. Важливо зазначити, що Всенародні збори українців Закарпаття під головуванням Михайла Брайшака теж ухвалили рішення про з'єднання із соборною Україною. Саме Фастівський договір, який започаткував процес об'єднання УНР та ЗУНР, 3 січня 1919 р. був ратифікований Українською Національною Радою в Станіславі спеціальною ухвалою “Про злуку Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою”. Президент ЗУНР Євген Петрушевич наголошував, що по лінії об'єднання не було між нами двох думок, але проглядалися розбіжності щодо механізму реалізації договору та його перспектив. Галичани найбільше побоювались, щоб лідери Директорії не пішли на угоду з російськими більшовиками.

По-справжньому людський вимір мали урочистості 22 січня 1919 р. в Києві, присвячені ухваленню та оприлюдненню Універсалу на підтримку Ухвали УНРради ЗУНР від 3 січня 1919 р. про об'єднання українських держав, багатолюдна маніфестація на майдані св. Софії. Саме тут член Директорії УНР Федір Швець зачитав Універсал про Злуку, його в різних місцях проголосили чотири читці, щоб тисячі присутніх почули, а архієпископ Агапіт відправив подячний молебень і звернувся українською мовою зі словами: “Я молюся й прошу Бога про те, щоб разом з національним об'єднанням двох народів Бог послав нам і єднання духовне”. На другий день Семен Вітик як голова Трудового конгресу зробив доповідь на урочистому засіданні, на якому було ратифіковано Акт Злуки. Виступаючи після цього заступник голови Української Національної Ради ЗУНР Лев Бачинський, який очолював офіційну делегацію у складі 36 осіб, зазначив: “Ми приходимо до вас, бо природа сама велить нам разом жити і вмирати. Бо ми – брати”. Краще не скажеш!

Чимало дослідників не йдуть далі цих урочистостей, не вникають в антропологію подальших подій, які відбувалися після Універсалу Директорії про об'єднання. Мова йде про учасників опрацювання та схвалення низки законодавчих актів щодо форми і змісту державної влади в об'єднаній Україні, прийняття Закону про громадянство УНР і ЗООУНР та інших актів, про персональний склад управлінських органів. Нерідко автори обмежуються тим, що називають прізвища деяких міністрів та керівників управлінь в урядах, очолюваних В. Чехівським та С. Остапенком, зокрема О. Безпалка, А. Крушельницького, В. Темницького, О. Назарука та ін. Маємо мало відомостей про участь галичан та буковинців у діяльності дипломатичних місій, про рядових службовців державного апарату.

Майже всі дослідження Актів Злуки побудовані на позитиві. І це, очевидно, правильно. Але принципи об'єктивності та антропологічного підходу орієнтують історика підходити системно, персоніфікувати не тільки симпатиків Соборності України, але й зовнішніх та внутрішніх її ворогів, назвати імена тих персонажів, які були проти і доклали не мало зусиль, щоб зашкодити єднанню українського народу. Хто вони? Усіх не перерахуєш, але декілька відомих прізвищ все ж варто назвати. У війні проти незалежності УНР фактично спільним фронтом виступили адепти Білої і Червоної Росії. З одного боку Корнілов, Денікін, Врангель, а з другого – вожді російського більшовизму і їх агенти в Харкові та інших містах України, включаючи й Східну Галичину, де діяли осередки комуністичної партії: Ленін, Троцький, Сталін, Свердлов, Ворошилов, Орджонікідзе, Фрунзе, Будьонний, Квірінг, П'ятаков, Артем, Затонський, Раковський, Антонов-Овсієнко, Криленко та ін. Це вони були диригентами повалення Директорії, окупації України, проголошення спочатку так званої УСРР, а відтак Галицької соціалістичної радянської республіки. Проти Злуки українських держав виступили лідери відновленої Речі Посполитої – Сержинський, Дашинський, Пілсудський, Морачевський та ін. Не без їх участі була знищена ЗУНР. Не залишились осторонь і державні діячі Угорщини та Румунії.

Є ще одна “нечиста сила” – внутрішня, яка завадила підкріпити Акт злуки конкретними діями. Це залишки малоросійства, москвофільства, австрофільства у свідомості багатьох тогочасних політиків, брак національної ідентичності українців Сходу і Заходу, взаємна недовіра і підозри, які Російська і Австро-Угорська імперії насаджували і підігривали упродовж століть у суспільній свідомості наддніпрянців і галичан, формуючи відчуття “іншого” як “ворога”. Хоч це й окрема тема, але вона дотична до антропології, особливо з погляду ментальності.

Підсумовуючи висловлені тут підходи до людинознавчого виміру української Соборності, важливо ще раз підкреслити, що вона є творінням людей для людей. Сьогодні ми ще далеко не знаємо тих мільйонів Людей, які закладали ідейні підвалини соборницького руху, будували його фундамент і забезпечили реалізацію в новітній історії і в цьому наш борг перед суспільством і майбутніми поколіннями. Важливо також наголосити, що Соборність України – це, як кажуть математики, величина постійна, а для українських істориків завжди актуальна проблема. Соборність перебувала і залишається сьогодні в епіцентрі загроз, ідеологічних маніпуляцій Кремля, який під прикриттям парадигми “руський мір”, “одін народ”, “общая історія”, “каноніческая територія” тощо, ще і ще раз публічно демонструє, що Росія не відмовилась від імперських зазіхань, вона була і залишається ворогом незалежності і соборності України. Соборність має не тільки національний, але й громадянський і політичний виміри. Звичайно, її осердям були й залишаються українці материкової України та майже 20 млн. зарубіжних українців. Водночас єдність і соборність українського суспільств багато в чому залежить і від представників національних меншин, які проживають в Україні і є її громадянами.

Ось чому Соборність – це наша спільна справа і найбільша сила, яка потребує реальної підтримки, неухильного відстоювання і захисту, оскільки в ній один із чинників нашого майбутнього. Звідси – останнє. Історики, представники інших галузей гуманітаристики покликані об’єднатися навколо наповнення людським змістом понять “соборність України”, “українська соборність”, “соборність української культури і ментальності”, пошуку і обґрунтування оптимальної моделі та шляхів утвердження соборної України як самостійної, цілісної, територіально неподільної, демократичної європейської держави в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів. Потрібна також додаткова аргументація Соборності не тільки як ціннісного, духовно-політичного явища в житті української нації і держави, але й як закономірного процесу, що охоплює всю багатовікову історію України і є невіддільним від боротьби за її самостійність, а його утвердження відбувається на основі осмислення історичної пам’яті, спільних інтересів українського соціуму, єдиного інформаційного простору. На всеукраїнському тлі єдності може розглядатися й так звана “регіональність” в контексті децентралізації влади, але не дезінтеграції України.

Українські гуманітарії покликані своїми працями розвивати і утверджувати це високе почуття Соборності, адже воно є в генетичному коді кожного українця, з ним він народжується, але в деякого цей ген залишається в ембріональному стані або зазнав мутації, а тому потребує допомоги для свого визрівання та самоствердження.

HUMAN REASONS ASSESSMENT OF THE UNITY OF UKRAINE

Yaroslav KALAKURA

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Department of Archival Studies and Specialties of Historical Science,
Volodymyrska St., 60, 01033, Kyiv, Ukraine
e-mail: kalajar@ukr.net*

Summary

The aim is to analyze the latest Ukrainian historiography from the point of view of its specificity human comprehension of the Unity of Ukraine as a long process of approval state and spiritual unity of society, elucidation of the role of the human factor in itself unity process and its research, as well as the significance of the Unity for human.

On the basis of the application of a complex of methods of analysis of Ukrainian historiography 1991-2018 years highlights the methodology and the nature of the anthropological approach to the study of the Unity Ukraine, substantiates the shift of attention from specific events and documents to their participants and creators, on people involved in the processes. Highlighted three stages of historiography of the Unity: the first – 1991–2004 years; the second – between the Orange Revolution and the Revolution of Dignity and the third – modern.

The dominant trends in the study of the problem are monitored, in particular: the transition from the illumination of the Unity as the Unification Act to interpreting it as a long process and transit; Unity became the object of interdisciplinary research; application of civilization and anthropological approach to comprehension

of the Unity and the transition from studying the history of events to the history of people. Singled out three segments of the object of a human-oriented view of the problem: ideological inspiration, organizers and participants of the unity process; carriers of the unity idea; researchers of the Unity.

Expressed suggestions and recommendations on the further study of the Unity, the establishment of the state and spiritual unity of Ukrainian society, drawn attention to the need to fill the human meaning of “the unity of Ukraine”, “Ukrainian unity”, “the Unity of Ukrainian culture and mentality”, search and study the optimal model and ways of practical assertion of the united Ukraine as an independent one, integral, territorially indivisible, a democratic European state in terms of integration and globalization processes.

Keywords: anthropological approach, human studies dimension, historiography, Ukrainian National Republic (UNR), The Western Ukrainian People’s Republic (ZUNR), Reunion Act, the unity of Ukraine, unity process.

REFERENCES

- Velykochyi V., Savchuk B. Ukrainska istoriohrafiiia pro znachennia i naslidky Aktu zluky UNR i ZUNR 22 sich-nia 1919 rr. *Istoriia. Filosofiiia. Relihiieznavstvo*. 2008. № 1. S. 43–48. [in Ukrainian].
- Hoshuliak I. Ternystyi shliakh do sobornosti (vid idei do Aktu Zluky). Kyiv : IPiED, 2009. 467 s. [in Ukrainian].
- Hrushevskiyi M. S. Halychyna i Ukraina. *Tvory : u 50 t.* T. 1. Lviv : Svitoch, 2002. 592 s. [in Ukrainian].
- Kalakura Ya. S. Sobornist Uk-rainy yak kontsept novitnoi istoriohrafii. *Istorychna pamiat : nauk. zb.* Poltava, 2015. Vyp. 33. S. 116–125. [in Ukrainian].
- Mihnovskiyi M. Samostiina Ukraina. Kyiv, 2002. 76 s. [in Ukrainian].
- Pavlyshyn O. Obiednannia UNR i ZUNR : polityko-pravovyi aspekt (kinets 1918–persha polovyna 1919 r.). *Visnyk Lvivskoho universytetu*. 2002. Vyp. 37. S. 327–349. [in Ukrainian].
- Reient O. P. Sobornist Ukrainy yak naukova problema i vyklyk chasu. *Istoriia Ukrainy : malovidomi imena, podii, fakty*. Kyiv, 2005. Vyp. 29. S. 31–39. [in Ukrainian].
- Sobornist yak chynnyk ukrainskoho derzhavotvorennia / uporiadn. R. Pyrih. Kyiv : IIU NANU, 2009. 229 s. [in Ukrainian].
- Shliakhy ta mekhanizmy konsolidatsii ukrainskoho suspilstva, utverdzhennia idealiv sobornosti, svobody ta demokratii. Kyiv : KNEU, 2012. 294 s. [in Ukrainian].
- Franko I. Odvertyi lyst do halytskoi ukrainskoi molodezhi. *Zibrannia tvoriv : u 50 t.* T. 45. Kyiv : Nauk. dumka, 1986. 767 s. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 3 липня 2019 р.

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 94 (477)

ЗУНР: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ СПОГАДІВ ПРЕДСТАВНИКІВ ДІАСПОРИ

Ірина СКАКАЛЬСЬКА

*Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка,
кафедра української філології,
пров. Ліцейний, 1, 47003, Кременець, Тернопільська область, Україна
e-mail: IrinaS@ukr.net
DOI: 10.15330/gal.32.205-209
ORCID: 0000-0001-8705-7971*

***Мета дослідження:** проаналізувати ключові сюжетні лінії у спогадах учасника підготовки Листопадового зриву, матеріалів з перебігу українсько-польської війни, видання бувших вояків українців та ін. **Основні завдання:** узагальнити інформацію з історії ЗУНР, акумульовану у спогадах; здійснити порівняння джерел, виокремити цікаві дані, що дозволить більш колоритно відтворити революційні події; висвітлити рефлексію учасників визвольних змагань. Під час дослідження послуговувались методом “текстової епохи”.*

***Методологія дослідження** спирається на регіоналістичні підходи вивчення проблеми. У ході дослідження використовувались загальнонаукові методи. Насамперед, метод збирання фактичних даних (нагромадження фактів) і метод їх компонування (аналізу). Також було застосовано спеціальні методи (біографічний, джерелознавчого аналізу), які допомагають схарактеризувати інформацію учасників революційних подій.*

***Наукова новизна** полягає в окресленні маловідомих спогадів з історії ЗУНР, які не були ключовими особами державотворення, але їхня інформація є важливою для збереження історичної пам'яті.*

***Висновки.** Спогади учасників революції, які були зафіксовані в діаспорі, а тому збереглися, деталізують події періоду ЗУНР та допомагають зрозуміти обставини, процеси, чинники, які визначали хід національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Спогади таких малознаних учасників заслуговують на увагу як джерело вивчення державницьких змагань українського народу. Лише комплексний аналіз всіх наявних джерел дозволить всеохоплююче висвітлити історію ЗУНР.*

***Ключові слова:** спогади, учасники революційно-воєнних подій, ЗУНР, історична пам'ять, діаспора.*

Постановка проблеми. В історії українського державотворення важливе місце посідає період національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Восени 1918 р. Перша світова війна підходила до завершення. Визвольні змагання, що розпочались на території двох імперій – Російської та Австро-Угорської саме в момент їхнього розпаду, охопили значну кількість людей розбіжних політичних поглядів та соціальних верств. Політика у різних її формах – від парламентської до збройної – втягнула в себе людей, котрі змушені були відійти від буденного життя. Період боротьби за Українську державність, що припадає на 1917–1921 рр. визначальний тим, що значна частина сучасників залишила свої мемуари про ці роки. Серед мемуаристів зустрічаємо представників різних прошарків населення – від політиків, котрі очолювали українську державу в певний історичний період та воїнів до звичайних учасників революції. Власне, спогади простих людей, які крізь призму своїх бачень висвітлюють події, дозволяють досліднику відчутти тогочасні реалії.

Велика кількість політичних діячів різних рангів, що після поразки ЗУНР опинилася в еміграції, створила певний масив науково-мемуарної літератури, яка містить як наукові дослідження, так і просто спогади з ліричними відступами, переживаннями автора, але завдяки цьому колоритно передає особливості того часу і боротьби українців за незалежність. Такі джерела, як спогади, дозволяють досліднику краще пізнати час та обставини визвольної епохи. У даному контексті наведемо твердження Л. Цегельського про те, що “Спогади – це не історія,

це тільки матеріал для історика”¹. Відповідно, метою нашої наукової розвідки є аналіз ключових сюжетних ліній у спогадах учасників підготовки та здійснення Листопадового зриву, матеріалів з перебігу українсько-польської війни тощо, видання бувших вояків українців діаспори для формування історичної пам’яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз спогадів відомих державних діячів ЗУНР вже неодноразово були предметом наукових досліджень. Так, у публікації В. А. Пархоменко розглянуто становлення ЗУНР крізь призму мемуарної літератури². Проте маловідомими є спогади учасників революційних подій, які не були ключовими особами державотворення, але їхня інформація є важливою для збереження історичної пам’яті.

Виклад основного матеріалу. Спогади видані під криптонімом О. Т. у Лондоні “Об’єднанням бувших вояків українців” наводять цікаві дані про українську національно-демократичну революцію 1917–1921 рр., але історії ЗУНР приділена незначна увага. Так, згадується Акт Злуки³ і ще небагато інформації про Галицьку Армію. Тобто маємо лише фрагментарну інформацію. Проте Листопадовому зриву є більше присвячених спогадів. Для порівняння наведемо опис фактів Листопадового чину в офіційній історіографії, так В. Пархоменко окреслює хід подій, які вже є відомі серед істориків⁴. Також у виданнях, які присвячені історії ЗУНР зустрічаємо приблизно таку інформацію, що як і передбачалося планом, 1 листопада 1918 р. о четвертій годині ранку у Львові розпочалося збройне повстання. На ранок українцями були зайняті всі урядові будинки та стратегічні пункти міста: намісництво, міська ратуша, Галицький краєвий банк, головний вокзал, пошта, телеграф, військові склади. У відповідності з оперативним планом було нейтралізовано австро-угорські військові частини, а також обеззброєно польських солдатів та офіцерів львівського гарнізону, інтерновано намісника Гуйна, командуючого військами Галичини і Буковини маршала Пфєффера⁵.

У той же час, у своїх спогадах, військовий М. Зашко детально описує зазначені події Листопадового зриву і при цьому дає їм оцінку з точки зору власного світогляду, наводить деталі, які не є відомі широкому загалу українців. Окреслюючи хід зібрання перед виступом він вказує на такий момент, що “Нарада мала дуже поважний, піднесений, але й нервовий характер. Це ж сини Галицької і Буковинської землі, виховані в конституційній державі, при звичайній переважно до легальної праці й до послушності владі... мали йти на великий, небувалий подвиг”⁶. Учасник передає тогочасний настрій та хвилювання серед людей. Зокрема, інший автор І. Стебельський, який теж описує події Листопадового зриву, повідомляє, що інформацію про повстання та про те, що 1 листопада 1918 р. необхідно роззброїти все австрійське військо у повіті, українська інтелігенція, яка зібралась в Калуші, сприйняла неоднозначно. Так, “При замкнених дверях, в домівці Хлопського Союзу, відчитав я одержаний наказ, який у всіх нас приявних викликав нечувану радість і небувалу бадьорість та готовність сповнити його... На лицах видно було готовність посвятити для будови своєї власної держави. Один лише одинокий суддя Білинський, з переляку блідий як труп, не виявляв жодного зацікавлення. Запитаний, чого так трясеться, відповів, що це є бунт проти цісаря і Австрії, і на таке діло він не піде ніколи”⁷. Цей

¹ Цегельський Л. Від легенд до правди. Нью-Йорк, 1960. С. 9.

² Пархоменко В. А. Становлення ЗУНР (листопад 1918 р.) в українській мемуаристиці. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ltkp_2013_72_16.pdf.

³ О. Т. Визвольна боротьба українського народу 1917–1921 р. Лондон, 1950. С. 37.

⁴ Пархоменко В. А. “Листопадове повстання 1918 р. у Галичині в мемуарній літературі”. *Український історичний журнал*. 2013. № 2. С. 95. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/106473/06-Parkhomenko.pdf?sequence=1>.

⁵ Полянський О. Західно-Українська Народна Республіка. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/5798/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%9E..pdf>: 9.

⁶ Зашко М. Перший листопада у Львові. Спомин. *Альманах “Гомону України”*. 1980. № 51. С. 71.

⁷ Стебельський І. Листопадовий переворот 1918 року у Калуші. *Альманах “Гомону України”*. 1978. № 49. С. 44.

епізод ілюструє, що частина українців з початком революційних подій не усвідомила, що власне відбувається і як бути в такій ситуації.

Також М. Зашко повідомляє про план повстання, який поставило перед вояками командування, що “наш 15-тий полк, що був чисельно найсильніший, мав зайняти такі об’єкти: головний двірєць, дім державної жандармерії, головну пошту, австро-угорський банк, обі власні касарні на вул. Яблоновських і Курковій, намісництво і Військову команду”⁸. Розуміємо, що це не повний перелік установ для захоплення, уточнює цей список та вказує виконавців плану дослідник М. Литвин у праці “Українсько-польська війна 1918–1919”, посилаючись на спогади І. Рудницького⁹.

Зрозуміло, що автори спогадів неодноразово зупиняються і на особистих переживаннях та емоціях напередодні Листопадового зриву, зокрема, М. Зашко пише: “Якийсь час говорили ми на тему нашого збройного виступу, а опісля лягли, щоб трохи відпочити. В годині пів до третьої мав нас, на випадок, якщо ми заснули б, збудити господар, українець, який зобов’язався цілу ніч не спати. Та сон не брався... хотілося встати і йти чимскоріше до діла”¹⁰. Саме такі епізоди із спогадів дозволяють вловити настрої народу, вояків напередодні революційних подій. У той же час документи такого повідомити не можуть, а історія краще сприймається, особливо учнями чи студентами через емоції, коли вона “оживлена”, а не просто безлика.

Символом нового порядку у Львові став синьо-жовтий прапор над міською ратушею. Так, як свідчить М. Зашко, що “Біля 10 години прийшов до нас післанець з Начальної Команди з Народного Дому. Він приніс відомість, що на ратуші і намісництві повівають блакитно-жовті прапори, передав нам відозву УНР, а її початок звучав: “Український Народе! Голосимо Тобі вість про Твоє визволення з віковичної неволі. Віднині Ти господар своєї землі і вільний горожанин Української держави”¹¹.

Спогади М. Шкільника, який народився на західноукраїнських землях, в часи революції 1917–1921 років працював у міністерстві торгівлі та промисловості і закордонних справ, присвячені більше гетьманату Скоропадського. У своїх мемуарах М. Шкільник дає оцінку визвольних змагань. Як зазначає автор, що гетьман Скоропадський відмовився надавати будь-яку допомогу УГА. Лише самостійник І. Луценко без відома гетьмана на Херсонщині організував військовий загін ім. Гонти під проводом отамана Долуди. Цей загін дістався до УГА та відзначився у війні з поляками¹². Саме такі невеликі свідчення доповнюють загальну ситуацію у якій опинилась ЗУНР та її армія, фактично без підтримки.

Сотник австрійської армії, а згодом УГА, Олекса Кузьма у своїх спогадах “Листопадові дні. 1918 р.”¹³, які появилися друком 1931 р. (разом з ілюстраціями та шкідцями) окреслює передумови, причини та самі революційні події. Його відомості містять власні думки та аналіз фактів. Також О. Кузьма зафіксував важливі революційні моменти, крізь призму світогляду військового, а також опираючись на тогочасні джерела, здебільшого публікації у журналах та газетах (список ним додається наприкінці книги). Так, автор вказуючи деталі подій у Львові, після Листопадового зриву, передає піднесений настрій українців, зокрема, “Своє, українське військо являється їм людьми неначе з казки. І дехто старший не може стриматись, щоб у присутності сердешної радості не заступити воякові дорогу, щоб стиснути міцно його руку, подякувати та побажати щастя”¹⁴. Також у спогадах О. Кузьма подає власні узагальнення та ґрунтовні висновки про причини невдачі українського державотворення. Його концептуальне бачення історичних подій листопада 1918 р. важливе для розуміння початкового етапу формування західноукраїнської держави.

⁸ Зашко М. Перший листопада... С. 71.

⁹ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919. Львів, 1998. С. 39.

¹⁰ Там само. С. 72.

¹¹ Там само. С. 74.

¹² Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 роках. Спомини і роздуми. Торонто, 1971. С. 344.

¹³ Кузьма О. Листопадові дні. 1918 рік. Нью-Йорк, 1960. 450 с.

¹⁴ Там само. С. 71.

Цікавими для розуміння значення Української національно-демократичної революції, передача інформації про події, зрештою збереження історичної пам'яті серед різних поколінь, є спогади, які розміщено в альманасі “Гомін України” А. Гладилевича “Очима дитини. Спогад про листопад 1918 р. і війну з поляками”. Як зауважує сам мемуарист, що, “покоління, до якого належить автор спогаду, виростало на свіжій традиції відновленої в 1917 і 1918 роках Української держави”. Автор змальовує історичне середовище зазначеної доби. На підтвердження розуміння А. Гладилевичем тогочасної ситуації наведемо такі уривки з його твору: “я завидував учасникам визвольних змагань, що вони мали щастя боротися з рушницею в руках за волю України або брати участь у будівництві її державного життя” або “наші співали тоді “Ще не вмерла Україна” із радості, що в’їжджаємо на територію вільної України”¹⁵. Саме такі епізоди є частиною історичної пам'яті народу та сприяють вихованню патріотизму українців.

Отже, спогади учасників революції, які були зафіксовані в діаспорі, а тому збереглися, деталізують події періоду ЗУНР та допомагають зрозуміти обставини, процеси, чинники, які визначали хід національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Наше минуле, то є постійна боротьба за власну ідентичність, державність – все це відображають спогади, щось детально, а дещо фрагментарно. У мемуарах відчутне становище суспільства, зокрема, стан постійної війни, що супроводжував ЗУНР з перших годин її існування, і котрий врешті-решт спричинив її падіння.

Мемуарна література донесла нам не лише перебіг окремих історичних випадків, а й їх бачення очима сучасників, які говорять до нас “мовою подробиць”. Тематика офіційних публікацій або знаних мемуаристів групується навколо Листопадового зриву, проблем створення УГА та українсько-польської війни, організаційної діяльності ЗУНР, проте панорамне відтворення подій національно-визвольних змагань пропонують спогади-замітки маловідомих авторів, про окремі епізоди, які яскраво доповнюють відомості про тогочасні події. На нашу думку, спогади таких малознаних учасників теж заслуговують на увагу, як джерело вивчення державницьких змагань українського народу. Лише комплексний аналіз всіх наявних джерел дозволить всеохоплююче висвітлити історію ЗУНР.

ZUNR: HISTORICAL MEMOIRS OF THE DIASPORA'S REPRESENTATIVES

Iryna SKAKALSKA

*Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko,
Department of Ukrainian Philology,
prov. Lyceum, 1, 47003, Kremenets, Ternopil region, Ukraine
e-mail: IrunaS@ukr.net*

The purpose of the research: to analyze the key storylines in the memoirs of the participant in the preparation of the November disruption, materials on the progress of the Ukrainian-Polish war, the publication of the former soldiers of Ukrainians, etc. The main tasks are: to summarize the information on the history of ZUNR, accumulated in memoirs; to make a comparison of the sources, to select interesting data that will allow more colorful reproduction of revolutionary events; highlight the reflection of the participants in the liberation struggle. During the study, they used the method of “text era”.

The research methodology is based on regionalist approaches to studying the problem. In the course of the study, general scientific methods were used. First of all, the method of collecting factual data (accumulation of facts) and the method of their layout (analysis). Also, special methods (biographical, source-analysis analysis) were used to help characterize the information of participants in revolutionary events.

The scientific novelty consists in the outline of little-known memoirs on the history of the ZUNR.

Conclusions Memoirs of the participants of the revolution, which were recorded in the diaspora, and therefore preserved, detail the events of the ZUNR period and help to understand the circumstances, processes, factors that determined the course of national liberation competitions 1917–1921. Memoirs of such ignorant

¹⁵ Гладилевич А. Очима дитини. Спогад про листопад 1918 р. і війну з поляками. Альманах “Гомону України”. 1978. № 49. С. 51–59.

participants deserve attention as a source of study of the state competitions of the Ukrainian people. Only a comprehensive analysis of all available sources will allow us to comprehensively cover the history of the ZUNR.

Keywords: memories, participants of revolutionary-military events, ZUNR, historical memory, diaspora.

REFERENCES

- Hladylovykh A. Ochyma dytyny. Spohad pro lystopad 1918 r. i viinu z poliakamy. *Almanakh "Homonu Ukrainy"*. 1978. № 49. S. 51–59. [in Ukrainian].
- Kuzma O. Lystopadovi dni. 1918 rik. Niu-York, 1960. 450 s. [in Ukrainian].
- Lytvyn M. Ukrainsko-polska viina 1918–1919. Lviv, 1998. S. 39. [in Ukrainian].
- O. T. Vyzvolna borotba ukrainskoho narodu 1917–1921 r. London, 1950. S. 37. [in Ukrainian].
- Parkhomenko V. A. "Lystopadove povstannia 1918 r. u Halychyni v memuaranii literaturi". *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2013. № 2. S. 95. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/106473/06-Parkhomenko.pdf?sequence=1>. [in Ukrainian].
- Parkhomenko V. A. Stanovlennia ZUNR (lystopad 1918 r.) v ukrainskii memuarystytsi. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ltkp_2013_72_16.pdf. [in Ukrainian].
- Polianskyi O. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/5798/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%9E..pdf>: 9. [in Ukrainian].
- Shkilnyk M. Ukraina u borotbi za derzhavnist v 1917–1921 rokakh. Spomyny i rozdumy. Toronto, 1971. 344 s. [in Ukrainian].
- Stebelskyi I. Lystopadovi perevorot 1918 roku u Kalushi. *Almanakh "Homonu Ukrainy"*. 1978. № 49. S. 44. [in Ukrainian].
- Tsehelskyi L. Vid lehend do pravdy. Niu-York, 1960. S. 9. [in Ukrainian].
- Zashko M. Pershyi lystopada u Lvovi. Spomyn. *Almanakh "Homonu Ukrainy"*. 1980. № 51. S. 71. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 23 червня 2019 р.

ІСТОРИЧНА БІОГРАФІСТИКА

УДК 821.161.2-1.09:791

ІСТОРИЧНА КІНОДОКУМЕНТАЛІСТИКА МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

Ігор КОЛЯДА*Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова,
кафедра навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти,**вул. Освіти 6, 03037, Київ, Україна**e-mail: kolyada.i.a.1968@gmail.comDOI:**DOI: 10.15330/gal.32.210-219**ORCID: 0000-0002-3802-9082*

У статті в контексті біографії М. Вінграновського розкрито малодосліджений аспект його творчості – історичну кінодокументалістику. Вперше із залученням нового комплексу архівних джерел та матеріалів розкрито сторінки біографії митця, пов'язані з реалізацією проекту “кіноенциклопедії історії України”, проаналізовано творчі плани митця та причини успіхів і невдач, акцентовано увагу на національно-культурницькій складовій творчості видатного діяча шістдесятництва.

Ключові слова: шістдесятництво, кінодокументалістика, історична кінодокументалістика, кінотворчість, кіноенциклопедія історії України.

Трансформації, якими відзначені процеси державотворення в сучасній Україні потребують документальної фіксації. Документальне кіно – це, безумовно, бачення світу автором. Навіть якщо використовувати для зйомок лише камеру спостереження, яка фіксуватиме, хто заходить і виходить із приміщення, а потім самому відібрати кадри і змонтувати їх, отримуємо суб'єктивний погляд автора. Документальне кіно – це людина, її світ. Вона – це нескінченність, її пізнати неможливо. Документальне кіно – це історія, на тлі неймовірних місць та подій. Проблеми українського кіно, української документалістики потребують подальшого осмислення й аналізу. Висвітлення історії становлення кінодокументалістики незалежної України є суспільно важливою й науково значимою проблемою. Поважне місце у розвитку української кінодокументалістики належить М. Вінграновському. Висвітлення цієї грані таланту видатного митця є актуальною проблемою, розкриття якої сприятиме подальшому розвитку української біографістики в цілому, створенню комплексної біографії талановитого діяча української культури, який став знаковою постаттю для історії культури України ХХ – початку ХХІ століття.

Наукова новизна нашого дослідження полягає у подальшому дослідженні нових аспектів націокультурної діяльності М. Вінграновського та створення комплексної біографії життя і творчої діяльності митця, залучаючи нові архівні джерела, зокрема фонди Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДММЛМ. Ф.1009.) та фонд “Укркінохроніки”, здійснено спробу проаналізувати вклад М. Вінграновського у розвиток української історичної кінодокументалістики.

Дослідженню різних аспектів біографії М. Вінграновського та його феномену присвячено роботи таких дослідників, як: А. Афоніна¹, О. Безручко^{2, 3, 4}, Ю. Гладир⁵, В. Доній⁶,

¹ Афоніна А. Режисер і поет. *На екранах України*. 1969. 23 серп. С. 2.

² Безручко О. Витоки творчої діяльності видатного українського кінематографіста і поета М. С. Вінграновського. *Сучасне мистецтво*. Вип. 12. Київ, 2016. С. 43–45.

³ Безручко А. Грани киноискусства Н. С. Винграновского (к 80-летию со дня рождения). *Пытінні мастацтва знаўства этналогіі і фалькларыстыкі*. Вип. 22. Минск : Права эакономка, 2017. 492 с.

⁴ Безручко О. Геніальний український митець М. С. Вінграновський: між літературою і кінематографом. *Національна ідентичність в мові і культурі* : збірник наукових праць / за заг. ред. А. Г. Гудманяна. О. Г. Шостак. Київ : Талком, 2017. 343 с.

А. Добролежа⁷, Л. Дудюк⁸, М. Ільницький⁹, Д. Кіт¹⁰, І. Коляда¹¹, В. Кондрашов¹², Д. Кремень¹³, С. Підпригора¹⁴, В. Савчак¹⁵, Л. Тарнашинська^{16,17}, Н. Трефяк¹⁸.

Здобуття Україною незалежності, крах радянської тоталітарної моделі розвитку на початку 90-х рр. ХХ ст. здавалося відкривали перед М. Вінграновським нові такі давно омріяні перспективи – реалізації своїх творчих мрій та планів, визначивши новий етап у його творчій та життєвій біографії. У ці роки одним із напрямків творчості митця стає історична кінодокументалістика.

Українська історія у творчому дискурсі Миколи Вінграновського займає, як слушно відзначає Т. Салига, якщо не домінуюче, то дуже суттєве місце. Митець якось наче й не помічав, що він увесь в історії, а вона у ньому¹⁹. У листі Б. Сушинського він пояснює як з'явилися його “Чотирнадцять столиць України”. “Це все є для мене дещо несподіваним... За фахом я не історик, написати історію України, як це, скажімо, зробили М. Грушевський, П. Дорошенко чи Н. Полонська-Василенко, справа надзвичайно важка, копітка і, окрім всеохопних знань, вимагає всього життя й терплячості. Мої ж “Короткі нариси з історії України” почалися з пропозиції редакції Народного календаря, отого відривного, по листочку календаря, що висить на стіні мало не в кожній хаті. Редакція запропонувала мені, на вибір, написати про когось або про щось із нашої минувшини. Така думка, очевидно, прийшла від ознайомлення з моїм романом “Северин Наливайко”, що друкувався у журналі “Вітчизна” і який ось-ось має з'явитися у видавництві “Веселка”. На пропозицію редакції календаря я з приємністю згодився,

⁵ Гладир Ю. Довженкіана Миколи Вінграновського. *Наукові записки. Художня література і кінематограф: проблеми інтерактивності. Серія : Філологічні науки.* Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 110. 160 с.

⁶ Доній В. С. Художня концепція ментальності українського народу (за романами М. Вінграновського “Северин Наливайко” та Л. Костенко “Берестечко”). *Науковий вісник Миколаївського державного університету* : зб. наук. праць. Миколаїв, 2007. Вип. 14. С. 84–88.

⁷ Добролежа А. Микола Вінграновський у спогадах, листах і кіно : до 70-річчя поета, кінореж., кіноактора *Вітчизна.* 2006. № 9/10. С. 128–134.

⁸ Дудюк Л. П. Історичні факти і художній вимисел в романі М. Вінграновського “Северин Наливайко”. *Науковий вісник Миколаївського державного університету* : зб. наук. праць. Миколаїв, 2007. Вип. 14. С. 135–142.

⁹ Ильницький М. В современном – прошлое и будущее (Микола Винграновский). От поколения к поколению : Литературно-критические очерки и портреты / [пер. с укр.]. Москва : Советский писатель, 1984. С. 204–230.

¹⁰ Кіт Д. Дорога до храму. *Краєзнавчий альманах.* 2003. Вип. 2. С. 53–58.

¹¹ Коляда І. Роль Олександра Довженка ; педагога у формуванні творчої особистості Миколи Вінграновського. *Вісник аграрної історії.* № 23–24. Київ, 2018. 302 с.

¹² Кондрашов В. В. “Кинематографические” шестидесятники: штрихи к литературным портретам Ивана Драча, Лины Костенко и Николая Винграновского. *Гуманитарные научные исследования.* 2013. № 5. URL: <http://human.snauka.ru/2013/05/3208> (дата звернення: 10.01.2019).

¹³ Кремень Д. Історіософський контекст лірики Миколи Вінграновського. *Науковий вісник Миколаївського державного університету* : зб. наук. праць. Вип. 17 : Філологічні науки / ред. М. І. Майстренко та ін. Миколаїв : МДУ, 2008. С. 90–96.

¹⁴ Підпригора С. В. Фольклорна основа “химерних” елементів у історичному романі Миколи Вінграновського “Северин Наливайко”. *Науковий вісник Миколаївського державного університету* : зб. наук. праць. Миколаїв, 2007. Вип. 14. С. 108–112.

¹⁵ Савчак В. Уроки великого майстра. *Ленінська молодь.* Львів. 11 лют. 1978.

¹⁶ Тарнашинська Л. ... І обертається з землею Україна. “Микола Вінграновський: Все на світі з людської душі”. Київ, 2006. С. 23.

¹⁷ Тарнашинська Л. Вінграновський М.: “Все на світі з людської душі” : біобібліографічний нарис. Серія : “Шістдесятництво: профілі на тілі покоління”. Київ, 2006. 106 с.

¹⁸ Трефяк Н. І. Синтезування епічного, ліричного та кінематографічного первнів у індивідуальній стильовій “манері” прози Миколи Вінграновського. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2009. № 14. С. 80–85.

¹⁹ Салига Т. Микола Вінграновський сьогодні, або Дискурс української історії в його поезії. *День.* 2010. № 137. 4 серп. С. 7.

та замість того, аби написати “про когось або про щось” з нашої історії, сів і спробував простежити її всю – від часу, коли люди жили в печерах, і до наших днів”²⁰.

“Письменник виробляв власну поетичну культуру, що виростала на його культурі почуттєвій, естетичній, родовій, ментальній, – зазначає сучасна дослідниця Л. Тарнашинська, – остання була повною мірою обумовлена тими етнопсихологічними чинниками, які й формують українську ментальність, специфіку поетичного мислення. Син степу і моря, він зумів синтезувати в своєму поетичному баченні всю Україну – від просолоного Сиваша до найменшої річечки”²¹. Сюди пасує додати уточнює Т. Салига, що митець зумів синтезувати уроки та досвід трагічної і героїчної української історії, зіставляючи її з сучасністю: “Ти бачиш: попід часом, попід віком, // Де все не спить і прагне та болить, // Сумний мій задум ходить біля вікон, // Шаблюкою у шибку шебертить. // ... // ... // Минає все, лиш наше не минає, // Одним займаєсь, що ставимо свічки, // Та гордо плачемо, та “Заповіт” співаєм, // Співаєм тяжко так, що наче залюбки. // Та всмак їмо могутніми зубами, // Цілуємось могутньо, як бійці, // І в кого на душі синці або рубці, // То аж тоді – це не в ім’я забави... // ...Попід небом, листом і соломою, // Під землею в вічність завглибки, // Синьою безоднею солоною // Козаки ладнають байдаки. // Там Самійло Кішка й Сагайдачний, // Там Небаба чорний і гіркий, // І правиці рапаногарячі // Козаків над лугом у віки. // Вони ідуть мені в обличчя // В тій небрежливій глибині, // Де воля волю тихо кличе, // Де море стогне і кигиче, // І зиче дещо і мені...”²².

Творча ідея зняти 44 документальні фільми із серії “Чотирнадцять столиць України” – позначена продовженням справи свого вчителя О. Довженка. Чи не довженківська мета проступає в цьому його великому, хоч так і не реалізованому задумі: “Коли я це зроблю, світ зможе познайомитися з Україною не з газетних публікацій і не з Чорнобиля, а з її глибинних протягів, чесно, точно і зримо зроблених мовою кіно”²³. “М. Вінграновський свого часу мав задум зняти цикл документальних фільмів, присвячених історії України (більше 40)”, але встиг зняти лише восьму частину із запланованої серії” – зазначає мистецтвознавець А. Кульчицький²⁴. Як згадував згодом сам М. Вінграновський поштовхом до цього задуму стало його разом із кіноактрисою Оленою Пархоменко та режисером Станіславом Клименко участь у “першому за всі роки та часи українському кінофестивалі”, що проходив на Пряшівщині, Закарпатська область. Митців приймали тепло: вони демонстрували фільми, проводили творчі зустрічі, М. Вінграновський, на прохання місцевих жителів, навіть виступив зі своїми поезіями. “Рідні люди” – згадуватиме він їх у своїх листах до друзів²⁵. У листі до українського поета та журналіста в еміграції Володимира Біляйва він писав: “А їх на Пряшівщині 40 тисяч, і вони, їхній корінь з діда-прапрадіда там. І ось: українське радіо вони не чують, хіба що по вечорах, і то дуже тихо; українського телебачення у них нема, хоч це від Ужгорода – рукою подати! Мадяри, поляки, що там живуть, – все від своїх країн мають! А наші – ніц! Одні у селі мені навіть казали: “Ми знаємо, що ми українці, але про Україну ми лише чули і не знаємо, де вона!..”

“... Одне слово, Володимире Івановичу, тут на Пряшівщині, я вперше в своєму житті відчув, що у мене є держава! Нарешті! ... Я, очевидно, з вересня місяця поїду у Пряшів, зніму для них, русинів, про них фільм: вони просили. Вони дуже просили”²⁶. В іншому листі до Володимира Біляйва він уточнює: “Пригадуєте, що Вам писав про Пряшівщину і що в мене виник задум зняти на екрані історію України. Всю історію нашого народу – від сарматів і скіфів по сьогоднішній день ... І для цього фільму-читанки, фільму-букваря про історію нашої нації кінематографічній зоровій оповіді від найдавніших часів я, здається, й знайшов точну форму –

²⁰ Салига Т. Микола Вінграновський сьогодні, або Дискурс української історії в його поезії... С. 7.

²¹ Тарнашинська Л. ... І обертається з землею Україна... С. 23.

²² Салига Т. Микола Вінграновський сьогодні, або Дискурс української історії в його поезії... С. 7.

²³ Вінграновський М. Все на світі : з людської душі. *Вечірній Київ*. 1999. 13 січ. С. 6.

²⁴ Кульчицький А. 212 спогадів з Миколою Вінграновським. Фрагменти спогадів про великого Українця. *Літературна Україна*. 2011. 4 серп. № 29 (5408). С. 10–11.

²⁵ Маршал Вінграновський. Книга про поета (спогади, есеї, листи, інтерв'ю) / передм., упорядкув. П. Вольвач. Київ : Ярославів Вал, 2011. С. 347.

²⁶ Там само.

“П’ятнадцять столиць України”. А саме: Київ (докиївська і Київська Русь), Галич, Холм, Хортиця, Чигирин, Гадяч, Глухів, Батурич, знову Київ (революція – Петлюра, Грушевський, Винниченко), Вінниця, Кам’янець-Подільський, Львів, Гуляйполе (Махно), Харків, Хуст, Рахів (УПА) і знову Київ з президентом Кравчуком. Ось такий мій задум”²⁷.

Творчий проект підтримав Микола Жулинський (у той час радник президента з питань культури), надавши йому офіційного листа, в якому зобов’язували органи місцевої влади всіляко сприяти роботі М. Вінграновського. Але відразу приступити до створення “кіноенциклопедії” про історію України, сповнений амбіцій, режисер не зміг. Його активної участі вимагав фільм про О. Довженка, зйомки якого, на той момент, тягнулись уже кілька років. Документальний фільм готували до 100-річчя від дня народження Олександра Петровича, яке припадало на 1994 р. Матеріалом для сценарію та закадрового тексту для фільму став “Щоденник” О. Довженка. “Я хочу в цьому фільмі дати Довженка, яким він був, а не яким ми його уявляємо в силу своїх скороминущих пристрастей і подій. А він, сам Довженко, його “Щоденник” дають мені для цього повну можливість. І я, будь-що, а це я зроблю, і вже почав робити”, – виправдував свою зайнятість М. Вінграновський, у листі до В. Біляйова від 4 червня 1992 р.²⁸. Виробництво фільму “Довженко. Щоденник 1941–1945 роки” було завершено в 1993 році, і відразу по його релізі, М. Вінграновський приступив до роботи над першим фільмом із запланованого циклу. У процесі роботи задум розрісся до 20 кінострічок.

У серпні 1992 р. на київській студії документальних кінофільмів “Укркінохроніка”, хоча на той час, М. Вінграновський ще офіційно працював на Київській кіностудії імені О. Довженка, розпочались зйомки документальних фільмів. Першим фільмом із цієї серії став “Батурич – столиця гетьмана Івана Мазепи”. Планувалося випустити його двома частинами. Сценарій було написано за мотивами історичного нарису І. Борщака та Р. Мартеля “Мазепа”. Головний редактор картини, А. Комарницький схвально відгукнувся і про культурний потенціал картини, і про мистецький талант М. Вінграновського, але перед тим, як фільм було запущено у виробництво, висловив ряд критичних зауважень. Зокрема, в недолік майбутньому проекту ставилась надмірна героїзація образу І. Мазепи: “Буде неправильно оминати чи притушовувати цей трагізм протиріч особистості Мазепи, на підставі лише одних його намірів, а не фактів результатів його діяльності, представляти його однозначно історично позитивною особою”, – характеризував фільм А. Комарницький²⁹. Крім цього, було зроблено зауваження і щодо змістового контенту самого кінофільму. Поставивши в назву фільму “Батурич”, М. Вінграновський фактично не розкриває історію самого міста, особливості його функціонування в період правління І. Мазепи, значення Батурича для свого регіону, не розкривається також його етнічний склад чи економічний стан розвитку. Назва міста слугує лише приводом для розкриття образу І. Мазепи. З метою уникнення відмічених редакторами огріхів, до знімальної групи був залучений історичний консультант Євген Лук’яненко³⁰. Виробництво фільму було завершено весною 1993 року. Фільм “Батурич – столиця гетьмана Івана Мазепи” було здано в 3 частинах 15 червня того ж року³¹.

Свій творчий проект М. Вінграновський вирішив втілювати у київській студії документальних кінофільмів “Укркінохроніка”, будучи прийнятим на посаду кінорежисера вищої категорії, після звільнення у травні 1993 р. з Київської кіностудії імені О. Довженка.

Продовженням “кінематографічної читанки” М. Вінграновського став фільм “Чигирин – столиця гетьмана Богдана Хмельницького”, при зйомках якого він виступив у якості сценариста, режисера та диктора закадрового голосу. Своім документальним фільмом, Микола Степанович прагнув познайомити широку українську громадськість з подіями Національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького 1648–1657 рр.

²⁷ Маршал Вінграновський. Книга про поета (спогади, есеї, листи, інтерв’ю) ... С. 350.

²⁸ Там само. С. 349.

²⁹ Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ). Ф. 1009 : Українська студія хронікально-документальних фільмів. Оп. 1. Спр. № 1790. Арк. 40.

³⁰ Там само. Арк. 60.

³¹ Там само. Арк. 63.

Особливий акцент митець робив на звільненні українського народу від польсько-шляхетського гніту, отриманні ним довгоочікуваної можливості творити власну державу. “Не було вікна в українській хаті, куди б не заглянула воля” – описував Микола Степанович своє бачення тогочасних суспільних настроїв у сценарії кінофільму³². Головним редактором фільму знову був А. Комарницький. І незмінним полишилось і зауваження щодо сценарію фільму: недостатність висвітлення соціально-економічного життя міста Чигирин в період Національно-визвольної війни 1648–1657 рр. Але це не стало на заваді виробництву фільму, і в тому ж таки 1993 р. його зйомки та монтаж були вже фактично завершені, але виникла інша проблема – відсутність необхідного фінансування для завершального етапу зйомок. Директор студії “Укркінохроніка” О. Мухамедова звернулася по допомогу до тогочасного заступника міністра культури І. Лимаря. Його просили викупити коштом державного бюджету вже майже готовий фільм “Чигирин – столиця гетьмана Б. Хмельницького”, і забезпечити державне фінансування зйомки наступного фільму “Чигирин – столиця гетьмана Івана Виговського”³³. У зв’язку зі скрутним фінансовим становищем в країні, міністерство культури не змогло профінансувати останній проект, але перший фільм було викуплено у зв’язку із заходами присвяченими відзначенню на державному рівні 400-річчя від народження Богдана Хмельницького.

Дирекція київської студії документальних кінофільмів “Укркінохроніка” не полишала спроб продовжити роботу над проектом і забезпечення підтримки його на державному рівні. У зв’язку із цим директор “Укркінохроніки” О. Мухамедова надіслала офіційні листи-прохання міністру культури І. Дзюбі та народному депутату й режисеру Лесю Танюку. У листах, студія просила профінансувати дві наступних роботи “Галич – столиця князя Данила Галицького” та про національно-визвольні змагання українського народу на західноукраїнських землях в 1944–1952 рр.³⁴. Директор підкреслювала особливе громадсько-політичне значення серії та просила виділити кошти у сумі 100 мільйонів карбованців. Профінансувати обидві картини не вдалося, але “Галич – столиця князя Данила Галицького” все-таки отримав “зелене світло”. Фільм було затверджено, але з рекомендацією залучити професійного історика. Зйомки відбувалися у Львівській та Івано-Франківській областях³⁵. І у вересні 1993 року виробництво фільму було завершено. М. Вінграновський повернувся в Київ, але з надією відразу вирушити назад на Західну Україну, щоб почати зйомки наступного фільму “Українська Повстанська Армія, 1942–1952 рр”. На той момент, він уже написав і надіслав на затвердження сценарій майбутнього фільму, редакторській групі “Укркінохроніки”, де той був зареєстрований під назвою “Степан Бандера”. Її редактор А. Комарницький відразу відмітив, що “автор-режисер писав цю довідку для себе, не вдаючись до установлених прийомів художнього розкриття теми”. Студія зобов’язувала режисера обов’язково залучити до роботи над фільмом професійного історика³⁶. Про подальші свої творчі плани М. Вінграновський писав у листі від 2 вересня 1993 року до США В. Біляєву: “Фільм про Байду Вишневецького я, Володимире Івановичу, відклав на пізніші часи, бо поки кіностудія виділила мені певний кошторис, то я взявся за “Данила” та за “УПА”. Я щойно приїхав із Західної України... де знімав “Данила Галицького”... Починаю новий фільм під назвою “Українська Повстанська Армія, 1942–1952 роки”... Взявся за “Данила” і за “УПА”. Особливо за “УПА”. Бо в Україні цю нашу національну армію, завдяки радянській пропаганді, або ж проклинають, або ж ніхто про неї не чув і не знає. Через те майбутнє моє кіно про УПА – це моя принципова позиція, як би не дивилася на неї частина нашого народу Східної і Центральної України. В цьому фільмі я викладуся увесь, і він має бути одним з найголовніших із тих двадцяти серій про національну історію України, що я задумав”³⁷. Про важливість для М. Вінграновського фільму “Українська Повстанська Армія, 1942–1952 роки” свідчить і той факт, що також долучається до процесу пошуку джерел фінан-

³² ЦДАМЛМ. Ф. 1009. Оп. 1 Спр. № 1816. Арк. 7.

³³ Там само. Спр. № 1790. Арк. 57.

³⁴ Там само. Спр. № 1796. Арк. 1, 2.

³⁵ Маршал Вінграновський. Книга про поета (спогади, есеї, листи, інтерв’ю)... С. 352.

³⁶ ЦДАМЛМ. Ф. 1009. Оп. 1. Спр. № 1816. Арк. 7.

³⁷ Кур’єр Кривбасу. 2005. № 182. С. 89.

сування зйомок. Пробує використати свої особисті зв'язки й стосунки. Він пише листи міністру культури І. Дзюбі, народним депутатам Л. Танюку та М. Жулинському, прагнучи забезпечити державне фінансування проекту, вважаючи, що якщо “уряд його не підтримає, то його чекає повна катастрофа”³⁸.

Відсутність належного фінансування змушує митця на деякий час припинити реалізацію кінопроекту. З 1993 по 1997 рр. він переносить реалізацію ідеї кіноенциклопедії з історії України зі сфери кінематографії у сферу літератури. У ці роки він опікується виходом роману “Северин Наливайко”, над яким він працював шість років (з 1986 р. по 1992 р.), але друк якого постійно відкладався³⁹. У тому ж таки, 1996 р. виходить збірка есе “Чотирнадцять столиць України”. Автор передмови до неї, історик Богдан Сушинський, вважав їх цілком логічним, по черговості твором, до якого М. Вінграновський йшов через документальні історичні кінофільми, роман “Северин Наливайко”, через поетичне осмислення фактів української історії⁴⁰. У своїх “Нарисах по історії України” він розповів про Трипілля, Київ, Галич, Холм, Хортицю, Чигирин, Гадяч, Батурин, Немирів, Бендери, Глухів, Львів, Харків, Хуст.

“Чотирнадцять столиць України” стали ще одним значним успіхом М. Вінграновського періоду незалежної України, після роману “Северин Наливайко”. Крім виходу однією книгою, вони ще й були передруковані всіма 25 обласними газетами, які, на той час, були сильно зацікавлені в національно-культурному матеріалі. Публікації були безгонорарними, але М. Вінграновський почував себе “морально задоволеним, як ніколи”⁴¹.

У 1997 р. митець знову повертається до реалізації проекту “кіноенциклопедії України”. Повернутися до процесу створення документального серіалу про історію України вдалося у 1997 р. Йому вдається залучити до реалізації проекту кошти приватного інвестора. М. Вінграновський розпочав зйомки документального фільму “Гетьман Сагайдачний”. Нове джерело фінансування було незвичним для Миколи Степановича і він постійно переживав, аби інвестор “не охолов”. Ще однією складністю при зйомках фільму став брак полотен живопису, які б мали забезпечити візуальний картинний ряд фільму. Полотен присвячених періоду гетьманування Петра Сагайдачного не було у загальному доступі. Цю проблему митцю вдалось вирішити завдяки фондам київських музеїв, в яких вдалося віднайти книги та альбоми живопису, які були конфісковані у приватних колекціонерів органами державної безпеки в 1930-х роках. Виробництво фільму було досить повільним і зайняло два роки. Лише у квітні 1999 р. зйомки фільму було завершено⁴².

Наступними кінокартинами, які запланував М. Вінграновський мали стати “Пилип Орлик” і “Петро Дорошенко”. Відсутність державного фінансування проекту змусило Миколу Степановича вдатися до неординарних кроків. Було створено офіційний фонд “14 столиць незалежної України”. У 1998 р., він звернувся по допомогу до українців діаспори у світі. Було розіслано 298 листів, але це залишилось “пустим благанням”. “Прийшло мені 1100 доларів від священника Красевича, з Канади 500 доларів, 250 від невідомої жінки з США, 50 доларів від невідомого чоловіка з Австралії, 10 доларів від старенької жінки з Нової Зеландії і 300 доларів від Ганни Черинь – спасибі їй за добре серце”⁴³. Невдача з пошуком коштів серед українців діаспори не зупинила творця. Він шукає можливість про фінансувати зйомки фільму “Пилип Орлик” через фонд Сороса, але отримав відмову – “Чотирнадцять столиць України” проект державний, значить фінансуватися повинен державою⁴⁴.

Проблема подальшого фінансування проекту стала ключовою при його реалізації. М. Вінграновський встиг створити лише: “Хортиця – столиця Запорізької Січі” (1993), “Чигирин – столиця гетьмана Богдана Хмельницького” (1994), “Батурин – столиця гетьмана Івана

³⁸ Маршал Вінграновський. Книга про поета (спогади, есеї, листи, інтерв'ю)... С. 353.

³⁹ Там само. С. 356.

⁴⁰ Там само. С. 357.

⁴¹ Там само. С. 358.

⁴² Там само. С. 362.

⁴³ Там само. С. 362.

⁴⁴ Там само. С. 363.

Мазепи” (1994), “Галич – столиця князя Данила Галицького” (1995), “Дмитро Вишневецький – Байда” (1993) та “Гетьман Сагайдачний” (1999)⁴⁵.

Кінопошуки М. Вінграновського суттєво вплинуло на його стилістику як поета, так прозаїка. Особливість співвідношення часового й просторового параметрів у кіно виражається наступним чином: екранний час не є адекватним реальному, він більш спресований, і, навіть більше того, час у кадрі тече тим швидше, чим насиченіша дія. Кіно зображує дію, котра вже “відбулася” у минулому, проте через особливості сприйняття зображення в темному просторі кінозалу глядач інтерпретує побачене як таке, що відбувається в даний момент, “тут і зараз”, завдяки чому в нього виникає глибокий емоційний зв’язок з тим чи тим персонажем. Відбувається це через безпосередність сприйняття оком елементів зображення, адже саме зорова система є доміантною й пов’язує між собою інші сигнальні системи⁴⁶. При аналізі творчості Миколи Вінграновського спосіб ліричної організації художнього світу прози простежується як на рівні образності (асоціативних утворень), так і на сюжетно-композиційному рівні (зокрема суб’єктивізації оповідності). Кінематографія як особливий вид мистецтва відіграє важливу функцію у творчості автора. Як зауважує Лариса Брюховецька: “об’єднує кіно й літературу можливість часо-просторової побудови оповіді, здатність розкривати ліричне начало й характер героя через його емоційний стан”⁴⁷. На думку дослідниці Лариси Брюховецької: “принципова відмінність між літературою та кіно криється в характері сприйняття і впливу цих видів творчості”. Поєднання ж в одному тексті епічного та кінематографічного начал значно розширює горизонт рецепції. Перегляд кінострічки відображає тривимірну сутність і кіномистецтва, і художнього твору, оскільки події, що відбуваються на екрані, сприймаються в кількох часових площинах одночасно: з погляду реципієнта під час читання художнього твору, з боку читача як глядача, який сприймає емоційно наснажену фабулу фільму, з позиції глядача (зокрема батьків головного героя) під час перегляду кінострічки. Таким чином, сприймання однієї і тієї ж події твору з кількох ракурсів одночасно свідчить про споріднення епосу та кінематографії⁴⁸. Так, у прозі митця, зауважує Н. Трефяк, можна відшукати діалектичну єдність різних художніх начал: “Із взаємодії різних видів мистецтв виникає тематичне розмаїття творів Миколи Вінграновського. Специфіка стильової манери митця вирізняється завдяки діалектичній єдності різних мистецьких начал. Синтезування ліричного та кінематографічного первнів виокремлюються в способах ліризації прози та використанні кінематографічних прийомів моделювання художньої дійсності. Ліричні ознаки прозових текстів письменника часто виявляються не осібно, а поєднуються з кінематографічними прийомами. Процеси взаємовпливу видів мистецтва простежуються на прикладі різних творів автора й диференціюються в одному тексті прози митця, що засвідчує оригінальність індивідуальної стильової манери Миколи Вінграновського – прозаїка”⁴⁹. Зорові й слухові ефекти, калейдоскопічність, мінливість, монтування кадрів, чіткий темпоритм – ці кінематографічні якості органічні для прози М. Вінграновського. Така бінарність, на думку російського літературознавця В. Кондрашова, вирізняє і поетичну творчість М. Вінграновського⁵⁰. Нероздільну єдність кінотворчості митця з поетичною не раз відмічали і сучасники: “Бувало, що у неділю, із Одеси до Миколи приїздили знайомі поети, переважно молодь. Смакували молодим вином, читали вірші. Свої вірші, щасливо купаючись у поглядах колег, читав і Микола Вінграновський. Саме у цей час він написав цикл

⁴⁵ Вінграновський М. Хто і що для мене незалежність. *День*. № 159. 2010. С. 10. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/hto-i-shcho-dlya-mene-nezalezhnist-ukrayini> (дата звернення: 10.01.2019).

⁴⁶ Степанченко О. Кінопоетика у творах Миколи Вінграновського. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 39 (2). С. 395. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2013_39%282%29__55 (дата звернення: 11.01.2019).

⁴⁷ Брюховецька Л. І. Література і кіно: проблеми взаємин : літературно-критичний нарис. Київ : Радян. письм., 1988. С. 66.

⁴⁸ Там само. С. 67.

⁴⁹ Трефяк Н. І. Синтезування епічного, ліричного та кінематографічного первнів у індивідуальній стильовій “манері” прози Миколи Вінграновського. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. № 14. С. 84.

⁵⁰ Кондрашов В. В. “Кинематографические” шестидесятники: штрихи к литературным портретам Ивана Драча, Лины Костенко и Николая Винграновского...

поезій “У Холодній балці” та “Гайавату”. Але як не дивно, саме у цю пору повної цілодобової зайнятості на кіномайданчику і режисерської напруги поет Вінграновський написав ряд поезій, що свідчили про повноту його свободи та стихію його вільнолюбивої натури”⁵¹.

“Вінграновський-поет впливає на Вінграновського-режисера, але і його кінорежисерський професіоналізм має свої “виходи” як на поетичну творчість, так і на прозу”, – зазначає про його творчість науковець Тарас Салига. Разом з тим, дослідники зазначають, що, на жаль, у кінематографії поет не зміг у всій повноті виявити всю глибину свого таланту. Як і сам говорив, великою мірою через тоталітарну епоху⁵². “Візуальне кіномистецтво, очевидно, не могло “вмістити” всю степову широкую й рвйну натуру М. Вінграновського – і потреба вербального, словесного самовираження, коли у рядок, строфу можна вкласти так багато почуттів, зробила його неперевершеним поетом такого високого мистецького рівня, що ним могла би пишатися будь-яка національна література”, – зазначає Л. Тарнашинська⁵³.

Таким чином, історична кінодокументалістика, незважаючи на незавершеність окремих проєктів, виявила ще одну із рис феномену М. Вінграновського, засвідчивши високий ступінь його національної самосвідомості й стійкості, вірності ідеалам шістдесятництва та прагнення, незважаючи на суперечливості суспільно-політичних процесів “лихих 90-х рр.”, відсутності національноцентричних орієнтирів у тогочасному політикуму незалежної України, весь свій талант митця присвятити справі відродження національної культури та історичної пам’яті українців, подоланню інертності та інфантилізму, “духовного рабства” українського народу, сформованих радянською системою як моделі життя й створити “кіно енциклопедія історії України”.

HISTORICAL CINEMA DOCUMENTALIST M. VINHRANOVSKIY

Igor KOLIADA

National Pedagogical University of M. P. Drahomanov,
Department of Social Studies and Gender Education,
Osvity St. 6, 03037, Kyiv, Ukraine
e-mail: kolyada.i.a.1968@gmail.comdoi

Summary

The main idea of the article is to elucidation the contribution of the outstanding artist M. Vinhranovskiy to the development of Ukrainian cinema documentation. The disclosure of the actual problem will contribute to the further development of Ukrainian biography in general and the creation of a comprehensive biography of a talented figure of Ukrainian culture, which was a significant figure for the history of Ukraine from the 20-th to the beginning of the 21th century.

In the article Igor Kolyada “Historical documentary of M. Vinhranovskiy” in the context of M. Vinhranovskiy biography is related little investigated aspect of his work – historical film documentary. The author covers the stages of the project of M. Vinhranovskiy’s “Fourteen Capitals of Ukraine” from the conception of the idea to the embodiment of the creative idea.

For the first time, with the involvement of a new complex of archival sources and materials, the pages of artist’s biography related to the implementation of the project “Cinema Encyclopedia of Ukrainian History”.

The process of creation of the project’s cinemas and the reasons for successes and failures accompanying the artist during the implementation of his creative ideas are discussed. The creative plans and plans of the artist are analyzed. That made it possible to reveal the national-cultural component of the work of a prominent figure of the sixties.

Historical documentary in the life of M. Vinhranovskiy, despite the incompleteness of the projects, gave an opportunity to highlight the ideals and to testify to the high degree of his national consciousness and stability, the loyalty to the ideals of the sixties and the desire to devote his entire talent to reviving the national culture and

⁵¹ Добролежа А. Микола Вінграновський у спогадах, листах і кіно : до 70-річчя поета, кінореж., кіноактора... С. 128–134.

⁵² Гладир Ю. Довженкіана Миколи Вінграновського... С. 41.

⁵³ Тарнашинська Л. “Вінграновський М. Все на світі з людської душі” : біобібліографічний нарис. [Серія “Шістдесятництво: профілі на тілі покоління”]. Київ, 2006. С. 5.

historical memory of Ukrainians, overcoming inertia and infantilism, “spiritual slavery” of the Ukrainian people, formed by the Soviet system as a model of life and create “the film encyclopedia of history of Ukraine”.

Keywords: sixties, film documentary, historical documentary film, cinema-making, cinema encyclopedia of Ukrainian history.

REFERENCES

- Afonina A. Rezhyser i poet. *Na ekranakh Ukrainy*. 1969. 23 serp. [in Ukrainian].
- Bezruchko O. Vytoky tvorchoi diialnosti vydatnoho ukrainskoho kinematohrafista i poeta M. S. Vinhranovskoho. *Suchasne mystetstvo*. Kyiv, 2016. Vyp. 12. [in Ukrainian].
- Bezruchko A. Hrany kynoykusstva N. S. Vinhranovskoho (k 80-letyiu so dnia rozhdnyia). Pytannia mystatstviznaustva, etnologii i folklorystyky. Vyp. 22. Minsk : Prava ekonomika, 2017. [in Belarus].
- Bezruchko O. Henialnyi ukrainskyi mytets M. S. Vinhranovskyyi: mizh literaturoiu i kinematohrafom. *Natsionalna identychnist v movi i kulturi* : zbirnyk naukovykh prats / za zah. red. A. H. Hudmaniana. O. H. Shostak. Kyiv : Talkom, 2017. [in Ukrainian].
- Bezruchko O. V. Tvorchia i mystetsko-nastavnytska diialnist v Ukraini diiachiv teatru i kino : monohrafiia. Kyiv : Vydav. tsentr KNUKiM, 2017. T. 1. [in Ukrainian].
- Briukhovetska L. I. Literatura i kino: problemy vzaiemyn : literaturno-krytychnyi narys. Kyiv : Radian. pism., 1988. [in Ukrainian].
- Vinhranovskyyi M. Vybrani tvory : u 3 t. T.3. Ternopil : Bohdan, 2004. [in Ukrainian].
- Vinhranovskyyi M. Khto i shcho dlia mene nezalezhnist. *Hazeta “Den”*. 2010. № 159. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/hto-i-shcho-dlya-mene-nezalezhnist-ukrayini>.
- Vinhranovskyyi M. Vse na sviti – z liudskoi dushi. *Vechirni Kyiv*. 1999. 13 sichnia. [in Ukrainian].
- Handzii O. “Protiahom piaty rokiv u Moskvi ne promovyv zhodnoho slova rosiiskoii movoiu” // zh. Kraina. № 436. 28.08.2018. URL: https://gazeta.ua/articles/history-journal/_protyagom-pyati-rokiv-u-moskvi-ne-promoviv-zhodnogo-slova-rosijskoyu-movoyu.
- Hladyr Yu. Dovzhenkiana Mykoly Vinhranovskoho. *Naukovi zapysky. Khudozhnia literatura i kinematohraf: problemy interaktyvnosti*. Vyp. 110. Seriiia : Filolohichni nauky. Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2012. [in Ukrainian].
- Dobrolezha A. Mykola Vinhranovskyyi u spohadakh, lystakh i kino : do 70-richchia poeta, kinorezh., kinoaktora. *Vitchyzna*. 2006. № 9/10. [in Ukrainian].
- Donii V. S. Khudozhnia kontseptsiia mentalnosti ukrainskoho narodu (za romanamy M. Vinhranovskoho “Severyn Nalyvaiko” ta L. Kostenko “Berestechko”). *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu* : zb. nauk. prats. Mykolaiv, 2007. Vyp. 14. [in Ukrainian].
- Dudiuk L. P. Istorychni fakty i khudozhnii vymysel v romani M. Vinhranovskoho “Severyn Nalyvaiko”. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu* : zb. nauk. prats. Mykolaiv, 2007. Vyp. 14. [in Ukrainian].
- Ylntyskyi M. V sovremennom – proshloe y budushchee (Mykola Vynhranovskyyi). Ot pokoleniya k pokoleniyu: Lyteraturno-krytycheskye ocherky y portrety [per. s ukr.]. Moskva : Sovetskyi pysatel, 1984. [in Russian].
- Kit D. Doroha do khramu. *Kraieznavchyyi almanakh*. 2003. Vyp. 2. [in Ukrainian].
- Koliada I. Rol Oleksandra Dovzhenka – pedahoha u formuvanni tvorchoi osobystosti Mykoly Vinhranovskoho. *Visnyk ahrarnoi istorii*. Kyiv, 2018. № 23–24. [in Ukrainian].
- Kondrashov V. V. “Kynematohrafycheske” shestydesiatnyky: shtrykhy k lyteraturnym portretam Yvana Dracha, Lyny Kostenko y Nykolaia Vynhranovskoho. *Humanytarne nauchne yssledovanyia*. 2013. № 5. URL: <http://human.snauka.ru/2013/05/3208>.
- Kremin D. Istoriosofskyyi kontekst liryky Mykoly Vinhranovskoho. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu* : zb. nauk. prats. Vyp. 17 : Filolohichni nauky / red. M. I. Maistrenko ta in. Mykolaiv : MDU, 2008. [in Ukrainian].
- Kulchytskyi A. 212 spohadiv z Mykoloiu Vinhranovskym. Frahmenty spohadiv pro velykoho Ukrainsia. *Literaturna Ukraina*. 2011. 4 serpnia. № 29 (5408). [in Ukrainian].
- Kurier Kryvbasu. 2005. № 182. [in Ukrainian].
- Marshal Vinhranovskyyi. Knyha pro poeta (spohady, esei, lysty, intervui) / peredm., uporiadkuv. P. Volvach. Kyiv : Yaroslaviv Val, 2011. 480 s. : il. [in Ukrainian].
- Pidopryhora S. V. Folklorna osnova “khymernykh” elementiv u istorychnomu romani Mykoly Vinhranovskoho “Severyn Nalyvaiko”. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu* : zb. nauk. prats. Mykolaiv, 2007. Vyp. 14. [in Ukrainian].
- Savchak V. Uroky velykoho maistra. *Leninska molod*. Lviv. 11 liutoho. 1978. [in Ukrainian].

Salyha T. Mykola Vinhranovskyi sohodni, abo Dyskurs ukrainskoi istorii v yoho poezii. *Den*. 2010. № 137. 4 serp. [in Ukrainian].

Stepanchenko O. Kinopoetyka u tvo rakh Mykoly Vinhranovskoho. *Literaturoznavchi studii*. 2013. Vyp. 39 (2). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2013_39%282%29__55.

Tarnashynska L. ...I obertaietsia z zemleiu Ukraina. "Mykola Vinhranovskyi: Vse na sviti z liudskoi dushi". Kyiv, 2006. [in Ukrainian].

Tarnashynska L. Vinhranovskyi M.: "Vse na sviti z liudskoi dushi": biobibliografichni narys. [Seria "Shistdesiatnytstvo: profili na tili pokolinnia"]. Kyiv, 2006. [in Ukrainian].

Trefiak N.I. Syntezuvannia epichnoho, lirychnoho ta kinematografichnoho pervniv u individualnii stylovii "maneri" prozy Mykoly Vinhranovskoho. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. 2009. № 14. [in Ukrainian].

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy. F. 1009 : Ukrainska studiiia khronikalno-dokumentalnykh filmiv. Op. 1. Spr. № 1790. № 1796, № 1816, № 1811.

Надійшла до редакції 21 серпня 2019 р.

УДК 930 [Гошкевич 1860–1928]

РОДИНА ГОШКЕВИЧІВ ТА ЇЇ ВНЕСОК У РОЗБУДОВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА УСРР

Євген СІНКЕВИЧ

Інститут міжнародних відносин і політології Вищої Східноєвропейської державної школи

в Перемишлі (Республіка Польща), професор

ul. Tymona Terleckiego, 6, Przemyśl, 37-700, Polska

e-mail: e.sinkevych@gmail.com

DOI: 10.15330/gal.32.220-225

ORCID: 0000-0001-5729-1644

Віктор Іванович Гошкевич археолог, краєзнавець, музеєзнавець, видавець, завновник історико-археологічного музею в Херсоні мало знаний у масштабах України. Він походив зі знаної родини професора богослов'я, ректора Київської духовної семінарії. Разом із М. Грушевським слухав лекції основоположника української класичної історичної та археологічної науки Володимира Антоновича. Опинившись у Херсоні він посів посаду секретаря Херсонського губернського статистичного комітету і, не обмежуючись державною службою, почав вивчати давню історію краю, здійснював археологічні пошуки, турбувався про збереження пам'яток. Неоціненною є його роль в утвердженні української мови та історії у нижньому Подніпров'ї.

Ключові слова: Віктор Іванович Гошкевич, краєзнавець, Херсонщина.

Незважаючи на вагомий внесок у розвиток української культури та дослідження історії, Віктор Іванович Гошкевич (1860–1928) археолог, краєзнавець, музеєзнавець, видавець україно-фільської газети “Юг” (1898–1907), дійсний член Одеського товариства історії та старожитностей (1896 р.), член-кореспондент Московського археологічного товариства (1914 р.), дійсний член Археологічної комісії ВУАН, маловідомий загалу українського суспільства. Напередодні та в умовах державної незалежності його персоні все більшу увагу вділили професійні історики, музейники та краєзнавці¹. Певним доповненням до них слугують відомості, які можна почерпнути з документів архівного зберігання та періодики².

¹ Алексеева И. Л. Изучение первобытной эпохи Одесским обществом истории и древностей. В. И. Гошкевич. *Проблемы археологии Северного Причерноморья : к 100-летию основания Херсон. музея древностей* : тез. докл. юбил. конф. : в 3 ч. Херсон, 1990. Ч. 3. С. 65–67 ; Былкова В. П. Археологическая деятельность В. И. Гошкевича. *Проблемы археологии Северного Причерноморья : к 100-летию основания Херсонского музея древностей* : тез. докл. юбил. конф. Херсон, 1990. Ч. 3. С. 67–69 ; Водотика С. Г. Невтомний краєзнавець: Віктор Іванович Гошкевич. *Південний архів. Історичні науки*. 1998. № 6. С. 65–85 ; Гошкевич Віктор Іванович (1860–1928): наук.-допом. покажч. / ОУНБ ім. О. М. Горького; склад. Н. М. Диба, Г. П. Мокрицька. Херсон, 1993. 17 с. ; Кармазіна Н. Дослідник старожитностей Півдня України : Віктор Іванович Гошкевич (1860–1928). *Краєзнавство*. 2013. № 3. С. 61–64 ; Костенко А. В. “Гашкевичі”, а не “Гошкевичі”: білоруська гілка відомого українського роду. “*Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук*” : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 5–6 лютого 2016 року). Київ : ГО “Київська наукова суспільнознавча організація”, 2016 ; Костенко А. В. Херсонський Археологічний музей и его “семейная история”: семья как сеть научных коммуникаций в музейном деле. *Гісторія Магілєва: мінулае і сучаснасць* : збірник наукових прац удзельнікаў IX Міжнар. навук. канф. (25–26 чэрвеня 2015 г., г. Магілєв). Магілєв, 2015. С. 59–65 ; Костенко А., Абікулова М. Антична колекція Херсонського обласного краєзнавчого музею. *Історія становлення (1890–1960)*. Херсон, 2016 ; Костенко А., Шевченко А. “Одного роду, але не одного з тобою класу”: сприйняття жовтневого перевороту родом Гошкевичів. *Краєзнавство*. 2017. № 1–2. С. 62–72 ; Костенко А. В. Етапи розвитку лапідарної колекції Херсонського обласного краєзнавчого музею. *Історичні і політологічні дослідження*. 2014. № 3–4 ; Костенко А. В. Нариси історії Музею Херсонського губернського статистичного комітету (1890–1898). *Питання історії науки і техніки*. 2015. № 2 ; Ласінська М. Ю. Гошкевич В. І. в археологічному вивченні Миколаївщини. *Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського*. 2010. Вип. 329. С. 218–227 ; Пиворович В. Б. Віктор

Віктор Гошкевич народився 9 березня 1860 р. в Києві, у родині професора (ректора) Київської духовної семінарії та протопросвітера і настоятеля церкви святих Костянтина та Олени Івана Антоновича Гошкевича (1824–1871), що викладав у семінарії логіку, латину, догматичне та моральне богослов'я. Батько Віктора Гошкевича був братом Осипа Антоновича Гошкевича (1814–1875) – першого російського дипломата у Японії, автора праць про Японію і Китай. Мати В.І. Гошкевича – Ганна Іванівна Веледницька-Гошкевич була власницею дерев'яного будинку в Києві. Окрім старшого брата Михайла (1853–?) у Віктора Гошкевича були молодші: Леонід (1868–1963)³ [11] і Микола (1871–?)⁴. Такі загальні відомості про родину, які дійшли до нашого часу.

Студент і гуртківець В. Гошкевич разом із М. Грушевським слухав лекції основоположника української класичної історичної та археологічної науки Володимира Антоновича. Випускник духовної семінарії та Київського університету, очевидно не випадково був відібраний художником В. Васнецовим для позування при створенні образу Мойсея під час розпису Володимирського собору (1887 р.), а ще раніше (1884 р.) М. Врубель при розписі Кирилівської церкви, очевидно надав одному з апостолів риси обличчя Віктора Івановича. Доньку В. Гошкевича Катерину В. Васнецов увічнив як Святе маля на руках Богоматері у розписі Володимирського собору.

У 1881 р. Віктор Іванович Гошкевич одружився на Клавдії Олександрівній Бакановській. Сім'я В.І. Гошкевича вела скромну і в той же час наповнену бурхливими і цікавими подіями життя в середовищі київської богемі. У гостях у них бували літератори, поети, художники і вчені. Сам глава сімейства пристрасно захоплювався археологією і присвячував їй весь свій вільний час. Може, саме ця його пристрасть і слугувала причиною родинних непорозумінь? Сім'я В.І. Гошкевича розпалася у 1890 р., коли доньці Катерині було всього 8 років. Віктор Іванович зблизився з Варварою Амосівною Фабрициус, яка мала від першого шлюбу трьох дітей. Вслід за старшим братом, відомим губернським громадським діячем Михайлом Івановичем Гошкевичем, що починаючи з 1881 р. працював помічником губернського лікаря в Херсоні, у 1890 р. перебрався туди й Віктор Гошкевич. Із часом в Херсоні оселилися й молодші брати – Леонід Іванович Гошкевич, що став пресвітером, та Микола Іванович Гошкевич, який переїхав сюди після служби начальником Ломжинської навчальної дирекції Варшавського округу⁵.

Іванович Гошкевич – чини, нагороди, звання. *Наукові записки : проблеми археології, етнографії, історії, історіографії, літературознавства, мистецтвознавства, музеєзнавства, ономастики, соціології / Херсонський краєзнавчий музей. Херсон, 2004. С. 98–102 ; Пиворович В. Б. Сохранить для будущих поколений (по воспоминаниям Е. В. Гошкевич о Херсонском городском музее древностей). *Наукові записки ХОКМ. Херсон : Айлант, 2006 : Сінкевич І. Ю. Внесок статистиків Херсонської губернії у дослідження історії краю (XIX – початок XX ст.). Південна Україна XVIII–XIX ст. : записки наук.-досл. лабораторії історії Південної України. Запоріжжя, 2000. Вип. 5. С. 171–176 ; Сінкевич І. Ю. Херсонська губерньська вчена архівна комісія. *Заселення Півдня України: проблеми національного та культурного розвитку : наук. доп. Міжнарод. наук.-метод. конф. (Херсон, 21–24 трав. 1997 р.) : у 2 ч. Херсон, 1997. Ч. 1. С. 103–108 ; Сінкевич І. Ю. Херсонська губерньська вчена архівна комісія : Нові знахідки та старі проблеми. *Південний архів : історичні науки : зб. наук. праць. Херсон, 1999. Вип. 1. С. 18–40 ; Shevchenko A. Public activities of V. I. Goshkevych during the period of Revolution Scriptorium nostrum. 2015. № 3. Р. 50–57.****

² Державний архів Херсонської області, ф. р 413 (Херсонский уездный отдел народного образования уездного исполкома. 1922 р.) оп. 1, спр. 408 (Личное дело заведующего музеем древности Гошкевича Виктора Ивановича) ; Класові вороги в археологічному музеї. *Наддніпряньська правда. 1931. 21 січня ; Науковий архів Археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею. Жизнеописание Фабрициус Ирины Васильевны / Ирина Фабрициус, Екатерина Гошкевич. 1983.*

³ Костенко А., Шевченко А. “Одного роду, але не одного з тобою класу”: сприйняття жовтневого перевороту родом Гошкевичів. *Краєзнавство. 2017. № 1–2. С. 62–72.*

⁴ Костенко А., Абікулова М. Антична колекція Херсонського обласного краєзнавчого музею. Історія становлення (1890–1960). Херсон, 2016. С.10–14.

⁵ Костенко А. В. “Гашкевичі”, а не “Гошкевичі”: білоруська гілка відомого українського роду. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 5–6 лютого 2016 року). Київ : ГО “Київська наукова суспільнознавча організація”, 2016. С. 65.*

Відразу по приїзді до Херсону, Віктор Іванович започатковує Археологічний музей Херсонського губернського статистичного комітету. Н. Кармазіна зазначає: “Яскравою постаттю, яка відіграла значну роль у розвитку пам’ятокознавства Херсонщини, був Віктор Іванович Гошкевич. Приїхавши з Києва у 1890 р., він зайняв посаду секретаря Херсонського губернського статистичного комітету і, не обмежуючись державною службою, почав вивчати давню історію краю, здійснював археологічні пошуки, турбувався про збереження пам’яток”⁶. У 1893 р., коли справи приймав новий губернатор – Михайло Вєсьолкін (1842–1897), в організованому В. Гошкевичем Археологічному музеї Херсонського губернського статистичного комітету нараховувалася одна тисяча предметів⁷. М. Вєсьолкін офіційно звернувся до всіх землевласників, священників, вчителів та інших освічених людей краю з проханням повідомляти про місцевості, що мають інтерес для археологічної науки, та надсилати до зростаючого херсонського музею свої випадкові знахідки старожитностей. На цей заклик справді відгукнулися в усіх куточках губернії. Тож В. Гошкевичу вдалося сформувати цілу мережу добровільних помічників, кількість яких незабаром сягнула ста осіб.

На початку 1897 р. для В. Гошкевича стало зрозумілим, що його колекції неможливо і далі тримати вдома та в приміщеннях Статистичного комітету через брак місця. Саме в цей час до нього й звернулися співдиректори Херсонської громадської бібліотеки Георгій Скадовський (який ще у 1886 р. розпочав археологічні дослідження на землях свого маєтку полизу Білозерки) і Володимир Синькевич ветеринарний лікар губернського земства (1859–? рр., якого у донесеннях Третього відділення поліції називали не інакше як “українофильствующим поляком”), з пропозицією перемістити колекцію до приміщення новозбудованої бібліотеки (будівля збереглася, в ній знаходиться ЗАГС). Справа а тому, що дирекція бібліотеки мала зобов’язання перед одним зі своїх жертводавців облаштувати у своєму приміщенні археологічний музей імені князя Потьомкіна і спеціально для нього вже обладнала три кімнати з вогнетривкими підлогами та стелями й залізними дверима, але не мала жодного предмету, яким могла би заповнити цей простір. В той же час керівники бібліотеки, як і всі освічені херсонці, знали про те, що у В. Гошкевича зберігається велика кількість старожитностей, яку він не має де розмістити.

У 1895 р. у музеї побував професор Одеського Новоросійського університету О.М. Деревицький, який запропонував передати усі зібрані колекції до Одеського міського музею старожитностей. Однак В.І. Гошкевич, сподіваючись залишити у Херсоні результати своєї праці, відмовився⁸. Його колекцію систематично поповнювали Імператорська Археологічна комісія, Б.В. Фармаковський, І.Я. Стемповський. Впродовж 1913–1917 рр. до Херсонського музею старожитностей з Миколаєва надходили античні предмети від родини відомого українського мецената і історика Миколи Миколайовича Аркаса. На жаль, значна частина колекцій Аркасів – археологічна, нумізматична, колекції зброї та картин – зникла під час Другої світової війни. Невелика частина колекції в Херсонських музейних фондах все ж збереглася. У складі археологічної колекції – це античні предмети зі Старої Богданівки та Христофорівки.

Упорядкуванням відділів музею займалися палеонтолог проф. М.В. Павлова, хранитель нумізматичного відділу Ермітажу О.Ф. Ретовський. Для ознайомлення з його експозицією спеціально приїздили редактор журналу “*Præhistorische Zeitschrift*” доктор К. Шухгардт (Берлін), доктор Драгендорф (Афіни), професор К.Ф. Кінг (Копенгаген), директор Стокгольмського музею старожитностей доктор Т. Арне, Одеського археологічного музею – А.І. Селінгінський, музею ім. О.М. Поля (Катеринослав) – професор Д.І. Яворницький.

Не менш плідною була діяльність В.І. Гошкевича як редактора щоденної газети “Юг”. “Аналіз статей газети дає яскравий опис громадянської позиції головного редактора. З наростанням суспільно-політичної кризи в Російській імперії матеріали представлені в газеті стали

⁶ Кармазіна Н. Дослідник старожитностей Півдня України : Віктор Іванович Гошкевич (1860–1928). *Краєзнавство*. 2013. № 3. С. 61.

⁷ Костенко А. В. Етапи розвитку лапідарної колекції Херсонського обласного краєзнавчого музею. *Історичні і політологічні дослідження*. 2014. № 3–4. С. 190.

⁸ Костенко А. В. Нариси історії Музею Херсонського губернського статистичного комітету (1890–1898). *Питання історії науки і техніки*. 2015. № 2. С. 51.

більш радикальними щодо тогочасної влади. Багато уваги надавалося проблемам селянства, розвитку культури та історії. Особливо цікава позиція головного редактора щодо української мови та культури. На шпальтах газети можна знайти багато статей, присвячених цій темі, зокрема неодноразово друкувалися статті присвячені творчості Т.Г. Шевченка. Дослідницька діяльність вченого теж підтверджує його симпатію до української справи, а саме той факт, що найбільшим відділом Музею старожитностей був відділ Запорізької старовини. Є навіть спогади, що він найбільше його любив та розповідав про експонати так: “яскраво поставала в уяві та доба, та слава козача, що не можна було перевести дихання. Він тоді ніби палав якимось дивним внутрішнім вогнем”. Критика самодержавства і лібералізм обходила видавцеві газети досить дорого. Він був під постійним негласним наглядом поліції⁹. Політичні погляди В. Гошкевича, послуговування українською мовою обумовили заборону з 1905 р. на проживання в Херсоні, тому він змушений був оселитися в Голій Пристані.

У 1911 р. у Херсонському археологічному музеї відбулися чималі зміни. Музей, що до того розміщувався у кількох залах громадської бібліотеки, отримав від міського управління окремих двоповерховий будинок на центральній вулиці міста – Говарда. З цієї нагоди англійський науковець Е. Міннз надіслав до Херсона вітальну телеграму. В. Гошкевич пишався цим знаком уваги до його праці та опублікував текст телеграми поряд з іншими вітальними телеграмами, в “Херсонській міській газеті Копійка” – окремою заміткою “Привітання місту Херсон від англійського вченого” із зазначенням регалій автора привітання, а також у першому числі власного “Літопису Музею”. Визнання з боку авторитетних закордонних вчених було для В. Гошкевича важливим також через те, що як зазначено вище починаючи з 1905 р. він перебував у конфлікті з губернською владою, яка вбачала в ньому небезпечного ліберала та українофіла. Під час відкриття оновленого Музею старожитностей Херсонське міське управління навіть намагалось уникнути згадки про нього на урочистостях чи в публікаціях. Тож, попри те, що йому вдалося зберегти за собою завідування Музеєм старожитностей, В. Гошкевич піддався сильному тиску з боку губернських та міських властей – і його зв’язки із закордоном додавали йому ваги у цьому протистоянні. У цій ситуації його контакти із закордонними вченими були свого роду оберегом. В. Гошкевич встановив і підтримував постійні наукові контакти з британським дослідником Елісом Міннзом. Від спілкування В. Гошкевича та Е. Міннза на сьогодні лишилася чи не єдина матеріальна реліквія – 720-ти сторінковий фоліант, що зберігається у спеціалізованій бібліотеці Херсонського обласного краєзнавчого музею. 9 березня 1926 р. директор Херсонського історично-археологічного музею Ірина Фабриціус придбала книгу Е. Міннза “Scythians and Greeks” для поповнення музейної бібліотеки. Видана в 1913 р., ця книга вже мала статус класичної узагальнюючої праці з історії скіфо-грецького періоду Північного Причорномор’я, тож мати її в музеї було необхідно. Але був й інший мотив – особистий. І. Фабриціус знала, що автор книги – кембриджський професор Еліс Міннз був особисто знайомий з її прийомним батьком та попередником на посаді директора музею В. Гошкевичем. До того ж В. Гошкевич неодноразово згадувався на сторінках книги.

Але повернемося й до певних фрагментів приватного життя Віктора Івановича. На початку липня 1910 р. херсонська газета “Рідний край” повідомляла про приїзд до Херсона по дружжя військового міністра Російської імперії Володимира Олександровича Сухомлинова (1848–1926) – Катерини Вікторівни (1882–1919?). Пані К. Сухомлинова прямувала в Голу Пристань, де в той час мешкав її батько Віктор Іванович Гошкевич. У Голій Пристані відбулася перша після кількох десятиліть розлуки зустріч батька і вже дорослої доньки. Втім, зустрічі цій судилося стати і останньою в їх житті.

У 1923 р. у діяльності музею відбулися значні зміни – його зарахували до централізованої мережі наукових музеїв УСРР під назвою Херсонського державного історично-археологічного музею. У квітні 1923 р. Ірина Василівна Фабриціус, прийомна донька та багаторічна помічниця В.І. Гошкевича, була офіційно призначена зберігачем фондів Херсонського історич-

⁹ Костенко А., Шевченко А. “Одного роду, але не одного з тобою класу”: сприйняття жовтневого перевороту родом Гошкевичів. *Краєзнавство*. 2017. № 1–2. С. 68.

но-археологічного музею, директором якого став її батько. У 1925 р. В.І. Гошкевич важко хворий вийшов на пенсію. Директором музею стала І.В. Фабриціус. У 1927 р. разом з Георгієм Петровичем Крисінім І.В. Фабриціус працювала в складі Ольвійської експедиції¹⁰.

У 1928 р. В.І. Гошкевич помер. Він був типовим представником тієї категорії дореволюційної наукової інтелігенції, яка і за радянської влади прагнула служити науці, вбачаючи в цій справі свій обов'язок перед народом.

Владою на могилі було встановлено величний монумент, але вже за кілька років щодо його найближчих учнів – колективу Херсонського історично-археологічного музею, розпочалися політичні утиски. Місцева газета “Наддніпряньська правда” опублікувала анонімну кореспонденцію. У ній, зокрема, стверджувалося: “Херсонський державний історично-археологічний музей, через засміченість його штату, за 13 років пролетарської диктатури не тільки не прилучився до завдань соціалістичного будівництва, а навпаки замкнувся у собі від пролетарської суспільності, у деяких галузях навіть свідомо шкодив”¹¹. На думку автора кореспонденції, така ситуація в музеї стала можливою тому, що директорка цього закладу за соціальним походженням є “чужим елементом” і “вороже ставилася” до всіх починань радянської влади в музейній справі. У квітні 1931 р. І.В. Фабриціус звільнили з посади директора під час “чистки” за першою категорією. Передчуваючи неминучі подальші репресії І.В. Фабриціус, і її співробітники та друзі – А.В. Добровольський та Г.П. Крисін покинули місто. Херсонський історично-археологічний музей було ліквідовано й на правах окремого Історичного відділу об'єднано з Природничим музеєм у Херсонський краєзнавчий музей.

THE HOSHKYEVYCH FAMILY AND ITS CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF NATIONAL CONSCIOUSNESS OF UKRAINIANS IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN EMPIRE

Yevhen SINKEVYCH

*Institute for International Relations and Political Science of the Higher Eastern European Public School in Peremyshl (Poland), professor
Tymona Terleckiego St., 6, 37-700, Peremyshl, Poland
e-mail: e.sinkevych@gmail.com*

SUMMARY

Viktor Ivanovych Hoshkevych – an archaeologist, ethnographer, museum expert, publisher, head of the historical-archaeological museum in Kherson, – isn't well known in Ukraine. He came from a well-known family of a theology professor, Rector of the Kyiv Theological Seminary. Invaluable is his role in establishing the Ukrainian language and history in the lower Dnieper.

Hoshkevych was the editor of the “Yug” newspaper. He spoke in favor of abolishing the ban on the Ukrainian language. Taras Shevchenko's poems were published in the newspaper. Hoshkevych criticized the Russian autocracy and was a supporter of liberal reforms. The museum created by Hoshkevych became the center of Kherson's cultural life. The scientist was acquainted with the English researcher E. Minz. Soon he received a book by E. Minz from “Scythians and Greeks”.

Hoshkevych criticized autocracy and liberalism quite expensively. He was under constant police supervision. In 1928 V.I. Hoshkevych has died. He was the typical representative of that category of pre-revolutionary scientific intelligentsia who, even under Soviet rule, sought to serve science, seeing in this case its duty to the people.

Keywords: *Viktor Ivanovych Hoshkevych, regional ethnographer, Kherson region.*

REFERENCES

Alekseeva Y. L. Yzuchenye pervobytnoi epokhy Odesskym obshchestvom ystoryy y drevnostei. V. Y. Hoshkevych. *Problemy arkheolohyy Severnogo Prychernomoria : k 100-letyiu osnovaniya Kherson. muzeia drevnostei* : tez. dokl. yubyl. konf. : v 3 ch. Kherson, 1990. Ch. 3. S. 65–67.

¹⁰ Костенко А., Абікулова М. Антична колекція Херсонського обласного краєзнавчого музею. Історія становлення (1890–1960). Херсон, 2016. С. 116–118.

¹¹ Класові вороги в археологічному музеї. *Наддніпряньська правда*. 1931. 21 січ.

Bylkova V. P. Arkheolohycheskaia deiatelnost V. Y. Hoshkevycha. *Problemy arkheolohyy Severnogo Prychernomoria : k 100-letyiu osnovanyia Khersonskoho muzeia drevnostei* : tez. dokl. yubyl. konf. Kherson, 1990. Ch. 3. S. 67–69.

Derzhavnyi arkhiv Khersonskoi oblasti, f. r 413 (Khersonskiy uездnyi otdel narodnoho obrazovanyia uездnoho yspolkoma. 1922 r.) op. 1. Spr. 408 (Lychnoe delo zaveduishcheho muzeem drevnosti Hoshkevycha Vyktora Yvanovycha).

Karmazina N. Doslidnyk starozhytnosti Pivdnia Ukrainy : Viktor Ivanovych Hoshkevych (1860–1928). *Kraieznavstvo*. 2013. № 3. S. 61–64.

Klasovi vorohy v arkheolohichnomu muzei. *Naddnyprianska pravda*. 1931. 21 sichnia.

Kostenko A. V. “Hashkevychi”, a ne “Hoshkevychi”: biloruska hilka vidomoho ukrainskoho rodu. “*Nove ta tradytsiine u doslidzhenniakh suchasnykh predstavnykiv suspilnykh nauk*” : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, Ukraina, 5–6 liutoho 2016 roku). Kyiv : HO “Kyivska naukova suspilnoznavcha orhanizatsiia”, 2016.

Kostenko A. V. Etapy rozvytku lapidarnoi kolektsii Khersonskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*. 2014. № 3–4.

Kostenko A. V. Khersonskiy Arkheolohycheskyi muzei y eho “semeinaia ystoriia”: semia kak set nauchnykh kommunykatsyi v muzeinom dele. *Historyia Mahilëva : minulae i suchasnasts* : zbornik navukovykh prats udzelnykay IX Mizhnar. navuk. kanf., 25–26 chervenia 2015 h., h. Mahilëv. Mahilëv, 2015. S. 59–65.

Kostenko A. V. Narysy istorii Muzeiu Khersonskoho hubernskoho statystychnoho komitetu (1890–1898). *Pytannia istorii nauky i tekhniki*. 2015. № 2.

Kostenko A., Abikulova M. Antychna kolektsiia Khersonskoho oblasnoho kraieznavchoho muzuiu. *Istoriia stanovlennia (1890–1960)*. Kherson, 2016.

Kostenko A., Shevchenko A. “Odnoho rodu, ale ne odnogo z toboiu klasu”: spryiniattia zhovtnevoho perevorotu rodom Hoshkevychiv. *Kraieznavstvo*. 2017. № 1–2. S. 62–72.

Lasinska M. Yu. Hoshkevych V. I. v arkheolohichnomu vyvchenni Mykolaivshchyny. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzh. un-tu im. V. O. Sukhomlynskoho*. 2010. Vyp. 329. S. 218–227.

Naukovyi arkhiv Arkheolohichnykh fondiv Khersonskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu. *Zhyzneopysanye Fabrytsyus Yryny Vasylevny / Yryna Fabrytsyus, Ekateryna Hoshkevych*. 1983.

Pyvorovych V. B. Sokhranyt dlia budushchykh pokoleniy (po vospomynanyiam E. V. Hoshkevych o Khersonskom horodskom muzee drevnostei). *Naukovi zapysky KhOKM*. Kherson : Ailant, 2006.

Pyvorovych V. B. Vyktor Yvanovych Hoshkevych – chyny, nahrady, zvanyia. *Naukovi zapysky : problemy arkheolohii, etnohrafii, istorii, istoriohrafii, literaturoznavstva, mystetstvoznavstva, muzeieznavstva, onomastyky, sotsiolohii / Khersonskiy kraieznavchyi muzei*. Kherson, 2004. S. 98–102.

Shevchenko A. Public activities of V. I. Goshkevych during the period of Revolution Scriptorium nostrum. 2015. № 3. P. 50–57.

Sinkevych I. Yu. Khersonska hubernska vchena arkhivna komisiia : Novi znakhidky ta stari problemy. *Pivdennyi arkhiv: istorychni nauky* : zb. nauk. prats. Kherson, 1999. Vyp. 1. S. 18–40.

Sinkevych I. Yu. Khersonska hubernska vchena arkhivna komisiia. *Zaselennia Pivdnia Ukrainy : problemy natsionalnoho ta kulturnoho rozvytku* : nauk. dop. *Mizhnarod. nauk.-metod. konf.* (Kherson, 21–24 trav. 1997 r.) : u 2 ch. Kherson, 1997. Ch. 1. S. 103–108

Sinkevych I. Yu. Vnesok statystykyv Khersonskoi hubernii u doslidzhennia istorii kraiu (XIX – pochatok XX st.). *Pivdenna Ukraina XVIII–XIX st.* : zapysky nauk.-dosl. laboratorii istorii Pivdennoi Ukrainy. Zaporizhzhia, 2000. Vyp. 5. S. 171–176

Vodotyka S. H. Nevtomnyi kraieznavec: Viktor Ivanovych Hoshkevych. *Pivdennyi arkhiv. Istorychni nauky*. 1998. № 6. S. 65–85.

Hoshkevych Viktor Ivanovych (1860–1928) : nauk.- dopom. pokazhch. / OUNB im. O.M. Horkoho ; sklad. N. M. Dyba, H. P. Mokrytska. Kherson, 1993. 17 s.

УДК 94(477.86)

THE ACTIVITY OF J. BARTELLEMI PEACEFUL MISSION IN THE WORKS OF M. LOZYSKYI**Євген ЛИЗЕНЬ**

*Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра всесвітньої історії,
вул. Т. Шевченка 57, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: luge82@ukr.net
DOI: 10.15330/gal.32.226-232
ORCID: 0000-0002-3621-5922*

У пропонованій статті проаналізовано відображення дипломатичної та військової діяльності миротворчої місії Ж. Бартелемі під час польсько-української війни 1918–1919 рр. у працях Михайла Лозинського. Розглянуто причетність М. Лозинського до важливих зовнішньополітичних акцій ЗОУНР, а саме його безпосередню участь у перемовинах з вище згаданю місією країн Антанти та особистий погляд дипломата на ці події.

Запропонована стаття присвячується ґрунтовному аналізу дипломатичних аспектів у наукових роботах М. Лозинського та розкриваються погляди автора в питанні наслідків діяльності місії Антанти під проводом Ж. Бартелемі щодо майбутнього ЗОУНР.

Теперішній етап розвитку історичної науки в Україні дає можливість переосмислити і звернутися до вивчення життя та діяльності осіб, які брали активну участь у національно-визвольному русі українського народу 1917–1923 рр. Однак одним із найважливіх завдань сучасної історичної науки та дипломатії є дослідження не лише життєвого шляху знакових персоналій, а й змісту їх професійної діяльності та її впливу на суспільно-політичні процеси.

Важливим є питання вивчення наукових надбань фахівців попередніх поколінь, які заклали підвалини розвитку сучасної української науки. У такому контексті ми розглядаємо праці та саму постать М. Лозинського, який увійшов в історію насамперед як громадський діяч, член уряду ЗОУНР, дипломат, науковець і публіцист.

Ключові слова: Михайло Лозинський, Східна Галичина, ЗУНР, Польща, Ж. Бартелемі, миротворча місія, польсько-українська війна.

During the existence of the Soviet totalitarian regime, a large number of names of Ukrainian scholars, owing to ideological restrictions, were silenced, and their scientific achievements remained outside the context of the science’s development. It’s need to include the well-known Ukrainian public and political figure M. Lozynskyi to them, who stood at the origins of the Ukrainian national liberation idea, was one of its outstanding creators.

The historian I. Kedrin, characterizing M. Lozynskyi, noted that he was “a person with high education, a publicist, a politician, a former member of the State Secretariat of the WUPR, and later a member of his delegation to the World Conference in Paris, was the first-rate connoisseur of the then-historical events and one of the few connoisseurs of various backstage machinations”¹.

The relevance of this study is primarily determined by the generalization of the scientific heritage of M. Lozynskyi, the determination of his assessment of the diplomatic and military efforts which were made during the Paris Peace Conference, the interference of the Supreme Council of the Entente in the Polish-Ukrainian conflict, in connection with which the Ukrainian side faced with a dictate and was forced to the truce.

As a result, the unacceptable conditions imposed by the mission led by J. Bartellemi “under the dictation” of the Poles, according to M. Lozynskyi, pushed the WRUPR government to take

---

¹ Kedrin I. The bright and gloomy years: “Galicia” by M. Lozynski and why it was reprinted. *Lozynskyi M. Galichin in 1918–1920*. New York : Chervona Kalyna, 1970. P. 7.

decisive action. The purpose of the article is an attempt to analyze M. Lozynskyi scientific and historical heritage in the context of the activities of the peacekeeping mission of J. Bartellemy in resolving the conflict between Poland and the WRUPR, and also to highlight his vision of the processes that took place in Eastern Galicia during the specified period.

M. Lozynskyi entered as a well-known political figure, a scientist, a publicist and an interpreter in the Ukrainian public opinion of the first third of the XX century.

The collapse of the Austro-Hungary in the autumn of 1918, the proclamation of the WUPR, the beginning of the Polish-Ukrainian war, prompted M. Lozynskyi to become an active participant in the state-building process in the western Ukrainian lands. In early November 1918, he was introduced into the Ukrainian National Council (UNC), in which he conducted the active state-building work.

From the first days of its existence, the ZUNR suffered aggression from Poland and territorial losses, while the process of building the foundations of statehood only began. As to these events, M. Lozynskyi recalled: "The biggest jury of the WRUPR government was a war with Poland. At first, the main hopes are laid upon the help of Great Ukraine, saying that with such assistance, Polacians will be able to propel the ethnographic borders of Eastern Galicia up to the ethnographic borders of the Eastern Galicia and make them to conclude as if not peace, then at least a truce on the basis of ensuring the ethnographic borders of the Ukrainian territory. The rest the Peace Conference will make in Paris, where UPR (Ukrainian People's Republic) had sent its delegation. The Peace Conference recognizes the UPR and according to the principle of self-determination of peoples to correct the borders's deal"².

However, the Directory's authority, as a result of the capture of the Bilshovyk forces of the strategic initiative during January 1919, lost its campaign on the Left Bank and in the beginning of February the troops of the UPR retreated to the right bank of the Dnipro. On February 5, 1919, Ukrainian troops left Kiev and had been retreating every time closer to the Galician borders. The WRUPR was forced to send the military assistance to the Directory. For such minds, the Galician government decided to act independently. Western Ukrainians also hoped for help from the Entente countries. They believed in its statement that Poland had to rebel only on Polish lands (Part VIII of the Versailles' Treaty) And Eastern Galicia is originally the Ukrainian land, the WRUPR government believed: Antanta will say to the Poles to stop an aggressive war against Eastern Galicia. M. Lozynskyi rightly remarked: "This Ukrainian faith is awaiting for great disappointment"³.

In early February 1919, the command of the UGA (Ukrainian Galician Army), reorganizing the troops and bringing the number of front lines about 55–60 thousand people, decided to hold the so-called Vovchukhov offensive for the liberation of the capital of the WRUPR of Lviv and Przemysl and the subsequent exit to the line of the river Sian. Already on February 17, 1919, by attacking the Polish positions along the Sudova Vyshnia – Gorodok 3rd Galician Corps came out very close to the Lviv – Peremyshl railway line. Thus, the first part of the operational plan, which included the environment of Lviv, was practically fulfilled. However, the successful beginning of operation was stopped at the request of the Supreme Council of the Entente States, which sent a mission to Lviv, led by French General J. Bartellemy for the talkss with the government the WRUPR⁴. In February 1919, M. Lozynskyi, as a member of the Ukrainian delegation, participated in negotiations with the Entente J. Bartellemy, who proposed the belligerents the truce.

On February 22, 1919, the talks began in the town Khodoriv with the participation of the commander of the UGA General M. Omelianovych-Pavlenko and the peacekeeping mission of J. Bartellemy. The Entente mission included also English general C. de Viart, the American professor R. Lord, the Italian Major Stabile, etc../. With regard to these events, M. Lozynskyi noted: "This commission, after a few weeks of life in Warsaw and Lviv, appealed to the Ukrainian side on February

² Lozynskyi M. *Halychyna 1918–1920*. Vienna, 1922. 228 p. ; 2nd form. New York : Chervona Kalyna, 1970. P. 73–74.

³ Lozynskyi M. *For the State Independence of Galicia. Why Ukrainian Galicia can not come to Poland*. Vienna, 1921. P. 12.

⁴ Pinak E., Chmir M. *The Army of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 / under the edit K. Galushka*. Kharkiv : Book Club "Family Leisure Club", 2017. P. 124–125.

22, 1919, with the extortion of the termination of the weapon for the purpose of negotiating about the armistice. The extortion about the termination of the weapon was put down categorically, as *conditio sine qua non* negotiation of the armistice; when the Ukrainian side does not approve of this claim, this will mean that it rejects the intervention of the World Conference, and it will be responsible for the further conducting the war”⁵. The extortion about the termination of the weapon was put down categorically, as *conditio sine qua non* negotiation of the armistice; when the Ukrainian side does not approve of this claim, this will mean that it rejects the intervention of the World Conference, and it will be responsible for the further conducting the war”⁶. Of course, such conditions were unacceptable for the Ukrainian side, given the successful development of the Vovchukhiv offensive operation. We will notice that the WRUPR was represented only by the military, who were even against a temporary armistice in the midst of an offensive. After a heated debate, an agreement was reached on the transfer of negotiations to Lviv. Contrary to the military, E. Petrushevych eventually ordered the leaders of the Galician delegation in Lviv, Colonel M. Tarnavskiy and L. Bachynskiy, to sign an armistice agreement⁷.

At that moment the military-strategic situation was *Sian* on the side of the WRUPR. The Galician army kept almost the whole of Eastern Galicia along the River, and in this controlled territory the “Polish wedge” crashed along the Przemysl – Lviv route. After a heated debate, an agreement was reached on the transfer of negotiations to Lviv. So, the WRUPR government only under the onslaught of threats to the Entente Commission agreed to a truce, which was set up around the front on February 25, 1919 at 6 o’clock in the morning. On the same day, a delegation of the State Secretariat of the WRUPR went to Lviv for the conducting of the negotiations about the armistice with the following composition: the Secretary of State for Legal Affairs Osyp Burakynskiy, Dr. Stepan Vytvitskiy, Dr. Mykhailo Lozynskiy, Dr. Volodymyr Okhrimovych, Volodymyr Temnitskiy, regiment. Guzhkovskiy, Ataman Rozhankovskiy, regiment. Slusarchuk, the colonel. Fidelier and as an interpreter Bonn. The first information meeting of the Bartellemi mission and the WRUPR delegation was held on February 26, during the course of the discussions, as M. Lozynskiy recalled, it was clear that the “allianty” were well-informed by the Poles in their favor. The evidence of the Ukrainian side had no effect on their decision. The same day, in the presence of the Bartellemi mission, was conducted the joint meeting of the delegations of the WRUPR and Poland. The main problem around which there was a dispute, was the question of demarcation line. But on this basis, the parties did not reach agreement⁸.

The talks in Lviv took place under the brutal pressure of the Entente commissars who tried in every way to act in favor of the Poles and treated to the representatives of the WRUPR superficially. M. Lozynskiy wrote: “Thanks to the Poles, who apparently had certain commissions of Bartellemi commission for their cause, this meeting was merely an annoying comedy. On our request of the line of *Sian*, the Poles responded with the demand of the Zbruch line. When our delegation, in spite of all the apparent clues, began to discuss seriously and pointed on the possibility of the above-mentioned steps in defining a democratic line, the Poles, as the longest concession, filed the line Mount Popadia – Kalush – Halych – Rohatyn – Peremyshliany – Berestechko. It is obvious that the meeting was ended with the statement that the parties can not reach an understanding”⁹.

In the negotiations with the Poles, Simon Petliura, head of the UPR Directorate, was also interested: “At the same time, finding out about the arrival of J. Bartellemi, on February 24, 1919, S. Petliura arrived in Stanislavov, and a day later he met with E. Petrushevych. The main Ataman advised the members of the Galician delegation to accept the proposals of General Bartellemi, because it will open the way for Ukraine to be recognized in Europe and will be able to get help with

⁵ Lozynskiy M. *Halychyna 1918–1920*. Vienna, 1922. 228 p. ; 2nd form. New York : Chervona Kalyna, 1970. P. 74–75.

⁶ *Ibid.* P. 81.

⁷ Lytvyn M. *Ukrainian-Polish War 1918–1919*. Lviv : Institute of Ukrainian Studies named after I. Krypiakevych, National Academy of Sciences of Ukraine ; Institute of Central and Eastern Europe, 1998. P. 266.

⁸ Lozynskiy M. *Halychyna 1918–1920*. Vienna, 1922. 228 s. ; 2nd form. New York : Chervona Kalyna, 1970. P. 75.

⁹ Lozynskiy M. *Galicia at the World Conference in Paris*. Kaminets, 1919. P. 10.

ammunition and military goods to continue the struggle for independence". He also expressed this position in a letter to the general M. Udovichenko: "Although the demarcation line did not meet the interests of the Galician people, I insisted on accepting it, because we would have achieved this: a) the actual recognition of Ukraine by the Entente; b) would be have some possibilities to create the bases for delivery of ammunition from Europe; c) would rely on Europe in our struggle against the Bolsheviks – ostensibly, with Moscow. Galicians, with the help of Omelianovych-Pavlenko, who has never been guided in state affairs, rejected these conditions ..." At this time, M. Lozynskyi also considered it is necessary to accept the circumstances of a truce, because it would have allowed to strengthen Galician statehood and to save it to resolve the political situation of the east of Europe. However, E. Petrushevych was guided by his own motives. After all, the people of Galicia could not understand such actions – "having a large army and almost equally holding in the fight against the Poles, to give the capital of the region and an industrial important area"¹⁰.

On February 27, 1919, J. Bartellemi's commission with the delegation of the WRUPR went for Hodorov, then the seat of the main UGA apartment, to see the main ataman S. Petliura, who "came there with the President of the UNC E. Petrushevych and the president of the State Secretariat C. Golubovych..."¹¹. Bartellemi's peacekeeping mission wanted to know what strength Petliura represented to fight Bolshevik Russia. In his turn, Petliura emphasized that Ukraine represents a great moral force that can be turned into a real military force, depending on whether the Entente recognizes the status of the UPR and will give the young state financial and technical assistance.

On this occasion, M. Lozynskyi recalled: "Regarding to Galicia, S. Petliura noted only in general that the Ukrainian nation can only turn its full force against Bolshevism, when it will have a secured nationality existence from the West. As clearly as Golubovich and Petrushevich demanded from Petliura, he did not decided and didn't declared that the retention of the Eastern Galicia in the ethnographic borders of the Ukrainian People's Republic is an unconditional demanding of the whole of Ukraine. It seems that even then Petliura was ready to make concessions at the expense of Eastern Galicia, to get peace with Poland for them and the recognition of the Entente"¹².

In his work "Galicia in 1918–1920" M. Lozynskyi bitterly noted that in terms of foreign policy relations between the governments of the WRUPR and the UPR consisted so that "... the case of the war with Poland for Eastern Galicia and the right to inheritance of Austria-Hungary were the affairs of the Western Region, and all the other cases – the affair of the whole Ukrainian People's Republic"¹³.

Before giving the project of the the armistice, J. Bartellemi pronounced the speech, after that M. Lozynskyi made a conclusion that "all this speech indicated that the decision of the commission wasn't in our favor. To make us to accept the wrong decision, the general. Bartellemi on the one hand painted the strength of the poles with the bright paints, which is preparing for us, and on the other hand the wrath of the Entente, which will fall upon us, and on the other hand, those graces of the Entente that await to us when we make a decision"¹⁴.

On February 28, 1919, the Bartellemi mission offered the delegation of the WRUPR the project of armistice. On the basis of this project, Poland have to receive not only a small part of Eastern Galicia, which was still conquered, but the WRUPR had to concede Poland with large areas of the Ukrainian territory, which UGA held firmly in its hands, together with oil fields on the vicinity of Drohobych and Borislav, which constituted the main article of the economic's forces of the WRUPR. In general, Galicians had to give way to about 1/3 of their own territory of Eastern Galicia. Representatives of the Entente did not express any real guarantees regarding the future of Galicia. As to the project, M. Lozynskyi made the following conclusion: "It is clear from all this that the project of the ceasefire, which is proposed by the Bartellemi commission, was a one-sided dictate, which the commission, decided to throw Ukrainians on the basis of understanding with the Poles. And the

¹⁰ Lozynskyi M. *Galicia 1918–1920*. Vienna, 1922 228 p. ; 2nd form. New York : Chervona Kalyna, 1970. P. 76.

¹¹ Ibid. P. 77.

¹² Ibid. P. 76.

¹³ Ibid. P. 77.

¹⁴ Ibid. P. 79.

comedy of negotiations with the Ukrainian delegation was arranged when the project has already decided and made"¹⁵. M. Lozynskyi, as a member of the WRUPR delegation, stated that "in the sense of moral responsibility to his people, the Ukrainian government could not accept such conditions of the armistice. It was compelled to decide to continue defending of native lands with the blood of its sons, and asked the Entente's states to find out the reasons why it could not accept the project of Bertellemi commission and asked for a new, fair solution"¹⁶. It should be noted that the denial of the Government of the WRUPR significantly complicated the activities of the delegation at a conference in Paris, where they began to give greater preferences to the Poles.

On February 28, 1919, General J. Bartellemi warned WUPR representatives O. Burachynskyi, S. Vytvytskyi and M. Lozynskyi for the last time: if the Galician people do not accept the peace, they will soon be sorry for having to deal with the army of General Galler. Receiving the armistice project, the Ukrainian delegation left Lviv on the same day to transfer it to the State Secretariat of the WRUPR. After reviewing this project, the Western Ukrainian government sent the radiotelegram to Entente countries on March 4, 1919. It was mentioned there that "... the decision of this mission trampled on the principle of self-determination of peoples and became on the side of Polish imperialism. In this decision, the mission has sown in our people a mistrust to the Entente and to those high principles of the courage that the Entente proclaimed... we are forced to fight with Poles to defense our land... we want to live in peace and friendship with the states of the Entente and hope for their help to fight the Polish invasion... we are ready to stop the military steps against the Poles at any moment, but on the basis of a fair decision that will free our territory from the Polish invasion"¹⁷.

M. Lozynskyi recalled that despite of the great desire to support the good relations with Entente, the delegation of the WRUPR could not accept the shameful proposals. Galician Ukrainians, whether it was at the level of the government representative at the negotiations of M. Lozynskyi, or at the level of the ordinary archer, the UGA could not accept the offer of the Entente mission. "We can not get along with the Poles – wrote on April 29, 1919 in the Stanislavov newspaper "Svoboda" the officer of the military press Taras Franko. – They crave from us the line of the Buh River, the bridge Berezhany, Stryi and the petroleum mines near Drohobych, and this Ukrainian can not accept any way"¹⁸. So, at that time when the WRUPR government announced its decision, that all proceeded in such way to reject the project of J. Bartellemi's mission.

The researchers of the Polish-Ukrainian war often describe the failure of the Hodogrow talks regarding to the truce in February 1919 under the auspices of the Paris Peace Conference as a key moment in the war, as he has identified a radical shift in the politics of the Entente leadership in favor of Poland. First of all, this accelerated the expulsion of the army of Galler to Poland, whose presence led to the decision of the fate of war in Poland's interests. The mass media of Western European countries, in particular France and Britain, used the failure of the Bartellemi mission for the formation anti-Ukrainian sentiment in the international community. Some researchers argue that the breakup of the armistice has damaged the leadership of the WRUPR, which has chosen the strategy of the fatalist: either all or nothing. Some believed that it was necessary to preserve an independent state at least any on a part of the region's territory. M. Lozynskyi, a diplomat, denied them, who remarked that the adoption of the Bartellemi project would not save the Ukrainian state from either Poland or from Russia¹⁹.

Thus, the Entente's attempt to reach the peace at the expense of the WUPR and return the two warring armies to the east, against the Bolsheviks, failed. However, the Paris truce imposed by the warring parties was used differently. The Poles significantly strengthened their position thanks to the Galler's army who was sent to the East Galicia, which determined the result of the war. M. Lozynskyi

¹⁵ Lozynskyi M. Galicia 1918–1920. Vienna, 1922 228 p. ; 2nd form. New York : Chervona Kalyna, 1970. P. 78.

¹⁶ Ibid. P. 81.

¹⁷ Ibid. P. 83.

¹⁸ Lozynskyi M. For the State Independence of Galicia. Why Ukrainian Galicia can not come to Poland. Vienna, 1921. P. 13.

¹⁹ Freedom. 1919. April 29.

fairly summed up: “in this war, at first the World Conference acted as an intermediary, and then as a judge”²⁰.

M. Lozynskyi's activities were properly evaluated and on March 10, 1919, at a meeting of the Council of the Ukrainian National Council, he was appointed as a fellow (deputy) secretary of the state for foreign affairs of the WRUPR and instructed by the secretariat, as Secretary of State for Foreign Affairs V. Panaieko was at the Paris Peaceful Conference as deputy Head of the UPR delegation²¹.

So, against the background of socio-political processes of the West Ukrainian lands of the first quarter of the twentieth century. M. Lozynskyi became an active participant in Ukrainian national life. M. Lozynskyi's state-building and diplomatic talent is characterized by new theoretical positions, originality of thoughts, which became relevant in modern conditions.

ДІЯЛЬНІСТЬ МИРОТВОРЧОЇ МІСІЇ Ж. БАРТЕЛЕМІ ПІД ЧАС ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 1918–1919 рр. У ПРАЦЯХ МИХАЙЛА ЛОЗИНСЬКОГО

Yevhen LYZEN

State Pedagogical University

“Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of World History,

Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: luge82@ukr.net

Summary

The article deals with the reflection of the diplomatic and military activity of the peacekeeping mission of J. Bartellemi during the Polish-Ukrainian War of 1918–1919 in the writings of Mykhailo Lozynskyi. It is considered the involvement of M. Lozynskyi in important foreign-policy actions of the WUPR (Western Ukrainian People's Republic), namely, his direct participation in negotiations with the aforementioned mission of the Entente countries and the personal view of the diplomat on these events.

Keywords: M. Lozynskyi, Eastern Galicia, WRUPR (Western Ukrainian People's Republic), Poland, J. Bartellemi, peacekeeping mission, Polish-Ukrainian war.

REFERENCES

Kedryn I. Svitli i pokhmuri roky: “Halychyna” M. Lozynskoho i chomu yii peredrukovano. *Lozynskyi M. Halychyna v rr. 1918–1920*. Niu-York : Chervona Kalyna, 1970. [in Ukrainian].

Kedryn I. Zhyttia – podii – liudy: spomyn i komentari. Niu-York, 1976. [in Ukrainian].

Lytvyn M. Ukrainsko-polska viina 1918–1919. Lviv : Inst. ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy ; Inst. Tsentralno-Skhidnoi Yevropy, 1998. 488 s. [in Ukrainian].

Lozynskyi M. Halychyna na Myrovii konferentsii v Paryzhi. Kaminets, 1919. [in Ukrainian].

Lozynskyi M. Zahranynchne zastupnytstvo Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. Kalendar “Prosvity”. Lviv, 1921. [in Ukrainian].

Lozynskyi M. Halychyna v rr. 1918–1920. Viden, 1922. 228 s. ; 2-e vyd. Niu-York : Chervona Kalyna, 1970. 228 s. [in Ukrainian].

Lozynskyi M. Moie spivrobotnytstvo z prezidentom Petrushevychem. Lviv : Nakl. “Novoho Chasu”, 1925. 44 s. [in Ukrainian].

Lozynskyi M. Uvahy pro ukrainsku derzhavnist. Viden, 1927. [in Ukrainian].

Lozynskyi M. Halychyna y novi derzhavy Yevropy. Lviv ; Viden : Vyd-vo “Ukrainskyi prapor”, 1921. 36 s. [in Ukrainian].

Lozynskyi M. Za derzhavnu nezalezhnist Halychyny. Chomu ukrainska Halychyna ne mozhe pryity pid Polshchu. Viden, 1921. 56 s. [in Ukrainian].

Lozynskyi M. Kryvava knyha. Chastyna 2 : Ukrainska Halychyna pid okupatsiieiu Polshchi v rr. 1919–1920. Viden : Vydannia uriadu Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky, 1921. (u spivavtorstvi z Petrom Karmanskym). [in Ukrainian].

²⁰ Lozynskyi M. Galichina in 1918–1920. Vienna, 1922. 228 p. ; 2nd form. New-York: Chervona Kalyna, 1970. P. 84.

²¹ Kedryn I. Life – events – people: remembrance and comments. New-York, 1976. P. 32.

Lozynskyi M. Polska okupatsiia Skhidnoi Halychyny i mizhnarodne pravo. *Iiustr. Kalendar Syrityskoho domu na 1923 r.* Filadelfiia, 1922. S. 72–75. [in Ukrainian].

Pinak Ye., Chmyr M. Viisko Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rokiv / pid zah. red. K. Halushka. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia”, 2017. 432 s. [in Ukrainian].

Svoboda. 1919. 29 kvitnia. [in Ukrainian].

Tymchenko R. Vzaiemyny Symona Petliury i Yevhena Petrushevycha u konteksti ukrainskoho derzhavotvorennia (lystopad 1918 – lypen 1919 rr.). *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist.* Lviv, 2009. № 18. S. 330, 331. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 12 вересня 2019 р.

УДК 94: 17 (477.83/86) “1921/1925”

ВАСИЛЬ ЩУРАТ – РЕКТОР УКРАЇНСЬКОГО ТАЄМНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Надія ЛАЩИК

Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра іноземних мов,
бул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: nadiia-lashchuk@ukr.net
DOI: 10.15330/gal.32.233-239
ORCID: 0000-0002-5045-8226

У статті висвітлено діяльність Українського таємного університету у Львові впродовж 1921–1925 рр. На основі дослідження різних джерел показано непрості умови функціонування цього й інших нелегальних вищих навчальних закладів, де здобували освіту українці Галичини. Особливу увагу приділено важливій ролі ректора цієї інституції Василя Щурата у творенні української вищої школи. Український таємний університет співпрацював з Вільним університетом у Празі, вони обмінювалися досвідом при вирішенні важливих питань, та все ж умови, у яких розвивалися університети, були різними

Ключові слова: Український таємний університет, Василь Щурат, національна освіта, вища школа у Львові, ректор, викладачі, студенти.

Асиміляційна політика Польщі в Галичині на початку ХХ століття призвела до загострення відносин та відкритого протистояння між українцями та поляками не тільки в політичному, а й культурному житті. Однією із проблем цього періоду було питання українського університету. У діючому на той час у Львові університеті основною мовою викладання була німецька. Австрійський уряд у 1871 році дозволив змінити її на польську чи українську, залежно від волі викладачів. Двомовний університет Франца І було сполонізовано та перейменовано на університет Яна Казимира, скасовано усі українські кафедри та звільнено українських професорів. Професори українці та студенти протестували, та польський уряд вперто вів свою політику. Це спонукало молодь, яка бажала продовжити навчання після закінчення воєнних дій, або тих, хто хотів розпочати студії, до боротьби за українське шкільництво та університет у Львові, що змусило активізувати громадськість і долучитися до єдиної у своєму роді солідарності українського студентства з українською інтелігенцією¹.

Позбавлення доступу української молоді до вищих університетських студій створювало перешкоду для формування національної інтелігенції, яка без вищої освіти не могла займати високі посади, викладати в гімназіях та університетах, отримати наукові ступені. Тому вважаємо, що боротьба за Український університет у Львові впродовж 1921–1925 років заслуговує на увагу науковців, оскільки є надзвичайно цінною для висвітлення освітніх процесів в Україні, зокрема, в Галичині.

Метою статті є висвітлення умов створення унікального Українського таємного університету у Львові, його вплив на формування національної свідомості в широких колах громадськості в умовах польської окупації краю 1921–1925 років.

Обрана тема зацікавила дослідників і науковців В. Виздрика², С. Геніка, В. Качмара, В. Кислого, Л. Козак, В. Мудрого, Л. Шологон, С. Щурата та інших, які у своїх працях висвітлили різні питання становлення та діяльності таємного українського університету у Львові у 20-х роках ХХ ст.

Чи не найбільша заслуга у розбудові україномовної вищої школи у Львові належить Василеві Щурату – поету, критику, літературознавцю, перекладачу, ініціатору та першому рек-

¹ Боротьба з культурою. *Український вісник*. 1921. Р. 1. 24 верес. Чис. 194. С. 1–2.

² Виздик В. С. До питання становлення Українського таємного університету у Львові. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. 2009. № 652. С. 116–121.

тору так званого “таємного” університету у Львові. Очоловане ним Наукове товариство імені Шевченка взяло на себе відповідальність за реорганізацію навчального процесу. Саме за його ініціативи 19 серпня 1919 року було скликано нараду, на якій більша частина професорів і членів НТШ ухвалили, “заснувати університетські курси для української молоді в об’ємі трьох повних факультетів: філософського, юридичного й теологічного”³.

Курси мали стати альтернативою університету. Програму курсів на зимовий семестр 1919–1920 років опубліковано у пресі 20 вересня. Незважаючи на те, що такі курси передбачав статут НТШ, польська влада наклала на них мораторій. Активну участь в організації систематичних українських курсів узяло Наукове товариство ім. Петра Могили та Ставропігіївський інститут, у будинку якого вони розпочали свою роботу 7 березня 1920 року. Оскільки обидві спроби після оприлюднення навчальної програми у пресі зазнали невдачі, викладачі та студенти вирішили працювати таємно.

Кількість зацікавлених навчатися збільшувалася, відповідно й зростала потреба у розширенні програми викладів. А тому, дуже скоро курси зі звичного формату переросли у таємний університет. Василь Мудрий, студент-очевидець, секретар й адміністратор університету згадує, як у перші дні липня 1921 року Василь Щурат й інші ініціативні професори та викладачі скликали у Львові загальностудентський з’їзд, на якому було прийнято остаточне рішення про утворення приватного Українського таємного університету. Університет мав складатися із трьох факультетів: філософського, правничого та медичного. Водночас відбулися наради професорів, які досі викладали на курсах, і прийнято постанову створити Сенат Українського університету, обрано ректора та деканів відділів. Ректором було обрано Василя Щурата⁴. Філософський факультет очолив Мирон Кордуба, юридичний – Володимир Вергановський, медичний – Іван Куровець. З ініціативи студентства та за підтримки ректора було сконсолідовано весь професорський склад, погоджено кількість кафедр та програми викладів, зорганізовано максимальну кількість помешкань для студентів, які незабаром мали з’їхатися на навчання до Львова⁵.

Не лише професори, але й студенти підтримували ініціативу творення власної вищої школи. У відділі рукописів Львівської бібліотеки ім. Василя Стефаника, в особовому фонді Василя Щурата зберігаються документи, що засвідчують прохання студентів читати їм лекції: “Підписані просять Вас уділити їм приватних лекцій з обсягу новішої української літератури бодай в двох годинах тижнево”. І трохи далі: “Ми нище підписані сміємо просити Високоповажаного пана Професора вчити нас приватно українського письменства і теорії літературного мистецтва [...]. Маючи повну надію, що Ви нашому прохання не відмовите, чекаємо на відповідь і на лекції”⁶.

Матеріальне забезпечення стало однією із ключових проблем, яка постала при створенні Українського таємного університету. Керівники освітнього осередку налагодили фінансування з-за кордону у вигляді добровільних пожертв численної української еміграції, зокрема з Чехії, Канади, Америки та ін. Та все ж коштів бракувало. Студенти самі мусіли подбати про своє забезпечення. Для цього молодь у вільний від навчання час розгорнула величезну збіркову акцію по селах та містечках України.

В одному зі звернень до українського народу писалося: “Кожний українець мусить добровільно оподаткуватися в користь своєї молоді. Звертаємося з гарячим зазивом до українського селянства, щоб воно з сьогоднішніх жнив оподаткувалося в користь української шкільної молоді по одній літрі збіжжя від господарства. Всі інші громадяни нехай зложать рівно вартну грошову суму. Тільки таким способом, спільними зусиллями цілого українського народу, можна урятувати українську молодіж.

³ Довідка про українські університетські курси, організовані НТШ у Львові. ЦДІА України у Львові. Ф. 310 (Український університет у Львові 1921–1925 рр.). Оп. 1. Од. зб. 1. 9 арк.

⁴ Шологон Л. Український таємний університет у Львові. *Галичина*. 2014. Ч. 25–26. С. 368–372.

⁵ Мудрий В. Український 1925). Нюрнберг : Час, 1948. 59 с.

⁶ Матеріали до історії Українського університету у Львові, зокрема про його ректора Щурата Василя. ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 206. (Щурат Василь). Од. зб. 846. 29 арк.

Ніхто не сміє відтягнути від сповнення того святого обов'язку. Нехай ніхто не блякне в Золотій Книзі жертводавців”⁷.

Усі зібрані кошти (2 511 050 польських марок) витратили на утримання інфраструктури університету та грошові виплати професорам.

У Центральному державному історичному архіві у Львові зберігаються документи, що засвідчують зв'язок Українського таємного університету з вільним університетом у Празі, зокрема листування В. Щурата й О. Колесси⁸. Слід зазначити, що принцип діяльності обох освітніх закладів був подібним, вони обмінювалися досвідом при вирішенні важливих питань, та все ж умови, у яких розвивалися університети, були різними. Через неприхильну політику тогочасної польської держави Українська вища школа у Львові не могла існувати, тому навчання проводилося таємно. Університет лише умовно можна було називати університетом, адже він не мав постійної будівлі, де можна було б проводити заняття. Професори читали лекції у різних, часто не пристосованих для цього приміщеннях, зокрема, у приміщеннях “Просвіти”, НТШ, закладах Товариства “Рідна школа”, Національному музеї, бібліотеках.

Аудиторіями для студентів часто слугували напівосвітлені та вогкі підвали, приватні квартири професорів та студентів. Виклади проводилися інколи й просто неба, у скверах та парках Львова⁹. В. Мартинець, один зі студентів пригадує: “Не говоріть голосно!”, “вважайте, бо за нами стежать!” – в такій утаємниченій атмосфері доводилося жити українським студентам майже 5 років¹⁰. Щоб якнайбільше приховати діяльність Українського таємного університету, більша частина справ вирішувалася на приватних квартирах викладачів і студентів⁸.

Помешкання Василя Щурата на вул. Курковій, 3 (нині вул. Лисенка) слугувало так званим “ректором”. Його син Степан згадував: “До батька додому, як до ректора університету, який не мав своєї постійної садиби, щодня приходили в різних справах і з різними питаннями професори, доценти і службовці університету, представники різних галицьких політичних партій – народовці, москвофіли, радикали і комуністи, редактори різних газет, чільні духовні особи, єпископи...”¹¹.

Своєрідним прикриттям від польської поліції, куди стікалося все підпілля, слугував будинок на площі Ринок, 10. Це найлюдніша частина міста. Сюди приходили студенти із грошовими збірками, зберігалися різні документи й архів навчального осередку. Тут Василь Щурат зустрічався із професорами та студентами, обговорював ключові питання ведення навчального процесу. У цьому ж приміщенні містилися організації “Рідна школа”, “Просвіта”, книгарня НТШ, друкарня газети “Діло”, друкований орган студентів “Наш шлях”, палітурний цех.

Через оголошення програм навчання, прохання до львівського громадянства про підготовку помешкань для студентів і через інші заходи популяризації Українського таємного університету польська влада довідалася про існування осередку та розгорнула акції з його ліквідації. Було заборонено діяльність Українського студентського союзу, Академічної Громади, заарештовано понад 100 студентів, окремі з яких відсиділи у в'язниці більше року. Постраждав і ректор університету Василь Щурат. Ще до початку офіційних записів студентів в університет йому надіслали повістку, щоб він з'явився до поліційного начальства 19 вересня 1921 року. А вже за декілька днів поліціянти провели обшук у приватному помешканні В. Щурата з метою виявлення документів, які б стосувалися роботи Університету. Згідно з протоколом, який зберігся, окрім кореспонденції не знайшли нічого¹⁰. Згодом, на початку жовтня ректора та ще декількох професорів заарештували та протримали у тюрмі 3 місяці. Після цього

⁷ Генік С. Підпільний університет у Львові. *Тернистий шлях до волі*. Коломия : Вік, 1996. 303 с.

⁸ Листування з Українським вільним університетом в м. Прага з питань організації навчання, допомоги студентам. *ЦДА у Львові*. Ф. 310 (Український університет у Львові 1921–1925 рр.). Оп. 1. Од. зб. 22, 12 арк.

⁹ Мудрий В. Боротьба за огнище української культури в західних землях України. Львів : З друк. Наукового товариства ім. Шевченка, 1923. 131 с.

¹⁰ Мартинець В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН. Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. Вінніпег, 1949. 353 с.

¹¹ Щурат С., Гургула–Щурат О. Два крила. Львів : РВО “Основа”, 1996. 96 с.

напади поліції, арешти та конфіскації стали постійними. На перших сторінках тогочасної української та польської преси почали з'являтися новини про “набіги” поліції на приватні помешкання та “розгони” лекцій.

Суд над Василем Щуратом тривав від жовтня до грудня 1921 року. Увесь цей час він перебував у в'язниці на вул. С. Баторія, 3 (тепер Князя Романа). З його тюремного щоденника довідуємося небагато, адже збереглися записи лише впродовж трьох днів – від 10 до 13 грудня 1921 року. “11.12. неділя. Два місяці минає мені на Баторівці. Шкода, що я не списував доси історії днів. Довідаюсь, що мене підозривав дехто (п. Потелицький) в авторстві малого фейлетона у “Впереді” з сатиричними характеристиками надзору. Це й мало причинитися до вчорашнього замаху на мене. “Вперед” – від марта 1919 не дістав від мене ані стрічки. Варто би йому щось дати” – написав у своєму тюремному записнику Василь Щурат¹². Судова справа ректора Українського таємного університету набула розголосу в Галичині.

Масові репресії польської влади проти української молоді та інтелігенції розпочалися після замаху на життя диктатора Польської держави Йосифа Пілсудського 25 вересня 1921 року. Акт був здійснений українським студентом, членом Української військової організації (УВО) С. Федаком. І хоч під час замаху було поранено львівського воєводу К. Грабовського і це не мало нічого спільного з боротьбою за Український університет, все ж основна хвиля репресій була спрямована проти українського студентства та професорів.

Вже 12 жовтня 1921 р. Львівське воєводське управління заборонило діяльність Українського студентського союзу (УСС). Так, Комітет Української Молоді (КУМ) в одному із своїх звернень повідомив, що польська поліція заборонила діяльність студентських товариств, але Український університет у Львові – це вже dokonаний факт.

Незважаючи на те, що ректор університету Василь Щурат перебував у в'язниці, організація навчального процесу проходила успішно. 23 жовтня 1921 р. в Народному домі пройшла урочиста інавгурація студентів і професорів. Інавгураційну промову виголосив д-р Маркіян Панчишин. Ні постійні заборони, ні нелегальний статус університету не змогли зупинити прагнення української молоді здобувати освіту.

Перший рік навчання був дуже вдалим. Згідно зі статистичними даними, наприкінці року в університеті налічувалося 58 кафедр і 1028 студентів. Найчисленнішим таємний університет був у 1922–1923 навчальному році, тоді налічувалося 64 кафедри і 1370 студентів¹³. Окрім вже існуючих правничого, філософського та медичного факультетів, розпочався перший рік навчання на технічному факультеті, де було 156 студентів. Технічний факультет мав такі відділи: загальний, механічний, гірничий, а на початку 1922 року відкрився також лісничий відділ. Ректором, як ще її називали Високої політехнічної школи, обрали інженера Віктора Лучківа. Лише студенти філософського й правничого факультетів мали змогу прослухати університетські курси повністю, на відміну від медичного факультету та політехніки, де навчання тривало 4 семестри і його потрібно було продовжувати в інших освітніх закладах. У 1924 році до Таємного університету формально було приєднано ще й факультет мистецтва під керівництвом Олекси Новаківського й проректоратом Андрея Шептицького.

За кількістю студентів університет у Львові перевищував університет у Празі. Лекційні та семінарські заняття для студентів проводили 60 професорів, серед них С. Балей, В. Вергановський, М. Возняк, М. Галушинський, Ф. Колесса, М. Кордуба, М. Корчинський, І. Крип'якевич, В. Левицький, М. Левицький, І. Раковський, І. Свенціцький, К. Студинський, М. Чайковський та інші. У відомостях про розклад навчання є відомості про лекції доктора Василя Щурата. У 1921–1922 та 1922–1923 навчальних роках він читав лекції з історії української літератури другої половини XIX століття тричі на тиждень та проводив семінарські заняття з нової україн-

¹² Щурат В. Тюремний щоденник за 10–13 грудня 1921 року [Рукопис]. *ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів*. Ф. 206 (Щурат Василь). Од. зб. 11. 2 арк.

¹³ Статистичні відомості про кількість діючих факультетів, кафедр і студентів Українського (приватного) університету у Львові. *ЦДДА України у Львові*. Ф. 310 (Український університет у Львові 1921–1925 рр.). Оп. 1. Од. зб. 5. 4 арк.

ської літератури (період творчості Івана Франка). Упродовж недовгого часу В. Щурат викладав також курс “Націоналізації літературної мови в українському письменстві XVII–XIX ст.”¹⁴. У розкладі за 1924–1925 навчальний рік ім’я доктора Василя Щурата вже не згадується.

Василь Щурат, будучи ректором Українського таємного університету у Львові, намагався усіляко популяризувати освітній заклад як в Україні, так і за її межами. У зв’язку з переслідуваннями Сенат університету 15 листопада 1922 року вислав окремих меморіал до Союзу Народів у Женеві та до Ради Амбасадорів у Парижі з проханнями про захист права українців на власну освіту та культуру. Меморіал було перекладено багатьма мовами, завдяки чому європейський культурний світ дізнався про Таємний університет у Львові. Та все ж це не допомогло легалізувати навчання.

В архіві Василя Щурата зберігається лист, який свідчить про те, що він вів перемовини щодо створення Українського університету у Львові з польською владою за посередництвом графа Станіслава Лося, активного прихильника українського та польського народів у 20–30-х роках та знаного українофіла в офіційних польських колах. Відповідно до Міжнародного договору про нацменшини у Польщі за 1919 рік, Польща зобов’язувалася заснувати університет для українців, яких проживало чимало на території польської держави. Оскільки українці відстоювали своє право творити університет на власних теренах, поляки вдалися до компромісного вирішення справи. Тодішній міністр освіти Польщі Ратай наприкінці серпня 1920 року запросив представників українських професорів Львова В. Щурата, К. Студинського, які були найактивнішими учасниками “університетських акцій” й повідомив, що уряд надає можливість відкрити 1 січня 1921 року український університет у м. Станіславові (нині Івано-Франківськ). Для реалізації цієї мети буде виділено 3 мільйони польських марок – дуже мізерна сума на той час. Ідея створення університету поза Львовом була неприйнятною через брак бібліотек, необхідних наукових установ, і навіть тому, що ніхто з поважних українських науковців не згодився б на переїзд і роботу в такому закладі. На цю заяву Ратай відповів, що у разі відмови українських професорів польський уряд запросить викладачів з-за меж Західної України¹⁵.

Невідомо, як би закінчилися переговори між представниками двох сторін, якби предмет розмови не потрапив на сторінки тогочасної преси. Посередником у перемовинах між В. Щуратом та С. Лосем був К. Ільків. Посол Ільків написав листа д-ру В. Щуратові, у якому повідомляв про приїзд графа до Львова. Зміст цього листа потрапив у пресу й довкола цього розгорнулася дискусія про намагання польського уряду заснувати Український університет. Граф Станіслав Лось до Львова так і не приїхав. Не наважившись вести переговори від імені польського уряду, він розмістив у газеті “Слово польське” за 4 березня 1923 року спростування й заявив, що він не має повноважень здійснювати переговори між двома сторонами та звинуватив ректора у передчасному та непотрібному ажіотажі навколо цього питання. Граф вважав вимогу В. Щурата про розміщення українського університету саме у Львові черговим кроком на шляху до дестабілізації міжнаціональних відносин на західноукраїнських землях, адже кожна зі сторін розглядала місто у недавньому минулому як культурно-історичний центр власного національного та державного відродження. Намагання українців творити власний університет було потрактовано як засіб політичної агітації та протистояння польській владі. Ця резонансна справа була використана не на користь Василя Щурата¹⁶.

Качмар В. зазначив: “Боротьба за український університет у Львові стала однією з форм змагань за українську державність [...]. Польські політичні кола наголошували на неготовності українців створити власну вищу школу, вказували, зокрема, на несформованість мови, літератури, наукової термінології, недостатню кількість студентських і наукових сил. Прагнення

¹⁴ Статистичні відомості про кількість діючих факультетів, кафедр і студентів Українського (приватного) університету у Львові. *ЦДІА України у Львові*. Ф. 310 (Український університет у Львові 1921–1925 рр.). Оп. 1. Од. зб. 5. 4 арк.

¹⁵ Кислий В. Освіта на Західній Україні у 20–30-х роках XX ст. *Архіви України*. 1991. № 4. С. 24–28.

¹⁶ Козак Л. Василь Щурат і Український таємний університет. URL: irbis-nbus.gov.ua/.../cgirbis_64.exe?..

українців до вищої освіти трактували не як наслідок потреб культурного життя, а як політичне гасло, спрямоване на поборення польськості”¹⁷.

Незважаючи на титанічну працю у створенні та організації Українського університету, через непорозуміння з Сенатом Василь Щурат залишив посаду ректора. У листі до Сенату університету читаємо: “Ухвала Сенату випала против мого застереження і приневолила мене зрезигнувати зі становища ректора, яке я так високо цінив, що не посмів би його наразити навіть на тінь компрометації яким-небудь зближенням до Кс. Ілька чи його співробітника з польської сторони [...]. Позволяючи собі дати вислів своєму святому внутрішньому переконанню, що для університетської справи не причиню шкоди, передаючи її в щасливіші й під сю хвилю може справніші руки, бажаю тільки одного, а саме, щоб Світлий Сенат знайшов собі такий провід, який запоручував би йому повну згармонізованість і рішучість у всіх його починах. З високим поважанням Д-р Василь Щурат. У Львові. 8 марта 1923”¹⁸.

Василь Щурат надалі присвятив себе педагогічній діяльності в українській Приватній жіночій гімназії сестер Василянок, де пропрацював викладачем, а згодом і директором до 1934 року, відстоював право українців навчатися рідною мовою.

Завдяки фаховій організаційній роботі та чіткій стратегічній лінії розвитку національної освіти та послідовній політиці Василя Щурата на посаді ректора Українського таємного університету вдалося забезпечити високий освітній рівень та визнання, всупереч постійним переслідуванням польської поліції. Дипломи випускників університету визнавалися у Чехії, Словаччині, Австрії та Німеччині, а студенти, продовжуючи навчання за кордоном, показували високі знання. Але на батьківщині випускники університету не могли забезпечити собі гідне життя. Склалася дещо парадоксальна ситуація: з одного боку, уряд Польщі не визнавав Українського таємного університету як реального освітнього закладу, з іншого, польська влада перешкождала підпільному навчанню українців, не застосовуючи крайніх методів, щоб не викликати обурення за кордоном.

Після того, як Василь Щурат склав свої повноваження, університет очолювали М. Панчишин, М. Чайковський, пізніше Є. Давидяк. Кожен з них намагався втримати університет на належному рівні, легалізувати навчання, адже це дало б можливість українській молоді отримати якісну освіту рідною мовою. На початку 1924-го навчального року на студії записалося значно менше студентів, а згодом зацікавлення Українським таємним університетом цілковито щезло, навчання в ньому стало радше національним обов'язком. Наприкінці липня 1925 року Кураторія університету з огляду на труднощі ведення навчання та брак матеріального забезпечення ухвалила перервати навчання, а згодом припинила його зовсім. Проіснувавши чотири роки і випустивши лише одне покоління випускників, Таємний університет перестав функціонувати.

Боротьба українців за освіту рідною мовою належить до найбільш яскравих сторінок суспільно-політичного життя Галичини 20-х років ХХ ст. В історії світової культури це було унікальне явище, він не мав аналогів як в Україні, так і в Європі. Університет творився шляхом експериментів. Не маючи методології розвитку, за коротку історію свого існування університет продемонстрував високий рівень національної освіти. “Історія створення, існування і розвитку власного університету, – за словами одного зі студентів, – замкнула в собі багато поривів, змагань, стремлінь і праці одиниць, чи гуртів, рівне з тим багато ударів, невдач і змарнованих надій”¹⁹. Українська наукова інституція – Таємний університет у Львові – незважаючи на короткий час свого існування, став символом єдності волі українців, результатом усвідомлення потреби творення власного освітнього осередку, проявом боротьби за власну державність та національну ідентичність.

¹⁷ Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.). Львів : ЛДУ, 1999. 219 с.

¹⁸ Щурат В. Лист до сенату Українського університету у Львові [Рукопис]. *ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів*. Ф. 206 (Щурат Василь). Од. зб. 11. 2 арк.

¹⁹ Сучасний стан українських високих шкіл і його передісторія : [стаття невстановленого автора]. *ЦДІА України у Львові*. Ф. 310 (Український університет у Львові 1921–1925 рр.). Оп. 1. Од. зб. 140. 7 арк.

VASYL SHCHURAT – THE RECTOR OF UKRAINIAN SECRET UNIVERSITY

Nadiia LASHCHYK

*State Higher Educational Institution
“Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of Foreign Languages,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: nadiia-lashchyk@ukr.net*

Summary

The activity of Ukrainian Secret University in Lviv during 1921–1925 is highlighted in the article. On the basis of the research of different sources not easy conditions of this and other illegal higher educational institutions, where Ukrainians of Halychyna were getting education, are shown. In spite of the mass repressions of the Polish authority against Ukrainian youth and intelligency, students and professors successfully organized educational process in the secret university.

Special attention has been given to the significant role of the rector of this institution Vasyl Shchurat in the creation of the Ukrainian high school. The scientific company named after Shevchenko took responsibility for reorganizing the educational press. First the University consisted of three departments: philosophical, law and medical. Soon they organized teaching at technical department and the department of arts. Rector Vasyl Shchurat was trying in all possible ways to popularize this secret educational institution in Ukraine and abroad as well. The graduates' diplomas were recognized in Czech Republic, Slovakia, Austria, Germany. The students showed thorough knowledge, studying abroad.

Keywords: *Ukrainian Secret University, Vasyl Shchurat, national education, high school in Lviv, rector, teachers, students.*

REFERENCES

- Borotba z kulturoiu. *Ukrainskyi visnyk*. 1921. R. 1. 24 veres. Chys. 194. S. 1–2. [in Ukrainian].
- Henyk S. Pidpilnyi universytet u Lvovi. Ternystyi shliakh do voli. Kolomyia : Vik, 1996. 303 s. [in Ukrainian].
- Kachmar V. Za ukrainskyi universytet u Lvovi. Ideia natsionalnoi vyshchoi shkoly u suspilno-politychnomu zhytti halychytskykh ukrainsiv (kinets XIX – poch. XX st.). Lviv : LDU, 1999. 219 s. [in Ukrainian].
- Kozak L. Vasyl Shchurat i Ukrainskyi taiemnyi universytet. URL: irbis-nbus.gov.ua/.../cgirbis_64.exe?... [in Ukrainian].
- Kyslyi V. Osvita na Zakhidnii Ukraini u 20–30-kh rokakh XX st. *Arkhivy Ukrainy*. 1991. № 4. S. 24–28. [in Ukrainian].
- Martynets V. Ukrainske pidpillia. Vid UVO do OUN. Spohady y materialy do peredistorii ta istorii ukrainskoho orhanizovanoho natsionalizmu. Vinnipeh, 1949. 353 s. [in Ukrainian].
- Mudryi V. Borotba za ohnyshche ukrainskoi kultury v zakhidnykh zemliakh Ukrainy. Lviv : Z druk. Naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 1923. 131 s. [in Ukrainian].
- Mudryi V. Ukrainskyi 1925. Niurnberh : Chas, 1948. 59 s. [in German].
- Shchurat S., Hurhula–Shchurat O. Dva kryla. Lviv : RVO “Osnova”, 1996. 96 s. [in Ukrainian].
- Sholohon L. Ukrainskyi taiemnyi universytet u Lvovi. *Halychyna*. 2014. Ch. 25–26. S. 368–372. [in Ukrainian].
- Vyzdryk V. S. Do pytannia stanovlennia Ukrainskoho taiemnoho universytetu u Lvovi. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”*. 2009. № 652. S. 116–121. [in Ukrainian].

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

22 січня 2019 р. у день 100-річчя проголошення на Софіївському майдані в Києві вікомного Акта Злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки в єдину державу в Залі засідань Вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка за участі викладачів і студентів, представників громадськості відбулася Урочиста Академія “Акт Злуки УНР і ЗУНР – втілення ідеї соборності й національної консолідації України: досвід та уроки. До 100-річчя Акту Злуки”. Вона проводилась на виконання ухвали Міжнародної наукової конференції “Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність. До 100-річчя утворення ЗУНР”, що працювала 30–31 жовтня 2018 р. в Інституті українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України (м. Львів) та Прикарпатському національному університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ). Співорганізаторами Академії стали академічні Інститути історії України, політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, українознавства ім. І. Крип’якевича, народознавства, Український інститут національної пам’яті, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

З вітальними словами до учасників Урочистої Академії звернулись проректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка професор Володимир Бугров, директор Інституту історії України НАН України академік НАН України Валерій Смолій, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. Ф. Кураса НАН України член-кореспондент НАН України Олег Рафальський, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор політичних наук, професор Ігор Цепенда.

З великим інтересом і увагою учасниками і гостями Урочистої Академії були зустрінуті наукові доповіді директора Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України доктора історичних наук, професора Ігоря Соляра “Ідея соборності в українській суспільній думці ХХ ст.”; доктора історичних наук, заслуженого професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ярослава Калакури “Людинознавче осмислення соборності України”; голови Українського інституту національної пам’яті кандидата історичних наук Володимира В’ятровича “Разом з власної волі з 1919 року? Соборність у політиці національної пам’яті”; декана історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка доктора історичних наук, професора Івана Патриляка “Сто років соборності: (не)вивчені уроки історії”; декана факультету історії, політології та міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктора історичних наук, професора Миколи Кугутяка “Видання ”Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія”: концептуальні засади”.

У виступах учасників Урочистої Академії був презентований сучасний науковий курс на проблему української соборності, що став результатом тривалих фахових студій і творчого осмислення фундаментальних процесів національного державотворення, а також узагальнення здобутків вітчизняної та зарубіжної історіографії у вивченні даної теми за роки державної незалежності України. У них наголошувалося на потребі археографічного й історіософського осмислення проблематики української соборності, використання сучасних методологічних підходів та інструментарію й досягнень соціогуманітарних наук, розвою історичної та політичної персоналістики і біографістики, дослідження цієї теми не ізольовано, а в широкому контексті загальноєвропейського історичного розвитку, масштабних військово-революційних перетворень, що охопили регіон Центрально-Східної Європи під час і після завершення Першої світової війни. Водночас проведена Урочиста Академія стала щирою даниною пам’яті сучасного покоління громадян України десяткам тисяч борців, що віддали своє життя за свободу рідного краю, за право жити у власній вільній незалежній суверенній і соборній Українській державі. Її учасники переконані, що Урочиста Академія до 100-річчя Акту Злуки УНР і ЗУНР

стане помітною подією в суспільно-політичному, культурному й освітньо-науковому житті України та приверне увагу учнів і студентів, професійних істориків, політиків і громадських діячів, широкого загалу наших громадян до проблем української національної державності і соборності.

Нижче друкуються тексти виступів провідних українських вчених, виголошених 22 січня 2019 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на Урочистій Академії “Акт Злуки УНР і ЗУНР – втілення ідеї соборності й національної консолідації України і досвід та уроки. До 100-річчя Акту Злуки”.

Олександр Марушенко

АКТ ЗЛУКИ УНР І ЗУНР – ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ СОБОРНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНИ: ДОСВІД ТА УРОКИ

Валерій СМОЛІЙ

*Інститут історії України, Національна Академія наук України
вул. Михайла Грушевського, 4, 01001, Київ, Україна
e-mail institute@history.org.ua*

В історичному календарі визначних подій Української революції дата 22 січня 1919 р. займає особливе, знакове місце. Саме цього дня, рівно сто років тому на Софійській площі древнього Києва було проголошено Акт злуки – об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки “в одноцільну суверенну народню республіку”.

Проведення нашого наукового зібрання в цей день має глибокий символічний сенс. По-перше, проходить воно саме 22 січня, у день який органічно поєднав у собі дві величні події – проголошення самостійності УНР у січні 1918 р. і об'єднання двох українських держав у січні 1919 р.

По-друге, ініціаторами проведення Академії виступили провідні учені Львова, Івано-Франківська (колишній Станиславів) і Києва, визначних центрів тогочасного українського державотворення, де новітня соборницька ідея ініціювалася, утверджувалася і, нарешті, конституювалася.

І, по-третє, символічним є відзначення століття Акту злуки у жанрі Урочистої Академії, більше властивої галицькій освітньо-культурній традиції.

Об'єднавча ідея була присутня в генетичній пам'яті українців ще з часів збирання етнічних земель навколо Київського князівського престолу, через державотворчі зусилля українських гетьманів, завдяки кристалізації соборницької теми у творчості наддніпрянських і галицьких мислителів другої половини XIX – початку XX ст.

Перша світова війна гальванізувала національно-визвольний рух українців по обидва береги Збруча. Падіння імперії Романових, потім й Габсбургів уможливили створення упродовж 1918 року двох українських держав – УНР і ЗУНР. І та, й інша відразу зазнали збройної агресії.

Необхідність об'єднання обумовлювалася не тільки одвічною потребою духовно-культурного злиття розділених століттями двох гілок українства, а й нагальною необхідністю концентрації матеріальних і військових ресурсів у протистоянні польській і російсько-більшовицькій загрозі.

В умовах завершення Світової війни керівництво обох республік усвідомлювали потребу консолідації майбутніх дипломатичних зусиль на міжнародному рівні у відстоюванні права українців на власну державність.

Ініційований галицьким політичним проводом об'єднавчий рух знайшов підтримку Директорії і був зафіксований 1 грудня 1918 р. Фастівським передвступним договором. Третього січня 1919 р. Українська національна рада у Станиславові своєю ухвалою підтвердила намір ЗУНР до об'єднання з УНР. І нарешті, 22 січня того року соборницький процес закінчився урочистим проголошенням Акту злуки.

Він був могутнім і щирим волевиявленням українців до життя у спільній незалежній соборній державі, засвідчив стрімке національне самоусвідомлення, початок складання модерної української нації. Акт злуки дійсно став апогеєм українського соборницького процесу.

Однак у складній геополітичній ситуації завершення Світової війни, динамічного перебігу революційних подій, творці Акту злуки не змогли, а точніше сказати, не встигли закласти міцного правового, економічного та оборонного фундаменту новостворюваної держави. Далися взнаки довголітні роз'єднувальні лінії українства. Консолідація національної еліти виявилася нетривкою, політичний антагонізм лідерів прогресуючим, а відсутність спільної стратегії захисту об'єднаної держави – катастрофічною.

Не дивлячись на нереалізованість цієї величної і життєдайної ідеї, і навіть втрату національної державності, його прийняття було подією великої історичної ваги. Адже упродовж наступних десятиліть Акт злуки залишався своєрідним символом віри, ідейним імперативом боротьби українства за незалежну, соборну державу.

Варто зауважити, що відзначення останніми роками подій Української революції дало імпульс дослідженню її складних, нерідко контрверсійних сторінок. Вийшли сотні тематичних монографій, статей, проведені поважні міжнародні наукові конференції, активізувалася провітницька робота, зокрема через засоби масової інформації.

Відрадною є виразна тенденція, так би мовити, енциклопедизації проблематики Української революції. Її явища, події, персоналії широко представлені у 10-томній “Енциклопедії історії України”, першій книзі тритомної енциклопедії Західноукраїнської Народної Республіки, науковці нашого інституту розпочали підготовку фундаментального видання “Енциклопедія Української революції 1917–1921 рр.”, до складання якого будуть залучені фахівці інших академічних установ і вузів.

Уважаємо, що невдачі українського соборницького процесу слід розглядати у загальному контексті геополітичних наслідків Першої світової війни, нереалізованості всіх державницьких проєктів: УНР доби Центральної Ради, гетьманської держави Павла Скоропадського, УНР часів Директорії, так само й ЗУНР.

На наш погляд, утворилася певна асиметрія між дещо глорифікованим висвітленням передумов і обставин ухвали Акту злуки та дослідженням його подальшої драматичної долі. І тут необхідний більш глибокий аналіз гальмівних чинників, породжених як умовами історичного буття обох гілок українців, так й тогочасною військово-політичною кон’юнктурою, внутрішніми протиріччями і персональними амбіціями.

Дослідники, на наш погляд, не повинні обходити доконаного факту несумісності бачення перспектив державного будівництва соціалістичними лідерами УНР – на засадах ефемерної ідеї “трудова рад” з конституційно-правовими візіями їх галицьких колег. Чіткого пояснення потребують й причини укладання обома сторонами неприродних альянсів: Галицькою армією з Добровольчою та Червоною, а Головним отаманом армії УНР з поляками.

У сучасній вітчизняній соціогуманітаристиці українську соборність пов’язують переважно з революційною добою 1917–1921 рр., зокрема проголошенням Акту Злуки. Думаю, що з точки зору тяглості соборницького процесу, а також історичної об’єктивності, не слід ігнорувати збирання етнічних українських земель у радянську добу. Завдяки саме цій обставині відновлена у 1991 р. незалежна Україна отримала цілісний територіальний комплекс як невідмінний атрибут суверенної державності.

Численні нарративні тексти з історії Української революції потребують більш глибокого осмислення, створення сучасного історіографічного образу України революційної доби. Постійного розвитку і оновлення вимагає також методологічне підґрунтя дослідження цієї складної проблематики, зокрема вдосконалення понятійно-термінологічного апарату.

Вже доводилося говорити про певний спад едиційно-археографічної діяльності академічних установ, ослаблення співпраці з архівами. Не дивлячись на солідні публікації тематичних документів державно-інституційного рівня, регіональні архівосховища містять потужні пласти документів, які є незамінним джерелом відображення місцевих особливостей перебігу революційних подій, повсякденного життя провінції.

Є чимало інших перспективних аспектів дослідження здобутків і невдач Української революції, насамперед під кутом зору винесення уроків для нашого складного і мінливого сьогодення. Певен, що про них йтиметься у наступних виступах.

Поза сумнівом, нинішня Урочиста Академія, присвячена ювілею Акту злуки, своїм поважним представництвом, актуальністю тематики доповідей, репрезентованих авторитетними ученими стане важливим науковим форумом і водночас даниною пам’яті тим, хто століття тому втілював ідеї соборності та національної консолідації українців!

**“UBI CONCORDIA, IBI VICTORIA” (ДЕ ЗЛАГОДА, ТАМ ПЕРЕМОГА)
УРОЧИСТА АКАДЕМІЯ “АКТ ЗЛУКИ УНР І ЗУНР – ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ
СОБОРНОСТІ Й НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНИ**

Олег РАФАЛЬСЬКИЙ

*Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені Івана Кураса НАН України
вул. Володимирська, 54, 02000, Київ, Україна
e-mail: Rafalskiy.O.O@nas.gov.ua*

Серед визначних віх нашої історії, доленосних подій, які навечно закарбувалися у пам'яті народу України, нації – урочисте прийняття велелюдним віче на Софійському майдані 22 січня 1919 р. Акта Злуки. Прикметно, що сьогодні ми відзначаємо відразу дві знаменні дати: 100-річчя об'єднувачого феномену і 20-річчя з часу офіційного запровадження Дня Соборності України як державного свята.

У тривалій боротьбі українського народу за утворення національної держави ідея соборності завжди виступала фундаментальним інтеграційним чинником. Витоки її сягають Київської держави, об'єднувачої ролі великокняжого престолу, намагань Богдана Хмельницького мати козацьку державу “по Львів, Холм і Галич”, через пошуки української ідентичності у слов'янському світі кирило-мефодіївськими братчиками, Головною руською радою до чіткої артикуляції цього положення в програмних документах перших українських політичних партій кінця XIX – початку XX ст.

Цей шлях торували Михайло Драгоманов, Володимир Антонович, Іван Франко, Микола Міхновський, Михайло Грушевський, В'ячеслав Липинський та інші видатні представники українства.

Багатівікова роз'єднаність українського етносу не стерла з його генетичної пам'яті потягу до соборного життя у власній спільній державі. Перша світова війна, розпад Російської і Австро-Угорської імперій, піднесення українського революційно-визвольного руху по обидва береги ріки Збруч уможливили постання національних державних утворень – Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки, їх зустрічного руху з перспективою об'єднання.

Рівно 100 років тому, спираючись на волевиявлення досі роз'єднаних частин українства, враховуючи історичні, духовні, правові підстави національного ества, політичні лідери обох республік біля стін Святої Софії у Києві ухвалили рішення про об'єднання двох гілок українського народу в єдиній державі. В Універсалі Директорії УНР, приуроченому цій події, наголошувалося: “Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка”.

Керівництво УНР, намагаючись підкреслити органічний зв'язок цієї події з проголошенням самостійності України, призначило урочистості саме на 22 січня 1919 р. Саме цього дня роком раніше IV Універсалом Центральної Ради Україну було проголошено вільною, самостійною, суверенною, незалежною державою. У такий спосіб були поєднані дві визначні дати в історії українського народу – День Незалежності (Свободи) і День Соборності. На цей же час було намічено й відкриття тогочасного представницького форуму УНР як найвищого державницького органу – Трудового конгресу. Наступного дня він ратифікував Акт Злуки, надавши йому повної легітимності.

Оцінюючи ці події зі столітньої дистанції, необхідно підкреслити їх історичну детермінованість, опертя на споконвічну мрію українства про незалежну і соборну державу. Зрештою, це був породжений революційною боротьбою вияв волі українців до етнічної і територіальної консолідації, свідчення могутнього потягу до формування політичної нації.

Як відомо, тогочасні соборницькі устремління українців через низку суб'єктивних і об'єктивних чинників не були втіленими в життя. Ця обставина дістала широку гаму оцінок –

від нестримно глорифікаційних до тверджень про декларативний характер, штучне утворення, патріотичний міф тощо.

Однак нереалізованість Акта Злуки не може перекреслити його історичної та ідейно-політичної значущості. Адже це був приклад усвідомленого об'єднавчого руху, цивілізованого, неекспансіоністського збирання етнічних територій, гілок нації в єдиній суверенній державі. Він залишив глибокий слід у долі та історичній пам'яті українського народу, а в наступні десятиліття незмінно залишався потужним інтеграційним чинником та високим ідейним імперативом усіх без винятку політичних сил і таборів.

Організація наукових конференцій, присвячених проблемам Української революції, української державності, української соборності, вже – усталена традиція. Кожна з них знаменує певну віху в дослідницькому освоєнні надзвичайно важливої тематики, залишає по собі новонароджені ідеї, матеріали доповідей, збірники статей, спеціальні випуски профільних видань. Сподіваюсь, що так буде і цього разу.

На завершення видається доречним наголосити на крилатій мудрості давніх латинян, котра є дуже актуальною для сьогодення: “*Ubi concordia, ibi victoria*” (Де злагода, там перемога).

СОБОРНІСТЬ ДЕРЖАВИ – БЕЗЦІННИЙ СКАРБ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Ігор ЦЕПЕНДА

*Державний вищий навчальний заклад**“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна*

Сьогодні ми зібралися у столиці соборної, незалежної України, в стінах славетного Шевченкового університету, аби урочисто відзначити 100-річний ювілей Акту Злуки Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки в єдину державу. Проголошення 22 січня 1919 р. у Києві на Софіївському майдані об'єднання двох українських держав у єдиний національно-державний організм стало вікопомною подією нашої вітчизняної історії, кульмінацією визвольних й державницьких змагань українського народу. Соборницькі прагнення продемонстрували не лише галичани і наддніпрянці, а весь український загал, свідченням чого стали відповідні рішення Гуцульської та Лемківської республік, всенародні віча угорських та буковинських українців.

Об'єднавчий процес воєнно-революційної доби 1918–1919 рр., який мав складний і надзвичайно драматичний характер, увійшов в українську національну свідомість як відправна точка соборності українських земель у модерний період історії. Адже саме в ті буремні роки ідеал української соборної держави вперше за кілька століть із заповітних мрій і сподівань провідників українського народу, з програмних вимог українських політичних партій став реально втілюватись у життя.

Теперішнє широке відзначення на державному рівні ювілею Акта Злуки засвідчує не тільки високий рівень національної консолідації й згуртованості громадян України та їхнє незламне і незгасиме почуття соборності українських земель. Воно стало водночас даниною визнання нашими сучасниками державної мудрості багатьох українських діячів, які у складні часи Української революції усвідомили необхідність та нагальну потребу у прийнятті такого історичного рішення.

Нам, представникам галицького краю, які прибули нині до Києва з Івано-Франківська, що у ті буремні роки як Станиславів був столицею ЗУНР, хочеться виокремити соборницькі зусилля провідників Західно-Української Народної Республіки і всього західноукраїнського суспільства. Територіальне об'єднання українських земель в єдиний національно-державний організм стало визначальним завданням усіх політичних сил Галичини, важливим напрямом державної політики проводу ЗУНР. Тож проголошення Акта Злуки позитивно сприйняли і чільні політичні діячі, і військовики Української Галицької Армії, і пересічні громадяни, які вважали такий крок історично важливим та необхідним. Свідченням цього була спільна з Армією УНР участь галицьких вояків у боротьбі за відновлення влади Української Народної Республіки проти більшовиків на Наддніпрянщині. У силу різних несприятливих подій і обставин єдність тодішніх українських держав не була збережена, однак у народній, національній пам'яті цей Акт ніколи не піддавався сумніву.

Нині, в умовах складних внутрішніх і зовнішніх викликів, коли Українська держава захищає свою незалежність, соборність і суверенітет на Сході України у гібридній війні з Російською Федерацією, нам слід винести уроки з помилок і прорахунків українських державно-політичних еліт Галичини і Наддніпрянщини, які не зуміли реально зреалізувати Злуку та утримати тоді соборність України. На заваді цього стали надзвичайно складне міжнародне і військово-політичне становище, незавершеність і недосконалість політико-правових засад і умов об'єднання, що були очевидними для сучасників; різні ідеологічні та зовнішньополітичні орієнтації лідерів обидвох частин України, розбіжності в ідейних поглядах партійно-політичного керівництва УНР та ЗУНР, неготовність до плідної та конструктивної співпраці, егоїстичні тенденції до самостійного володарювання, що породило додаткові чинники нестабільності національної держави. Однак тактичні та стратегічні прорахунки окремих політичних та вій-

ськових діячів не змогли звести нанівець юридичних і фактичних наслідків Акта Злуки. Головне його досягнення – закріплення у свідомості широких мас українського населення по обидва боки Збруча ідеї національної єдності. Ця ідея разом із жертвним самостійницьким чином мільйонів українців стала головним лейтмотивом українського визвольного руху у ХХ столітті. Лідерам УНР і ЗУНР таки вистачило мудрості, відваги і політичної зрілості вчинити історичний Акт Злуки, що був рівнозначний національному подвигу. У наш час ідеологією соборності може і повинно бути забезпечено досягнення духовної консолідації народу, єднання всіх громадян країни з метою захисту територіальної цілісності й подальшої розбудови незалежної, демократичної Української держави, подолання кризових явищ в економіці, покращення життєвого рівня народу, зміцнення міжнародних позицій України в сучасному бурхливому нестабільному світі.

Урочисте відзначення 100-річного ювілею Акта Злуки дає прекрасну нагоду поміркувати над перспективами подальших наукових студій у цій царині історичної науки. Адже нині існують усі можливості для об'єктивного і неупередженого дослідження гносеології, генеалогії, діалектики розвитку української соборницької ідеї, довготривалої і суперечливої історії боротьби за її втілення в життя. Перед дослідниками історії української соборності постають важливі завдання, зумовлені потребою пошуків і введенням до наукового обігу нових, насамперед, німецькомовних джерел з архівосховищ Німеччини й Австрії. Є нагальна потреба у концептуальному осмисленні проблем української соборності в широкому загальноєвропейському історичному контексті. Потребують історіософського осмислення й особливості перебігу державотворчих процесів у різних регіонах України. Зберігає свою актуальність дослідження взаємин галицької та наддніпрянської політичних і державних еліт. У цьому зв'язку необхідно дати виважену історичну оцінку Акта Злуки та самому факту об'єднання двох українських держав, а також чітку і принципову відповідь на далекі від належного політико-правового обґрунтування заяви окремих дослідників щодо денонсації цього документа і самого державного союзу. Важливим з наукової і суспільної точок зору є вивчення і зіставлення двох історичних феноменів – досвіду розв'язання проблем соборності у 1919 і 1939 роках, ювілеї яких припадають на нинішній 2019 рік. У сучасній українській історіографії відчувається брак узагальнюючої, панорамної праці, в якій був би відтворений весь цілісний історичний шлях реалізації соборницьких планів українства і яка б містила науково вивірені висновки, рекомендації й орієнтири для українського загалу, що переживає сьогодні надзвичайно відповідальний, справді доленосний етап свого розвитку.

Мені приємно повідомити, що в нашому колективі чимало зроблено для вивчення феномену ЗУНР й української соборності. На факультеті історії, політології і міжнародних відносин багато років реалізується науково-методологічний і видавничий проект «Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність», у рамках якого були надруковані перша в українській історичній науці капітальна академічна колективна монографія «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія» (Івано-Франківськ, 2001), що до сьогодні залишається найвагомим науковим дослідженням ЗУНР; науково-популярна праця співтовариства авторів «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Ілюстрована історія» (Івано-Франківськ, 2008), опублікований у 5 томах (8 книгах) фундаментальний джерельний комплекс «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали» (Івано-Франківськ, 2001–2013). У 1993–2018 рр. проведено шість всеукраїнських і міжнародних наукових конференцій, проблематика яких висвітлює різноманітні аспекти героїчної боротьби українців за відновлення і збереження національної державності на західноукраїнських землях у 1918–1923 рр., реалізацію ідеї української соборності. Ми пишаємось і виходом у світ першого тому фундаментального тритомного видання «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Енциклопедія» (Івано-Франківськ, 2018), презентація якого відбудеться під час засідань цієї урочистої Академії. Важливо відзначити, що ці дослідницькі проекти виконувалися у тісній співпраці з науковцями Інститутів історії України, політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса, українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного універ-

ситету імені Івана Франка та інших академічних наукових установ та закладів вищої освіти України, за що ми висловлюємо щирю подяку.

Сподіваємося, що нинішня урочиста Академія стане помітною подією в суспільно-політичному, культурному й освітньо-науковому житті нашої країни і надасть потужний імпульс для активізації фахових досліджень проблем національного державотворення і української соборності.

ІДЕЯ СОБОРНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ СУСПІЛЬНІЙ ДУМЦІ XX ст.

Ігор СОЛЯР

*Інститут Українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України
вул. Козельницька, 4, 79026, Львів, Україна
e-mail: inukr@inst-ukr.lviv.ua*

Саме поняття “соборність” походить від старослов'янського слова “соборъ” (збір, зібрання), і з первісного свого, переважно церковного, вжитку в значенні “збірної єдності” перенесено в українську мову з цим же значенням у сферу національно-політичної термінології лише наприкінці XIX ст. З поняттям “собору” в розумінні збірної єдності “центрально-східної підросійської та західної південно-західної частин” українського народу, мабуть, чи не вперше пов'язав свої публіцистичні міркування Пантелеймон Куліш у своєму “Соборному посланні галичанам”. Однак сама ідея української соборності, тобто – розуміння спільності національних інтересів роз'єднаних австро-російським кордоном частин одного українського народу та прагнення єдності в змаганні за ці інтереси, виникла одночасно з відродженням національно-культурної самосвідомості українців ще в першій половині XIX ст.

Як явище суспільно-політичної думки термін “соборність” починає вживатися після утворення українських національно-культурних організацій та політичних партій і кристалізацією в політичному житті національно-державницької ідеології. Розуміння терміну “соборність” як Української національної держави в етнічних кордонах на території, де більшість становлять українці, пройшло у XX ст. через політичні програми і практику державного будівництва. Центральними проблемами у ході реалізації української ідеї соборності стали: по-перше, формування національної самосвідомості, по-друге, об'єднання українських етнічних територій, які протягом тривалого часу були роз'єднані кордонами сусідніх держав та, зрештою, створення незалежної, самостійної держави.

Навіть на рівні теоретичних міркувань, втілення ідеї соборності здавалося проблематичним на зламі XIX–XX ст. Про це, зокрема, відверто писав І. Франко у статті “Поза межами можливого” (1900 р.), у якій вважав ідеал соборності “з нашої теперішньої перспективи поза межами можливого”, але водночас закликав “вживати всіх сил і засобів, щоб наблизуватись до него...”.

Все ж ідея соборності України була втілена в Акті злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р., який, однак, не вдалося тоді реалізувати на практиці. Соборність, декларована Українською революцією 1914–1923 рр., стала ідеологічною основою суспільно-політичного життя Західної України (1923–1939 рр.) та української еміграції XX ст.

У Західній Україні міжвоєнного періоду XX ст. партії національно-державницького табору, національно-культурні та економічні товариства, попри заборону польської влади, пропонували формати святкувань, їх ідеологічну наповненість у відповідності з мінливими політичними тенденціями даного періоду.

Починаючи з 1922 р., в краї започатковано традицію святкувань найважливіших історичних подій української революції 1914–1923 рр. Особливо урочисту атмосферу створювала присутність на них учасників української революції – політиків і військовиків. Громадськість Галичини підкреслювала живучість ідеї державності та соборності. “Ці великі, переломові події, – як відзначав часопис “Діло”, – нас пройняли наскрізь, брешуть безупину в нашому організмі як складова частина нашої крові і наших м'язів, діють усім найкращим наш мозок і різьблять наші душі”. День соборності, поряд з Шевченківськими днями, Днем Листопадового зриву, черговими роковинами бою під Крутами, поступово став одним із найважливіших національних свят.

На відміну від Радянської України 1920–1930-х рр., Акту Злуки УНР і ЗУНР 1919 р. відводилася особлива увага в середовищі української діаспори. У суспільній свідомості українців-емігрантів Акт злуки уособлював споконвічне прагнення українців до соборності. Проте, варто

визнати, політична еліта постреволюційного періоду виявилася розколотою на численні ворогуючі між собою угруповання, для яких питання особистих амбіцій та політичних програм важило значно більше проголошеної у 1919 р. соборності. На жаль, в еміграційний період ані у таборі УНР на чолі з Симоном Петлюрою (а після його трагічної загибелі – Андрієм Лівичьким), ані у середовищі еміграційного уряду (після 1923 р. – Політичного центру) ЗУНР під проводом Євгена Петрушевича, проголошена у період боротьби за незалежність Злука не стала імпульсом до взаємного примирення та консолідації.

Проголошення у жовтні 1938 р. української автономії у підконтрольному Чехословаччині регіоні активізувало все світове українство на національну солідаризацію. Саме у Карпатській Україні свято Соборності вперше за 20 років було урочисто відзначено на офіційному рівні. День 22 січня 1939 р. став справжнім символом національного єднання жителів краю з українцями по інший бік Карпат. Політична еліта Карпатської України розглядала святкування в Хусті, приурочені до 20-ліття Акту Злуки, як додатковий засіб маніфестації загальноукраїнських прагнень мешканців краю на міжнародній арені.

“Воз’єднання” в спільних кордонах у період СРСР після 1939 р. не забезпечило українцям національно-духовного єднання – радянськими ідеологами утверджувався принцип єдиного радянського народу. З історичної та суспільної пам’яті українців “пером і репресіями” викорінювалися події 22 січня 1919 р.

Після завершення Другої світової війни українська еміграція, попри ідеологічну розмаїтість, докладала чимало зусиль для вшанування подій українського державотворення 1917–1923 рр., ініціювала проведення низки заходів, які приурочувалися Акту злуки УНР і ЗУНР 1919 р. У місцях компактного проживання українців у США, Канаді, Венесуелі та ін. країнах проводилися урочисті збори, концерти, виставки. 20 січня 1955 р. уперше в конгресі США митрополит УПЦ Іоан Теодорович та протоігумен ЧСВВ Микола Когут “з нагоди роковин української державності і соборності” проводять молитву “За український народ та його волю”. У 50-і роковини Злуки УНР і ЗУНР, часопис “Свобода” писав: “Сьогодні ця дата належить до найбільш популярних в Америці, як з кожним роком все більше і більше губернаторів стейтів та посадників міст день 22 січня... проголошують Українським днем, доручають в тому дні підносити на капітолях стейтів і ратушах міст, біля американського прапора, національні українські прапори та закликають всіх громадян своїх стейтів і міст відзначати ці події...”.

Певний суспільний поступ в увічненні Дня Соборності помітний й в УРСР у другій половині 1980-х рр. Перебудова, гласність, демократизація в УРСР привідкрили суспільству завісу таємничості над подіями 22 січня 1919 р. У суспільній свідомості Акт злуки УНР і ЗУНР 1919 р., завдяки діяльності неформальних товариств, поетапній розбудові інституцій громадянського суспільства, все більше сприймався як День Соборності України, символ майбутнього, підсумок дій у площині утвердження державності.

З відновленням Україною незалежності, у 1991 р., змінилася семантика поняття “соборність”, під яким розуміється єдність народу, що проживає в суверенній державі. Із січня 1999 р. день 22 січня став офіційним державним святом – “Днем соборності України”. Проте, як і на початку ХХ ст. проблема соборності – суспільно-актуальна. Свято Соборності – день єднання українських земель та утвердження їх неподільності, закріплене Актом злуки 22 січня 1919 р., набуває особливого значення сьогодні, коли територіальну цілісність держави доводиться відстоювати зі зброєю в руках. Без консолідації суспільства, утвердження національної ідеї неможливо уявити динамічний розвиток і модернізацію України у ХХІ ст.

СТО РОКІВ СОБОРНОСТІ: (НЕ)ВИВЧЕНІ УРОКИ ІСТОРІЇ

Іван ПАТРИЛЯК

*ДВНЗ “Київський національний університет імені Тараса Шевченка”,
вул. Володимирська, 60, 01033, Київ, Україна
e-mail: history_dpt.head@univ.net.ua*

Будь-який ювілей є доброю нагодою не лише для виголошення палких вітальних промов чи проведення урочистих зборів, але й для осмислення минулого, яке можна “спокійно” розвинути, так би мовити, з “безпечної дистанції”.

Геополітичний землетрус, який “перевернув” усталений світовий порядок між 1914–1923 рр., відкрив перед українцями, як модерною нацією, котра переживала процес свого становлення, несподівано великі перспективи. Настільки великі, що тогочасний політичний провід не зумів ними сповна скористатися, а “широкі народні маси” так і не усвідомили масштабу втраченого шансу.

Якщо на хвилину вдатися до неісторичного фантазування і припустити, що оголошена в січні 1918 р. у Києві, а в листопаді 1918 р. у Львові українська державність, об’єднана в єдиний “організм” на початку 1919 р., вижила й безперервно проіснувала до сьогодні, ми могли б не тільки (подібно до фінів) урочисто відзначати сторіччя тяглого державного життя, але й впевнено стверджувати, що вся історія Європи (а, можливо б, і людства) розвивалася за іншим сценарієм. Чи втримався б більшовизм у Росії, якби Україна залишилася незалежною державою? Чи народився б на світ італійський фашизм, німецький нацизм тощо, якби більшовизм не закріпився на сході Європи? Чи пережило б людство катастрофу Другої світової війни, якби не було більшовизму та нацизму, а українське питання у Версальській Європі було б позитивно вирішене? Чи переживала б наша цивілізація жахіття Голодомору, Голокосту, Культурної революції тощо, якби Україна зберегла своє існування як суб’єкт політичного процесу сто років тому? Таких “чи” та “якби” можна знаходити сотні й тисячі. На жаль, ми не маємо можливості реально “прожити” інший варіант історії, але “моделювання” різних ймовірних напрямків історичного розвитку дозволяє припустити, що картина подій “короткого” ХХ ст. мала би зовсім інший вигляд, коли б майже 40 мільйонний європейський народ сто років тому зумів реалізувати власну версію державності. Що ж стало на заваді нашим попередникам? Пошуки відповіді на це запитання “мордують” українських істориків усе останнє сторіччя. Якщо дуже схематично згрупувати головні причини неефективності та падіння українського державного проекту на які вказує вітчизняна історіографія, то вони такі:

- слабкість українського національного руху до Першої світової війни (особливо на території Російської імперії);
- незавершеність процесу формування модерної української нації;
- диспропорція соціальної структури української нації, відсутність “українського міста й буржуазії”;
- нерозв’язані складні соціальні протиріччя, які сформувалися в наслідок нерезформованості Російської та Австро-Угорської держав;
- слабкість українських владних структур у цивільному секторі та в армії;
- відсутність повноцінного громадянського суспільства, яке не могло сформуватися в умовах російського абсолютизму;
- брак управлінського досвіду в українських політичних еліт;
- високий рівень соціального популізму;
- різкі зміни в настроях населення: від революційного піднесення до “втоми” од війни і бажання життєвої “стабільності”, яку не могла забезпечити тогочасна українська влада;
- брак зацікавленості “українським питанням” у держав Антанти і загалом несприятлива міжнародна кон’юнктура тощо.

Очевидно, що кожна з перерахованих вище причин була важливою в контексті нереалізованості українського державницького проекту. Проте, найголовніше, на нашу думку, було те, що всі вони в українському випадку “збіглись”, “сконцентрувались”. Скажімо, більшовики також не мали жодної підтримки з боку переможної Антанти, вони також не могли похвалитися досвідом державного управління, їм бракувало прихильних до ідей комунізму військових фахівців, не вистачало суспільної підтримки* тощо. Проте вони мали інші важливі “козири” – їхні базові території охоплювали “центральну” Росію, тобто землі, де на той час мешкала доволі сконсолідована модерна російська нація, землі, де проходили головні транспортні магістралі колишньої імперії (що дозволяло доволі швидко передислокувати військові частини між різними фронтами російської громадянської війни), де була наявна військова промисловість. Також ці території відчували меншу “втому” від світової війни, бо, на відміну від українських земель, були глибоким тилом Першої світової. Проте найголовніше, більшовики від першого дня захоплення влади мали чітку візію своєї кінцевої мети і не мали жодних моральних обмежень на шляху її втілення. Послугуючись своєзаконною “революційною моральністю” послідовники Володимира Леніна здійснювали не епізодичний, а системний терор проти реальних і потенційних політичних противників, що дозволило їм утримувати в покорі тил і змусити працювати на нову владу колишніх військових спеціалістів.

Білогвардійський рух, подібно до українського національного руху, мав цілу масу проблем на контрольованих ним територіях. Його “бонусом” була підтримка з боку Антанти й достатня кількість прихильного офіцераства, але натомість білогвардійці відчували проблему з підтримкою населення, втому від війни, браком військового виробництва на контрольованих ними периферійних землях Росії, необхідністю конфліктувати з національними рухами народів колишньої наддержави тощо.

Польща, балтійські держави, Фінляндія змогли встояти у протистоянні з більшовизмом значною мірою через сприятливу зовнішньополітичну кон’юнктуру, вищий рівень національної консолідації їхніх народів, більший ступінь автономності (у випадку Фінляндії та Польщі) їхніх земель до світової війни тощо.

Тобто, в жодному з варіантів (більшовицькому, білогвардійському, балтійському, польському, фінському) не було такої концентрації несприятливих факторів, як в українському випадку. Найбільш згубними з яких були – відсутність чіткого бачення кінцевої мети українського руху (автономія, незалежна держава, соціалізм, консерватизм, центризм), котра призводила до внутрішньої боротьби та конфліктів (у тому числі й збройних), розмиваючи “україноцентричні” сили; брак бодай мінімальної підтримки з боку країн Антанти та необхідність протистояти з усіма державними утвореннями й державами, які були навколо українських земель; нездатність забезпечити стабільну владу і зрозумілі правила гри на контрольованих територіях. Слід наголосити, що більшовицьку владу чимало людей “приймали”, як компромісне рішення та необхідне зло через те, що вони могли гарантувати відносний “спокій та стабільність”. Так, цей “спокій” забезпечувався терором проти окремих груп населення, але дозволяв більшості якимось пристосуватися до нових реалій. Натомість всі українські власті не зуміли “застабілізувати” ситуації, припинити нескінченну чергу змін влади, валюти, гасел тощо. А це створювало імідж “несерйозності” українському державному проекту. Тоді, як більшовицька влада, яка з допомогою страху “стабілізувала” суспільство, демонструвала, що радянська влада “штука серйозна” і з нею потрібно рахуватися.

Екстраполюючи події сторічної давнини на сьогоднішній день, ми можемо однозначно стверджувати, що сьогоднішній українській владі вдалося досягти міжнародної підтримки в умовах оборонної війни проти Росії, проте досі українська влада не зуміла заставити рахуватися з собою власних громадян, сприймати український державний проект як “серйозний” і “безпо-

* Виходячи з результатів виборів до Загальноросійських Установчих зборів, де більшовиків по всій території колишньої імперії Романових підтримали лише 22% виборців, а в Україні лише 10%, тоді як за українські соціалістичні партії, які склали більшість Центральної ради проголосувало дві третини учасників виборів, скаржитись на брак народної підтримки мали саме послідовники Володимира Леніна, а не лідери української революції.

воротний”. Нездатність забезпечити монополію владних структур на застосування сили, аморфність і нечіткість у роботі державних інституцій, “розхристаність” у фундаментальних питаннях внутрішньої політики, які становлять базу існування будь-якої національної держави – це найгірші наслідки незасвоєних історичних уроків української революції.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ВИДАННЯ “ЗУНР: ЕНЦИКЛОПЕДІЯ”: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Микола КУГУТЯК

Державний вищий навчальний заклад

“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,

вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна

e-mail: ke@pi.if.ua

Презентоване видання “ЗУНР: Енциклопедія” Т. 1 покликане увібрати в себе історичний досвід державотворчого чину УНР і ЗУНР. При цьому, створення “Енциклопедії” було б неможливе без діяльності декількох поколінь українських істориків ХХ ст.: від 1920–30-х рр. і до нашого часу, які внесли вагомий вклад у вивчення Української революції початку ХХ ст., історії УНР і ЗУНР, проблем національної консолідації. Достатньо згадати ближчих до нас попередників, зокрема професора Олександра Карпенка, який ще в 50-х рр. ХХ ст. мав мужність виступити з ідеєю національно-демократичного характеру ЗУНР і в умовах радянського режиму не зрікся її, а наважився відстоювати історичну правду про ЗУНР, за що зазнав переслідування. За роки незалежності, уже працюючи у Прикарпатському університеті, він виявив у Ватикані архів ЗУНР, завдяки чому підготував і видав п’ять томів у 8-ми книгах документів з історії ЗУНР. За його редакцією у 2001 р. вийшла перша наукова монографія з цієї проблематики. Творча доля Олександра Карпенка виявилась дуже повчальною. Висунута ним у 1950-х рр. концепція історії ЗУНР пережила радянський режим і його ідеологів і стала панівною в незалежній Україні, а догмати його переслідувачів відійшли в небуття. У тій чи іншій формі концепція О. Карпенка була розвинута в працях львівських істориків Юрія Сливки і Степана Макарчука, а також київських істориків Олександра Реєнта, Олександра Рубльова, Владислава Верстюка, Мая Панчука та ін.

Важливе методологічне значення для підготовки Енциклопедії ЗУНР має сучасне розуміння двох відмінних моделей революцій, що відбулись у 1917 р. в Центрально-Східній Європі – Російської більшовицької революції, яка призвела до утвердження режиму комуністичної тоталітарної диктатури, що по суті своїй була ворожою демократії, правопорядку, свободі й гідності людини, і Української народно-демократичної революції, чи національно-демократичної в її західноукраїнському варіанті, що стала прикладом державного правопорядку, функціонування політичних інститутів, демократії і парламентаризму, поваги до прав людини і національних меншин. Вона засвідчила, що її державно-політичний провід в цілому добре засвоїв досвід європейських демократичних традицій державотворення, одноставно спрямував соборницькі зусилля західноукраїнського суспільства до об’єднання ЗУНР і УНР в одну Українську державу. На жаль тогочасні керманічі Заходу, і в першу чергу Франції, Італії не бачили і не розуміли демократичний потенціал Української революції. На відміну від Заходу, більшовицький режим добре усвідомлював головну загрозу для себе, яка йшла з України, а тому, як колись так і тепер саме на неї спрямував всю силу своїх воєнних ударів, своєї репресивної машини, яка була скерована проти українського народу, зокрема селянства, а також національної еліти, як носіїв незалежності і державності України. Все це дає чітке розуміння суті воєнної агресії Росії проти України в наш час, одразу після Революції Гідності 2013–2014 рр.

У ході написання “Енциклопедії” поставало питання про сучасну періодизацію національного державотворення. Це велика і багатоаспектна тема. Торкнемося тільки одного з її аспектів. У наш час в українській історіографії ледь не хрестоматійним уже стало твердження про завершення українських визвольних змагань у 1920 чи 1921 роках. При цьому забувається той факт, що західна частина соборної української держави, в особі ЗУНР, перебуваючи у специфічних історичних умовах, продовжувала вести боротьбу проти польського окупаційного режиму на міжнародній арені і всередині країни за визнання ЗУНР незалежною державою до 14 березня 1923 р. Питання про її державно-політичний статус ще не було вирішено ні для самої Польщі,

вже не кажучи про Великобританію, Францію чи Італію. Це питання вирішувалося на засіданнях Ліги Націй, Ради послів Антанти у 1921–1922 рр. 23 лютого 1921 р. Ліга Націй в офіційному документі засвідчила, що Східна Галичина знаходиться за межами Польщі і її суверенітет на неї не поширюється. У травні 1922 р. на мирній конференції в Генуї Великобританія та Канада відстоювали державну незалежність Східної Галичини. Отже, з соборницької точки зору, а інакшого підходу тут очевидно не може бути, є одна дата завершення українських визвольних змагань – 14 березня 1923 р.

Для дослідження історії ЗУНР особливої ваги набуває питання про характер подій середини жовтня – початку листопада 1918 р. на західноукраїнських землях. У багатьох публікаціях утвердилась думка про те, що національно-демократична революція в краї, переобрання влади відбувалося у результаті збройного повстання. Аналіз подій показує, що перехід влади від Австро-Угорської монархії до Української держави мав мирний характер, без застосування зброї, проходив у правовому полі. Важливу роль тут відіграв маніфест цесаря від 16 жовтня 1918 р. “До моїх вірних австрійських народів”. Як правило австрійські державні чиновники на місцях передавали владу українцям без будь-якого опору. Мирно відбулася передача влади і у Львові. Австрійський намісник в Східній Галичині К. Гуйн передав владу своєму заступнику, українцеві Володимиру Децикевичу, який у свою чергу передав її УНРаді. Не було збройних сутичок чи повстань австрійських військових проти української влади. Заколотниками проти легітимної української влади виступили польські підрозділи, які розпочали агресивну війну проти українського народу, яка завершилася окупацією території ЗУНР, що і визначило характер польського режиму на західноукраїнських землях у 1920–30-х рр. Відомий польський політик Адольф Бохенський писав: “Польсько-українська війна була однією з основних причин поразки українських визвольних змагань 1918–1919 рр.”. Польсько-українська війна позначилась не тільки на історичній долі ЗУНР, але й УНР в цілому.

Сьогоднішня академія присвячена питанню Соборності – головній підвалині української держави. У сучасній українській історіографії ця проблема одержала об’єктивну і виважену історичну оцінку. Однак на наших очах, як в минулому так і тепер ця проблематика стала предметом політичних спекуляцій. На різноманітних телевізійних каналах (наприклад 18 січня 2018 р.) у так званих “експертних середовищах” звучать ліво- чи праворадикальні оцінки соборності, підмінюючи її проблемами регіональної ідентичності, ставленням до мови, історії, НАТО і Євросоюзу. Тим самим, ставиться під сумнів історичне значення Злуки УНР і ЗУНР, що відбулося, як відомо, без будь-якого примусу, з доброї волі українського народу, демократично і у правовому полі. Недооцінка цієї епохальної і доленосної події, її значення для консолідації української нації в умовах сучасної війни відкриває шлях до пропаганди так званої “сталінської соборності” 1939–1940-х рр.

В “Енциклопедії” тема злуки УНР і ЗУНР є центральною, поруч з подіями самої революції і державотворення. Ця проблематика розкривається на рівні державно-політичному, що знайшло своє відображення у трансформації ЗУНР в Західну область УНР, участі західноукраїнської делегації в роботі Трудового конгресу, що затвердив Акт Злуки, а також спільній боротьбі наддніпрянців і надністрирців проти більшовиків, денікінців і поляків, які проливали свою кров за Соборну Україну на полях битв від Перемишля і Києва до Харкова і Криму. Історія ЗУНР є повчальним і надихаючим прикладом загальнонаціональної єдності й соборності українців. Найкращим льотчиком УГА був уродженець м. Харцизька (нині Донецької області) Никанор Залозний. Уродженець с. Плетений Ташлик біля Кропивницького Андрій Долуд – керівник козацького загону імені Івана Гонти воював у складі УГА всю військову кампанію 1918–1920 рр., а уродженець Буковини Петро Болбочан звільнив від більшовиків Севастополь і Харків. Українські визвольні змагання 1917–1923 рр., як відомо, завершилися поразкою, однак вона сприяла кристалізації ідеї про те, що Україна може відбутися як держава, яка матиме майбутнє, лише як Українська Самостійна Соборна Держава. Ця ідея об’єднала всіх борців за незалежність України у ХХ і на початку ХХІ ст.

Однією з важливих концептуальних засад видання є її цивілізаційно-ціннісний, багатовимірний, і разом з тим україноцентричний характер, що яскраво проявилось, зокрема у вивченні історичних персоналій. “Енциклопедія” виводить на історичну арену сотні й тисячі відомих

і невідомих імен, які боролися, іа часто віддавали своє життя за Незалежну Соборну Українську Державу. Ця боротьба стала життєвим вибором відомих українських родинних династій, справою кількох поколінь. Син сотника УГА, керівника Листопадового Зриву Дмитра Вітовського – Ярослав був одним з керівників групи УПА “Магура”. Батьками відомого українського історика Ярослава Дашкевича були сотник УГА Роман Дашкевич і старшина УГА Олена Степанів. Батько митрополита УГКЦ Любомира Гузара – Ярослав, був хорунжим УГА, а батько відомого українського фізика Івана Пулюя – Олександр, був стрільцем УГА. Батько відомої української дослідниці історії Марти Богачевської-Хом’як – Данило, разом зі своїм братом Олексою були сотниками УГА.

За велінням серця на захист України йшли цілими родинами. В УГА воювали шість братів Шепаровичів, а також брати Бриковичі, Блавацькі, Безпалки, Драгани, Галіпи, Бращайки, Голущинські, Ганицькі, Гординські, Ганушевські, Горникевичі та багато ін. Відомий український археолог Іван Борковський разом зі своїми двома братами воювали в УГА. Три брати Дідушки, отамани і сотники УГА були розстріляні в 1937 р. в Сандармосі (нині – Медвежегорськ, Російська Федерація). В жодних енциклопедіях чи довідниках ми нічого не дізнаємося про Витовта Данчишина з м. Мостица на Львівщині, який загинув 5 грудня 1918 р. в боях з поляками за м. Городок у віці шістнадцяти років. Боротьбу за Україну продовжили в УПА його два брати. Ця родина переслідувалася польським, німецьким і радянським режимами.

У презентованому виданні значну увагу приділено представникам інших народів, які боролися за українську державність, зокрема німцям, євреям, хорватам, росіянам, полякам.

Авторам презентованого видання доводиться зважати на сучасний стан української персоналістики з її позитивними здобутками і недоліками. Багатьом відома біографія видатного українського вченого-мікробіолога, президента ВУАН, академіка АН СРСР Данила Заболотного, однак в нарисі про нього ми не знайдемо нічого про те, що йому вдалося вилікувати від тифу десятки старшин та стрільців УГА, в тому числі й отамана Осипа Микитку, так само, як немає навіть згадки про його племінника отамана Дієвої Армії УНР Семена Заболотного. Особливої уваги потребують біографічні нариси про іноземних діячів, які іноді запозичуються з російських видань. При цьому, до уваги не береться їхнє ставлення до України і українців. Яскравим прикладом є французький президент Шарль де Голь, який у нас оцінюється виключно з позитивної сторони. Однак з його франкомовних мемуарів, а не російської скороченої версії, дізнаємося, що він воював проти ЗУНР у складі польської армії, вкрай негативно відгукувався проти УНР. Такі випадки непоодинокі.

Слід пам’ятати про те, що окремі теми з історії Української державності чи визвольних змагань українського народу просто замовчувались, або докорінно перекручувались. Мало хто знає, що одними з перших в’язнів Соловецького концтабору були захисники УНР і ЗУНР. У сучасних українських довідниках є чимало інформації про розстріли польських офіцерів під Старобільськом, Харковом і Катинню, однак лише вузькому колу фахівців відомо про багатьох українських військових Дієвої Армії УНР, УГА знищених більшовиками у Дарниці (під Києвом), Кожухово (під Москвою) та в інших місцях.

Не менш важливе значення для сучасної історичної науки, історичної біографістики має історична термінологія, уніфікація історичних понять. За 100 років тут нагромадилося чимало проблем, які потребують свого вирішення.

Загалом, 935 статей першого тому видання і сотні, тисячі – двох наступних томів покликані висвітлити різноманітні аспекти історії Української революції, державотворення, соборності України, визвольних змагань, життя українського народу 1914–1923 рр. Сподіваємось, що презентована Енциклопедія стане помітним явищем в українському науковому і суспільному житті.

НАШІ АВТОРИ

БИБА Євгеній – аспірант кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ).

ГАВРИЛІВ Ігор – доктор історичних наук, доцент (м. Львів).

ДАВИБІДА Лев – кандидат історичних наук, краєзнавець (м. Івано-Франківськ).

ДРОГОБИЦЬКА Оксана – кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

ДРОГОБИЦЬКИЙ Ігор – кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та методики навчання Івано-Франківського обласного інституту післядипломної освіти (м. Івано-Франківськ).

ДРУЖКОВА Ірина – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології, філософії та права Одеської національної академії харчових технологій (м. Одеса).

ЄГРЕШІЙ Олег – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

ЗБОЛА Наталія – аспірант кафедри історіографії і джерелознавства факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

КАЛАКУРА Ярослав – доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Київ).

КАВАЦЮК Дмитро – аспірант кафедри історії України та методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

КАПУЩАК Ярослав – магістр історії, краєзнавець (м. Івано-Франківськ).

КВАСНЮК Ярема – завідувач філії Національного військово-історичного музею України – музею «Герої Дніпра», краєзнавець (м. Івано-Франківськ).

КІНДРАТЮК Богдан – доктор мистецтвознавства, професор кафедри методики музичного виховання та диригування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

КОЛЯДА Ігор – доктор історичних наук, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ).

КОРОЛЬКО Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

КУГУТЯК Микола – доктор історичних наук, доктор філософії, професор, академік АН Вищої школи України, професор кафедри етнології і археології, декан факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

ЛАЗАРОВИЧ Микола – доктор історичних наук, професор кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства Тернопільського національного економічного університету (м. Тернопіль).

ЛАЩИК Надія – старший викладач кафедри іноземних мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

ЛИЗЕНЬ Євген – аспірант кафедри всесвітньої історії факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

МАРУЩЕНКО Олександр – кандидат історичних наук, завідувач кафедри історіографії і джерелознавства факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

МУШИНКА Микола – доктор філологічних наук, голова Асоціації українців у Словаччині, іноземний член Національної Академії наук України, почесний професор Кам'янець-Подільського державного університету, почесний доктор Ужгородського національного університету (м. Пряшів, Республіка Словаччина).

НАДУРАК Наталія – кандидат історичних наук, викладач Івано-Франківського коледжу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

ОЛІЙНИК Олег – аспірант кафедри всесвітньої історії факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

ПАТРИЛЯК Іван – доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ).

РАФАЛЬСЬКИЙ Олег – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені Івана Кураса НАН України (м. Київ).

РОМАНІВ Роман – старший викладач кафедри військової підготовки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (м. Івано-Франківськ).

СІНКЕВИЧ Євген – доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних відносин і політології Вищої Східноєвропейської державної школи в Перемишлі (м. Перемишль, Республіка Польща).

СКАКАЛЬСЬКА Ірина – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри української філології Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка (м. Кременець).

СМОЛІЙ Валерій – доктор історичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту історії України НАН України (м. Київ).

СОВА Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри олімпійської освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського (м. Львів).

СОЛЯР Ігор – доктор історичних наук, професор, директор Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України (м. Львів).

ЦЕПЕНДА Ігор – доктор політичних наук, професор, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

ФЕДОРИШИН Ігор – аспірант кафедри історії України факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

ФЕДУНИШИН Любомира – кандидат історичних наук, викладач Бурштинського енергетичного коледжу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (м. Бурштин).

ФУТАЛА Василь – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич).

ШОЛОГОН Лілія – доктор історичних наук, професор кафедри історіографії і джерелознавства факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

Наукове видання

ГАЛИЧИНА

Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис

Число 32
2019

GALICIA
Scientific, Cultural and Educative, Local Lore Periodical

№ 32
2019

Головний редактор	<i>Василь Головчак</i>
Комп'ютерна верстка	<i>Віра Яремко</i>
Коректор	<i>Леся Слоболян</i>

Підп. до друку 29.11.2019.
Формат 60x84/8. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman".
Друк. арк. 30,1. Наклад 100 пр. **Зам. №**

Видавець
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
76000, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1, тел. 71-56-22
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2718 від 12.12.2006

Виготовлювач